كشف الباري
عما في
صحيح البخاري

تصنيف

حضرت مولانا سليم الله خان

مدظله

مؤلف شيخ الحديث جامعه فاروقيه كراچي

مرتب حصه اول

مولانا انشاء فيصل فاضل جامعه فاروقيه

وحاجي عبد الرحيم صاحب

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

علماء دیوبند کے علوم کا پاسبان
دینی وعلمی کتابوں کا عظیم مرکز ٹیلیگرام چینل
حنفی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نظامی کیلئے ایک مفید ترین
ٹیلیگرام چینل

کتاب الجہاد والسِّیر (دوم)

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم اللہ خان مدظلہ العالی
شیخ الحدیث جامعہ فاروقیہ کراچی

ترتیب وتحقیق ← مولانا حبیب حسین صاحب

ترجمہ ← مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

① د احادیثو تخریج
② د تعلیقات بخاری تخریج کول
③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
④ د گرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
⑤ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
⑥ د شرحې د هرې خبرې په حاشیه کښې حواله ورکول
⑦ د ترجمۃ الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
⑧ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
⑨ د حدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې د احادیث په کوم کوم خانې کښې دې

جلد ⑦

خورونکی فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پیشور
موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د کتاب ټول حقوق د مصنف او ناشر سره محفوظ دی

د کتاب نوم: کشف الباری عما فی صحیح البخاری

جلد: کتاب الجهاد والسیر (دوم)

شارح: صدر وفاق المدارس شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظله العالی

ترتیب وتحقیق: مولانا حبیب حسین صاحب

پښتو مترجم: مولانا شاه فیصل فاضل امداد العلوم د وفاق المدارس
ایم اے اسلامیات وعربی پیښور یونیورسټی

د کشف الباري د پښتو اور فارسۍ د ترجمې د حقوقو په هکله وضاحت

دا خبره دې په ذهن کښې وی چې فیصل کتب خانه د صدر وفاق المدارس العربیه مهتمم جامعه فاروقیه شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظله العالی څخه د کشف الباري پښتو او فارسي ژبو کښې د ترجمو حقوق ترلاسه کړل اود حقوقو معاوضه نې ورته ورکړه ددې څخه روسته هیڅ چاته دکشف الباری پښتو او فارسۍ دترجمه کولو او چاپ کولو اجازت نشته او د هر یو جلد رجسټریشن نې هم د حکومت پاکستان سره شوی دی

د ملاویدو پتې د فیصل کتب خانه پیښور څخه علاوه

- رشیدیه کتب خانه اکوړه خټک
- علمیه کتب خانه اکوړه خټک ۰۹۲۳۶۳۰۵۹۴
- مکتبه رشیدیه کوئټه ۰۸۱۲۶۶۲۲۶۳
- مکتبه عثمانیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۰۱۳۷۳۷۰۳۰
- مکتبه یوسفیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۲۱۰۸۲۸۹۳۰
- راشد کتب خانه چمن ۰۳۰۰۳۸۹۶۳۵۳
- مکتبه عمریه تاج میر روډ چمن بلوچستان
- مکتبه علوم اسلامیه تاج میر روډ چمن بلوچستان ۰۳۳۳۷۹۵۸۶۹۶
- مکتبه حقانیه چمن ۰۳۳۳۷۷۵۲۲۱۹
- صداقت کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۸۷۷۴۲۳۶۱
- مکتبهٔ رحمانیه قندهار افغانستان ۰۷۹۷۷۳۵۲۸۱
- مکتبه عبدالحي قندهار افغانستان ۰۷۰۰۸۲۴۳۳۴
- اسدالله کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۰۷۴۷۷۶۲۷
- مکتبهٔ غفاریه قندهار افغانستان ۰۷۰۰۳۴۱۷۴۹
- مکتبهٔ رشیدیه قندهار افغانستان ۰۷۷۲۲۱۰۷۰۹
- مکتبهٔ حبیبیه قندهار افغانستان ۰۷۹۹۴۴۷۴۱۳
- مکتبهٔ القدس قندهار افغانستان ۰۷۰۷۹۴۸۵۵۹
- قدرت کتب خانه کابل افغانستان ۰۷۹۹۲۱۹۲۰۳
- عبدالمجید کتب خانه جلال آباد ۰۷۰۸۱۹۷۷۴۹
- شاهین کتب خانه خوست افغانستان
- بلال کتب خانه خوست افغانستان
- اسلامی کتب خانه خوست افغانستان ۰۷۹۹۳۱۰۲۴۷

فہرست مضامین

شمیرہ	مضمون	صفحہ

باب ۹۸: هل يرشد المسلم اهل الكتاب اويعلمهم الكتاب

باب سابق سره مناسبت ۵۸
د ترجمة الباب مقصد ۵۸
کافرانو ته د قرآن د تعلیم ورکولو حکم ۵۸
د احنافو دلائل ۵۸
د مالکیه دلائل ۵۹
د حافظ ابن حجر رحمه الله محاکمه ۶۰
د امام بخاری رحمه الله میلان ۶۰
د حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت ۶۰
تنبیه ۶۰

باب ۹۹: الدعاء للمشركين بالهدى ليتالفهم

ماقبل سره ربط ۶۱
د ترجمة الباب مقصد ۶۱
د حدیث باب مختصر تشریح ۶۱
حضرت طفیل رضی الله عنه ۶۲
ترجمة الباب سره مطابقت ۶۲

باب ۱۰۰: دعوة اليهود والنصارى، وعلى مايقاتلون عليه، وماكتب النبي صلى الله عليه وسلم إلى كسرى وقيصر، والدعوة قبل القتال

د ترجمة الباب مقصد ۶۲
کافرانو ته د جهاد نه وړاندې د اسلام دعوت دې ورکړې شی که نه؟ ۶۳
د مالکیه دلائل ۶۳
دویم دلیل ۶۴
دریم دلیل ۶۴
د جمهورو دلائل ۶۴
دویم دلیل ۶۴
دریم دلیل ۶۴
څلورم دلیل ۶۴
یو اشکال او دهغې جواب ۶۵
جواب ۶۵

شمیره	مضمون	صفحه
	د موجودہ وخت د کافرانو حکم	۲۵
	د لفظ مختصر معنی	۲۵
	یه خطونو باندې دمهر لګولو حیثیت	۲۶
	د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت	۲۶
	د بددعا کولو وجه	۲۷
	تنبیه	۲۷
	د روایت ترجمة الباب سره مطابقت	۲۷

باب ۱۰۱: دعا النبی ﷺ إلی الاسلام والنبوة، وأن لا یتخذ بعضهم بعضًا أربابًا من دون الله

	د ترجمة الباب مقصد	۲۷
	د آیت د ذکر کولو مقصد	۲۸
	قوله: لما أبلاه الله... الخ	
	قوله: ببعض الشام... الخ	
	ترجمة الباب سره مطابقت	۷۱
	فائده	۷۲
	یشتکی عینیه	۷۲
	حمر النعم	۷۲
	علی رسلك	۷۲
	ترجمة الباب سره مطابقت	۷۲
	د رسول الله (ص) د توقف او انتظار سبب	۷۳
	یو اشکال او دهغې جواب	
	الله اکبر. خربت خیبر	۷۴
	قاعده فقهیه	۷۴
	حدیث باب سره د ترجمة الباب مطابقت	۷۴
	قوله: أمرت أن أقاتل الناس:	۷۶
	قوله: حتی یقولوا لا إله إلا الله	۷۷
	قوله: إلا بحقه	۷۷
	قوله: وحسابه علی الله	۷۷
	حدیث باب او ترجمة الباب سره د دې مطابقت	

شمیرہ	مضمون	صفحہ

باب ۱۰۲: من أراد غزوة فورى بغيرها، ومن أحب الخروج يوم الخميس

د ترجمة الباب مقصد ۷۷
فَوَرَّى ۷۹
مفأزا ۷۹
لقلما ۸۰
قوله: فجلى للمسلمين أمرهم ليتاهبوا أهبة عدوهم فاهب للحرب ۸۰
من بنيه ۸۰

باب ۱۰۳: الخروج بعد الظهر

د ترجمة الباب مقصد ۸۰
يصرخون ۸۱
ترجمة الباب سرد مطابقت ۸۱

باب ۱۰۴: الخروج آخر الشهر

د ترجمة الباب مقصد ۸۱
يواشكال اودهغي جواب ۸۲
فائده ۸۳
خلون، بقين ۸۳
لانُرَى إلا الحج ۸۳
فدخل علينا يوم النحر قال يحى فذكرت .....
ترجمة الباب سرد مطابقت ۸۴

باب ۱۰۵: الخروج في رمضان

د ترجمة الباب مقصد ۸۴
الكديد ۸۴
قوله: قال سفيان: قال الزهرى ۸۴
ددي عبارت ذكر كولو مقصد ۸۵
يووهم اودهغي ازاله ۸۵

باب ۱۰۶: التوديع

د ترجمة الباب مقصد ۸۵
د واقعه تفصيلات ۸۶
نافع بن عبد قيس ۸۷

شمیرہ	مضمون	صفحہ

د ابو العاص بن ربیع رضی اللہ عنہ د اسلام واقعہ ۸۷
د روایاتو په الفاظو کښې تعارض اودهغې حل ۸۸
ترجمة الباب سره مطابقت ۸۹
فائده ۸۹

باب ۱۰۷: السمع والطاعة للامام

د ترجمة الباب مقصد ۸۹
قوله: السمع والطاعة حق ۹۰
آیا په ملکی قانون کښې دامام اطاعت واجب دی؟ ۹۱
ترجمة الباب سره مطابقت ۹۲

باب ۱۰۸: يقاتل من وراء الامام ويتقى به

د ترجمة الباب مقصد ۹۲
حل لغات ۹۲
قوله: نحن الآخرون السابقون ۹۳
قوله: من أطاعنی فقد أطاع الله ۹۳
قوله: إنما الامام جنة ۹۳
د یو فقهی قاعدې استنباط ۹۴
قوله: ويتقى به ۹۴
قوله: فان قال بغيره ۹۴
قوله: فان عليه منه ۹۵
یو سبق ورکونکی واقعه ۹۵
ترجمة الباب سره مطابقت ۹۵
د علامه بن منیر رحمہ اللہ او د حافظ بن حجر رحمہ اللہ رد ۹۵

باب ۱۰۹: البيعة في الحرب أن لا يفروا، وقال بعضهم على الموت

د ترجمة الباب مقصد ۹۷
الشجرة ۹۷
قوله: فما اجتمع منا اثنان على الشجرة ۹۷
قوله: كانت رحمة من الله ۹۷
فسالت ۹۸
على الموت؟ ۹۸
د یو اشکال جواب ۹۸

شمیره	مضمون	صفحه

ترجمة الباب سره مطابقت ۹۸
قوله: لماكان زمن الحرة ۹۸
د واقعه حرة تفصيلات ۹۹
حضرت عبد الله بن حنظله رضی اللہ عنہ ۹۹
د ابن حنظله په تعيين كښې د كرمانی رحمہ اللہ وهم ۱۰۰
قوله: لاأبايع على هذا أحدا بعد رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ۱۰۱
بيعت على الموت نه د انكار وجوهات ۱۰۱
ترجمة الباب سره مطابقت ۱۰۱
يولسم ثلاثی حديث ۱۰۲
د حضرت سلمه رضی اللہ عنہ دوه څله د بيعت اخستلو وجه ۱۰۲
د حديث ترجمة الباب سره مطابقت ۱۰۳
مجاشع بن مسعود ۱۰۳
د حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ اس ۱۰۴
د حديث تشريح ۱۰۴
قوله: وأخي ۱۰۴
د قصو وئيلو مذمت ۱۰۴
علام ۱۰۵
ترجمة الباب سره مطابقت ۱۰۵

باب ۱۱۰: عزم الامام على الناس فيما يطيقون

د ترجمة الباب مقصد ۱۰۵
رجال الحديث ۱۰۵
① عثمان بن ابي شيبه ۱۰۵
② جرير ۱۰۵
③ منصور ۱۰۵
④ ابو وائل ۱۰۶
⑤ عبد الله بن مسعود ۱۰۶
د حديث مفهوم ۱۰۶
په ناجائزكارونو كښې د امام د اطاعت حكم ۱۰۶
د حضرت عبد الله د توقف وجه ۱۰۷
يوه فقهي قاعده ۱۰۷
د حديث د بعض اړخونو تشريح ۱۰۷

شمیرہ	مضمون	صفحہ

اتانی الیوم رجل ۱۰۷
مادریت ما أردعلیه ۱۰۸
یخرج مع أمرائنا ۱۰۸
د التفات مطلب ۱۰۸
لانحصیها ۱۰۹
د دوارو مطلبونو توجیه ۱۰۹
إذاشك فی نفسه شئ ۱۰۹
فشفاه منه ۱۰۹
کالثغب ۱۱۰
قوله: ذهب صفوه وبقی کدره ۱۱۰
د غور قابل خبره ۱۱۰
ترجمة الباب سره مطابقت ۱۱۰
باب ۱۱۱: کان النبی ﷺ إذا لم یقاتل أول النهار أخر القتال حتی تزول الشمس ۱۱۰
د ترجمة الباب مقصد ۱۱۰
د آفتاب د زوال پورې د جنګ روسته کولو حکمتونه ۱۱۱
رجال الحدیث ۱۱۲
① عبد الله بن محمد ۱۱۲
② معاویه بن عمرو ۱۱۲
③ ابو اسحاق ۱۱۲
④ موسی بن عقبه ۱۱۲
⑤ سالم ۱۱۲
⑥ عبد الله بن ابی اوفی ۱۱۲
د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت ۱۱۲
باب-۱۱۲ باب استئذان الرجل الامام
د ترجمة الباب مقصد ۱۱۳
د آیت مطلب ۱۱۳
د نزول سبب ۱۱۳
د امر جامع مطلب ۱۱۳
رجال الحدیث ۱۱۵
① اسحاق بن ابراهیم

شمیرہ	مضمون	صفحہ
②	جریر	۱۱۵
③	مغیرہ	۱۱۵
④	شعبی	
⑤	جابربن عبداللہ	۱۱۵
	دحدیث دالفاظو تشریح	۱۱۵
	فقارظہرہ	۱۱۵
	عَیِیَ	۱۱۵
	عروس	۱۱۲
	فلامني	۱۱۲
	دحدیث نه مستنبط شوي فائدي	۱۱۲
	یوه نحوی مسئله	۱۱۲
	قوله: قال المغیرة: هذافی قضائناحسن، لانری به باسا	۱۱۲
	د عبارت مقصد	۱۱۲

باب-۱۱۳ من غزاوهوحدیث عهدبعرسه

	د ترجمة الباب مقصد	۱۱۷
	بعرسه	۱۱۷
	قوله: فیه جابرعن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم	۱۱۷
	ترجمة الباب سره مطابقت	۱۱۷

باب-۱۱۴ من اختار الغزوبعد البناء

	د ترجمة الباب مقصد	۱۱۸
	ترجمة الباب سره دحدیث مناسبت باندي اشکال اودهغي جواب	۱۱۸
	د روایت نه ذکرکولووجه	۱۱۹
	د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت	۱۱۹
	تنبیه	۱۱۹

باب-۱۱۵ مبادرة الامام عندالفزع

	د ترجمة الباب مقصد	۱۱۹
	رجال الحدیث	۱۲۰
①	مسدد	۱۲۰
②	یحیی	۱۲۰
③	شعبه	۱۲۰

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	④قتادہ	۱۲۰
	⑤ انس	۱۲۰
	فرسالابی طلحة	۱۲۰
	وان وجدناہ لبحرا	۱۲۰
	ترجمة الباب سرد مطابقت	۱۲۱
	باب-۱۱۶ السرعة والرکض فی الفزع	
	د ترجمة الباب مقصد	۱۲۱
	رجال الحدیث	۱۲۱
	① فضل بن سہل	۱۲۱
	②حسین بن محمد المعلم	۱۲۱
	③جریربن حازم	۱۲۱
	④ محمد بن سیرین	۱۲۱
	⑤انس بن مالك	۱۲۲
	یرکض وحدہ	۱۲۲
	لم تراعو	۱۲۲
	ترجمة الباب سرد مطابقت	۱۲۲
	باب الخروج فی الفزع وحدہ	
	ترجمة الباب مقصد	۱۲۲
	د باب لاندي حدیث نہ ذکرکولووجہ	۱۲۲
	د حدیث نہ مستنبط فوائد	۱۲۲
	باب-۱۱۷: الجعائل والحملان فی السبیل	
	د جعائل اوحملان معنی	۱۲۳
	د ترجمة الباب مقصد	۱۲۳
	د مسئلہ جعل تفصیل	۱۲۴
	د مالکیہ مذہب	۱۲۴
	د احنافو مذہب	۱۲۴
	د شافعیہ مذہب	۱۲۴
	قولہ وقال مجاهد: قلت لابن عمر: الغزو	۱۲۵
	قولہ: إن غناك لك، وانی أحب أن یکون من مالی فی هذا الوجہ	۱۲۵
	د مذکورہ تعلیق تخریج	۱۲۵

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د اثر نه مستنبط فوائد	۱۲۵
	یو د شبه او دهغې ازاله	۱۲۶
	رجال الحدیث	۱۲۷
①	الحمیدی	۱۲۷
②	سفیان	۱۲۷
③	مالك	۱۲۷
④	زید بن اسلم	۱۲۷
⑤	اسلم	۱۲۷
⑥	عمربن خطاب	۱۲۷
	د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت	۱۲۷
	رجال الحدیث	۱۲۸
①	اسماعیل	۱۲۸
②	مالك	۱۲۸
③	نافع	۱۲۸
④	عبدالله بن عمر	۱۲۸
⑤	عمربن الخطاب	۱۲۸
	قوله: ولکن لاأجد حمولة ولاأجد ما أحملهم علیه	۱۲۹
	نکته	۱۲۹
	باب-۱۱۸ ماقیل فی لواء النبی صلی اللہ علیہ وسلم	
	د ترجمة الباب مقصد	۱۲۹
	رجال الحدیث	۱۳۰
①	سعیدبن ابی مریم	۱۳۰
②	لیس بن سعد	۱۳۰
③	عقیل	۱۳۱
④	ابن شهاب	۱۳۱
⑤	ثعلبة بن ابی مالك قرظی	۱۳۱
⑥	قیس بن سعدبن عبادة	۱۳۱
	د حدیث مقصد	۱۳۱
	ان قیس بن سعد	۱۳۱
	د روایت ترجمة الباب سره مناسبت	۱۳۱

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	رجال الحدیث	۱۳۲
①	قتیبہ	۱۳۲
②	حاتم بن اسماعیل	۱۳۲
③	یزید بن ابی عبید	۱۳۲
④	سلمہ بن اکوع	۱۳۲
⑤	علی بن ابی طالب	۱۳۲
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۱۳۲
	فائدہ	۱۳۳
	رجال الحدیث	۱۳۳
①	محمد بن علاء	۱۳۳
②	ابو اسامۃ	۱۳۳
③	ہشام بن عروۃ	۱۳۳
④	عن ابیہ	۱۳۳
⑤	نافع بن جبیر	۱۳۳
	د حدیث مفہوم	۱۳۳
	فوائد	۱۳۴

باب-۱۱۹: الاجیر

	د ترجمۃ الباب مقصد	۱۳۴
	د اجیر فی الخدمت حکم	۱۳۴
	د اجیر قتال حکم	۱۳۵
	پہ نقل مذہب کښې د حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ تسامح	۱۳۵
	د تعلیق تخریج	۱۳۶
	عطیہ بن قیس	۱۳۶
	د عطیہ رضی اللہ عنہ د اثر مفہوم	۱۳۶
	رجال الحدیث	۱۳۷
①	عبد اللہ بن محمد	۱۳۷
②	سفیان	۱۳۷
③	ابن جریج	۱۳۷
④	عطاء	۱۳۷
⑤	صفوان بن یعلی	۱۳۷
⑥	یعلی بن امیہ	۱۳۷

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	د حدیث دبعض الفاظو تشریح	۱۳۸
	أوثق أعمالی	۱۳۸
	فقاتل رجلا	۱۳۸
	د حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت	۱۳۸
	باب-۱۲۰: قول النبی ﷺ (نصرت بالرعب مسیرة شهر)	
	د ترجمة الباب مقصد	۱۳۸
	په روایاتو کښې تعارض اودهغې حل	۱۳۹
	نکته	۱۳۹
	یوفقهی مسئله	۱۳۹
	قوله: قاله جابر عن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم	۱۴۰
	رجال الحدیث	۱۴۰
	① یحیی بن بکیر	۱۴۰
	② لیث بن سعد	۱۴۰
	③ عقیل	۱۴۰
	④ ابن شهاب	۱۴۰
	⑤ سعید بن مسیب	۱۴۰
	⑥ ابوهریره رضی الله عنه	۱۴۰
	د جوامع الکلم مصداق	۱۴۱
	ونصرت بالرعب	۱۴۱
	فبینا أنا نائم	۱۴۱
	قوله: أوتیت بمفاتیح خزائن الارض فوضعت فی یدی:	۱۴۱
	د خزائن نه څه مراد دي؟	۱۴۱
	نکته	۱۴۲
	فوضعت فی یدی	۱۴۲
	تنتثلونها	۱۴۳
	ترجمة الباب سره مطابقت	۱۴۳
	باب-۱۲۱: حمل الزاد فی الغزو	
	د ترجمة الباب مقصد	۱۴۳
	رجال الحدیث	۱۴۴
	① عبید بن اسماعیل	۱۴۴

شمیرہ	مضمون	صفحہ
②	ابو اسامہ	۱۴۴
③	ہشام	۱۴۴
④	ابی	۱۴۴
	د حدیث مفہوم	۱۴۴
	سفرۃ	۱۴۵
	سقاء	۱۴۵
	نطاق	۱۴۵
	حضرت اسماء رضی اللہ عنہا تہ ذات النطاقین ونیلو وجہ	۱۴۵
	فقہ الحدیث	۱۴۵
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۱۴۶
	رجال الحدیث	۱۴۶
①	علی بن عبد اللہ	۱۴۶
②	سفیان	
③	عمرو	۱۴۶
④	عطاء	۱۴۶
⑤	جابربن عبد اللہ	۱۴۶
	د حدیث نہ مستنبط فوائد	۱۴۶
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۱۴۷
	رجال الحدیث	۱۴۷
①	محمدبن المثنی	۱۴۷
②	عبدالوہاب	۱۴۷
③	یحیی	۱۴۷
④	بشیربن یسار. سویدبن نعمان	۱۴۷
	فلکنا	۱۴۷
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۱۴۸
	رجال الحدیث	۱۴۸
	د حدیث مفہوم	۱۴۸
	د حدیث د بعض الفاظو تحقیق	۱۴۸
	خفت ازواد الناس واملقوا	
	مابقاءکم بعد ابلکم	۱۴۹
	د حدیث نہ مستنبط فوائد	۱۴۹

شمیرہ	مضمون	صفحہ

قولہ: نادفی الناس یاتون ۱۴۹
فاحتشی الناس ۱۵۰
قولہ: ثم قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم: أشهد أن ۱۵۰
فائدہ ۱۵۰
ترجمة الباب سرہ مطابقت ۱۵۰

باب-۱۲۲ حمل الزاد علی الرقاب

د ترجمة الباب مقصد ۱۵۰
رجال الحدیث ۱۵۱
① صدقہ بن الفضل ۱۵۱
② عبدہ ۱۵۱
③ ہشام ۱۵۱
④ وہب بن کیسان ۱۵۱
جابر بن عبد اللہ ۱۵۱
د حدیث د بعضو الفاظو تشریح ۱۵۱
قولہ: وأین کانت التمرة تقع من الرجل؟ ۱۵۱
قولہ: لقد وجدنا فقدها حین فقدنا ۱۵۱
ترجمة الباب سرہ مطابقت ۱۵۱
فائدہ ۱۵۱
تنبیہ ۱۵۲

باب-۱۲۳: ارداف المرأة خلف أخیها

ربط او مناسبت ۱۵۲
د ترجمة الباب مقصد ۱۵۲
رجال الحدیث ۱۵۳
① ابو حفص عمرو بن علی ۱۵۳
② ابو عاصم ۱۵۳
③ عثمان بن اسود ۱۵۳
④ ابن ابی ملیکہ ۱۵۳
⑤ عائشہ ۱۵۳
ترجمة الباب سرہ مطابقت ۱۵۳
رجال الحدیث ۱۵۳

شمیرہ	مضمون	صفحہ
		۱۵۳
①	عبد اللہ	۱۵۳
②	ابن عیینہ	۱۵۴
③	عمرو بن دینار	۱۵۴
④	عمرو بن اوس	۱۵۴
⑤	عبد الرحمن بن ابی بکر صدیق	۱۵۴
	ترجمۃ الباب سرد مطابقت	۱۵۴
	فقہ الحدیث	۱۵۴
	باب-۱۲۴: الارتداف فی الغزو والحج	۱۵۴
	ترجمۃ الباب مقصد	۱۵۵
	رجال الحدیث	۱۵۵
①	قتیبہ	۱۵۵
②	عبد الوہاب	
③	ایوب	
④	ابو قلابہ	
⑤	انس	۱۵۵
	قولہ: کنت ردیف أبی طلحة، وانہم لیصرخون بہما جمیعا: الحج والعمرة:	۱۵۵
	فقہ الحدیث	۱۵۵
	ترجمۃ الباب سرد مطابقت	۱۵۵
	باب-۱۲۵: الردف علی الحمار	۱۵۵
	ترجمۃ الباب مقصد	۱۵۶
	رجال الحدیث	۱۵۶
①	قتیبہ	۱۵۶
②	ابو صفوان	۱۵۶
③	یونس بن یزید	۱۵۶
④	ابن شہاب	۱۵۶
	تحقیق کلمات حدیث	۱۵۶
	قطیفة	۱۵۶
	فقہ الحدیث	۱۵۶
	ترجمۃ الباب سرد مطابقت	۱۵۷
	رجال الحدیث	۱۵۷

شمیرہ	مضمون	صفحہ

① یحیی بن بکیر ۱۵۷
② لیث
③ یونس ۱۵۷
④ نافع ۱۵۷
⑤ عبد اللہ ۱۵۷
ترجمۃ الباب سرہ مطابقت ۱۵۸
الحجۃ ۱۵۸
قولہ: قال عبداللہ: فنسیت أن أساله کم صلی من سجدۃ ۱۵۸

باب-۱۲۶: من أخذ بالرکاب ونحوہ

د ترجمۃ الباب مقصد ۱۵۸
رجال الحدیث ۱۵۹
① اسحاق ۱۵۹
② عبد الرزاق ۱۵۹
③ معمر ۱۲۰
④ ہمام ۱۲۰
⑤ ابو ہریرۃ رضی اللہ عنہ ۱۲۰
د سلامی معنی ۱۲۰
علیہ صدقۃ ۱۲۰
قولہ: یعدل بین الاثنین صدقۃ ۱۲۱
قولہ: کل خطوۃ یخطوها إلی الصلوۃ ۱۲۱
ترجمۃ الباب سرہ مطابقت ۱۲۱

باب-۱۲۷: کراہیۃ السفر بالمصاحف ألی إرض العدو

د نسخو اختلاف ۱۲۱
د ترجمۃ الباب مقصد ۱۲۱
د دښمن زمکې اوملك ته مصحف اورلوحکم ۱۲۲
دمالکیه استدلال ۱۲۲
د جمهورو استدلال ۱۲۲
د مخافة أن یناله العدو اضافه ثابته ده که نه؟ ۱۲۳
یو اشکال اودهغې جواب ۱۲۳
دمتابعت تخریج ۱۲۴

شمیرہ	مضمون	صفحہ

ددي متابعت دذکر کولو مقصد ۱۲۴
رجال الحدث ۱۲۵
① عبد الله بن مسلمه ۱۲۵
② مالك ۱۲۶
③ نافع ۱۲۶
④ عبد الله بن عمر ۱۲۶
ترجمة الباب سره مطابقت ۱۲۶

باب-۱۲۸: التكبير عند الحرب

د ترجمة الباب مقصد ۱۲۶
رجال الحديث ۱۲۷
① عبد الله بن محمد ۱۲۷
② سفيان ۱۲۷
③ ايوب ۱۲۷
④ محمد ۱۲۷
⑤ انس ۱۲۷
فائده ۱۲۷
دترجمة الباب سره مطابقت ۱۲۷
قوله: تَابَعَهُ عَلِي عَنْ سُفْيَانَ رَفَعَ النَّبِي -صلى الله عليه وسلم- يَدَيْهِ: ۱۲۷
متابعت لره دذکر کولو مقصد ۱۲۷

باب-۱۲۹- مَا يُكْرَهُ مِنْ رَفْعِ الصَّوْتِ فِي التَّكْبِيرِ

دترجمة الباب مقصد ۱۲۸
تراجم رجال ۱۲۸
① محمد بن يوسف ۱۲۸
مسئله دذکر بالجهر ۱۲۸
دبعضي الفاظ حديث تشريح ۱۲۹
قوله: ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا: ۱۲۹
قوله: ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ: ۱۲۹
دترجمة الباب سره مطابقت ۱۲۹

باب-۱۳۰- التَّسْبِيحِ إِذَا هَبَطَ وَادِيًا

دترجمة الباب مقصد ۱۷۰

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	تراجم رجال	۱۷۰
①	محمد بن یوسف	۱۷۰
②	سفیان	۱۷۰
③	حصین بن عبد الرحمن	۱۷۰
④	سالم بن ابی الجعد	۱۷۰
⑤	جابر بن عبد اللہ	۱۷۰
	قولہ: كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا:	۱۷۰
	نکتہ	۱۷۰
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۱۷۱
	باب ۱۳۱: التکبیر إذا علا شرفًا	
	ترجمۃ الباب مقصد	۱۷۱
	رجال الحدیث	۱۷۱
①	محمد بن بشار	۱۷۱
②	ابن ابی عدی	۱۷۱
③	حصین	۱۷۱
④	سالم	۱۷۲
⑤	جابر	۱۷۲
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۱۷۲
	رجال الحدیث	۱۷۲
①	عبد اللہ	۱۷۲
②	عبد العزیز بن ابی سلمہ	۱۷۲
③	صالح بن کیسان	۱۷۲
④	سالم بن عبد اللہ	۱۷۲
⑤	عبد اللہ بن عمر	۱۷۳
	حدیث بعض الفاظ و تشریح	۱۷۳
	قولہ: ولا أعلمه إلا قال الغزو	۱۷۳
	یقول: کلما أوفی	۱۷۳
	فَدْفَدَ	۱۷۳
	قولہ: قال صالح: فقلت له: ألم یقل عبد اللہ إن شاء اللہ؟ قال: لا	۱۷۳
	تنبیہ	۱۷۳

شمیرہ	مضمون	صفحہ

ترجمة الباب سره مطابقت ۱۷۴

باب ۱۳۲: یکتب للمسافر مثل ما کان یعمل فی الاقامة

د ترجمة الباب مقصد ۱۷۴
رجال الحدیث ۱۷۴
① مطر بن الفضل ۱۷۴
② یزید بن هارون ۱۷۴
③ عوام ۱۷۴
④ ابراهیم ۱۷۴
⑤ ابوبرده ابوموسی اشعری ۱۷۵
⑥ یزید بن ابی کبشه ۱۷۵
قوله: کتب له مثل ما کان یعمل مقیما صحیحا ۱۷۶
ترجمة الباب سره مطابقت ۱۷۶

باب ۱۳۳: السیر وحده

د ترجمة الباب مقصد ۱۷۶
څان له د سفر کولو حکم ۱۷۷
رجال الحدیث ۱۷۷
① حمیدی ۱۷۷
② سفیان ۱۷۷
③ محمد بن المنکدر ۱۷۷
④ جابر بن عبد الله رضی الله عنه ۱۷۷
ترجمة الباب سره د حدیث په مناسبت باندې اشکال او دهغې جواب ۱۷۷
قوله: قال سفیان: الحوازی الناصر ۱۷۸
رجال الحدیث ۱۷۸
رومبې سند، ① ابوالولید: ۱۷۸
② عاصم بن محمد ۱۷۸
③ ابی ۱۷۸
④ ابن عمر ۱۷۹
دویم سند - ① ابونعیم ۱۷۹
قوله: ما فی الوحدة ما أعلم ما سار راکب ۱۷۹
په دواړو روایتونو کښې تعارض او دهغې ازاله ۱۷۹

شمیرہ	مضمون	صفحہ

د حدیث ترجمہ الباب سرہ مطابقت ۱۸۰
فائدہ ۱۸۰

باب ۱۳۴: السرعة فی السیر

د ترجمة الباب مقصد ۱۸۰
رجال الحدیث ۱۸۱
① محمد بن المثنی ۱۸۱
② یحیی ۱۸۱
③ ہشام ۱۸۱
④ ابی ۱۸۱
⑤ اسامة بن زید ۱۸۱
قولہ: وکان یحیی یقول وأنا أسمع فسقط عنی ۱۸۱
قولہ: عن مسیر النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم ۱۸۲
فجوة ۱۸۲
النص فوق العنق ۱۸۲
ترجمة الباب نہ انطباق ۱۸۲
ترجمة الباب سرہ مطابقت ۱۸۳
قولہ: نومہ وطاعہ وشرابہ: ۱۸۳
نہمتہ: ۱۸۳
ترجمة الباب سرہ مناسبت ۱۸۳
د احادیث باب نہ مستنبط شوی فوائد ۱۸۳

باب ۱۳۵: إذا حمل علی فرش فرآها تباع

د ترجمة الباب مقصد ۱۸۴
رجال الحدیث ۱۸۵
① عبد اللہ بن یوسف ۱۸۵
② مالك ۱۸۵
③ نافع ۱۸۵
④ عبد اللہ بن عمر ۱۸۵
⑤ عمر بن الخطاب ۱۸۵
قولہ: فقال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم فقال: لا تبتعہ ولا تعد فی صدقتك: ۱۸۶
ترجمة الباب سرہ مناسبت ۱۸۶

شمیرہ	مضمون	صفحہ

په فرس باندې متصدق علیه دملکیت مسئله ۱۸۶
رجال الحدیث ۱۸۷
① اسماعیل ۱۸۷
② مالك ۱۸۷
③ زید بن اسلم ۱۸۸
④ ابیه ۱۸۸
⑤ عمر بن الخطاب ۱۸۸
د فابتاعه مطلب ۱۸۸
أوفاضاعه ۱۸۸
د ضایع کولوڅه مطلب دې؟ ۱۸۸
قوله: وظننت أنه بائعه برخص ۱۸۹
ترجمة الباب سره مناسبت ۱۹۰

باب ۱۳۶: الجهاد باذن الابوین

د ترجمة الباب مقصد ۱۹۰
رجال الحدیث ۱۹۰
① آدم ۱۹۰
② شعبة ۱۹۰
③ حبیب بن ابی ثابت ۱۹۱
④ ابوعباس الشاعر ۱۹۱
قوله: وکان لایتهم فی حدیثه ۱۹۱
⑤ عبدالله بن عمرو ۱۹۱
د رجل نه څوك مراد دې؟ ۱۹۱
قوله: ففیهما فجاهد ۱۹۲
په جهاد کښې د مور پلار د اجازت حیثیت ۱۹۴
که چرې والدین مسلمانان نه وی ۱۹۴
ترجمة الباب سره مطابقت ۱۹۵

باب ۱۳۷: ماقیل فی الجرس ونحوه فی أعناق الابل

د ترجمة الباب مقصد ۱۹۵
حل لغات ۱۹۵
رجال الحدیث ۱۹۶

شمیرہ	مضمون	صفحہ
①	عبد اللہ بن یوسف	۱۹۶
②	مالك	۱۹۶
③	عبد اللہ بن ابی بکر	۱۹۶
④	عباد بن تمیم	۱۹۶
⑤	ابو بشیر انصاری	۱۹۶
	قولہ: أنہ کان مع رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم فی بعض أسفارہ	۱۹۷
	قولہ: قال عبد اللہ، حسبت أنہ قال: والناس فی مبیتہم	۱۹۸
	قلادۃ	۱۹۸
	وتر	۱۹۸
	قلادہ ترلونہ دَممانعت وجہ	۱۹۹
	دَ قلادہ ممانعت تحریمی دي کہ نزیہی؟	۲۰۰
	دَ جرس زورند ولو حکم	۲۰۱
	دَ جرس دَ ناخونہ کید ووجہ	۲۰۱
	ترجمۃ الباب نہ تطبیق	۲۰۱

باب ۱۳۸: من اکتتب فی جیش فخرجت امرأتہ حاجۃ، وکان لہ عذر، ہل یؤذن لہ

	حل لغات	۲۰۲
	دَ ترجمۃ الباب مقصد	۲۰۲
	قولہ: قال: إذہب، فحج مع امرأتك	۲۰۳
	ترجمۃ الباب سرہ مناسبت	۲۰۳
	دَحدیث نہ مستنبط فوائد	۲۰۳

باب ۱۳۹: الجاسوس

	دَ ترجمۃ الباب مقصد	۲۰۴
	الجاسوس	۲۰۴
	قولہ: وقول اللہ تعالی: لاتتخذوا عدوی وعدوکم اولیاء	۲۰۴
	دَ جاسوس حکم	۲۰۶
	رجال الحدیث	۲۰۶
①	علی ابن عبد اللہ	۲۰۶
②	سفیان	۲۰۶
③	عمرو بن دینار	۲۰۶

شمیرہ	مضمون	صفحہ
④	حسن بن محمد	۲۰۶
⑤	عبید اللہ بن ابی رافع	۲۰۶
⑥	علی	۲۰۷
	روضۃ خاخ	۲۰۷
	ظعینۃ	۲۰۷
	سارد مسلمانہ ود کہ مشرکہ؟	۲۰۷
	قولہ: فانطلقنا تعادی بنا خیلنا، حتی انتہینا إلی الروضۃ، فاذا نحن بالظعینۃ:	
	قولہ: إلی أناس من المشرکین	۲۱۰
	قولہ: قال سفیان: وأی إسناد ھذا	۲۱۰
	دحدیث نہ مستنبط فوائد	۲۱۰
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۲۱۱
	باب ۱۴۰: الکسوۃ للاساری	
	دترجمۃ الباب مقصد	۲۱۱
	رجال الحدیث	۲۱۲
①	عبد اللہ بن محمد	۲۱۲
②	ابن عیینہ	۲۱۲
③	عمرو	۲۱۲
④	جابر بن عبد اللہ	۲۱۲
	یقدر علیہ	۲۱۲
	قولہ: فلذلک نزع النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم قمیصہ الذی ألبسہ	۲۱۲
	دحدیث نہ مستنبط فوائد	۲۱۳
	باب ۱۴۱: فضل من أسلم علی یدیہ رجل	
	دترجمۃ الباب مقصد	۲۱۳
	رجال الحدیث	۲۱۳
①	قتیبہ بن سعید	۲۱۳
②	یعقوب بن عبد الرحمن	۲۱۴
③	ابو حازم	۲۱۴
④	سہیل ابن سعد	۲۱۴
	ترجمۃ الباب سرہ مناسبت	۲۱۴

شمیرہ	مضمون	صفحہ

باب ۱۴۲: الأساری فی السلاسل

د ترجمة الباب مقصد ۲۱۴
رجال الحدیث ۲۱۵
① محمد بن بشار ۲۱۵
② غندر ۲۱۶
③ شعبه ۲۱۶
④ محمد بن زیاد ۲۱۶
⑤ ابو هریرة ۲۱۶
قوله: عجب الله من قوم یدخلون الجنة فی السلاسل ۲۱۶
ترجمة الباب سرد مناسبت ۲۱۷

باب ۱۴۳: فضل من أسلم من أهل الکتابین

د ترجمة الباب مقصد ۲۱۸
رجال الحدیث ۲۱۸
① علی بن عبد الله ۲۱۸
② سفیان ۲۱۸
③ صالح بن حي ابو الحسن ۲۱۸
④ شعبی ۲۱۹
⑤ ابو بردہ ۲۱۹
⑥ انه سمع اباه ۲۱۹
د اهل کتاب مصداق ۲۱۹
د فله أجران مطلب ۲۲۰
فائدہ ۲۲۱

باب ۱۴۴: أهل الدار یبیتون، فیصاب الولدان والدراری

حل لغات ۲۲۱
د ترجمة الباب مقصد ۲۲۱
بیاتا لیلا ۲۲۲
د علامه ابن منیر رحمه الله تسامح ۲۲۲
لنبیتنه ۲۲۳
لنبیتنه لیلا ۲۲۳

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	رجال الحدیث	۲۲۴
①	علی بن عبد اللہ	۲۲۴
②	سفیان	۲۲۴
③	زہری	۲۲۴
④	عبید اللہ	۲۲۴
⑤	ابن عباس	۲۲۴
⑥	صعب بن جثامہ	۲۲۴
	قولہ مربی النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بالابواء-أوودان	۲۲۴
	أبواء	۲۲۴
	دَتبوا المکان وبہ معنی	۲۲۵
	ودان	۲۲۵
	قولہ: فسئل عن أھل الدار یبیتون من المشرکین فیصاب من نسائہم وذراریہم، قال: ھم منہم	۲۲۵
	فسئل	۲۲۵
	ھم منہم مطلب	۲۲۵
	دحدیث باب او دي سرہ معارض روایاتو کښې تطبیق	۲۲۶
	دَحملي کولو حکم	۲۲۷
	قولہ: وسمعتہ یقول: لاحمی إلا للہ ولرسولہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم	۲۲۹
	قولہ: وعن الزہری أنہ سمع عبید اللہ عن ابن عباس...	۲۲۹
	قولہ: وکان عمرو یحدثنا عن الزہری	۲۲۹
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۲۳۰

باب ۱۴۵: قتل الصبیان فی الحرب

	باب سابق سرہ مناسبت او دَ ترجمۃ الباب مقصد	۲۳۰
	رجال الحدیث	۲۳۱
①	احمد بن یونس	۲۳۱
②	لیث	۲۳۱
③	نافع	۲۳۱
④	عبد اللہ رضی اللہ عنہ	۲۳۱
	امرۃ	۲۳۱
	قولہ: فی بعض مغازی النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم	۲۳۱

شمیرہ	مضمون	صفحہ

آیا په جنګ کښې دښځو او ماشومانو قتل کول جائزدی؟ ۲۳۲
ترجمة الباب سره مطابقت ۲۳۳

باب ۱۴۶ قتل النساء في الحرب

د ترجمة الباب مقصد ۲۳۳
رجال الحدیث ۲۳۳
① اسحاق بن ابراهیم ۲۳۳
② ابو اسامة ۲۳۴
③ عبید الله ۲۳۴
④ نافع ۲۳۴
⑤ ابن عمر رضی الله عنهما ۲۳۴
قوله: قلت لابی أسامة: حدثکم عبید الله عن نافع ۲۳۴
آیا د شیخ خاموشي د اجازت په حکم کښې ده؟ ۲۳۴
په علامه کرمانی رحمه الله باندې د حافظ ابن حجر رحمه الله رد ۲۳۴
ترجمة الباب سره مطابقت ۲۳۴

باب ۱۴۷ لا یعذب بعذاب الله

رجال الحدیث ۲۳۵
① قتیبه بن سعید ۲۳۵
② لیث ۲۳۵
③ بکیر ۲۳۵
④ سلیمان بن یسار ۲۳۵
⑤ ابو هریره رضی الله عنه ۲۳۶
په روایت باب باندې یو اشکال او دهغې جواب ۲۳۶
قوله: وان النار لا یعذب بها إلا الله، فان وجدتموهما فاقتلوهما ۲۳۷
د حدیث فوائد ۲۳۸
رجال الحدیث ۲۳۸
① علی بن عبد الله ۲۳۸
② سفیان ۲۳۸
③ ایوب ۲۳۸
④ عکرمه ۲۳۸
قوله: أن علیا حرق قوما ۲۳۸

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	لوکنت أنا	۲۴۱
	په مسئله تحریق بالنار کښې د مذاهبو تفصیل	۲۴۲
	باب ۱۴۸ فاما منا بعد وإما فداء محمد ۴	
	د ترجمة الباب مقصد	۲۴۳
	فیه حدیث ثمامة بن اثال	۲۴۷
	د سورت انفال آیت ذکر کولو مقصد	۲۴۸
	باب ۱۴۹ هل للاسیر أن یقتل ویخدع الذین أسروه حتی ینجو من الکفرة	
	د ترجمة الباب مقصد	۲۴۸
	د ابو بصیر رضی الله عنه واقعه	۲۴۹
	باب ۱۵۰ إذا حرق المشرك المسلم هل یحرق	
	د ترجمة الباب مقصد	۲۵۰
	رجال الحدیث	۲۵۱
①	معلی	۲۵۱
②	وهیب	۲۵۱
③	ایوب	۲۵۱
④	ابو قلابه	۲۵۱
⑤	انس بن مالك	۲۵۲
	د اهل عرینه واقعه	۲۵۲
	د امام بخاری رحمه الله په استدلال باندې اشکال	۲۵۲
	د حافظ ابن حجر رحمه الله جواب	۲۵۲
	د علامه ابن بطال رحمه الله جواب	۲۵۲
	د قصاصاً تحریق بالنار حکم	۲۵۳
	ترجمة الباب سره مطابقت	۲۵۴
	باب	۲۵۵
	د ترجمة الباب مقصد او د باب سابق سره مناسبت	۲۵۵
	رجال الحدیث	۲۵۵
①	یحیی بن بکیر	۲۵۵
②	لیث	۲۵۵
③	یونس	۲۵۶
④	ابن شهاب	۲۵۶

شمیرہ	مضمون	صفحہ
⑤	سعید بن المسیب	۲۵۲
⑥	ابو سلمہ	۲۵۲
⑦	ابو ہریرہ	۲۵۲
	نبیا	۲۵۲
	یو څو اشکالات او دھغې جوابات	۲۵۲

باب ۱۵۱ حرق الدور والنخیل

	د ترجمة الباب مقصد	۲۵۸
	حرق	۲۵۸
	رجال الحدیث	۲۵۹
①	مسدد	۲۵۹
②	یحیی	۲۵۹
③	اسماعیل	۲۵۹
④	قیس بن ابی حازم	۲۵۹
⑤	جریر	۲۵۹
	ترجمة الباب سره مطابقت	۲۵۹
	رجال الحدیث	۲۶۰
①	محمد بن کثیر	۲۶۰
②	سفیان	۲۶۰
③	موسی بن عقبه	۲۶۰
④	ابن عمر رضی الله عنهما	۲۶۰
	قوله: حرق النبی صلی الله تعالی علیه وسلم نخل بنی النضیر	۲۶۰
	د دښمن د کورونو او ونو د تحریق مسئله	۲۶۰
	د جمهور فقهاء مسلك او دھغوی استدلال	۲۶۱
	د امام اوزاعی لیث بن سعد او ابو ثور مسلك او دھغوی استدلال	۲۶۱
	د امام اوزاعی وغیره د استدلال جواب	۲۶۱
	ترجمة الباب سره مناسبت	۲۶۲

باب ۱۵۲ قتل النائم المشرك

	د ترجمة الباب مقصد	۲۶۲
	رجال الحدیث	۲۶۳
①	علی بن مسلم	۲۶۳

شمیرہ	مضمون	صفحہ
②	یحیی بن زکریا	۲۲۳
③	ابی	۲۲۳
④	ابو اسحاق	۲۲۳
⑤	براء بن عازب	۲۲۳
	رجال الحدیث	۲۲۳
①	عبد اللہ بن محمد	۲۲۳
②	یحیی بن آدم	۲۲۴
	بیتہ	۲۲۴
	حدیث باب نہ مستنبط فوائد	۲۲۴
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۲۲۵

باب ۱۵۳ لاتمنوا لقاء العدو

	ترجمۃ الباب مقصد	۲۲۵
	رجال الحدیث	۲۲۵
①	یوسف بن موسی	۲۲۵
②	عاصم بن یوسف الیربوعی	۲۲۶
③	ابو اسحاق الفزاری	۲۲۶
④	موسی بن عقبہ	۲۲۶
⑤	سالم ابو النضر	۲۲۶
⑥	عبد اللہ بن ابی اوفی	۲۲۶
	کنت کاتبا لہ	۲۲۶
	قولہ ثم قام فی الناس فقال: لاتمنوا لقاء العدو وسلوا اللہ العافیۃ:	
	دښمن تہ د جنګ دعوت ورکولو حکم	۲۲۸
	قولہ: فاذا لقیتموھم فاصبروا	۲۲۹
	قولہ: أن الجنۃ تحت ظلال السیوف	۲۲۹
	رجال الحدیث	۲۷۰
①	ابو عامر	۲۷۰
②	مغیرہ بن عبد الرحمن	۲۷۰
③	ابی الزناد	۲۷۰
④	اعرج	۲۷۰
⑤	ابو ہریرہ	۲۷۰

شمیرہ	مضمون	صفحہ

باب ۱۵۴ الحرب خدعة

د ترجمة الباب مقصد ۲۷۰
رجال الحدیث ۲۷۱
① عبد الله بن محمد ۲۷۱
② عبد الرزاق ۲۷۱
③ معمر ۲۷۱
④ همام ۲۷۱
کسري ۲۷۱
د روایات تعارض او دهغې حل ۲۷۲
قوله: وقیصر لیهلکن ۲۷۳
قوله: لتقسمن کنوزهما فی سبیل الله ۲۷۳
قوله: وسمی الحرب خدعة ۲۷۳
د خدعه مطلب ۲۷۳
په جنګ کښې د دهوکه حکم ۲۷۵
د خداع دوه مثالونه ۲۷۵

باب ۱۵۵ الکذب فی الحرب

د ترجمة الباب مقصد ۲۷۵
رجال الحدیث ۲۷۵
① قتیبه بن سعید ۲۷۵
② سفیان ۲۷۶
③ عمرو بن دینار ۲۷۶
④ جابر بن عبد الله ۲۷۶
د صریح کذب حکم ۲۷۶

باب ۱۵۶ الفتك باهل الحرب

فتك ۲۷۷
د ترجمة الباب مقصد ۲۷۷
رجال الحدیث ۲۷۷
① عبد الله بن محمد ۲۷۷
② سفیان ۲۷۸
③ جابر ۲۷۸

شمیرہ	مضمون	صفحہ

ترجمة الباب سرد مناسبت ۲۷۸

باب ۱۵۷ مایجوزمن الاحتیال والحذر، معمن تخشٰی معرته

الاحتیال ۲۷۸
الحذر ۲۷۸
معرة ۲۷۸
د ترجمة الباب مقصد ۲۷۸
د مذکورہ تعلیق تخریج ۲۷۹
د مذکورہ تعلیق مقصد ۲۷۹
ترجمة الباب سرد مطابقت ۲۷۹

باب ۱۵۸ الرجزفی الحرب ورفع الصوت فی حفر الخندق

الرجز ۲۷۹
د ترجمة الباب مقصد ۲۸۰
قولہ: فِيهِ سَهْلٌ وَأَنَسٌ عَنِ النَّبِي -صلی اللہ علیہ وسلم ۲۸۰
وأنس ۲۸۰
قولہ: وَفِيهِ يَزِيدُ عَنْ سَلَمَةَ ۲۸۱
رجال الحدیث ۲۸۲
① مسدد ۲۸۲
② ابو الاحوص ۲۸۲
③ ابو اسحاق ۲۸۲
④ البراء ۲۸۲
قولہ: یرفع بہا صوتہ ۲۸۳
ترجمة الباب سرد مناسبت ۲۸۳

باب ۱۵۹ من لایثبت علی الخیل

د ترجمة الباب مقصد ۲۸۳
رجال الحدیث ۲۸۳
① محمد بن عبد اللہ بن نمیر ۲۸۳
② ابن ادریس ۲۸۳
③ اسماعیل ۲۸۴
④ قیس ۲۸۴

شمیرہ	مضمون	صفحہ
⑤	جریر	۲۸۵
	فی وجہی	۲۸۵
	فی صدری	۲۸۵
	ترجمۃ الباب سرد مطابقت	۲۸۵
	د حدیث نہ مستنبط فوائد	۲۸۵

باب ۱۲۰: دواء الجرح باحراق الحصیر، وغسل المرأة عن أبیها الدم عن وجهه وحمل الماء فی الترس

قوله:	دواء الجرح باحراق الحصیر	۲۸۶
قوله:	وغسل المرءة عن أبیها الدم عن وجهه	۲۸۶
قوله:	وحمل الماء فی الترس	۲۸۶
رجال الحدیث		۲۸۶
①	علی بن عبد اللہ	۲۸۶
②	سفیان	۲۸۶
③	ابو حازم	۲۸۷
④	سہل بن سعد الساعدي	۲۸۷

باب ۱۲۱: مایکرہ من التنازع والاختلاف فی الحرب، وعقوبة من عصی إمامه

	د ترجمۃ الباب مقصد	۲۸۷
رجال الحدیث		۲۸۹
①	یحیی	۲۸۹
②	وکیع	۲۸۹
③	شعبہ	۲۸۹
④	سعید بن ابی بردہ	۲۸۹
⑤	عن ابیہ	۲۸۹
	عن جدہ	۲۸۹
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۲۸۹
رجال الحدیث		۲۹۰
①	عمرو بن خالد	۲۹۰
②	زہیر	۲۹۰

شمیرہ	مضمون	صفحہ

③ ابو اسحاق ۲۹۱
④ براء بن عازب ۲۹۱
الرجالة ۲۹۱
تخطفنا ۲۹۱
أوطأناهم ۲۹۱
يشددن ۲۹۲
ترجمة الباب سرہ مطابقت ۲۹۳

باب ۱۲۲ إذا فزعوا بالليل

ترجمة الباب مقصد ۲۹۴
رجال الحديث ۲۹۴
① قتيبه بن سعيد ۲۹۴
② حماد ۲۹۴
③ ثابت ۲۹۴
④ انس ۲۹۴
ترجمة الباب سرہ مطابقت ۲۹۵

باب ۱۲۳ من رأى العدو فنادى باعلى صوته: ياصباحاه، حتى يسمع الناس

ياصباحاه ۲۹۵
ترجمة الباب مقصد ۲۹۵
رجال الحديث ۲۹۶
① المكى بن ابراهيم ۲۹۶
② يزيد بن ابى عبيد ۲۹۶
③ سلمه ۲۹۶
يقرون ۲۹۷
فائده ۲۹۷
ترجمة الباب سرہ مناسبت ۲۹۷

باب ۱۲۴ من قال: خذها وأنا ابن فلان

قوله: خذها وأنا ابن فلان: ۲۹۷
ترجمة الباب مقصد ۲۹۷
قوله: وَقَالَ سَلَمَةُ خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الْأَكْوَعِ ۲۹۸

شمیرہ	مضمون	صفحہ

رجال الحدیث ۲۹۸
① عبید اللہ ۲۹۸
② اسرائیل ۲۹۸
③ ابو اسحاق ۲۹۸
ترجمۃ الباب سرہ مطابقت ۲۹۹

باب ۱۲۵ إذا نزل العدو على حكم رجل

دَ ترجمۃ الباب مقصد ۲۹۹
رجال الحدیث ۲۹۹
① سلیمان بن حرب ۲۹۹
② شعبہ ۲۹۹
③ سعد بن ابراہیم ۳۰۰
④ ابو امامہ ۳۰۰
⑤ ابو سعید الخدری ۳۰۰
حکمت فیہم بحکم الملک ۳۰۰
دَ حدیث نہ مستنبط فوائد ۳۰۱

باب ۱۲۶: قتل الاسیر، وقتل الصبر

الصبر ۳۰۱
رجال الحدیث ۳۰۲
① اسماعیل بن ابی اویس ۳۰۲
② مالك ۳۰۲
③ ابن شہاب ۳۰۲
④ انس بن مالك ۳۰۲
المغفر ۳۰۳
ترجمۃ الباب سرہ مطابقت ۳۰۴
ترجمۃ الباب سرہ دَ حدیث مناسبت باندیٔ اشکال او دَ ہغی جواب ۳۰۴

باب ۱۲۷: هل يستأسر الرجل ومن لم يستأسر، ومن ركع ركعتين عند القتل

دَ ترجمۃ الباب مقصد ۳۰۴
رجال الحدیث ۳۰۶
① ابو الیمان ۳۰۶
② شعیب ۳۰۶

شمیرہ	مضمون	صفحہ
③	زہری	۳۰۶
④	عمرو بن ابی سفیان	۳۰۶
⑤	ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ	۳۰۶
	رھط	۳۰۷
	قولہ: فانطلقوا حتی کانوا بالھدأۃ	۳۰۷
	قولہ: فاخبرنی عبید اللہ بن عیاض	۳۰۸
	قولہ: فاستجاب اللہ لعاصم بن ثابت یوم أصیب	۳۰۸
	الظلّۃ	
	الدبر	۳۰۹
	ترجمۃ الباب سرہ مناسبت	۳۰۹

باب ۱۲۸: فکاک الاسیر

	فکاک	۳۱۰
	د ترجمۃ الباب مقصد	۳۱۰
	د مذکورہ تعلیق تخریج	۳۱۰
	د مذکورہ تعلیق مقصد	۳۱۰
	رجال الحدیث	۳۱۱
①	قتیبہ بن سعید	۳۱۱
②	جریر	۳۱۱
③	منصور	۳۱۱
④	ابو وائل	۳۱۱
⑤	ابو موسیٰ	۳۱۱
	العانی	۳۱۱
	یعنی الاسیر	۳۱۱
	د مسلمان قیدی د راخلاصولو مسئلہ	۳۱۲
	د امام اعظم ابو حنیفہ رومبې قول	۳۱۲
	دویم قول	۳۱۳
	د نوی مسلمان شوی قیدی د خلاصولو حکم	۳۱۳
	د علامہ ابن ہمام رحمہ اللہ تسامح	۳۱۳
	د احنافو استدلال	۳۱۴
	د علامہ ابن عابدین شامی توجیہ	۳۱۴

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	قولہ أطعموا الجائع وعودوا المریض	۳۱۵
	قولہ وعودوا المریض	۳۱۵
	د حدیث نہ د ترجمۃ الباب اثبات	۳۱۵
	رجال الحدیث	۳۱۶
①	احمد بن یونس	۳۱۶
②	زہیر	۳۱۶
③	مضرف	۳۱۶
④	عامر	۳۱۶
⑤	ابو جحیفۃ	۳۱۶
	ددې روایت په تخریج کښې د علامہ عبد الغنی نابلسی تسامح	۳۱۷
	ترجمۃ الباب سرہ مناسبت	۳۱۷

باب ۱۲۹ فداء المشرکین

	باب سابق سرہ مناسبت	۳۱۷
	د ترجمۃ الباب مقصد	۳۱۷
	رجال الحدیث	۳۱۸
①	اسماعیل بن ابی اویس	۳۱۸
②	اسماعیل بن ابراہیم	۳۱۸
③	موسی بن عقبہ	۳۱۸
④	ابن شہاب	۳۱۸
⑤	انس بن مالک	۳۱۸
	د ترجمۃ الباب اثبات	۳۱۹
	رجال الحدیث	۳۱۹
①	ابراہیم بن طہمان	۳۱۹
②	عبد العزیز بن صہیب	۳۱۹
③	انس بن مالک رضی اللہ عنہ	۳۱۹
	فائدہ	۳۲۰
	د مذکورہ تعلیق تخریج	۳۲۰
	د تعلیق مقصد	۳۲۰
	ترجمۃ الباب سرہ مناسبت	۳۲۰
	رجال الحدیث	۳۲۱
①	محمود	۳۲۱

شمیرہ	مضمون	صفحہ
②	عبد الرزاق	۳۲۱
③	معمر	۳۲۱
④	زہری	۳۲۱
⑤	محمد بن جبیر	۳۲۱
⑥	عن ابیہ	۳۲۱
	قولہ: وکان جاء فی أساری بدر	۳۲۱
	ترجمۃ الباب سرد مناسبت	۳۲۱
	باب ۱۷۰ الحربی إذا دخل دار الاسلام بغیر أمان	
	باب سابق سرد مناسبت	۳۲۲
	د ترجمۃ الباب مقصد	۳۲۲
	رجال الحدیث	۳۲۲
①	ابو نعیم	۳۲۲
②	ابو العمیس	۳۲۲
③	ایاس بن سلمہ	۳۲۲
	قولہ: ایاس بن سلمہ تابعی ووکہ صحابی؟	۳۲۳
	د حافظ ابن حجر رحمہ اللہ رد	۳۲۳
	عین	۳۲۴
	وھوفی سفر	۳۲۴
	قولہ: فجلس عند أصحابہ یتحدث ثم انفتل	۳۲۵
	انفتل	۳۲۵
	قولہ: اطلبوہ واقتلوہ، فقتلہ، فنفلہ سلبہ	۳۲۵
	فنفلہ سلبہ	۳۲۵
	سلب	۳۲۶
	د سلب مصداق	۳۲۶
	پہ دار الاسلام کښې د کافر حربی د داخلید و مسئلہ	۳۲۶
	د حربی مسلم حکم	۳۲۷
	ترجمۃ الباب او حدیث باب مناسبت باندې اشکال او دھغې جواب	۳۲۷
	باب ۱۷۱ یقاتل عن أھل الذمۃ ولا یسترقون	
	باب سابق سرد مناسبت	۳۲۷
	د ترجمۃ الباب مقصد	۳۲۸

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	رجال الحدیث	۳۲۸
①	موسی بن اسماعیل	۳۲۸
②	ابو عوانہ	۳۲۸
③	حصین	۳۲۸
④	عمر بن میمون	۳۲۸
⑤	عمر رضی اللہ عنہ	۳۲۸
	دذمیانو غلام جورولوحکم	۳۲۹
	د مذاهب په نقل کولوکښې په ابن قدامه باندې دابن حجر رحمہ اللہ اعتراض اود علامه عینی رحمہ اللہ جواب	۳۲۹
	د باب نه د حدیث په مناسبت د ابن التین رحمہ اللہ اشکال اود ابن منیر رحمہ اللہ رد	۳۳۰
	دعلامه عینی رحمہ اللہ توجیه	۳۳۰
	قوله: ولایکلفون إلاطاقتهم	۳۳۰
	ترجمة الباب سره مطابقت	۳۳۱

باب ۱۷۲ جوائز الوفد هل یستشفع إلی أهل الذمة ومعاملتهم

	د ابواب په ترتیب کښې د نسخو اختلاف	۳۳۱
	د حافظ ابن حجر رحمہ اللہ توجیهات	۳۳۱
	رومبې توجیه	۳۳۲
	دویمه توجیه	۳۳۲
	د حافظ ابن حجر په توجیهات باندې د علامه عینی رحمہ اللہ رد	۳۳۲
	دترجمة الباب مقصد	۳۳۲
	رجال الحدیث	۳۳۳
①	قبیصه	۳۳۳
②	ابن عیینه	۳۳۳
③	سلیمان الاحول	۳۳۳
④	سعید بن جبیر	۳۳۳
⑤	ابن عباس	۳۳۴
	تنبیه	۳۳۴
	قوله: فتنازعوا ولاینبغی عندنبی تنازع	۳۳۴
	د دې جملې قائل څوک دې؟	۳۳۴
	په کرمانی رحمہ اللہ باندې د علامه عینی رحمہ اللہ رد	۳۳۴
	قوله: أخرجوا المشرکین من جزیرة العرب	۳۳۴

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	د جزیرة العرب نه د یهودو او نصاری د وطن نه د ویستلو مسئله	۳۳۵
	مسجد حرام او عام مساجدو کې د مشرکانو یهودیانو او نصاری د داخلیدو مسئله	۳۳۶
	د امام مالک رحمه الله مذهب او دهغوی استدلال	۳۳۶
	د امام شافعی رحمه الله مسلك او دهغوی دلیل	۳۳۷
	د امام شافعی رحمه الله په استدلال باندې رد	۳۳۷
	د امام ابو حنیفه رحمه الله مسلك او دهغوی دلائل	۳۳۷
	رجال الحدیث	۳۴۰
①	یعقوب بن محمد	۳۴۰
②	مغیره بن عبد الرحمن	۳۴۲
	قوله: والعرج أول تهامة	۳۴۲
	د مذکوره تعلیق تخریج	۳۴۲
	ددې تعلیق مقصد	۳۴۳
	د جزیرة العرب محل وقوع	۳۴۳
	د جزیرة العرب وجه تسمیه	۳۴۳
	باب ۱۷۳: التجمل للوفود	
	د ترجمة الباب مقصد	۳۴۴
	رجال الحدیث	۳۴۵
①	یحیی بن بکیر	۳۴۵
②	لیث	۳۴۵
③	عقیل	۳۴۵
④	ابن شهاب	۳۴۵
⑤	سالم بن عبد الله	۳۴۵
⑥	ابن عمر	۳۴۵
	قوله: وجد عمر حلة استبرق تباع فی السوق	۳۴۵
	ترجمة الباب سره د حدیث باب مطابقت	۳۴۵
	باب ۱۷۴: کیف یعرض الاسلام علی الصبی	
	د ترجمة الباب مقصد	۳۴۵
	رجال الحدیث	۳۴۶
①	عبد الله بن محمد	۳۴۶
②	هشام	۳۴۷

شمیرہ	مضمون	صفحہ
③	معمر	۳۴۷
	قولہ: أتشہد أنی رسول اللہ؟	۳۴۷
	آیا د صبی عاقل غیر بالغ اسلام معتبر دی؟	۳۴۷
	د علامہ انور شاہ کشمیری رحمہ اللہ توجیہ	۳۴۷
	د جمہور فقہاؤ استدلال	۳۴۷
	د امام زفر رحمہ اللہ او امام شافعی رحمہ اللہ استدلال او دھغې رد	۳۴۸
	ترجمۃ الباب سرہ مطابقت	۳۴۹
	د مذکورہ تعلیقات تخریج	۳۴۹
	باب ۱۷۵ قول النبی ﷺ للیہود: (أسلموا تسلموا)	
	د ترجمۃ الباب مقصد	۳۵۰
	د سابق باب سرہ مناسبت	۳۵۰
	باب ۱۷۶ إذا أسلم قوم فی دار الحرب، ولہم مال وأرضون، فہی لہم	
	د ترجمۃ الباب مقصد	۳۵۰
	رجال الحدیث	۳۵۱
①	محمود	۳۵۱
②	عبد الرزاق	۳۵۱
③	معمر	۳۵۱
④	الزہری	۳۵۱
⑤	علی بن حسین	۳۵۱
⑥	عمرو بن عثمان بن عفان	۳۵۱
⑦	اسامہ بن زید	۳۵۱
	قولہ: قلت یا رسول اللہ، أین تنزل غدا؟ فی حجتہ	۳۵۲
	قولہ: قال: وہل ترک لنا عقیل منزلا؟ ثم قال: نحن نازلون غدا بخیف بنی کنانۃ المحصب حیث قاسمت قریش علی الکفر	۳۵۲
	المحصب	۳۵۲
	قاسمت	۳۵۲
	د حربی مسلمان د منقولہ او غیر منقولہ اموالو حکم	۳۵۲
	امام شافعی رحمہ اللہ اشہب رحمہ اللہ او سحنون رحمہ اللہ مسلک	۳۵۳
	د امام مالک رحمہ اللہ مسلک	۳۵۳
	د طرفین رحمہما اللہ مسلک	۳۵۳

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	دامام ابو یوسف رحمہ اللہ مسلک	۳۵۴
	دامام ابو یوسف رحمہ اللہ استدلال او دھغې جواب	۳۵۴
	د طرفینو استدلال	۳۵۵
	امام شافعی، اشہب او سحنون رحمہم اللہ دلائل او دھغې رد	۳۵۶
	ترجمۃ الباب سرہ د حدیث مناسبت	۳۵۶
	رجال الحدیث	۳۵۷
①	اسماعیل	۳۵۷
②	مالک	۳۵۷
③	زید بن اسلم	۳۵۷
	هُنی	۳۵۸
	الحُمی	۳۵۸
	الصریمۃ	۳۵۹
	الغنیمۃ	۳۵۹
	إیای	۳۵۹
	قولہ: وأیم اللہ إنہم لیرون أنی قد ظلمتہم إنہا لبلادہم فقاتلوا علیہا فی الجاہلیۃ	۳۶۰
	قولہ: وأسلموا علیہا فی الاسلام	۳۶۰
	قولہ: والذی نفسی بیدہ لولا المال الذی أحمل علیہ فی سبیل اللہ ما حییت علیہم من بلادہم شبرًا	۳۶۰
	ترجمۃ الباب سرہ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ مناسبت باندې اشکال	۳۶۰
	د حضرت انور شاہ کشمیری رحمہ اللہ	۳۶۱
	د مذکورہ اثر تخریج	۳۶۱
	د روایت باب نہ مستنبط فوائد	۳۶۲

باب ۱۷۷ کتابۃ الامام الناس

	الناس	۳۶۲
	د ترجمۃ الباب مقصد	۳۶۲
	رجال الحدیث	۳۶۳
①	محمد بن یوسف	۳۶۳
②	سفیان	۳۶۳
③	الاعمش	۳۶۳
④	ابو وائل	۳۶۳

شمیرہ	مضمون	صفحہ
⑤	حذیفہ	۳۲۳
قولہ:	اکتبوالی من تلفظ بالاسلام من الناس	۳۲۳
قولہ:	فکتبنا لہ ألفا وخمس مأۃ رجل	۳۲۳
قولہ:	فقلنا نخاف، ونحن ألف وخمس مأۃ	۳۲۳
	د مردم شمارئی واقعہ کلہ پیښہ شوہ؟	۳۲۴
قولہ:	فلقد رأیتنا ابتلینا حتی إن الرجل لیصلی وحدہ وھو خائف	۳۲۴
	روایت کښې په ابتلاء سرہ دکومې فتنې طرف تہ اشارہ دہ؟	۳۲۴
	رجال الحدیث	۳۲۵
①	عبدان	۳۲۵
②	ابو حمزہ	۳۲۵
③	عمش	۳۲۵
قولہ:	قال ابو معاویہ:	۳۲۵
	د مذکورہ تعلیق تخریج	۳۲۵
	د روایت باب او مذکورہ تعلیق مقصد	۳۲۶
	د یو اشکال جواب	۳۲۶
	په اعداد کښې تعارض او دھغې حل	۳۲۷
	په دویم تطبیق باندې د امام نووی رحمہ اللہ رد	۳۲۷
	ترجمۃ الباب سرہ د حدیث باب مناسبت	۳۲۸
	رجال الحدیث	۳۲۸
①	ابو نعیم	۳۲۸
②	سفیان	۳۲۸
③	ابن جریج	۳۲۸
④	عمرو بن دینار	۳۲۸
⑤	ابو معبد	۳۲۸
⑥	ابن عباس	۳۲۸
	ترجمۃ الباب سرہ د حدیث باب مناسبت	۳۲۹
	باب ۱۷۸ إن اللہ یؤید الدین بالرجل الفاجر	
	د ترجمۃ الباب مقصد	۳۲۹
	رجال الحدیث	۳۷۰
①	ابو الیمان	۳۷۰

شمیرہ	مضمون	صفحہ
②	شعیب	۳۷۰
③	زہری	۳۷۰
	قولہ: وَحَدَّثَنِي مَحْمُودُ بْنُ غَيْلَانَ	۳۷۰
	رجال الحدیث	۳۷۰
①	محمود بن غیلان	۳۷۰
②	عبد الرزاق	۳۷۰
③	زہری	۳۷۰
④	المسیب	۳۷۰
⑤	ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ	۳۷۱
	قولہ: وحدثنی محمود	۳۷۱
	قولہ: شہدنا مع رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم فقال لرجل ممن یدعی الاسلام: ہذا من أہل النار	۳۷۱
	قولہ: حضر القتال	۳۷۱
	قولہ: فکاد الناس ان یرتاب	
	قولہ: فقتل نفسہ	۳۷۲
	قولہ: ثم أمر بلالا	۳۷۲
	قولہ: وإن اللہ لیؤید الدین بالرجل الفاجر	۳۷۲
	په جهاد کښې د کافر انو او مشرکانو نه امداد اخستلو حکم	۳۷۳
	د امام اعظم رحمہ اللہ او امام شافعی رحمہ اللہ دلائل	
	د اهل شرک نه د امداد غوښتلو شرائط	۳۷۳
	د امام مالک رحمہ اللہ او علامه ابن منذر رحمہ اللہ وغیره د استدلال جواب	۳۷۴
	ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت	۳۷۴

باب: ۱۸۹ من تأمر فی الحرب من غیر امرۃ إذا خاف العدو

	من غیر امرۃ	۳۷۵
	د ترجمة الباب مقصد	۳۷۵
	رجال الحدیث	۳۷۵
①	یعقوب بن ابراهیم	۳۷۵
②	ابن علیه	۳۷۵
③	ایوب	۳۷۵
④	حمید بن هلال	۳۷۶

شمیرہ	مضمون	صفحہ
⑤	انس بن مالك رضی اللہ عنہ	۳۷۶
	قولہ: ومایسرنی أوقال مایسرهم أنهم عندنا	۳۷۷
	قولہ: وعیناہ تذرفان	۳۷۷
	ترجمة الباب سرہ دحدیث باب مناسبت	۳۷۷

باب ۱۸۰ العون بالمدد

	د ترجمة الباب مقصد	۳۷۸
	المدد	۳۷۸
	رجال الحدیث	۳۷۸
①	محمد بن بشار	۳۷۸
②	ابن ابی عدي	۳۷۸
③	سہل بن یوسف	۳۷۸
④	سعید	۳۷۸
⑤	قتادہ	۳۷۹
⑥	انس رضی اللہ عنہ	۳۷۹
	قولہ: فامدهم النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بسبعین من الانصار	۳۷۹
	بنو لحیان	۳۷۹
	ترجمة الباب سرہ دَحدیث باب مناسبت	۳۷۹

باب - ۱۸۱ من غلب العدو فاقام علی عرصتهم ثلاثا

	دَ ترجمة الباب مقصد	۳۷۹
	رجال الحدیث	۳۸۰
①	محمد بن عبد الرحیم	۳۸۰
②	روح بن عبادة	۳۸۰
③	سعید	۳۸۰
④	قتادہ	۳۸۰
⑤	انس بن مالك رضی اللہ عنہ	۳۸۰
⑥	ابو طلحہ رضی اللہ عنہ	۳۸۰
	قولہ: ذکر لنا أنس عن أبی طلحة رضی اللہ عنہ	۳۸۰
	قولہ: أنه کان إذا ظهر علی قوم أقام بالعرصة ثلاث لیال	۳۸۰
	د دربیو ورخود قیام حکمت	۳۸۱
	ترجمة الباب سرہ مناسبت	۳۸۱

شمیرہ	مضمون	صفحہ

باب - ١٨٢ من قسم الغنيمة في غزوه وسفره

د ترجمة الباب مقصد ٣٨٢
رجال الحديث ٣٨٢
① رافع ٣٨٢
د تعليق تخريج ٣٨٢
ددې تعليق مقصد ٣٨٣
ترجمة الباب سره مطابقت ٣٨٣
رجال الحديث ٣٨٣
① هدبه بن خالد ٣٨٣
② همام ٣٨٣
③ قتاده ٣٨٤
④ انس رضي الله عنه ٣٨٤
قوله: قال اعتمر النبي صلى الله تعالى عليه وسلم من الجعرانة حيث قسم غنائم حنين ٣٨٤
ترجمة الباب سره مناسبت ٣٨٤
دار الحرب کښې دمال غنيمت دتقسيم مسئله ٣٨٤
د جمهور فقهاؤ مسلك ٣٨٤
داحنافو مسلك ٣٨٤
د جمهور فقهاؤ دلائل او دهغې رد ٣٨٤
ترجمة الباب سره دحديث باب مناسبت ٣٨٧

باب - ١٨٣ إذا غنم المشركون مال المسلم ثم وجده المسلم

د ترجمة الباب مقصد ٣٨٧
رجال الحديث ٣٨٧
① ابن نمير ٣٨٧
② عبيد الله ٣٨٧
③ نافع ٣٨٨
④ ابن عمر رضي الله عنه ٣٨٨
قوله: ذهب فرس له فأخذه العدو ٣٨٨
قوله: فظهر عليه المسلمون فرد عليه في زمن رسول الله صلى الله عليه وسلم ٣٨٨
قوله: وأبق عبد له فلحق بالروم، فظهر عليهم المسلمون، فرده عليه خالد بن وليد بعد النبي صلى الله تعالى عليه وسلم ٣٨٨

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	د مذکورہ تعلیق تخریج	۳۸۸
		۳۸۹
	رجال الحدیث	۳۸۹
①	محمد بشار	۳۸۹
②	یحیی	۳۸۹
	قولہ: أن عبدًا لابن عمر أبق	۳۸۹
	قولہ: فردوہ علی عبداللہ	۳۸۹
	قولہ: قال أبوعبداللہ: عار مشتق من العیر، وھو حمار وحش، أی ھرب	۳۹۰
	رجال الحدیث	۳۹۰
①	احمد بن یونس	۳۹۰
②	زھیر	۳۹۰
③	موسی بن عقبہ	۳۹۰
④	عن نافع عن ابن عمر رضی اللہ عنہ	۳۹۰
	قولہ: أنہ کان علی فرس یوم لقی المسلمون، وأمیرالمسلمین یومئذٍ خالدبن الولید بعثہ أبوبکر، فاخذہ العدو، فلما ھزم العدو ردخالد فرسہ	۳۹۰
	قولہ: یوم لقی المسلمون	۳۹۰
	د باب پہ روایاتو کښې تعارض اودد ې تطبیق	۳۹۱
	قولہ: حکم ما أحرز العدو ثم ظھر علیہ المسلمون	۳۹۲
	د امام شافعی. ابوثور او ابن منذر رحمھم اللہ مسلك	۳۹۲
	امام حسن امام زھری او عمرو بن دینار مسلك	۳۹۲
	د جمھور فقھاؤ مسلك	۳۹۲
	امام شافعی ابوثور او ابن منذر رحمھم اللہ وغیرہ دلائل او د ھغې رد	۳۹۳
	د جمھورو دلائل	۳۹۴
	د جمھورو پہ دلیل کلام او د ھغې جواب	۳۹۴
	د حضرت عمر رضی اللہ عنہ پہ اثر باندې اشکال او د ھغې جواب	۳۹۶
	د مکاتب مدبر او ام الولد حکم	۳۹۸
	د امام مالك امام احمد او امام ثوری رحمھم اللہ مسلك	۳۹۸
	د احنافو مسلك	۳۹۸
	د احنافو استدلال	۳۹۹
	قولہ: وإن أصابہ فی أیدی التجار بعد ما اقتسم فلا سبیل لہ:	۳۹۹
	امام مالك امام احمد او ابوثور رحمھم اللہ د استدلال رد	۴۰۰
	د عبد آبق حکم	۴۰۰

شمیرہ	مضمون	صفحہ

د امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ مسلک ۴۰۰
د صاحبین رحمہما اللہ قول ۴۰۰
د امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ استدلال ۴۰۱
د صاحبین رحمہما اللہ استدلال او دھغې رد ۴۰۱

باب ۱۸۴ من تکلم بالفارسیة والرطانة

د ترجمة الباب مقصد ۴۰۲
بالفارسیة ۴۰۲
الرطانة ۴۰۳
د باب لاندې د آیات ذکر کولو مقصد ۴۰۴
د حافظ ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ رائې ۴۰۴
رجال الحدیث ۴۰۴
① عمرو بن علی ۴۰۴
② ابو عاصم ۴۰۴
③ حنظلہ بن ابی سفیان ۴۰۴
④ سعید بن میناء ۴۰۵
⑤ جابر بن عبد اللہ ۴۰۵
بہیمة .....
ثور ۴۰۵
فحی هلابکم ۴۰۵
د حدیث باب مقصد ۴۰۶
ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت ۴۰۷
رجال الحدیث ۴۰۸
① حبان بن موسی ۴۰۸
② عبد اللہ ۴۰۸
③ خالد بن سعید ۴۰۸
④ عن ابیه (سعید بن عمرو) ۴۰۸
⑤ ام خالد بنت خالد بن سعید ۴۰۸
قوله: قال عبد الله: وهی بالحبشیة حسنة ۴۰۹
د عبد اللہ نه څوک مراد دی؟ ۴۰۹
لفظ سنه ضبط ۴۰۹

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	قولہ قال عبداللہ: فبقیت حتی ذکر	۴۱۰
	دحدیث نہ مستنبط فوائد	۴۱۱
	ترجمۃ الباب سرہ مناسبت	۴۱۲
	رجال الحدیث	۴۱۲
	① محمد بن بشار	۴۱۲
	② غُندر	۴۱۲
	③ شعبہ	۴۱۲
	④ محمد بن زیاد	۴۱۲
	⑤ ابوھریرہ رضی اللہ عنہ	۴۱۲
	کخ کخ	۴۱۲
	دَعلامہ کرمانی رحمہ اللہ اعتراض او دھغې جواب	۴۱۳
	فوائد حدیث	۴۱۳
	ترجمۃ الباب سرہ دحدیث مناسبت	۴۱۳

باب - ۱۸۵ الغلول

	دَ ترجمۃ الباب مقصد	۴۱۴
	دَغلول معنی	۴۱۴
	دَ غلول دَ تسمیہ وجہ	۴۱۴
	دا غلول ګناہ کبیرہ ولې دہ؟	۴۱۴
	رجال الحدیث	۴۱۵
	① مسدد	۴۱۵
	② یحیی	۴۱۵
	③ ابوحیان	۴۱۵
	④ ابوزرعہ	۴۱۶
	⑤ ابوھریرہ رضی اللہ عنہ	۴۱۶
	قولہ: قام فینا النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم فذکر الغلول فعظمہ وعظم أمرہ:	۴۱۶
	لاألفین:	۴۱۶
	ممحمۃ	۴۱۷
	ثغاء	۴۱۷
	قولہ: لاأملك لك شیئا	۴۱۷
	وقدابلغتك	۴۱۷

شمیرہ	مضمون	صفحہ

قولہ: وعلی رقبتہ صامت ۴۱۷
قولہ: وعلی رقبتہ رقاع تخفق ۴۱۷
د رقاع نہ څہ مراد دی؟ ۴۱۷
قولہ: وقال أیوب عن أبی حیان: فرس لہ حمحمة ۴۱۸
دد ي تعلیق مقصد ۴۱۸
په مال غنیمت کښې د مسروقہ مال حکم ۴۱۸

باب - ۱۸۶ القلیل من الغلول

د ترجمة الباب مقصد ۴۲۱
په مال غنیمت کښې د خیانت مسئلہ ۴۲۲
د مخالفینو مسلک او دهغوی دلائلو رد ۴۲۲
رجال الحدیث ۴۲۳
① علی بن عبد اللہ ۴۲۳
② سفیان ۴۲۳
③ عمرو ۴۲۳
④ سالم بن ابی جعد ۴۲۴
⑤ عبد اللہ بن عمرو ۴۲۴
ثقل ۴۲۴
کرکرة ۴۲۴
د ''هوفی النار'' مطلب ۴۲۴
قولہ: قَالَ أَبُوعَبْدِاللّٰہِ قَالَ ابْنُ سَلَامٍ کَرْکَرَةٌ، یَعْنِی بِفَتْحِ الْکَافِ، وَهُوَمَضْبُوطٌ کَذَا: ۴۲۵
ترجمة الباب سره د حدیث مناسبت ۴۲۶

باب - ۱۸۷ مایکرہ من ذبح الابل والغنم فی المغانم

د ترجمة الباب مقصد ۴۲۶
رجال الحدیث ۴۲۶
① موسیٰ بن اسماعیل ۴۲۶
② ابوعوانہ ۴۲۶
③ سعید ۴۲۷
④ عبایہ بن زفاعہ ۴۲۷
⑤ رافع ۴۲۷
قولہ: فعجلوا فنصبوا القدور ۴۲۷

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	قولہ: فامر بالقدور فاکفئت	۴۲۷
	فاکفئت	۴۲۷
	د غنیمت د خوراک څنباک د څیزونو حکم	۴۲۷
	د امام بخاری رحمہ اللہ مسلک	۴۲۸
	د کتوو د اړولو حکم ئې ولې ورکړو؟	۴۲۸
	ترجمة الباب سره مناسبت	۴۳۰

باب - ۱۸۸ البشارة فی الفتوح

	البشارة: -	۴۳۰
	الفتوح	۴۳۰
	د ترجمة الباب مقصد	۴۳۰
	رجال الحدیث	۴۳۱
	① محمد بن المثنی	۴۳۱
	② یحیی	۴۳۱
	③ اسماعیل	۴۳۱
	④ قیس	۴۳۱
	⑤ جریر بن عبد اللہ	۴۳۱
	الخلصة:	۴۳۱
	خثعم	۴۳۱
	قولہ: کعبة الیمانیة	۴۳۱
	أجرب	۴۳۳
	د مذکورہ تعلیق مقصد او ددې تخریج	۴۳۳
	د حدیث نه مستنبط فوائد	۴۳۳
	ترجمة الباب سره مناسبت	۴۳۳

باب - ۱۸۹ مایعطی البشیر

	د ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت	۴۳۴
	قولہ: وَأَعْطَى كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ثَوْبَيْنِ حِينَ بُشِّرَ بِالتَّوْبَةِ	۴۳۴
	د تعلیق مقصد	۴۳۴
	کعب بن مالک رضی اللہ عنہ ته بشارت ورکونکې څوک وو؟	۴۳۵
	د حدیث نه مستنبط فوائد	۴۳۵

شمیرہ	مضمون	صفحہ

باب ۱۹۰ لاهجرة بعد الفتح

د ترجمة الباب مقصد ۴۳۵
رجال الحدیث ۴۳۶
① آدم بن ابی ایاس ۴۳۶
② شیبان ۴۳۶
③ منصور ۴۳۶
④ مجاهد ۴۳۶
⑤ طاؤس ۴۳۶
⑥ ابن عباس ۴۳۶
د دار الحرب نه دَهجرت حکم ۴۳۶
دَ ولکن جهاد ونیة مطلب ۴۳۷
ترجمة الباب سره دَ حدیث مناسبت ۴۳۸
رجال الحدیث ۴۳۸
① ابراهیم بن موسی ۴۳۸
② یزید بن زریع ۴۳۸
③ خالد ۴۳۸
④ ابو عثمان النهدی ۴۳۸
⑤ مجاشع بن مسعود ۴۳۹
ترجمة الباب سره مناسبت ۴۳۹
رجال الحدیث ۴۳۹
① علی بن عبد الله ۴۳۹
② سفیان ۴۳۹
③ عمرو ۴۴۰
④ ابن جریج ۴۴۰
⑤ عطاء ۴۴۰
قوله: کان المؤمنون یفر أحدهم بدینه ۴۴۰
قوله: وأما الیوم فقد أظهر الله الاسلام ۴۴۱

باب - ۱۹۱ إذا اضطر الرجل إلی النظر فی شعور
أهل الذمة والمؤمنات اذا عصین الله وتجریدهن

إذا اضطر ۴۴۱

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	والمؤمنات	۴۴۱
	وتجریدهن	۴۴۱
	د ترجمة الباب مقصد	۴۴۱
	د ضرورت په وخت ښځه بې لباس کولو وجه	۴۴۱
	رجال الحدیث	۴۴۲
①	محمد بن عبد الله	۴۴۲
②	هشیم	۴۴۲
③	حصین	۴۴۲
④	سعد بن عبیده	۴۴۲
⑤	ابو عبد الرحمن	۴۴۲
	وکان عثمانیا	۴۴۲
	قوله: فقال لابن عطیة وکان علویاً	۴۴۳
	په حافظ یوسف مزی باندې د حافظ ابن حجر رحمه الله رد	۴۴۳
	قوله: إني لاعلم ما الذی جرأ صاحبك علی الدماء	۴۴۴
	جرّاً	۴۴۴
	یو اشکال او دهغې جواب	۴۴۴
	روضه کذا	۴۴۵
	امرأة	۴۴۵
	فقلنا الکتاب	۴۴۵
	قالت لم یعطنی	۴۴۵
	قوله: فقلنا لتخرجن أولاجردنك	۴۴۵
	قوله: فاخرجت من حجزتها	۴۴۶
	په روایاتو کښې تعارض او دهغې حل	۴۴۶
	ترجمة الباب سره مناسبت	۴۴۶
	په مناسبت باندې اشکال او دهغې جوابات	۴۴۷
	د علامه ابن التین رحمه الله اشکال او دهغې جواب	۴۴۷
	باب - ۱۹۲ استقبال الغزاة	
	د ترجمة الباب مقصد	۴۴۷
	رجال الحدیث	۴۴۷
①	عبد الله بن ابی الاسود	۴۴۷

شمیرہ	مضمون	صفحہ
②	یزید بن زریع	۴۴۸
③	حمید بن الاسود	۴۴۸
④	حبیب بن الشہید	۴۴۹
⑤	ابن ابی ملیکہ	۴۴۹
	قولہ: قال: نعم، فحملنا وترکك	۴۵۰
	د صحیح بخاری او صحیح مسلم د روایاتو د تعارض حل	۴۵۰
	د صحیح مسلم په روایت کښې د راوی وہم	۴۵۱
	د قاضی عیاض رحمہ اللہ رائې	۴۵۲
	د حدیث باب نہ مستنبط فوائد	۴۵۲
	ترجمۃ الباب سرہ د حدیث باب مناسبت	۴۵۲
	رجال الحدیث	۴۵۳
①	مالك بن اسماعیل	۴۵۳
②	ابن عیینہ	۴۵۳
③	الزہری	۴۵۳
④	السائب بن یزید	۴۵۳
	قولہ: ذہبنا نتلقی رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم مع الصبیان إلی ثنیۃ الوداع	۴۵۳
	ترجمۃ الباب سرہ مناسبت	۴۵۳
	باب - ۱۹۳ مایقول إذا رجع من الغزو	
	د ترجمۃ الباب مقصد او باب سابق سرہ مناسبت	۴۵۳
	رجال الحدیث	۴۵۴
①	موسی بن اسماعیل	۴۵۴
②	جویریہ	۴۵۴
③	نافع	۴۵۴
④	عبد اللہ	۴۵۴
	قفل	۴۵۵
	قولہ: آیبون إن شاء اللہ تائبون	۴۵۵
	په علامہ ابن ابطال رحمہ اللہ باندې د علامہ ابن منیر رحمہ اللہ رد	۴۵۵
	رجال الحدیث	۴۵۶
①	ابو معمر	۴۵۶
②	عبد الوارث	۴۵۶
		۴۵۶

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	③ یحیی بن ابی اسحاق	۴۵۷
	④ انس بن مالك	۴۵۷
	قولہ: وقد أردف صفیة بنت حیی	۴۵۷
	پہ روایت کښې د راوی وہم	۴۵۷
	قولہ: فعثرت ناقته فصرعا جمیعًا	۴۵۷
	قولہ: فاقتحم أبوطلحة فقال: یارسول الله جعلنی الله فداءك	۴۵۷
	اقتحم	۴۵۷
	قولہ: قال: (علیك المرءة) فقلب ثوبا علی وجهه وأتاها فالقاه علیها،	۴۵۷
	قولہ: فاکتنفنا رسول الله صلی الله علیه وسلم	۴۵۸
	فاکتنفنا	۴۵۸
	قولہ: فلما أشرفنا علی المدینة، قال: ((آیبون تائبون، عابدون، لربنا حامدون))، فلم یزل یقول ذلك، حتی دخل المدینة	۴۵۸
	ترجمة الباب سره مناسبت	۴۵۸
	د حدیث فوائد	۴۵۸
	رجال الحدیث	۴۵۹
	① علی	۴۵۹
	② بشر بن المفضل	۴۵۹
	③ یحیی بن ابی اسحاق	۴۵۹
	④ انس بن مالك	۴۵۹
	قولہ: أنه أقبل هو وأبوطلحة مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم	۴۵۹
	فلما کانوا	۴۵۹
	عثرت الناقة	۴۵۹
	قولہ: حتی إذا کانوا بظهر المدینة، أوقال: أشرفوا علی المدینة	۴۶۰
	بظهر المدینة	۴۶۰
	ترجمة الباب سره مناسبت	۴۶۰
	باب ۱۹۴ الصلاة إذا قدم من سفر	
	د ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت	۴۶۰
	رجال الحدیث	۴۶۰
	① سلیمان بن حرب	۴۶۰

شمیرہ	مضمون	صفحہ
②	شعبہ	۴۲۰
③	محارب بن دثار	۴۲۰
④	جابر بن عبداللہ	۴۲۱
	ترجمۃ الباب سرہ د حدیث باب مناسبت	۴۲۱
	رجال الحدیث	۴۲۱
①	ابو عاصم	۴۲۱
②	ابن جریج	۴۲۱
③	ابن شہاب	۴۲۲
④	عبدالرحمن بن عبداللہ بن کعب	۴۲۲
⑤	عبیداللہ بن کعب	۴۲۲
	قولہ: أن النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم کان إذا قدم من سفر ضحی دخل المسجد، فصلی رکعتین قبل أن یجلس	۴۲۲
	ترجمۃ الباب سرہ مناسبت	۴۲۲
	د حدیث نہ حاصل شوي فوائد	۴۲۲
	باب - ۱۹۵ الطعام عند القدوم	
	د ترجمۃ الباب مقصد او باب سابق سرہ مناسبت	۴۲۳
	قولہ: وکان ابن عمر یفطر لمن یغشاہ	۴۲۳
	یغشاہ	۴۲۳
	یفطر	۴۲۳
	حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ د سفر او حضر معمول	۴۲۳
	د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ د اثر نقل کولو مقصد	۴۲۴
	د ابن عمر رضی اللہ عنہ د اثر نہ مستنبط فوائد	۴۲۴
	رجال الحدیث	۴۲۴
①	محمد	۴۲۴
	حدثنا محمد	۴۲۵
②	وکیع	۴۲۵
③	شعبہ	۴۲۵
④	محارب بن دثار	۴۲۵
⑤	جابر بن عبداللہ رضی اللہ عنہ	۴۲۵
	قولہ: أن رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم لما قدم المدینۃ نحر جزورًا أو بقرۃً	۴۲۵

شمیرہ	مضمون	صفحہ
	جزوراًوبقرة	۴۲۵
	ترجمة الباب سرد مناسبت	۴۲۶
	رجال الحدیث	۴۲۶
	①معاذ	۴۲۶
	قولہ: اشتری منی النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بعیرًا بوقیتین، ودرهم أودرهمین	۴۲۶
	قولہ: فلما قدم صرارا، أمر ببقرة فذبحت فاکلوا منہا	۴۲۷
	صرار	۴۲۷
	الفاظ روایات کنبی تعارض اودَهغي حل	۴۲۷
	ددي تعلیق تخریج	۴۲۷
	ددي تعلیق مقصد	۴۲۸
	رجال الحدیث	۴۲۸
	① ابو الولید	۴۲۸
	②شعبہ	۴۲۸
	③محارب بن دثار	۴۲۸
	④ جابر بن عبد اللہ	۴۲۸
	قولہ: قال: قدمت من سفر، فقال النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم: صل رکعتین	۴۲۸
	ترجمة الباب سرد د حدیث پہ مناسبت د یو اشکال جواب	۴۲۸
	قولہ: صرار: موضع ناحیة بالمدینة	۴۲۹
	براعت اختتام	۴۲۹

بسم الله الرحمن الرحیم

باب ۹۸: هل یرشد المسلم اهل الکتاب او یعلمهم الکتاب

حدیث نمبر ۲۷۷۸] (۱) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ - رضی الله عنهما - أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - كَتَبَ إِلَى قَيْصَرَ، وَقَالَ «فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الأَرِيسِيِّينَ». [ر: ۷]

باب سابق سره مناسبت:- په سابقه باب کښې د کافرانو دپاره د بددعا ذکر وو دلته د خیر دعا یعنی د اسلام طرف ته رهنمائی او د قرآن د تعلیم چه د رشد او هدایت اصل او منبع ده ذکر دی

د ترجمة الباب مقصد: د ترجمه دوه اجزا دی ① ارشاد المسلم اهل الکتاب ② تعلیم القرآن لاهل الکتاب امام بخاری رحمه الله دلته خودل غواړی چه آیا مسلمان د اهل کتاب د حق طرف ته لارښودنه کولی شی که نه؟ او هغوی ته د قرآن کریم تعلیم ورکولی شی که نه؟ د رومبی جزباره کښې ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د اهل کتاب رهنمائی او هغوی ته د دین تعلیم ورکول په مسلمانانو حاکمانو باندې واجب دی او دا د هغوی په ذمه وارئی کښې شامل دی. (۲)

کافرانوته د قران د تعلیم ورکولو حکم:- البته په دویم جزکښې اختلاف دی. د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په نیزکه کافر حربی وی که ذمی، هغه ته د قرآن، فقه او عام علوموخودلوکښې هیڅ حرج نشته ممکن دی چه هغه د دې علم په برکت سره د اسلام طرف ته راغب شی (۳) امام مالک رحمه الله مطلقًا ناجائز گرځولی دی. د امام شافعی رحمه الله نه دواړه شان اقوال نقل دی (۴) امام احمد رحمه الله د اسلم قبلولو په شرط باندې جائز گرځوی. د هغوی په نیزکه د اسلام قبلولو امید نه وی نو بیا کافرانوته د قرآن تعلیم ورکول جائز نه دی. (۵)

د احنافو دلائل - امام طحاوی رحمه الله د احنافو د طرف نه مختلف دلائل ورکړی دی:

① هرقل ته چه کوم خط مبارک لیکلی شوی وو په هغې کښې د قرآن کریم پوره یوآیت موجود دی چه یقینًا د قرآن پاک تعلیم دی بلکه هغه په یوقسم باندې په زده کولو سره مجبور کړی شو چه هغه دی د قرآن په آیت باندې د پوهیدلو کوشش اوکړی ځکه چه رومیان د عربی نه واقف نه وو آیت باندې بغیر د ترجمې نه شو پوهیدلې په معنی د پوهیدلو د پاره په قرآن پوهیدل او

---

(۱) قدمر تخریجه فی بدء الوحی. انظر کشف الباری: ۱/۳۷۷.

(۲) شرح ابن بطال: ۱۱۲/۵. وعمدة القاری: ۱۴/۲۰۷.

(۳) رد المحتار: ۱/۷۱.

(۴) ایضًا.

(۵) المغنی لابن قدامة: ۹/۷۸۹.

زده کول ضروری دی (۱)

② د الله تعالی فرمان ﴿ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴾ (۲)

وقال ابن أبي بخيح عن مجاهد في تفسير هذه الاية قال: إنسان ياتيك يسمع ما تقول وما أنزل عليك فهو آمن حتى ياتيك فتسمعه كلام الله.... إلى آخر ما قال (۳) یعنی که یومشرک تانه پناه او امان اوغواړی نو تاسو هغوی ته پناه ورکړئ دي دپاره چه هغوی د الله تعالی کلام واوری نو داهم د قرآن تعلیم دي

③ حضرت اسامه بن زید رضي الله عنهما په روایت په کوم کتبي چه نبی کریم ﷺ د مشرکانو او یهودیانو په مجلس تیریدو اوهغوی ته د قرآن اورولو ذکر دي د روایت الفاظ دادی مر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم علی عبدالله أبي قبل أن یسلم، وفي المجلس أخلاط من المسلمین والمشرکین والیهود، فقرأ علیهم القرآن.(۴) رسول الله اکرم ﷺ د عبدالله بن ابی په خوا تیریدو کله چه هغه اسلام نه وو راوړلي په مجلس کتبي مسلمانان مشرکان او یهودیان مختلف خلق شریک وو رسول الله ﷺ د دغه ټولو په وړاندي د قرآن کریم تلاوت اوفرمائیلو

④ حماد بن سلمة، حبیب المعلم نه نقل کوی چه ما د حضرت حسن بصري رحمه الله نه معلومه کړه چه آیا زه ذمیانوته قرآن لوستلي شم؟ هغوی اوفرمائیل ولي هغوی تورات او انجیل نه لولي؟ هغه هم د الله تعالی کتابونه دی. (۵)

د مالکیه دلائل:- ① د هغوی اولني دلیل د قرآن کریم دا آیت دي ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ إِن شَاءَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ (۶) یعنی مشرکان خوهم نجس دی.

② د مالکیه استدلال د دي احادیثونه هم دي په کوم کتبي چه قرآن کریم سره د کافرانو د ملکونو طرف ته د سفر کولونه نهی اوممانعت وارد شوي دي چه چرته قرآن مجید د کافرانو په لاس اونه لګی. ښکاره خبره ده چه په دي کتبي د بې حرمتۍ اندیښنه ده چنانچه په مسلم شریف کتبي د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما یوروایت دي "نهی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو" (۷)

---

۱) فتح الباری ۱۰۷/۲، عمدة القاری: ۱۴/۷، شرح ابن بطال: ۱۳/۵.

۲) سورة النور: ۶.

۳) تفسیر ابن کثیر: ۳۳۷/۲.

۴) عمدة القاری: ۲۰۷/۱۴. وشرح ابن بطال: ۱۱۳/۵.

۵) شرح ابن بطال: ۱۱۳/۵.

۶) سورة التوبة: ۲۸.

۷) صحیح مسلم کتاب الامارة، باب النهی أن یسافر بالمصحف إلی أرض الکفار إذا خیفة... بایدیهم (رقم الحدیث ۴۸۴)

رسول الله ﷺ د دښمن ملک ته قرآن مجید اوړلو سره سفر کولونه منع فرمائیلی ده

دغه شان د صحیح مسلم یو بل روایت کښې دا اضافه ده " مخافة أن يناله العدو" یعنی قرآن خان سره په سفر کښې د اوړلو ممانعت وجه داده چه چرته قرآن د دښمن په لاس اونه لګی البته بعض مالکیه په کومو کښې چه علامه أبی ښکاره دي دعوت اسلام دپاره دوعظ په توګه د یوې دوو آیاتونو د جواز قائل دي (۱)

د حافظ ابن حجر رحمه الله محاکمه - حافظ صاحب فرمائی چه صفاستره خبره داده چه په دې مسئله کښې تفصیل دي د کوم سړی باره کښې چه دا امیدوی چه هغه به اسلام قبول کړی یا دهغه نه کم نه کم د نقصان خطره نه وی نو داسې سړی ته د قرآن پاک تعلیم ورکولو کښې هیڅ حرج نشته خو داسې سړي د کوم باره کښې چه دا خبره معلومه شوې وی چه د قرآن زده کول دهغه دپاره فائده مند نه دی او چه داسې سړي قرآن زده کړی نو دین به پیغورونو او بداخلاقو ننبه جوړ کړی نو داسې سړی ته د قرآن تعلیم ورکول جائز نه دی (۲)

د امام بخاری رحمه الله خیال - امام بخاری رحمه الله دې خبرې طرف ته مائل دي چه کافرانو ته لاړ خودلې شی او هغوی ته د قرآن تعلیم هم ورکولې شی سرور کونین ﷺ چه قیصر روم ته کوم خط ورلیکلی وو په هغې کښې دا دواړه خبرې مخې ته وې

د حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت - نبی کریم ﷺ چه قیصر روم ته کوم خط لیکلی وو په هغې کښې د قرآن کریم یوپوره آیت هم موجود وو

﴿قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا إِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْئًا وَّلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِأَنَّا مُسْلِمُوْنَ ۝﴾ (۳)

د ترجمه دوه جزونه دی رومبی جزسره مناسبت خو "فان تولیت" نه معلومیږی خکه چه په دې جمله کښې دننه د هدایت او حق لارې طرف ته بلودنه کیږی "أسلم تسلم يؤتك الله أجرك مرتين" کښې ترغیب دي "فان تولیت" کښې زجر او "فان عليك إثم اليريسيين" کښې وعید دي دویم جز نه انطباق نامه مبارک لیکل ماخوذ دی (۴) اوداخو معلومه شوې ده چه په دې کښې د قرآن کریم آیت مذکوره موجود وو نودا یقیناً هم د قرآن تعلیم دي

تنبیه - دې روایت تشریح وړاندې په تفصیل تیره شوې ده. (۵)

باب ۹۹: الدعاء للمشركين بالهدى ليتالفهم

احدیث نمبر ۲۷۷۹] (۶) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ قَالَ

---

۱) إكمال إكمال المعلم: ۵/۲۱۶.

۲) فتح الباری: ۶/۱۰۷.

۳) سورة آل عمران: ۶۴.

۴) عمدة القاری: ۱۴/۲۰۷.

۵) کشف الباری: ۱/۵۵۶.

۶) اخرجه البخاری فی کتاب المغازی: ۲/۶۳۰. باب قصة دوس والطفيل بن...[بقیه حاشیه برصفحه آینده

قَالَ أَبُوهُرَيْرَةَ - رضي الله عنه قَدِمَ طُفَيْلُ بْنُ عَمْرٍو الدَّوْسِي وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ دَوْسًا عَصَتْ وَأَبَتْ، فَادْعُ اللَّهَ عَلَيْهَا. فَقِيلَ هَلَكَتْ دَوْسٌ. قَالَ «اللَّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا وَائْتِ بِهِمْ». [۴۱۳۱، ۴۰۳۴]

ماقبل سره ربط - دسابقه باب نه وړاندې باب ذکرشو "باب الدعاء على المشركين بالهزيمة والزلزلة"

اودلته "باب الدعاء للمشركين بالهدى ليتالفهم" لکه چه دلته مناسبت کښې تضاددې په ماقبل کښې د مشرکانو دپاره بددعاذکرشوه او اوس دلته هغوی دپاره دهدایت ذکرکیږی

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله ددې باب په قایم کولوسره دانبودل غواړی چه د مشرکانودپاره د هدایت دعاکول جائزدی کله چه دهغوی د اسلام د قبلولوتوقع وی (۱) دلته داخبره د ذکرقابل ده چه بعض وخت رسول الله ﷺ مشرکانوته بددعا فرمائیلې او بعض وخت ئی د هغوی دپاره دهدایت دعافرمائیلې ده دادحالاتود بدلون اوتغیرنتیجه ده کله چه به د مشرکانو په طاقت کښې زیاتوالې کیدو نودهغوی د طرف نه به مسلمانانوته تکلیفونه او سزاګانې رسولوسلسله اوږدیده او مسلمانان به دهغوی د شرنه غیرمحفوظ کیدل نو نبی کریم ﷺ به مشرکانوته بددعا فرمائیله لکه څنګه چه نبی کریم ﷺ د قریشودسردارانودپاره بددعا فرمائیلې وه د کومې په نتیجه کښې چه دهغوی اکثر کسان په غزوه بدرکښې قتل کړی شو.

اوکله چه به نبی کریم ﷺ د کافرانود شر نه اطمینان اوتسلی محسوس کوله اوداسلام طرف ته به ئی د هغوی توجه ته کتل نودهغوی دهدایت دپاره به ئی دعافرمائیله ځکه چه نبی کریم ﷺ ته دخلقو مسلمان کیدو اود هغوی د ایمان راوړلوزیات شوق وو په بددعاکولوکښې به نبی کریم ﷺ د تندئی نه کارنه اخستلو بلکه ډیره حده پورې به ئی احتیاط فرمائیلو (۲) لږشان ګورئی چه حضرت طفیل رضي الله عنه د بددعادرخواست کوی اورسول الله ﷺ د هغوی دپاره د هدایت او خیردعا فرمانی یقیناً دادحضورپاک د عظیم اخلاقویوه کارنامه وه اود سرور کائنات فخرموجودات حضرت محمد مصطفی ﷺ د رحمة للعالمین کیدو یوه لویه نښه وده (۳)

د حدیث باب مختصر تشریح - حضرت طفیل بن عمرودوسی رضي الله عنه د هجرت نه وړاندې مکه ته راغلې وو اسلام ئی قبول کړې وو بیاهغه خپلې قبیله ته د تبلیغ دپاره واپس لاړو خودهغوی والد صاحب او حضرت ابوهریره رضي الله عنه نه بغیرچاهم اسلام قبول نه کړو (۴) نوهغه واپس راغلو او نبی کریم ﷺ ته د قبیله دوس دنافرمانئی او سرکشئی شکایت اوکړو اوعرض ئی اوکړو چه

...بقیه ازحاشیه گذشته] عمرو الدوسی (رقم ۴۳۹۲). وفی کتاب الدعوات: ۹۴۶/۲. باب الدعاء للمشرکین (رقم الحدیث:۶۳۹۷).ومسلم: ۲۱۶ژ۲ فی فضائل الصحابه. باب من فضائل غفاروجهینة. (رقم الحدیث: ۲۵۲۴)

(۱) فتح الباری: ۱۰۸/۶. وعمدة القاری: ۲۰۷/۱۴.

(۲) فتح الباری: ۱۰۸/۶. وعمدة القاری: ۱۴/۱۰۷. والقسطلانی: ۱۱۰/۵. وشرح ابن بطال: ۱۱۴/۵.

(۳) شرح الکرمانی: ۱۸۴/۱۲. والقسطلانی: ۱۱۰/۵.

(۴) الاصابة: ۴/ ۲۱۰-۲۰۲.

یا رسول الله تاسو د قبیلې دوس دپاره بددعا اوکړئ نوحاضرینو اووئیل دوس دې بربادشی بعض روایاتو کښې دی چه حضرت طفیل ﷺ په قبیله دوس کښې سود او زنا غوندې خبیث وبا او اخلاقی بیمارو خوریدو شکایت اوکړو [۱] لیکن رحمة للعالمین ﷺ دعاکولوسره اوفرمائیل ای الله دوس ته هدایت اوکړې او هغوی مونږ له راولې.

حضرت طفیل ﷺ - ابن اسحاق په مغازی کښې صالح بن کیسان په طریق باندې نقل کړی دی چه نبی کریم ﷺ هغوی د قبیله دوس بت "ذوالکفین" ماتولوپه مهم باندې روان کړې وو هغوی دغه بت په اور باندې اوسوزولو اوایره نی کړو هغه وخت دوی دا اشعار لوستل:

یاذاالکفین لسنامن عبادکا میلادنا أکبرمن میلادکا وقدحشوتُ السارق فؤادکا [۲]

یعنی ای ذوالکفین مونږ ستا بندیګان نه یوزمونږ د تخلیق مقصد ستاد تخلیق د مقصدنه اوچت اوغوره دې اوما ستا زړه د اور نه ډک کړې دې.

د حضرت طفیل بن عمرو ﷺ لقب "ذوالنور" وو ددې تفصیل وړاندې کتاب المغازی کښې راروان دې. [۳]

ترجمة الباب سره مطابقت - د رسول الله ﷺ دعائیه کلمات "اللهم اهددوساوائت بهم" سره د ترجمة الباب انطباق بالکل واضح دې. [۴] یعنی نبی کریم ﷺ د قبیله دوس د زړه ساتنې د خاطره هغوی ته د هدایت دعااوفرمائیله.

باب ۱۰۰: دعوة الیهود والنصاری، وعلی مایقاتلون علیه، وماکتب النبی ﷺ إلی کسری وقیصر، والدعوة قبل القتال

[حدیث نمبر ۲۷۸۰] [۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا - رضی الله عنه - يَقُولُ لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ - صلی الله علیه وسلم - أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الرُّومِ، قِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لاَ يَقْرَءُونَ كِتَابًا إِلاَّ أَنْ يَكُونَ مَخْتُومًا. فَاتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ، فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِي يَدِهِ، وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ. [ر: ۶۵]

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری ؒ چه دلته کومه ترجمه قایم کړې ده دهغې څلورا جزادی

① **دعوة الیهود والنصاری** یعنی اهل کتاب ته دعوة ورکول پکاردی که نه؟

② **علی مایقاتلون علیه** یعنی په کوم بنیاد باندې به هغوی سره جنګ کولې شی چه هغوی د توحید منکرنه دې؟

③ **وماکتب الرسول صلی الله تعالی علیه وسلم إلی کسری وقیصر** یعنی دغه دواړوته د لیکلې

---

[۱] عمدة القاری: ۲۰۸/۱۴.

[۲] السیرة النبویة لابن هشام: ۳۸۵/۱. والاصابة: ۲۲۵/۲.

[۳] کشف الباری کتاب المغازی ص: ۶۱۳ - ۶۱۴.

[۴] عمدة القاری: ۲۰۸/۱۴. وفتح الباری: ۱۰۸/۶.

[۵] قدمر تخریجه فی کتاب العلم. انظر کشف الباری: ۱۷۶/۳.

شوی خطونو مضمون څه وو؟

④ **الدعوة قبل القتال** یعنی د جنګ نه وړاندې د دعوت ورکولو څه حکم دې؟ (۱)

کافرانو ته د جهادنه وړاندې د اسلام دعوت دې ورکړې شی که نه؟ - په دې مسئله کښې اختلاف دې او دری مذاهب دی ① دعوت ورکول مطلقًا واجب نه دی د حافظ ابن حجر رحمه الله داقول امام شافعی رحمه الله طرف ته منسوب کړې دې (۲) حالانکه علامه نووی رحمه الله دامذهب د چاطرف ته د منسوب کولونه بغیر د یو ضعیف یا باطل ګرځولې دې (۳)

② دعوت مطلقًا واجب دې اوترهغه وخته پورې کافرانوسره جنګ جائزنه دې ترکومې چه هغوی ته د اسلام دعوت ورنه کړې شی که هغوی ته دې نه وړاندې د اسلام دعوت رسیدلې وی اوکه نه وی رسیدلې (۴)

البته چه کوم یهود نصاری اوغیرمسلم خلق دارالاسلام سره نیزدې اوسیږی د هغوی د پاره داحکم نه دې بلکه بغیر د څه پیشګی اطلاع نه په هغوی حمله کولې شی ځکه چه هغوی په ګاونډکښې اوسیږی او د اسلام باره کښې معلومات لری اودهغوی په زړونوکښې د مسلمانانوخلاف دنفرت اوعداوت اُور لګیدلې دې اوهغوی یوشان په مسلمانانوحملې کوی او شرخوره وی داسې خلق د غفلت په حالت کښې راګیرول پکار دی

خوهغه خلق چه د دارالاسلام نه لرې دی هغوی ته به دعوت ورکولې شی اودهغوی د شکونواو شبهاتو د لرې کولوکوشش به کولې شی. بیاهم که هغوی نه منی نو هغوی سره به جنګ کولې شی. داد مالکیه مذهب دې (۵)

③ که یوقوم ته د جنګ نه وړاندې د اسلام دعوت نه وی رسیدلې نوپه داسې صورت کښې دعوت واجب دې اوبغیرد دعوت نه هغوی سره جنګ کول ناجائزدی. اوکه چرې دغه قوم ته دعوت رسیدلې وی نو په داسې صورت کښې د جنګ نه وړاندې دعوت ورکول مستحب دی هم دغه راجح اود جمهورائمه مذهب دې.

وهذا قول الحسن البصری والنخعی وربیعة واللیث وأبی حنیفة والثوری والشافعی وأحمد وإسحاق وأبی ثور. (۶)

د مالکیه دلائل: - **رومبې دلیل:** ابن المنذر، عمر بن عبدالعزیز رحمه الله باره کښې نقل کوی فرمائی

---

۱) عمدة القاری: ۲۰۸/۱٤، وإرشاد الساری: ۱۱۰/۵.

۲) فتح الباری: ٤۷۸/۷.

۳) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۸۱/۲، کتاب الجهاد، باب جواز الاغارة علی الکفار الذین بلغتهم دعوة الاسلام من غیر تقدم إعلام بالاغارة.

٤) المدونة الکبری: ۳/۲، وفیه "قلت: أکان مالکیری أن یُدعوا قبل القتال ولایری الدعوة قدبلغتهم قال: نعم"

۵) المدونة: ۲/۲.

۶) الهدایة: ۲ /۵۵۸ – ۵۵۹، کتاب الجهاد، وشرح النووی علی صحیح مسلم: ۸۱/۲، کتاب الجهاد: باب جواز الاغارة علی الکفار الذین بلغتهم دعوة الاسلام من غیرتقدم أعلام بالاغارة والمغنی: ۱۷۲/۹، مسالة (۷٤۳۶)، وشرح ابن بطال: ۱۱۷/۵، والشامی: ۲٤۳/۳.

چه هغوی به د لښکر امراء، ته د جنګ نه وړاندې د دعوت ورکولو حکم ورکولو [1]

دویم دلیل حضرت علی رضی الله عنه به ترهغه وخته پورې حمله نه کوله ترکومې چه به هغوی دښمن ته دې خل د اسلام دعوت نه ورکولو [2]

دریم دلیل حدیث باب کوم چه د سهل بن سعد رضی الله عنه نه روایت دې د دې الفاظ په واضحه توګه د جنګ نه وړاندې دعوت ورکول مطلقا واجب کیدو باندې دلالت کوی خکه چه د خیبر یهودیانو ته د اسلام دعوت وړاندې رسیدلې وو خودې باوجود نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل " علی رسلك! حتی تنزل بساحتهم، ثم ادعهم إلی الاسلام....." صبر اوکړئ تردې چه تاسو د مشرکانو په علاقه کښې داخل شئ بیا هغوی ته د اسلام دعوت ورکړئ.

د جمهورو دلائل - رومبی دلیل د ابورافع ابن ابی الحقیق اوکعب بن اشرف قتل کوم چه په دهوکه سره اوکړې شو [3]

دویم دلیل - نبی کریم صلی الله علیه وسلم په بنی المطلق باندې ناڅاپی حمله کړې وه په کوم وخت چه د هغوی څارووه اوبه څکلې هغه خلقو د حضورپاك د دغه ناڅاپی حمله طاقت رانوړلې شو اوهغوی ماتې اوخوړلو حضورپاك جنګ کونکی قتل کړل اوکوم چه ژوندی پاتې شوهغوی قید کړل [4]

دریم دلیل - د سنن ابی داؤد روایت دې چه حضورپاك صلی الله علیه وسلم حضرت اسامه بن شرح الالفاظ ته حکم ورکړو چه أُبنی [5] باندې د سحر په وخت حمله اوکړه او کلې ئی اوسوزولو [6]

څلورم دلیل - صعب بن جثامة رضی الله عنه روایت کښې دی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه د حمله کولو په نتیجه کښې هلاك کیدونکو ماشومانو اوښځوباره کښې معلومه کړه نو حضورپاك اوفرمائیل "هم منهم" یعنی د هغوی په دې وخت د وژلوهیڅ حرج نشته هغه هم د مشرکانو په حکم کښې دی [7] داخبره بالکل واضحه ده چه حمله ناڅاپی او په بې خبرئی کښې کولې شی هغه وخت دعوت ورکړې کیدې شی اونه هغوی خبردارکولې شی کنی حمله به بې مقصده پاتې شی.

د دې ټولو روایتونونه داخبره ثابته شوې ده چه کوم قوم ته دعوت رسیدلې وی هغوی ته د جنګ نه وړاندې دعوت ورکول واجب یا ضروری نه دی ترکومې چه د دې احادیثو تعلق دې په کوم کښې چه د دعوت ورکولو ذکر دې نو د هغې محمل د جمهورو په نیز دادې چه چرې یو داسې

---

[1]) المدونة الکبری:٣/٢ وشرح ابن بطال:١١٧/٥.

[2]) المدونة الکبری: ٣/٢.

[3]) صحیح بخاری:٥٧٧-٢/٥٧٦. کتاب المغازی. باب قتل کعب بن الاشرف. (رقم:٤٠٣٧) وباب قتل أبی رافع عبدالله بن أبی الحقیق. رقم: ٤٠٤ - ٤٠٣٨.

[4]) صحیح البخاری:٥٩٣/٢. کتاب المغازی باب غزوة بنی المصطلق من خزاعة رقم:٤٠٣٨ - ٤٠٣٩.

[5]) أبنی: بضم الهمزة وسکون الموحدة وبعدها نون وآخرها ألف مقصورة. موضع من بلاد فلسطین بین عسقلان والرملة و "یبنی" أیضا کما فی الحدیث الاتی بعده. (رقم: ٢٦١٧)

[6]) أبوداؤد. کتاب الجهاد.باب فی الحرق فی بلاد العدو (رقم: ٢٦١٦)

[7]) البخاری:٤٢٣/١. کتاب الجهاد. باب أهلالدار یبیتون فیصاب الولدان والذراری: (رقم: ٣٠١٢).

قوم سره جنګ کولې شی نو دوباره هغوی ته دعوت ورکول مستحب دی [۱]

یواشکال اودهغې جواب:- دلته دااشکال پیداکیږی چه د حدیث صعب بن جثامة نه په بې خبرنی کښې د حملې کولوجواز معلومیږی خودحضرت انس رضی الله عنه په حدیث باب کښې ترسحره پورې انتظارکولو او بیا د اذان په آواز باندې د فیصلې کولوذکردې یعنی چه نبی کریم ﷺ به په یوه علاقه کښې د اذان اواز اوریدلو یا د اسلام څه ظاهری علامت به نې لیدلو نوحمله به نې نه کوله ګنې حمله به نې کوله لکه چه په حدیث صعب بن جثامة نه ثابتیږی چه دغفلت په حالت کښې حمله کول مباح ګرځولې شی خود حضرت انس رضی الله عنه حدیث ددې برعکس دې

جواب:- په دې دواړو احادیثو کښې هیڅ تعارض نشته ځکه چه د صعب رضی الله عنه حدیث تعلق هغه خلقوسره دې کوموته چه اول دعوت رسیدلې دې په داسې خلقو باندې په غفلت کښې حمله کولې شې او دحضرت انس رضی الله عنه تعلق داسې خلقو سره دې کوموته چه تردغه وخته پورې دعوت نه وی رسیدلې یا دهغوی حالاتو نه مسلمانان پوره واقفیت نه وی [۲]

دموجوده وخت د کافرانو حکم:- ددې تفصیل نه معلومه شوه چه زمونږ د زمانې کافرانوته د اسلام دعوت ورکول مستحب دی واجب نه دی د دعوت نه بغیرهم هغوی سره جنګ کولې شی ځکه چه هغوی داسلام د صداقت اوپیغام نه ښه خبردی چنانچه امام شافعی رحمه الله فرمانی:

لاأعلم أحدًا من المشرکین لم تبلغهم الدعوة الیوم [۳] دامام احمد رحمه الله نه هم دغه قول نقل دې [۴]

د احنافو هم دغه مذهب دې ځکه چه دعوت اسلام هرطرف ته خورشوې دې اود ټول صباجدید دور کښې چه ذرائع ابلاغ ښه ترقی کړې ده. داخبره لرې معلومیږی چه یوقوم یا کس ته د اسلام دعوت نه وی رسیدلې. خوداهم کیدې شی چه د دنیا په یوګوټ کښې داسې قومونه آباد وی کوموته چه تردغه وخته دعوت نه وی رسیدلې په داسې صورت کښې هغوی ته دعوت ورکول واجب دی. په تاتارخانیه کښې دی چه داسې قومونه کوموته چه دعوت رسیدلې دې خوهغوی ته دا نه ده معلومه چه مسلمانان جزئیه هم قبلوی په داسې صورت کښې هغوی سره ترهغه وخته پورې جنګ جائزنه دې ترکومې چه هغوی ته د جزئیې باره کښې خبرنه کړې شی [۵] والله اعلم وأتم وأحکم

د لفظ قیصر معنی:- قیصر په رومی ژبه کښې هغې ته وئیلې شی دچاخیټه چه پرې کړې شوې وی. دهرقل مور دحمل په حالت کښې وفات شوې وه نود هرقل دمورخیټه شلولوسره راویستې وو. هغه به په دې کارفخرکولو چه هغه د شرمګاه په لارنه دې راغلې [۶]

---

[۱]) المغنی:۱۷۲/۹، مسالة (۷۴۳۶)وشرح ابن بطال: ۱۱۸/۵.

[۲]) شرح ابن بطال: ۱۲۰/۵-۱۱۹.

[۳]) شرح ابن بطال: ۱۱۷/۵.

[۴]) المغنی:۱۷۲/۹، مسالة: ۷۴۳۶.

[۵]) البحرالرائق: ۷۵/۵، وفتح القدیر: ۱۹۶/۵، وردالمختار: ۲۴۴/۳، والتتاوی التتغارخانیة: ۲۲۷/۵-۲۲۶، کتاب السیر، الفصل الثانی فی بیان شرائط جواز قتال الکفرة.

[۶]) عمدة القاری: ۲۰۸/۱۴، وأرشادالساری:۱۱۰/۵.

په خطونو باندې دمهرلګولوحیثیت - قرآن کریم کښې د حضرت سلیمان علیه السلام نوم مبارک ته کتاب کریم ونیلې شوې دې حافظ سیوطی رحمه الله درمنثور (۱) اوامام طبری رحمه الله په خپل تفسیر کښې دَدې معنی مهر لګولې شوې کړې ده (۲) بل د نبی کریم ﷺ نه یوروایت نقل دې کرامة الکتاب ختمه یعنی دَخط عزت خودَهغې مهردې (۳) داحدیث په کتاب العلم کښې په تفصیل سره تیرشوې دې (۴)

دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت - علامه عینی رحمه الله فرمائی دَ ترجمة الباب څلورا جزادی اول جز سره مطابقت دادې چه رسول الله ﷺ په خط کښې هرقل ته دَاسلام دعوت ورکړې وو هغه نصرانی وو یهود هم په دې حکم کښې داخل دی ځکه چه هغوی هم اهل کتاب وو معلومه شوه چه اهل کتاب ته به هم دَ اسلام دعوت ورکولې شی (۵)

دویم جزسره داسې انطباق دې دَ هغه والا نامه مقصد چرته چه په واضح توګه هرقل او رومیانوته دعوت اسلام پیش کول دی بل طرف ته دَدې نه دامطلب هم وتلې شی که چرې تاسو دا دعوت قبلولوسره اسلام قبول نه کړئی نوتاسو سره به جنګ کولې شی دَدې خبرې تصریح په وړاندې باب کښې دَحضرت علی رضی الله عنه په روایت کښې راځی دَدې نه معلومه شوه چه اسلام نه قبلولو په بنیادباندې به هغوی سره جنګ کولې شی

دریم جز نه مطابقت بالکل واضح دې چه حضورپاک په دعوت اسلام باندې مشتمل مضمون نامه مبارک کښې اولیکل او څلورم جز سره مطابقت داسې دې چه نبی کریم ﷺ رومیانوته د توحید او نبوت محمدی (علی صاحبها الصلوات والتسلیمات) دَ تصدیق کولودعوت ورکړو دادعوت دَ جنګ نه وړاندې دې ځکه چه دې نه وړاندې دَمسلمانانو اورومیانو په مینځ کښې هیڅ جنګ نه وو شوې (۶)

[حدیث نمبر ۲۷۸۱] (۷) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - بَعَثَ بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى، فَأَمَرَهُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ الْبَحْرَيْنِ، يَدْفَعُهُ عَظِيمُ الْبَحْرَيْنِ إِلَى كِسْرَى، فَلَمَّا قَرَأَهُ كِسْرَى خَرَّقَهُ، فَحَسِبْتُ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ فَدَعَا عَلَيْهِمُ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم - أَنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ. [ر: ۶۴]

---

۱) درمنثور: ۱۰۶/۵.
۲) تفسیر الطبری. النمل ص: ۹۵. بل اوګورئی: شرح ابن بطال: ۱۱۵/۵.
۳) الجامع الصغیر: ۸۹/۲ وشرحه فیض القدیر: ۵۵۰/٤.
٤) کشف الباری: ۱۷۱/۳ – ۱۷۵.
۵) عمدة القاری: ۲۰۹/۱٤.
۶) عمدة القاری ۲۰۹/۱٤.
۷) قدمرجتخریجه فی کتاب العلم اوګورئی کشف الباری: ۱۷۱/۳.

د بددعا کولو وجه - کسری د رسول الله ﷺ خط مبارک شلولې وو داد نبوت د شان توهین دې لهذا نبی کریم ﷺ بددعا اوکړه چه الله تعالی رب العزت دې دده سلطنت تکړې تکړې کړې واضحه دې وی چه دین پورې توقې کول اوددې توهین کول کفردې اوددین په معاملاتو کښې بې خایه مداخلت اوګستاخی کونکې سیاستا قتل کولې هم شی الله تعالی دغه کبیره ګناه کفر ګرځولوسره فرمانیلی دی ﴿ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ۝ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ ﴾ یعنی که چرې ته ددوی نه تپوس اوکړې نودوی به زراووائی چه مونږ خوهسې ګپ شپ او زړه خوشحالولو تاسو هغوی، ته اووایئی آیا تاسو د الله تعالی آیاتونو اودهغه رسول ﷺ سره توقې کولې؟ عذر مه ښایئی بیشکه تاسو خلقو د کفر ارتکاب کړې دې دخپل ایمان نه پس

معلومه شوه چه دخط شلول او ددین توهین او شان رسالت کښې ګستاخی وه د ګوم په وجه چه کسری د بددعا موجب شو. (۱)

تنبیه:- دلته په نوروآیاتونوکښې په خائی د "خرقه" "مزقه" واردشوې دي (۲) د دواړو معنی ذره ذره کول شلول ده. (۳) یعنی داسې قوم هیڅ کله کامیاب کیدې نه شی چه د حکومت واک اختیار ئی بنځوته حواله کړې وی. (۴)

د روایت ترجمة الباب سره مطابقت:- په دې روایت کښې راغلی دی "بعث بکتابه الی کسریٰ" مطابقت هم په دې جمله کښې دننه دې. (۵) د دې حدیث متعلق نورتفصیل کتاب العلم لاندې تیرشوې دې. (۶)

باب ۱۰۱: دعا النبی ﷺ إلی الاسلام والنبوة، وأن لا یتخذ بعضهم بعضًا أربابًا من دون الله

وَقَوْلِهِ تَعَالَى (مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ) إِلَى آخِرِ الآيَةِ. [آل عمران ۷۹]

د ترجمة الباب مقصد:- په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دتیرشوو ابوابو کوم چه دعوت سره متعلق وو دهغې نور وضاحت کولوسره خودل غواړی چه نبی کریم ﷺ دعوت اسلام سره سره دنبوت اقرار او د شرک نه د خلاصی عوت هم ورکولو داخوښکاره خبره چه یهود اونصاری سره دې چه اهل کتاب دی حضرت عزیر علیه السلام او حضرت عیسی علیه السلام ته دخدائی درجه

---

۱) شرح ابن بطال: ۱۱۵/۵.

۲) البخاری. کتاب العلم. باب مایذکر فی المناولة وکتاب أهل العلم بالعلم إلی البلدان. (رقم: ۶۴) وکتاب المغازی. باب کتاب النبی صلی الله علیه وسلم إلی کسریٰ وقیصر رقم (۴۴۲). کتاب أخبار الاحاد. باب ماکان یبعث النبی صلی الله علیه وسلم من الامروالرسل واحدًا بعد واحد. رقم (۷۲۶۴).

۳) تقدم تخریجه. کشف الباری. کتاب العلم ص: ۱۷۵.

۴) حواله بالا. بل اوګورئی عمدة القاری: ۲۱۰/۱۴.

۵) پورتنئی حواله.

۶) کشف الباری. کتاب العلم ص ۱۷۶.

ورکوله د الله تعالی ارشاد دي ﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ ﴾(۱) یعنی یهودووئیل چه عزیر علیه السلام د الله تعالی خوئی دي او نصاری وئیل حضرت مسیح علیه السلام د الله تعالی خوی دي حالانکه دادواړه بشردی او بشرد خدائی اهل نه دي

امام بخاری رحمه الله دَدي باب لاندي هغه روایات نقل کړی دی په کوم کښي چه اهلِ روم چه نصرانی وو اواهل خیبرچه یهود وو دوی ته د توحید، نبوت محمدی صلی الله علیه وسلم او د شرک نه دَخلاصی دعوت ورکولوذکردي

د ایت د ذکر کولومقصد - دَدي آیت مبارك دلته ذکرکولومقصد په هغه خلقو باندي ردکول دی چه خلقوته دَالله تعالی د عبادت په خائی د خپل عبادت دعوت ورکوی لکه چه د اهل کتابو د طورطریقي ذکرکولوسره الله تعالی ارشاد فرمائیلي ﴿ كُونُوا عِبَادًا لِّي مِن دُونِ اللهِ ﴾(۲) یعنی ته الله تعالی پریږده زما بنده جوړشه. او بل ارشاد دي ﴿ يٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلٰهَيْنِ مِن دُونِ اللهِ ﴾ (۳) یعنی ای عیسی علیه السلام بن مریم آیاتادي خلقوته وئیلی ووچه تاسو ما او زما مور معبودان جوړکړئی دَالله تعالی نه بغیر؟ او بل ارشاد دي ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللهِ ﴾ (۴) هغوی خپل عالمان او پیران خپل رب جوړکړل دَالله تعالی نه سوا. یعنی یو داسي سړي چه الله تعالی ورته کتاب حکمت او نبوت ورعطا کړي دي هغه سره دا مناسب نه دی چه هغه دي خلق د الله تعالی د عبادت طرف ته د متوجه کولو په خائی دَخپل ذات طرف ته متوجه کړی.

نوچه کله یورسول یا نبی دَپاره داخبره ښه نه ده چه هغوی دَالله تعالی مقرب ترین او خوښ بندیګان دی نود نورو دپاره که هغه ولی وی یا عالم وی څنګه به نه وی. د غیرالله عبادت کول به په طریقه اولی ناجائز وی لیکن اهل کتاب د خپلو علماؤ او راهبانو د الله تعالی په شان عبادت کولو لکه چه دَالله تعالی ارشاد مبارك دي ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ ۚ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلٰهًا وَاحِدًا ۖ لَّا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾(۵) یعنی هغوی خپل عالمان او خپل پیران دَالله تعالی نه سوا خپل رب جوړکړل او مسیح ابن مریم هم حالانکه هغوی ته صرف ددي خبري حکم ورکړي وو چه هغوی دي هم د یوخدائی بندګی کوی.

[حدیث نمبر ۲۷۸۲] (۶) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - كَتَبَ إِلَى قَيْصَرَ يَدْعُوهُ إِلَى

---

۱) التوبه: ۳۰.
۲) آل عمران: ۷۹.
۳) المائدة: ۱۱۶.
۴) التوبة: ۳۱.
۵) ایضاً.
۶) أخرج البخاری طرقه فی کتاب الجهاد، باب هل یرشد المسلم أهل الکتاب أو یعلمهم الکتاب؟ (رقم ۲۵۳۶)

الإسْلاَمِ، وَبَعَثَ بِكِتَابِهِ إِلَيْهِ مَعَ دِحْيَةَ الْكَلْبِي، وَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ بُصْرَى لِيَدْفَعَهُ إِلَى قَيْصَرَ، وَكَانَ قَيْصَرُ لَمَّا كَشَفَ اللَّهُ عَنْهُ جُنُودَ فَارِسَ مَشَى مِنْ حِمْصَ إِلَى إِيلِيَاءَ، شُكْرًا لِمَا أَبْلاَهُ اللَّهُ، فَلَمَّا جَاءَ قَيْصَرَ كِتَابُ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ حِينَ قَرَأَهُ الْتَمِسُوا لِي هَا هُنَا أَحَدًا مِنْ قَوْمِهِ لأَسْأَلَهُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَأَخْبَرَنِي أَبُو سُفْيَانَ أَنَّهُ كَانَ بِالشَّامِ فِي رِجَالٍ مِنْ قُرَيْشٍ، قَدِمُوا تِجَارًا فِي الْمُدَّةِ الَّتِي كَانَتْ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَبَيْنَ كُفَّارِ قُرَيْشٍ، قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَوَجَدَنَا رَسُولُ قَيْصَرَ بِبَعْضِ الشَّامِ فَانْطَلَقَ بِي وَبِأَصْحَابِي حَتَّى قَدِمْنَا إِيلِيَاءَ، فَأُدْخِلْنَا عَلَيْهِ، فَإِذَا هُوَ جَالِسٌ فِي مَجْلِسِ مُلْكِهِ وَعَلَيْهِ التَّاجُ، وَإِذَا حَوْلَهُ عُظَمَاءُ الرُّومِ فَقَالَ لِتُرْجُمَانِهِ سَلْهُمْ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ نَسَبًا إِلَى هَذَا الرَّجُلِ الَّذِي يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَقُلْتُ أَنَا أَقْرَبُهُمْ نَسَبًا. قَالَ مَا قَرَابَةُ مَا بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ فَقُلْتُ هُوَ ابْنُ عَمِّي، وَلَيْسَ فِي الرَّكْبِ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ غَيْرِي. فَقَالَ قَيْصَرُ أَدْنُوهُ. وَأَمَرَ بِأَصْحَابِي فَجُعِلُوا خَلْفَ ظَهْرِي عِنْدَ كَتِفِي، ثُمَّ قَالَ لِتُرْجُمَانِهِ قُلْ لأَصْحَابِهِ إِنِّي سَائِلٌ هَذَا الرَّجُلَ عَنِ الَّذِي يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ، فَإِنْ كَذَبَ فَكَذِّبُوهُ. قَالَ أَبُو سُفْيَانَ وَاللَّهِ لَوْلاَ الْحَيَاءُ يَوْمَئِذٍ مِنْ أَنْ يَأْثُرَ أَصْحَابِي عَنِّي الْكَذِبَ لَكَذَبْتُهُ حِينَ سَأَلَنِي عَنْهُ، وَلَكِنِّي اسْتَحْيَيْتُ أَنْ يَأْثُرُوا الْكَذِبَ عَنِّي فَصَدَقْتُهُ، ثُمَّ قَالَ لِتُرْجُمَانِهِ قُلْ لَهُ كَيْفَ نَسَبُ هَذَا الرَّجُلِ فِيكُمْ قُلْتُ هُوَ فِينَا ذُو نَسَبٍ. قَالَ فَهَلْ قَالَ هَذَا الْقَوْلَ أَحَدٌ مِنْكُمْ قَبْلَهُ قُلْتُ لاَ. فَقَالَ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ عَلَى الْكَذِبِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ قُلْتُ لاَ. قَالَ فَهَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ قُلْتُ لاَ. قَالَ فَأَشْرَافُ النَّاسِ يَتَّبِعُونَهُ أَمْ ضُعَفَاؤُهُمْ قُلْتُ بَلْ ضُعَفَاؤُهُمْ. قَالَ فَيَزِيدُونَ أَوْ يَنْقُصُونَ قُلْتُ بَلْ يَزِيدُونَ. قَالَ فَهَلْ يَرْتَدُّ أَحَدٌ سَخْطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ قُلْتُ لاَ. قَالَ فَهَلْ يَغْدِرُ قُلْتُ لاَ، وَنَحْنُ الآنَ مِنْهُ فِي مُدَّةٍ، نَحْنُ نَخَافُ أَنْ يَغْدِرَ. قَالَ أَبُو سُفْيَانَ وَلَمْ يُمْكِنِّي كَلِمَةٌ أُدْخِلُ فِيهَا شَيْئًا أَنْتَقِصُهُ بِهِ لاَ أَخَافُ أَنْ تُؤْثَرَ عَنِّي غَيْرُهَا. قَالَ فَهَلْ قَاتَلْتُمُوهُ أَوْ قَاتَلَكُمْ قُلْتُ نَعَمْ. قَالَ فَكَيْفَ كَانَتْ حَرْبُهُ وَحَرْبُكُمْ قُلْتُ كَانَتْ دُوَلاً وَسِجَالاً، يُدَالُ عَلَيْنَا الْمَرَّةَ وَنُدَالُ عَلَيْهِ الأُخْرَى. قَالَ فَمَاذَا يَأْمُرُكُمْ قَالَ يَأْمُرُنَا أَنْ نَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ لاَ نُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَيَنْهَانَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا، وَيَأْمُرُنَا بِالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ وَالْعَفَافِ وَالْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ وَأَدَاءِ الأَمَانَةِ. فَقَالَ لِتُرْجُمَانِهِ حِينَ قُلْتُ ذَلِكَ لَهُ قُلْ لَهُ إِنِّي سَأَلْتُكَ عَنْ نَسَبِهِ فِيكُمْ، فَزَعَمْتَ أَنَّهُ ذُو نَسَبٍ، وَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْعَثُ فِي نَسَبِ قَوْمِهَا، وَسَأَلْتُكَ هَلْ قَالَ أَحَدٌ مِنْكُمْ هَذَا الْقَوْلَ قَبْلَهُ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، فَقُلْتُ لَوْ كَانَ أَحَدٌ مِنْكُمْ قَالَ هَذَا الْقَوْلَ قَبْلَهُ قُلْتُ رَجُلٌ يَأْتَمُّ بِقَوْلٍ قَدْ قِيلَ قَبْلَهُ. وَسَأَلْتُكَ هَلْ كُنْتُمْ تَتَّهِمُونَهُ بِالْكَذِبِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ مَا قَالَ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، فَعَرَفْتُ أَنَّهُ لَمْ

يَكُنْ لِيَدَعَ الْكَذِبَ عَلَى النَّاسِ وَيَكْذِبَ عَلَى اللَّهِ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مِنْ مَلِكٍ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، فَقُلْتُ لَوْ كَانَ مِنْ آبَائِهِ مَلِكٌ قُلْتُ يَطْلُبُ مُلْكَ آبَائِهِ. وَسَأَلْتُكَ أَشْرَافُ النَّاسِ يَتَّبِعُونَهُ أَمْ ضُعَفَاؤُهُمْ فَزَعَمْتَ أَنَّ ضُعَفَاءَهُمْ اتَّبَعُوهُ، وَهُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَزِيدُونَ أَوْ يَنْقُصُونَ فَزَعَمْتَ أَنَّهُمْ يَزِيدُونَ، وَكَذَلِكَ الإِيمَانُ حَتَّى يَتِمَّ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَرْتَدُّ أَحَدٌ سَخْطَةً لِدِينِهِ بَعْدَ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، فَكَذَلِكَ الإِيمَانُ حِينَ تُخَالِطُ بَشَاشَتُهُ الْقُلُوبَ لاَ يَسْخَطُهُ أَحَدٌ، وَسَأَلْتُكَ هَلْ يَغْدِرُ فَزَعَمْتَ أَنْ لاَ، وَكَذَلِكَ الرُّسُلُ لاَ يَغْدِرُونَ. وَسَأَلْتُكَ هَلْ قَاتَلْتُمُوهُ وَقَاتَلَكُمْ فَزَعَمْتَ أَنْ قَدْ فَعَلَ، وَأَنَّ حَرْبَكُمْ وَحَرْبَهُ تَكُونُ دُوَلاً، وَيُدَالُ عَلَيْكُمُ الْمَرَّةَ وَتُدَالُونَ عَلَيْهِ الأُخْرَى، وَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْتَلَى، وَتَكُونُ لَهَا الْعَاقِبَةُ، وَسَأَلْتُكَ بِمَاذَا يَأْمُرُكُمْ فَزَعَمْتَ أَنَّهُ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ وَلاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَيَنْهَاكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ، وَيَأْمُرُكُمْ بِالصَّلاَةِ وَالصِّدْقِ وَالْعَفَافِ وَالْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ، وَأَدَاءِ الأَمَانَةِ، قَالَ وَهَذِهِ صِفَةُ النَّبِيِّ، قَدْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّهُ خَارِجٌ، وَلَكِنْ لَمْ أَظُنَّ أَنَّهُ مِنْكُمْ، وَإِنْ يَكُ مَا قُلْتَ حَقًّا، فَيُوشِكُ أَنْ يَمْلِكَ مَوْضِعَ قَدَمَيَّ هَاتَيْنِ، وَلَوْ أَرْجُو أَنْ أَخْلُصَ إِلَيْهِ لَتَجَشَّمْتُ لُقِيَّهُ، وَلَوْ كُنْتُ عِنْدَهُ لَغَسَلْتُ قَدَمَيْهِ. قَالَ أَبُو سُفْيَانَ ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقُرِئَ فَإِذَا فِيهِ «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ، سَلاَمٌ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى، أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الإِسْلاَمِ، أَسْلِمْ تَسْلَمْ، وَأَسْلِمْ يُؤْتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، فَإِنْ تَوَلَّيْتَ فَعَلَيْكَ إِثْمُ الأَرِيسِيِّينَ وَ(يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَنْ لاَ نَعْبُدَ إِلاَّ اللَّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ). قَالَ أَبُو سُفْيَانَ فَلَمَّا أَنْ قَضَى مَقَالَتَهُ، عَلَتْ أَصْوَاتُ الَّذِينَ حَوْلَهُ مِنْ عُظَمَاءِ الرُّومِ، وَكَثُرَ لَغَطُهُمْ، فَلاَ أَدْرِي مَاذَا قَالُوا، وَأُمِرَ بِنَا فَأُخْرِجْنَا، فَلَمَّا أَنْ خَرَجْتُ مَعَ أَصْحَابِي وَخَلَوْتُ بِهِمْ قُلْتُ لَهُمْ لَقَدْ أَمِرَ أَمْرُ ابْنِ أَبِي كَبْشَةَ، هَذَا مَلِكُ بَنِي الأَصْفَرِ يَخَافُهُ، قَالَ أَبُو سُفْيَانَ وَاللَّهِ مَا زِلْتُ ذَلِيلاً مُسْتَيْقِنًا بِأَنَّ أَمْرَهُ سَيَظْهَرُ، حَتَّى أَدْخَلَ اللَّهُ قَلْبِي الإِسْلاَمَ وَأَنَا كَارِهٌ. [ر: ٧]

ددې حدیث تخریج اوتشریح په تفصیل سره تیره شوې ده(١) خویوځوخبرې بیاهم ذکرقابل دی:

① داروایت په بدء الوحی کښې تیرشوې دې هرقل یولس سوالونه کړی دی او په ترتیب سره حضرت ابوسفیان رضی الله عنه دهغې یولس واړو سوالونوجوابونه ورکړې دی بیاهرقل په ترتیب سره په دغه جوابونو باندې تبصره کړې ده خود بدء الوحی په ترتیب کښې څه اختلال واقع شوې دې البته دکتاب الجهاد ترتیب اولی دې (٢)

---

١) كشف البارى: ١/٤٥٧ – ٤٧٧.

٢) كشف البارى: ١/٥١٥.

② **لما أبلاه الله**:- أبليته، أبليه، أبلاء د باب افعال نه دی نود دې معنی د خير کيږی اوبلوته بلاء د باب نصر نه معنی شر کيږی قال الله تعالی ﴿ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ﴾[1] من أبلِيَ فذكر فقد شكر[2] يعنی چاته چه يونعمت ورکړې شو اوهغه الله تعالی يادکړو نوهغه شکراداکړو او په حديث کعب بن مالك کښې دی ماعلمت أحدا أبلاه الله أحسن مما أبلانی[3] يعنی زه يومسلمان نه پيژنم د ربښتيا وډ وجه، چه الله تعالی ورته دومره ورکړې وی څومره نی چه ماته راکړی دی او ابتلاء په خيراوشر دواړو معنوکښې استعماليږی دډې اصل معنی امتحان او ازمينښت دې اوس د دې عبارت مطلب داشو چه کله الله تعالی قيصر ته په ايرانيانو باندې فتح ورکړه نوهغه د شکرانې په توګه حمص د شام نه ايلياء بيت المقدس ته تلې وو[4]

③ **ببعض الشام**:- دې نه مراد مشهور بنار غزة دې[5] چه اوس په فلسطين کښې واقع دې

④ **فتكون لها العاقبة**:- په صحيح بخاری کښې بعض طرق سره په ځانی د لپاره لهم راغلې دې[6] په دواړو صورتونو کښې ضمير الرسل طرف ته راجع دې

ترجمة الباب سره مطابقت:- د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضح دې چه د حديث په الفاظوسره په پوهه کښې راځی[7] يعنی د رسول الله ﷺ د خط الفاظ دی من محمد عبدالله ورسوله دا د نبوت د طرف نه دعوت دې بياوړاندې دی فاني أدعوك بدعاية الاسلام دا د اسلام دعوت دې والله أعلم وعلمه أتم وأحكم

احديث نمبر ۲۷۸۳] [8]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِي حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ - رضی الله عنه - سَمِعَ النَّبِي - صلی الله علیه وسلم - يَقُولُ يَوْمَ

---

[1]) الانبياء:۳۵.

[2]) أبوداؤد: ۳۰۷/۱. كتاب الادبباب شكر المعروف. رقم (٤٨١٤)وفيه "فذكره".

[3]) البخاری:۲۸۶/۱. كتاب الوصايا. باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله أو دوابه. فهوجائز. رقم (۲۷۵۷) والابلاء بمعنى الاحسان والانعام كما فى قوله تعالى ﴿ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ﴾ الانفال: ۱۷.

[4]) النهاية لابن الثير: ۱۵۵/۱. عمدة القارى: ۲۱۳/۱٤.

[5]) عمدة القارى: ۲۱۳/۱٤.

[6]) انظر صحيح البخارى:۳۹۳/۱ كتاب الجهاد باب قول الله تعالى ﴿ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ﴾ رقم (۲۸۰٤) والحرب سجال و كتاب التفسير باب: ﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ ﴾ :۶۵۳/۲. (رقم:٤٥٥٣).

[7]) عمدة القارى:۲۱۲/۱.

[8]) أخرجه البخارى:٤۲۲/۱. فى كتاب الجهاد. باب فضل من أسلم على يديه رجل رقم(۳۰۰۹). وفى:۵۶۵/۱ . كتاب فضائل أصحاب النبى صلى الله تعالى عليه وسلم. باب مناقب على بن أبى طالب رضى الله عنه. رقم (۳۷۰۱) وفى المغازى: ۶۰۳/۲. باب غزوة خيبر. رقم (٤۲۱۰/٤۲۰۹) ومسلم: ۲۷۸/۲. كتاب المناقب. باب ماجاء فى مناقب على رضى الله عنه. رقم (۳۷۲٤).

خَيْبَرَ « لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ رَجُلاً يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ » . فَقَامُوا يَرْجُونَ لِذَلِكَ أَيُّهُمْ يُعْطَى ، فَغَدَوْا وَكُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَى فَقَالَ « أَيْنَ عَلِي » . فَقِيلَ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ ، فَأَمَرَ فَدُعِيَ لَهُ ، فَبَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ ، فَبَرَأَ مَكَانَهُ حَتَّى كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بِهِ شَيْءٌ فَقَالَ نُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا . فَقَالَ « عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ ، فَوَاللَّهِ لأَنْ يُهْدَى بِكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ » . [۲۸۴۷، ۳۴۹۸، ۳۹۷۳]

رسول الله ﷺ د خیبر په ورځ اوفرمائیل په خدائی چه زه به صبا جهنډا داسې یوکس ته حواله کوم د چا په لاس به الله تعالی فتح ورکوی. ټول صحابه کرام رضی الله عنهم د دې نیک بختنی د حاصلولو دپاره په انتظارووو چه سحرشو نو رسول الله ﷺ د حضرت علی رضی الله عنه تپوس اوکړو نوورته اووئیلې شو چه هغوی د سترګو خوږیدو بیماری ده هغه ئی راوغوښتلو اودهغوی په سترګو کښې ئی خپل لعاب مبارک اولګولې نودهغه تکلیف داسې ختم شو لکه هډو وو نه

حضرت علی رضی الله عنه عرض اوکړو چه مونږ به د هغوی سره ترهغه وخته پورې جنګیږو ترکومې پورې چه هغوی زمونږ په شان نه شی یعنی مسلمانان شی. حضورپاک اوفرمائیل لږ شان حصار شه کله چه ته دهغوی په علاقه کښې ورکوز شې نوهغوی ته د اسلام دعوت ورکړه او هغوی ته دهغوی د ذمه واروباره کښې اوښایه. والله که یوسړی ته هم ستا د وجې نه هدایت ملاؤشو نودا ستادپاره د ډیرو سرو اوښانونه بهتر دی

فائده:- د حضرت علی رضی الله عنه سترګې خوږیدې د حضورپاک لعاب یعنی توکانې لګیدو سره ټیک شوې داد نبی کریم ﷺ معجزه ده

یشتکي عینیه: یوبل روایت کښې وکان به رمد الفاظ واردشوی دی په دې کښې د سترګو خوږیدو تصریح ده.(۱)

حمرالنعم: سره اوښان چه په عربو کښې ورته بهترین او ښکلې خیال کولې شی.(۲)

علی رسلک: رسل بکسرالراء وسکون السین نرمئی اوتوقف ته وئیلی شی دلته محاورةً استعمال شوې دي یعنی لږ شان حصارشه په مزه او په عزت سره(۳)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دلته ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دي ثم ادعهم إلى الاسلام(۴) چونکه دلته د یهودو دپاره داسلام د دعوت ذکردي اوښکاره خبره ده چه داسلام په دعوت کښې اقرار د نبوت ذکرکول لازمی وی.

احدیث نمبر ۲۷۸۴ /۲۷۸۵] (۵)حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا - رضى الله عنه - يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله

---

۱) صحیح بخاری :۲۲۵/۱. کتاب فضائل أصحاب النبی، باب مناقب علی بن أبی طالب رقم (۳۷۰۲).
۲) القسطلانی: ۱۱٤/۵.
۳) مختار الصحاح للرازی: علی رسلک بالکسر أی اتئد فیه کما یقال علی هینتک.
۴) عمدة القاری: ۲۱۳/۱٤.
۵) قدمر تخریجه فی کتاب الصلوة، باب مایذکر فی الفخذ، رقم (۳۷۱).

علیه وسلم - إِذَا غَزَا قَوْمًا لَمْ يُغِرْ حَتَّى يُصْبِحَ، فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا أَمْسَكَ، وَإِنْ لَمْ يَسْمَعْ أَذَانًا أَغَارَ بَعْدَ مَا يُصْبِحُ، فَنَزَلْنَا خَيْبَرَ لَيْلاً.

رسول الله ﷺ چه به کله چرته غزوه ته تشریف اوړلو نوترسحر کیدو پورې به نې حمله نه کوله د سحر په وخت کښې چه به نې د اذان آواز اوریدو نومنع کیدو به کنې حمله به نې کوله

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - كَانَ إِذَا غَزَا بِنَا.

امام بخاری رحمه الله دلته حدیث انس رضی الله عنه په دویمه طریقه ذکرکوی (۱) دلته په روایت کښې اختصار دې مکمل روایت کتاب الصلوة، باب مایحصن بالاذان من الدماء کښې تیرشوې دې (۲) [حدیث نمبر ۲۷۸۵] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ - رضى الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - خَرَجَ إِلَى خَيْبَرَ فَجَاءَهَا لَيْلاً، وَكَانَ إِذَا جَاءَ قَوْمًا بِلَيْلٍ لاَ يُغِيرُ عَلَيْهِمْ حَتَّى يُصْبِحَ، فَلَمَّا أَصْبَحَ، خَرَجَتْ يَهُودُ بِمَسَاحِيهِمْ وَمَكَاتِلِهِمْ، فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ، مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ.

فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «اللَّهُ أَكْبَرُ، خَرِبَتْ خَيْبَرُ، إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ». [ر: ۳۶۴]

دا دحدیث انس دریم طریق دې. "لم یغر" د باب افعال نه اغارة معنی حمله کول "بمساحیهم" مَسَاحی، د مسحاة جمع ده کودالي ته وائی. سحوت الطین عن وجه الارض وسحیته معنی د زمکې نه خاوره راویستل "مَکَاتِلِ" د مِکْتَلٌ جمع ده توکرئی ته وئیلې شی (۴)

د رسول الله ﷺ د توقف اوانتظارسبب:- د حضورپاك د انتظارکولومقصد حقیقت حال معلومول وو چه دې قوم ته داسلام دعوت رسیدلې دې که نه؟ نبی کریم ﷺ به ترسحرپورې انتظارکولو دې دپاره چه د اذان یا بل شعاراسلام نه د هغوی د صحیح حالت علم اوشی (۵) یواشکال اود هغې جواب:- بیا دلته حتی یصبح الفاظ دی اودې نه د سحر طلوع کیدل مراد دی په دې باندې اشکال کیږی چه د صحیح بخاری روایت کښې خیبر ته د راتلووخت د سحر د طلوع کیدو وخت خودلې شی اود صحیح مسلم روایت کوم چه "حماد بن سلمة عن ثابت عن أنس" په طریق سره نقل شوې دې په هغې کښې "فانیناهم حین برغت الشمس" (۶)

---

۱) عمدة القاری: ۲۱٤/۱٤.
۲) صحیح البخاری: ۸٦/۱ (رقم ٦۱۰)
۳) قدمر تخریجه فی کتاب الصلوة، باب مایذکر فی الفخذ، رقم (۳۷۱).
٤) عمدة القاری: ۲۱۵/۱٤، وفتح الباری: ۱۱۲/٦.
۵) عمدة القاری: ۲۱٤/۱٤.
٦) صحیح مسلم: ۱۱۱/۲، کتاب الجهاد باب غزوة خیبر.

یعنی د نمر د راختو وخت وو
په حقیقت کښې په دواړو روایتونو کښې هیڅ تعارض نشته خکه چه حبیب پاک ﷺ لښکر سره د ښار په مضافات کښې داخل شوې نوهغه د سحر د طلوع کیدو وخت وو هلته کښې حضور پاک غلس یعنی په تیاره کښې د سحر مونځ اداکړو او بیاوړاندې روان شو کوم وخت چه لښکر آبادئی ته داخل شو نود نمر د راختو وخت وو دغه وخت حضورپاک د خیبر په کوڅو کښې اس اوزغلولو (۱)
الله اکبر، خربت خیبر:- دلته دې څوك هم دا شك نه کوی چه دامقفی عبارت حضورپاك څنګه اوفرمائیلو داخوپه عام توګه د شعرخصوصیت وی او په قرآن کریم کښې ارشاد دې ﴿ وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهٗ ﴾ دا اشکال په دې وجه صحیح نه دې چه داعبارت شعر نه دې بلکه یومقفی عبارت دې اوکه چرته شعریاموزون عبارت د نبی کریم ﷺ بلاتکلف صادرشوې نوبیا هم په هغې کښې د اشکال څه خبره نشته (۲)
دلته یواشکال کیدې شی چه په خیبرباندې خولاتردغه وخته قبضه نه وه شوې نونبی کریم ﷺ خربت د ماضی صیغه ولې استعمال کړه؟
د دې دوه جوابونه دی: ① کیدې شی چه الله تعالیٰ د حضورپاك غالب کیدل اود خیبرتباه کیدلوخبر نبی کریم ﷺ ته د اول نه ورکړې وی اود هغوی دا پیشنګوئی هم د دغه قبیل نه وی ② داخبره هم ممکن ده چه دا خبره ئی د ښه فال په توګه فرمائیلی وی رسول الله د یهودیانو په لاسونوکښې کدالې رمبی او ماتولو آلات وغیره کتلو سره ارشاد اوفرمائیلو بل دا خبره هم په خیال کښې ساتل پکاردی چه دا د عربو عام عادت دې چه د کومې واقعې راتلل په مستقبل کښې یقینی وی هغه د ماضی په صیغه سره بیانوی (۳) لکه څنګه چه په قرآن کریم کښې د قیامت واقعات د ماضی په صیغوسره بیانولې شی (٤)
قاعده فقهیه:- حکم د ظاهرمطابق لګولې شی ددې حدیث نه دا فقهی قاعده هم مستنبط کیږی چه حکم په ظاهر باندې لګولې شی رسول الله ﷺ صرف د آذان په اوریدو باندې د جنګ نه بندیدو او اذان خوصرف یوظاهری علامت دې معلومه نه ده چه هغوی په حقیقت کښې مسلمانان شوی دی که د ځان بچ کولو دپاره اذان کوی (٥)
حدیث باب سره د ترجمة الباب مطابقت:- ددې حدیث ترجمة الباب سره مطابقت ډیر واضحه دې البته علامه عینی رحمه الله فرمائی چه ددې مطابقت "إن سمعه أذانا أمسك" نه په پوهه کښې ځکه چه ترجمه د اسلام د دعوت ده او په اذان سره د هغوی په اسلام دلالت کیږی (٦)

---

۱) عمدة القاری: ۲۱۵/۱٤ وفتح الباری: ۱۱۲/٦.
۲) ایضاً.
۳) عمدة القاری: ۲۱۵/۱٤.
٤) کقوله تعالی ﴿ أَتٰۤى أَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ ﴾
٥) فتح الباری: ۱۱۲/٦، وعمدة القاری: ۲۱۵/۱٤.
٦) عمدة القاری: ۲۱٤/۱٤.

حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائی چه ترجمه سره مطابقت هم په دې جمله "فان سمعه أذانا أمسك" سره دې نښکاره خبره ده چه اذان هم د دعوت یوصورت دې دا یوه بله خبره ده چه داعی پخپله دعوی نه دې چاسره چه جنګ کول مقصود دې لهذا فی الجمله دا روایت دلته پیه ذکر کولو کښې هیڅ قباحت نشته (۱) خود شیخ الحدیث حضرت مولانا زکریا رحمه الله داخیال دې چه د دې روایت دلته ذکر کول د تکلف نه خالی نه دی (۲)

احدیث نمبر ۲۷۸۶] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. فَمَنْ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي نَفْسَهُ وَمَالَهُ، إِلاَّ بِحَقِّهِ، وَحِسَابُهُ عَلَى اللَّهِ» رَوَاهُ عُمَرُ وَابْنُ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم [ر ۲۵، ۱۳۳۵]

داحدیث په مختصر طرق سره مروی دې په دې کښې بعض طرق کښې اضافه ده او بعض کښې اختصار دلته د حضرت ابوهریره رضي الله عنه په روایت کښې صرف د توحید اقرار د خان اومال د حفاظت دپاره کافی ګرځولې شوې دې خو په صحیح مسلم کښې هم د حضرت ابوهریره رضي الله عنه په روایت کښې توحید سره د رسالت اقرار هم د خان اومال د حفاظت شرائطو کښې شامل دې. د روایت الفاظ دادی: حتى يشهدوا أن لا إله إلا الله وأن محمد رسول الله. (۴)

د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روایت په کتاب الایمان کښې تیرشوې دې په هغې کښې د اقامت صلوة او ایتاء الزکوة اضافه ده. د روایت په الفاظو کښې أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا إله إلا الله وأن محمدًا رسول الله ويقيموا الصلوة ويؤتوا الزكوة، فإذا فعلوا ذلك عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحق الإسلام، وحسابهم على الله. (۵) یعنی ماته حکم راکړې شوې دې چه خلقو سره جنګ اوکړم ترهغه وخته پورې چه دا دې خبرې ګواهی ورکړی چه دالله تعالی نه علاوه بل څوك معبود نشته او محمد صلى الله عليه وسلم د الله تعالی رسول دې. مونځ قایم کړئی اوزکوة اداکړئی کله چه دا دریواړه کارونه اوکړی نوزما نه به خپل ځان اومال محفوظ کړی مګردا اسلام په حق سره اودهغې حساب به په الله تعالی باندې وی

---

(۱) لامع الدارى: ۲۴۸/۷.

(۲) حاشية لامع الدارى: ۲۴۹/۷.

(۳) أخرجه البخارى: ۱۸۷/۱. فى كتاب الزكوة. باب وجوب الزكوة. (رقم:۱۳۹۹)و (۱۰۲۳/۲) فى كتاب استتابة المرتدين. باب قتل من أبى قبول الفرائض. رقم: ۶۹۲۴. ومسلم ۳۷/۱ فى كتاب الايمان. باب الامر بقتال الناس حتى يقولوا: لاإله إلاالله محمدرسول الله رقم:۲۱. والترمذى:۸۸/۲. فى كتاب الايمان الباب الاول رقم: ۲۶۰۶. والنسائى: ۳۳۵/۱ فى كتاب الزكوة. باب مانع الزكوة رقم:۲۴۴۵ وفى إبى داؤد: ۳۵۵/۱ كتاب الجها... ب على مايقاتل المشركين رقم: ۲۶۴۰.

(۴) صحيح مسلم ۳۷/۱ كتاب الايمان باب الامر بقتال الناس.... رقم:۲۱.

(۵) بخارى:۵/۱ كتاب الايمان باب فان تابوا وأقاموا الصلوة وآتوا الزكوة فخلوا سبيلهم: رقم ۷۵.

دغه شان دحضرت انس رضی الله عنه په روایت کښې استقبال قبله او اکل ذبیحه اضافه ده د روایت الفاظ دادی أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لاإله إلاالله، فاذا قالوها وصلوا صلاتنا واستقبلوا قبلتنا وأكلوا ذبيحتنا، فقد حرمت علينادماؤهم وأموالهم إلا بحقها، وحسابهم على الله [۱] یعنی ماته حکم راکړې شوې دې چه زه خلقوسره جنګ اوکړم ترهغه وخته پورې چه دې خبرې ګواهی ورکړی چه الله تعالی نه سوا څوک معبودنشته کله چه دا اووائی اوزمونږ په شان مونځونه قایم کړی زمونږ قبلې طرف ته (مانځه کښې) مخ اوګرځوی اوزمونږ ذبح کړې شوې څاروی اوخوری نو په مونږ باندې دهغوی ځان اومال حرام شو مګر د څه حق په بدله کښې (یعنی دوینې قصاص) اودهغې حساب په الله تعالی باندې دې

د دې تفصیل نه معلومه شوه چه د روایت په الفاظوکښې کافی فرق دې په دې مختلفو الفاظو کښې تطبیق ورکول سره علامه طبری رحمه الله دا توجیح پیش کړې ده چه په کومو روایتونو کښې صرف د توحید اقرارذکردې دهغې تعلق بت پرست اومنکرین توحیدسره دې د کوم باره کښې چه دالله تعالی ارشاد دې ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوٓا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴾ [۲] او په کومو روایتونوکښې د رسالت تصدیق اضافه ده دهغې ذکر حضورپاك هغه وخت فرمائیلې وو کوم وخت چه اهل کتاب سره جنګ کیدلو ځکه چه هغوی د توحید قائل وو خود حبیب پاك ﷺ د نبوت په کلی توګه یا جزئی توګه منکر وو نوترکومې چه اهل کتاب د رسول الله ﷺ د نبوت تصدیق اونه کړی او حضورپاك نبی اونه منی هغوی سره به جنګ کیږی او هغوی به محقون الدم والمال نه شی تصور کولې [۳]

او په کومورروایتونوکښې چه د زیاتی عباداتو او معاملاتو اضافه ده په هغې کښې دې خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه کوم سړې مسلمان وی دتوحید او نبوت اعتراف کوی او طاعات په ځائی نه راوړی هغه سره هم جنګ کولې شی تردې چه هغه په شریعت باندې عمل کونکې شی [۴] یا داسې وئیلې شی چه په دې روایت کښې د توحید سره سره اهم اسلامی شعائر مونځ د قبله طرف ته مخ کول او ذبح ذبیحه ذکر دې او مطلب دادې چه د توحید او نبوت سره د اسلامی شعائر هم ضروری دی اوکه څوک دا شعائر په ځائی نه راوړی نوهغوی سره جنګ کیدې شی

قوله أمرت أن أقاتل الناس:- نبی که امرت په صیغه د مجهول اووائی نودې مطلب دا وی چه الله تعالی ماته حکم راکړې دې اوکه چرې دامقوله د صحابی وی نودې مفهوم به دا وی چه نبی ماته حکم راکړې دې [۵] الناس دا د عام او ارادة الخاص د قبیل نه

---

[۱] صحيح البخاری: ۵۶/۱ كتاب الصلوة باب فضل استقبال القبلة رقم:۳۹۱-۹۳.
[۲] الصافات:۳۵.
[۳] عمدة القاری: ۲۱۵/۱۴. فتح الباری: ۱۱۲/۶. وشرح ابن بطال: ۱۲۲/۵.
[۴] فتح الباری: ۱۱۲/۶.
[۵] عمدة القاری: ۲۱۵/۱۴.

دي ددي نه مراد عام خلق نه دی بلکه دي نه مراد دعربو مشرکان دی د چانه چه جزئیه نه شی قبلولي اهل کتاب ترې مراد نه دی دد دي تانید د سنن نسائی د دي روایت نه کیږی د کوم الفاظ چه دادی أمرت أن أقاتل المشرکین (۱) لکه چه الناس الف لام عهد خارجی دي داستغراق نه دي

قوله: حتی یقولوا لا إله إلا الله :- دا تسمیه الکل باسم الجزء د قبیل نه دد دي نه مراد مکمل دین دي خکه چه لا إله إلا الله د دین اسلام عنوان دي لکه چه څوک اووانی ما پس لوستلي داعنوان دي مراد پوره سورت دي (۲)

قوله: إلا بحقه - د اسلام حقونه دري دی ① هغه قتل کوم چه موجب قصاص وی ② زنا بعد الاحصان ③ ارتداد یعنی د اسلام قبلولونه پس بیاد کفر طرف ته واپس کرخیدل که څوک په دي کښي چرته دیوهم رعایت نه کوی نودهغوی خان اومال به غیرمحفوظ تصور کولي شی (۳)

قوله: وحسابه علی الله - یعنی که یوسړي د کلمي ونیلوسره په زړه کښي نفاق پټ ساتی نودهغه ددي عمل مونږ ذمه وارنه یو مونږ خو به هم په ظاهر باندي خکم لګوو د زړه په حال خو الله تعالی خبردي دهغي حساب هم دهغه په حواله دي د مخلصین دپاره ثواب اود منافقین دپاره عذاب به مقرروی. ګناهګارانوته به سزا ورکولي شی یا د الله تعالی د رضا لاندي به معاف کولي شی. (۴) د دي حدیث تفصیلي تشریح په کتاب الایمان کښي تیره شوي ده (۵)

د حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت:- دحدیث شریف مطابقت ترجمة الباب سره داسي دي چه دلته ذکر دی چه ترهغه وخته پوري به ورسره جنګ کولي شی ترکومي چه دا خلق لا إله إلا الله اونه وائی لکه چه دوی ته د لا إله إلا الله دعوت ورکولي شی د نه قبلولوپه صورت کښي به دي سره جنګ کیږی والله اعلم

قوله: رواه عمر وابن عمر رضی الله عنهما عن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم. حضرت امام بخاری رحمه الله دحضرت عمر رضی الله عنه دا روایت کتاب الزکوة کښي موصولاً ذکر کړي دي (۶) دغه شان د حضرت ابن عمر رضی الله عنه روایت هم کتاب الایمان کښي موصولاً نقل کړي دي (۷)

باب ۱۰۲: من أراد غزوة فوری بغیرها، ومن أحب الخروج یوم الخمیس

د ترجمة الباب مقصد: - دلته د ترجمة الباب دوه جزونه دی ① من أراد غزوة فوری بغیرها

---

۱) ارشاد الساری: ۱۱۵/۵.
۲) شرح الکرمانی: ۱۹۳/۲.
۳) عمدة القاری: ۲۱۵/۱٤.
٤) عمدة القاری: ۲۱۵/۱٤.
٥) کشف الباری: ۳۳۱/۲. ۳۵۱.
٦) کتاب الزکوة باب وجوب الزکوة ۱۸۸/۱ رقم: ۱۳۹۹.
۷) صحیح البخاری: ۵/۱ کتاب الایمان باب فان تابوا وأقاموا الصلوة... رقم: ۲۵.

② ومن أحب الخروج يوم الخميس

رسول اکرم ﷺ که به د مشرق طرف ته سفرکولونو د مغرب حالات به ئی معلومول او چه د مغرب طرف ته چه به ئی تشریف اوړلو نو د مشرق احوال به ئی معلومول دي ته توریه ونیلي شی. (۱)

غرض به په کښي دا ووچه دښمن ته د رسول الله ﷺ دارادي او عزم پته اونه لګی اوهغوی د دفاع دپاره خپل تیاري مکمل نه کړی لیکن داڅه قانون نه ووچه همیشه به ئی داسي کول لکه چه د غزوه تبوک په موقع باندي اوشو حضورپاك د جنګ دپوره تیاری حکم ورکړو خکه چه سفر اوږد اوسخت وو اوحضورپاك دخلقو نه صحیح صورت حال نه پتول غوښتل

امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی که د توریه نه کارواخستي شی نوهیڅ بدیت نشته اودا دروغ نه دی اوکه دا حالاتو او ظروف دا تقاضاوی چه صفا صفا ورته اوخودلي شی نوبیاهم څه حرج نشته ددي هم کنجائش شته. (۲)

ددي نه پس دویم جزدي ددي مقصد داخودل دی چه د جمعرات په ورځ سفرکول ډیر خوښ کړي شوي دي خوضروری نه دي. (۳) د کوم تائیدچه د طبرانی د یوضعیف حدیث نه هم کیږی د کوم الفاظ چه دادی: بورك لامتی فی بکورهایوم الخمیس (۴) لیکن علامه عینی رحمه الله فرمانی د جمعرات په ورځ د سفرحکمت په یوضعیف حدیث سره ثابتولو ضرورت نشته خکه چه په حدیث باب کښي تصریح هم وارد شوي چه نبی کریم ﷺ به د جمعرات په ورځ سفرخوښولو اود رسول الله ﷺ خوښوالي د یوحکمت نه خالي کیدي نه شی. (۵)

نود جمعرات یعنی زیارت په ورځ سفرکول دخیراوبرکت سبب دي اود جمعرات په ورځ سفرکول زیات مناسب دی خکه چه د رسول الله ﷺ ژوندزمونږ دپاره نمونه اودلارې مثال دي (۶) د رسول الله ﷺ بعض سفرونه د هفتي په ورځ هم شوی دی کیدي شی چه حضورپاك په دغه ورځ باندي سفرکول هم خوښ کړی وی لکه چه بعض روایاتو کښي دی بارك الله لامتی فی سبتها وخمیسها (۷) یعنی الله تعالی زما دامت دپاره د هفتي اوزیارت دواړو ورځو کښي برکت

---

۱) التوریة ویسمی الابهام أیضًا وهوأن یطلق لفظ له معنیان: قریب وبعید، ویراد به البعید یعنی چه د دوو معنووالا څه لفظ اوونیلي شی چه په هغي کښي یوه معنی قریب وی اوبله بعید اوچه بعیدمعنی مرادوی نودا توریه ده لکه الرحمن علی العرش (سورة طه) استواء معنی نیزدي نیغ اودریدل او بعید معنی د غالب راتلو ده. اوهم دغه په آیت کښي مراد دي دنور تفصیل دپاره اوګورئی تلخیص المفتاح مع شرحه مختصر المعانی ص: ۴۶۵ وانظرشرح الخطابی ۱۴۱۱/۲.

۲) عمدة القاری: ۲۱۶/۱۴، وشرح ابن بطال: ۱۲۳/۵، وفیض الباری: ۴۳۸/۳.

۳) فتح الباری: ۱۱۳/۶، وارشاد الساری: ۱۱۶/۵.

۴) فتح الباری: ۱۴۰۹/۶ قدیمی.

۵) عمدة القاری: ۲۱۶/۱۴

۶) شرح ابن بطال: ۱۲۳/۵.

۷) عمدة القاری: ۳۰۱/۱۴ داراکتب العلمیة بیروت.

واچوي خود امام بخاری رحمه الله په نیز هم د یوم الخمیس روایت ثابت دي په دي وجه هغوی هم دا روایت ذکر کړي دي (۱)

[حدیث نمبر ۲۷۸۷ - ۲۷۹۰] (۲) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ - رضي الله عنه - وَكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يُرِيدُ غَزْوَةً إِلاَّ وَرَّى بِغَيْرِهَا.

[۲۷۸۸] وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ - رضي الله عنه - يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَلَّمَا يُرِيدُ غَزْوَةً يَغْزُوهَا إِلاَّ وَرَّى بِغَيْرِهَا، حَتَّى كَانَتْ غَزْوَةُ تَبُوكَ، فَغَزَاهَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي حَرٍّ شَدِيدٍ، وَاسْتَقْبَلَ سَفَرًا بَعِيدًا وَمَفَازًا، وَاسْتَقْبَلَ غَزْوَ عَدُوٍّ كَثِيرٍ، فَجَلَّى لِلْمُسْلِمِينَ أَمْرَهُمْ، لِيَتَأَهَّبُوا أُهْبَةَ عَدُوِّهِمْ، وَأَخْبَرَهُمْ بِوَجْهِهِ الَّذِي يُرِيدُ.

[۲۷۸۹] وَعَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ - رضي الله عنه - كَانَ يَقُولُ لَقَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَخْرُجُ إِذَا خَرَجَ فِي سَفَرٍ إِلاَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ.

[۲۷۹۰] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ - رضي الله عنه - أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - خَرَجَ يَوْمَ الْخَمِيسِ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، وَكَانَ يُحِبُّ أَنْ يَخْرُجَ يَوْمَ الْخَمِيسِ. [ر: ۲۶۰۶]

فَوَرَّى - دَدي اصل وَرُيٌ دي کوم څیزچه شاته کیخودي شی اوکه چري خبره صفاصفا بیان نه کړي شی بنوداسي ده لکه چه شاته دي کیخودي وی اهل لغت دا وراء یعنی مهموز لام او محدثین بغیرد همزه په آسانتی سره وری لولی

مفازا دَ دي معنی ده دَ کامیابئی خانی اودا دَ صحرادپاره استعمالیږی کوم چه دَ هلاکت او بربادئی خائی دي دا تفاول یعنی نیك فالئی دپاره استعمالیږی چه هغه خطرناك صحرا دَ کامیابئی او سلامتی خانی ثابت شی لکه لدیغ یعنی دَ مارتك وهلي ته سلیم وئیلي شی (۳)

---

(۱) عمدة القاری: ۲۱۶/۱٤

(۲) مر تخریج احادیث الباب فی کتاب الوصایا باب ذا تصدق او وقف بعض ماله او بعض رقیقه او ..... فهوجاز. رقم الحدیث: ۲۷۵۷.

(۳) شرح ابن بطال: ۱۲۷/۵. وعمدة القاری: ۲۱۷/۱٤.

اودَ ابن الاعرابی رائي دادہ چه دا فوز دَ تفویزنه ماخوذدي دَ کوم معنی چه هلاکت دي دادَ قبیل اضدادنه دي معنی کامیابی اوخلاصي دي هم دغه شان دَدي معنی دَهلاکت هم ده.(۱)
د صحرا نه مراد دَ مدیني منوري او شام په مینځمي فاصله کښي پریوتونکي صحرادي.(۲)

لقلما یعنی ډیر زیات کم لام دَ تاکید دپاره دي لکه قل رجل یفعل کذا الا زید یعنی ډیر کم څوک داسي کوی مګر زید یعنی دَ رسول الله ﷺ اکثر سفرونه هم دَ جمعرات په ورځ وو

قوله فجلی للمسلمین أمرهم لیتاهبوا أهبة عدوهم فاهب للحرب یعنی نبی کریم ﷺ په مسلمانانو باندي د سفر طرف ښکاره کړودي دپاره چه صحابه کرام ﷺ د دښمن دمقابله دَ پاره تیارشی

من بنیه دَحضرت کعب بن مالك رضی الله عنه دري خامن ووعبدالله عبیدالله او عبدالرحمن په آخره کښي چه کله دَ کعب رضی الله عنه نظر په تلوشو نودهغوی خوئی عبدالله به دَ هغوی رهنمائی کوله

باب ۱۰۳: الخروج بعد الظهر

دَ ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله دلته دَ خروج بعدالظهر ذکرکړي دي په دي کښي دَ صخرغامدی رضی الله عنه دَ روایت طرف ته اشاره کول مقصود دی په کوم کښي چه د سحروخت ډیرد برکت کرخولي شوي دي دَ هغي الفاظ دادی اللهم بارك لامتی فی بکورها. حضرت صخر رضی الله عنه فرمائی چه حضورپاك ﷺ چه به کله لښکر لیګلو نودَ ورځي په شروع کښي به نی لیګلو راوی وائی چه حضرت صخر رضی الله عنه یوسوداګرسړي دي هغه به سحروختی خپل کارروزګار شروع کولو دَ کوم چه دانتیجه وه چه هغه دومره مالدارشوي وو چه هغه نه پوهیدلوچه خپل مال کوم ځائی او چرته کیږدی.

بعض حفاظو دَ دي روایت طرق راجمع کړو نومعلومه شوه چه داروایت دَ شلو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه نقل دي.(۳) امام احمد او اصحاب سنن دَدي حدیث تخریج کړي دي.(۴) او ابن حبان رحمه الله دَدي تصحیح کړي ده.(۵)

دَدي روایت نه معلومیدله چه دَ ورځي په شروع کښي سفرکول ډیرمناسب او بهتردی او په

---

۱) الصحاح للجوزی مادة فوز.
۲) شرح الکرمانی: ۱۹۳/۱۲.
۳) فتح الباریک ۱۱٤/٦.
٤) أبوداؤد: ۲/۳۵۱. کتاب للجهاد باب فی الابتکار فی السفر رقم: ۲٦۰٦. والترمذی: ۱/۲۲۰ کتاب البیوع باب فی التکبیر فی التجارة رقم: ۱۲۱۲. وابن ماجة و کتاب التجارات. باب مایرجی من البرکة فی البکور رقم: ۲۲٤٦. وسنن الدارمی: ۲/۲۸۳. کتاب السیر. باب بارک لامتی بکورها. رقم: ۲٤۳۵. وأحمد: ۳/٤۱٦. ٤۳۲. و ٤/۳۸٤. ۳۹۱.
۵) انظر الحسان بترتیب صحیح ابن حبان: ۸/۱۲۲ – ۱۲۳. ذکر مایستحب للمرء أن یکون إنشاء. الحرب وابتداء الامور فی الاسباب بالغدوات تبرکا بدعاء المصطفیٰ صلی الله تعالی علیه وسلم فیه رقم: ٤۷۳۵.

نورو وختونوکښې سفر کول مناسب نه دی امام بخاری رحمه الله دلته خودل غواړی چه وختونه ټول یوشان وی او یووخت منحوس او سپیره نه وی اونه بې برکته وی د سحروخت ته د برکت وخت فرمانیلوسره دا لازم نه راځی چه نوروختونه د برکت نه خالی دی خود سحروخت د چستنی وی او په دې وخت سړې تکړه او تازه وی هغه وخت چه کوم کارکولې شی هغه بهتراو ښه وی اودغه وخت خلق دخپل خپل کارونو شروع کوی په دې وجه نبی کریم په خاص توګه ددغه وخت دپاره د برکت دعا فرمائیلې ده دې د پاره چه د رسول الله ﷺ د دعابرکت ټولوته حاصل شی

رسول ﷺ چه کله د حج سفرکړې دې نودماسپښین مونځ نی په مدینه منوره کښې کړې دې او بیا هغه روان شوې دې او د مازیګرمونځ نی ذوالحلیفه کښې اداکړې دې ددې دپاره چه اول سفرپه نهارکښې نوبیاهم ډیره ښه خبره ده اوچه د ورځې په آخره کښې وی نوهغه هم ټیک دی[1]

احدیث نمبر ۲۷۹۱][2] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ - رضى الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - صَلَّى بِالْمَدِينَةِ الظُّهْرَ أَرْبَعًا ، وَالْعَصْرَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ ، وَسَمِعْتُهُمْ يَصْرُخُونَ بِهِمَا جَمِيعًا . [ر: ١٠٣٩]

یصرخون: بفتح الراء وضمها یعنی په زوره زوره ئی لبیک لبیک وئیل بهما: أی بالحج والعمرة[3]

ترجمة الباب سره مطابقت:- د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت واضح دې په روایت کښې راغلی دی چه رسول الله ﷺ څلورر کعته دماسپښین مونځ په مدینه منوره کښې اوکړو او په ذوالحلیفه کښې د مازیګرمونځ په قصرسره اوکړو ښکاره خبره ده چه دماسپښین مونځ نی په مدینه منوره کښې کړې دې نوسفرخوهم د ماسپښین نه پس شروع شوې دې[4]

باب ۱۰۴: الخروج آخر الشهر

د ترجمة الباب مقصد:- دامام بخاری رحمه الله مقصد دلته دجهالیت تردید کوی د اهل جهالیت به په اصل کښې داخیال کیدلو چه که چرې د میاشت په آخره کښې سړې په سفرروانیږی نود میاشتې ختمیدل نیزدې وی په دې وجه به هغوی د دې نه بدفالی اخستله چه څنګه د میاشت په آخره کښې عمرکمیږی دغه شان به زمونږکارونه هم په تاوان کښې وی اوزمونږ مقصدبه فوت شی او زمونږ به په دغه مدعی کښې کامیابی حاصله نه شی خو رسول الله ﷺ خودغه خرابو رسوماتو او غلطو عقیدودختمولودپاره راغلې وو په دې وجه نبی کریم ﷺ د حج د سفر دپاره د میاشت په آخره کښې روان شو[5]

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دامام صاحب مقصد دلته د دغه خلقو تردید دې کوم چه د

---

[1] شرح ابن بطال: ۵/ ۱۲۴.

[2] مر تخریج فی کتاب تقصیر الصلوة باب یقصر إذا خرج من موضعه رقم: ۱۰۸۹.

[3] عمدة القاری: ۱۴/ ۲۱۸.

[4] ایضًا.

[5] شرح ابن بطال: ۵/ ۱۲۵ وفتح الباری: ۶/ ۱۱۴ وعمدة القاری: ۱۴/ ۲۱۸.

نجومیانو د کربنو مطابق د میاشت په آخر کښې سفرسپیره او ناخوښه کنړلو (۱) حضرت علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی دامام صاحب مقصد دلته د دې روایت د ضعف طرف ته اشاره کول دی په کوم کښې چه د میاشت آخره منحوس یعنی سپیره کرخولې شوې دی (۲) نور بعض خلقو د في یوم مستمر تفسیر دمیاشتې آخری چارشنبې سره کړې دې (۳)
نو امام صاحب تنبیه اوفرمائیله چه دابې کاره خبرې دی خکه چه نبی کریم ﷺ د میاشت په آخره کښې سفرکړې دې. (۴)

احدیث نمبر ۲۷۹۲] وَقَالَ كُرَيْبٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - انْطَلَقَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - مِنَ الْمَدِينَةِ لِخَمْسٍ بَقِينَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ، وَقَدِمَ مَكَّةَ لأَرْبَعٍ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ. [ر ۱۴۷۰]

دلته روایت معلق دې امام بخاری رحمه الله دا په کتاب الحج کښې موصولاً ذکر کړې دې (۵)
یواشکال اودهغې جواب:- په روایت کښې دی چه کوم وخت نبی کریم ﷺ په سفرباندې اووتلو هغه وخت د ذیقعده پنځه ورځې پاتې وې. پنځه ویشتم تاریخ باندې د مدینې نه اووتلو او د ذی الحجه په څلورم تاریخ مکې ته اورسیدو
اوس دلته یواشکال پیدا کیږی که چرې رسول الله ﷺ د حج دسفردپاره د هفتې په ورځ وتلو نو د ذیقعده څلور ورځې باقی پاتې کیدلې خکه چه د ذی الحجه روښې تاریخ د جمعرات په ورځ وو اووقوف عرفه د جمعه په ورځ وه اوکه د سفرشروع د جمعرات په ورځ شوې وی نود ذیقعده شپږ ورځې باقی پاتې کیدې د سفرد شروع د پاره د جمعه ورځ خو قطعًا نه جوړیږی خکه چه دحضرت انس رضی الله عنه روایت اوس تیرشوې دې صلى الظهر بالمدينة أربعًا اوښکاره خبره ده چه د ماسپښین مونځ د جمعه په ورځ نه اداکیږی نو لخمس بقین څنګه صحیح کیدې شی؟
ددې جواب دادې چه د سفرشروع ئی هم د هفتې په ورځ کړې ده لیکن د ذیقعده میاشت د دیرشو په ځائی د یوکم دیرش وه نوراوی په دې خیال سره چه میاشت به مکمل شی خکه چه هم دغه اصل دې نولخمس بقین ئی اووئیل (۶) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د اکثر علماؤ دغه جواب دې اویوجواب داهم ورکولې شی چه یوم الخروج یعنی د هفتې ورځ د سفرپه ورځو کښې اوشمیرلې شی نوبیا هم معنی ټیک کیدې شی سره ددې چه په وتلووتلوکښې غرمه

---

(۱) شرح الکرمانی:۱۲/۱۹۴. وعمدة القاری: ۱۴/۲۱۸.
(۲) انظر: کنزالعمال: ۲/۱۱ رقم:۲۹۳۱.
(۳) الدرالمنثور:۶/۳۱۵ وفیه: وأخرج وکیع عن الغرر وابن مردویه والخطیب بسندضعیف عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم آخر أربعاء فی الشهریوم نحس مستمر وانظرالالی المصنوعة للسیوطی:۱/۴۴۱ وتنزیه الشریعة: ۲/۵۵.
(۴) فیض الباری:۳/۴۳۸.
(۵) البخاری:۱/۲۰۹کتاب الحج باب مایلبس المحرم من الثیاب والاردیة والارز. رقم: ۱۵۴۵.
(۶) شرح الکرمانی:۱۲/۱۹۴ – ۱۹۵ وفتح الباری: ۶/۱۱۴.

شوي وه اوتيارې خو نې يقينا د وراندې نه شوي وو لکه چه کوم وخت هغوي تيارې اوکړو نود هغتې په شپه هغوی د سفر په ورځو کښې شمير کړه نودا پنځه ورځې شوې

فائده حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه لخمس بقين او لاربع ليال خلون دا د تاريخ ليکلو فصيح طريقه ده چه د مياشت اول نصف د ډوې ورځې د تاريخ بيانولو دپاره لفظ خلا او آخری نصف دپاره د تاريخ ذکرکولو دپاره لفظ بقي استعمال کړې شی [1]، مثلاً چه مياشت د ديرشو ورځووی نود شروع پنځلس ورځې اول نصف او آخری پنځلس ورځې نصف آخر ونيلې شی که د نصف اول تاريخ بيانولوسره اوونيلې شی چه زيد د شوال پاندې سفر اوکړو نودې فصيح عربی تعبيربه وی سافرزيدلخمس خلون من شوال خو سافرزيدفی الخامس من شوال به غير فصيح تعبيروی که د زيد سفرد نصف آخر د ۲۵ تاريخ کښې شوې وی نودې فصيح تعبيربه وی سافرزيدلخمس بقين من شوال خو فی الخامس والعشرين به غير فصيح تعبيروی

خلون، بقين دا دواړه د جمع مؤنث صيغې دی خلايخلوا وخلاء د باب نصر نه اليوم ورځ تيره شوې ده او بقی، يبقی بقاء د باب سمع نه اليوم ورځ باقی ده

[حديث نمبر ۲۷۹۳] [2] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهَا سَمِعَتْ عَائِشَةَ - رضی الله عنها - تَقُولُ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلی الله عليه وسلم - لِخَمْسٍ لَيَالٍ بَقِينَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ، وَلاَ نُرَى إِلاَّ الْحَجَّ، فَلَمَّا دَنَوْنَا مِنْ مَكَّةَ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله عليه وسلم - مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْىٌ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ أَنْ يَحِلَّ. قَالَتْ عَائِشَةُ فَدَخَلَ عَلَيْنَا يَوْمَ النَّحْرِ بِلَحْمِ بَقَرٍ فَقُلْتُ مَا هَذَا فَقَالَ نَحَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله عليه وسلم - عَنْ أَزْوَاجِهِ. قَالَ يَحْيَى فَذَكَرْتُ هَذَا الْحَدِيثَ لِلْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ فَقَالَ أَتَتْكَ وَاللَّهِ بِالْحَدِيثِ عَلَى وَجْهِهِ. [ر ۲۹۰]

ذيقعده بفتح القاف وكسرها. كيناستونکې مياشت خکه چه عربوبه په دې مياشت کښې جنګ پريخودو اوکيناستل به [3]

لاتری إلا الحج صيغه مجهول أی لانظن يعنی زمونږ د حج نه بغير هيڅ اراده نه وه

فدخل عليها يوم النحر بلحم بقر يعنی د قربانئی په ورځ زمونږ د غوا غوښه راوړلې شوه [4]

قال يحيى: فذكرت.....: يعنی يحيی بن سعيد انصاری د کوم ذکر چه د حديث په سند کښې شوې دې هغه قاسم بن محمد بن ابی بکر صديق رضی الله عنهم ته داحديث واورولو نوهغوی

---

[1] فتح الباری: ۱۱۵/۶.

[2] فتح الباری: ۱۱۴/۶.

[3] مر تخريج فی كتاب الحيض باب الامر بالنفساء إذا أنفس. رقم: ۲۹۴.

[4] إرشاد الساری: ۱۷/۵.

[5] عمدة القاری: ۲۱۸/۱۴.

اووئیل چه په خدائی چه عمرد بنت عبدالرحمن تاته بالکل صحیح حدیث خودلې دې (۱) والله اعلم

ترجمة الباب سره مطابقت - مطابقت په دې جمله کښې دننه دې خرجنا مع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم لخمس لیال بقین من ذي القعدة پنځه ویشتم تاریخ د میاشت آخر دې او په دې تاریخ باندې حضورپاک ﷺ د حج د سفر دپاره اووتلو (۲)

باب ۱۰۵: الخروج في رمضان

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری ﷺ دلته د رمضان په میاشت کښې د سفرجواز بیانوی اودې سره په هغه خلقو باندې رد کول هم مقصد دې چه د رمضان په میاشت کښې سفرمکروه کنړی (۳) په اصل کښې دا شبه کیدې شوه چه د رمضان میاشت خو عبادت میاشت ده په دې کښې په عبادت کښې مشغول کیدل ډیر مناسب دی چرته په دې کښې به سفرکول خو ناخوښه نه وی نو امام بخاری ﷺ اوخودل چه حضورپاک په رمضان کښې پخپله سفرکړې دې او دمکې د فتح واقعه هم په رمضان کښې راغلې ده په دې وجه به په رمضان سفرکول ناخوښه نه شی کرځولې

[حدیث نمبر ۲۷۹۴] (۴) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ -رضي الله عنهما- قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- فِي رَمَضَانَ، فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ الْكَدِيدَ أَفْطَرَ. قَالَ سُفْيَانُ قَالَ الزُّهْرِيُّ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ. وَسَاقَ الْحَدِيثَ. [ر ۱۸۴۲]

الکدید:- په وزن د رغیف چه د یوچینې نوم دې چه د مکې نه د دوو فرلانکو په فاصله باندې د قدید او عسفان په مینځ کښې واقع ده. (۵)

قوله: قال سفیان: قال الزهري....:- دې تعلیق دلته ذکرکولو مقصد دادې چه د مذکوره حدیث په سند کښې سفیان بن عیینه ﷺ فرمائی حدثنی الزهری عن عبیدالله یعنی سفیان دا روایت د امام زهری ﷺ نه په تحدیث سره نقل کړې دې او امام زهری ﷺ د حضرت عبیدالله نه عنعنة سره نقل کړې دې. اوس دلته سفیان فرمائی **قال الزهری أخبرنی عبیدالله** یعنی دلته تحدیث دې نه چه عنعنه او امام زهری ﷺ دغه مذکوره روایت د عبیدالله نه عنعنه سره نقل کولو اودلته ئې په اخبار سره نقل کوی. (۶)

د مستملی په روایت کښې دلته دا اضافه هم ده: **قال أبوعبدالله: هذا قول الزهري: وإنما يؤخذ بالأخر**

---

۱) عمدة القاری: ۲۱۹/۱۴.

۲) عمدة القاری: ۲۱۸/۱۴.

۳) عمدة القاری: ۲۱۹/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۵/۶

۴) انظر صحیح البخاری: ۲۶۱/۱ کتاب الصیام باب إذا عام أیاما من رمضان ثم سافر. رقم: ۱۹۴۴.

۵) ارشادالساری: ۱۱۸/۵.

۶) عمدة القاری: ۲۱۹/۱۴.

من فعل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم [۱])

دَدې عبارت ذکر کولو مقصد - داتعلیق دلته دَ ذکر کولو ضرورت څکه پیښ شو چه دَ دې حدیث راوی سفیان بن عیینه ته داتامل پیښ شوې وو چه دادَ چاقول دې؟

چنانچه دَ صحیح مسلم په روایت کښې دی قال سفیان: لاأدری من قول من هو؟ یعنی: وإنما یؤخذ بالاخر من قول رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم. چه دَ چامقوله ده نو امام بخاری اوخودل چه دادَ امام زهری رحمه الله قول دې هم دغه روایت وړاندې په کتاب المغازی کښې راځی امام بخاری رحمه الله هلته هم تصریح کړې ده. قال الزهری: وإنما یؤخذ من امر رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم الاخر فالاخر. [۲])

یووهم اودَهغې ازاله:- علامه کرمانی رحمه الله ته په دغه عبارت باندې پوهیدو کښې وهم شوې دې هغه دا فرمائی چه دَ ابن شهاب زهری رحمه الله مذهب دادې چه که په رمضان کښې سفر شروع شی نو افطار مباح نه دې ځکه چه داسې شاهد شهر رمضان دې اوکوم سړې چه شاهد شهر رمضان شی دَهغه دَپاره ﴿ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ﴾ [۳] دَ قاعدې لاندې رڑوه ساتل ضروری کیږی امام بخاری رحمه الله دَ امام زهری رحمه الله په دې نقطه نظر باندې رد کوی چه وانما یؤخذ..... الخ. یعنی دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم آخری عمل دَ ماقبل د احکامودَپاره ناسخ کیږی نو په سفر کښې به افطار مباح شی لکه څنګه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دې سفر کښې روژه افطار کړې وه. [۴])

خو چه علامه کرمانی رحمه الله چه کوم مطلب دَدې عبارت بیان کړې دې هغه غلط دې عجیبه خبره دادد چه علامه عینی رحمه الله علامه قسطلانی رحمه الله او شیخ الاسلام زکریا انصاری رحمه الله هم دَهغه اتباع کړې ده. [۵])

دَدې عبارت صحیح مطلب هم هغه دې کوم چه اول لیکلې شوې دې چه دَ سفیان شك وو چه وإنما یؤخذ بالاخر من فعل رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم. دَ چاقول دې نو امام بخاری رحمه الله اوخودل چه دا دَ زهری رحمه الله قول دې. [۶]) لکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله په خپل کتاب الصوم کښې دَ دې تصریح کړې ده. [۷])

باب ۱۰۶: التودیع

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی چه دَسفر په وخت میلمانه یا هم

---

[۱]) ارشادلساری:۲۱۸/۵.

[۲]) صحیح بخاری: ۶۱۳/۲ کتاب المغازی باب غزوة الفتح فی رمضان رقم:۴۲۸۶.

[۳]) سورة البقرة: ۱۸۵.

[۴]) شرح الکرمانی:۱۹۵/۱۲ - ۱۹۶.

[۵]) عمدة القاری للعینی: ۲۱۹/۱۴ وإرشاد الساری للقسطلانی: ۱۱۸/۵.

[۶]) حاشیه لامع الداری: ۲۵۳/۷.

[۷]) فتح الباری: ۱۸۱/۴.

خپل یوسړي رخصت کولو دپاره چه کوم اهتمام کولې شی دا صحیح دی او په سنت کښې د دې اصل موجود دي (۱)

احدیث نمبر ۲۷۹۵ (۲) وَقَالَ ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - أَنَّهُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْثٍ، وَقَالَ لَنَا «إِنْ لَقِيتُمْ فُلاَنًا وَفُلاَنًا». - لِرَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ سَمَّاهُمَا - فَحَرِّقُوهُمَا بِالنَّارِ. قَالَ ثُمَّ أَتَيْنَاهُ نُوَدِّعُهُ حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ فَقَالَ «إِنِّي كُنْتُ أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحَرِّقُوا فُلاَنًا وَفُلاَنًا بِالنَّارِ، وَإِنَّ النَّارَ لاَ يُعَذِّبُ بِهَا إِلاَّ اللَّهُ، فَإِنْ أَخَذْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا». [۲۸۵۳]

دلته داروایت معلق دي خوورانده امام بخاری رحمه الله یوباب قایم کړي دي باب لایعذب بعذاب الله ولې هلته نی په دویم طریق سره هم دا روایت موصولاً ذکرکړي دي (۳) البته اسماعیلی په مستخرج کښې او امام نسائی په کتاب السیرکښې هم د ابن وهب په طریق سره روایت موصولاً ذکر کړي دي (۴)

حضرت ابوهریره رضي الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ مونږ یولښکرسره روان کړو حکم نی ورکړو چه که فلانکي اوفلانکي قریشی تاسو ته ملاؤشی (اودواړو نومونه نی هم واخستل) نوهغه دواړه په اورکښې اوسوزوئی. بیافرمائی چه مونږ کله د سفردپاره اراده اوکړه نود رخصت اخستلو دپاره دحضورپاك په خدمت کښې حاضرشو. نونبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ماتاسو ته د فلانکی اوفلانکی په اورکښې د سوزولو حکم درکړې وو اوس داسې مه کوئی ځکه چه په اور سره عذاب ورکول سوا د الله تعالی نه بل چاله نه ښائی او که هغه دواړو ستاسو په قبضه کښې راغلل نو قتل نی کړئی.

د واقعه تفصیلات - ابوالعاص بن الربیع چه دحضرت خدیجه رضي الله عنها خورئی وو نبی کریم ﷺ د ام المؤمنین په درخواست باندې دخپلې لوربی بی حضرت زینب رضي الله عنها نکاح ابوالعاص رضي الله عنه سره کړې وه روستوچه کله الله تعالی سرورکاننات ﷺ الله تعالی د نبوت په منصب باندې فائزکړو نو قریشو په حضورپاك باندې د دباؤ اچولودپاره دحضورپاك لونړوته طلاق ورکړو ابوالعاص د قریشو په سخت اصرارباندې دحضرت زینب رضي الله عنها نه خان ډډې ته کړو اود سعیدبن العاص لورسره نی نکاح اوکړه (۵)

ابوالعاص په جنګ بدرکښې گرفتارشو نوحضرت زینب رضي الله عنها تردغه وخته پورې په مکه کښې ود هغې د فدیه په توګه د قیدی د خلاصولودپاره خپل کالی اولیکل هم په دغه کالوکښې

---

۱) عمدة القاری: ۲۱۹/۱۴.

۲) اخرجه البخاری: ۴۲۳/۱ کتاب الجهاد والسیر. باب لا یعذب بعذاب الله. رقم: ۳۰۱۶. والترمذی: ۲۸۶ کتاب السیر باب الاحراق بالنار. رقم: ۱۵۷۱. والدارمی: ۲۹۳/۲. وأحمد: ۴۵۳.۳۳۸.۳۰۷/۲۰.

۳) فتح الباری: ۱۱۵/۶. وصحیح البخاری رقم: ۳۰۱۶.

۴) هدی الساری: ص: ۴۷ وتغلیق التعلیق: ۵۵۰/۳.

۵) سیرة ابن هشام: ۲۵۴/۲. دارالکتاب العربی بیروت.

یوهارهم وو چه حضرت ام المؤمنین حضرت خدیجه رضی الله عنها خپلې لورته د ابوالعاص سره د نکاح په وخت ورکړې وو دې منظر کتلو سره د نبی کریم ﷺ زړه راډک شو
نبی کریم ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم ته اوفرمانیل که چرې تاسو غواړئ نو خپل قیدی پریږدئ خلاص ئې کړئ او دامال هم واپس کړئ ،دادرخواست وو حکم نه وو، نوصحابه کرامو عرض اوکړو چه په سر سترګو مونږ خو ستاسو غلامان یو نو ابوالعاص ئې خلاص کړو اومال ئې هم واپس کړو
د ابوالعاص گرفتارکونکې اوبغیرفدیه خلاصونکی صحابی نوم خراش بن الصمه رضی الله عنه دی (۱)
او بعض حضرات وائی چه هغه عبدالله بن جبیر رضی الله عنه وو (۲) نبی کریم ﷺ ته ابوالعاص دا باور ورکړې وو چه هغه به حضرت زینب رضی الله عنها مدینې ته رالیږی رسول الله ﷺ د حضرت زینب رضی الله عنها په حفاظت سره د راوستلو دپاره حضرت زید بن حارثه رضی الله عنه او یوانصاری صحابی مکې ته لیګلې وو
ابوالعاص مکې ته په رسیدو سره دخپل رور کنانه بن ربیع په ذریعه دحضرت زینب رضی الله عنها مدینې ته د رسولو بندوبست کړې وو قریش خبر شو نوهغوی ورپسې شو او په وادی ذی طوی کښې ئې دحضرت زینب اوښه راحصاره کړه هباربن الاسوداونافع بن عبدقیس په کجاوه کښې ناسته حضرت زینب رضی الله عنها اوویروله هبار په خپله نیزه باندې کجاوې ته دیکه ورکړه نو حضرت زینب رضی الله عنها په یوکانړی باندې راپریوتله په کوم سره چه دهغې حمل ساقط شو (۳)
نبی کریم ﷺ ته چه کله د دې دردناک واقعه خبراوشو نو حضورپاک هغه لښکر اولیګلو د کوم ذکرچه په روایت کښې دې د لښکر مشر حضرت حمزه بن عمرو اسلمی رضی الله عنه وو. خو هبار بن الاسود او نافع بن عبدقیس دواړه بچ اووتل. هباربن الاسود روستو بیا مسلمان شوې وو کله چه هغه مسلمان شو اومدینې ته راغلو نو صحابه کرامو به په هغه باندې طنزکولو خو نبی کریم ﷺ صحابه کرام د داسې سلوک کولونه منع کړل (۴) هبار رضی الله عنه د حضرت امیرمعاویه رضی الله عنه د دورخلافت پورې ژوندې وو (۵)

نافع بن عبدقیس:-حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته په صحابه کرامو کښې ددوی ذکرچرته ملاؤ نه شو کیدې شی د هغه اسلام نه وی قبول کړې (۶) په مسندبزارکښې ددوی نوم خالدبن عبدقیس راغلې دې دا تصحیف دې (۷)

د ابوالعاص بن ربیع رضی الله عنه د اسلام واقعه:- حضرت ابوالعاص رضی الله عنه به تجارت کولو د فتح مکه نه

---

۱) سیرة ابن هشام:۶۵۱/۲.
۲) سیرة ابن هشام:۶۵۱/۲.
۳) د نور تفصیل دپاره اوګورئ سیرة ابن هشام:۶۵۱/۲- ۶۵۹.
۴) عمدة القاری:۲۲۰/۱۴.
۵) فتح الباری:۱۵۰/۶.
۶) فتح الباری:۱۵۰/۶.
۷) فتح الباری:۱۵۰/۶.

یوځومیاشتي وړاندې هغه د شام نه د تجارت مال راخستي واپس راروان وو چه مسلمانانو هغه ګرفتار کړو د هغه نه ئی مال اوسامان هم واخستو ابوالعاص رضی الله عنه د شپې په تیاره کښې د حضرت زینب رضی الله عنها په کور کښې داخل شو هغه د حضرت زینب نه امان اوغوښتلو نو حضرت زینب رضی الله عنها امان ورکړو

سحرچه کله نبی کریم ﷺ د سحر مونځ ورکولو نو د حضرت زینب رضی الله عنها آواز راغلو چه ا ابوالعاص ته امان ورکړې دې د سلام ګرځولونه پس نبی پاک ﷺ د دغه آواز متعلق تپوس اوکړو نو صحابه کرامو تصدیق اوکړو چه مونږ هم دغه آواز اوریدلې دې نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چه په مسلمانانو کښې د یوادنی سړی پناه هم معتبره ده بیا حضور پاک خپلې لور کره تشریف راوړو اووئی فرمائیل لوری دده اکرام اوکړه خویاد ساته دې ستا د پاره حلال نه دې دې نه پس نبی کریم ﷺ هغه لښکرته پیغام اولیګلوچه د ابوالعاص مال او اسباب ئی خپله قبضه کښې اخستې وو چه د دې سړی ماسره کومه رشته ده تاسو ټولوته معلومه ده کوم مال چه تاسو دده نه اخستی دې که تاسو هغه واپس کړئی نوزما داخوښه ده اوکه غواړئی نوتاسو ئی خپل ځان سره ساتلې هم شئی ځکه چه دا مال الله تعالی تاسو ته درکړې دې تاسو د دې ډیر حقدار یئی.

ځانونه قربانی کونکو صحابه کرامو عرض اوکړوچه مونږ دا مال واپس کوو هغوی د ستن برابر څیز هم ځان سره پرینخودو. حضرت ابوالعاص رضی الله عنه دې مال سره مکې ته واپس لاړو او هغه حقدارانو ته خپل حقونه ورکړل او امانتونه ئی مالکانوته حواله کړل بیا هغه قریشوته مخاطب شو وئی وئیل ای قریشو ستاسو څه څیز خوماسره پاتې نه دې؟ هغوی اووئیل نه. الله تعالی دې تاته بهترینه بدله درکړی ته یووفادار اوایماندار سړې ئی.

دې اوریدوسره ابوالعاص رضی الله عنه د شهادت کلمه اووئیله اومسلمان شو بیا هغه اووئیل چه هم په مدینه کښې به مسلمان شوې ووم خو ماسره داویره وه چه هسې نه تاسو دا اووایئی چه ابوالعاص رضی الله عنه زمونږ مال قبضه کړو. اوس زه ستاسو د امانتونونه فارغ شوم د دې نه پس هغه مدینې ته لاړو. دلته د هغوی د ژوند ملګرې حضرت زینب رضی الله عنها هغه ته په نوې نکاح سره واپس کړې شوه.

د روایاتو په الفاظو کښې تعارض اودهغې حل:- د ابوداؤد په روایت کښې فلانا فلانا دوو ځلو په ځائی یو ځل فلانا راغلې دې د روایت الفاظ دادی **إن وجدتم فلانا فاحرقوه بالنار، فولیت فنادانی، فرجعت إلیه فقال: إن وجدتم فلانا فاقتلوه ولاتحرقوه، فانه لایعذب بالنار إلا رب النار.** (۱)

که چرې فلانکې (مشرک) ملاؤ شی نوهغه په اورکښې اوسوزوئی (راوی وائی) کله چه ما شاکړه لاړم نو رسول الله ﷺ آواز راکړو زه واپس شوم حضور پاک اوفرمائیل که ته فلانکې سړې اووینې نوهغه قتل کړه البته په اورکښې مه سیزه ځکه چه د اورعذاب هم هغه ذات ورکوی څوک چه د دې خالق دې.

---

۱) سنن أبی داؤد: ۲/۶ کتاب الجهاد باب کراهیة تحریق العدوابالنار. رقم: ۲۶۷۳.

علامه عینی رحمه الله تطبیق ورکولوسره فرمائی چه دَفلانکی یوخل ذکرکولومقصد صرف هبار بن اسود ذکرکول دی خکه چه اصل خو هم هغه ووباقی نافع عبد قیس خودَهغوی تابع وو (۱)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې ثم أتیناه نودّعه دلته په حدیث کښې دَ مقیم نه دَ مسافر رخصت اخستلوذکردې. نودَمقیم مسافر رخصت کول خو په طریقه اولی ثابتیږی بلکه دغه دویم صورت ډیر وقوع پذیردې (۲)

فائده:-په دې حدیث سره داهم ثابتیږی چه مسافرله په سفرباندې تللوپه وخت دَخپل ښار مشران صلحاء او علماء سره ملاقات کول پکاردی. بل دَ اکابردّپاره هم مناسب دی چه هغوی خپل متعلقینوته په سفردَ تللووخت کښې رخصت کړی (۳)

باب ۱۰۷: السمع والطعة للامام

دَ ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دَدې باب قایم کولوسره دَ امیردَ اطاعت وجوب بیانول غواړی. دَهغه وخته پورې دَامیراطاعت واجب دې ترکومې چه هغه دَ ګناه او غیرشرعی امورو حکم ورنه کړی (۴)

[حدیث نمبر ۲۷۹۶](۵) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي نَافِعٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ -رضي الله عنهما- عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-. وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ -رضي الله عنهما- عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ حَقٌّ، مَالَمْ يُؤْمَرْ بِالْمَعْصِيَةِ، فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ». [۶۷۲۵]

داحدیث په دوو طرق سره دلته نقل کړې شوې دې. البته الفاظ په دې باب کښې دویم طریق دی. وړاندې کتاب الاحکام کښې اول یعنی دَمسدد دَ طریق الفاظ داسې دی: السمع والطاعة على المرء المسلم فيما أحب وكره مالم يؤمر بمعصية، فاذا أمر بمعصية فلا سمع ولا طاعة. (۶)

---

۱) عمدة القاری: ۲۲۰/۱۴.

۲) عمدة القاری ۱۱۹/۱۴. فتح الباری: ۱۱۵/۶.

۳) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

۴) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

۵) اخرجه البخاری: ۱۰۵۷/۲ فی کتاب الاحکام باب السمع والطاعة للامام مالم تکن معصیة. رقم: ۷۱۴۴. ومسلم: ۴۷۶۳/۲ کتاب الامارة باب وجوب طاعة الامراء فی غیرمعصیة وتحریمها فی المعصیة وأبوداؤد: ۳۵۹/۱. کتاب الجهاد باب فی الطاعة رقم: ۲۶۲۶. والترمذی: ۳۰۰/۱. أبواب الجهاد باب ماجاء فی لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق رقم: ۱۷۰۷. والنسائی: ۱۸۴/۲. کتاب البیعة. باب جزاء من أمر بمعصیة فاطاع رقم: ۴۲۱۱. ابن ماجه. کتاب الجهاد باب لاطاعة فی معصیة الله رقم: ۲۷۶۴.

۶) اخرجه البخاری: ۱۰۵۷/۲ فی کتاب الاحکام باب السمع والطاعة للامام مالم تکن معصیة. رقم: ۷۱۴۴.

قوله السمع والطاعة حق یعنی د امیر خبره اوریدل اود هغه د احکامو تعمیل کول دا په هر مورینو او ماتحتانو باندې واجب دی په دې شرط چه هغه د کتاب د حکم ورنه کړی اوکه هغه د کتاب امورو حکم ورکړی نو لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق مطابق د داسې امیر اطاعت جائزنه دی نوهریوداسې کار په کوم کښې چه د مخلوق په تابعدارنی سره د خالق نافرمانی لازم راځی په شریعت کښې دهغې کنجائش نشته (۱)

د حضرت علی رضی الله عنه روایت په کتاب المغازی کښې راروان دې چه نبی کریم ﷺ د یوانصاری صحابی عبدالله بن حذافه سهمی رضی الله عنه د یولښکرمشرجوړولوسره اولیګلو په یوه موقع هغه غصه شو اوهغه لرګی راجمع کولوسره د اور لګولوحکم ورکړو چه کله اور سورشو نو هغه اوونیل تاسو ته نبی کریم ﷺ زما د اطاعت حکم نه وودرکړي؟ وردانګنی دي اورته صحابه کرامو د اطاعت د جذبه نه مغلوب کیدو سره په اورکښې وردانګل خو یوبل نې رانیولو سره نی وئیل چه مونږ خو هم د اور نه د بچ کیدو د پاره هم د نبی کریم ﷺ اطاعت کړي دي او اسلام مو قبول کړي دي هم په دې کشمکش کښې کښې د اور او امیرصاحب غصه سره شوه کله چه داخبره نبی کریم ﷺ ته معلومه شوه نو هغوی اوفرمانیل که هغوی اور ته وردانګلي وي نوترقیامته پورې به نه ووراوتلی اطاعت خو د نیکنی په کارونوکښې وی (۲)

علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه خوارج دې حدیث نه استدلال کولوسره وائی چه د ظالم حکمرانانو خلاف بغاوت کول واجب دی د جمهورامت موقف دادې چه صرف د ظلم په وجه د بغاوت اجازت نه شي وزکولې اوکه چرې هغه د شرعی احکامو نفاذ هم کوی اود هغه حکومت هم مستحکم وی نوداسې حکمرانانو وجودخو کم نه کم د ځان مال او عزت د تحفظ ضامن خودنی که دهغوی خلاف خلق راپاسی نو هرطرف ته به بدامنی خوره شی او کرپږیه پیدا شی نود داسې حکمرانانو خلاف بغاوت کول جائزنه دی چه ظلم خو هم کوی ولې د دینی امورو لکه مونځ وغیره هم اهتمام کوی اودین پورې توقې مسخرې نه کوی نو په داسې حالت کښې دهغوی خلاف بغاوت کونکوسره ملګرتیا کول جائزنه دی

د صحیح مسلم روایت دې چه د نبی کریم ﷺ ارشاد دې ستاسو بهترین حکمرانان هغه دی چاسره چه تاسو محبت کوئی اوهغوی تاسوسره محبت کوی تاسودهغوی دپاره دعاکوئی اوهغوی ستاسو د پاره دعاکونی او ستاسو بدترین حکمرانان هغه دی چانه چه تاسو نفرت کونی اوهغوی تاسو نه نفرت کوی تاسو په هغوی باندې لعنت کوئی او هغوی په تاسو باندې لعنت کوی

تپوس اوکړې شی ایا مونږ هغوی سره جنګ اونه کړو؟ نبی کریم ﷺ دوه ځل اوفرمائیل نه ترکومې چه هغوی په تاسو کښې مونځونه قایم کوی نه ترکومې چه هغوی په تاسو کښې

---

(۱) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۲) صحیح البخاری: ۶۲۲/۲ کتاب المغازی باب سریة عبدالله بن حذافة السهمی رضی الله عنه. وعلقمة بن مجزز المدلجی ویقال: ویقال: إنها سریة الانصاری رقم: ۴۳۴۰.

مونځونه قایم کوی دهغوی د ګناهونونه تاسو ضرور نفرت کوئی خودهغوی اطاعت مه پریږدئی [۱]

لیکن که چرې حکمرانان د ظلم سره سره مونځ هم نه قائموی اود شریعت په ښکاره توهین هم کوی اویا حاکم مرتد شوې وی نو په داسې صورتونوکښې د حکمرانانو خلاف بغاوت کول اوهغوی معزول کول واجب دی اودا د مسلمانانو ذمه واری ده [۲]

ایا په ملکی قانون کښې دامام اطاعت واجب دې؟ - د شریعت داقاعده ده چه طاعة الامام فیما لیس بمعصیة واجبة یعنی د امام اطاعت په هغه کارونوکښې واجب دې چه ګناه نه وی البته چه کوم ملکی قوانین د شریعت سره متصادم وی په هغې کښې د امام اطاعت جائزنه دې که امام عادل وی که ظالم [۳]

چنانچه د تعریف د قوانین او نور انتظامی اموروکښې په ملکی قوانینوباندې عمل کول ضروری دی ځکه چه د دغه قوانینوتعلق ادارت اوانتظام سره وی په دې وجه دې حکام د شریعت په دائره کښې اوسیدوسره د نظم وغیره دخلاف ورزئی په نتیجه کښې کومې جرمانې چالانانونه او سزاګانې مقررکوی په هغې کښې د حکام تابعداری کول واجب دی [۴]

واضحه دې وی چه د جدید دور شایدیوه مسئله داسې وی د کوم بنیادی قواعد او اصول چه فقهاؤ نه واضحه کړې. شرعی اصول مخې ته کولوسره د اسلامی ملك قوانین داسې جوړول پکاردی چه مسلمانانوته دخپل خالق په جوړ کړې شوی قانون باندې عمل کولو موقع ملاؤشی په دویم صورت کښې داسې حکمرانان چه د خدائی قانون په مقابله کښې د خپلو جوړوشوو قوانینو اوچتوالې غواړی دهغوی اطاعت جائزنه دې بلکه هغوی دې معزول او برطرف کړې شی اود حکمرانئی واګې دې دداسې کسانو په لاس کښې ورکړی چه د قرآن اوسنت قانون په ملك کښې رائج کړی. دالله تعالی ارشاد دې ﴿ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ۝ ﴾ [۵] بل ځائی ارشاد دې ﴿ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ۝ ﴾ [۶] او بیائی د یوآیت نه پس اوفرمائیل ﴿ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ۝ ﴾ [۷]

د دې آیات کریمه نه معلومیږی چه دالله تعالی د احکامو مطابق آئین سازی کول ضروری دی اوچه کوم حاکم قاضی یا امیر د وخت د الله تعالی نازل کړې شوی شریعت مطابق د عناد او سرکشئی د وجې نه فیصله نه کوی د قرآن په رنړاکښې درجه په درجه کافر ظالم او فاسق دې.

---

[۱] صحیح مسلم: ۱۲۹/۲ کتاب الامامت باب خیار الائمة وشرارهم. ٤٨٠٤ – ٤٨٠٦.

[۲] شرح ابن بطال: ۱۲۷. ۵/۱۲۶. د نورتفصیل دپاره اوګورئی الدرالمختار مع شرحه ردالمختار:۳/۳٤۰.

[۳] الدرالمختار مع شرحه ردالمختار:۳/۳٤۰.

[۴] د تعریف د قوانینودپاره اوګورئی بحوث فی قضایا فقهیة معاسرة ص:۲۷۶ – ۳۱۰ للاستاذ تقی العثمانی.

[۵] المائدة: ٤٤.

[۶] ایضًا: ٤٥.

[۷] ایضًا:٤٧.

(۱) چنانچه کافرانو ظالمانو او فاسقانو ته د زمانې اقتدار په خوشحالئی سره ځنګه حواله کولې شی اودهغوی داطاعت جواز به ځنګه ثابتیدې شی؟

ترجمة الباب سره مطابق - د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضح دې یعنی باب قایم کړې شوې دې باب السمع والطاعة للامام اودَ حدیث الفاظ دی السمع والطاعة حق (۲)

باب ۱۰۸: یقاتل من وراء الامام ویتقی به

دَ ترجمة الباب مقصد - امام المسلمین دَ یوډال حیثیت لری هغه دَ خپلې رعایا دَ دښمن نه حفاظت کوې اودَدین ساتنه کوی اودَ نظریاتی سرحدونو ساتنه کوی. دَهغه په دفاع کښې به جنګ کولې شی اودَ دښمن دَ شرفساد او ظلم نه دَ بچ کیدو دَ پاره به دَ امام پناه اختسلې شی ځکه چه که دَامام عادل په تائیداو حمایت کښې جنګ نه شی کولې نو فتنې به راخوریږی اوهرطرف ته به بدامنی خوریږی اوهرطرف ته به فساد وی. دَ فتنونه دبچ کیدو دپاره دَامام په حمایت کښې جنګیدل ضروری دی (۳)

وراءَ - لفظ وراء دَ اضدادنه دې دَدې معنی وړاندې او روستو دواړه راځی. په قرآن کریم کښې دی ﴿وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَّلِكٌ﴾(۴) أی أمامهم. که دادَ وړاندې په معنی کښې واخستې شی نوډا معنی به وی چه دَ جهاد په وخت امام نه دی وړاندې کول پکار بلکه مجاهدینوله وړاندې جنګ پکاردې. (۵)اوکه دَ دې معنی روستو واخستې شی نومطلب به داوی چه دَامام په ماتحتئی کښې جنګ کول پکاردې. یعنی چه ځنګه امام منصوبه او ترتیب جوړکړی اوچه ځنګه هغه حکم ورکړی هغه طریقه دَ جنګ په ډیره مناسب بهتر بلکه ضروری وی. (۶)

[حدیث نمبر ۲۷۹۷](۷) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ أَنَّ الأَعْرَجَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ «نَحْنُ الآخِرُونَ السَّابِقُونَ». وَبِهَذَا الإِسْنَادِ «مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ، وَمَنْ يُطِعِ الأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ يَعْصِ الأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي، وَإِنَّمَا الإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ، فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَعَدَلَ، فَإِنَّ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرًا، وَإِنْ قَالَ بِغَيْرِهِ، فَإِنَّ عَلَيْهِ مِنْهُ». [۲۷۱۸. وانظر ۲۳۲]

---

(۱) معارف القرآن ج ۲ ص ۴۴۳ – ۴۵۲ و ج۳ ص ۱۵۴ – ۱۶۵.

(۲) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۲۲۱/۱۴.

(۴) سورة الكهف: ۷۹.

(۵) ارشادالساری: ۱۱۹/۵.

(۶) فیض الباری: ۴۴۰/۳ وحاشیة السندی علی البخاری: ۴۴۲/۱.

(۷) قدمر فی کتاب الوضوء باب البول فی الماء الدائم رقم: ۲۳۸.

قوله نحن الآخرون السابقون:- دَدې حدیث شریف سره متعلق مباحث کتاب الوضوء باب البول فی الماء الدائم لاندې تیر شوی دی

من أطاعنی فقد أطاع الله، ومن عصانی فقد عصی الله، ومن یطع الامیر فقد أطاعنی (۱)

په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی چاچه زما اطاعت اوکړو هغه دَالله تعالی اطاعت اوکړو چاچه زما نافرمانی اوکړه هغه دَالله تعالی نافرمانی اوکړه اوځوک چه دَ امیر اطاعت کوی هغه لکه چه هم زما اطاعت کوی اوځوک چه دَ امیرنافرمانی کوی لکه چه زما نافرمانی کوی امیرخودَ یوډال په شان وی دَهغوی دَ دفاع دَ پاره جنګیږی اوهم دَامیرپه ذریعه دَ دښمن دَ شرنه بچ کیږی که هغه دَ پرهیزګارئی حکم اوکړی او انصاف اوکړی نوهغه ته به دَ دې په بدله کښې نیکی ملاویږی اوکه دَانصاف اوتقویٰ په خائی دَ نورو خبروحکم ورکوی نو په هغه باندې به دَهغې نقصان وی.

علامه خطابی ؒ فرمائی چه دَعربودَ قبائلوسرداران دَ امارت دَ نظام نه خبرنه وو هغوی دَخپلو قبیلودَ سردرانونه علاوه دَ چاخبره نه منله. بیادَ اسلام راتلونه پس چه کله په هغوی باندې امیران مقررکړې شو نودَهغوی زړه دَ دوی نه مورشو اوبعض خلقو دَ امیرانو تابعداری او دَهغوی دَخبرې منلونه انکاراوکړو. رسول الله ﷺ دَهغوی دَ پوهه کولودپاره هغوی ته اوفرمائیل چه دَامیراطاعت زما اطاعت دې اودَ هغوی نافرمانی هم زما نافرمانی ده مقصد داوو چه دَ عربوقبائل دَ نبی کریم ﷺ دَمقررکړې شوو حاکمانو اطاعت او حکم منل اوکړی اوبغاوت اوسرکشی اونه کړی.

دې نه معلومه شوه چه دَ امراء اطاعت په دې وجه کولې شی چه هغوی دَ رسول الله ﷺ اطاعت کوی نو په دوی کښې چه څوک دَ رسول الله ﷺ دَ شریعت مطابق حکم نه ورکوی اودَ حضورپاک اطاعت نه کوی نودَهغوی اطاعت واجب نه دی. (۲)

قوله من أطاعنی فقد أطاع الله:- داجمله دَالله تعالی دَ ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ﴾ (۳) تفسیر دې. رسول الله ﷺ خپل اطاعت دَ الله تعالی اطاعت ګرځوی ځکه چه حضورپاک خو مبلغ دې حکم خوهم دَالله تعالی دی. (۴)

قوله إنما الامام جنة:- جُنَّةٌ: (په ضمه دَجیم او تشدیددَ نون، ډال ته وئیلې شی (۵) یعنی امام دَ مسلمانانودَپاره ډال حیثیت لری لکه څنګه چه په ډال سره جنګ کونکی خپل حفاظت

---

(۱) الحدیث اخرجه البخاری ایضًا: ۱۰۵۷/۱ فی کتاب الاحکام باب قول الله تعالی: ﴿اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَاُولِی الْاَمْرِ مِنْكُمْ﴾ رقم: ۷۱۳۷.

(۲) أعلام الحدیث للخطابی: ۱۴۲۰/۲ – ۱۴۲۱.

(۳) سورة النساء: ۸۰.

(۴) إرشاد الساری: ۱۱۹/۵.

(۵) ایضًا.

کوی هم داسي مسلمان هم دامام په ذریعه د دښمنانو اوبدخواهانود شرونو اوسازشونو ند خپل حفاظت کوی اودهغه په لمن کښي پناه اخلی (۱)
حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائی دال سره تشبیه امام سره په یوخانی جنګیدلو کښي ده که وراندي وی اوکه روستو لکه څنګه چه جنګ کونکي د دال نه شاته وی دغه شان مجاهدهم د امام شاته وی (۲)
د یوفقیهی قاعدي استنباط داحنافومذهب دي چه که چاد حاکم حکم اومنلواویوکارنی اوکړو بیا هغه ته معلومه شوه چه داکارخود شریعت خلاف وو نومرتکب به معذورګڼلي شی اوګناه به د حکم ورکونکی کیږی. علامه خطابی رحمه الله فرمائی إنما الامام جنة د احنافود قاعدي دپاره د دلیل په توګه پیش کولي شی. (۳) یعنی د امام د دال کیدو د وجي به هغه د دغه ګناه د شرنه محفوظ شی ځکه چه حکم خو هم امام ورکړي وو او دویم خو په اطاعت کولوباندي مجبورو

ویتقی به - داد مجهول صیغه ده ددي تکړي یوه معنی خوداده کومه چه علامه کرمانی رحمه الله ذکرکړي ده چه دامام په ذریعه د دښمن د شرفساد اوظلم نه بچ کیدي شی ځکه چه هم هغه د مسلمانانو د دین ساتنه کوی. (٤) یوه بله معنی علامه ابن بطال رحمه الله بیان کړي فرمائی **قوله یتقی به أی: یرجع إلیه فی الرأی والفعل وغیرذلك مما لایجب أن یقضی فیه إلا برأی الامام وحکمه، ویتقی به الخطائی الدین والعمل من الشبهات وغیرها.** (٥) یعنی چه کوم کارد امیر د رائي اوحکم نه بغیرنه دی کیدل پکار په هغي کښي دي دامیرد رائي طرف ته رجوع اوکړي شی بل د دین په معاملاتوکښي د غلطئی او شك شبه نه د بچ کیدو دپاره هم د امیرپناه اخستلي شی

فان قال بغیره - یعنی که چري حاکم د دي (تقوی) نه علاوه د بل څه خبري حکم درکړی د قال أمر معنی کښي استعمالیږی بعض حضرات قال ته بمعنی فعل هم وائی خو بهتردادی چه قال دلته په معنی أمر وی ځکه چه ددي نه وراندي أمر لفظ استعمال شوي دي لکه چه د روایت الفاظ دی **فان أمر بتقوی الله وعدل.....** (٦) علام خطابی رحمه الله فرمائی د قال معنی دلته د فیصله کولوده لکه چه وئیلي شی چه دا د القیل نه مشتق دي د قبیله حمیرپه لغتی ژبه کښي قیل داسي بادشاه ته وئیلي شی دکوم حکم چه منلي شی (۷)

---

۱) عمدة القاری: ۲۲۲/۱٤.
۲) لامع الدراری: ۲٥٤/۷.
۳) أعلام الحدیث للخطابی: ۲/۱٤۲۰ – ۱٤۲۱.
٤) شرح الکرمانی: ۱۹۷/۱۲.
٥) شرح ابن بطال: ۱۲۸/٥.
٦) فتح الباری: ۱۱٦/٦. وعمدة القاری: ۲۲۲/۱٤.
۷) أعلام الحدیث للخطابی: ۱٤۲۱/۲ والنهایة فی غریب الحدیث: ۱۲۲/٤ وقال أو عبیدة: الاقبال ملوك بالیمن دو الملك الاعظم وأحدهم قیل انظرلسان العرب: ق/و/ل.

فان علیه منه - دلته وزرا محذوف دي مکمل عبارت داسي دي **فان علیه منه وزرا** څنګه چه د سنن په روایت کښي دي.[۱] اوس د عبارت مطلب داشو د چري حاکم د غیر شرعي امورو حکم ورکړي نو دهغي ګناه او نقصان به هم په هغه وي لیکن ظاهره ده چه د حکم تعمیل کونکی به هم د وبال نه نه شی بچ کیدي.[۲]

یوسبق ورکونکي واقعه - کله چه عمربن هبیره، دیزیدبن عبدالملك د طرف نه د عراق عامل مقررکړو نوهغه د بصره او کوفه فقهاؤ خپل خانی ته د راتللو دعوت ورکړو په دي فقهاؤ کښي امام شعبی رحمه الله او حضرت حسن بصری رحمه الله هم وو عمربن هبیره اوونیل امیرالمؤمنین یزیدبن عبدالملك ماته د بعض غیرشرعی کارونوحکم راکوی آیا زماد پاره دهغي پوره کول جائزدی؟ امام شعبی رحمه الله اوفرمائیل ته خو مامور نی ته هم هغه شان کوه څنګه چه تاته حکم کولي شی ګناه خو د حکم ورکونکی باندي ده کله چه امام شعبی رحمه الله خپله خبره مکمل کړه نو حضرت حسن بصری رحمه الله اوفرمائیل: **أتق الله یاعمر! فکانت بِمَلِكٍ قد أتاك فاستنزلك، فاخرجك من سعة قصرك إلی ضیق قبرك إن الله ینجیك من یزید وإن یزید لا ینجیك من الله، فایاك أن تعرض لله بالمعاصی، فانه لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق.**[۳] یعنی ای عمر! دالله تعالی اوویریږه لکه چه دمرګ فرښته راغلي ده هغه به تاستاد محل د وسعت نه راوباسی اودقبرتنګ ځانی ته به دي اوړسوی یقیناً الله تعالی تاد یزیدنه بچ کولي شی خویزیدتاد الله رب العزت نه نشی بچ کولي خبردار په ګناهونو سره دالله تعالی مقابله مه کوه ځکه چه د مخلقو اطاعت کولوسره دخالق نافرمانی کول جائزنه دی

ترجمة الباب سره مطابقت:-حدیث شریف سره د ترجمة الباب مطابقت وإنما الامام جنة یقاتل من ورائه ویتقی به کښي دي.[۴]

دعلامه بن منیر رحمه الله رائي اودحافظ ابن حجر رحمه الله رد - ابن منیر رحمه الله فرمانی د ترجمة الباب نحن الآخرون السابقون سره مطابقت داسي دي چه یقاتل من ورائه معنی من أمامه ده یعنی وراء، د أمام په معنی کښي مستعمل دي ځکه چه فوج په ظاهره دامام نه وړاندي جنګیږی په حقیقت کښي هغوی دامام شاته وی هم دغه شان نبی آخرزمان صلی الله علیه وسلم د زماني په اعتبارسره دتولونه په آخره کښي تشریف راوړي دي خود انبیاء متقدمین علیهم السلام نه دا عهد اخستي شوي وو که چري دوی ته دنبی کریم صلی الله علیه وسلم زمانه ملاؤشی نوهغوی په پري ایمان راوړی اودهغوی امداد به کوی نوچه کله حضرت عیسی علیه السلام دوباره تشریف راوړی نودهغه حیثیت به د یوامتی وی لکه چه انبیاء سابقین علیهم السلام چه په ظاهره د نبی پاك صلی الله علیه وسلم نه وړاندي

---

[۱]) النسائی:۲/۱۸٤ کتاب البیعة باب مایجب للامام ومایجب علیه.

[۲]) عمدة القاری:۱٤/۲۲۲.

[۳]) أعلام الحدیث للخطابی: ۲/ ۱٤۱۷ – ۱٤۱٦.

[٤]) عمدة القاری: ۱٤/۲۲۲.

مبعوث شوی دی خو په حقیقت کښې هغه ټول د نبی کریم ﷺ تابع دی سره ددې چه حضورپاک ﷺ په ظاهره آخری نبی دې ولې د وړاندینو امام دې (۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا تکلف دې خکه چه نحن الآخرون السابقون د حدیث باب تکړه نه ده بلکه دا جمله د دې سند شعب عن أبي ازناد عن الاعرج عن أبي هريرة د پاره د علامت راوړلې شوې دې او بهذا الاسناد وئیلوسره حدیث بیانولې شی اودې التزام وجه داده چه راوی داسې حدیث نقل کړې دې د امام بخاری رحمه الله دا عادت دې لکه څنګه چه د امام مسلم رحمه الله عادت دادې چه هغه معمر عن همام بن منبه عن أبي هريرة والا سند سره نقل کیدونکې هرحدیث په شروع کښې فرمائی. فذکر أحادیث منها وقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم كيت وكيت.....(۲) والله اعلم بالصواب.

باب ۱۰۹: البيعة في الحرب أن لايفروا، وقال بعضهم على الموت

لقول الله تعالى: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ إِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾

د ترجمة الباب مقصد: علامه ابن المنیر رحمه الله فرمائی چه په دې باب سره امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه په جهاد کښې کوم بیعت وی هغه بیعت علی عدم الفرار یعنی د تختیدو ثابت قدم اوسیدو وی. لکه چه امام صاحب دلته آیت ذکر کړې دې ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ إِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ وړاندې دی ﴿فَعَلِمَ مَا فِيْ قُلُوْبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِيْنَةَ عَلَيْهِمْ﴾ او سکینه په حالت د جنګ کښې سکون او اطمینان ته وئیلې شی. نودا آیت په دې خبره باندې دلالت کوی چه بیعت کولووخت کښې به د صحابه کرامو رضی الله عنهم په زړونوکښې د عدم فرار نیت او ثابت قدمی وه نه چه مرګ (۳)

د حافظ ابن حجر رحمه الله وینا ده چه دا بیعت علی الموت دې. د دې دلیل دادې چه امام صاحب د آیت کومه ټکړه نقل کړې ده په دې کښې د مطلق بیعت ذکرشوې دې په وړاندینې روایت کښې په دې باندې تفصیل راځی. حضرت سلمه بن الاکوع رضی الله عنه چه د بیعت رضوان د شرکاؤ نه دې، پخپله فرمائی چه دابیعت علی الموت دې (۴) خوواضحه دې وی چه دا یولفظ اختلاف دې په معنوی اعتبارسره بیعت علی عدم الفرار او بیعت علی الموت کښې هیڅ فرق نشته خکه چه کوم سړې په دې خبره باندې بیعت کوی چه هغه به په جنګ کښې نه تختی نود هغه مخې ته هم دغه وی چه هغه به ترمرګه پورې جنګیږی اود وینې د آخری څاڅکی پورې به هغه خپله وعده پوره کوی. اوداخبره خو بالکل واضحه ده چه د بیعت علی الموت مطلب هیڅ کله دانه دې چه هغه دې خامخا په دغه جنګ کښې مړشی بلکه دې نه مقصد هم هغه

---

۱) المتواری ص: ۱۵۷ – ۱۵۹.
۲) فتح الباری: ۱۱۶/۶.
۳) المتواری ص: ۱۶۱.
۴) فتح الباری: ۱۱۸/۶.

ثابت قدمی ده [1] هم د دې وجه حضرت نافع فرمائی بل بایعنهم علی الصبر خکه چه د صبر معنی ده کلك اوسبدل اودامطلب مرګ او نه تختیدو دواړوته جامع دې [2].

الشجرة دا د څه څیز ونه وه؟ یوقول خودادې چه دا د کیکرونه وه دویم قول دادې چه د بیرې ونه وه [3]

احدیث نمبر ۲۷۹۸ [4] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ قَالَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ -رضی الله عنهما- رَجَعْنَا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَمَا اجْتَمَعَ مِنَّا اثْنَانِ عَلَى الشَّجَرَةِ الَّتِي بَايَعْنَا تَحْتَهَا، كَانَتْ رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ. فَسَأَلْتُ نَافِعًا عَلَى أَيِّ شَيْءٍ بَايَعَهُمْ عَلَى الْمَوْتِ قَالَ لاَ، بَايَعَهُمْ عَلَى الصَّبْرِ.

حضرت ابن عمر رضی الله عنه فرمائی چه مونږه بل کال د بیعت رضوان خانی ته راغلو نوداسې دوه کسان ملاؤنه شو چه هغه وني نی پیژندلې وه دکومې لاندې چه مونږ بیعت کړې وو اوداد وني پتیدل د الله تعالی رحمت ثابت شوکنی خلق به په دغه شرکنبې راګیروې راوی یعنی جویریه وانې چه ما د نافع نه تپوس اوکړو چه په کوم څیزباندې حضورپاك دهغوی نه بیعت اخستې وو آیا هغه په مرګ باندې بیعت وو؟ نو نافع وئیل نه بلکه حضورپاك دهغوی نه په استقامت او ثابت قدمئی باندې بیعت اخستې وو

قوله: فما اجتمع منا اثنان على الشجرة - یعنی داسې دوه کسان به نه ملاویدل چه هغه ونه ئی متعین کړې وه اوس دلته دا سوال پیداکیږی چه هغه ونه چرته لاړه؟ علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه یوقول خودادې چه ونه هم هلته وه خود صحابه کرامو رضی الله عنهم د پاره د هغه وني پیژندګلوکول ګران شوې وو دویم قول دادې چه هغه سیلاب بېیولې وه

قوله: كانت رحمة من الله - د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما دغې جمله دوه مطلبونه بیان کړې شوې دی ① د هغه وني پتیدل د الله تعالی یورحمت وو علامه نووی رحمه الله فرمائی چه د دغه وني په وجه د خلقو په فتنه کښې د اخته کیدو اندیښنه وه خکه چه د دغه وني لاندې خیر. دالله رضا او سکینه په صحابه کرامو رضی الله عنهم باندې نازل شوې که دغه ونه متعین کیدله نوکلی وال او جاهلان خلق به د دې په تعظیم کښې اخته کیدل اودې نه هم نور زیات به نی د نفع اونقصان مالك ګنړلوسره به د دغه وني عبادت کولې شو نودا دالله تعالی رحمت دې چه دا ونه نی پټه کړه [5]

② دویم مطلب د دغه جمله دادې چه دا ونه د الله تعالی د رحمت د نزول مقام اود الله تعالی د

---

[1]) فتح الباری: ۱۱۸/۶. وعمدة القاری: ۲۲۳/۱٤.

[2]) فتح الباری: ۱۱۸/۶ وشرح ابن بطال: ۱۳۰/۵.

[3]) إرشاد الساری:۱۲۰/۵ وعمدة القاری: ۲۲۳/۱٤.

[4]) تفردبه البخاری.

[5]) حاشیة صحیح مسلم: ۱۲۹/۲ کتاب الجهاد باب استحباب مایعة اللجیش عندإرادة القتال الخ. ص ۱۳۰.

رضا د حاصلولو خانی وو (۱)

فسألت - ما تپوس اوکړو د پښتني والاجویریه بن اسماء دد چه دا روایت د نافع نه نقل کوی **علی الموت؟** - آیا بیعت په مرګ شوي وو؟ په اصل کښې دلته همزه د استفهام مقدر دې عبارت داسې دي أعلی الموت؟ یا داسې أبایعهم علی الموت؟ (۲)

د یواشکال جواب - دلته اسماعیلی دااشکال کړې دې چه لا، بل بایعهم علی الصبر مسندنه دې یعنې دادحضرت ابن عمر رضی الله عنهما قول نه دې بلکه دحضرت نافع رحمه الله قول دې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا قول هم مسنددې ځکه چه حضرت نافع رحمه الله داخبره یقینا دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه اوریدلې وی نوځکه خوهغه جواب ورکولوسره دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما حواله ورکولوضرورت نه دې محسوس کړې. (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت - ددې حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت بل بایعهم علی الصبر نه مستنبط دې ځکه چه بیعت علی الصبر مطلب هم دغه دې چه بیعت د جنګ نه نه تختیدل او کلك پاتې کیدو باندې اخستې شوې دې. (۴)

[حدیث نمبر ۲۷۹۹] (۵) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ - رضی الله عنه - قَالَ لَمَّا كَانَ زَمَنَ الْحَرَّةِ أَتَاهُ آتٍ فَقَالَ لَهُ إِنَّ ابْنَ حَنْظَلَةَ يُبَايِعُ النَّاسَ عَلَى الْمَوْتِ. فَقَالَ لاَ أُبَايِعُ عَلَى هَذَا أَحَدًا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -. [۲۹۳۴]

حضرت عبدالله بن زید رضی الله عنه فرمائی چه د واقعه حره په زمانه کښې یوسړي هغوی له راغلووئې وئیل عبدالله بن حنظله د خلقو نه په مرګ باندې بیعت اخلی نوعبدالله بن زید اوفرمائیل د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه پس به زه د چاپه لاس په مرګ باندې بیعت اونه کړم.

قوله لما کان زمن الحرة - حرة: بفتح الحاء المهملة وتشدید الراء داسې کانړیزې زمکې ته وائی دکومې کانړی چه په لیدوسره سوزیدلې معلومیږی. د حرة جمع حرات، أحرون حرار او حرون ده. داسې زمکې د عربو په ملك کښې ډیر زیاتې دی د مدینې داطرافونه ترشام پورې د حرار یواوږده سلسله ده. علامه یاقوت حموی ددې تفصیل په خپل کتاب کښې ذکرکړې دې. (۶)

---

(۱) شرح الکرمانی: ۱۲ یا ۱۹۸/۲، وفتح الباری: ۱۱۸/۶.

(۲) عمدة القاری: ۲۲۳/۱۴ والقسطلانی: ۱۲۰/۵.

(۳) فتح الباری: ۱۱۸/۶.

(۴) عمدة القاری: ۲۲۳/۱۴.

(۵) أخرجه البخاری فی کتاب المغازی باب غزوة الهدسة رقم: ۴۱۶۷ ومسلم فی کتاب الامارة، باب اسحباب مبایعة الامام لجیش عند إرادة القتال وبیان بیعة الوضو تحت الشجرة. رقم: ۴۸۲۴.

(۶) معجم البلدان: ۲ز ۲۴۵ - ۲۵۰.

دلته چه د کوم حره ذکر کیږی هغې ته حرة واقم ونیلې شی [۱]
د واقعه حرة تفصیلات دلته چه په روایت کښې د کومې واقعې طرف ته اشاره کولې شی دهغې تعلق ۶۳ هجری سره دې کله چه دحضرت معاویه رضی الله عنه انتقال اوشو اود یزیدبن معاویه د پاره بیعت اخستې شو نودمدینې والا یووفد د یزیدد ملافات دپاره لاړو هغوی په یزید کښې بعض نامناسب خبرې اولیدلې اومدینې ته په واپس راتلوباندې نې دیزیددَ اطاعت نه انکار اوکړو اودحضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنهما په لاس باندې اهل مدینه بیعت اوکړو
د دې خبرې چه کله یزیدته خبر اوشو نوهغه د مسلم بن عقبه په مشرنی کښې دمدینې طرف نه روان کړو مسلم د حد نه د ډیر ظلم د وجه نه به خلقو مسرف بن عقبه په نوم باندې یادولو هغه په حره واقم کښې ډیره واچوله چه د مدینې مشرقی طرف ته واقع دې بل طرف ته حضرت عبدالله بن حنظله رضی الله عنهما میدان ته راغلوخودَ ریاست اوحکومت په وړاندې هغوی کلك نه شو اوهغه دَخپلو اوود خامنوسره شهیدشو
دَمسلم بن عقبه لښکریانو بنه د قتل او تباهئی بازار گرم کړو او ډیره بربادی نې اوکړه تقریبًا اوولس سوه انصار اودیار لس سوه قریش اوعام خلق او ماشومانو اوښځونه علاوه لس زره کسان قتل کړل مدینه منوره نې تباه اوبرباد کړه مال اواسباب نې لوټ کړو د پاکو اوآزادو بنځو بې عزتی نې اوکړه اته سوو بنځوپه دې زیاتی سره حمل شو هغه ماشومان چه کوم ددې حمل نه پیداشو په اولادالحرة سره یادیدل [۲]
حضرت عبدالله بن حنظله رضی الله عنهما - دادحضرت حنظله غسیل الملائکه خوئی دې د خپل پلارد شهادت نه نهه میاشتې پس هغه پیداشو دَهغه دَمور نوم جمیله بنت عبدالله بن ابی بن سلول وو. حضرت عبدالله رضی الله عنه حضورپاك په اوښه باندې طواف کولوسره لیدلې دې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په وخت دَهغه عمر اوود کاله وو. هغه د حضورپاك صلی الله علیه وسلم نه صرف یوروایت نقل کړې دې. دَ کوم الفاظ چه دادی. إن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أمربالوضوء لکل صلوة طاهرا أو غیرطاهر. [۳] مطلب دا چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دَهرمونځ د پاره دَ اودس حکم ورکړې شوې ووکه هغه وخت به حضورپاك په اودس کښې وواوکه بې اودس به وو.
بل هغوی دحضرت عبدالله بن سلام، حضرت عمر او کعب احبار رضی الله عنهم نه احادیث روایت کړی دی. دَهغوی نه روایت کونکوکښې صالح بن حسان مدنی، ضمضم بن جوش هفانی عباس بن سهل بن سعد ساعدی، عبدالله بن ابی ملیکه، عبدالله بن یزید خطمی انصاری و قیس بن سعد بن عبادة انصاري او اسماء بنت زید بن الخطاب رحمهم الله په خاص توګه د ذکرقابل دی.
حضرت عبدالله به دَحره په واقعه کښې دَ انصارقائدوو اوقریشو عبدالله بن مطیع بن اسود په لاس باندې بیعت کړې وو. حضرت عبدالله د حره په ورځ ډیر په بهادرئی او خوانمردئی سره جنګ کړې وو او تراخره پورې جنګیدلو اوخپل خامن به نې وړاندې لیګل تردې چه اووه واړه

---

[۱]) معجم البلدان: ۲/۲۴۹.
[۲]) رجع للتفصیل: معجم البلدان: ۲/۲۴۹وعمدة القاری: ۱۴/۲۲۴.
[۳]) سنن أبی داؤد: ۱/۸ کتاب الطهارة باب السواک رقم:۴۸.

خامن نی په دغه معرکه کښې شهیدان شو دهغوی اکثر ملګری شهیدان شوې وو کله چه د مسلم بن عقبه فوج په مدینه کښې داخل شو هغوی هم هغه شان جهندا نیولې وه هغه وخت دهغوی نه چاپیره پنځه کسان هم نه وو هغوی چه کله دا ددردنه ډکه نظاره اولیدله نو خپله زغره نې کوزه کړه میدان ته نی وراودانګل او تردې چه شهید شو

مروان د هغوی رضی الله عنه په نعش باندې تیریدو دهغوی د شهادت کوته هغه وخت هم پورته اوچته وه په دې کتو سره مروان اوونیل په خدائی چه تادا کوته دمرګ نه پس هم اوچته کړې وی نود حیرانتیاخبره نه ده تاخو په ژوند کښې هم مونږ ته دغه کوته اوچته کړې ده یعنی په مونږ دې تنقید کړې دې

په طبقات کښې ابن سعد رحمه الله نقل کړی دی چه هغوی په خوب کښې اولیدلې شو هغوی دیرزیات بنکلې اوښائسته لیدلې شو دهغوی علم یعنی جهندا هغوی سره وه خوب لیدونکی سړی معلومه کړه ای عبدالرحمن! آیا ته وژلې شوې نه وې؟ هغوی اوفرمانیل ولې نه زما خپل رب سره ملاقات شوې زما رب زه جنت ته داخل کړم اوس زه چه د جنت په باغونوکښې څه غواړم اوچرته تلل غواړم کولې شم ما تپوس اوکړو چه ستادهغه ملګرو څه اوشو؟ هغوی اوفرمائیل هغه هم ماسره دی زما جهندې سره چاره چه دهغوی غوتې هم تراوسه پورې نه دی کولاؤ شوې (۱)

د ابن حنظله په تعیین کښې دکرمانی رحمه الله وهم - علامه کرمانی رحمه الله ته د ابن حنظله په تعیین کښې دوه وهمونه مخې ته شوی دی: ① یوخودا چه هغوی اوفرمائیل چه ابن حنظله هغه سړی دې چه د یزیدبن معاویه د طرف نه بیعت اخستلوباندې مامورووو

② یاد ابن حنظله نه مراد هم پخپله یزیددې لکه چه دا نسبت د یزیدنیکه حضرت ابوسفیان رضی الله عنه طرف ته دې ځکه چه دهغوی کنیت ابوحنظله هم وو نوتقدیری عبارت به داسې شی ابن أبی حنظلة یعنی أبی د تخفیف په توګه حذف شوې دې یادا نسبت د یزید تره حنظله بن ابی سفیان طرف ته دې چونکه دحنظل معنی د اندرائن چه ډیر سخت تره وه میوه ده په دې وجه د یزید دپاره د ابن حنظله نسبت دهغه د تریخوالی اود ډیرظلم د وجه نه استعمالیدلو (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی دا دواړه احتمالات غلط دی ړومبې احتمال خوځکه چه تولو مورخینو د یزیدپه بیعت اخستلوباندې مامورسړی نوم مسلم بن عقبه لیکلې دی څوک چه به خلقو د خپل ظلم اوستم د وجې نه مسرف یادولو اوحضرت عبدالله بن حنظله رضی الله عنه د انصارو امیروو لکه چه عبدالله بن مطیع د قریشو اومهاجرینو امیروو اودا دواړه په دغه معرکه کښې شهیدان شوی وو اوس راځو دویم احتمال ته چه دې ته- پخپله هم یزید مراد دی

دا احتمال ځکه غلط دې چه هم په بخاری کتاب المغازی کښې هم دغه روایت راځی د کوم الفاظ چه دادی: لما کانیوم الحرة والناس یبایعون لعبدالله بن حنظلة، فقال ابن یزید علی ما یبایع ابن

---

(۱) د دې تفصیلی حالاتودپاره اوګورئی: تهذیب الکمال: ۴۳۶/۱۴ وسیر أعلام النبلاء: ۳۲۱/۳ و طبقات ابن سعد: ۶۵/۵ والتاریخ الکبیر للبخاری: ۶۷/۵ رقم الترجمة: ۱۶۸.

(۲) شرح الکرمانی: ۱۹۹/۱۲.

حنظلة الناس[۱]

دَدې تفصیل نه معلومه شوه چه د ابن حنظله نه مراد دحضرت حنظله رضی الله عنه خونی هم عبدالله وو چه په واقعه حره کښې دانصارو مشری کولو سره د شهادت مرتبه ته رسیدلی وو[۲]

قوله لاأبایع علی هذا أحدا بعد رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم - د حضرت عبدالله بن زید د دې قول نه معلومیږی چه هغوی د رسول الله ﷺ په لاس مبارک باندې دمرګ بیعت کړې وو خوددې خبرې صراحت هغوی نه دې کړې په دې وجه امام بخاری رحمه الله د روایت نه پس زر دحضرت سلمه رضی الله عنه روایت نقل کړې دې په کوم کښې چه د بیعت علی الموت تصریح دده[۳]

بیعت علی الموت نه د انکاروجوهات - علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د عبدالله بن زید د بیعت نه کولووجه داوده چه هغه به د فتنو په وخت کښې په کورکښې ناست وو اود یوې ډلې تائیداوحمایت نه کول نی مناسب ګنړل لکه چه په حدیث کښې راځی ستکون فتن القاعد فیها خیر من القائم[۴] یعنی ډیر زر فتنې شروع شوې په کوم کښې چه ناست سړې به د ولاړنه بهتروی اودبعض سلف هم دغه مذهب دې[۵]

علامه ابن المنیر رحمه الله فرمائی چه په هرمسلمان باندې لازم وه چه خپل ځان قربان کړی اود نبی کریم ﷺ حفاظت اوکړی اود صحابه کرامو رضی الله عنهم دپاره داضروری وه چه رسول الله ﷺ پریخودوسره د میدان نه اونه تختی بلکه ترآخری وخته پورې دې جنګیږی نودا د حضورپاک خصوصیت وو د بل چاداحکم نه وو چه خپل ځان ورکړئی اودهغوی حفاظت اوکړئی په دې وجه حضرت عبدالله بن زید په مرګ باندې د بیعت کولونه انکاراوکړو[۶]

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَدې حدیث شریف مطابقت ترجمة الباب سره د دویم جز وقال بعضهم علی الموت سره دې ځکه چه دحضرت عبدالله بن زید رضی الله عنه قول چه د رسول الله ﷺ نه پس د بل چا په لاس باندې د مرګ بیعت نه کوم نه داخبره معلومیږی چه هغوی د سرورکائنات ﷺ په لاس باندې د مرګ بیعت کړې وو[۷]

---

[۱] صحیح بخاری: ۵۹۹/۲ کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیة رقم:۴۱۶۷.

[۲] فتح الباری: ۱۱۸/۶ وعمدة القاری: ۲۲۴/۱۴.

[۳] فتح الباری: ۱۱۸/۶ وعمدة القاری: ۲۲۴/۱۴.

[۴] صحیح البخاری: ۱۰۴۸/۷ کتاب الفتن باب تکون فتنة القاعد فیها خیر من القائم: رقم: ۷۰۸۱ – ۷۰۸۲.

[۵] شرح ابن بطال: ۱۳۲/۵.

[۶] فتح الباری: ۱۱۹/۶.

[۷] عمدة القاری: ۲۲۴/۱۴.

احدیث نمبر ۲۸۰۰[۱] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ - رضي الله عنه - قَالَ بَايَعْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - ثُمَّ عَدَلْتُ إِلَى ظِلِّ الشَّجَرَةِ، فَلَمَّا خَفَّ النَّاسُ قَالَ «يَا ابْنَ الأَكْوَعِ، أَلاَ تُبَايِعُ». قَالَ قُلْتُ قَدْ بَايَعْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ «وَأَيْضًا». فَبَايَعْتُهُ الثَّانِيَةَ. فَقُلْتُ لَهُ يَا أَبَا مُسْلِمٍ، عَلَى أَىِّ شَىْءٍ كُنْتُمْ تُبَايِعُونَ يَوْمَئِذٍ قَالَ عَلَى الْمَوْتِ. [۳۹۳۶، ۶۷۸۰، ۶۷۸۲]

حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ په لاس مبارک باندې بیعت اوکړو بیازه د یوې ونې لاندې لاړم کیناستم کله چه د خلقو ګنډه خوره شوه نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل اې د اکوع خویه آیا ته بیعت نه کوې؟ ماااووئیل چه حضرت ماخواوکړو حضور پاک اوفرمائیل یوځل بیا نومادوباره بیعت اوکړو. راوی یزیدبن ابی عبید وانی چه ما اوونیل اې ابومسلم د حضرت سلمه رضی الله عنه کنیت دې، تاسو حضراتو به د څه شیزبیعت کولو؟ حضرت سلمه رضی الله عنه اوفرمائیل مونږ خلقو به د مرګ بیعت کولو.

یولسم ثلاثی حدیث:- ثلاثی حدیث مطلب داوی چه د راوی او نبی کریم ﷺ په مینځ کښې صرف دری واسطې وی[۲] لکه چه د سند نه واضح دی.

د حضرت سلمه رضی الله عنه نه د دوو ځلوبیعت اخستلو وجه:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د بیعت د تکرارمقصد د بیعت تاکیداو پوخوالې دې ځکه چه حضرت سلمه رضی الله عنه په بهادرئی مال دارئی او ثابت قدمئی کښې یوامتیازی حیثیت لرلو په دې وجه دغه نه په دویم ځل بیعت واخستلې شو[۳] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه حضرت سلمه رضی الله عنه یولوئی جانباز او مجاهد وو سوربه هم جنګیدو او پیاده به هم جنګیدو لکه چه هغه د مجاهدینو قائم مقام وو نوحضورپاک ﷺ دغه نه په دویم ځل بیعت واخستلو[۴]

مولانا رشیداحمد ګنګوهی فرمائی د حضرت سلمه رضی الله عنه دوه ځل بیعت اخستلوکښې حکمت دادې چه د بهادرانو او جانبازانو بیعت کښې شدت اهتمام د دښمنانودپاره د ویرې او دهمکئی سبب وی ځکه چه بهادر سړی کله د دې خبرې عهداوکړی چه هغه به ترمرګه پورې جنګیږی نوهغه د ازمیښتونو پرواه نه کوی بلکه په میدان کښې کلک ولاړ وی اوخپل ځان په داؤ لګوی ښکاره خبره ده چه د داسې بهادر سړی د ثابت قدمئی او نه ویریدوسره به د دښمن کافی نقصان کیږی[۵]

---

[۱] أخرجه البخاری ایضًا فی صحیحه: ۵۹۹/۲ فی کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیه: رقم: ۴۱۶۹ وفی الاحکام ۷/۱۰۶۹ - ۱۹۷۰ فی کتاب الامارة باب استحباب مبایعة الامام الجیش عند إرادة القتل رقم: ۱۸۶. والترمذی فی جامه: ۲۸۸/۱ فی السیر باب ماجاء فی بیعة النبی صلی الله علیه وسلم: رقم: ۱۹۵۲.

[۲] راجع للتفصیل. کشف الباری: ۲۵/۱.

[۳] شرح ابن بطال: ۱۳۰/۵.

[۴] فتح الباری: ۱۱۹/۶.

[۵] لامع الدراری: ۲۵۶/۷.

شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمه الله مختلف اقوال نقل کولونه پس فرمائی چه د حضرت گنگوهی رحمه الله دا توجیه ډیره بهتره ده (۱)

احدیث نمبر ۲۸۰۱ (۲) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا - رضي الله عنه - يَقُولُ كَانَتِ الأَنْصَارُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ تَقُولُ:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا حَيِينَا أَبَدَا

فَأَجَابَهُمُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ:

اللَّهُمَّ لاَ عَيْشَ إِلاَّ عَيْشُ الآخِرَهْ فَأَكْرِمِ الأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَهْ

کتاب الجهاد باب حضر الخندق لاندې د احدیث اول تیرشوې دې

د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت - دې حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت د صحابه کرامو رضي الله عنهم قول علی الجهاد ماحیینا ابدا نه ماخوذ دې. ځکه چه ترژوندې پورې د جهاد کولوهم دغه معنی ده چه هغه به د جنګ نه هیڅ کله نه تختی (۳)

احدیث نمبر ۲۸۰۲ (۴) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ مُحَمَّدَ بْنَ فُضَيْلٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ مُجَاشِعٍ - رضي الله عنه - قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - أَنَا وَأَخِي فَقُلْتُ بَايِعْنَا عَلَى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ «مَضَتِ الْهِجْرَةُ لأَهْلِهَا». فَقُلْتُ عَلاَمَ تُبَايِعُنَا قَالَ «عَلَى الإِسْلاَمِ وَالْجِهَادِ». [۲۹۱۳، ۴۰۵۴، ۴۰۵۵]

مجاشع بن مسعود رضي الله عنه - دامجاشع بن مسعود بن ثعلبه بن وهب اسلمی رضي الله عنه دي د دوی نسب د مضربن نزار په واسطه جناب رسول کریم صلی الله علیه وسلم سره ملاویږی. دهغه د زور نوم مجالد بن مسعود رضي الله عنه دي د دوی د موربی بی نوم ملیکة بنت سفیان دي هغه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه دوه احادیث نقل کړی دی. امام بخاری مسلم ابوداؤد اوترمذی رحمهم الله د ده روایات نقل کړی دی د دوی نه روایت کونکی ابوساسان حصین بن منذر رقاضی، عبدالملك بن عمیر، کلیب بن شهاب جزمی، رافع بن خدیج رضي الله عنه وراره یحیی بن اسحاق او ابوعثمان نهدی رحمهم الله وغیره دی (۵)

---

۱) حاشية اللامع: ۲۵۶/۷.

۲) قدمر تخريجه في كتاب الجهاد باب التحريض على القتال وقول الله عزوجل: ﴿حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ﴾ (الانفال:۶۵) رقم: ۲۸۳٤.

۳) عمدة القاري: ۲۲۵/۱٤.

۴) أخرجه البخاري في كتاب الجهاد باب لا هجرة بعد الفتح، رقم: ۳۰۷۸ وفي كتاب المغازي باب بلاترجمة بعد باب مقام النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بمكة زمن الفتح رقم:٤۳۰۵ – ٤۳۰۸ ومسلم في كتاب الامارة باب المبايعة بعد فتح مكة على الاسلام والجهاد والخير وبيان معنى لاهجرة بعدالفتح رقم: ۱۸۶۳ ومسنداحمد ۳/٤۶۸ – ٤۶۹.

۵) تهذيب الكمال في اسماء الرجال: ۲۱٤/۲۷.

د حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ اس - علامه کرمانی رحمہ اللہ لیکی دی چه حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ به د اسونو په مقابله کښې شرکت کولو یوځل دهغه اس پنځوس زره دینار په انعام کښې حاصل کړل [۱] حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ په واقعه جمل کښې شهید شوې [۲]

د حدیث تشریح - حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ فرمائی چه زه د ځپل ورور سره د رسول الله ﷺ دربارته حاضرشوم اوعرض می اوکړو یارسول الله ﷺ زمونږ نه په هجرت کولوباندې بیعت واخله نوحضورپاک اوفرمائیل هجرت خو مهاجرینو سره ختم شو نوماعرض اوکړو نوبیابه تاسو زمونږ نه د څه څیز بیعت اخلئ؟ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل په اسلام او جهاد باندې بیعت.

وأخی - دحضرت مجاشع رضی اللہ عنہ د ورور نوم مجالد رضی اللہ عنہ او ابومعبد کنیت دې [۳] د فتح مکه نه پس مسلمان شوې [۴] هغوی د نبی کریم ﷺ نه صرف یو روایت نقل کړې دې چه ابوعثمان نهدی رحمہ اللہ دهغوی نه نقل کوی [۵]

عمرو بن علی فرمائی چه ماته دهغه د یومستقل روایت علم نشته البته کوم روایت چه دهغوی نه مروی دی هغه په اصل کښې دځپل ورور مجاشع رضی اللہ عنہ د روایت تصدیق دې [۶] دابوعثمان نهدی رحمہ اللہ مطابق حضرت مجالد رضی اللہ عنہ د حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ نه په عمرکښې زیات وویعنی مشروو [۷]

د قصو وئیلومذمت - حافظ ابن حجر رحمہ اللہ دحضرت حسن بصری رحمہ اللہ په حواله سره دهغوی یوه واقعه نقل کوی چه کله بصره کښې اسود بن ذریع د قصوکولو شروع اوکړه نو یوه هنګامه راوچته شوه حضرت مجالد بن مسعود یوځل د قصوکولومجلس ته تشریف راوړو نوخلقو د احترام د وجه نه هغوی ته ځائی ورکړو بیا حضرت مجالد رضی اللہ عنہ دغه خلقو ته مخاطب شو وئی فرمائیل په خدائی زه دلته تاسو له تاسو سره کیناستودپاره نه یم راغلې لیکن زه کورم چه تاسو خلقو یوداسې کارشروع کړې دې کوم چه مسلمانان ناخوښه کوی زه تاسو ته تنبیه درکوم د داسې کارونو نه بچ شئی کوم چه مسلمانان ناخوښه کوی اونفرت تری کوی [۸] ابن حبان رحمہ اللہ فرمائی چه هغوی ۳۶ هجری واقعه جمل کښې شهیدشوې [۹] خوحافظ ابن حجر رحمہ اللہ فرمائی په واقعه جمل کښې شهید کیدونکې دهغه ورور حضرت مجاشع رضی اللہ عنہ دې او

---

۱) شرح الکرمانیک ۱۷/۲۰۰.
۲) تقریب التهذیب ص: ۵۲۰.
۳) تهذیب الکمال: ۲۷/۲۲۷..
۴) عمدة القاری: ۱۴/۲۲۵.
۵) خلاصه خزرجی ص: ۳۶۹.
۶) تهذیب التهذیب: ۱۰ ۴۱-۴۰.
۷) تهذیب التهذیب: ۱۰/۴۱.
۸) الاصابة: ۳/۳۶۳.
۹) الثقات لابن حبان: ۵/۴۴۸.

مجدد رحمه الله تر ۴۰ هجری پورې ژوندې وو [۱]

عَلاَم - دا په اصل کښې علی ما؟ وو ما استفهامیه اوما خبریه ،موصوله تامه وغیره کښې فرق واضح کولودپاره دلته تخفیف کولوسره علام فیم الامرونیلي شی، اوقاعده داده چې کله ما استفهامیه مجرور وی نو په هغې کښې تخفیف ضروری دي لکه ﴿ عَمَّ يَتَسَآءَلُوْنَ ۝ ﴾ [۲]

ترجمة الباب سره مطابقت - د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت د حضورپاک ﷺ قول والجهاد کښې دې په دې وجه دصحابه کرامو رضی الله عنهم د جهاد بیعت هم ددې مقصددپاره شوې وو چه هغوی به د میدان نه تیخته نه کوی بلکه ترمرګه به جنګیږی [۳] والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب ۱۱۰ : عزم الامام علی الناس فیما یطیقون

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله په دې باب بیانولوسره دابیانول غواړی چه دامام اطاعت په اندازه د طاقت واجب دي. امام له پکاردی چه هغه خپلو ماتحتانوته د حکم ورکولوپه وخت ددې خبرې خیال اوساتی چه دخلقو دپاره هغه حکم قابل عمل هم وی اودهغوی د طاقت نه بهرهم نه وی [۴]

[حدیث نمبر ۲۸۰۳] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ - رضی الله عنه - لَقَدْ أَتَانِي الْيَوْمَ رَجُلٌ فَسَأَلَنِي عَنْ أَمْرٍ مَا دَرَيْتُ مَا أَرُدُّ عَلَيْهِ، فَقَالَ أَرَأَيْتَ رَجُلاً مُؤْدِيًا نَشِيطًا، يَخْرُجُ مَعَ أُمَرَائِنَا فِي الْمَغَازِي، فَيَعْزِمُ عَلَيْنَا فِي أَشْيَاءَ لاَ نُحْصِيهَا. فَقُلْتُ لَهُ وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لَكَ إِلاَّ أَنَّا كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَعَسَى أَنْ لاَ يَعْزِمَ عَلَيْنَا فِي أَمْرٍ إِلاَّ مَرَّةً حَتَّى نَفْعَلَهُ، وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَنْ يَزَالَ بِخَيْرٍ مَا اتَّقَى اللَّهَ، وَإِذَا شَكَّ فِي نَفْسِهِ شَيْءٌ سَأَلَ رَجُلاً فَشَفَاهُ مِنْهُ، وَأَوْشَكَ أَنْ لاَ تَجِدُوهُ، وَالَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ مَا أَذْكُرُ مَا غَبَرَ مِنَ الدُّنْيَا إِلاَّ كَالثَّغْبِ شُرِبَ صَفْوُهُ وَبَقِيَ كَدَرُهُ.

رجال الحدیث

① **عثمان بن ابی شیبه** - داعثمان بن محمد بن قاضی ابوشیبة ابراهیم بن عثمان عبسی کوفی رحمه الله دي

② **جریر** - داجریر بن عبدالحمید بن قرط ضبی رازی رحمه الله دي

③ **منصور** - دامنصور بن معتمر ابوعتاب سلمی کوفی رحمه الله دي د دې دریوارو حضراتو

---

[۱] تهذیب التهذیب: ۴۱/۱۰ وتقریب التهذیب ص: ۵۲۰.

[۲] عمدة القاری: ۲۲۵/۱۴.

[۳] عمدة القاری: ۲۲۵/۱۴.

[۴] عمدة القاری: ۲۲۵/۱۴.

حالات کتاب العلم باب من جعل لاهل العلم ایاما معلومة لاندې تیرشوی دی.[۱]

④ **ابووائل** - دا ابووائل شقیق بن سلمه اسدی کوفی ﷺ دې د دوی حالات کتاب الایمان باب خوف المؤمن من أن یحبط عمله وهو لایشعر لاندې تیرشوی دی.[۲]

⑤ **عبدالله بن مسعود** ﷺ - دامشهورصحابی حضرت عبدالله بن مسعود هذلی دې د دوی تذکره کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیره شوې ده.[۳]

د حدیث مفهوم - حضرت عبدالله ﷺ فرمائی چه نن ماله یوسړې راغلو هغه زمانه د یوخبرې تپوس اوکړو ماته نه دده معلومه چه زه هغه ته څه جواب ورکړم؟ هغه اوونیل چه که یوتکړه او مسلح سړې دغه امراؤ سره په جنګونو کښې اوخی اوهغوی دده ته د داسې کارونوحکم ورکوی چه هغه نی نه شی کولې نوتاسو ماته اووایئی چه په دغه سړی باندې د داسې احکامو پوره کول ضروری دی؟ نوماهغه ته اووئیل په الله قسم چه ماته نه دده معلومه چه زه تاته څه جواب درکړم مونږ خو به نبی کریم ﷺ سره وو ډیرکم به حضورپاك مونږ ته د یوخیز حکم راکولو چرته کله کله به نی فرمائیل نوهغه به نی هم یوځل فرمائیل اومونږ به زړ هغه پوره کړو یادساتئی په تاسو خلقو کښې به ترهغه وخته پورې خیر وی ترکوم وخته پورې چه تاسو الله تعالی نه ویریږئی اوکله چه ستاسو په زړه کښې د یوخیزباره کښې شك پیداشی (چه کول پکاردی که نه) نوچرته د داسې سړی نه تپوس اوکړئی چه ستاسو تسلی اوشی اوهغه وخت هم راتلونکې دې چه څوك داسې سړې هم (چه صحیح صحیح مسئلې اوښائی) به تاسو ته نه ملاویږی. دهغه ذات قسم د چانه بغیرچه بل معبود نشته څومره دنیاچه باقی پاتې ده هغه د وادئ دهغه اوبوپه شان دده د کومې ښه اوصفا حصه خو څکلې شوې ده اوخیرنې اوبه پاتې دی علامه مهلب ﷺ فرمائی چه داحدیث د امام او هغه مقررکړې شوی کسانو په اطاعت باندې دلالت کوی اود هغې اهمیت بیانوی دلته د سائل داپښتنه کول چه آیا چرته څه داسې صورت راوتلې شی؛ په کوم کښې چه ګنجائش وی چه هغه دې امیر اطاعت نه کوی اود امراء داحالت وی چه هغوی دې خپل ماتحتان تکلیف مالایطاق باندې مجبور کړی اود حضرت ابن مسعود ﷺ په فتوی ورکولو کښې احتیاط کول د دې خبرې دلیل دې چه د امام اطاعت ډیراهم دی

په ناجائزکارونوکښې د امام د اطاعت حکم - په داسې حالاتوکښې چه کله مامور د حکم په خلاف راوړلوباندې قادرنه وی نودې څه حکم دې؟ دا رسول الله ﷺ بیان کړې دې په کتاب المغازی کښې حدیث راروان دې په کوم کښې چه عبدالله بن حذافه انصاری ﷺ خپلو مامورینوته په اور کښې د وردانګلو حکم ورکړې وو.[۴]

کله چه داحضرات واپس حضورپاك له راغلل اوهغوی واقعه واوریده نو په دې باندې ئی نکیر

---

[۱] کشف الباری: ۲۲۹/۳ – ۲۳٤.

[۲] کشف الباری: ۵۵۹/۲.

[۳] کشف الباری: ۲۵۷/۲.

[۴] صحیح البخاری ۲۷۲/۲ کتاب المغازی باب سریة عبدالله بن حذافة السهمی رقم الحدیث: ٤۳٤۰.

فرمانیلو سره اوفرمانیل لودخلتموها ماخرجتم منها أبدا أنما الطاعة فی المعروف یعنی که چرې تاسو اورته وردانګلې وې نوکله به هم د دې نه راوتلې نه وئ اطاعت خو صرف په نیکو کارونوکښې دې بل دالله تعالی ارشاد ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [1] هم په دې باره کښې واضح دې انسان خو صرف دهغه خبرو مکلف دې د کوموچه هغه طاقت لري [2]

د حضرت عبدالله د توقف وجه - حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په جواب ورکولوکښې د اشارې نه کار اخستې دې لکه څنګه چه هغوی فرمائی مونږ ته خو به رسول الله ﷺ کله ذله د حکم راکولوضرورت محسوس کولو نومونږ به زر د حکم تعمیل کولواو سستی به مونه کوله ددې خبرې نه اشاره ملاویږی چه دامیراطاعت کول پکاردی خو په صورت مسؤله کښې څه کول پکاردی؟ ددې صراحت نه ملاویږی آخر ابن مسعود رضي الله عنه په صراحت سره ولې جواب ورنه کړو؟

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی کله چه امیر یولښکر د جهاد یا بل څه اهم مهم دپاره تشکیل کوی نوهغه لښکروالا د دې مهم دپاره متعین کیږی اوهغه ذمه واری د هغوی دپاره د فرض عین په شان درجه اختیاره وی اوس که په سپاهیانو کښې یوسړې داکیله کوی چه امیر مونږ هسې بې خایه د احکاماتو پوره کولوباندې مجبوره وی نود مفتي دپاره یوه لاز اختیارول مشکل کیږی که مفتی د وجوب طاعت فتوی ورکوی نود زمانې د فساد د وجه نه مسئله جوړیږی خکه چه اکثرحکمرانان هم ظالمان وې اوکه د عدم وجوب طاعت فتوی نې ورکړه نوداهم د فتنه سبب دې د چا زړه چه نه غواړی د مشکل مهماتونه پاتې کیدو دپاره به زر بهانه کوی چه زه دا نه شم برداشت کولې اودا زماد طاقت نه بهردې او په تکلیف مالایطاق کښې دامیراطاعت واجب نه دې دغه شان به ډیرزیات معاملات دخواهشاتوتابع کیدو سره هم دغه شان پاتې شي په دې وجه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په جواب ورکولوکښې توقف نه کار واخستلو اود خاص صورت مسؤله د جواب ورکولوپه خائی عمومی جواب ورکړو که د امیرحکم دتقوی موافق وو نواطاعت ضروری دې [3]

یوه فقهی قاعده - دې حدیث شریف نه یوه فقیهی قاعده هم مستنبط کیږی هغه دا چه که د یوې مسئلې مختلف اړخونو او د یوارخ ترجیح ورکول مشکل وی نومفتی له پکاردی چه هغه په دغه مسئله کښې توقف اختیارکړی لکه څنګه چه دلته عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه توقف نه کاراخستې دې [4]

دحدیث دبعض اړخونوتشریح أتاني اليوم رجلٌ داسړې څوک وو؟ ددې تعین اونه کړې شو. **مادریت ماأرادعلیه** - زما په خیال کښې نه راځی چه زه ده ته څه جواب ورکړم؟

---

[1] سورة البقرة:۲۸۶.

[2] شرح ابن بطال:۵/ ۱۳۲ – ۱۳۳.

[3] فتح الباری: ۵/ ۱۲۰ ملخصًا وأرشاد الساری: ۵/۱۲۲.

[4] فتح الباری: ۵/ ۱۲۰ ملخصًا وأرشاد الساری: ۵/۱۲۲.

دری: درایة ودرية پیژندل پوهیدل د باب ری ونیل شی لاأدری زه نه پوهیږم ماأرد علیه:- داموصوله دي پورد جمله محل نصب کښې مفعول به واقع کیږی دریت د فعل ډپاره دي (۱) رجلامؤدیا أی ذا أداة للحرب یعنی مسلح وو علامه کرمانی رحمه الله قویا متمکنا یعنی طاقت ور او په دښمن باندي قابوبیاموندونکي بیان کړي دي (۲) پوهیږ مطلب زیات واضحه دي اودویم تفسیر باللازم دي څوک چه په وسله باندي پوره وی هغه به طاقتور او قابو بیاموندونکي هم وی (۳) دا مهموز دي د دي همزد حذف کول ناجائزدی ځکه چه بیا به مودیا نه التباس لازم راځی د کوم معنی چه هلاک کیدونکي ده (۴)

یخرج مع أمرائنا - یعنی هغه په جنګونوکښې زمونږ حاکمانو سره اوځی علامه کرمانی رحمه الله فرمانی د قیاس تقاضا خوداده چه یخرج مع أمرائه وی ځکه چه دي نه وړاندي فعل رجلا ذکردي نو أمرائه ضمیر رجلا طرف ته به راجع وی خو دلته دالتفات نه کاراخستې شوي دي د رجلا معنی أحدنا دي یا رجلا صفت محذوف دي تقدیرعبارت داسې دي رجلا منا یخرج منا أمرائنا (۵) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی چه بعض روایاتوکښې یخرج مع أمرئنا وارد شوي دي په دي صورت کښې التفات عن الغائب الی المتکلم به وی (۶)

دَالتفات مطلب - دري صیغي دی متکلم مخاطب او غائب اوس خبرې کونکي د دریواړو صیغوند یوه تعبیرکولو سره د دویمې صیغې طرف ته خلاف ظاهر دځیلې خبرې رخ تاوکړی نودي ته به التفات وئیلې شی لکه دالله تعالی اراشاد ﴿ وَمَا لِيَ لَآ أَعْبُدُ الَّذِيْ فَطَرَنِيْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴾ (۷) نودلته د ماقبل په مناسبت سره وإلیه أرجع کیدل پکاردی خو خلاف ظاهر صیغه متکلم نه صیغه د خطاب طرف ته التفات کړې شوي دي التفات دعلم بدیع یوقسم دي د کوم مقصد چه اوریدونکي بیدارول دی او په هغه کښې نشاط پیداکول وی ځکه چه هم په یوه طریقه سره خبره کولوسره اوریدونکي ستړي کیږی (۸)

لاتحصیها - د دي جملې دوه مطلبونه بیان کړې شوی دی ① لانطیقها یعنی مونږ دَدي طاقت

---

۱) عمدة القاری: ۲۲۶/۱٤ وفتح الباری: ۱۱۹/۶.
۲) شرح الکرمانی ۲۰۰/۱۲.
۳) فتح الباری: ۱۱۹/۶.
٤) فتح الباری: ۱۱۹/۶.
۵) شرح الکرمانی ۲۲۰/۱۲.
) فتح الباری: ۱۱۹/۶.
۷) سورة یس: ۲۲.
۸) مختصر المعانی بحث الالتفات ص: ۱۵٤ قدیمی.

او قدرت نه لرو دَدې معنی تائید فرمان الهی ﴿ عَلِمَ أَنْ لَّنْ تُحْصُوْهُ ﴾ [1] سره هم کیږی

② دویمه معنی دابیان کړې شوې ده چه مونږ داتعین نه شوکولې چه په داسې کارونوکښې دحکمرانانو خبره منل نیکی ده که بدی په دې کښې ثواب دې که ګناه؟

د دواړو مطلبونو توجیه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی زومبې مطلب د امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره مطابق دې د کوم الفاظ چه دادی **فیما یطیقون** چنانچه **لانحصیها** معنی **لانطیقها** شوه او دویم مطلب دحضرت ابن مسعود رضی الله عنه قول **إذا شك فی نفسه شئ** سال رجلا **فشفاه منه** موافق دې یعنی دا دتقوی ښښه ده چه کومه خبره زړه ته نه لګی او شك پیدا کوی نو په هغه خبره باندې ترهغه وخته پورې عمل مه کوه ترکومې چه د یوعالم نه په تپوس کولوسره تسلی اونه کړی [2]

إذا شك فی نفسه شئ - د شك په معنی کښې دلته دوه احتماله دی ① شك په معنی د حق ولزم اینختل لیکیدل د یوشیز بل څیز سره کیدل [3]

②شك یعنی شبه پیدا کیدل ددې احتمال په صورت کښې په عبارت کښې قلب یعنی تقدیم اوتاخیرشوې دې اصل عبارت داسې دې **إذا شك نفسه فی شئ** یعنی که دهغه زړه په څه خبره کښې شك شبه محسوس کړی [4]

فشفاه منه -دا جزاء شرط دې یعنی که په زړه کښې د یوې خبرې باره کښې شك پیدا شی چه داکارکول پکاردی که نه؟ نوهغه له پکاردی چه د یوعالم نه تپوس اوکړی چه دده شك او تردد لرې کولوسره دې مطمئن کړی [5]

داد اضدادنه دې الزمان الغابر یعنې هغه زمانه چه تیره شوې یا هغه زمانه کومه چه باقی ده په دواړو معنوکښې استعمالیږی [6] په دې عبارت کښې د دواړو معنواحتمال دې یعنی ابن مسعود رضی الله عنه د زمانه ماضی تشبیه ثغب سره ورکوی یا د باقی زمانې تشبیه بیا نوی علامه ابن جوزی رحمه الله دماضی معنی راجح ګرځولې ده خکه چه دې نه وړاندې ماأذکر زاغلی دې د کوم معنې چه ماته نه یادیږی کومه زمانه چه تیره شوې ده مګر د دې مثال داسې دې لکه هغه اوبه چه د کومې صفا حصه څکلې شوې ده او خیرنه حصه نی پاتې ده [7] لکه چه د تیرې شوې زمانې تشبیه نی صفا اوبوسره ورکړې ده اودموجوده زمانې تشبیه نی ګنده اوخیرنواوبوسره ورکړې ده.

---

[1]) سورة المزمل ۲۰.
[2]) فتح الباری:۱۱۹/۶.
[3]) لسان العرب ۴۵۲/۱۰ فصل الشین المعجمة.
[4]) عمدة القاری: ۲۲۶/۱۴
[5]) عمدة القاری: ۲۲۶/۱۴
[6]) شرح الکرمانی ۲۰۱/۱۲.
[7]) عمدة القاری:۱۴/۲۲۷

کالثغب:- بفتح الثاء المثلثة وسكون الغين المعجمة ويجوز فتحها يعنى غين فتح سره لوستل هم جائزدى دَدې جمع ثغاب په وزن دَ كتاب او أثغاب په وزن دَ أصحاب راځى اوچه غين مفتوح وى نودَدې جمع ثغبان وثغبان بكسر الثاء وضمها دواړه شان راځى **ثغب** هغه تالاب ته وانى چه دَ غرپه لمن يعنى سورى كښې وى اونمر هلته نه لګى او په دغه وجه باندې دَهغې اوبه صفا يخې او ښكلي وى [1]

قوله: ذهب صفوه وبقي كدره- يعنى حضرت ابن مسعود رضي الله عنه دَ باقى پاتې دنيا ژوندله دغه تالاب سره تشبيه ورکړې ده دَ كوم صفا اوبه چه ختمې شوى دى اوكنده اوبه نى باقى پاتې شوى دى

دَ غورقابل خبره- اوس دلته داخبره دَ غور قابله ده كه دَحضرت عبدالله اندازه دخپل وخت بارد كښې داسې وه چه دَهغه انتقال دَحضرت عثمان رضي الله عنه دَ شهادت او عظيم فتنو واقع كيدو نه وړاندې شوې دې نوزمونږ دَدې زمانو اوحالاتو باره كښې به دَهغوى څه اندازه وه اودهغوى به څه رائې وه ؟ [2] بل ابن مسعود رضي الله عنه په دې حديث كښې دَعلماء حق قلت اودَخلقو دَ طريقې نه په كوم چه هغوى رسول الله ﷺ پريخودې وودَانحراف شكوه كوى [3] الله تعالى دې مونږ سره دَخپل عافيت اودَخپل خصوصى فضل اوكرم معامله اوكړى آمين

ترجمة الباب سره مطابقت- دَحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دَدې اثر ترجمة الباب سره مطابقت دَدې جملې نه ماخوذ دې **فيعزم علينا فى أشياء لانحصيها** [4] اوشاته مونږ بيان كړې دې چه دَلانحصيها مطلب دلته لانطيقها دې لكه څنګه چه په ترجمة الباب كښې هم **فيما لايطيقون** استعمال شوې دې والله اعلم بالصواب

باب ۱۱۱: كان النبى ﷺ إذا لم يقاتل أول النهار أخر القتال حتى تزول الشمس

دَ ترجمة الباب مقصد- امام بخارى رحمه الله دلته دابيان كول غواړى چه كه حضوراكرم ﷺ به دَ ورځ په شروع كښې دَ جنګ نه شروع كولو نو رسول الله ﷺ به جنګ روستو كولو. بيا دَ آفتاب دَ زوال نه پس به حضورپاك جنګ كولو دې نه معلومه شوه چه دواړه اوقات ټيك دى دَ موقع مناسبت سره چه څنګه هم وى كه اول نهاروى، بيا په اول نهاركښې دَ صبح صادق دَ طلوع كيدو وخت ډير اولى او غوره دې ځكه چه دَادَ دښمن دَغفلت وخت وى اودغه وخت دَ يخو يخو هوا ګانووى. اوكه دَځه عارض دَ وجې نه دَ سحروخت دَ جنګ شروع اونه كړې شى نودَ

---

[1]) مصباح اللغات ص:۹۳وعمدة القارى: ۱٤/۲۲۷.
[2]) عمدة القارى: ۱٤/۲۲۷ وفتح البارى:۶/۱۲۰.
[3]) شرح ابن بطال: ۵/۱۳۳.
[4]) عمدة القارى ۱٤/۲۲۶.

زوال نه پس شروع کیدل پکاردی بهرحال په دې معامله کښې وسعت دې په دواړو وختونوکښې چه کوم مناسب وی په هغې کښې جنګ شروع کولې شی

د افتاب د زوال پوری د جنګ روسته کولوحکمتونه ① چونکه اکثرهواګانې د زوال د نمر نه پس چلیږی نوجنګ کونکی د پرستریوالې نه محسوس کوی اونه هغوی له زیات مشقت کول وی ځکه چه هغه وخت دوسلې اودمیدان د ګرموالی نه هغوی بچ وی اوبدنی چست او سپک وی اوداقسم صورت حال په جنګ کښې ډیره فائده ورکوی (۱)

② علامه مهلب رحمه الله فرمائی په اصل کښې د رسول الله ﷺ داعمل دحضورپاک د قول تفسیردې په کوم کښې چه حضورپاک خپل امتیازی صفات بیان کړی دی ارشاد نبوی ﷺ دې نصرت بالصباء وأهلك عاد بالدبور (۲) یعنی د بادصبا په ذریعه زما امدادفرمانیلې دې اود عاد قوم دبورد وجه نه تباه شو

نبی کریم ﷺ د نیک فالئی په توګه په دې اوقاتوکښې جنګ شروع کول خوښول دې دپاره چه د حدیث مطابق دهواګانو په ذریعه د هغوی امدادوی او دښمن ته ماتې وی (۳) ددې خبرې تائید دحضرت نعمان بن مقرن مزنی رضی الله عنه روایت سره هم کیږی د کوم الفاظ چه دادی **فقال النعمان: ربما أشهدك مثلها مع النبی صلی الله علیه وسلم فلم یندمك ولم یخزك، ولکنی شهدت القتال مع رسول الله صلی الله علیه وسلم، کان إذا لم یقاتل فی أول النهار انتظر حتی تهب الارواح وتحضر الصلوات** (۴) یعنی نعمان اووئیل الله تعالی تاسو له په داسې جنګونوکښې د رسول الله ﷺ سره د شرکت توفیق درکړې دې کوم چه نه تاسو شرمنده کړئی اونه ذلیل زه رسول الله ﷺ سره په جنګ کښې شریك ووم (طریقه داوه) که حضورپاک به سحر وختی د جنګ شروع اونه کړه نو (د نمر دزوال پورې) انتظارکولو تردې چه هواګانې چلیږی او مونځونو (ماسپښین اومازیګر) وخت به راوَرسیدو.

ددې حدیث نه معلومیږی چه نبی کریم ﷺ به د مونځونودوختونو هم انتظارکولو اونبکاره خبرد ده چه دمونځونو وختونه غوره وختونه دی په کوموکښې چه دعاګانې قبلیږی چه خلق مونځونه کوی نود لښکرد فتح دپاره به دعاګانې هم کوی.

احدیث نمبر ۲۸۰۴] (۵) **حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَكَانَ كَاتِبًا لَهُ**

---

۱) عمدة القاری ۲۲۶/۱٤.

۲) صحیح البخاری: ۱٤۱/۱ أبواب الاستسقاء باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: نصرت بالصبا رقم الحدیث: ۱۰۳۵.

۳) شرح ابن بطال: ۵/۱۳٤.

٤) صحیح البخاری: ٤٤۶/۱ کتاب الجزیة والموادعة باب الجزیة والموادعة أهل الذمة والحرب رقم:۳۱۶.

۵) قد مر تخریجه فی کتاب الجهاد باب الجنة تحت بارقة السیوف رقم:۲۸۱۸.

قَالَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى - رضى الله عنهما - فَقَرَأْتُهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا انْتَظَرَ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ . ثُمَّ قَامَ فِي النَّاسِ قَالَ « أَيُّهَا النَّاسُ ، لاَ تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ ، وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا ، وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ ، ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَمُجْرِيَ السَّحَابِ وَهَازِمَ الأَحْزَابِ ، اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ » . [ر: ۲۶۶۳]

رجال الحديث

① عبدالله بن محمد - دا ابوجعفربن محمدبن عبدالله بن جعفربن يمان بن اخنس جعفي بخاري مسندي دي ددوی حالات کتاب الايمان باب امور الايمان کښې تيرشوی دی (۱)

② معاويه بن عمرو - داابوعمرو معاويه بن عمرو بن مهلب ازدی کوفی رحمه الله دي د ده تذکره تيره شوې ده (۲)

③ ابواسحاق - دا ابواسحاق ابراهيم بن محمدبن حارث بن اسماء بن خارجه فزاری رحمه الله دي د ده تذکره تيره شوې ده (۳)

④ موسى بن عقبه - داموسى بن عقبه اسدی مدنی رحمه الله دي د ده تذکره تيره شوې ده (۴)

⑤ سالم - دا ابوالنضرسالم مدنی تيمی رحمه الله دي د ده تذکره تيره شوې ده (۵)

⑥ عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه - دا صحابی رسول حضرت عبدالله بن ابی اوفی علقمه اسلمي رضی الله عنه دي د دوی حالات ورانديې تيرشوی دی (۶)

ددې روايت سره متعلق تفصيلی بحثونه باب الجنة تحت بارقة السيوف او باب الدعاء على المشركين بالهزيمة والزلزلة لاندې تيرشوی دی

د حديث ترجمة الباب سره مطابقت - ددې حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دي انتظرحتى مالت الشمس يعنى حضورپاک صلى الله عليه وسلم به دزوال شمس انتظار فرمائيلو (۷) واضحه دي وی چه دلته په حديث کښې إذالم يقاتل أول النهار تصريح نه ده خکه چه دا د ترجمة الباب يوه حصه ده. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله په دې جمله

---

۱) كشف البارى: ۱/۶۵۷.
۲) صحيح بخارى كتاب الاذان باب إقبال الامام على الناس عند تسوية الصفوف رقم: ۷۱۹.
۳) صحيح البخارى كتاب الجمعة باب القائلة بعد الجمعة رقم: ۹۴.
۴) صحيح البخارى كتاب الوضو باب إسباغ الوضوء رقم: ۱۳۹.
۵) صحيح البخارى كتاب الوضوء.
۶) كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر.
۷) عمدة القارى: ۱۴/۲۲۷.

سره د کتاب الجزیه والا روایت طرف ته اشاره کوی کوم چه د حضرت نعمان بن مقرن نه مروی دی د کوم الفاظ چه دادی. کان اذالم یقاتل اول النهار انتظرحتی تهب الازواج وتحضر الصلوات.(۱)

باب-۱۱۲ باب استئذان الرجل الامام

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله دَدې باب قایمولوسره داخودل غواړی که یوسړې د ضرورت د لاندې یادځه مجبورشی په وجه دامام نه اجازت واخلی او په جنګ کښې شریك نه شی یا د شرکت کولونه پس زر دځپل کورواله ته واپس کیدل غواړی نو په دې کښې څه حرج نشته.(۲)

لِقَوْلِهِ (إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَى أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ) إِلَى آخِرِ الآيَةِ. النور ۶۲/.

ورانده دی ﴿ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ (۳)

د ایت مطلب - ایمان والاخوهغه دی چه په الله تعالی باندې یقین دې اودهغه په رسول باندې واجب کیږی هغوی سره خو په یواجتماعی کارکښې څی خونه ترکومې چه دهغوی نه اجازت وانخلی. کوم خلق چه تاسونه اجازت اخلی هم دغه خودی چه منونکی دی الله تعالی اودهغه رسول بیا چه کله اجازت اوغواړی تاسونه دځپل څه کارنوورکړه اجازت په هغوی کښې چاته چه غواړې اودهغوی دپاره معافی غواړه دالله تعالی نه الله تعالی بخښونکې اومهربان دې

د نزول سبب - امام مقاتل رحمه الله فرمائی چه دا آیت دحضرت عمر رضی الله عنه باره کښې نازل شوې دې کوم وخت چه د غزوه تبوك نه د واپسئ دپاره هغوی اجازت اغوښتلو نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغوی ته اجازت ورکولو سره اوفرمائیل انطلق، فوالله ماانت بمنافق یعنی زه په خدائی ته منافق نه یئی مقصد منافقانوته اورول وو.

اوحضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه حضرت عمر رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د عمرې اجازت غوښتلې وو اجازت ورکولو سره نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل یااباحفص، لاتنسنا فی صالح دعائك یعنی ای ابوحفص په خپلو نیکو دعاګانو کښې مونږ مه هیره وه.(۴)

د امرجامع مطلب - دامرجامع نه مراد هغه کاردې په کوم کښې چه حاکم ته د خلقوراجمع کولوضرورت وی که هغه چرته د عمومی فائدې معامله وی یا بل څه دینی مسئله وی یا د دښمن د مقابله دپاره یا ویرولودپاره دخلقو راجمع کول وی داټول صورتونه دامرجامع معنی

---

۱) فتح الباری:۶/۱۲۰ والروایة فی صحیح البخاری فی کتاب الجزیة. باب الجزیه والموادعة مع اهل الذمة والحرب. رقم:۳۱۶۰.

۲) عمدة القاری:۱۴/۲۲۸.

۳) سورة النور:۶۲.

۴) تفسیر القرطبی:۱۲/۳۲۱.

کښې شامل دی اوددې اجتماع ضرورت ولې دې؟ ځکه چه دالله تعالی په فرمان کښې رسول الله ﷺ ته خطاب دې ﴿ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ﴾ (۱) یعنی په معاملاتو کښې خلقو سره مشوره کوه نوچه څهٔ داسې معامله به پیښه شوه د کومې نفع اونقصان چه ټولو خلقو سره متعلق وی نو ټول خلق د مشورې دپاره راجمع کول پکاردی اود چا دمشورې دمجلس نه بغیرد څه عذر نه پاسیدل مناسب نه دی بل په اجازت غوښتلوسره تتلوکښې څه بدګمانی هم نه پیدا کیږی. امام مکحول رحمه الله او علامه زهری رحمه الله فرمائی جمعه د امرجامع نه ده. (۲) نور جنګ هم امرجامع دې اوهرهغه کارچه د خلقوپه شریکه دکولووی. (۳)

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه دا آیت په دې باره کښې د قاعدې اوقانون حیثیت لری چه کله حاکم خلق دمسلمانانو دمعاملاتو د مشورې او د دښمن د دفاع دپاره جمع کړی نوبوکس دې هم د حاکم د اجازت نه بغیرنه ځی ځکه چه دالله تعالی فرمان دې ﴿ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ ﴾ (۴)

دې آیت نه معلومه شوه چه حاکم اجازت ورکولویا منع کولواختیارلری هغه د اجازت غوښتونکی په معامله کښې سوچ کولوسره خوبه یا اجازت ورکوی یابه ئی منع کوی هغه ته د دواړو صورتونو اختیاردې. ځکه چه که خلق داسې په خپله مرضئی پریخودې شی نوخلقو به حضورپاک پریخودې وې اوتللې به وو دکوم په وجه به چه په امت کښې کمزوری پیدا کید: مجمع به خوریده او دښمن ته به موقع ملاویدله نوهغوی به په مسلمانانوباندې حمله کوله او مسلمانانوته به ئی زیات نقصان رسولو. (۵)

احدیث ۲۸۰۵](۶) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنِ الْمُغِيرَةِ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ فَتَلاَحَقَ بِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - وَأَنَا عَلَى نَاضِحٍ لَنَا قَدْ أَعْيَا فَلاَ يَكَادُ يَسِيرُ فَقَالَ لِي «مَا لِبَعِيرِكَ». قَالَ قُلْتُ عَيِيَ. قَالَ فَتَخَلَّفَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَزَجَرَهُ وَدَعَا لَهُ، فَمَا زَالَ بَيْنَ يَدَىِ الإِبِلِ قُدَّامَهَا يَسِيرُ. فَقَالَ لِي «كَيْفَ تَرَى بَعِيرَكَ». قَالَ قُلْتُ بِخَيْرٍ قَدْ أَصَابَتْهُ بَرَكَتُكَ. قَالَ «أَفَتَبِيعُنِيهِ». قَالَ فَاسْتَحْيَيْتُ، وَلَمْ يَكُنْ لَنَا نَاضِحٌ غَيْرُهُ، قَالَ فَقُلْتُ نَعَمْ. قَالَ «فَبِعْنِيهِ». فَبِعْتُهُ إِيَّاهُ عَلَى أَنَّ لِي فَقَارَ ظَهْرِهِ حَتَّى أَبْلُغَ الْمَدِينَةَ. قَالَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي عَرُوسٌ، فَاسْتَأْذَنْتُهُ فَأَذِنَ لِي، فَتَقَدَّمْتُ النَّاسَ إِلَى الْمَدِينَةِ حَتَّى

---

۱) سورة آل عمران: ۱۵۹.
۲) تفسیر القرطبی: ۳۲۱/۱۲.
۳) تفسیر الطبری: ۱۹/۱۳۳.
۴) سورة النور: ۶۲.
۵) شرح ابن بطال: ۱۳۵/۵.
۶) قوله: عن جابر.... قدمر تخرجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة اذا قام من سفر، رقم: ۱۸۰۱.

أَتَيْتُ الْمَدِينَةَ، فَلَقِيَنِي خَالِي فَسَأَلَنِي عَنِ الْبَعِيرِ، فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا صَنَعْتُ فِيهِ فَلاَمَنِي، قَالَ وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ لِي حِينَ اسْتَأْذَنْتُهُ «هَلْ تَزَوَّجْتَ بِكْرًا أَمْ ثَيِّبًا». فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ ثَيِّبًا. فَقَالَ «هَلاَّ تَزَوَّجْتَ بِكْرًا تُلاَعِبُهَا وَتُلاَعِبُكَ». قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُوُفِّيَ وَالِدِي - أَوِ اسْتُشْهِدَ - وَلِي أَخَوَاتٌ صِغَارٌ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَتَزَوَّجَ مِثْلَهُنَّ، فَلاَ تُؤَدِّبُهُنَّ، وَلاَ تَقُومُ عَلَيْهِنَّ، فَتَزَوَّجْتُ ثَيِّبًا لِتَقُومَ عَلَيْهِنَّ وَتُؤَدِّبَهُنَّ. قَالَ فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ غَدَوْتُ عَلَيْهِ بِالْبَعِيرِ، فَأَعْطَانِي ثَمَنَهُ، وَرَدَّهُ عَلَيَّ. قَالَ الْمُغِيرَةُ هَذَا فِي قَضَائِنَا حَسَنٌ لاَ نَرَى بِهِ بَأْسًا. [ر: ٤٣٢]

رجال الحديث

① **اسحاق بن ابراهيم**:- دااسحاق بن ابراهيم بن مخلد حنظلي مروزي رحمه الله دي دَابن راهويه په نوم سره مشهوردي د دوی تذکره دکتاب العلم لاندي تيره شوې ده (١)

② **جرير**:- داجريربن عبدالحميد قرط ضبی رازی رحمه الله دي د دوی حالات هم کتاب العلم لاندي تيرشوی دی (٢)

③ **مغيره**:- دامغيره بن مقسم ابوهشام ضبی کوفی رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندي تيره شوې ده (٣)

⑤ **جابربن عبدالله**:- داجليل القدرصحابی حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنهما دي د دوی تفصيلی حالات شاته تيرشوی دی (٤)

دَحديث دَالفاظوتشريح:- **ناضح**:- هغه اوښ چه دَاوبو راوړلو او اوړلودَپاره استعماليږی (٥)

فَقَارظهره:- دَ فاء زيرسره شاته دَملا مهرو ته وئيلي شی مطلب دادي چه حضرت جابر رضي الله عنه دَ رسول الله ﷺ نه په دغه خرڅ کړي شوی اوښ باندي دَمدينې پورې دَ سفرکولواجازت اوغوښتلو (٦)

عَيِيَ:- دَ ابوذر او کشميهنی په نسخه کښې اعيي دي (٧) دَ دواړه معنی ستړيوالي ناچاقی او عاجزی دده مطلب داچه هغه اوښ دَ تکَ نه عاجزوو اوستړي شوي وو (٨)

---

١) كشف البارى: كتاب العلم:٣/٣٧.
٢) كشف البارى كتاب العلم باب من جعل العلم ايامامعلومة:٣/٢٣.
٣) كشف البارى:١/٦٧٩.
٤) كتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم الوضوء على المغمى عليه.
٥) مختار الصحاح مادة: نضح.
٦) عمدة القارى:١٤/٢٢٩.
٧) ارشاد السارى:٥/١٢٤.
٨) عمدة القارى:١٤/٢٢٩.

عروس -واده کړي دا لفظ د ښځې اوسړي دواړو دپاره استعمالیږي لکه رجل عروس وامراة عروس. البته دمذکرجمع عرس ده اود مونث جمع عرائس ده (۱)

فلامنی - یعنی زما ماما زه په اوښ خرڅولوباندې ملامته کړم خکه حضرت جابر رضی الله عنه سره هم دغه یو اوښ وو. دې توجیه تاویل دحضرت جابر رضی الله عنه د قول نه هم کیږی فاستحبت. ولم تکن لنا ناضح غیره (۲) دحضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه دوه ماماکان وو ① ثعلبه بن عنمه بن عدی ② عمرو بن عنمه رضی الله عنهما ملامت کونکې ثعلبه وو (۳)

دحدیث نه مستنبط شوې فائدې: -علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه دې حدیث نه معلومیږی که د یوسړی نوې نوې واده شوې وی اویا دهغه زړه په کوراوبچو پورې اینختې وی نودهغه دپاره زر واپس کیدودپاره اجازت اخستلوکښې څه حرج نشته (۴)

یوه نحوی مسئله: -علامه ابن مالك رحمه الله فرمائی لکه چه دهمزه استفهام نه پس ام متصلة راوړل جائزدی هم دغه شان دهل نه پس هم ام متصله راوړل جائزدی هغه د الفاظ حدیث هل تزوجت بکرا ام ثیبا نه استدلال او استشهادکوی خکه چه دواده باره کښې خوهغوی ته معلومه وه لیکن حضورپاك صلی الله علیه وسلم د باکره یا ثیبه دتعین باره کښې معلومات کولو اوهم دغه مقصد د همزه استفهام نه پس دام راوړلووی کوم ته چه ام متصله وئیلې شی.

چنانچه دهل نه پس هم ام متصله راوړل تیك دی خکه چه دحدیث رسول صلی الله علیه وسلم نه هم په کلام عرب کښې استشهاد کولې شی. خودادابن مالك رحمه الله تفرددې جمهورپه دې رائې کښې دهغوی مخالف دی. دهغوی موقف د ادې چه دا ام منقطعة هم کیدې شی متصلة کیدل څه ضروری نه دی اوکله چه په یوه مسئله کښې دتاویل ګنجائش وی نود جمهورو مذهب پریخودوسره تفرداختیارول مناسب نه دی. اوس به تقدیر عبارت داسې شی هل تزوجت بکرا ام اتزوجت ثیبا لکه چه دلته دام نه پس دوباره استفهام دې نوثیبا فعل محذوف تزوجت مفعول به دې. نواوس به هره جمله مستقل وی او ام منقطعه به وی (۵)

قوله: قال المغيرة: هذا في قضائنا حسن، لانرى به باسا -داعبارت مذکوره سندسره موصول دې دامغیره بن مقسم کوفی دې دکوفې اهم فقهاؤ کښې دهغوی شمیر کیدلې شو (۶)

د عبارت مقصد: - دې عبارت نه دحضرت مغیره رحمه الله مراد دادې چه په بیع کښې داسې معلوم

---

۱) مختار الصحاح مادة ع رس.
۲) ارشاد الساری: ۱۲٤/۵.
۳) راجع للتفصیل ارشاد الساری: ۱۲٤/۵.
٤) شرح ابن بطال: ۱۳۵/۵.
۵) عمدة القاری: ۲۲۹/۱٤ وفتح الباری: ۱۲۲/۶.
۶) فتح الباری: ۱۲۲/۶.

شرط لګول چه د جګړې سبب نه وی او په هغې کښې دهوکه نه وی نو صحیح دې او په دې کښې هیڅ بدی نشته لکه چه حضرت جابر رضی الله عنه چه اوښ خرڅولو دپاره دمدینې پورې د سفر کولوشرط لګولې وو اورسول الله ﷺ دافبول کړې هم وو (۱)

دَدې حدیث تفصیلی تشریح او مسئله اشتراط في البیع تحقیق کتاب الشروط کښې تیره شوې ده (۲)

باب-۱۱۳ من غزاوهوحدیث عهدبعرسه

فیه جابر، عن النبی ﷺ. ار ۲۸۰۵

دترجمة الباب مقصد امام بخاری رحمه الله یوحکم بیانولوغواړی دکوم چه دوه صورتونه کیدې شی

① یوصورت خو دادې چه د یوسړی رخصتی کیدونکې ده اوهغه جهاد ته تلل غواړی که هغه دَدغه رخصتئی دپاره حصارشی او څلور ورځې خپلې بی بی سره پاتې شی اوبیاجهادته لاړشی نودَهغه په نفس کښې به یوه تسلی وی اوکه هغه رخصتی پریږدی لاړشی نو طبیعت به ئی کدوډ اوخفه وی په دې وجه د رخصتئی نه پس چه واده نیزدې وی جهادته نه دی تلل پکار مناسب هم دغه دی خوکه لاړشی نو بیاهم څه بدیت نشته

② دویم صورت دادې چه دیوسړی نوې نوې واده شوې دې اوهغه خپلې بی بی سره یوځو ورځې تیرې کړی دی اود نور اوسیدو خواهش ئی دې خود جهاد دَاهمیت په وړاندې هغه خپله نوې ناوې نښځه پریږدی اوجهاد ته لاړشی نودا ډیرښه دی (۳) دَحضرت جابر رضی الله عنه هم نوې واده شوې وو اوهغه لږ وخت په کورکښې تیرولونه پس نبی کریم ﷺ سره جهادته تللې وو

یعرسه- دا په دوه قسمه لوستلې شوې دې ① په ضمه دَ عین یعنی چه دَ واده زمانه نیزدې وی او رخصتی کیدونکې وی ② په کسره دَعین سره یعنی چه نښځې سره ئی څه وخت تیر کړې وی. دَ کشمیهنی په نسخه کښې بعرس بغیرد اضافت نه راغلې دې دې نه وړاندې د احتمال تائید کیږی یعنی چه دَ رخصتئی زمانه نیزدې وی (۴)

قوله: فیه جابرعن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم- دې نه مراد دَحضرت جابر مذکوره روایت دې چه اوس په وړاندینئی خبره کښې تیرشو په روایت کښې دی یارسول الله، انی عروس (۵)

ترجمة الباب سره مطابقت- دَحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت باب سابق روایت په دې جمله کښې دې یارسول الله انی عروس نوره توصیح کتاب النکاح په روایت (۶) سره

---

۱) عمدة القاری: ۲۲۹/۱٤ وفتح الباری: ۱۲۲/۶.
۲) صحیح البخاری کتاب الشروط. باب اذا اشترط البائع ظهر الدابة الی مکان مسمی جاز رقم: ۷۷۱۸.
۳) فتح الباری: ۱۲۲/۶ وعمدة القاری: ۲۲۹/۱٤.
٤) حواله بالا.
۵) تغلیق التعلیق: ٤۵۰/۳ وفتح الباری: ۱۲۲/۶.
۶) صحیح البخاری کتاب النکاح باب تزویج الثیاب رقم: ۵۰۷۹.

کیږی دکوم الفاظ چه دادی **فقال مایعجلك؟ قلت: کنت حدیث عهد بیعرس** (۱) یعنی رسول اکرم ﷺ فرمائیلی جابر په تا دومره تادی ولې ده؟ ما وئیل زما نوې واده شوې دې

باب-۱۱۴ من اختار الغزو بعد البناء.

د ترجمة الباب مقصد - ددې باب مقصد داخودل دی که یوسړې جهاد ته تلل غواړی نوهغه له پکاردی چه خپل زړه پوره د جهاددپاره فارغ کړی بیا پوره تندئی او تازګئی سره دې دخپل کارطرف ته توجه اوکړی اوهم په هغې کښې دې اخته شی که د چا نوې نوې واده شوې وی نوهغه دې یوځو ورځې خپلې ښځې سره تیرې کړی اوبیادې د جهاد سفراوکړی ځکه چه کله د چانکاح کیږی نودهغه زړه خپلې بی بی سره لګیدلې وی خو که بی بی سره څه وخت تیر کړی او لاړشی نو ذهنی ګډوډوالې به هم نه وی او غم به ئی هم سپک شی ددې مثال داسې دې لکه چه د مانځه وخت کښې خوراك مخې ته وی اواولګه هم ښه لګیدلې وی نواول خوراك کول مناسب دی ګنی که مونځ کول دې شروع کړه نو ټول مونځ کښې به دې دخوراك په خیالونو کښې تیرشی او خشوع به حاصله نه وی (۲)

فِيهِ أَبُوهُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- ﷺ [ر: ۲۹۵۲]

په دې عبارت سره امام بخاری رحمه الله کتاب الخمس کښې راتلونکی روایت طرف ته اشاره فرمائی د کوم الفاظ چه دادی: **غزا نبی من الانبیاء، فقال لقومه لایتبعنی رجل ملك بضع امرأة، وهو یرید أن یبنی بها ولما یبن بها.** (۳) یعنی یونبی علیه السلام چه کله جنګ له تللو نوهغوی دااعلان کړې وو چه د چانوې واده شوې وی اوهغه د واده شپه نه وی نیره کړې اودهغه زړه غواړی چه هغه دې یوځو ورځې خپلې بی بی سره تیرې کړی نوداسې سړې دې مونږ سره نه ځی

ترجمة الباب سره دحدیث مناسبت باندې اشکال اودهغې جواب - رومبې خبره: علامه داؤدی رحمه الله ته دلته یواشکال مخې ته شوې دې هغه فرمائی په حدیث کښې خواختیار بناء بالزوجة قبل الغزو ذکردې او ترجمة قایم کړې شوه د اختار الغزو وقبل البناء نو په حدیث او ترجمة الباب کښې انطباق نشته دې

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې اعتراض دوه جوابونه ورکړی دی ① یوجواب دادې چه د دې اعتراض منشاء په ترجمة الباب کښې تحریف دې کوم چه دعلامه داؤدی په نسخه کښې موجوددې ځکه چه ترجمة الباب من اختار الغزو بعد البناء اود علامه داؤدی په نسخه کښې باب من اختار الغزو قبل البناء چه محرف دې ② دویم جواب تسلیمی دې یعنی که چرته دعلامه

---

۱) فتح الباری:۱۲۲/۶.

۲) فتح الباری:۱۲۲/۶.

۳) صحیح البخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبی صلی الله علیه وسلم أحلت لکم الغنائم. رقم:۳۱۲۴ وکذا فی کتاب النکاح. باب من أجب البناء بعدالغزو رقم:۵۱۵۷.

داوډی اعتراض صحیح اوګڼړلې شی نودابه وئیلې شی چه دلته استفهام مقدردې نوتقدیر د عبارت به داسې شی ماحکم من اختار الغزو وقبل البناء؟ آیا دَمذکوره حدیث شریف مطابق دَ نکاح نه پس د رخصتی نه وړاندې جهادته تلل جائزدی که ناجائز؟

اوس په وړاندینی باب کښې تیرشو چه په دې کښې هیڅ مضائقه نشته په دواړو صورتونو کښې جائزدی البته مناسب دادی چه رخصتی کولوسره یوځو ورځې تیرې کړی دې دَپاره چه په جهادکښې دَ زړه په شوق او تسلسل سره جهاد او شی دَ حدیث باب هم دغه محمل او مطلب دې چه افضل اواولی صورت هم دغه دې چه رخصتی دې اوکړی بیادې خی (۱)

دَ روایت نه ذکرکولووجه - علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دلته امام بخاری رحمه الله **فیه أبوهریرة** فرمائیلوسره دَ روایت طرف ته اشاره خواوکړه لیکن روایت نې ذکرنه کړو ځکه چه کیدې شی دا روایت دَهغه په شرائطوپوره نه وی (۲)

واضحه دې وی چه دَعلامه کرمانی رحمه الله داخبره ټیک نه ده ځکه چه دا روایت موصولاً وړاندې کتاب الخمس کښې راځی اودخبره فیصله شوې ده که چرې داروایت دَهغه دَ شرطونو برابرنه دې نوهغه به دا روایت په خپل صحیح کښې نه نقل کولو ځکه چه دَ شرائطورعایت په پوره کتاب کښې ضروری وی صحیح جواب دادې چه دَ امام صاحب غالب عادت هم دغه دې که چرته دَ یوحدیث سند په دواړو ځایونوکښې مشترک وی نواکثردَتکرارنه دَ بچ کیدلوکوشش کوی اودَ اختصاریا اشاره نه کاراخلی چرته یوځائی کښې نی ذکرکوی (۳)

دلته دَدې خبرې وضاحت مناسب معلومیږی چه دا سوال اوجواب په تیرباب کښې هم کیدل پکارووځکه چه روایت خو هلته هم نه دې ذکرشوې دَدې جواب دادې چه په دواړو ابوابو کښې یوواضح فرق دې هغه دا چه په تیرشوی باب کښې دَروایت طرف ته اشاره کیدله اوپه دې باب کښې دَراتلونکی روایت طرف ته اشاره کیږی والله اعلم بالصواب

دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحدیث ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضحه دې په روایت کښې دی **لایتبعنی رجل ملك بضع امرأة، وهویریدأن یبنی بها ولما یبن بها** ددې مقصد داخودل دی چه په غزوه کښې بناء نه پس تلل پکاردی

تنبیه:- دَ دې حدیث شریف نوروضاحت وړاندې **کتاب الخمس باب قول النبی صلی الله علیه تعالی علیه وسلم: أحلت لکم الغنائم** لاندې راځی

باب-۱۱۵ مبادرة الامام عند الفزع

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَدې ترجمة الباب مقصد دابیانول دی چه دویرې په حالت کښې ډیر په تیزئی سره تلل اودَ حالاتوجائزه اخستل به دَامام دَپاره مناسب وی اودحالاتونه ځان خبرول به

---

(۱) فتح الباری: ۱۲۲/۶ وعمدة القاری: ۲۲۹/۱٤.

(۲) شرح الکرمانی: ۲۰٤/۱۲.

(۳) فتح الباری: ۱۲۳/۶.

ډير ضروري وى دي ډپاره چه د خطراتو د مقابلې ډپاره دوخت نه وړاندې منصوبه بندى اوكړې شى.(۱)

[حديث ۲۸۰۶](۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ حَدَّثَنِي قَتَادَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ- رضى الله عنه- قَالَ كَانَ بِالْمَدِينَةِ فَزَعٌ، فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- فَرَسًا لأَبِي طَلْحَةَ، فَقَالَ «مَا رَأَيْنَا مِنْ شَىْءٍ، وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا». [ر: ۲۴۸۴]

رجال الحديث

① **مسدد**: دا مسدد بن مسرهد اسدى دي. د ده تذكره تيره شوې ده.(۳)

② **يحيى**: - دا يحيى بن سعيد القطان دي. د دوى حالات وړاندې تيره شوې دى.(۴)

③ **شعبه**: - دا اميرالمؤمنين فى الحديث شعبه بن حجاج عتكى ازدى دي. د دوى حالات وړاندې تيره شوې دى.(۵)

④ **قتاده**: داقتاده بن دعامه قتاده سدوسى بصرى دي. د دوى حالات وړاندې تيره شوې دى.(۶)

⑤ **انس** رضي الله عنه: - داحضرت انس بن مالك خزرجى انصارى رضي الله عنه دي. د دوى حالات باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه. لاندې تيرشوى دى.(۷)

داحديث ډيرځلې تيرشوې دي دلته به د بعض امورو ذكروى. فزع: - د فزع اصل معنى ويره ده اودلته لازم معنى مراده ده يعنى امداد اونصرت كله چه څوك اوويريږى اود دهشت حادثه اوشى.(۸)

فرس لابي طلحة: دهغه اس نوم مندوب وو لكه چه په روايت كښې د تصريح راغلې ده يقال له المدوب(۹) او ابوطلحه د حضرت انس رضي الله عنه ميرنې پلاردي د ده نوم زيد بن سهل انصارى دي.(۱۰)

وإن وجدناه لبحرا: دا أن مخففه دي او بحر كښې لام د تاكيد ډپاره دي.(۱۱)

---

۱) عمدة القارى: ۱۴/۲۲۹.
۲) قدمر تخرجه فى كتاب الهبة باب استعار من الناس الفرس.
۳) كشف البارى: ۲/۲.
۴) كشف البارى: ۲/۲.
۵) كشف البارى: ۱/۶۷۸.
۶) كشف البارى: ۲/۳.
۷) پورتنى حواله ص: ۴.
۸) النهاية لابن الاثير: ۳/۴۴۳.
۹) صحيح البخارى كتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرق: رقم: ۲۶۲۷.
۱۰) عمدة القارى: ۱۴/۲۳۰.
۱۱) عمدة القارى: ۱۴/۲۳۰.

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث دمعنی نه ماخوذ دي چه کوم وخت ویره او دهشت محسوس شي نوامام الانبیاء حضرت محمد مصطفی ﷺ به زر د حالاتوجائزه اخستلودپاره بهرراوتلو او حضورپاك ﷺ د مبادرت او سبقت نه کار اخستلو (۱)

باب-۱۱۶ السرعة والركض فی الفزع

د ترجمة الباب مقصد:- ددي ترجمة الباب مقصد د وړاندینی سره یوشان دي البته په دي ترجمه کښي ددي خبري وضاحت کیږي چه امام له د سورلئی بندوبست کولوسره زر نه زر اس له پوندې ورکول یا ګاډي تیزولو سره د حادثه ځائی رسیدل او د حالاتوتجزیه کولوسره مناسب اقدامات کول پکاردی (۲)

[حدیث ۲۸۰۷] (۳) حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ سَهْلٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضي الله عنه - قَالَ فَزِعَ النَّاسُ فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَرَسًا لأَبِي طَلْحَةَ بَطِيئًا ، ثُمَّ خَرَجَ يَرْكُضُ وَحْدَهُ ، فَرَكِبَ النَّاسُ يَرْكُضُونَ خَلْفَهُ، فَقَالَ «لَمْ تُرَاعُوا، إِنَّهُ لَبَحْرٌ». فَمَا سُبِقَ بَعْدَ ذَلِكَ الْيَوْمِ. [ر: ۲۴۸۴]

رجال الحديث

① **فضل بن سهل**:- داحافظ فضل بن سهل الاعرج ابوالعباس بغدادی رحمه الله دي دَدوی حالات وړاندي تیرشوی دی (۴)

② **حسین بن محمدالمعلم**:- داحسین بن محمدبهرام تمیمی دي د دوی تذکره هم په کتاب الجهاد کښي شاته تیرد شوي ده (۵)

③ **جریربن حازم**:- دا ابوالنضر جریر بن حازم بن زید بصری رحمه الله دي دَدوی تذکره وړاندي تیرد شوي ده (۶)

④ **محمد بن سیرین**:- دامشهورتابعی تعبیررؤیا امام شیخ الاسلام ابوبکرمحمدبن سیرین انصاری بصری دي د دوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب اتباع الجنائزمن الایمان لاندي تیرشوی دی (۷)

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/ ۲۳۰.
۲) عمدة القاری: ۱۴/ ۲۳۰.
۳) قدمر تخرجه فی کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس رقم: ۲۶۲۷.
۴) کتاب الاذان باب إذا لم یتم الامام وأتم من خلفه رقم: ۶۹۴.
۵) کتاب الجهاد والسیرباب من أتاه سهم غرب فقتله. رقم: ۲۸۰۹.
۶) کتاب الصلوة باب الخوخة والممر فی المسجد. رقم: ۴۶۶.
۷) کشف الباری: ۲/ ۵۲۴.

⑤**انس بن مالک** - حضرت انس خادم رسول انصاری رضی الله عنه حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۱)

یرکض وحدہ - یعنی رسول الله ﷺ مبارک به خان له په اس باندې سوریدوسره پوندہ ورکوله او تللوبه دَ رکض رکضا معنی ده منډه وهل په خپه وهل (۲) لکه چه په قرآن کریم کښې دی ﴿ اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ ﴾ (۳) رکض الفرس: اس له پوندہ ورکول

لم تراعو - لم دلته دَ ناهیة په معنی کښې دې یعنی ته مه ویریږه.

ترجمة الباب سره مطابقت - ترجمة الباب سره دَ حدیث مطابقت ثم خرج یرکض وحده کښې دی چه حضوراکرم زر اس له پونده ورکړه اوپه تیزئی سره دَ ویرې خائی ته لاړو اودَتندئی داحال وو چه تن تنها روان شو. صحابه کرام رضی الله عنهم روستو رسول الله ﷺ پسې لاړل

باب الخروج فی الفزع وحده

ترجمة الباب مقصد - په دې باب کښې دابیانولې شی چه ضرورت پیښ شی نو امام اوحاکم به خان له په خان له هم دَ دهشت اوویرې په حالاتوکښې بهرراځی اودَحالاتواوواقعاتو تپوس پښتنه به کوی لکه چه امام الانبیاء ﷺ فرمائیلی

دَ باب لاندې حدیث نه ذکرکولووجه - امام بخاری رحمه الله دَدې باب لاندې یوروایت یا اثرنه دې نقل کړې. دَدې علامه کرمانی رحمه الله مختلف توجیهات بیان کړی دی: ① کیدې شی چه هغه ته دَخپل شرط مطابق څه روایت نه وی ملاؤشوې. ② یاکیدې شی چه ترجمه ئی قایم کولوسره یوحدیث ذکرکول غوښتل لیکن موقع نه وی ملاؤشوی. ③ یائی دَ ماقبل حدیث کافی کنړلې وی خکه چه دَهغې الفاظ ثم خرج یرکض وحده نه دَ ترجمة الباب اثبات واضح دی (۴)

حافظ ابن حجر رحمه الله دویمه توجیه راجح ګرځولې ده. (۵) بل علامه قسطلانی رحمه الله دَ حافظ صاحب متابعت کولوسره فرمائی چه کیدې شی امام بخاری رحمه الله دَ حضرت انس رضی الله عنه څه بل طرق دلته ذکرکول غوښتل خو موقع نه وی ملاؤشوې. (۶)

دَ حدیث نه مستنبط فوائد - علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه دَدې احادیثو حاصل دادې چه امام دې بغیرد څه وجې هسې خپل ځان په خطراتوکښې نه اچوی بلکه خپل ځان دې قیمتی اوګنړی خکه چه هم دهغه په وجه خودَ حکومت نظام موجود دې اومسلمانان دَ یوې جهنډې لاندې راجمع دی اودا ده چه حاکم ډیر طاقتور او دَ بې پرواه طبیعت مالک وی لکه چه نبی

---

(۱) کشف الباری: ۲/۴.
(۲) النهایة: ۲/۲۵۹.
(۳) سورة ص: ۴۲.
(۴) شرح الکرمانی: ۱۲/۲۰۵.
(۵) فتح الباری: ۶/۱۲۳.
(۶) إرشاد الساری: ۵/۱۲۶.

کریم ﷺ به یقیناً پوهیدلو چه الله تعالی به دهغوی حفاظت او تائید فرمانی اود خپل نصرت او امداد نه به نبی نه محروم کوی [۱] نود داسې بهادر نه ویریدونکی او مردمیدان دپاره په داسې خطر اتو کښې څنګله په خان له وردانګلو کښې هیڅ حرج نشته دي دپاره چه نورخلق هم دامام په اتباع کښې د خپلو ځانونو بازی اولګوی [۲] خو هرسړي د نبی کریم ﷺ په شان دمردانه صفتو څخه حامل کیدې شی په دې وجه امیرله پکاردی چه هغه دي خپل خان په خطراتو کښې نه اچوی ځکه چه په دې سره امیرته نقصان کیدې شی دکوم په وجه چه دامت د ګډوډ کیدو خدشه اوانديښنه ده

۱۱۷ :باب- الجعائل والحملان فی السبیل

وَقَالَ مُجَاهِدٌ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ الْغَزْوُ. قَالَ إِنِّي أُحِبُّ أَنْ أُعِينَكَ بِطَائِفَةٍ مِنْ مَالِي. قُلْتُ أَوْسَعَ اللَّهُ عَلَى . قَالَ إِنَّ غِنَاكَ لَكَ ، وَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ يَكُونَ مِنْ مَالِي فِي هَذَا الْوَجْهِ. [ر: ۴۰۵۶]

د جعائل اوحملان معنی - جعائل دا جعیلة یا جعالة (بالحرکات الثلث) جمع ده جعل په فتح د جیم مصدر او په ضمه سره اسم دي. وئیلي شی وذلك جَعلا وجُعلا یعنی ماستاد څه خبرې یا کار دا اجزدوی درکړي ده اوشرعاً هغه مال ته وئیلي شی چه مجاهدته دالله تعالی په لارکښې د لارې دتوښې په توګه ورکولې شی دې دپاره چه هغه خپل کار په ښه طریقه سره سرته اورسولې شی. [۳] حملان دامصدردي د حمل په شان لکه چه د یحمل دوه مصادر دی الحمل والحملان [۴]

السبیل دې نه مراد جهاددي

د ترجمة الباب مقصد- علامه ابن بطال ﷺ فرمائی دامام بخاری ﷺ مقصد دلته دا بیانول دی که یوسړي خپل مال دالله تعالی په لارکښې تطوعاً د ثواب په نیت خرچ کول غواړی لکه چه حضرت ابن عمر ﷺ کړی. چاسره چه مال نه وی اوهغه د نورو آلاتو او اسبابود جهاد په ذریعه دمجاهد امداد کول غواړی لکه چه حضرت عمر ﷺ اس ورکولوسره مجاهدله سورلی ورکړه نودا یودیرښه عمل دي اوقابل تقلیدنمونه ده. اوداهغه جعل نه دي کوم چه مختلف فیه دي [۵]

خو حافظ ابن حجر ﷺ د ترجمة الباب یوبل مقصد بیانوی دهغوی خیال دي چه امام صاحب دلته په اصل کښې د یواختلاف طرف ته اشاره کول غواړي ددي تفصیل دادي چه غازی کوم دلارې توښه او خرچ اخلی آیا هغه د دې سفر د خرچ جهاد د وجه نه مستحق دي تردي چه هغه د

---

[۱] کما فی قوله تعالی: ﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (سورة المائدة:۶۷).
[۲] شرح ابن بطال:۵/۱۳۶.
[۳] المغرب:۱/۱۴۸ (جعل) وعمدة القاری:۱۴/۲۳۰.
[۴] النهایه: ۱/۴۴۲ (رحمن).
[۵] شرح ابن بطال: ۵/۱۳۷.

جهاد نه بغیربل چرته دغه مال نه شی خرچ کولې یاهغه دَ دغه مال مالك کیږی چرته چه نی زړه غواړی خرچ کولې شی.(۱)

په نورو لفظونوکښې مونږ داسې وئیلې شو چه مجاهدته کومې پیسې دَ لارې دَتوښې دَپاره ورکولې شی دا په صورت دَ اباحت دی یا په صورت دَ تملیك؟ دَ دې مسئلې تفصیل وړاندې باب اذاحمل علی فرس فرآها تباع لاندې راځی.

دَ مسئله جعل تفصیل:- دَ جعل دوه صورتونه دی: ① چه یوسړې پخپله جهادته نه ځی خودَتلونکی مجاهدسره تعاون کوی هغه ته دَ سفرخرچه ورکوی او سورلی ورته ورکوی نوداعمل اوصورت بنکلې کاردی. ② په تشکیل کښې خوئی نوم راغلې دی خوهغه خپل ځان پتوی اوبل څوك دَخپل ځان په ځائی لیګی اودَخپل طرف نه مزدوری او سورلی هم ورکوی نو په دې مسئله کښې اختلاف دی.

دَمالکیه مذهب:- دَ مالکیه په نیزکه چرته رضاکاروی نوهغه جهاد دَ بل چا په بدله کښې جعل یعنی مزدوری اخستلو سره کوی نودامکروه دی اوکه چرې تنخواه دار وی اوهغه دَخپل ځان په ځائی بل چاته جعل ورکړی وئی لیګی نو په دې هیڅ قباحت نشته. خکه چه مقصد خودَ سرحداتو ساتنه او حفاظت کول دی اوهغه په دغه صورت کښې هم پوره کیږی دَامام مالك رحمه الله دلیل تعامل اهل مدینه دی.(۲)

دَ احنافو مذهب:- که په بیت المال کښې دَ مجاهدینودَپاره دَ لارې دَتوښې ګنجائش وی نودَ خلقونه جعل اخستل مکروه دی په دې وجه دَبیت المال مقصد ناڅاپی آفات او په مسلمانانو باندې پریوتونکی مشکلاتو بندوبست کول دی او مجاهدین دا عظیم مقصد په ډیر ښه شان سره پوره کوی په دې وجه هغوی ددې ډیر حقداردی. خوکه چرې په بیت المال کښې ګنجائش نه وی نومسلمانانوله پکاردی چه هغوی دې مجاهدینوته دَ لارې توښه او سورلی ورکړی واضحه دې وی چه دا تعاون یوشکل دې نه چه دَ بدلې دی.(۳)

دَ شافعیه مذهب:- امام شافعی رحمه الله دَ جهاددپاره جعل اخستل بالکل ناجائزګرځولی دی البته دَحاکم وخت نه که مجاهدجعل اخلی نودَدې ګنجائش شته په دې وجه چه هغه حاکم سره تعاون کوی دَامام شافعی رحمه الله دلیل دادې چه جهاد فرض کفایه دې څوك چه کوی هغه خپله ذمه واری پوره کوی نودَبل چانه به هغه ددې مزدوری اومعاوضه اخستلو مستحق نه وی. بل دَحضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت دې **کان القاعد یمنحالغازی، فاما أن یبیع الرجل غزوه، فلا أدری ماهو؟**(۴) فاعدبه غازی ته هدیه ورکوله خوبیاهم که یوسړې خپله غزوه،دَ نه شریك کیدو په وجه،خرڅوی نودَدې حکم ماته معلومات نشته

---

۱) فتح الباری:۶/۱۲٤.

۲) شرح صحیح البخاری لابن بطال:۵/۱۳۷ والمدونة الکبری:۲/٤۲.

۳) ردالمختار:۳/۲٤۳.

٤) شرح ابن بطال:۵/۱۳۷.

قوله وقال مجاهد: قلت لابن عمر: الغزو - الغزو دلته منصوبه ده تقدیر عبارت دادي أريد الغزو حافظ ابن حجر رحمه الله يوبل احتمال هم ذکر کړي دي يعنی دا منصوب علی الاغراء دي (۱) اوتقدیر عبارت دادي علیك الغزو (۲)

علامه عینی رحمه الله فرمانی چه دا احتمال غلط دي په دي سره په معنی کښي فساد راځی ځکه چه مجاهد رحمه الله پخپله دخپل خان باره کښي اطلاع ورکوی چه زه جهاد کول غواړم نه چه هغه ابن عمر رضي الله عنهما ته ترغیب ورکوی چه هغه دي جهاد ته لاړشی ددي تائید د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په دي قول سره کیږی إني أحب أن أعينك بطائفة من مالي. یعنی ستاسو امداد کول غواړم دخپل مال په ذریعه سره (۳) او اغراء خوبل ته ترغیب ورکولوته وانی د کشمیښی په نسخه کښي انغزو بالنون استفهام سره راغلي دي (۴)

قوله إن غناك لك، وإني أحب أن يكون من مالي في هذا الوجه - مطلب دا چه که مالدار دي خودخپل خان دپاره دي. زما داخواهش دي چه زما څه مال په جهاد کښي خرچ شی د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما داقول په دي خبره باندي دلالت کوی که یوسړي د ثواب په نیت سره یومجاهدسره مالی امداد کوی یا سورلی ورکوی نو په دي کښي هیڅ حرج نشته (۵) اودا په هغه جعل اومزدورنی کښي نه راځی کوم چه مختلف فیه ده

دمذکوره تعلیق تخریج:- دااثر دلته تعلیقًا نقل شوي دي اوامام بخاری رحمه الله ددي اثر معنی کتاب المغازی باب غزوة الفتح کښي موصولاً نقل کړي دي (۶)

وَقَالَ عُمَرُ إِنَّ نَاسًا يَأْخُذُونَ مِنْ هَذَا الْمَالِ لِيُجَاهِدُوا، ثُمَّ لَا يُجَاهِدُونَ، فَمَنْ فَعَلَهُ فَنَحْنُ أَحَقُّ بِمَالِهِ، حَتَّى نَأْخُذَ مِنْهُ مَا أَخَذَ.

دا تعلیق ابن ابی شیبه رحمه الله په مصنف (۷) اوامام بخاری رحمه الله التاریخ الکبیر کښي موصولاً ذکر کړي دي (۸) حافظ رحمه الله فرمائی وهواسناد صحیح (۹)

دحضرت عمر رضي الله عنه دَ اثرنه مستنبط فوائد:- ① رومبنی فائده خوداده که یوسړی د بیت المال نه

---

۱) الاغراء: هوتنبیه المخاطب علی أمر محبوب لیفعله. مثل: الزکاة الزکاة وانظر للبسط موسوعة النحو والصرف: مادة: الاغراء. ص:۱۲۱ وجمع الجوامع للسیوطی. ص:۱۷۰.

۲) فتح الباری:۶/۱۲۴.

۳) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۱.

۴) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۱.

۵) عمدة القاری: ۱۴/۲۳۱.

۶) فتح الباری: ۶/۱۵۴ قدیمی.

۷) المصنف ۶/۴۵۱ کتاب السیر باب ماقالو فی الرجل یاخذ المال للجهاد ولایخرج رقم:۳۲۸۱۶.

۸) التاریخ الکبیر:۶/۳۶۴ ترجمة رقم:۲۶۵۱ وتغلیق التعلیق: ۳/۳۵۲.

۹) فتح الباری:۶/۱۱۴.

دځه کار دپاره پیسې واخستې اوهغه دغه کار نه پوره کوی نوپه هغه باندې لازم دی چه د بیت المال پیسې واپس کړی

② دویمه فائده داده چه یوسړې دبیت المال نه دځه ذمه دارنی تنخواه اخلی اوهغه د دغه ذمه دارنی د اداکولو هډو قابل نه دې نودده نه به هغه تنخواه اخستې شی اوهغه به د دغه مال مستحق نه وی (۱)

یوه بله شبه اودهغې ازاله - علامه ابن المنیر رحمه الله فرمائی په دې خبره سره داشك نه دی کیدل پکار چه د بیت المال دمال اصل حکم خو دمسلمانانودپاره اباحت دې نودا په مذکوره دواړو صورتونوکښې اخستې شوې مال دواپس کولوځه مطلب؟ دې جواب دادې چه د بیت المال نه د مال دحصول دوه صورتونه دی: ① یوخوداد چه هغه مسلمان دې اوهم په دې حیثیت سره مطالبه کوی نود ضابطه مطابق به هغه ته خپله حصه خامخا ملاویږی. ② دویم صورت دادې چه هغه د یوکاردکولواجرت اخلی نو په دې صورت کښې هغه کار یا ذمه واری پوره کول ضروری دی کنی هغه به د بیت المال د مال مستحق نه وی (۲)

وَقَالَ طَاوُسٌ وَمُجَاهِدٌ إِذَا دُفِعَ إِلَيْكَ شَيْءٌ تَخْرُجُ بِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاصْنَعْ بِهِ مَا شِئْتَ، وَضَعْهُ عِنْدَ أَهْلِكَ.

یعنی حضرت طاؤس رحمه الله او مجاهد رحمه الله فرمائی که تاسو ته د جهاد دپاره څه څیز درکړې شی نوهغې سره چه څه غواړئی کوئی (تردې چه) خپل کورواالاسره ئی هم کیخودې شې.

حضرت طاؤس رحمه الله اوحضرت مجاهد رحمه الله قول په دې باندې دلالت کوی چه هغوی دجهاددپاره څه اخستل نه ناخوښه کوی. نوکه یومجاهدته مال ورکړې شی نوهغه په ضروریااو متعلقات جهادکښې څنګه چه غواړی خرچ کولې شی که د کور والا په خرڅ خوراك باندې خرچ کوی ځکه چه دهغوی د ضرورتونوخیال ساتل هم د مجاهد د جهاد سره متعلق دی دې دپاره چه دخپل بال بچ د طرف نه مطمئن وی (۳)

حضرت سعیدبن مسیب، امام لیث اوامام ابوسفیان ثوری رحمهم الله هم دغه مذهب دې (۴)

دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما یواثر موطا امام مالك کښې نقل کړې شوی دی **إذا بلغت وادی القری، فشانك به** یعنی چه کله وادی قری ته اورسئی (که جنګ وی اوکه نه وی) په دغه مال کښې چه څنګه تصرف کول غواړئی اوکړئی. (۵) دې نه معلومه شوه چه کوم مال مجاهد ته ورکولې شی که هغه د جنګ میدان پورې لاړشی نوکه جنګ شوې وی اوکه نه وی شوې په دواړو صورتونوکښې هغه مال دمجاهددې هغه په دې کښې هرقسم تصرف کولې شی.

---

۱) عمدة القاری: ۲۳۱/۱۴ نقلا عن ابن المنیر.
۲) المتواری لابن المنیر، ص: ۱۶۲.
۳) عمدة القاری: ۱۳۱/۱۴.
۴) فتح الباری: ۱۲۵/۴.
۵) المؤطاللامام مالک.

خود حضرت ابن عباس او حضرت زبیر رضی الله عنهما قول د حضرت طاؤس رحمه الله او حضرت مجاهد رحمه الله خلاف نقل دي. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی أنفقها فی الکراع والسلاح یعنی مال د سورلنی او وسلې په مدکښې خرچ کړئی اودحضرت ابن زبیر رضی الله عنهما قول دي أنفقها فی سبیل الله بل امام ابرهیم نخعی رحمه الله فرمائیل چه خلقوپه جهاد کښې د مال اخستلو په خائی ورکول ډیرخوښول (۱) دَدي مسئلې په اعتبارد مذاهبو تفصیل اوجزئیات باب إذاحمل علی فرس، فرآساهاتباع لاندي راځی.

حدیث ۲۸۰۸ (۲) حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِي حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ أَنَسٍ سَأَلَ زَيْدَ بْنَ أَسْلَمَ، فَقَالَ زَيْدٌ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ - رضی الله عنه - حَمَلْتُ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَرَأَيْتُهُ يُبَاعُ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ - صلی الله علیه وسلم - أَشْتَرِيهِ فَقَالَ «لاَ تَشْتَرِهِ، وَلاَ تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ». [ر: ۱۴۱۹]

رجال الحدیث

① **الحمیدی**: دا ابوبکر عبدالله بن زبیر حمیدی رحمه الله دي. دَدوی حالات روستو تیرشوی دی (۳)

② **سفیان**: دا سفیان بن عیینه بن میمون ابومحمد کوفی رحمه الله دي. دَدوی تذکره تیره شوې ده (۴)

③ **مالک**: دا مشهور امام مالك بن انس بن مالك مدنی رحمه الله دي. دَدوی تذکره هم تیره شوې ده (۵)

④ **زید بن اسلم**: - دا ابواسامه زید بن اسلم قرشی مدنی رحمه الله دي دَدوی تذکره په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده (۶)

⑤ **اسلم** رضی الله عنه: - دادَ حضرت عمر رضی الله عنه خادم خاص اومولی اسلم عدوی مخضرمی رضی الله عنه دي (۷)

⑥ **عمربن خطاب** رضی الله عنه: - داحضرت امیرالمؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه دي دَ دوی حالات بدء الوحی کښې راغلی دی (۸)

دَحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت: - دَدي حدیث ترجمة الباب سره مطابقت داسې دي چه حضرت عمر رضی الله عنه کوم اس هغه مجاهدته ورکړي وو هغه دَحملان قبیل نه وو اوهغه وقف نه وو خکه که هغه اس دَ وقف وي نوهغه خرڅول به جائزنه وو دَدي خبري تائید دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دَدي فرمان نه کیږی: **لاتعدفی صدقتك**. داقول په دي خبره دلالت کوی چه هغه اس حملان یعنی دَ

---

(۱) شرح ابن بطال: ۱۳۸/۵.

(۲) تقدم تخریجه فی کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.

(۳) کشف الباری: ۲۳۷/۱.

(۴) کشف الباری: ۲۳۸/۱.

(۵) کشف الباری: ۲۹۰/۱.

(۶) کشف الباری: ۲۰۳/۲.

(۷) تقدم تخریجه فی کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.

(۸) کشف الباری: ۲۳۹/۱.

صدقه په توګه ورکړي شوي وو هغه وقف یا سرکاری اس نه وو (۱)

احدیث ۲۸۰۹](۲) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضي الله عنهما أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَوَجَدَهُ يُبَاعُ، فَأَرَادَ أَنْ يَبْتَاعَهُ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «لاَ تَبْتَعْهُ، وَلاَ تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ». [ر: ۱۴۱۸]

رجال الحديث

① **اسماعیل** - دا ابوعبدالله اسماعیل بن ابی اویس مدنی دي. دَ امام مالک رحمه الله خوږنې دي دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی. (۳)

② **مالک** - دا امام دارالهجرة حضرت مالک بن انس رحمه الله دي. (۴)

③ **نافع** - دا ابوسهیل حضرت نافع بن مالک مدنی رحمه الله دي په کتاب الایمان کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده. (۵)

④ **عبدالله بن عمر** - دادَحضرت عمر رضي الله عنه خوئی عبدالله رضي الله عنه دي. دَدوی حالات شاته تیرشوی دی. (۶)

⑤ **عمربن الخطاب** - دا امیرالمؤمنین حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه دي (۷)

په رومبی روایت او دې روایت کښې صرف دَ رواة معمولی شان فرق دي. یباع - دا په ترکیب کښې وجد دَپاره مفعول ثانی واقع کیږی. أن یبتاعه، لاتبتعه: دَ باب افتعال نه دَدې معنی دَ لفظ شراء راځی. (۸)

احدیث ۲۸۱۰](۹) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الأَنْصَارِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو صَالِحٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي مَا تَخَلَّفْتُ عَنْ سَرِيَّةٍ، وَلَكِنْ لاَ أَجِدُ حَمُولَةً، وَلاَ أَجِدُ مَا

---

(۱) شرح ابن بطال: ۱۳۸/۵ وعمدة القاری: ۲۳۲/۱۴.

(۲) تقدم تخریجه فی کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟ رقم: ۱۴۹۰.

(۳) کشف الباری: ۱۱۳/۲.

(۴) کشف الباری: ۲۹۰/۱.

(۵) کشف الباری: ۲۷۱/۲.

(۶) کشف الباری: ۶۳۷/۱.

(۷) کشف الباری: ۲۳۹/ ۱.

(۸) عمدة القاری: ۲۳۲/۱۴.

(۹) تقدم تخریجه فی کشف الباری: ۳۰۵/۲.

أَحْمِلُهُمْ عَلَيْهِ، وَيَشُقُّ عَلَيَّ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنِّي، وَلَوَدِدْتُ أَنِّي قَاتَلْتُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقُتِلْتُ، ثُمَّ أُحْيِيتُ ثُمَّ قُتِلْتُ، ثُمَّ أُحْيِيتُ». [ر: ۲۶۴۴]

قوله ولكن لا أجد حمولة ولا أجد ما أحملهم عليه - علامه رشید احمد گنگوهی رحمه الله فرمانی چه ددې دواړو جملو جدا جدا مراد متعین کول ضرور دی دې ډپاره چه تکرار لازم رانه شی هغوی دوه احتمالات ذکر کړی دی ① یوخودا چه دویمې جملې نه هغه سورلی مراددی چه په ذاتی ملکیت کښې وی نومطلب به دا شی زما سره خپله هیڅ زیاتی ذاتی سورلی نشته گنی هم مجاهدته به مې ورکوله دویمه جمله یعنی ما لا نلهم نه هغه سورلی مراددی چه ملکیت اوسبب مثلاً په عاریت وغیره کښې حاصله کړې شی په عاریت کښې مې هم څه سورلی نه ده اخستې گنی هم هغه به مې ورکوله

② دویم احتمال دادې چه د دویمې جملې نه مراد نفس حموله یعنی د سورلئی حصول دې دویمې جملې نه مراد هغه وسائل دی په کوم سره چه سورلی اخستې شی لکه سره زر روپئی پیسې وغیره یعنی نه سورلی موجود دی اونه نی وسائل شته [۱]

نکته - هم دغه روایت کتاب الایمان اوائل کښې هم راغلی دی په کوم کښې چه د شهادت دا خواهش په قتلت باندې ختمیږی او دلته په دې روایت کښې احییت باندې ختمیږی علامه کرمانی رحمه الله دلته د یونکته طرف ته اشاره فرمائیلې ده د کوم حاصل چه دادې چه دکوم روایت په آخره کښې اقتل واردشوې دې په دې کښې د اصل حقیقی سعادت اونیک بختئی سبق ذکرکړې شوې دې حقیقتا د سعاد حاصلیدو ذریعه شهادت دې او په کوم روایت کښې چه احیا یا احییت لفظ واردشوې دې په هغې کښې د واقع او حقیقت ذکردې چه د دنیا د ژوند اومرګ نه پس په آخره کښې راتلونکې څیزهم حیات دې چه الله تعالی به ټول په آخره کښې راژوندی کوی اوهغه ژوندون ابدی دې اوس حاصل دادې چه رسول اکرم ﷺ بار بار د شهادت او د بیا ژوندون حاصلولو تمنااوکړه لکه چه رسول الله ﷺ داخواهش کولو چه ماته شهادت ملاؤشی بیا ژوندملاؤشی اودوباره بیا شهادت ملاؤشی اوبیا ژوندحاصل شی تردې چه په آخرت کښې کوم حیات ماته حاصل وی هغه دې د شهادت نه پس حاصل وی والله اعلم [۲]

باب-۱۱۸ ماقبل فی لواء النبی ﷺ

د ترجمة الباب مقصد - دلته امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې د لواء ذکرکړې دې خو په مذکوره روایاتوکښې لواء او رایه دواړو ذکرراغلې دې غالبًا امام صاحب لواء، رایه او عَلَم کښې فرق نه کوی او لغوی حضرات هم دا کلمات مترادفات شمیری حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی اللواء: بکسر اللام والمد هی الرایة ویسمی أیضًا العلم [۳]

---

[۱] لامع الدراری: ۷/۲۶۰.
[۲] شرح الکرمانی: ۱۲/۲۰۷.
[۳] فتح الباری: ۶/۱۲۶.

امام ترمذی رحمه الله لواء او راية کښې د فرق قائل دي هغه ذهريودپاره جدا جدا باب قايم کړي دي باب الاوية ترجمه قايم کولوسره هغوی دحضرت جابر رضی الله عنه روايت نقل کړي دي أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم دخل مكة ولواءه أبيض (۱)

او بيا باب فی الرايات ترجمه قايم کولوسره دحضرت براء رضی الله عنه حديث ذکرکړي دي أن راية رسول الله صلى الله عليه وسلم كانت سوداء مربعة من نمرة. (۲)

او په حديث ابن عباس رضی الله عنهما سره ئی نور فرق واضحه کړو کانت رايته سوداء ولواءه أبيض (۳) قاضی ابوبکرابن العربی وائی چه لواء هغه جهنډي ته وائی چه په نيزه باندې اوترلې شی اوراغونډه کړي شی او رايه هغه جهنډي ته وائی چه اوترلې شی اوچته کړي شی اوهغه په هواکښې خوزيږی (۴) بعض خلق وائی چه رايه غټې جهنډي ته وائی او لواء وړې جهنډي ته وائی بعض حضرات وائی چه رايه هغه ده چه سپه سالارسره وی اولواء هغه ده چه فوجی دستوسره وی اوبعضو ددې عکس وئيلې دي (۵)

بهرحال که دواړه جدا اومنلې شی نووئيلې به شی چه سره ددې چه جدا جدا دی خو دواړه هم جهنډي دی اودواړه د علامت او شعاريه توګه استعماليږی اود غټې وړې فرق کيدې شی اوداستعمال دمواقع په اعتبارسره فرق هم کيدې شی (۶) په دې وجه امام بخاری رحمه الله د لواء ترجمه کولوسره که رايه او لواء دواړه روايتونه ذکرکړی نو په دې کښې هيڅ مضائقه نشته

[حديث ۲۸۱۱] (۷) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ثَعْلَبَةُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ الْقُرَظِيُّ أَنَّ قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ الأَنْصَارِيَّ -رضى الله عنه- وَكَانَ صَاحِبَ لِوَاءِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَرَادَ الْحَجَّ فَرَجَّلَ.

رجال الحديث

① **سعيدبن ابی مريم**:- سعيدبن حكم بن محمد ابومحمدابن ابی مريم مصری رحمه الله دي دهغوی حالات کتاب العلم کښې تيرشوی دی (۸)

② **ليس بن سعد**:- ليث بن سعد رحمه الله دي دده حالات شاته تيرشوی دی (۹)

---

۱) الجامع للترمذی:۲۹۷/۱ أبواب الجهاد باب ماجاء فی الالوية رقم:۱۶۷۹.
۲) الجامع للترمذی:۲۹۷/۱ أبواب الجهاد باب ماجاء فی الرايات رقم:۱۶۸۰.
۳) ايضاً رقم:۱۶۸۱.
۴) فتح الباری:۱۲۶/۶.
۵) فتح الباری:۱۲۶/۶.
۶) عمدة القاری:۲۳۲/۱۴.
۷) أخرجه الاسماعيلی نقلا عن فتح الباری:۱۲۷/۶ وعمدة القاری:۱۳۳/۱۴.
۸) كتاب العلم:۴ باب من سمع شيئا فراجع حتى يعرفه.
۹) كشف الباری:۳۲۴/۱.

③**عقیل** - دا عقیل بن خالد بن عقیل رحمه الله دي په کتاب العلم کښې د دوی حالات راغلی دی (۱)
④**ابن شهاب** - دامشهور محدث ابن شهاب زهری رحمه الله دي د دوی حالات تیر شوی دی (۲)
⑤**ثعلبة بن ابی مالک قرظی** - د دوی حالات په کتاب الجهاد کښې تیر شوی دی (۳)
⑥**قیس بن سعد بن عبادة** - داصحابی رسول حضرت قیس بن سعد رضی الله عنه دي د دوی حالات کتاب الجنائز کښې تیر شوی دی (۴)

د حدیث مقصد - دا روایت دلته د ذکر کولو مقصد صرف داجمله ذکر کول دی چه حضرت قیس بن سعد انصاری رضی الله عنه د رسول کریم صلی الله علیه وسلم علم بردار او جهنډا نیونکي به وو اودلته د لواء ذکر راغلي دي

ان قیس بن سعد.... - دا اسم ان دي او اراد الحج فرجل جمله خبر د ان ده او وکان صاحب لواء جمله معترضه ده (۵) مکمل روایت داسې دي فرجل احد شقی راسه فقام غلام له فقلد هدیه فنظر قیس فاذا هدیه قد قلد، فاهل بالحج ولم یرجلشق راسه الاخر (۶) یعنی قیس د خپل سړ د یوې حصې ګمنزه اوکړه د هغه یوغلام وو اود هدی یعنی قربانی قلاده اوترلي شوه کله چه قیس رضی الله عنه اولیدلو چه د هغه هدی یعنی د قربانئی څاروي قلاده ترلي شوې دي نوزر نی د حج تلبیه اووئیله اود خپل سر د دویمې حصې ګمنزه ئی اونه کړه.

امام بخاری رحمه الله په دي مقام د حضرت قیس بن سعد رضی الله عنه پوره اثر نقل کولو په خائی په لږه شانحصه باندې اکتفا کړې ده. د دي وجه داده چه دا اثر په صحابی باندې موقوف دي او امام بخاری په عام توګه باندې خپل کتاب کښې مرفوع احادیث راوړی البته دلته کان صاحب لواء النبي صلی الله تعالی علیه وسلم دي حصې ته به مرفوع وئیلي شی ځکه چه د لواء هم د حضور اکرم صلی الله علیه وسلم د طرف نه به وی (۷)

د روایت ترجمة الباب سره مناسبت:- د دي اثر ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضحه دي ځکه چه دلته د لواء ذکر په صراحت سره موجود دي (۸)

---

۱) کشف الباری:۳/.
۲) کشف الباری:۳۲۶/۱.
۳) باب حمل النساء القرب الی الناس فی الغزو.
۴) باب من قام لجنازة یهودی.
۵) عمدة القاری:۲۳۳/۱٤.
۶) ارشادالساری:۱۲۸/۵.
۷) شرح القسطلانی:۱۲۸/۵.
۸) عمدة القاری:۲۳۳/۱٤.

احدیث ۲۸۱۲](۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ - رضى الله عنه - قَالَ كَانَ عَلِي - رضي الله عنه - تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - فِي خَيْبَرَ، وَكَانَ بِهِ رَمَدٌ، فَقَالَ أَنَا أَتَخَلَّفُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَخَرَجَ عَلِي فَلَحِقَ بِالنَّبِي - صلى الله عليه وسلم - فَلَمَّا كَانَ مَسَاءُ اللَّيْلَةِ الَّتِي فَتَحَهَا فِي صَبَاحِهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ - أَوْ قَالَ لَيَأْخُذَنَّ - غَدًا رَجُلٌ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ - أَوْ قَالَ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ - يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَيْهِ ». فَإِذَا نَحْنُ بِعَلِي، وَمَا نَرْجُوهُ، فَقَالُوا هَذَا عَلِي، فَأَعْطَاهُ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - . فَفَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ. [۳۴۹۹، ۳۹۷۲]

رجال الحدیث

① **قتیبه** - دا قتیبه بن سعید رحمه الله دي. کتاب الایمان کښې د ده وی تذکره تیره شوې ده. (۲)

② **حاتم بن اسماعیل** - دا حاتم بن اسماعیل کوفی مدنی رحمه الله دي د ده وی تذکره اول تیره شوې ده. (۳)

③ **یزید بن ابی عبید** - د ده وی حالات کتاب العلم کښې تیر شوی دی. (۴)

④ **سلمه بن اکوع** - دا معروف صحابی رسول حضرت سلمه بن اکوع رضي الله عنه دي د ده وی حالات هم کتاب العلم کښې وړاندې تیر شوی دی. (۵)

⑤ **علی بن ابی طالب** - دا امیر المؤمنین حضرت علی رضي الله عنه دي د ده وی حالات هم په کتاب العلم کښې په تفصیل سره تیر شوی دی. (۶) د دې حدیث تشریح کتاب الجهاد کښې باب دعاء النبي علیه السلام الاسلام والنبوة کښې تیره شوې ده. (۷)

ترجمة الباب سره مطابقت - د دې روایت ترجمة الباب سره مطابقت لاعطین الرایة.... نه مستفاددي (۸) دي نه دا هم معلومیږی چه امام بخاری رحمه الله رایة او لواء کښې فرق نه کوی لکه چه واضحه ده چه امام صاحب خو باب په لواء عنوان سره قایم کړې دي خو روایت نی د رایة والا

---

۱) الحدیث أخرجه البخاری فی کتاب فضائل اصمه باب النبی صلی الله علیه وسلم ومسلم فی باب من فضائل علی ابی طالب رضي الله عنه رقم: ۶۲۲۴.

۲) کشف الباری: ۱۸۹/۲.

۳) کتاب الوضوء باب بلاترجمه قبل باب من مضمض واستنشق من غرفة واحدة.

۴) کشف الباری: ۱۸۲/۴.

۵) کشف الباری: ۱۸۳/۴.

۶) کشف الباری: ۱۴۹/۴.

۷) رقم الحدیث: ۲۹۴۲.

۸) عمدة القاری: ۲۳۳/۱۴ والقسطلانی: ۱۲۸/۵.

نقل کړي دي لکه چه هغه د امام ترمذی رحمه الله په شان په دواړو کښې امتیاز اوفرق نه کوی هم دغه خبره به د راتلونکی روایت باره کښې کولې شی بل هم دغه روایت مسند احمد کښې دحضرت بریده رضی الله عنه په واسطه سره نقل دي دکوم الفاظ چه دادی یا دافع الواء الی رجل یحبه الله ورسوله [۱] دا روایت هم په دي دلالت کوی چه لواء او رایة دواړو کښې هیڅ فرق نشته [۲]

فائده - امام طبری رحمه الله فرمانی چه د حضرت علی رضی الله عنه دغه روایت نه دا فائده حاصلیږی چه امام له پکاردی چه د لښکر امیر داسې سړي جوړکړی چه دهغه د طاقت قوت بصیرت هوښیارتوب او پوهه باندې اعتماد کولې شی [۳]

احدیث ۲۸۱۳ [۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلاَءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ يَقُولُ لِلزُّبَيْرِ رضى الله عنهما هَا هُنَا أَمَرَكَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ تَرْكُزَ الرَّايَةَ. [۴۰۳۰]

رجال الحدیث

① **محمدبن علاء** دا محمدبن علاء ابوکریب همدانی کوفی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب العلم کښې تیرشوی دی [۵]

② **ابواسامة** - دا ابواسامه حماد بن اسامه بن زید قرشی کوفی رحمه الله دي دَده تذکره تیره شوې ده [۶]

③ **هشام بن عروه** - دا دعروه بن زبیربن عوام رضی الله عنه خوئی دي

④ **عن ابیه** - داحضرت عروه بن زبیر رحمه الله دي دَدي دواړو حضراتو ذکریه بدء الوحی کښې تیرشوي دي [۷]

⑤ **نافع بن جبیر** - دانافع بن جبیر مطعم رحمه الله دي دَده تذکره په کتاب الوضوء کښې تیره شوي ده [۸]

د حدیث مفهوم - حضرت نافع رحمه الله فرمائی چه ما دَحضرت عباس بن عبدالمطلب دَحضرت زبیربن عوام رضی الله عنه نه په مقام حجون کښې پښتنه کونکې واوریدو چه آیا هم دغه هغه خائی دي چرته چه رسول الله صلی الله علیه وسلم تاته د جهنډي خښولوحکم درکړي وو؟ نوحضرت زبیر رضی الله عنه اوفرمائیل

---

[۱]) فتح الباری: ۱۵۷/۶ قدیمی.
[۲]) فتح الباری: ۱۲۷/۶.
[۳]) ایضاً.
[۴]) أخرجه البخاری فی کتاب المغازی باب ابن رکزالنبی صلی الله علیه وسلم الرایة یوم الفتح.
[۵]) کشف الباری: ۳۵۷/۳.
[۶]) کشف الباری: ۴۱۴/۳.
[۷]) کشف الباری: ۱۱/۱.
[۸]) باب الرجل یوضئ صاحبه رقم: ۱۸۲.

اوجی کتاب المغازی کښې دا روایت په تفصیل سره راروان دی (۱)

فائده - علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه حدیث زبیر رضی الله عنه په دې خبره دلالت کوی چه جهنډا دامام دحکم او اجازت نه بغیر نه شی خښولې خکه چه دغه جهنډا دامام اودهغه دحکم نشاندهی کوی نوپه داسې اهم معامله کښې به د امام د اجازت او دهغه د حکم نه بغیر جنهډا لګول مناسب نه وی

د دې خبرې دلیل چه جهنډا خښولوکښې هم دامام د احازت ضرورت شته هغه حدیث دی په کوم کښې غزوه موته کښې حضرت جعفر بن ابی طالب او عبدالله بن رواحه رضی الله عنهما د شهادت نه پس جهنډا زید بن حارثه رضی الله عنه نیولې وه او هغه شهیدشو او بیا حضرت خالدبن ولید رضی الله عنه بغیر د اجازت اوحکم نه جهنډا اونیوله الله تعالی دهغوی په لاس باندې مسلمانانوته فتح ورکړه

اخذالرية زيد فاصيب ثم اخذها خالد من غير امره ففتح له (۲) نودا روایت په دې خبره دنص صریح درجه لری چه دعلم او جهنډې نیولوذمه واری پخپله دامام ده اوهغه ته مکمل اختیاردی چه هغه جنهډا چاله غواړی ورکړی اودعلم بردارئی چاله چه غواړی اجازت ورکولې شی (۳)

باب-۱۱۹: الاجیر

د ترجمة الباب مقصد:- دې باب قایمولوسره امام بخاری رحمه الله یوحکم خودل غواړی چه اجیر في الغزو ته به مال غنیمت نه حصه ملاویږی که نه؟ (٤)

د اجیرفي الغزو دوه حالتونه دی: ① یاخو به اجیرفی الخدمت وی ② یابه اجیرللقتال وی

① **د اجیرفي الخدمت حکم**:- اجیر خدمت هغه کس وی چه د یومجاهدذاتی خدمت دپاره یادهغه د اس وغیره د خیال ساتلودپاره ورسره شوې وی دا په اتفاق سره جائزدې خو دمال غنیمت نه به هغه ته حصه ملاویږی که نه؟ په دې اختلاف دې د احنافوپه نیز به دده ته سهم نه ملاویږی صرف اجرت به ملاویږی خکه چه هغه د جنګ په اراده سره نه دې تلې اوکه هغه خدمت پریخودواوپه جنګ کښې شامل شو نوهغه به هم د لښکرنه شمیرلې شی اوهغه ته به هم سهم غنیمت ملاویږی دې نه علاوه په بل صورت کښې به هغه هیڅ کله مستحق نه وی خکه چه دهغه په جنګ کښې شرکت نه کولوسره داخبره واضحه شوه چه هغه د جنګ په اراده سره نه دې راغلې (۵)

امام مالک رحمه الله (۶) ابن المنذر ، لیث بن سعد ، سفیان ثوری رحمهم الله نه د حنفیه موافق قول

---

۱) کشف الباری:ص ۵۰۸ کتاب المغازی.

۲) کشف الباری. ص:٤٨١ کتاب المغازی باب غزوة مؤته من ارض الشام.

۳) شرح ابن بطال: ۱٤۱/۵.

٤) عمدة القاری:۲۳٤/۱٤.

۵) بدائع الصنائع:۱۲۶/۷ کتاب السیرمطلب فی بیان من یتنفع بالغنائم.

۶) المدونة الکبری:۲۳/۲بتب سهما النساء والتجار والعبید.

نقل دي [۱] اود امام احمد رحمه الله نه دوه اقوال نقل دي يوروايت د احنافو موافق دي خودويم روايت مطابق اجيرخدمت ته به سهم غنيمت مطلقا نه ملاويږي دامام اوزاعي او اسحاق رحمهم الله هم دغه مذهب دي چه په ذاتي خدمت باندي مقرراجيرته به دغنيمت نه حصه نه ملاويږي [۲]

د اجيرقتال حكم - دحنفيه په نيز اجيرقتال ته به په مال غنيمت كښې حصه ملاويږي مزدوري به نه ملاويږي امام محمد رحمه الله په سيركبيركښې ليكلي دي كه يوسړي دبل سړي په بدله كښې جنګ دپاره لاړشي نوهغه ته به مزدوري نه ملاويږي ځكه چه داد طاعات نه دي دكوم اجرچه به الله تعالى وركوى اوكوم سړي چه په طاعات باندي عمل كوى هغه دالله تعالى په دربار كښې نيزديكت حاصلوى اودخپلې نفع اوفائدې دپاره عمل كوى نودهغه مزدورى به په بل انسان باندي څنګه وى؟

دغه شان د مال غنيمت حاصليدو په صورت كښې دي سړى ته به حصه ملاويږي چه په جنګ كښې شريك شوې وى نه چه دهغه سړى كوم چه دي په مزدورئى او اجرت باندي جنګ له راوستې دي [۳] د احنافو دليل دحضرت عمر رضي الله عنه روايت الغنيمة لمن شهدالوقعة دكوم حاصل چه دادي كه يوسړي په ميدان جنګ كښې موجود وى او په جنګ كښې هم شريك شوې وى نوهغه ته به په مال غنيمت كښې حصه ملاويږي [۴]

د شوافع هم دغه مذهب دي د كوم تفصيل چه دادي كه مسلمان آزاد بالغ د جنګ په صفونو كښې موجود وو نوهغه ته به سهم غنيمت ملاويږي ځكه چه په هغه باندي جهادفرض دي دكوم د اجرت چه استحقاق نه وى او كه هغه غلام وى يانابالغ وى يا كافروى نودمزدورئى اواجرت استحقاق به ئى وى. [۵]

په نقل مذهب كښې د حافظ ابن حجر رحمه الله تسامح:- دلته د حافظ صاحب د احنافو مذهب نقل كولوكښې تسامح شوې دي داحنافو مذهب په دي مسئله كښې د شوافع موافق دي [۶] د مالكيه او حنابله موقف دادي چه اجيرللقتال ته به صرف دهغه اجرت ملاويږي دغه حضراتو استدلال حديث باب نه دي په كوم كښې چه حضرت يعلى بن امير رضي الله عنه يوسړي په دري ديناره د اجير جوړولوذكر موجوددي اودا چه هغه سړى ته ئى هم دري ديناره وركړل [۷]

حنفيه داسې روايات په كوم كښې چه داجرت وركولوذكر دي هغې ته اجيرللخدمة باندي

---

[۱] المغنى:۹/ ٤٤الفصل رقم: ۷۶۰۰ كتاب الجهاد حكم ملوا استاجر الامير قوما يغزون مع المسلين وحكم الاجير للخدمة.

[۲] پورتنى حواله .

[۳] السير الكبير:۲/۱۶۶ نقلا عن اعلاءالسنن:۱۲/۲۲۳.

[۴] راجع للتفصيل: اعلاء السنن:۱۲/۱۳۸، ۲۲۵.

[۵] فتح البارى: ۶/۱۲۵.

[۶] اعلاء السنن:۱۲/۲۲۳.

[۷] المغنى: ۹/ ٢٤٤ مساله رقم:۷۵۹۹حكم ماله استاجر الا مام قوما يغزون مع المسلمين.

محمول کوی [1] قال الحسن وابن سیرین: یقسم للاجیر من المغنم.

د تعلیق تخریج - دا تعلیق په مصنف عبدالرزاق کښې او مصنف ابن ابی شیبه کښې موصولاً ذکر کړې شوې دې [2] واخذ عطیة بن قیس فرسا علی النصف، فبلغ سهم الفرس اربعمائة دینار، فاخذ مائتینث واعطی صاحبه مائتین

عطیه بن قیس - دا جلیل القدر تابعی او مجاهد عطیه بن قیس کلاعی یا کلابی ابویحیی الحمصی دمشقی دې د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې پیدا شوې هغه علوم قرآن د ام درداء رضی الله عنها نه حاصل کړل ام درداء رضی الله عنها د قرآن عالمه وه هغې د قرآن تعلیم د خپل خاوند ابودرداء رضی الله عنه نه حاصل کړې وو عطیه بن قیس د امیرمعاویه رضی الله عنه په زمانه کښې د اسلامی فوج قاری وو هغه به خلقو ته قرآن خودلو او خلقو به هغه سره د خپلو لیکلوشو قرآنی نسخو تصحیح کوله هغوی به تلاوت کولو اوخلقو به اصلاح کوله هغه د قسطنطنیه په جهاد کښې هم شرکت کړې چرته چه د حضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه انتقال اوشو او هم هلته دفن شو

سعیدبن عبدالعزیزوائی چه د عطیه رحمه الله په مجلس کښې به د دنیا د خبرو هیڅ ذکر نه وو اونه به مونږ د دې امید لرلو چه د دنیاوی خبرو تذکره د هغوی په محفل کښې اوچیرلې شی هغوی د حضرت ابی بن کعب عبدالله بن عمرو ابن عمر نعمان بن بشیر معاویه بن سفیان نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه حدیث روایت کړې دې د هغوی نه روایت کونکو کښې د هغوی خامن سعدابوبکر بن ابی مریم عبدالله بن علاء بن زبیر عبدالرحمن بن یزید بن جابروغیره دی د حضرت عطیه وفات یوسل څلورکاله په عمرکښې ۱۰۴ هجری کښې شوې یوقول د ۱۲۱ هجری هم نقل دې [3]

د عطیه رحمه الله د اثرمفهوم - حضرت عطیه رحمه الله یواس د جهاد دپاره په اجرت باندې اخستې وو فیصله داشوې وه چه مال غنیمت کښې به نیمه حصه د اس اجرت وی هغوی ته څلور سوه دینار ملاؤشو دوه سوه دینارئی خپل خان سره کړل او دوه سوه ئی د اس والاته ورکړل اوس د عطیه بن قیس د دې عمل په حکم کښې د فقهاؤ اختلاف دې انمه ثلاثه دې قسم اجاره ته ناجانزوائی خکه چه دا اجاره مجهوله ده اوداخکه چه د غنیمت مال حاصلول څه یقینی او فیصله شوې خبره نه ده

البته امام اوزاعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله دا جائزګرځوی [4] که چرې داسې اجاره اوکړې شی نو صاحب فرس ته به مثل اجرت ملاویږی اوغنیمت به ټول په ټوله د مجاهدوی

---

[1]) انظراعلاء السنن:۱۲/۲۲۴.

[2]) مصنف عبدالرزاق ۵/۲۲۹ کتاب الجهاد باب هل یسهم للاجیر رقم:۹۴۵۶ وتغلیق التعلقی ۳/۴۵۱.

[3]) راجع: تهذیب الکمال:۲۰/۱۵۳ وسیراعلام النبلاء ۵/۳۲۴.

[4]) فتح الباری:۶/۱۲۵ وشرح ابن بطال:۵/۱۴۰.

حدیث ۲۸۱۶ [۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى عَنْ أَبِيهِ - رضی الله عنه - قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ - صلی الله علیه وسلم - غَزْوَةَ تَبُوكَ، فَحَمَلْتُ عَلَى بَكْرٍ، فَهُوَ أَوْثَقُ أَعْمَالِي فِي نَفْسِي، فَاسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا، فَقَاتَلَ رَجُلٌ، فَعَضَّ أَحَدُهُمَا الآخَرَ فَانْتَزَعَ يَدَهُ مِنْ فِيهِ، وَنَزَعَ ثَنِيَّتَهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ - صلی الله علیه وسلم - فَأَهْدَرَهَا فَقَالَ «أَيَدَعُ يَدَهُ إِلَيْكَ فَتَقْضَمُهَا كَمَا يَقْضَمُ الْفَحْلُ».

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد** - دا ابوجعفر عبدالله بن محمد بن جعفی بخاری مسندی دی د دوی حالات شاته تیرشوی دی [۲]

② **سفیان** - دامشهور محدث ابومحمد سفیان بن عیینه بن میمون کوفی رحمه الله دی د تفصیلی حالات کتاب العلم کښی راغلی دی [۳]

③ **ابن جریج** - دا عبدالملک بن عبدالعزیز ابن جریج رحمه الله دی کتاب الحیض کښی د دوی حالات تیرشوی دی [۴]

④ **عطاء** - دا عطاء بن ابی رباح قرشی ابومحمد جندی یمانی رحمه الله دی د دوی حالات کتاب العلم کښی راغلی دی [۵]

⑤ **صفوان بن یعلی** - دا صفوان بن یعلی بن امیه یمیمی رحمه الله دی

⑥ **یعلی بن امیه** - حضرت یعلی بن امیه صحابی رسول ﷺ دی د صفوان پلار دی رضی الله عنه د دواړو حالات کتاب الحج کښی تیرشوی دی [۶]

علامه مهلب رحمه الله فرمانی چه په حدیث یعلی کښی د دی خبری ثبوت خونشته چه نبی کریم ﷺ اجیرته سهم ورکړی وی لیکن امام بخاری رحمه الله داحدیث د سهم اجیر ډیره په توکه د دلیل پیش کړی دی خکه چه د حدیث نه دامعلومیږی چه د جهاد د پاره آزاد سړی اجیر جوړولی شی او الله تعالی جل شانه آزاد و مسلمانانوته خطاب کولو سره فرمائیلی دی ﴿ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ ﴾ [۷] اجیرهم په دغه خطاب اوحکم کښی داخل دی نوده ته به هم د یو مجاهد په شان د مال غنیمت نه حصه ملاویږی اجرت به ورته نه ملاویږی [۸]

---

[۱] مر أخرجه

[۲] کشف الباری: ۱/۶۵۷.

[۳] کشف الباری: ۱/۲۳۸.

[۴] کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجیله.

[۵] کتاب العلم باب عظة الامام النساء وتعلیمهن.

[۶] کتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات من الثیاب.

[۷] الانفال: ٤١.

[۸] شرح ابن بطال: ۵/۱۳۹.

واضحه دي وی چه دلته د اجیرنه مراد اجیرقتال دي اجیرخدمت چه د چادخدمت دپاره میدان جنګ ته راغلي وی او په جنګ کښي شریك شوي نه وی هغه ته به دمال غنیمت نه حصه نه ملاویږی اجرت به ورته ملاویږی د حنفیه چه کوم مشهورمذهب په کتابونوکښي ذکردي چه لایسهم للاجیر دَدي هم دغه مطلب دي علی الاطلاق سهم د اجیرنفی مقصودنه دد دَدي مسئلي تفصیل دامام محمد رحمه الله کتاب السیرالکبیر په حواله سره بیان شوي دي [1]

د حدیث دبعض الفاظوتشریح:- داحدیث وراندي تیرشوي دي البته د یوځو الفاظومطالب دلته بیانولي شی بکر خوان اوښ ته وائی او اوښي ته بکره وائی

أوثق أعمالي:- زما په عمل کښي دَتولونه زیات قابل اعتماد عمل دَغزوه تبوك شرکت دي دَحموی نسخه کښي أوفق أحمالی دي یعنی هغه اوښ د سوزلئی او بوج وغیره اچولو په اعتبارسره زما په اوښانوکښي د تولونه زیات مناسب وو اودَ مستملی په نسخه کښي أوثق أجمالی راغلي دي یعنی قابل اعتماد لوښ. أجمال دَجمل جمع ده. علامه برماوی رحمه الله رومبي قول صحیح کرځولي دي [2]

فقاتل رجلا:- دَدي قاتل مصداق پخپله حضرت یعلی رضی الله عنه دي یعنی هغه خپل اجیرسره په جنګ شو [3]

فتقضمها قضم. قضما: یوځیزباندي شخوندوهل یعنی آیا هغه هم خپل لاس ستا په خله کښي واچوی بیاته هغه باندي چکونه اولګوی لکه چه اوښ شخوندوهی

دَحدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت:- دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت فاستاجرت أجیرا کښي دي. والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب- ۱۲۰ قول النبی ﷺ (نصرت بالرعب مسیرة شهر)

وقوله جل وعز: سنلقی فی قلوب الذین کفروا الرعب بما أشرکوا بالله/آل عمران: ۱۵۱

قاله جابر، عن النبی ﷺ [ر: ۳۲۸]

دَ ترجمة الباب مقصد:- دَ ترجمة الباب مقصد خوبالکل ښکاره دي چه دلته نبی کریم ﷺ دَمنجمله خصائص نه رعب اودبدبې خصوصیت ذکرکولي شی چه د دښمنانو زړونه ترلري لري پوري دَرسول الله ﷺ د ویري نه لرزیدل او درزیدل

علامه مهلب رحمه الله فرمانی چه مونږ د دغه خصوصی رعب پخپله مشاهده کړي ده ابومحمد اصیلی بیان کوی چه مونږ د ابن ابی عامرپه قیادت کښي برشلونه [4] فتح کړو بیا مونږ ته

---

[1] راجع للتفصیل إعلاء السنن: ۱۲/ ۲۲۳ - ۲۲٤ باب لایسهم للاجیر..... یقاتلا.

[2] شرح القسطلانی: ٥/ ۱۲۷.

[3] صحیح مسلم کتاب القسامة والمحاربین باب الصائل علی نفس الانسان وعضوه رقم: ۱۶۷۳.

[4] معجم البلدان: ۱/ ۳۸٤.

باوثوق ذرائع سره معلومه شوه چه کله اهل قسطنطنیه ته زمونږ په برشلونه د فتح خبر اوشو نوهغوی د ښاردروازې بندې کړې او نورو علاقوته منتقل شو او برشلونه او قسطنطنیه کښې د دوو میاشتو مسافت وو (۱)

په روایاتوکښې تعارض اودهغې حل - په طبرانی کښې دحضرت ابوامامه رضی الله عنه په روایت کښې شهرا او شهرین (۲) الفاظ دی بل هم په طبرانی کښې دحضرت صائب بن یزید رضی الله عنه په روایت کښې **شهرا أمامی وشهراخلفی** (۳) نقل دی په ظاهره په حدیث باب او دغه دواړو روایتونوکښې تعارض دې لیکن په حقیقت کښې داسې نه دی خکه چه مقصد لریوالې اومسافت بیانول دی اودا چه د دنیا په ټولو اطرافوکښې زما رعب قایم شی لکه چه حدیث صائب بن یزید الفاظ **أمامی وخلفی** په دې دلیل دې که هغه د شهرمسافت وی اوکه د شهرین (۴) معلومه شوه چه د شهر قیداحترازی نه دې

نکته - دحضرت جابر رضی الله عنه په روایت کښې مسیرة شهر ونیلوکښې نکته ده په هغه زمانه کښې چه کوم لوئی طاقتونه او غټ ملکونه وو د مدینې نه دهغې مسافت د میاشت یا دې نه کم جوړیدلو لکه مصر شام عراق یمن وغیره (۵) هم دغه خلق ووچه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د بعثت نه ویریدل. دحضرت ابوسفیان مقوله وړاندې راځی إنه یخافه ملك بنی الاصفر.

وقول الله عزوجل: ﴿سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ﴾ (۶) دا آیت امام بخاری رحمه الله د روایت دتائید دپاره پیش کړې دې دآیت حاصل دادې چه دکافرانو په زړونوکښې کوم خوف او اضطراب کیفیت د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د بعثت نه پس پیداشوې دې هغه د شرك د وجې نه دی او په دې کښې هیڅ شك نشته چه شرك د بزدلئی او ایمان اوعقیده توحید د قوت سبب دې (۷)

یوفقهی مسئله:- اوس دلته په دې مسئله باندې خان پوهه کول پکاردی چه کوم مال په جهاد کښې بغیرد جنګ نه حاصلیږی هغه فئ یادیږی چونکه دنبي کریم صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې چه به کوم مال د دښمن تسلیم کیدو سره حاصلیدلو هغه به د حضورپاك د رعب د وجه نه حاصلیدلو په دې وجه به نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته په هغه مال کښې مکمل اختیارووچه چرته غواړی استعمال دې کړی (۸)

---

۱) شرح ابن بطال: ۱٤۲/۵.
۲) مجمع الزوائد:۲۵۹/۸.
۳) مجمع الزوائد:۲۵۶/۸.
٤) فتح الباری:۱۲۷/۶.
۵) فتح الباری:۱۲۸/۶.
۶) (آل عمران:۱۵۱).
۷) عمدة القاری: ۲۳۵/۱٤.
۸) عمدة القاری: ۲۳۵/۱٤.

قوله قاله جابر عن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم - دا تعليق امام بخارى رحمه الله د يزيد الفقير رحمه الله په واسطه سره كتاب الطهارة او كتاب الصلة اوكتاب الخمس نبي موصولا نقل كړي دي (١)

احديث ٢٨١٥ (٢) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ « بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ ، فَبَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الأَرْضِ ، فَوُضِعَتْ فِى يَدِى » . قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَقَدْ ذَهَبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَأَنْتُمْ تَنْتَثِلُونَهَا. [٦٥٩٧ ، ٦٦١١ ، ٦٨٤٥]

رجال الحديث

① **يحيى بن بكير** - دا ابوزكريا يحيى بن كبير فرشى سخروى مصرى رحمه الله دي

② **ليث بن سعد** - دا ابوالحارث ليث بن سعد بن عبدالرحمن فهمى رحمه الله د

③ **عقيل** - داعقيل بن خالد بن عقيل رحمه الله دي

④ **ابن شهاب** - دا ابوبكر محمد بن مسلم بن عبيدالله بن شهاب زهرى رحمه الله دي ددي څلورو واړو حضراتو تذكره بدء الوحى كښې راغلې ده (٣)

⑤ **سعيد بن مسيب** - داسعيد بن مسيب بن حزن رحمه الله دي ددوى تذكره كتاب الأيمان كښې تيره شوې ده (٤)

⑥ **ابوهريره** - دا سيدالمحدثين حضرت ابوهريره رضي الله عنه دي د دوى تفصيلى حالات شاته تيرشوى دى (٥) جوامع الكلم دا اضافة الصفة الى الموصوف د قبيل نه دي يعنى الكلم الجوامع دي علامه خطابى رحمه الله فرمانى معناه: أيجاز الكلام فى إشباع للمعانى، يقول الكلمة القليلة الحروف، فتنتظم الكثيرمن المعنى، وتتضمن أنواعا من الاحكام. يعنى مختصراوجامع خبرې دكوم الفاظ چه كم وى اومطالب اوفواندنى زيات وى بنكاره كړي شى (٦)

---

(١) تغليق التعليق:٣/٤٥٢.

(٢) أخرجه البخارى فى كتاب التعبير باب رؤيا الليل رقم:٦٩٩٨ وباب المفاتيح فى اليد رقم: ٩٠١٣وكتاب الاعتصام بالكتاب ولسنة باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم: بعثت به جوامع الكلم رقم:٧٣٧٣ومسلم فى كتاب المساجدومواضع الصولة رقم:١٧٥٧ ولترمذى فى كتاب السير باب ماجاء فى الغنيمة رقم:١٥٥٣ والنسائى فى كتاب الجهاد باب وجوب الجهاد رقم:٣٠٨٩.

(٣) كشف البارى:١/٢٢٣ - ٢٢٦ بل عقيل د حالات دپاره اوګورئى كشف البارى:٣/٣٩٣.

(٤) كشف البارى:٢/١٥٩.

(٥) كشف البارى:١/٦٦٩.

(٦) أعلام الحديث للخطابى:٢/١٤٢٢.

دجوامع الکلم مصداق - ابن شهاب زهری ابن التین اواکثرمحدثین ددې په مصداق کښې د عموم قائل دی په کوم کښې چه قرآن اوحدیث دواړه شامل دی یعنی څنګه چه د قرآن کریم مختصرمختصر آیاتونه په خپل خان کښې ډیرې زیاتې معناګانې لری بالکل هم دغه شان د احادیث نبوی یوه لویه ذخیره د جوامع الکلام مصداق جوړیدې شی [۱] البته علامه مهلب رحمه الله ددې مصداق صرف هم قرآن کریم کرخولې دې خکه چه د قرآن کریم د یوبوآیت مختلف معانې اوتویلات وی اوهغه د قول بارتعالی ﴿ مَافَرَّطْنَافِي الْكِتٰبِ مِنْ شَيْءٍ ﴾ [۲] نه استدلال کوی چه په قرآن کریم کښې هیڅ څیززیاتې نه دې بیان شوې دادې خبرې دلیل دې چه جوامع الکلم مصداق هم قرآن دې بل د قرآن کریم صرف یوآیت ﴿ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِيْنَ ﴾ [۳] کښې دومره جامعیت دې چه د دنیا اوآخرت د ټولو امورودپاره کافی دې [۴] خود قرآن کریم په دې صفاتوسره دا لازم نه راځی چه احادیث نبویه ته جوامع الکلم ونیل غلط دی یا نامناسب دی د حدیث نبوی څومره مثالونه داسې دی چه دهغې الفاظ ډیرمختصر اومعانی لکه د سمندر په شان [۵]

چنانچه علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی وهذا شامل للقرآن والسنة فقد کان رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یتکلم بالمعاني اکثیره في الالفاظ القلیلة [۶]

ونصرت بالرعب - د نبی کریم ﷺ خصوصیت صرف رعب اودبدبه نه وه بلکه د رعب سره سره په دښمنانو باندې غلبه اوفتح هم مراددې کنی صرف رعب داصرف د نبی کریم ﷺ خصوصیت نه دې خکه چه ویره خودعامو بادشاهانو هم ترلرې لرې پورې د خلقو په زړونوکښې وی [۷]

فبینا أنا نائم - دراصل بین دې په آخیره کښې الف اشباع دې دا د جمله طرف ته مضافات وی [۸] یعنی په دغه وخت زه اوده ووم.

قوله أوتیت بمفاتیح خزائن الارض فوضعت في یدی:

د خزائن نه څه مراددې؟ - د خزائن الارض دمراد په تعیین کښې دوه اقواله ذکرکړې شوی دی

① دې نه مراد کسریٰ او قیصر اود مفتوح قومونو خزانې دی چه د عربوپه شان فقیراو تنګدست قوم ته د رسول الله ﷺ د وجې نه ملاؤشوې اوهغوی ته داسې داسې خزانې

---

[۱]) عمدة القاری: ۲۳۵/۱٤.

[۲]) الانعام: ۳۷.

[۳]) الاعراف: ۱۹۹.

[۴]) شرح ابن بطال.

[۵]) دلائل النبوة للبیهقی روایة عقبة بن عامر الجهنی رضی الله عنه.

[۶]) إرشاد الساری: ۱۲۹/۵.

[۷]) شرح الکرمانی: ٤/۱۳.

[۸]) عمدة القاری: ۲۳/۱٤.

ملاؤشوي چه ستركي ورته كولاؤ پاتي شوي تردي چه د كسرى اوقيصر دتاج اوتخت پورې الله رب العزت د مسلمانانو په قدمونو كښې راوچول (۱)

② اوداهم ممكن دى چه دې نه مراد دزمكي معدنيات سره زر سپين زر او اوسپنې وغيره وى اوداصرف په معدنياتو كښې منحصرنه دى بلكه د رزق اوخوراكونو تولې ذرائع دې نه مراد كيدې شي نوچه څومره وسائل بنكارى داتول د نبى كريم ﷺ د بركته وركړې كيدې شى خكه چه د خزانو كنجيانې هم حضورپاك ﷺ ته وركړې شوې دى (۲)

نكته - علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى دلته دالله تعالى اودهغه د حبيب ﷺ په مينځ كښې يومناسبت طرف ته اشاره ملاويږى اوهغه دا لكه چه دمفاتيح الغيب اختصاص الله تعالى دخپل ځان دپاره كړې دې (۳) همسې خو مفاتيح خزائن الارض اختصاص د خپل حبيب ﷺ دپاره كړې دې (۴) **وقال حسان بن ثابت: وشق له من اسمه ليجله فذوالعرش محمود وهذا محمد** يعنى اوالله تعالى دهغوى د اكرام دپاره خپل نوم سره دهغه نوم مشتق كړې چنانچه دعرش والا محمود دې او تاسو محمد ﷺ نى

فوضعت في يدي -دا د الله تعالى وعدې سره كنايه دده چه د حضورپاك ﷺ امت ته به داهرڅه وركولې شى اود الله تعالى رب العزت دغه وعده پوره شوه مسلمانانوته فتوحات حاصل شو اود خزانو انبارونه اولگيدل (۵) خودې سره مسلمانان د اول په شان چې دسره شوق نه لرى الله تعالى دخپلې وعدې مطابق بلاد اسلاميه د هرقسم وسائلونه پك كړل

قال أبوهريرة رضى الله عنه: وقد ذهب رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وأنتم تنتشلونها يعنى نبى كريم ﷺ خودې دنيا نه رخصت شو اوتاسوخلق دغه خزانې راوباسئى حالانكه پخپله نبى پاك ﷺ په دنياوى معاملوكښې دومره پرهيزگاره او بې پرواه وو چه هغوى دخپل ذات دپاره دې نه هيڅ هم وانخستل اوچه څه ورته ملاؤشوى هغه نى تقسيم كړى

د حضرت مصعب بن عمير رضى الله عنه بارد كښې هم دا مضمون تيرشوې دي چه هغه د دنيا نه په داسې حالت كښې رخصت شوې چه پوره كفن نى هم نه وو يووړوكې غوندې څادروو چه سره نى پټولونوخپې به نى بنكاره كيدې اوچه خپې به نى پټولې نو سربه نى بنكاره كيدو (۶)

راوى حديث حضرت حباب بن الارث رضى الله عنه فرمائى چه هغه خلق خو په داسې حال كښې د دنيانه رخصت شو اوس په مونږ كښې څه خلق هغه دى چه دهغوى ميوه دهغوى دپاره په دنيا كښې پخه شوې ده اوهغوى دغه ميوې راغونده وى (۷)

---

۱) شرح ابن بطال:۱۴۲/۵ - ۱۴۳ وأعلام الحديث: ۱۴۲۲/۲.
۲) أعلام الحديث للخطابيك ۱۴۲۳/۲ وإرشادالسارى:۱۲۹/۵.
۳) قال الله تعالى ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ﴾
۴) شرح القسطلانى:۱۲۹/۵.
۵) إرشاد السارى:۱۲۹/۵.
۶) كتاب الجنائز باب إذالم يجد كفنا إلا مايوارى رأسه أوقدميه غطى رأسه.
۷) شرح ابن بطلال:۱۴۳/۵.

تنتثلونها - ثل(ن،ض): ثلت البئر وانتثلتها د کوهی نه خاورہ راویستل (۱)

ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت نصرت بالرعب نه مستفاد دی (۲)

احدیث ۲۸۱۶ (۳) حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ - رضی الله عنهما - أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ أَخْبَرَهُ أَنَّ هِرَقْلَ أَرْسَلَ إِلَيْهِ وَهُمْ بِإِيلِيَاءَ، ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قِرَاءَةِ الْكِتَابِ كَثُرَ عِنْدَهُ الصَّخَبُ، فَارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ، وَأُخْرِجْنَا، فَقُلْتُ لأَصْحَابِي حِينَ أُخْرِجْنَا لَقَدْ أَمِرَ أَمْرُ ابْنِ أَبِي كَبْشَةَ، إِنَّهُ يَخَافُهُ مَلِكُ بَنِي الأَصْفَرِ. [ر: ۷]

په مذکوره سند سره ددی حدیث تفصیلی تشریح تیره شوې ده (۴)

ترجمة الباب سره مطابقت: دلته ددی روایت د راوړلو مقصد دا تکړه ده انه یخافه ملك بنی الاصفر یعنی د رومیانو بادشاه قیصر هم د نبی کریم ﷺ د رعب او ویرې نه ونه ویرید لو نو مطابقت داسې کیږی چه داتولې خبرې د قیصر حضرت ابوسفیان رضی الله عنه سره د شام په ملك کښې اوشوې اود شام اوحجاز په مینځ کښې د یوې میاشت یا دې نه زیات مسافت دې (۵) او قیصر دومره لرې ناست وو د ویرې د وجه نه نې داسې وئیل فان کان ماتقول حقا. فسیملك موضع قدمي هاتین یعنی ای ابوسفیان که چرې ستادا بیان رښتونې دې نوهغه نبی کریم ﷺ خو به ډیرزر زما په تخت باندې قبضه اوکړی. والله اعلم اتم واحکم

باب - ۱۲۱ حمل الزاد فی الغزو

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى. /البقرة: ۱۹۷

د ترجمة الباب مقصد: دامام بخاری رحمه الله مقصود ددې ترجمة الباب نه یاخوداخودل دی چه جهاد ته د تلودپاره د توښې انتظام اوکړې شی نودا دتوکل منافی نه ده (۶) یاداخودل غواړی چه د توښې اهتمام کول پکاردی ځکه چه په دې سره د جهاد په قوت کښې زیاتوالې کیږی (۷)

وقول الله تعالی: ﴿ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى ﴾: - حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه یمن والا به کله حج کولودپاره راتلل نو توښه به نې ځان سره نه راوړله اوخیربه نې غوښتلو او وئیل به نې چه مونږ متوکلین یو. نودا آیت نازل شو چه د سفرتوښه تیارکړئی او بهترین توښه خو

---

(۱) أعلام الحديث: ۱۴۷۳/۲.

(۲) عمدة القاری: ۲۳۵/۱۴.

(۳) قدمر تخریجه البخاری فی بدء الوحی کشف الباری: ۱/۴۷۷ بهذا الاسناد.

(۴) کشف الباری: ۴۷۸/۱.

(۵) عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.

(۶) عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.

(۷) عمدة القاری: ۲۳۶/۱۴.

پرهیزگاری ده (۱)
نوبیاچه کله د دنیاد سفر دپاره توښه تیارولوحکم ورکړي شوي دي نوهم په دغه مناسبت سره د آخرت د سفر دپاره هم د توښې تیار ساتلوحکم ورکړي شوي دي او خودلی شوی دی چه بهترین توښه تقوی اوپرهیزگاری ده (۲)

[حدیث ۲۸۱۷] (۳) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي وَحَدَّثَتْنِي أَيْضًا فَاطِمَةُ عَنْ أَسْمَاءَ - رضى الله عنها - قَالَتْ صَنَعْتُ سُفْرَةَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ حِينَ أَرَادَ أَنْ يُهَاجِرَ إِلَى الْمَدِينَةِ، قَالَتْ فَلَمْ نَجِدْ لِسُفْرَتِهِ وَلاَ لِسِقَائِهِ مَا نَرْبِطُهُمَا بِهِ، فَقُلْتُ لأَبِي بَكْرٍ وَاللَّهِ مَا أَجِدُ شَيْئًا أَرْبِطُ بِهِ إِلاَّ نِطَاقِي. قَالَ فَشُقِّيهِ بِاثْنَيْنِ ، فَارْبِطِيهِ بِوَاحِدٍ السِّقَاءَ وَبِالآخَرِ السُّفْرَةَ . فَفَعَلْتُ ، فَلِذَلِكَ سُمِّيَتْ ذَاتَ النِّطَاقَيْنِ. [۳۶۹۵، ۵۰۷۳]

رجال الحدیث

① **عبیدبن اسماعیل**:- د دوی اصل نوم عبدالله ابومحمدهباری قرشی کوفی رحمه الله دي ددوی تذکره کتاب الحیض کښې تیره شوې ده. (۴)

② **ابواسامه**:- داحمار بن اسامه بن زیدقرشی رحمه الله د ددوی تذکره کتاب العلم کښې تیره شوې ده. (۵)

③ **هشام**:- داهشام بن عروه رحمه الله دي بدء الوحی کې ددوی حالات تیرشوی دی (۶)

④ **ابی**:-داد هشام والد حضرت عروه بن زبیربن عوام رحمه الله دي بدء الوحی کښې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۷) فاطمة: داد هشام بی بی فاطمه بنت المنذرده اواسماء: دا اسماء بنت ابی بکر صدیق رضی الله عنهما ده. د دې دواړو حالات کتاب العلم کښې تیرشوی دی (۸)

ددحدیث مفهوم:- حضرت اسماء رضی الله عنها فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم کله دمدینې طرف ته هجرت کولوتشریف ئی اوړلو نوهغې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د سفرسامان تیارکړي وو دمشکیزې او دسترخوان ترلودپاره څه څیزنه ملاویدلو نوهغې خپل پلارحضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه ته

---

(۱) روح المعانی: ۸۶/۲.
(۲) عمدةالقاری: ۲۳۶/۱۴.
(۳) أخرجه البخاری فی کتاب مناقب الانصار باب هجرة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وأصحابه إلی المدینة رقم:۳۹۰۷ وکتاب اطعمة باب الخبز المرقق والاکل علی الخوان والسفرة رقم:۵۷۸۸.
(۴) باب نقض المرأة سعرها عندغسل المحیض.
(۵) کشف الباری:۲۵۸/۳.
(۶) کشف الباری:۲۹۱/۱.
(۷) کشف الباری:۲۹۱/۱.
(۸) کشف الباری:۴۲۱/۳، ۴۲۲.

اوونیل بغیرزماد کمربندنه بل داسې څه څیز پاتې نه شوچه داسامان پرې اوترلې شی نوهغوی اوفرمانیل کمربند دوه ټکړې کړه یوې سره مشکیزه او بلې سره دسترخوان اوتړه هغې هم داسې اوکړل حضرت اسماء رضی الله عنها ته د دې خدمت د وجه نه ذات النطاقین اوونیلې شو

سفرة په ضمه دسین مسافرچه کوم خوراك خپل خان سره په سفرکښې اوړی بیا مطلقًا د دسترخوان دپاره استعمالیدو ددې جمع سُفَرٌ ده

سقاء په کسره د سین مشکیزې ته ونیلې شی دَدې جمع أسقیة ده او سقایة بتاء التانیث د اوبوڅکلوپیاله ته وانی

نطاق په کسره دنون کمربند اوپیټنی ته ونیلې شی داد کپړې یوه ټکړه وی کومه چه بنځې په ملاتړی اودَدې پورتنئی حصه په لاندینئی حصه اولاندینئی حصه نی ترزمکې پورې زوړند وی د کور کارروزګارکولووخت کښې دا راکاږی چه خپې په زمکه باندې اونه نخلی دَدې جمع نِطَق (بضم النون والطاء) ده (۱)

حضرت اسماء رضی الله عنها ته ذات النطاقین وئیلووجه - اوس سوال داپیداکیږی چه حضرت اسماء رضی الله عنها ته د دوو کمربندوالاولې وئیلې شوې ده؟ په دې کښې د محدثینو مختلف اقوال دی

① یوه وجه خو پخپله حدیث باب کښې ذکرده چه هغې خپل کمربند په دووټکړو کښې تقسیم کولوسره جناب نبی کریم صلی الله علیه وسلم د سفرسامان ترلې وو اوهم دغه قول راجح معلومیږی (۲)

② دویمه وجه دابیان کړې شوه چه دَهغوی عادت وو چه هغې به دوه کمربند ترل او په دې کښې دهغې د دفعت اوپاکدامنئی طرف ته اشاره معلومیږی (۳)

③ دریمه وجه داده چه د حضرت اسماء رضی الله عنها دود کمربندوو یوبه نی ترلو او دویم کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم اودَحضرت ابوبکر رضی الله عنه دپاره خوراك اوړلو کوم وخت چه هغوی دواړه په غارثورکښې پټ شوی وو (۴)

فقه الحدیث:- علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه دَدې حدیث شریف نه معلومیږی چه د لرې په سفرونوتللووخت کښې د لارې توښه خان سره اخستل پکاردی اودا بوج نه دی ګنړل پکار. ځکه چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم چه په مخلوق خداکښې د توکل زیات ښه او دَالله تعالی اودهغه په بندیګانو کښې د توکلونه زیات عزت والااود قیامت په ورځ به شفیع الامم وی هغوی به دَدې خبرونه بې پرواه کیدل نه نوداد نن صبا اوچوجاهلانو صوفیانو څه ټکانه ده چه د لارې توښه خان سره اوړل د توکل نه خلاف ګنړی اودَخلقو نه سوالونه کوی غواړی (۵)

---

۱) عمدة القاری: ۲۳۷/۱۴.

۲) إرشاد الساری: ۱۳/۵.

۳) لامع الدراری: ۲۶۲/۷.

۴) حاشیه لامع الدراری: ۷/ ۷۲۶۱ – ۲۶۴. وانظر کتاب المغازی فی کشف الباری. ص: ۹۲۰.

۵) شرح ابن بطال: ۱۴۴/۵.

ترجمة الباب سره مطابقت - دلته دااشکال پیدا کیږی چه په حدیث کښې خو حمل الزاد فی الغزو ذکر نشته خکه چه دلته خو د سفر هجرت د لاړې د توښه ذکر کیږی نو ترجمة الباب سره به نی څنګه مطابقت وی؟

علامه کرمانی رحمه الله فرمانی چه په سفر هجرت باندې سفر غزوه قیاس کړې شوې دي یعنی چه څنګه په سفر هجرت کښې د لاړې د توښه ضرورت وی اوحضور پاك به ددې اهتمام کولو هم هغه شان به د جهاد په سفر کښې هم کیدل (۱)

احدیث ۲۸۱۸ (۲) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ -رضي الله عنهما- قَالَ كُنَّا نَتَزَوَّدُ لُحُومَ الأَضَاحِي عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- إِلَى الْمَدِينَةِ. أطرافه [ر: ۱۶۳۲]

رجال الحدیث

① **علی بن عبدالله**:- دا ابوالحسن علی ابن المدینی رحمه الله دي کتاب العلم کښې ددوی تفصیلی حالات تیر شوی دی. (۳)

② **سفیان**: دا ابومحمد بن عیینه کوفي رحمه الله دي بدء الوحی کښې ددوی تذکره تیره شوې ده (۴)

③ **عمرو**: دا ابومحمد عمرو بن دینار مکی رحمه الله دي کتاب العلم کښې ددوی ذکر تیر شوې دي (۵)

④ **عطاء**:- دا عطاء بن ابی رباح یمانی رحمه الله دي کتاب العلم کښې ددوی ذکر تیر شوې دي (۶)

⑤ **جابر بن عبدالله**:- دا مشهور صحابی حضرت جابر رضي الله عنه د دوی تذکره کتاب الوضوء کښې تیره شوې ده. (۷)

د حدیث نه مستنبط فوائد:- دَدې حدیث شریف نه یوځو فائدې مستنبط کیږی ① یوخو دا چه سفر که دَهرقسم نه وی د سفر سامان خان سره اوړل مشروع دی اودتوکل په نوم باندې د لاړې توښه نه اخستل لکه چه د خشك اوجاهلانو صوفیانو طریقه ده غلطه خبره ده.

② بل دا چه د قربانئ غوښه خان سره په سفر کښې اوړلو کښې هیڅ خرابی نشته په حدیث شریف کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به په شروع کښې درې ورځې پس د قربانئ غوښه خوړلونه منع فرمائیله بیانبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل کلوا وتزودوا وادخروا یعنی خورئی او سفر کښې خان

---

۱) شرح الکرمانی: ۵/۱۳.

۲) قوله جابر بن عبدالله مر تخری فی کتاب الحج باب مایاکل من البدن ومایتصدق رقم: ۱۷۱۹.

۳) کشف الباری: ۲۵۶/۳.

۴) کشف الباری: ۲۳۸/۱.

۵) کشف الباری: ۳۰۹/٤.

۶) باب عزظة الامام النساء وتعلیمهن.

۷) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم الوضوء علی المغمی علیه.

سره اوږني او محفوظ کوني (١)

(٣) د قربانئ غوښه ټول خلق خوړلې شي که هغه قربانی کونکي مالدار ولې نه وي اوچه کله په سفر کښې خان سره اوږلې شي نودې نه خوړل هم ثابتيږي (٢)

ترجمة الباب سره مطابقت - ددې حديث ترجمة الباب سره مطابقت کنا نتزود لحوم الاضاحي کښې دې په مطابقت کښې کوم اشکال پيدا کيږي دهغې جواب د روستونی حديث لاندې تيرشوې دې (٣)

[حديث ٢٨١٩] (٤) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى قَالَ أَخْبَرَنِي بُشَيْرُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّ سُوَيْدَ بْنَ النُّعْمَانِ - رضى الله عنه - أَخْبَرَهُ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - عَامَ خَيْبَرَ، حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهْبَاءِ - وَهِيَ مِنْ خَيْبَرَ وَهِيَ أَدْنَى خَيْبَرَ - فَصَلَّوُا الْعَصْرَ، فَدَعَا النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بِالأَطْعِمَةِ، فَلَمْ يُؤْتَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - إِلاَّ بِسَوِيقٍ، فَلُكْنَا فَأَكَلْنَا وَثَرِبْنَا، ثُمَّ قَامَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا، وَصَلَّيْنَا. [ر ٢٠٦]

رجال الحديث

① **محمدبن المثنى** - دابوموسى محمدبن مثنى بصرى عنزى رحمه الله دي ددوى تذكره په كتاب الايمان كښې تيره شوې ده (٥)

② **عبدالوهاب** - دابومحمد عبدالوهاب بن عبدالمجيدثقفى رحمه الله دي شاته ددوى حالات تيرشوى دى (٦)

③ **يحيى** - دايحيى بن سعيدمدنى رحمه الله دي كتاب الايمان كښې د دوى تذكره تيره شوې ده (٧)

④ **بشيربن يسارژسويدبن نعمان** - اول الذكرابوكيسان انصارى رحمه الله دي اودويم حضرت سويدبن نعمان انصارى رضي الله عنه دي ددواړو حضراتو تذكره تيره شوې ده (٨)

فلكنا - لاك يلوك لوكاً السويق: ستوان صفاكول او په اوبوكښې ورکډول اوخكل

---

(١) صحيح مسلم كتاب الاضاحى باب بيان ماكان من النهى عن أكل لحوم الاضاحى بعد ثلاث فى أول الاسلام وبيان نسخه وإباحته إلى متى شاء رقم: ٥١٠٤.

(٢) عمدة القارى: ٢٣٧/١٤.

(٣) عمدة القارى: ٢٣٧/١٤.

(٤) قدمر تخريجه فى كتاب الوضوء باب من مضمض من السويق ولم يتوضا.

(٥) كشف البارى: ٢٥/٢.

(٦) كشف البارى: ٢٦/٢.

(٧) كشف البارى: ٣٢١/٢.

(٨) كتاب الضوء باب من مضمض من السويق ولم يتوضا.

ترجمة الباب سره مطابقت دحديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دوو خايونوكښې دي ① فدعا النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بالاطعمة ② فلم يؤت النبي صلى الله تعالى عليه وسلم إلا بسويق دادواړه جملې په دې خبره باندې دلالت كوى چه نبى كريم ﷺ اوصحابه كرامو رضي الله عنهم به په جهاد كښې د لاړې توښه خان سره اوړله دخوراك مختلف څيزونه به وو دلته د ستوانو ذكر دي [1]

احديث ٢٨٢٠ [2] حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مَرْحُومٍ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ - رضي الله عنه قَالَ خَفَّتْ أَزْوَادُ النَّاسِ وَأَمْلَقُوا، فَأَتَوُا النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - فِي نَحْرِ إِبِلِهِمْ، فَأَذِنَ لَهُمْ، فَلَقِيَهُمْ عُمَرُ فَأَخْبَرُوهُ فَقَالَ مَا بَقَاؤُكُمْ بَعْدَ إِبِلِكُمْ فَدَخَلَ عُمَرُ عَلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا بَقَاؤُهُمْ بَعْدَ إِبِلِهِمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «نَادِ فِي النَّاسِ يَأْتُونَ بِفَضْلِ أَزْوَادِهِمْ». فَدَعَا وَبَرَّكَ عَلَيْهِ، ثُمَّ دَعَاهُمْ بِأَوْعِيَتِهِمْ، فَاحْتَثَى النَّاسُ حَتَّى فَرَغُوا، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ». [ر: ٢٣٥٢]

رجال الحديث

داحديث بعينه هم په دې سندسره شاته تيرشوې دي د رجال د مفصل حالاتو لپاره حواله جات هم هلته اوګورئى [3]

د حديث مفهوم - حضرات صحابه كرامو رضي الله عنهم د په جنګ دخوراك مشكلات راپيښ شو نوهغوى حضورپاك ﷺ ته د يوڅو اوښانود ذبح كولو درخواست اوكړو چه منظوركړي شو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته دې خبرې خبراوشونو د نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضرشو اوعرض ئې اوكړو يارسول الله! چه اوښان ذبح كولې شى نودوى گذاره به څنګه كيږى؟ رسول كريم ﷺ د حضرت عمر رضي الله عنه مشوره قبوله كړه او وئى فرمائيل خلقواعلان اوكړئى چاسره چه څه باقي پاتې وى هغه دې راوړئى رادې شي كوم څه چه راجمع شو رسول الله ﷺ په هغې باندې د بركت دعااوفرمائيله بياخلقو ته د خپلو خپلو لوښوراوړلو حكم اوشو او هغوى به موتى دكولواو لوښى به ئى تړې دكول تردې چه هغوى فارغ شو (چونكه دا يوه معجزه وه څكه، نبى كريم ﷺ اوفرمائيل أشهد أن لا إله إلا الله وأنى رسول الله

د حديث د بعض الفاظو تحقيق - خفت أزواد الناس وأملقوا يعنى خلقو سره د خوراك كمې شو اوهغوى محتاج شو دلته حافظ ابن حجر رحمه الله علامه عينى رحمه الله علامه زركشى رحمه الله علامه برماوى رحمه الله دې مطلب دااخستې دي چه د لاړې توښه بالكل ختمه شوې وه خود

---

[1]) عمدة القارى: ١٤/٢٣٧.

[2]) مرتخريجه فى كتاب الشركة باب الشركة فى الطعام والنهد والعروض رقم: ٢٤٧٤.

[3]) مرتخريجه فى كتاب الشركة باب الشركة فى الطعام والنهد والعروض رقم: ٢٤٧٤.

صاحب مصابیح وینا ده چه حقیقت دانه دي لکه چه خفت نه معلومیږی چه خوراك کم شوي ووبالکل ختم شوي نه وو او واقعتا هم داسي وه خکه چه کوم خوراك باقی پاتي شوي وو هغه صحابه کرامو رضی الله عنهم د حضورپاك ﷺ په وړاندي راجمع کړو په کوم چه رسول الله ﷺ د برکت دعا اوونیله (۱)

مابقاءکم بعد إبلکم - یعنی د اوښانو ذبح کولونه پس به ستاسو گذاره څنگه کیږی؟

دحدیث نه مستنبط فواند - ① دحضرت عمر رضی الله عنه دَدي قول نه دا فائده مستنبط کیږی چه نائب وزیرله پکاردی چه هغه دي خپل امیرته صحیح او صائب مشوره ورکړی که امیر دهغه نه په دغه معامله کښي مشوره غواړی اوکه نه خکه چه د هغه منصب دهغه نه دَخیرخواهئی تقاضاکوی اوهغه ته دَمداخلت اختیار ورکوی

② دویمه خبره دامعلومیږی چه دَمسافردپاره اهم ترین څیز دَهغه سورلی ده خاص کرد حجاز په کرم او شکلنه علاقه کښي چرته چه سورلی نه وی نو په ظاهره هم مرگ دَهغه مقدردي دهغه خائی په صحراگانوکښي پیدل تگ څه آسان کارنه دي (۲) په دي وجه دَ سورلئی د حفاظت اهتمام او خیال ساتل پکاردی

③ دلته دَحضرت عمر رضی الله عنه منقبت اوفضیلت بیکاره کیږی چه دَهغه دَ نبی کریم ﷺ دَ دعاءَ قبلیدو یقین وو (۳)

④ په دي قول سره دَحضرت عمر رضی الله عنه دَمسلمانانودپاره دَ شفقت اوهمدردئی دَ جزبي بنه اندازه کیږی (۴)

قوله نادقی الناس یاتون - حافظ ابن حجر رحمه الله دَ یاتون نه وړاندي فهم مقدرمنی (۵) په دي صورت کښي جمله مستانفه ده اوعلامه عینی رحمه الله په دي ردکوی اودا حال گرځوی دَ الناس نه (۶) په دي صورت کښي به دا هم یوه جمله شی

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه ددي حدیث نه بعض فقهاؤ دااستنباط کړي دي که چرې قحط اودَ خوراك کمي پیداشی نودَ حاکم دپاره جائزدی چه دَ ضرورت نه چاسره زیاتی خوراك وی هغه دي په غله خرڅولوباندي مجبورکړی خکه چه دَعام انسانانو بهتری هم په دي کښي ده البته امام مالك رحمه الله ددي اجازت نه ورکوی چه یوکس چه هغه دَ یوڅیزمالك وی دَهغې په خرڅولوباندي مجبورکړی (۷)

---

۱) إرشاد الساری:۱۳۱/۵.
۲) شرح ابن بطال: ۱۴۵/۵.
۳) شرح ابن بطال: ۱۴۵/۵.
۴) عمدة القاری:۲۳۸/۱۴.
۵) فتح الباری:۱۳۰/۶.
۶) عمدة القاری: ۲۳۸/۱۴.
۷) شرح ابن بطال:۴۴/۵.

فاحتشی الناس خلقو ډک ډک موتی واخستل یعنی هغه جمع کړې شوې خوراک د نبی کریم ﷺ د دعا په برکت دومره زیات شوې ووچه خلقو ډک ډک موتی یوړل داد نبی کریم ﷺ معجزه وه لږ شان خوراک د ټولو خلقو د پاره کافی شو (۱)

قوله: ثم قال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: أشهد أن ..... - د نبی کریم ﷺ د معجزې ښکاره کیدونه پس زړ شهادتین لوستل د دې خبرې دلیل دې چه په معجزاتو سره د رسالت تائید کیږی (۲)

فائده - د دې حدیث شریف نه د نبی کریم ﷺ ښکلې اخلاق ډیر ښه واضحه کیږی چه هغوی علیه السلام به د خپلو ملګرو د ضرورتونو خیال ساتلو تردې چه کله هغوی د اوښانو د ذبح کولو درخواست اوکړو نو د هغوی د ضرورتونو خیال کولو سره نې دا درخواست هم قبول کړو اوبیا چه حضور پاک د حضرت عمر په مشوره کښې د مسلمانانو بهتری اوکتله نو زړ نې د هغه مشوره قبوله کړه (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت: - د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت خفت ازواد الناس او بفضل ازوادهم کښې دې (۴) والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب - ۱۲۲ حمل الزاد علی الرقاب

د ترجمة الباب مقصد: - امام بخاری رحمه الله ښائی چه چاسره سورلی نه وی نو هغه له خپل سامان په اوږه اوچتول پکار دی (۵)

حضرت شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی د امام صاحب مقصد داخو دل دی چه مسافر له زیات سامان اوړل نه دی پکار بس چه دومره سامان وی چه کله ضرورت پیښ شی چه سړې پخپله هم هغه اوچت کړې شی (۶)

[حدیث ۲۸۲۱] (۷) حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ جَابِرٍ -رضي الله عنه- قَالَ خَرَجْنَا وَنَحْنُ ثَلاَثُمِائَةٍ نَحْمِلُ زَادَنَا عَلَى رِقَابِنَا، فَفَنِيَ زَادُنَا، حَتَّى كَانَ الرَّجُلُ مِنَّا يَأْكُلُ فِي كُلِّ يَوْمٍ تَمْرَةً. قَالَ رَجُلٌ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، وَأَيْنَ كَانَتِ التَّمْرَةُ تَقَعُ مِنَ الرَّجُلِ قَالَ لَقَدْ وَجَدْنَا فَقْدَهَا حِينَ فَقَدْنَاهَا، حَتَّى أَتَيْنَا الْبَحْرَ فَإِذَا حُوتٌ قَدْ قَذَفَهُ الْبَحْرُ، فَأَكَلْنَا مِنْهَا ثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْمًا مَا أَحْبَبْنَا. [ر: ۲۳۵۱]

---

۱) إرشاد الساری:۱۳۱/۵.

۲) إرشاد الساری:۱۲۱/۵ وعمدة القاری: ۲۳۸/۱٤.

۳) إرشاد الساری:۱۲۱/۵ وعمدة القاری: ۲۳۸/۱٤.

٤) إرشاد الساری:۱۲۱/۵ وعمدة القاری: ۲۳۸/۱٤.

۵) فتح الباری:۱۳/۶.

۶) الابواب والتراجم للشیخ زکریا ص:۱۰.

۷) مرتخریجه فی کتاب الشرکة باب الشرکة فی الطعام والنهد والعروض الخ رقم: ۲٤۷٤.

رجال الحدیث

① **صدقه بن الفضل** - دا ابوالفضل صدقة بن فضل مروزی رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الصلوة کښې تیره شوې دده (۱)

② **عبده** - دا عبده بن سلیمان کلابی کوفی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۲)

③ **هشام** - دا ابوالمنذر یا ابوعبدالله هشام بن عروه رحمه الله دي بدء الوحی کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده (۳)

④ **وهب بن کیسان** - دا ابوالزبیر اسدی رحمه الله دي کتاب البیوع کښې دَدوی حالات تیرشوی دی (۴)

جابر بن عبدالله - مشهور صحابی حضرت جابر رضي الله عنه دي دَدوی تذکره تیره شوې ده (۵)

دَحدیث دَ بعض الفاظو تشریح:- قال رجل: دَدې نه مراد راوی حدیث وهب بن کیسان دي چه دَ حضرت جابر رضي الله عنه نه ئې سوال کړې وو (۶)

قوله: وأین کانت التمرة تقع من الرجل؟:- یعنی دکهجورې په یوه دانه باندې به دَ یوسړی څه اوشی؟

قوله: لقد وجدنا فقدها حین فقدنا:- یعنی دَ دغه یوې کهجورې نه ملاویدو پریشانی هغه وخت محسوس کړه چه کله دَدې ملاویدل هم بندشو وجدنا: وجد یجد وجداً وموجدة پریشانه کیدل خفه کیدل داحدیث غزوه سیف البحر سره متعلق دي دکوم تفصیل چه کتاب المغازی کښې راروان دي (۷)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دَحدیث مبارک ترجمة الباب سره مطابقت بالکل واضحه دي کوم چه په دي جمله کښې دي ونحن ثلاث مائة نحمل زادنا على رقابنا مونږ دري سوه کسان وو او دَ لارې توښه موږه خپلو اوږوباندې اوچته کړې وه (۸)

فائده:- دَدې دواړو ابوابونه داهم معلومیږی چه امیرلښکر مجاهدین په سختئی او تکلیفونو برداشت کولو باندې مجبورکولې شی اودَ اولګې او دَلارې دَتوښې دَنشت والی باوجود

---

۱) باب الصلوة فی مواضع الابل.
۲) کشف الباری:۲/۹٤.
۳) کشف الباری:۱/۲۹۱.
۴) باب الشراء الدواب والحمیر باب من لم یرالوضوء الامن المخرجین من القبل والذکروالدبر.
۵) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم الوضوء علی المغمی علیه.
۶) کتاب المغازی باب غزة سیف البحر رقم:٤۳٦۰.
۷) کتاب المغازی باب غزة سیف البحر رقم ٤۳٦۰.
۸) عمدة القاری: ۱٤/۲۳۸.

هغوی په میدان نه پریخودو باندې پابند کولې شی [۱]

تنبیه - دلته د ترجمة الباب د اثبات دپاره علامه مهلب رحمه الله فرمانی صحابه کرامو د لارې توښه خپل خان سره اخستې وه خوچه کله هغه ختمه شوه نوهغوی دکهجورې په یوه یوه دانه باندې په گذاره کولوباندې مجبورشو بیا چه کله کهجورې هم ختمې شوې نو خبره په اولګه راغله سره ددې چه الله تعالی جل شانه په دې باندې قادردې چه د کافرو نه مالوچ او غرونه میوې راپیداکړی خوداسې هیڅ یوه خبره خلاف عادت مخې ته راغله ددې نه دا سبق ملاویږی چه د لارې دتوښې انتظام کول پکاردی اودکرامتونو انتظارنه دی کول پکار [۲]

باب- ۱۲۳ ارداف المرأة خلف أخيها

ربط اومناسبت - چونکه په جهاد کښې په عام توګه باندې هم سفرکیږی په دې وجه امام بخاری رحمه الله وړاندې بابونو کښې د سفرمسائل بیانوی

د ترجمة الباب مقصد:- حضرت مولانارشیداحمدګنګوهی رحمه الله فرمائی چه خور روږ پسې په سورلئی شاته کینول داسې معامله ده چه ددې ضرورت په سفرکښې پیښیږی خصوصا په جهاد کښې د مشقت نه ډک سفرونوکښې په کوم کښې چه هرطرف ته خطرې اومشکلات وی داسې ضرورتونه ډیر پیښیدې شی په دې وجه امام بخاری رحمه الله ددې صورت جواز دلته بیان کړو که خور روږ پسې شاته په سورلئی کینولې شی نو په دې کښې هیڅ بدی نشته [۳] البته احتیاط کول پکاردی

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی امام بخاری رحمه الله ددې خائی نه بیان کول غواړی چه د نسخو جهاد حج دې لکه چه د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها په روایت کښې چه راغلی دی جهادکن الحج [۴] امام بخاری رحمه الله هم په کتاب الجهاد کښې دا روایت نقل کړې دې [۵] خوظاهره ده چه دحضرت ګنګوهی رحمه الله توجیهه ډیره جامع ده ځکه چه دې سره دترجمة الباب مقصد او دکتاب الجهاد نه ددې روایتونو مناسبت هم واضحه کیږی خودحافظ رحمه الله توجیهه کتاب الجهادسره مناسبت خوپه ذهن کښې راځی لیکن دترجمة الباب مقصد دې نه واضح کیږی نه

[حدیث ۲۸۲۲- ۲۸۲۳] [۶] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ الأَسْوَدِ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ - رضي الله عنها - أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَرْجِعُ أَصْحَابُكَ بِأَجْرِ حَجٍّ وَعُمْرَةٍ، وَلَمْ أَزِدْ عَلَى الْحَجِّ. فَقَالَ لَهَا «اذْهَبِي وَلْيَرْدِفْكِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ». فَأَمَرَ

---

[۱]) شرح ابن بطال: ۱۴۵/۵.

[۲]) حواله بالا ص:۱۴۶.

[۳]) لامع الدراری:۲۶۵/۷.

[۴]) فتح الباری: ۱۳۱/۲.

[۵]) وفی حاشیة الامع افاده الشیخ مقدس سره أجود مما قاله الحافظ:۲۶۵/۷.

[۶]) قوله عن عائشة....مر تخریج فی کتاب الحیض باب الامربالنفساء إذاتنفس رقم: ۲۹۴.

عَبْدَ الرَّحْمَنِ أَنْ يُعْمِرَهَا مِنَ التَّنْعِيمِ، فَانْتَظَرَهَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - بِأَعْلَى مَكَّةَ حَتَّى جَاءَتْ.

رجال الحديث

① **ابوحفص عمرو بن علی** - دا عمرو بن علی بن بحر باهلی رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الوضوء کښې تیر شوی دی (۱)

② **ابوعاصم** - دده نوم ضحاك بن مخلد بني ضحاك بن مسلم شیبانی رحمه الله دي کتاب العلم کښې ددوی تذکره شوې ده. (۲)

③ **عثمان بن اسود** - عثمان بن اسود جمحی رحمه الله حالات تیر شوی دی (۳)

④ **ابن ابی ملیکه** - دا ابوبکر عبدالله بن عبیدالله بن ملیکه زهیر رحمه الله دي کتاب الایمان کښې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۴)

⑤ **عائشه** - دا سیده ام المؤمنین حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها ده. بدء الوحی کښې ددې تذکره تیره شوې ده (۵)

ترجمة الباب سره مطابقت - دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دي جمله کښې دي إذهبي ولیردفك عبدالرحمن کوم چه بالکل واضح دي (۶)

[حدیث ۲۸۲۳] (۷) حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ - رضي الله عنهما - قَالَ أَمَرَنِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ أُرْدِفَ عَائِشَةَ وَأُعْمِرَهَا مِنَ التَّنْعِيمِ. [ر: ۱۶۹۲]

رجال الحديث

① **عبدالله** - دا عبدالله بن محمد ابوجعفر مسندی رحمه الله دي کتاب الایمان کښې ددوی تذکره تیره شوې ده (۸)

② **ابن عیینه** - دا ابومحمد سفیان بن عیینه دي بدء الوحی کښې ددوی تذکره تیره شوې ده. (۹)

---

۱) باب الرجل یوضئ صاحبه.
۲) کتاب العلم: ۱۲۲/۳.
۳) کتاب الشرکة باب الشتراک فی الذهب والفضة وما یکون فیه الصرف.
۴) کشف الباری: ۲۴۸/۲.
۵) کشف الباری: ۲۹۱/۱.
۶) عمدة القاری: ۲۳۹/۱۴.
۷) مر تخریج فی کتاب العمرة باب عمرة التنعیم.
۸) کشف الباری: ۶۵۷/۱.
۹) کشف الباری: ۲۳۸/۱.

③ **عمروبن دینار** - داعمروبن دینارجرمی رحمۃ اللہ علیہ دي کتاب العلم کښې ددوی تذکره تیره شوې ده (۱)

④ **عمروبن اوس** - داعمرو بن اوس سقفی رحمۃ اللہ علیہ دي کتاب التهجد کښې ددوی حالات تیرشوی دی (۲)

⑤ **عبدالرحمن بن ابی بکرصدیق**:- داصحابی رسول حضرت عبدالرحمن بن ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ دي ددوی حالات تیرشوی دی (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت - د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت امرني النبي صلى الله عليه تعالى عليه وسلم ان اردف عائشة واعمرهامن التنعيم نه واضح کیږی (۴) والله اعلم وعلمه اتم واحكم

فقه الحدیث - علامه مهلب رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه ددې حدیث نه معلمومیږی چه په یوه سورلئی (که هغه څاروې وی یا موټر یا موټرسائیکل وغیره وی) دوه کسان سوریدې شی اود سورلئی د طاقت اوبرداشت خیال ساتل پکاردی خاص په هغه وخت چه کله سورلی بې زبانه څناوروی اوښخې په سورلئی باندې د سړو مخې ته نه دی کینول پکار که هغه محرم ولې نه وی سنت هم دادی چه هغه دې شاته کینولې شی اوهم دغه ادب او د وقار تقاضاهم ده لکه څنګه چه د حضرت موسی علیہ السلام د حضرت شعیب علیہ السلام لور هغوی ته لارخودنه کولوسره وړاندې وړاندې تلله او په هواسره د هغې کپړې اوچتیدلې نو خپل شاته د تللو او په اشاره سره د لارخودلونی ورته اووئیل. حضرت شعیب علیہ السلام لوربی بی په واپسئی کښې خپل پلارته اووئیل ﴿ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ۝ ﴾ (۵) یعنی هغې خپل پلارته د موسی علیہ السلام د طاقت پاکبازئی اوامانت باره کښې خبرورکړو (۶)

باب-۱۲۴ الارتداف فی الغزووالحج

د ترجمة الباب مقصد:- مناسبت خو بیان شو چه د سفرد مسائلوپه جهادکښې ضرورت پیښیږی روستونی باب کښې داخودلی وو چه خور رور پسې شاته په سورلئی کیناستل جائزدی اوس دانبائی چه په غزوه کښې روان وی که په حج کښې هلته هم دویم کس خپل ردیف جوړلوکښې څه حرج نشته (۷)

---

۱) کتاب العلم باب العلم والعظة بالليل.
۲) کتاب التهجدباب من نام عندالسحر.
۳) کتاب الحیض باب نقض المرأة شعرهاعندغسل المحیض.
۴) عمدة القاری: ۲۳۹/۱۴.
۵) القصص: ۲۶.
۶) شرح ابن بطال: ۱۴۷/۵.
۷) عمدة القاری: ۲۳۹/۱۴.

احدیث ۲۸۲۴[۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ -رضی الله عنه- قَالَ كُنْتُ رَدِيفَ أَبِي طَلْحَةَ، وَإِنَّهُمْ لَيَضْرَخُونَ بِهِمَا جَمِيعًا الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ. ار ۱۰۳۹]

رجال الحديث

① **قتيبه**:- دا قتيبه بن سعيد ثقفی رحمه الله دي کتاب الايمان کښي ذکر دی تذکره تيره شوې ده[۲]

② **عبدالوهاب**:- دا ابومحمد عبدالوهاب ثقفی رحمه الله دي

③ **ايوب**:- دا ابوبکر ايوب سختيانی رحمه الله دي

④ **ابوقلابة**:- دا ابوقلابة عبدالله بن زيد جرمی رحمه الله دي ددې دريواړو حضراتو حالات کتاب الايمان کښي تيرشوی دی[۳]

⑤ **انس**:- دا خادم رسول حضرت انس رضی الله عنه دي ددوی تذکره هم کتاب الايمان کښي تيره شوې ده[۴]

قوله: كنت رديف أبي طلحة، وإنهم ليصرخون بهما جميعا: الحج والعمرة:- حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه دحج په سفر کښي حضرت ابوطلحه رضی الله عنه صرف هم په يوځاروي باندې سوروو اوخلقو (تلبيه کښي) حج اوعمري دواړو چغې وهلې دا واقعه دحج سفر سره متعلق ده خوجهاد هم دحج په شان عبادت دي په دې وجه دا روايت د جهاد په ابواب کښي ذکر کړې شو

فقه الحديث:- ددې حديث شريف نه يو څو فوائد مستنبط کيږی

① په حج او جهاد کښي يوبل سره تعاون کول پکاردی ② ارداف سنت دي اد سلف صالحين طريقه ده دي نه دعاجزئی اظهار کيږی

ترجمة الباب سره مطابقت:- دمذکوره حديث ترجمة الباب سره مطابقت كنت رديف أبي طلحة کښي دي. اود جهاد سفرئی د حج په سفرباندې قياس کړې دي[۵]

باب-۱۲۵ الردف على الحمار

د ترجمة الباب مقصد:- خرد اس په مقابله کښي يو وړوکي شان ځناور دي په دې وجه شك کيدې شو چه په دې باندې به د دوو کسانو کيناستل جائزنه وی نو امام بخاری رحمه الله اوخودل چه په دې کښي هيڅ حرج نشته

باقی دا شرط خو په هرځناور کښي دي چه هغه د سور بوج اوچتولې شی ګنی ځناورته بې ځايه

---

[۱] .مر تخريج فی كتاب تقصير الصلوة باب يقصر إذا اخرج من موضعه: ۱۰۸۹.

[۲] كشف الباری:۲/۱۸۹.

[۳] كشف ألباری:۲/۲۶.

[۴] كشف الباری:۲/٤.

[۵] عمدة القاری:۱٤/۲۳۹.

تکلیف ورکول حائزنه دی چه د څومره سورلو بوج دغه څناور اوچتولې شی په هغې باندې هم هغه هومره بوج اچول پکار دی که اوښ وی که اس وی اوکه بل څناور (۱)

احدیث ۲۸۲۵ (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو صَفْوَانَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ - رضى الله عنهما - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - رَكِبَ عَلَى حِمَارٍ، عَلَى إِكَافٍ عَلَيْهِ قَطِيفَةٌ، وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ وَرَاءَهُ. [۴۲۹۰، ۳۵۳۹، ۵۶۱۹، ۵۸۵۴، ۵۸۹۹]

رجال الحدیث

① **قتیبه** - داقتیبه بن سعید ثقفی رحمه الله دې کتاب الایمان کښې ددوی تذکره تیره شوې ده (۳)

② **ابوصفوان** - ددوی نوم عبدالله بن سعید رحمه الله دې کتاب الاذان کښې ددوی حالات تیرشوی دی (۴)

③ **یونس بن یزید** - داابوالنجار ایلی رحمه الله دې بدء الوحی کښې تذکره راغلې ده (۵)

④ **ابن شهاب** - داابوبکر محمدبن سلم ابن شهاب زهری رحمه الله دې ددوی حالات بدء الوحی کښې تیر شوی دی (۶)

تحقیق کلمات حدیث - أكاف په کسره د همزه او کاف بالواؤهم مستعمل دي ددې جمع أكُفّ او آكفة ده. دخرلمسی ته وئیلې شی.

قطیفة: ددې جمع قطائف ده مالوچی څادرته وائی یعنی نبی کریم ﷺ په خربانديې سوروو او په لمسی اوکته باندې څادرخورشوې وو اوحضرت اسامه رضی الله عنه حضورپاک پسې شاته ناست وو

فقه الحدیث - ددې حدیث نه د نبی کریم ﷺ دیر متواضع کیدل ثابتیږی رسول الله ﷺ به دخرغوندې څاروی باندې هم سورلی کوله او خپل ځان پسې به نې شاته څوک کینولو کښې هم شرم نه محسوس کولو (۷)

---

(۱) لامع الدراری:۲۶۵/۷ وعمدة القاری:۲۳۹/۱۴.

(۲) .الحدیث أخرجه البخاری فی کتاب التفسیر باب ولتسمعن من الذین أوتوا الکتاب رقم:۴۵۶۶وکتاب المرضی باب عیادة المریض راکبا وماشیا وردفا علی الحمار رقم:۵۶۶۳ وکتاباللباس باب الارتداف علی الدابة: ۵۸۶۴ وکتاب الادب باب کنیة المشرک رقم: ۶۲۰۷وکتابالاستدذان باب التسلیم فی مجلس فیه أخلاط من المسلمین والمشرکین رقم:۶۲۵۴ ومسلم کتاب الجهاد باب دعاء النبی صلی الله علیه وسلم وصبره علی أذی المنافقین.۶۴۵۹.

(۳) کشف الباری:۱۸۹/۲.

(۴) باب الانفتال والانصراف عن الیمین والشمال.

(۵) کشف الباری:۴۶۳/۱..

(۶) کشف الباری:۳۳۰/۱.

(۷) شرح ابن بطال: ۱۴۸/۵.

علامه طبری رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ به دخپل لوئی شان اوعظمت باوجود خپل امت ته دتعلیم ورکولو دپاره داهرڅه کول دي دپاره چه خلق دخرسورلی معیوب اونه ګڼري اوخپل ځان پسې شاته څوک سورول د ذلت سبب اونه ګڼري لکه چه دکبرژنوخلقو طریقه اوعادت وی (۱) بل دا چه حضرت اسامه بن زید رضی الله عنهما د رسول الله ﷺ د محبت اوتعلق اندازه هم ددي واقعه نه دوراندینی روایت نه ښه لګولې شی (۲)

دلته د روایت صرف هغه حصه ذکرکړې شوه دکومې چه ترجمة الباب سره تعلق دي تفصیلی واقعه وراندي کتاب التفسیرکښې راروانه ده (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت:- دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم رکب علی حمار.....وأردف أسامة وراءه نه واضح دي

احدیث ۲۸۲۶ (۴) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ يُونُسُ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ - رضي الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَقْبَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ، مُرْدِفًا أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَمَعَهُ بِلاَلٌ وَمَعَهُ عُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ مِنَ الْحَجَبَةِ، حَتَّى أَنَاخَ فِي الْمَسْجِدِ، فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْتِيَ بِمِفْتَاحِ الْبَيْتِ، فَفَتَحَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَمَعَهُ أُسَامَةُ وَبِلاَلٌ وَعُثْمَانُ، فَمَكَثَ فِيهَا نَهَارًا طَوِيلاً ثُمَّ خَرَجَ، فَاسْتَبَقَ النَّاسُ، وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ أَوَّلَ مَنْ دَخَلَ، فَوَجَدَ بِلاَلاً وَرَاءَ الْبَابِ قَائِمًا، فَسَأَلَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَأَشَارَ لَهُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى مِنْ سَجْدَةٍ. [ر: ۳۸۸]

رجال الحدیث

① **یحیی بن بکیر**:- دډوی کنیت ابوزکریا دي ② **لیث**:- دا ابوالحارث لیث بن سعد فهمی رحمه الله دي ددي دواړو حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی (۵)

③ **یونس**:- دایونس بن یزید ایلی رحمه الله دي د ډوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی (۶)

④ **نافع**:- دا ابوسهیل نافع بن مالك اصجی رحمه الله دي ډوی حالات تیرشوی دی (۷)

⑤ **عبدالله** - دا عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دي کتاب الایمان کښې نی تذکره تیره شوې ده (۸)

---

۱) شرح ابن بطال:۱۴۸/۵.

۲) عمدة القاری:۲۴۰/۱۴.

۳) کشف الباری کتاب التفسیر ص: ۱۲۶.

۴) قدمر تخریجه فی کتاب الصلوة باب قوله تعالی ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ رقم: ۳۹۷.

۵) کشف الباری:۱/۳۲۳ – ۳۲۴.

۶) کشف الباری:۱/۴۶۳.

۷) کشف الباری:۲/۲۷۱.

۸) کشف الباری:۱/۶۳۷.

ترجمة الباب سره مطابقت - دلته دمطابقت په سلسله کښې یو اشکال پیدا کیږی چه باب حمار علی الحمار قایم کړې اوپه مذکوره حدیث کښې د نبی کریم ﷺ په اوښ باندې سوریدو ذکر دې اودا بیکاره خبره ده چه نبی کریم ﷺ د فتح مکه په وخت په خر باندې سوری نه ده کړې (۱) علامه عینی رحمه الله فرمانی رتداف خو په دواړو صورتونو کښې هم یوشان دی او په خناورکښې فرق دې په دې سره د حدیث شریف د ترجمة الباب په انطباق باندې هیڅ اثر پریوخی (۲)

الحجبة دادَ حاجب جمع دهدَې معنی ده دربان څوکیدار دلته دَدې نه مراد د بیت شریف چابیانې ساتونکې دې

قوله: قال عبدالله: فنسيت أن أساله كم صلى من سجدة - دلته خو حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دافرمائی چه هغه داخبره هیره کړې ده چه حضور پاک ﷺ څو رکعته کړې وو. خودَ کتاب الصلوة والاروایت (۳) کښې تصریح موجود دې چه نبی کریم ﷺ په خپله کعبه کښې دننه دوه رکعته کړی نو په دې دواړو روایتونو کښې په ظاهر تعارض ښکاری؟

دَدې اشکالاتو جوابونه کتاب المغازی کښې مونږ په تفصیل سره بیان کړی دی (۴) دلته دَهغې خلاصه بیانولې شی ① یوجواب خودا ورکړې شو چه صلی رکعتین والا روایت وهه دې خودا جواب ضعیف دې ② حضرت ابن عمر رضی الله عنهما صراحتًا دَدې خبرې پښتنه نه وه کړې البته حضرت بلال رضی الله عنه اشارةً خودلې وه چه دوه رکعته ئې کړی. لکه چه ددې روایت د سیاق نه معلومیږی کوم چه په کتاب الصلوة کښې ذکر دې ③ صلی رکعتین په اقل متیقن باندې محمول دې یعنی په یقینی توګه باندې کم نه کم مونږ هم دوه رکعته وی والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب-۱۲۶ من أخذ بالركاب ونحوه

دَ ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه دَسور رکاب نیول اوپه سوریدو کښې امداد کول دا یونیک اودَ فضیلت علم دې خاص کر په هغه وخت چه سوریدونکی د جهاد دَپاره خپه په رکاب کښې وی نودَدې په فضیلت کښې نورهم زیاتوالې کیږی (۵)

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما یوځل دحضرت زید بن ثابت رضی الله عنه رکاب اونیولو نوهغه اووئیل ای د نبی دَتره خویه داسې مه کوه. ابن عباس رضی الله عنهما اوفرمانیل مونږ ته دَ خپلو علماؤ سره هم دَداسې سلوک کولوحکم راکړې شوې دې اوریدو سره حضرت زید رضی الله عنه دَ ابن عباس رضی الله عنهما لاس

---

۱) فتح الباری: ۱۳۲/۶.
۲) عمدة القاری: ۲۴۰/۱۴.
۳) باب قوله تعالی ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾
۴) کشف الباری کتاب المغازی ص:۵۱۵.
۵) شرح ابن بطال:۴۸/۵ وعمدة القاری:۲۴۰/۱۴.

اونیولواو بنکل نی کړو نوهغه اوونیل داسې مه کوه نو حضرت زید ﷺ اوونیل مونږ ته د آل رسول ﷺ سره دداسې مینې کولو حکم راکړې شوې دې (۱)

اوداخبره هم په ذهن کښې ساتل پکاردی چه په دې کښې د رکاب نیونکی تذلیل کیږی نه د سوریدونکی دپاره دا د څه فخرخبره ده په سفرکښې هم داسې کیږی اوددې ضرورت راځی چه څوك راکوز کړې شی او یا سورکړې شی

احدیث ۲۸۲۷](۲) حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « كُلُّ سُلاَمَى مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ ، يَعْدِلُ بَيْنَ الاِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ ، وَيُعِينُ الرَّجُلَ عَلَى دَابَّتِهِ، فَيَحْمِلُ عَلَيْهَا، أَوْيَرْفَعُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ، وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ خَطْوَةٍ يَخْطُوهَا إِلَى الصَّلاَةِ صَدَقَةٌ، وَيُمِيطُ الأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ». [ر: ۲۵۴۰]

رجال الحديث

① **اسحاق**:- دااسحاق بلانسبت ذکرشوې دې. او باب فضل من حمل متاع صاحبه فی السفر(۳) کښې دا روایت دَاسحاق بن نصر او کتاب الصلح (۴)کښې اسحق بن منصور نه مروی دې اوس دلته سوال داپیداکیږی چه دلته دَابن نصر اوابن منصورنه کوم یوراوی مراددې اودا دواړه هم دَعبدلرزاق نه روایت کوی.

حافظ ابن حجر اوعلامه عینی ﷺ فرمائی چه دا ابویعقوب اسحاق بن منصور بن بهرام کوسج مروزی ﷺ دې. ځکه چه دَ ابوذر په نسخه کښې هم اسحاق بن منصورراغلې دې اودویمه خبره داده چه کتاب الصلح والا روایت(کوم چه د ابن منصورنه مروی دې) اودَ روایت باب الفاظ بالکل یوشان دی. خودَابن نصردَ روایت سیاق څه قدرې مختلف دې کوم چه په کتاب الجهادکښې تیرشوې دې.(۵) دَ اسحاق بن منصور تفصیلی حالات کتاب الایمان کښې راغلی دی. (۶)

② **عبدالرزاق**:- دااابوبکرعبدالرزاق صنعانی ﷺ دې دَدوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. (۷)

---

۱) شرح ابن بطال:۵/۴۸ وعمدة القاری:۱۴/۲۴۰.

۲) مر تخریجه فی کتاب الصلح باب فضل الاصلاح بین الناس والعدل بینهم:۲۷۰۷.

۳) کتاب الجهاد رقم الحدیث : ۲۸۹۱.

۴) انظرحاشیة الثالثة.

۵) فتح الباری:۵/۳۰۹و ۶/۱۳۲. وعمدة القاری:۱۳/۲۸۶. ۱۴/۱۴۱.

۶) کشف الباری:۲/۴۲۰ - ۴۲۱.

۷) کشف الباری: ۱/۴۶۵.

③ **معمر** دا ابوعروه معمر بن راشد بصری رحمه الله دي بدء الوحی کښې د دوی تذکره تیره شوې ده (۱)

④ **همام** دا ابوعقبه همام بن منبه رحمه الله دي د دوی حالات کتاب الایمان کښې تیر شوی دی

⑤ **ابوهریرة** - دا حضرت ابوهریره رضی الله عنه دي د دوی حالات کتاب الایمان کښې تیر شوی دی (۲)

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه په دې روایت کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمانیلی دا انسان د بدن په هریو جوړباندې نمر راختلو سره یوه صدقه واجب کیږی په دوو کسانو کښې انصاف کول صدقه ده. یوسړی له په سوریدو کښې امداد کول صدیقه ده دهغه په سورلئی باندې دهغه سامان وغیره بار کول صدقه ده چاسره ښه خبره کول صدقه ده او هرهغه قدم چه دمانځه ډپاره اوچت شی صدقه ده اودلارې نه تکلیف ورکونکې څیز اخواکول صدقه ده

د سلامی معنی - ددې مفرد سلامیة دي بعض حضرات وائی چه داجنس دي یعنی ددې واحد جمع برابردې اوددې جمع سلامیات دي په ډونکوهډوکو کښې هرجوړوالاهډوکې لکه د کوتوهډوکی بیاددې اطلاق په هریوهډوکی او هډوکی په جوړباندې کیدلو

علامه ابوعبید رحمه الله فرمائی چه سلامی هغه هډوکی ته وائی چه د اوښ د نوکې په غاړه باندې وی (۳) بهرحال حاصل دادې چه دانسان په هرهډوکی باندې روزانه یوه صدقه لازم ده دالله تعالی ټول نعمتونه داسې دی چه دهغې شکراداکول دانسان دوس کارنه دي خودهډوکو په خاص توګه د ذکرکولووجه داده چه دانسان حرکت او سکون د خوزیدو راخوزیدو مدار اکثرهم په دغه هډوکودي (۴)

په صحیح مسلم کښې دی سلامی دانسانی بدن جوړونوته وائی د کوم شمیرچه دري سوه شپیته جوړیږی (۵) امام قرطبی رحمه الله فرمائی ددې حدیث د ظاهرنه معلومیږی چه دا صدقه اداکول واجب دی خودالله تعالی شان کریمی اوګوره په معمولی معمولی مستحب اعمالو سره هم دا ذمه واری اداکیږی (۶)

علیه صدقة - چونکه سلامی مؤنث دي په دې وجه اعتراض کیږی چه علیه په ځائی علیها ذکرکیدل پکاردی د صاحب الفیه ابن مالک رحمه الله وینا ده کل چه کله مضاف وی د یونکره طرف ته نود مضاف الیه اعتبارکیږی لکه آیت ﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ﴾ کښې نفس مضاف الیه اعتباردي نوددې ډپاره ذائقة خبرمؤنث راوړلې شوځکه چه نفس هم مؤنث دي خودلته داسې نه دی بلکه دلته دمضاف کل اعتبارکړې شوي دي اودې طرف ته علیه ضمیرمذکرراجع دي

---

(۱) کشف الباری: ۴۲۸/۲.
(۲) کشف الباری: ۶۵۹/۱.
(۳) النهایة: ۹۶/۲.
(۴) فتح الباری: ۱۳۶/۲.
(۵) صحیح مسلم: ۲۳۵/۱ کتاب الزکوة باب بیان أن اسم الصنفة یقع علی کل نوع من المعروف.
(۶) عمدة القاری: ۲۸۷/۱۳.

قاعده خو هم دغه ده کومه چه ابن مالك رحمه الله ذکر کړي ده اودي تقاضاهم دغه ده چه علیها وی خکه چه سلامی مؤنث دي یا سلامی په ضمن کښې موجود معنی عظم یا مفصل طرف ته ضمیر مذکر راجع دي (۱)

قوله یعدل بین الاثنین صدقة - دلته ان مقدر دي بیادا تاویل مصدر مبتدا جوړیږی ومثله وتسمع بالمعیدی خیرمن ان تراه (۲)

قوله کل خطوة یخطوها إلی الصلوة - یعنی هرقدم کوم چه جمات او مانخه دپاره اوچتیږی هغه صدقه ده په دي کښې ددي خبرې ترغیب ورکولې شی چه څومره قدمونه زیات وی هم هغه هومره به اجرزیات وی بل په دي کښې ددي خبرې تنبیه هم ده چه جمات طرف ته تللوسره منډې یا تادی کول نبه خبره نه ده بلکه وقار او تسلی په خیال کښې ساتل پکار دی (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت - دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت ویعین الرجل علی دابته فیحمل علیها نه مستنبط دي خکه چه د سوریدونکی اعانت اوامداد عموماً په رکاب نیولوسره او سامان وغیره بارکولوسره کیږی (۴)

باب-۱۲۷ کراهیة السفر بالمصاحب إلی إرض العدو

د نسخو اختلاف - په ترجمة الباب کښې لفظ کراهیة اضافه صرف دمستملی په نسخه کښې ده د کوم د وجې نه چه ابن بطال رحمه الله فرمائی وکذلك یروی دلته غلط دي ددي دپاره دي نه وراندي څه څیزپه ماقبل کښې مذکورنه دي دکوم طرف ته چه دکذلك سره اشاره اوکړي شی ترتیب داکیدل پکاروو چه اول روایت مالك رحمه الله ئی ذکرکولو بیا د وکذلك سره دي طرف ته اشاره کوله (۵)

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله دهغوی داکرفت غلط ګرځولوسره وئیلی دی چه دا باب السفر... نه دي بلکه باب کراهیة السفر... دي لکه څنګه چه دمستملی په نسخه کښې دي د وکذلك .... مشار الیه هغه کراهیة السفر دي کوم چه د محمدبن بسر په روایت کښې دي کره رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم... (۶)

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله دلته خودل غواړی چه د دښمن ملك ته تلوسره قرآن کریم خان سره اوړل مکروه دی که چرې حفاظت اونه کړي شی اوکه چرې حفاظت او تسلی وی

---

۱) فتح الباری: ۱/۱۳۲.
۲) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۱.
۳) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۱.
۴) شرح ابن بطال: ۵/۱۴۸.
۵) شرح ابن بطال: ۵/۱۴۹.
۶) فتح الباری: ۶/۱۳۳.

نو جائزدی (۱)

دَ دښمن زمکې اوملک ته مصحف اوړلوحکم - په دې مسئله کښې دَعلماء کرامو دري اقوال دی ① مطلقًا ناجائز دی دا دَامام مالك رحمه الله مذهب دې ② مطلقًا جائزدی علامه ابن المنذروائی چه دادَ امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله مذهب دې (۲) ③ چه دَ قرآن کریم دَاهانت خطره وی نوبیاخوناجائزدی اوکه داسې څه خطره نه وی نو څه حرج نشته قرآن کریم خان سره اوړلې شی دا دَامام شافعی امام احمد اکثراحنافو اوبعض مالکیه مذهب دې ځکه چه ددې حکم مدار په دې علت باندې دې **مخالفة أن يناله العدو**

نوچرته چه قرآن کریم ته د دښمن دَ لاس لګیدو یادَدې دَ بې عزتنی اندیښنه وی نوهلته مصاحف خان سره اوړل نه دی پکار لکه چه چهاپه مار لښکروی چه اکثرپه کم شمیرکښې وی هلته داخطره ډیره موجود وی. امام نووی رحمه الله فرمائی **هذا هوالصحيح وبه قال أبوحنيفة والبخاري وآخرون...** (۳)

علامه شامی رحمه الله فرمائی چه هرهغه واجب احترام څیز دَ کوم سپکاوې اوبې ادبی کول چه حرام وی داسې څیزونه دکافرانو ملکونوته اوړل منع دې. لکه قرآن فقه اوحدیث کتابونه وغیره. حاصل دا چه امام مالك رحمه الله **سفربالمصحف** مطلقًا ناجائزګرځوی ځکه چه په حدیث کښې هیڅ داسې قیدنشته چه لښکر غټ وی که وړوکې بهرحال په غفلت کښې دَمصحف دَ دښمن په لاس دَلګیدو اندیښنه خووی (۴) او جمهور فقهاء دَدې جواز قائل دی چه کله لښکر غټ وی مامون وی ځکه چه مدار دَ دښمن په لاس دَ لګیدو ویره ده اوچه کله ویره نه وی نوجائزدې (۵) دې نه معلومه شوه چه اختلاف دَ لوئی لښکر او وړو چهاپه مار ټولګودَپاره په اتفاق دَائمه مصحف خان سره اوړل جائزنه دی (۶)

دَمالکیه استدلال- مالکیه دَحدیث باب نه استدلال کوی دکوم الفاظ چه دی: **أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم نهى أن يسافر بالقرآن إلى أرض العدو** په دې روایت کښې مطلقًا ممانعت وارددې که لښکرغټ وی اوکه وړوکې (۷)

دَ جمهورواستدلال:- جمهورځوك چه دَ تفصیل قائل دی هغوی دَ صحیح مسلم دَ روایت نه استدلال کوی دکوم په یو طریق کښې **مخافة أن يناله العدو** او په دویم طریق کښې **فانی لاآمن أن**

---

۱) عمدة القاری: ۲۴۱/۱۴ لامع الدراری: ۲۶۵/۷.

۲) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۱۳۲/۲. طبع قدیمی کتب خانه.

۳) پورتنئی حواله. نور اوګورئی أوجزالمسالک: ۲۱۸/۸. وإعلاء السنن: ۲۶/۱۲.

۴) المتقی نقلا عن أوجزالمسالک: ۲۱۸/۸.

۵) راجع للتفصیل أوجزالمسالک: ۲۱۸/۸.

۶) التمهید لابن عبدالبر ۲۵۴/۱۵.

۷) التمهید لابن عبدالبر ۲۵۴/۱۵.

یناله العدو اضافه ده اونبکاره خبره ده چه ویره په لویولښکرونوکښې نه وی بلکه وړو ټولګوکښې وی (۱) بل امام بخاری رحمه الله چه کوم متابعت ذکرکړې دې دهغې نه هم د جمهورو تائید کیږی ځکه چه د قرآن تعلیم دې خبرې ته مستلزم دې چه هغوی به خان سره لیکلې شوې قرآن اوړلو ځکه چه ټول صحابه کرام خود قرآن کریم حافظان نه وو (۲)

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه دا نهی تحریمی نه ده بلکه نهی استحباب ده یعنی د قرآن کریم اکرام ددې خبرې تقاضاکوی چه ددې دداسې خایونو او خلقو نه حفاظت اوکړې شی چرته چه دتوهین او بې ادبئ خطره وی ځکه چه پخپله نبی کریم ﷺ قیصرروم ته کوم خط لیکلې وو په هغې کښې پوره یوآیت موجود وو اونبی کریم ﷺ نه پوهیدلو چه داکافران ناپاک دی او هغوی به دالولی او دې ته به لاس لګوی نومعلومه شوه چه دا نهی مطلق نه ده اونه دمحفوظ اومامون لښکروسره ددې څه تعلق دې (۳) علامه نووی رحمه الله په دې خبره باندې د فقهاؤ اجماع نقل کړې ده چه کافرانوته ددعوت دمقصددپاره داسې خطونه لیکلې شی په کوم کښې چه یویا د یونه زیات آیاتونه درج وی اودَ حضرت مصطفی سرورکائنات ﷺ هرقل او قیصرروم ته خط لیکل ددې دلیل دې (۴)

دَ مخافة أن یناله العدو اضافه ثابته ده که نه؟ - مونږ اول ذکرکړې دې چه مداراختلاف هغه دامذکوره الصدر جمله ده اوس دلته دمالکیه دعویٰ داده چه دا اضافه ثابته نه ده بلکه دامدرج دې علامه ابن بطال مالکی رحمه الله فرمائی ولم تصح هذه الزیادة عندمالك ولاعندالبخاری إنهامن قول مالك.(۵) دمالکیه دا دعویٰ صحیح نه ده ځکه چه صحیح مسلم (۶) سنن نسائی (۷) اوسنن ابن ماجه (۸) داروایت دَ لث عن نافع په طریق سره نقل کړې دې په هغې کښې دا اضافه موجوده بل امام مسلم (۹) دَ ایوب په طریق سره هم دا روایت نقل کړې دې داد دې خبرې دلیل دې چه داروایت مرفوع دې مدرج نه دې او دې نه د جمهورو استدلال صحیح دې

یواشکال اودهغې جواب:-اوس دلته دا یواشکال پیداکیږی چه پخپله دامام مالك رحمه الله نه ابن وهب رحمه الله کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې خو خشیة أن یناله العدو د حدیث په توګه ذکرکړې دې لکه چه ابن عبدالبر رحمه الله په التمهید کښې دا ذکرکړې دې (۱۰) خو په موطاکښې دا

---

۱) الصحیح مسلم:۱۳۱/۲ قدیمی.
۲) شرح ابن بطال:۱۵۰/۵.
۳) شرح ابن بطال:۱۵۰/۵.
۴) شرح النووی علی صحیح مسلم:۱۳۲/۲ قدیمی.
۵) شرح ابن بطال:۱۵۱/۵.
۶) صحیح مسلم:۱۳۱/۲کتاب الامارة باب النهی أن یسافربالمصحف إلی أرض الکفارإذاخیف وقوعه بادیهم
۷) سنن النسائی الکبری: ۲۴۳/۵.
۸) کتاب الجهادباب النهی أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو رقم:۲۷۸۹ – ۲۷۸۰.
۹) کتاب الامارة باب النهی أن یسافر بالمصحف إلی أرض الکفارإذا خیف وقوعه بایدیهم.
۱۰) التمهیدلابن عبدالبر: ۲۵۳/۱۵.

اضافه دحدیث په توګه نه ده ذکر کړي بلکه دامام مالک رحمه الله قول جوړلوسره نی ذکر کړي دي[۱] دغه شان په ابوداؤد کښي هم دي[۲]

حافظ ابن حجر رحمه الله دَدي جواب ورکولوسره فرمائی لعل مالکا کان یجزم به ثم صار یشك فی رفعه فجعله من تفسیرنفسه[۳] یعنی اول خو به امام صاحب شاید دامرفوع خیال کولو روستو دَهغوی په مرفوع کیدو باندي شك پیداشو نوهغه دا اضافه خپل قول جوړکړو پاتي شوه داخبره چه دا دَابن وهب رحمه الله تفرددي نودَدي تفصیل مونږ پورته بیان کړي دي امام مسلم امام نسائی اوامام ابن ماجه رحمهم الله دعن نافع په طریق سره دا اضافه مرفوعا نقل کړي ده بل سنن ابن ماجه کښي عبدالرحمن بن مهدی عن مالك په طریق هم دا اضافه مرفوعا نقل کړي ده[۴]

دَمحمدبن بشر کوم روایت طرف ته چه دلته اشاره کړي شوي ده په هغي کښي هم دا اضافه ثابته ده مسنداسحاق بن راهویه کښي دا روایت موصولاً ذکرکړي شوي دي دکوم چه دادی کره رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو، مخافة أن یناله العدو[۵] قوله: وکذلك یوری عن محمدبن بشر....[۶] قوله: وتابعه ابن اسحاق عن نافع عن ابن عمر.....[۷]

دَمتابعت تخریج: مسنداحمد کښي دَدي روایت تخریج یزید بن هارون عن ابن اسحاق په طریق سره کړي دي[۸]

دَدي متابعت دَذکرکولومقصد: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ددي متابعت ذکر کولو مقصد دَمحمد بن بشیر په روایت کښي وارد کراهیت سفربالمصحف تائیدکول دی واضحه دي وی چه دا متابعت لفظی نه دي بلکه معنوی متابعت دي ځکه چه دَابن اسحاق په روایت کښي کره لفظ نه دي راغلي بلکه نهی أن یسافربالمصحف إلی أرض العدو راغلي دي[۹] بل څه څیزنه نهی ممانعت، کراهت تقاضاکوی ځکه چه نهی دکراهت تنزیهی یا تحریمی نه خالی نه وی[۱۰] علامه ابن بطال رحمه الله دَ متابعت مقصدداسی بیان کړي دي چه امام صاحب په اصل کښي داخودل غواړی چه مخافة أن یناله العدو چه کومه اضافه بعض حضراتو کړي ده هغه صحیح

---

[۱] الموطا للامام مالک: ٤٤٦/٢ کتاب الجهاد باب النهی عن أن یسفار بالقرآن إلی أرض العدو بیروت.
[۲] سنن أبی داؤد کتاب الجهاد باب فی المصحف یسافر به إلی أرض العدو: ۳٦۱۰.
[۳] فتح الباری: ۱۳٤/٦.
[٤] ابن ماجه کتاب الجهاد بابالنهی أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو: ۲۸۷۹.
[٥] فتح الباری: ۱۳۳/٦.
[٦] انظر لروایة فی المصدر السابق وتغلیق التعلیق: ٤٥۳/۳.
[۷] انظر لروایة فی المصدر السابق وتغلیق التعلیق: ٤٥۳/۳.
[۸] المسندللامام أحمد: ۷٦/۲.
[۹] المسندللاحمد: ۷٦/۲..
[۱۰] فتح الباری: ۱۳۳/٦.

نه ده لکه چه دمحمد ابن اسحاق په روایت کښې دا اضافه موجودنه ده [۱] ددې مسئلې تفصیل ماقبل کښې مونږ بیان کړې دې

حاصل داچه حافظ رحمه الله دمتابعت مقصد کراهة السفر تائید کړنوی اوداخبره واضحه ده خکه چه دمحمد بن بشیرپه روایت کښې کړه... راغلې اودَ محمدبن اسحاق په روایت کښې نهی... او په نهی کښې خوکراهت وی اوابن بطال رحمه الله ددې متابعت مقصد ددې اضافه عدم صحت تائید کړخولې دې خودمحمدبن بشیرپه روایت کښې داضافه موجود ده او دمحمد ابن اسحاق په روایت کښې دا اضافه موجودنه ده.

وقد سافر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وأصحابه فی أرض العدو وهم یعلمون القرآن

علامه مهلب رحمه الله فرمائی ددې عبارت مقصد په دې باندې خبرداری کول دی چه نهی عمومی نه ده بلکه ددې ممانعت تعلق دغه وړو لښکرو اوټولګوسره دې دکوموحفاظت چه غیریقینی وی اوکه لښکرلوئی وی نو په هغې کښې قرآن پاک خان سره اوړلوکښې څه حرج نشته خکه چه صحابه کرام رضی الله عنهم به ددښمن په ملکونوکښې هم دَ قرآن په زده کړه او خودلوکښې مشغول وو اوښکاره خبره ده چه ټول خو به حافظ قرآن نه وو ددې نه دَ امام بخاری رحمه الله میلان دَامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله قول طرف ته معلومیږی. [۲]

حافظ رحمه الله فرمائی چه ددې عبارت مقصددادې چه دانهی دَ قرآن کریم متعلق ده حامل قرآن سره نه ده [۳] چنانچه قراء سبعین نبی کریم ﷺ دَ جهاددپاره لیګلي وو اوهغوی دَ بئر معونه په مقام باندې دَ شهادت جام نوش کړو. نور هم دغه شان ډیرواقعات دی په کوم کښې چه دَقرآن پاک دَ حافظان جهادته تلل ثابت دی.

[حدیث ۲۸۲۸] [۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضی الله عنهما - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - نَهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ.

رجال الحدیث

①**عبدالله بن مسلمه** - دَاابوعبدالرحمن عبدالله بن مسلمه بصری رحمه الله دې دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی. [۵]

---

[۱] شرح ابن بطال: ۵/۱۴۹.

[۲] شرح ابن بطال: ۵/۱۵۰.

[۳] فتح الباری: ۶/۱۳۳.

[۴] الحدیث أخرجه فی کتاب الامارة باب النهی لمن یسافر بالمصحف إلی أرض الکفار إذا خیف وقوعه بایدیهم رقم: ۴۰۴۱ - ۲۹ وأبوداؤد فی کتاب الجهاد باب فی المصحف یسافر به إلی أرض العدو: ۲۶۱۰ وابن ماجة فی کتاب الجهاد باب النهی أن یسافر بالقرآن إلی أرض العدو: ۲۸۸۰- ۷۹.

[۵] کشف الباری: ۷/۷۰.

① **مالک** - دامشهور امام ابوعبدالله بن انس مدنی رحمه الله دي ددوی تفصیلی تذکره تیره شوې ده (۱)

② **نافع** - دا ابوسهیل نافع بن مالك اصبحی رحمه الله دي ددوی حالات هم کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۲)

③ **عبدالله بن عمر** - دا صحابی رسول حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دي ددوی حالات شته تیرشوی دی (۳)

ترجمة الباب سره مطابقت - دحدیث مبارك ترجمة الباب سره مطابقت واضح دي خکه چه دلته دقرآن نه مصحف مراد دي نه چه نفس قرآن کوم چه دحافظانو په سینو کښې وی (۴) والله تعالی اعلم وعلمه اتم واحکم

باب-۱۲۸ التکبیر عند الحرب

د ترجمة الباب مقصد - دلته داخودل غواړی چه په جنګ کښې تکبیرونیل مشروع او جائزدی (۵) دحضرت علی رضي الله عنه نه نقل دی چه کله به ئی تورد وهله نوتکبیربه ئی وئیلو په لیلة الهریرکښې هغوی څلورنیم سوه تکبیرونه وئیلی دلیلة الهریرنه مراد دجنګ صفین شپه ده دمسلم په یوروایت کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم پیشنګوئی فرمائیلې ده چه تاسوخلق به بنارته حمله دهغې یوهحصه په اوچه او یوه حصه په اوبوکښې ده هلته لاإله إلاالله. الله اکبر وایئ نتیجه به ددې یوه حصه پریوځی (۶) دي نه مراد قسطنطنیه ده (۷) دغه شان دابن ماجه په روایت کښې راغلی دی القسطنطنیة بالتسبیح والتکبیر (۸)

[حدیث ۲۸۲۹] (۹) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسٍ - رضى الله عنه - قَالَ صَبَّحَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - خَيْبَرَ وَقَدْ خَرَجُوا بِالْمَسَاحِي عَلَى أَعْنَاقِهِمْ، فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا هَذَا مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ، مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ. فَلَجَئُوا إِلَى الْحِصْنِ، فَرَفَعَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - يَدَيْهِ وَقَالَ «اللَّهُ أَكْبَرُ، خَرِبَتْ خَيْبَرُ، إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ». وَأَصَبْنَا حُمُرًا فَطَبَخْنَاهَا، فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - إِنَّ اللَّهَ

---

(۱) کشف الباری: ۲/۸۰.
(۲) کشف الباری: ۲/۲۷۱.
(۳) کشف الباری: ۱/۶۳۷.
(۴) عمدة القاری: ۱/۷۴۲.
(۵) عمدة القاری: ۱۴/۲۴۳.
(۶) صحیح مسلم: ۲/۳۹۶
(۷) شرح النووی علی مسلم: ۲/۳۹۶. کتاب الفتن باب فتح بلدة جانبها فی البر وجانبها فی لبحر رقم: ۷۳۳۳.
(۸) سنن ابن ماجة کتاب الفتن باب الملاحم: ۴۰۹۴.
(۹) امر تخریجه فی کتاب الصلوة باب مایذکر فی الفخذ رقم: ۳۸۱.

وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ، فَأَكْفِئَتِ الْقُدُورُ بِمَا فِيهَا . تَابَعَهُ عَلِيٌّ عَنْ سُفْيَانَ رَفَعَ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- يَدَيْهِ. [ر ۳۶۴]

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد** - دا عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۱)

② **سفیان** دا سفیان بن عیینه رحمه الله دي . ددۀ تذکره په بدء الوحی کښې شوې ده (۲)

③ **ایوب** دا ایوب سختیانی رحمه الله دي . ددۀ تذکره په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده (۳)

④ **محمد** دا محمد بن سیرین رحمه الله دي ددۀ تذکره په کتاب الایمان کښې تیره شوې ده (۴)

⑤ **انس** : دا خادم رسول حضرت انس رضي الله عنه دي . ددوی حالات هم په کتاب الایمان کښې تیر شوی دی (۵)

دا حدیث مبارک ډیرځل په ماقبل کښې تیرشوې دي. دي سره متعلقه مباحث په متعلقه ابوابو کښې کتلې شئ ، اود خر دغوښې حکم په کتاب الصید والذبائح کښې راروان دي ـ

فائده : په جنګونو کښې تکبیر وئیل ددي امت خصوصیت دي .دي سره دالله تعالی دکبریای اود عظمت اظهار کیږی (۶)

دترجمة الباب سره مطابقت : دحدیث شریف دترجمة الباب سره مطابقت دنبی کریم ﷺ په دي قول کښې دي : ,, الله اکبر ،خربت خیبر..(۷)

قوله: تَابَعَهُ عَلِيٌّ عَنْ سُفْيَانَ رَفَعَ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- يَدَيْهِ

یعنی علی بن المدینی رحمه الله دعبدالله بن محمد مسندی متابعت کړي دي ـ دي متابعت لره امام بخاری رحمه الله په کتاب المناقب کښې موصولاذکرکړي دي (۸)

متابعت لره دذکرکولو مقصد: رفع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یدیه . ، اضافه چونکه ددي روایت په دویم طریق کښې نشته (۹) دي وجې نه ئې ددي متابعت په ذریعه وضاحت اوکړوچې علی بن المدینی هم دا اضافه نقل کړي ده دکوم نه چې درروایت باب تائید کیږی ـ **والله اعلم باصواب**

---

(۱) کشف الباری کتاب الایمان:۱/۶۵۷.
(۲) کشف الباری : (ج۱ص۲۳۸) ـ
(۳) کشف الباری : (ج۲ص۲۶) ـ
(۴) کشف الباری : (ج۲ص٤) ـ
(۵) کشف الباری : (ج۲ص٤) ـ
(۶) شرح ابن بطال (ج۵ص۱۵۱) ـ
(۷) عمدة القاری (ج١٤ص٢٤٣) ـ
(۸) اوګورئ صحیح البخاری ،کتاب المناقب ،باب ،رقم (۳۶۴۷) ـ
(۹) فیض الباری :ج۳ص٤٤٣) ـ

۱۲۹ ـ باب مَا يُكْرَهُ مِنْ رَفْعِ الصَّوْتِ فِي التَّكْبِيرِ.

د ترجمة الباب مقصد امام بخاری رحمه الله دا فرمانی چې د جنګ دننه تکبیر وائیل مشروع خودی لیکن ډیری زیاتې چغې وهل او د ضرورت نه زیات آواز اوچتول مکروه دی [۱] خکه چې ډیرو چغو سره د انسان په قوت کښې کمزوری پیدا کیږی ـ

د علامه انور شاه کشمیری رحمه الله رائې دا ده چې رفع الصوت بالتکبیر کراهت خې هغه د جهاد نه سوادي . د جهاد دننه که چرته رفع الصوت بالتکبیر اوشی نو دې کښې څه خبره نشته [۲]

شاه صاحب د روایت په ظاهر باندې اعتماد کړې دې لیکن د بخاری د ترجمې اطلاق نې نه دې ملحوظ ساتلې . د امام بخاری د ترجمې د اطلاق هم دا تقاضا کوی چې په جهاد کښې هم د ضرورت نه زیات آواز اوچتول ښه نه ده ـ

(۲۸۳۰) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي مُوسَى الأَشْعَرِي - رضي الله عنه - قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَكُنَّا إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى وَادٍ هَلَّلْنَا وَكَبَّرْنَا ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا، فَقَالَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ، فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلاَ غَائِبًا، إِنَّهُ مَعَكُمْ، إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ، تَبَارَكَ اسْمُهُ وَتَعَالَى جَدُّهُ». [۳۹۶۸، ۶۰۲۱، ۶۰۴۶، ۶۲۳۶، ۶۹۵۲]

تراجم رجال

① **محمد بن یوسف** : دا ابو محمد بن یوسف بیکندی رحمه الله دی . د دوی حالات تیر شوی دی [۳]

مسئله د ذکر بالجهر د دې حدیث نه استدلال کولو سره بعضې علماء د جهری ذکر نه منع کوی د دویم طرف ته کوم حضرات چې د جهری ذکر د جواز قائل دی نو هغوی د دا سې روایات و مختلف توجیه کوی ـ

---

[۱] لامع الدراری :ج ۷ص۲۶۸) ـ

[۲] فیض الباری (ج ۳ص۴۴۳) ـ

[۳] الحدیث اخرجه البخاری فی کتاب المغازی.باب غزوة خیبر. (رقم :۴۲۰۲) وکتاب الدعاء .باب الدعاء اذاعلاعقیقه (۶۳۸۴) وباب قول لاحول ولاقوة الاباالله (۶۴۰۰۹) وکتاب القدر.باب لاحول ولاقوة الاباالله (۶۶۱۰) . وکتاب التوحید .باب وکان الله سمیعا بصیرا (۸۶۷۳) .ومسلم فی کتاب الذکر.باب استحاب خفض الصوت بالذکرالا فی المواضع التی وردالشرع برفعه فیها کالتلبیة وغیرها (۶۸۶۲) . والترمذی فی کتاب الدعاء باب کون الذکرخیراعمالکم واذکاها عندملیککم ((۳۳۷۴) .وباب ماجاء فی فضل التسبیح والتکبیر والتهلیل والتحمید (۳۴۶۱) .وابوداود فی کتاب الوتر.باب فی الاستغفار (ج۲۶ص۱۵۲۷) ـ وانسانی فی کتاب النعوت .باب السمیع القریب (۷۶۷۹) .وفی کتاب السیر.باب شده رفع الصوت بالتهلیل والتکبیر(۸۸۱۴). وابن ماجة فی کتاب الادب .باب ماجاء فی.. لاحول ولاقوة الاباالله (۳۸۲۴)ـ

[۴] کشف الباری :(۳ ج۳ص۳۳۵) ـ

[۵] ارشادالساری :(ج۵ ص ۱۳۵) ـ

① په حدیث کښې دچغوسورو اودشور جوړولو نه منع کړې شوې ده اوددې خبرې تائید په خپله دحدیث دالفاظونه کیږی .. اربعوا علی انفسکم.. یعنی دخپل خان سره دنرمې معامله اوکړئ اوظاهرده چې ذکربالجهرکوم چې دمشایخویه نیزرائج دې په هغې کښې نه چغې سورې وی اونه سختی وی [۱]

حضرت مولانارشیداحمدگنگوهی رحمه الله فرمائی چې په دې حدیث کښې کوم ممانعت راغلې دې ددې تعلق ذکرسره نه دې ځکه چې دذکریوقسم هم ممنوع نه دې بلکه دلته دآواز اوچتولونه ځکه منع شوې ده چې هغه دښمنانوعلاقه وه، اودشورشغږپ سره به هغوی بیدار شوی وو

بس چرته چې دجهرنه د تکلیف اودایذاء امکان وی نوهلته داجهرمکروه دې کښې نه ـ نودا ممانعت دکوم امرخارج دوجې نه کیدې شی .ځکه چې د ذکرالهی یوقسم هم منهی عنه نه دې [۲] اوداختلاف دا احوالو اواشخاصودوجې نه هم حکم بدلیدې شی ـ [۳]

دمذکورالصدر توجیهاتونه داخبره بلکل واضحه کیږی چې هغه ذکردکوم کیفیت چې د اقوالی او دهمال، پشان وی چې ښه شورشغږپ اودرز غوبل اود.. وجد..په نوم باندې تپیونه وهل وی،نوداسې اموروسره دشریعت دلرې نه هم تعلق نشته دې.جائزاومشروع خولاپریکده ـ

حضرت علامه عبدالحی لکهنوی دذکربالجهرپه مسئله کښې .. سبحة الفکر فی الجهربالذکر.. نومې کتاب مرتب کړې دې په کوم کښې چې هغه دذکربالجهرجوازد اته څلویښ روایتونونه ثابت کړې دې [۴]

دبعضې الفاظ حدیث تشریح :

اشرفنا: داشراف په معنی کښې دې:دپاس نه کتل یعنی چې کله مونږپه یوکندې ته راشو..

قوله: ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُنَا: داجمله فعلیه حال واقع کیږی. دلته قد..مقدردې کمافی قوله تعالی) اوجاءکم حصرت صدورهم) ای قدحصرت.

قوله : اِرْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ:ربع (ف) ربعا : توقف کرنا،انتظارکرنا. وانیلې کیږی .. ربع الرجال بالمکان .. سفرختمیدونه پس په یوځې کښې پراؤ اچول ـ علامه خطابی رحمه الله فرمائی چې ددې جملې مطلب دې :شورمه کوئ آواز مه اوچتوئ ـ اودابن قرقول ویناده چې دخپل خان سره دنرمئ معامله کوئ اوسختی پریکدئ ـ [۵]

دترجمة الباب سره مطابقت دحدیث شریف دترجمةالباب سره مطابقت دحدیث نه حاصل شده معنی نه مستنبط دې . ځکه چې جناب نبی کریم ﷺ دلته درفع صوت لره ناخوښه کړې ده

---

[۱] لامع الدراری :ج۷ص۲۶۸)ـ

[۲] الکوکب الدری :ج ٤ص ٣٤٦) ـ

[۳] سباحة الفکر.ص: ١٤. فی المجلد الثالث من مجموعة رسائل العلامة اللکنوی) ـ

[٤] مجموعة رسائل اللکنوی :ج۳ص ٤٩٦ ـ ٤٦٥. ادارة القرآن کراچی .

[٥] عمدة القاری :ج ١٤ص ٢٤٥و اعلام الحدیث للخطابی(ج۲ص ١٤٢٤) ـ

۱۳۰_ باب التَّسْبِيحِ إِذَا هَبَطَ وَادِيًا.

دترجمة الباب مقصد دلته امام بخاری رحمه الله دا وائیل غواړي چې صحابه کرام (عنهم) به چې کله یوې وادی ته کوزېدل نوتسبیح به ني لوستل دتسبیح معنی دتنزیه وی. مطلب دادی چې دښکته طرف ته کوزیږی نو داخیال ساتل پکار دی چې الله تعالی مقدس اومنزه دي . څنګه چې نشیب لرد په فرازباندې اولوړه دجوړې په مقابله کښې کمه ګنړلې شی .کوم چې عیب دي نوښکته کوزېدوکښې داخیال کول پکاردی چې الله تبارک وتعالی دهرقسمه ښکته والی اوهرقسمه عیب نه پاک دي ـ (۱)

[۲۸۳۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضی الله عنهما - قَالَ كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا. [۲۸۳۲]

تراجم رجال

① **محمدبن یوسف** دا ابواحمد محمدبن یوسف بیکندی رحمه الله دي ،په کتاب العلم کښې ددوی تذکره تیره شوې ده (۲)

② **سفیان** دا سفیان بن عیینه رحمه الله . په بدء الوحی ،، کښې ددوی تذکره تیره شوې ده (۳)

③ **حصین بن عبد الرحمن** دحصین بن عبدالرحمن رحمه الله تذکره تیره شوې ده ـ (۴)

④ **سالم بن ابی الجعد** دسالم بن ابی الجعد رحمه الله تذکره تیره شوې ده ـ (۵)

⑤ **جابربن عبدالله** دصحابی رسول حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه دي ددوی حالات مخکښې تیرشوی دی (۶)

قوله: كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا: ،،چې کله به مونږ پورته ختلونومونږبه الله اکبروائیل اوچې کله به مونږ ښکته کوزیدلونومونږبه سبحان الله وائیل ـ

دلته دآداب سفر نه یوادب بیان شوي دي چې پورته ختولو په وخت ،، الله اکبر اود کوزیدلو په وخت سبحان الله وائیل پکاردی ـ

نکته علامه مهلب رحمه الله فرمائی چې په لوړغورونوباندې ختلوپه وخت کښې تکبیر ،دعظمت باری تعالی داظهاردپاره دي چې دټولونه بلنداوبالااودټولونه ارفع اواعلی دالله رب العزت ذات دي ـ

---

(۱) شرح ابن بطال :(ج۵ص۱۵۳) _ (۲۸۳۱) اخرجه البخاری فی کتاب الاتی :باب التکبیراذاعلامشرفا والنسائ فی الکبری فی کتاب عمل الیوم واللیة ،باب مایقول اذاانحدرمن ثنیة (۱۰۳۷۵) _

(۲) کشف الباری :ج۳ص۳۸۷)_

(۳) کشف الباری :ج۳ص۳۳۸)_

(۴) اوګورئ کتاب المواقیت الصلوة باب الاذان بعد ذهاب ا لوقت

(۵) اوګورئ کتاب الوضوء باب التسمیة علی کل حال وعند الوقوع (رقم :۱۴۱)

(۶) کتاب الوضوء، باب من لم یرالوضوء الامن المخرجین ،من القبل والذکروالد بر_

وو وادیونو ټوره جوړه کښې تسبیح د حضرت یونس علیه السلام د عمل نه مستنبط ده چې هغوی دکب په کیډه کښې الله تعالی تسبیح بیان کړې ده، ځنګه چې د الله جل شانه قول دی (فلولا انه کان من المسبحین ○ للبث فی بطنه الی یوم یبعثون) [۱] بس د تسبیح په دولت الله جل شانه هغوی ته دکب دکیډې د تیارو نه نجات عطاء کړو نو جناب نبی کریم ﷺ د حضرت یونس علیه السلام په اتباع کښې دوادیونو دننه تسبیحات لوستلو چې الله جل شانه دوی لره د دښمن د شر نه اوده غه خې د شر نه په حفظ ت سره اوباسئ۔ [۲]

د ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث شریف د ترجمة الباب سره مطابقت په .. واذا نزلنا سبحنا .. کښې دی .د نزول او د هبوط دوارو معنی دکوزیدو ده [۳]

باب ۱۳۱: التکبیر إذا علا شرفًا

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه صحابه کرام رضی الله عنهم به د حج او غزوا تو په سفر کښې په اوچت ځائی ختل نو الله اکبر الله اکبر به ئې وئیل مطلب دا چه اوچتوالی ته د ختو په وخت د زمکې او آسمان هغه خالق نه دی هیرول پکار چه د ټولو اوچتو اولوړ والا نونه اود ټولو رفعتونونه اعلی دی

د مجاهدینو د پاره ضروری دی چه د شور شر په ځائی د الله تعالی په ذکر کښې مشغول شی د دی طریقه داده چه د اوچت ځائی د ختو په وخت د الله اکبر ورد په ژبه باندې کوئی او د راکوزیدو په وخت سبحان الله وئیل [۴]

[۲۸۳۲] [۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ سَالِمٍ عَنْ جَابِرٍ -رضی الله عنه- قَالَ كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَّرْنَا، وَإِذَا تَصَوَّبْنَا سَبَّحْنَا. [ر: ۲۸۳۱]

رجال الحدیث

① **محمد بن بشار**:- دا محمد بشار بن عثمان بصری رحمه الله دی د دوی تذکره تیره شوې ده [۶]

② **ابن ابی عدی**:- دا محمد بن ابراهیم بن ابی عدی السلمی التیمی ابوعمرو بصری رحمه الله دی کتاب الغسل کښې د دوی تذکره تیره شوې ده [۷]

③ **حصین**:- دا حصین بن عمران رحمه الله دی د دوی تذکره شاته تیره شوې ده [۸]

---

[۱] الصافات: ج۱۴۳ ص۱۴۲،۱۴۳)

[۲] شرح ابن بطال ا(ج۵ص۱۳۵)_

[۳] عمدة القاری: ج۱۴ص۱۴۵) _

[۴] عمدة القاری: ۱۴/۲۴۵ وشرح ابن بطال: ۵/۱۵۳.

[۵] قدمر تخریجه فی الباب سابق ذکرالان.

[۶] کشف الباری: ۳/۲۵۸.

[۷] باب إذا جامع ثم عادومن دارعلی نسائه فی غسل واجب: ۲۶۷.

[۸] کتاب مواقیت الصلوة باب الاذان بعد ذهاب الوقت: ۵۹۵.

④ **سالم** ذا سالم بن ابی الجعد رحمه الله دي ددوی تذکره تیره شوي ده [۱]

⑤ **جابر** - داصحابی رسول حضرت جابربن عبدالله انصاری رضی الله عنه دي ددوی حالات تیرشوی دی [۲]

ترجمة الباب سره مطابقت - ددي حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دي جمله کښي دي کنا اذا صعدنا کبرنا یعنی چه کله به مونږ پورته ختلونو تکبیر به مو ونیلو [۳]

[حدیث نمبر ۲۸۳۳] [۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضي الله عنهما - قَالَ كَانَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - إِذَا قَفَلَ مِنَ الْحَجِّ أَوِ الْعُمْرَةِ - وَلاَ أَعْلَمُهُ إِلاَّ قَالَ الْغَزْوِ - يَقُولُ كُلَّمَا أَوْفَى عَلَى ثَنِيَّةٍ أَوْ فَدْفَدٍ كَبَّرَ ثَلاَثًا ثُمَّ قَالَ «لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ، آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ». قَالَ صَالِحٌ فَقُلْتُ لَهُ أَلَمْ يَقُلْ عَبْدُ اللَّهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ لاَ. [ر: ۱۷۰۳]

رجال الحدیث

① **عبدالله** - دا ابن یوسف دي یا ابن صالح دي یاابن رجاء العدانی دي په دي کښي اختلاف دي ابو علي جیلانی رحمه الله وایي قول معتمد کرخولي دي [۵] ددوی تذکره بدء الوحی کښي تیره شوي ده [۶]

② **عبدالعزیزبن ابی سلمه** - داعبدالعزیزبن عبدالله بن ابی سلمه رحمه الله دي کتاب العلم کښي ددوی تذکره تیره شوي ده [۷]

③ **صالح بن کیسان** - داابومحمد یاابوالحارث صالح بن کیسان دي ددوی تذکره کتاب الایمان لاندي راوړي تیره شوي ده [۸]

④ **سالم بن عبدالله** - داد حضرت ابن عمر خوئي دي ددوی تذکره هم کتاب الایمان کښي تیره شوي ده [۹]

---

[۱] کتاب الوضوء باب التسمیة علی کل حال وعند الوقاع: رقم:۱٤۱.

[۲] کتاب الوضوء باب من لم یرالوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر. رقم:۱۷٦۵.

[۳] عمدة القاری:۱٤/۲٤۵.

[۴] الحدیث قدمر تخریجه فی الباب العمرة باب مایقول إذا رجع من الحج أو العمرة أوالغزو. رقم:۱۷۹۷.

[۵] إرشاد الساری:۵/۱۳۶.

[۶] کشف الباری:۱/۲۸۹.

[۷] کشف الباری:٤/۵۱۸.

[۸] کشف الباری: ۲/۱۲۱.

[۹] کشف الباری: ۲/۱۲۸.

⑤ **عبدالله بن عمر** - داحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دي ددوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی [۱]

د حدیث ډبعض الفاظوتشریح - **قفل** په معنی رجع یعنی چه کله به حضورپاك د حج نه واپس کیدلو

قوله ولا أعلمه إلا قال الغزو - یعنی چه کله به ابن عمر رضی الله عنهما دا روایت ذکرکولونوحج اوعمري سره به نی د غزوه ذکرضرور کولو

یقول: کلما أوفى - د یقول ضمیرحضرت ابن عمر رضی الله عنهما طرف ته اود أوفى ضمیر جناب رسول الله ﷺ طرف ته راجع دي أوفى معنی ده ختل مطلب دا چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما وائی چه کله به نبی کریم ﷺ وادنی ته ورختلو نو دغه مذکوره دعابه نی لوستله

قَدْ قَدْ - کانړیجنه سخته زمکه چه اوچته وی آیبون - دلته مبتدا محذوف ده تقدیرعبارت دي نحن آیبون آب یوب اوبا معنی ده. راګرځیدل. واپس کیدل یعنی موږ خلق دالله تعالی طرف ته راواپس کیدونکی یو لربنا ددي متعلق پنځه احتماله دی ① ماقبل ساجدون سره متعلق دي ② مابعد حامدون سره متعلق دي ③ دي دواړوسره متعلق دي ④ دماقبل صفات اربعه سره متعلق دي ⑤ پنځووارو صفتونوسره علی سبیل التنازع متعلق دي یعنی هریو سره متعلق دي لکه آیبون لربنا، تائبون لربنا [۲]

قوله قال صالح: فقلت له: ألم یقل عبدالله إن شاء الله؟ قال: لا - صالح بن کیسان رحمه الله راوی وائی چه ما دحضرت ابن عمر رضی الله عنه خونی سالم ته اووئیل آیا ستا پلار عبدالله رضی الله عنه ان شاء الله نه دي وئیلي؟ نوسالم جواب اوکړو نه. یعنی هغوی وهزم الاحزاب وحده إن شاء الله نه دي وئیلي [۳]

تنبیه:- د ابوداؤد په روایت کښې دا اضافه هم نقل ده. **کان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وجیوشه إذا علوا الثنایا کبروا، وإذا هبطوا سبحوا، فوضعت الصلوة علی ذلك** [۴] دا اضافه مدرج ده مسندنه ده ځکه چه امام ابوداؤد رحمه الله دا روایت دعبدالرزاق په طریق سره نقل کړي دي او امام عبدالرزاق دا په خپل کتاب کښې د ابن جریج قول ګرځولي دي [۵] لکه چه داقول دابن جریج د مراسیل

---

[۱] کشف الباری: ۱/۶۳۷.

[۲] عمدة القاری: ۱۴/۲۴۶.

[۳] عمدة القاری: ۱۴/۲۴۶.

[۴] بذل المجهود: ۱۲/۱۰۰ وعون المعبود: ۷/۲۵۹ وسنن إبی داؤد کتاب الجهاد باب مایقول الرجل إذا سافر. رقم: ۲۵۹۹.

[۵] مصنف عبدالرزاق: ۵/۱۶۰ رقم: ۹۲۴۵.

نه دي خوامام ابوداؤد رحمه الله دا موصولاً نقل کوی په دي باندي شراح ابوداؤد نه چاتنبیه کړې اونه شراح د بخاری شریف نه چا نیول کړی دی [۱]

ترجمة الباب سره مطابقت - دحدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دي جمله کښې دي کلما أوفى على ثنية أوفدفدٍ کبرثلاث یعنی کله چه به نبی کریم ﷺ چرته د غرپه څوکه ختلو نودړې خل به نی تکبیرونیلو [۲] والله اعلم وعلمه اتم واحکم

باب ۱۳۲: یکتب للمسافر مثل ما کان یعمل فی الاقامة

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله دلته دا بیانوی چه کوم سړي په حالت اقامت کښې په کومو نفلی اعمالو باندي همیشه والي اوپابندی کوی اود هغه هم دغه نیت وی چه ؤ به همیشه دغه شان اعمال کوم نوکه چرې هغه سفرته خی اود سفرد وجې نه هغه دغه اعمال نه شی اداکولې نوهغه ته به ثواب ملاویږی. دعمل منقطع کیدوسره ثواب نه منقطع کیږی خو په دي شرط چه سفرد ګناه په نیت سره نه وی. لکه چه څوك الله تعالي دي نه کړی د چاناحقه قتل کولودپاره په سفرځی نودا فضیلت به هغه ته حاصل نه وی [۳]

احدیث نمبر ۲۸۳۴] [۴] حَدَّثَنَا مَطَرُ بْنُ الْفَضْلِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ حَدَّثَنَا الْعَوَّامُ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ أَبُو إِسْمَاعِيلَ السَّكْسَكِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا بُرْدَةَ وَاضْطَجَعَ هُوَ وَيَزِيدُ بْنُ أَبِي كَبْشَةَ فِي سَفَرٍ، فَكَانَ يَزِيدُ يَصُومُ فِي السَّفَرِ فَقَالَ لَهُ أَبُو بُرْدَةَ سَمِعْتُ أَبَا مُوسَى مِرَارًا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ، كُتِبَ لَهُ مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا».

رجال الحدیث

① **مطربن الفضل** - دامطربن فضل مروزی رحمه الله دي دَدوی حالات تیرشوی دی [۵]

② **یزیدبن هارون** - دا یزیدبن هارون زادان السلمی ابوخالد واسطی رحمه الله دي د دوی تذکره تیره شوي ده [۶]

③ **عوام** - دا ابوالحارث عوام بن حوشب شیبانی ربعی دي. د دوی حالات تیرشوی دی.

④ **ابراهیم** - داابوابراهیم بن عبدالرحمن بن اسماعیل سکسکی رحمه الله دي ددوی تذکره هم

---

[۱] وقد تنبه له الحافظ ابن حجرفی تخریج الاذکارالنوویة کما فی الفتوحات الربانیة لابن علان:۱۴۰/۵.

[۲] عمدة القاری:۲۴۶/۱۴.

[۳] عمدة القاری:۲۴۶/۱۴.

[۴] احدیث اخرجه ابوداود فی کتاب الجنائز باب إذا کان الرجل یعمل عملا صالحا فشغله عنه مرض او سفر. رقم: ۳۰۹۱ وأحمد فی مسنده: رقم: ۳۶۴.

[۵] کتاب الصلوة باب کراهیة التعری فی الصلوة رقم:۳۴۶.

[۶] کتاب الوضوء باب التبرزفی البیوت رقم:۱۴۹.

وړاندې تیره شوې ده (۱)

⑤ **ابوبرده ابوموسی اشعری** رضی اللہ عنہ - دَدې دواړو حضراتو تذکره کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده کښې تیره شوې ده (۲)

⑥ **یزید بن ابی کبشه** - دا تابعی دې دَ دوی دَپلار نوم یَحویل یا جبریل بن یساردې هغه دَخپل پلار ابوکبشه، مروان بن الحکم او دَ یوصحابي نه روایت حدیث کړې دې امام حاکم رحمہ اللہ دَ صحابی نوم شرجیل بن اوس نقل کړې دې (۳) ددوی نه روایت کونکی ابوبشرجعفربن ابی وحشیة حکم بن عتیبه علی بن الاقمر معاویة بن قرة مزنی او ابراهیم بن عبدالرحمن سکسکی رحمہ اللہ وغیره دی

په اموی دورحکومت کښې دې په مختلفواوچتوعهدوباندې پاتې دې دَعراق کورنر جوړشو اودَ سند هٔ نه دَخراج وصول کولوذمه واری هم هغوی پوره کړې دَ عبدالملك بن مروان په زمانه کښې دَ پولیس او مجاهدینو مشر جوړشو. اهل شام به دهغوی ډیرعزت اودرناوې کولو ډیرکم روایت به ئی کول. په صحیح بخاری کښې دَهغوی تذکره صرف هم دغه راغلې ده چه هغه به په سفرکښې روژې ساتلې نوحضرت ابوبرده بن ابی موسی اشعری دَهغه نه دا حدیث اوریدلې دې

حافظ ابن حجر رحمہ اللہ تقریب التهذیب (۴) کښې هغه مقبول او فتح الباری (۵) کښې ثقة ګرځولې ابن حبان رحمہ اللہ هغه په کتاب الثقات کښې ذکرکړې دې. (۶) حافظ ذهبی رحمہ اللہ فرمائی وکان کبیرالشان رحمہ اللہ (۷) دَ هجری کال په لومبی صدئې آخره کښې دَ سلیمان بن عبدالملك په دور کښې په سند هٔ کښې وفات شو (۸)

دَ ابراهیم سکسکی وینادہ چه مادَابوبرده نه اوریدلی دی چه هغه اویزیدبن ابوکبشه په سفرکښې وو اویزیدبه په سفر کښې روژې ساتلې. نو ابوبرده اووئیل چه ما دَ (خپل پلار) حضرت ابوموسی اشعری رضی اللہ عنہ نه څوځل اوریدلی دی چه جناب نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی که یوسړې بیمارشی یا په سفرکښې اوخی نودَهغه په اعمل نامه کښې هم هغه شان اعمال لیکلې کیږی لکه څنګه چه دَ هغه په اقامت او دَ صحت په حالت کښې عادت وو.

---

۱) دَ دواړو راویانودَ تذکره دَپاره اوګورئی کتاب البیوع باب مایکره من الحلف فی البیع. رقم:۲۰۸۸.
۲) کشف الباری:۱/۶۹۰.
۳) تهذیب التهذیب: ۱۱/۳۵٤.
٤) تقریب التهذیب ص: ٦۰٤ رقم الترجمة: ۷۷۶۵.
۵) فتح الباری:۶/۱۳۶.
۶) کتاب الثقات: ۵/٥٤٤.
۷) سیرأعلام النبلاء: ٤/٤٤۳.
۸) حواله بالا دَنورو تفصیل دَپاره اوګورئی تهذیب الکمال:۲۲۸/۳۲.

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه د قرآن کریم آیت ﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴾ [۱] کښې هم دغه مضمون راغلي دي که د صحت د خرابښی او د سفر د وجه نه یوسړي خپل معمولات پوره نه کړي شی نوهغه ته به اجر ملاویږی [۲]

دلته د دې خبرې خیال ساتنی چه د دې حدیث تعلق نوافل سره دي ځکه چه فرائض خو په دې دواړو صورتونو کښې نه ساقط کیږی بیمار که په قیام باندې قادر نه وی نو په ناسته به مونځ کوی او مسافر به قصر کوی په حدیث شریف کښې راځی چه کوم سړي تهجد کوی او د تهجد په وخت دهغه ستړکي ورغلي نوهغه ته به ثواب ملاویږی اودغه خوب دهغه ډیره صدقه ده

د حدیث الفاظ دادی **مامن امرئ تکون له صلوة فی اللیل یغلبه علیها نوم أو وجع إلا کتب له أجر صلاته، وکان نومه صدقة علیه** [۳] بل د دې حدیث نه داهم معلومه شوه چه دا اجر اوثواب د دې سړی د پاره دي چه په صحت اواقامت کښې د یونیک عمل عادت وی صرف بیمارید و یا په سفر تللوسره څوک د دې فضیلت مستحق نه شی جوړیدي ځکه چه دغه مرض یا سفر دي د خپلو معمولاتونه منع کړي نه دي چه د معمولاتو او نیکو اعمالو دهغه عادت نه وو نو دهغه ډیره به څه لیکلي شی؟ [۴] د ابوداؤد په روایت کښې د دې تصریح موجود ده [۵]

قوله: کتب له مثل ما کان یعمل مقیما صحیحا - دلته لف اونشر غیر مرتب دي ځکه چه د حدیث په شروع کښې لفظ مرض مقدم دي او سافر مؤخر دي اودلته د مرض مقابل صحیح مؤخر دي او سافر مقابل مقدم دي [۶]

ترجمة الباب سره مطابقت: - د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث نه بالکل واضح دي اوکتاب الجهاد سره مناسبت دادي چه اکثر په جهاد کښې اسفار او امراض خو پیښیږی نو د دې وجه نه چه کوم نیک اعمال اومعمولات پاتې کیږی په هغې باندې خفه کیدل نه دی پکار بلکه هغه ثواب جاری وی

باب ۱۳۳: السیر وحده

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله د خان له سفر کولو حکم بیانول غواړی چه داعمل جائز دی که ناجائز؟ دلته دوه احادیث ذکر دی په یوکښې د حضرت زبیر رضی الله عنه خان له د سفر کولو ذکر دي او په دویم روایت کښې خان له د سفر کولو نه منع کړي شوي ده په دې وجه امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب مبهم پریښودي دي اوځه واضحه حکم نی نه دي لګولي [۷]

---

[۱] التین: ۶.
[۲] شرح ابن بطال: ۵/ ۱۵۴.
[۳] عمدة القاری: ۱۴/ ۳۵۳ دار الکتب العلمیة بیروت.
[۴] شرح ابن بطال: ۵/ ۱۵۴ - ۱۵۵.
[۵] أبوداؤد کتاب الجنائز رقم: ۳۰۹۱.
[۶] فتح الباری: ۶/ ۱۳۶.
[۷] عمدة القاری: ۱۴/ ۲۴۷.

څان له د سفر کولو حکم - مهلب رحمه الله فرمائی چه د شپې څان له سفر کولونه منع کولو کښې حکمت دادې چه د شپې وخت کښې د شیطانانو بهر خوریدو کښې تکلیف رسولو اودخلقو په زړونو کښې وسوسې اچولووخت وی په دې وجه جناب نبی کریم ﷺ د شپې ماشومان بهر ویستلونه منع فرمانیلی وو لیکن داحرام نه دی که څه عذر نه وی نو مکروه دی اوکه د سفر څوک ملګری وی نودا افضل اوبهتر دی (۱)

حدیث نمبر ۲۸۳۵] (۲) حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رضي الله عنهما - يَقُولُ نَدَبَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - النَّاسَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ، فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ، ثُمَّ نَدَبَهُمْ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ، ثُمَّ نَدَبَهُمْ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ، قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا، وَحَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ». قَالَ سُفْيَانُ الْحَوَارِيُّ النَّاصِرُ. [ر: ۲۶۹۱]

رجال الحدیث

① **حمیدی**: داعبدالله بن زبیر حمیدی رحمه الله دي. دَدوی حالات بدء الوحی کښې تیر شوی دی (۳)

② **سفیان** - داسفیان بن عیینه رحمه الله دي دَ ده تذکره ماقبل کښې تیره شوې ده (۴)

③ **محمد بن المنکدر**: - دامحمد بن المنکدر رحمه الله دي دَدوی حالات شاته تیر شو (۵)

④ **جابر بن عبدالله** رضي الله عنهما: - دا صحابی رسول حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنهما دي دَدوی تذکره وراندې تیره شوې ده (۶)

ترجمة الباب سره دَحدیث په مناسبت باندې اشکال اودَهغې جواب: - داحدیث دَدې باب لاندې ذکر کولو باندې امام اسماعیلی رحمه الله ته دا شبه شوې ده چه داحدیث دې باب سره مناسبت نه لری ځکه چه دلته د حضرت زبیر رضي الله عنه دَخان له سفر کولوهیڅ ذکر موجود نه دې کیدې شی چه څوک بل هم هغوی پسې شاشاته تلې وی. علامه ابن المنیر رحمه الله هم دَدې تائید کړې دې حافظ ابن حجر رحمه الله دَدې شبه د ختمولو دپاره فرمائی چه دلته دَدې ذکر خو نشته لیکن هم دغه واقعه مناقب زبیر کښې راځی (۷) دکوم نه چه معلومیږی چه هغوی دا سفر خان له کړې وو هلته حضرت عبدالله بن زبیر رضي الله عنهما فرمائی: ماخپل پلار څو خل بنو قریظه طرف ته په تلو راتلولیدلې دې. مادَهغوی نه تپوس اوکړو یاأبي رأیتك تختلف یعنی باباجانه تاسو باربار بنو قریظه طرف ته

---

۱) شرح ابن بطال: ۱۵۵/۵.

۲) احدیث قد مر تخریجه ابوداود فی کتاب الجهاد باب فضل الطلیعة: ۲۸۴۶.

۳) کشف الباری: ۲۳۷/۱.

۴) کشف الباری: ۲۳۸/۱.

۵) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه رقم: ۱۹۶.

۶) کتاب الوضوء باب من لم یرالوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر: ۱۷۶.

۷) کتاب فضائل أصحاب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم باب مناقب الزبیر بن العوام رضي الله عنه رقم: ۳۷۱۹.

خنی راخنی آخرخه خبرده ده؟ هغوی اووئیل جناب نبی کریم ﷺ مونږ ته فرمائیلی دی چه د بنوقریظه خربه څوک راوړی؟ نوزه لاړم (۱)

نورد سنن النسائی روایت خو بالکل واضحه اوبې کړده دې په کوم کښې چه وهب بن کیسان رحمه الله په دې الفاظوسره دغه واقعه ذکرکوی أشهدلسمعت جابربن عبدالله..... فلم يذهب أحد فذهب الزبير (۲) لکه چه دتاکیددپاسه تاکید دې اودغه شان دړې خل اوشو اودریواړه خل هم حضرت زبیر رضی الله عنه لاړو په دومره صفاالفاظوسره داواقعه ذکرکولې شی بیاهم دا احتمال راویستل چه کیدې شی بل څوک هم دوی سره وی نودې ته به هم بې خایه تکلف وئیلی شی

قوله: قال سفيان: الحوازي الناصر - دالفظ مفرددې اومنصرف دې اودحراء ظرف ته منصوب دې دا په کراسی یا جواری باندې نه دی قیاس کول پکار خکه چه دا الفاظ جمع دی مفردنه دی (۳)

حدیث نمبر ۲۸۳۶] (۴) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ ابْنِ عُمَرَ -رضي الله عنهما- عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-.

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ:

«لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي الْوَحْدَةِ مَا أَعْلَمُ مَا سَارَ رَاكِبٌ بِلَيْلٍ وَحْدَهُ.»

رجال الحديث

رومبې سند، ① ابوالوليد:- داهشام بن عبدالملك رحمه الله دې دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۵)

② عاصم بن محمد:- دا عاصم بن محمدبن عبدالله بن عمر رحمه الله دې کتاب الایمان کښې دَدوی تذکره راغلې ده (۶)

③ ابی - دادحضرت عاصم پلارمحمدبن زید رحمه الله دې کتاب الایمان کښې دَدوی تذکره راغلې ده (۷)

---

(۱) فتح الباری:۶/۱۳۸ وعمدة القاری:۱۴/۲۳۷.

(۲) سنن النسائی الکبری:۵/۲۶۴ کتاب السیر باب ذهاب الطلیعة وحده: رقم:۳/۸۸۴۳.

(۳) إرشادالساری:۵/۱۳۷.

(۴) اخرجه الترمذی فی کتاب الجهاد باب ماجاء فی کراهیة أن یسافر الرجل وحده: رقم: ۶۷۳ والنسائی فی الکبری:۵/ کتاب الجهاد باب النهی عن سیرالراکب وحده رقم: ۸۵۰.

(۵) کشف الباری:۲/۳۸.

(۶) باب عقدالازارعلی القفافی الصلوة رقم:۳۵۲.

(۷) کشف الباری: ۲/۱۳۵.

④ **ابن عمر** - داصحابی رسول حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنهما دي ددوی حالات شاته تیرشوی دی (۱)

دویم سند - ①**ابونعیم** - دافضل بن دُکین رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۲) باقی رجال سند بعینه د پورتنی پومبی سند مطابق دی دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه روایت دي چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی که خلقو د خان له سفرکولونقصانات زما په شان پیژندل نوهیڅ یومسافربه د شپې یوازې سفرنه کولو

قوله: مافی الوحدة ماأعلم ماسار راکب - مافی الوحدة کښې ماء خو یا زائده ده او ظرف فی الوحدة محل نصب کښې ده یا ما مصدریه ده تقدیرعبارت داسې دي لویعلم الناس أی شئ فی الواحدة؟ اوداهم په محل نصب کښې دي (۳) ماأعلم کښې ماموصوله ده اوجمله مفعول کیدوسره محل نصب کښې واقع ده ماسار راکباکښې ما نافیه ده اوجمله جزاء ده

په دواړو روایتونوکښې تعارض اودهغې ازاله:-په پومبی روایت کښې د حضرت زبیر رضی الله عنه د خان له سفرذکردي خو په دې روایت سره ددې ممانعت معلومیږی. بل الراکب شیطان والراکبان شیطانان والثلاث رکب (۴) په دې روایت کښې د خان له سفرکولونه صراحةً ممانعت واردشوی دي چنانچه په دواړو روایتونو کښې په ظاهره تعارض معلومیږی په دې کښې مختلف تطبیقات ورکړې شوی دی.

① د څه ضرورت یا مصلحت دخاطره خان له سفرکول جائزدی اوممانعت د عاموحالاتو په اعتبار سره دي په جاسوس وغیره کښې ضرورت اوحکمت هم دغه دي چه هغه یوازې وی

② که چرته امن وی اود خان له سفرکولوضرورت پیښ شی نوجائزدی. دویري په حالت کښې ناجائزدی (۵)

③بعض حضرات وائی چه دممانعت تعلق اوږدوسفرونوسره دي په کوم کښې چه د مونځ قصرکیږی په مختصراوکم مسافت والاسفرونوکښې هیڅ بدیت نشته (۶)

④ داممانعت نهی تادیبی دي نهی تحریمی نه دي. یعنی دآدابواومستحباتونه دي چه سړي دي خان له سفرنه کوی ځکه چه په دي سره وحشت کیږی لکه څنګه چه رسول کریم ﷺ د لوښی د مینځ نه خوراك کول، مشکیزه باندي خله کیخودوسره اوبه څکل او په ډاګه چهت باندي د شپې سملاستونه منع فرمائیلي ده اودي نه علاوه هم نور ډیرمثالونه دی د کوموتعلق

---

۱) کشف الباری: ۶۳۷/۱.
۲) کشف الباری: ۶۶۹/۲.
۳) إرشاد الساری:۱۳۸/۵.
۴) إرشاد الساری:۱۳۸/۵.
۵) إرشاد الساری:۱۳۸/۵.
۶) عمدة القاری: ۱۴۲/۱۴.

چه آدابو سره دي د جواز اوعدم جواز سره نه دي
په دي کښي دخلقو حالات اوطبائع ته هم کتل وي چه يوسړي بزدل دي اودهرمنظر نه ويريږي دهر سړي نه خوف خوري او په هرکش کړپ باندي توپ وهي نوښکاره خبره ده چه دداسي سړي خان له سفرکول دخطري نه خالي نه دي د بهادرو اوتکړه خلقو حکم ددي نه بالکل مختلف دي [1] هم په دي تناظر کښي دحضرت عمر رضي الله عنه داقول دي که سړي خان له سفرکوي او هغه مړشي يا په هغه باندي څه اوشي نو زه به دڅانه تپوس پوښتنه کولو دپاره کرځم ؟

د حديث ترجمة الباب سره مطابقت - د رومبي روايت مطابقت په سلسله کښي مونږ خودلي دي چه حضرت زبير رضي الله عنه به په دي مهم باندي خان له تشريف اوړلو د دويم روايت مطابقت په دي اعتبارسره دي چه ترجمه مبهم قائمه کړي شوه څه حتمي حکم نې د خان له سفرکولوپاره کښي اونه لګولو چه جائزدی که ناجائز؟ نو په دي روايت کښي دابيان کړي شو چه بغير ضرورت نه خان له سفرنه دي کول پکار [2]

فائده - دحضرت جابر رضي الله عنه د روايت نه معلوميږي چه اميرله څوک په خطرناک مهم باندي جبرا نه دي ليګل پکار سره ددي چه هغه ته اختيارحاصل دي بلکه د ترغيب اوشوق په ذريعه سره دخلقو جذبات راوڅتول پکاردی چه کوم سړي په خپله خوشحالئي سره د دغه کارذمه په خپل سراخلی نودخپل صلاحيتونوپه خاطر هغه داسي وي اوهغه د بهترکارکردګئي سبب جوړيږي د رسول الله صلی الله عليه وسلم دا عمل يوه بهترينه نمونه ده کنې هغه ته اختياردي چه هغه چاته هم حکم ورکړي چه اې فلانکی لاړ شه او خبر راوړه اوددي حکم نه دانکار د چا هيڅ مجال نه وو لقوله تعالى ﴿ اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ ﴾ [3] يعنی چه کله هم نبی کريم صلی الله عليه وسلم تاسو غواړی نو زر لبيک وايئی [4] والله اعلم بالصواب

باب ۱۳۴: السرعة في السير

د ترجمة الباب مقصد - دلته دافرمائی چه هسي خو په تسلئي اووقارسره تګ پکاردي اصل هم دغه دي خوکله کله د تيزتللوضرورت هم پيښيږی نود ضرورت په وخت په دي کښي هيڅ بديت نشته دلته شراح رحمهم الله رجوع الى الوطن قيدلګولي دي په باب کښي ذکرشوو احاديثونه هم دغه په ذهن کښي راخی چه دوطن طرف ته واپس کيدو کښي تندی پکارده
ليکن ترجمة الباب مطلق دي په دي وجه د ضرورت په وخت تيز تګ جائزدي که د وطن طرف ته واپس کيدل وی او که ددښمن طرف ته تيزئی سره ورتګ وی يابل څه موقع وی. بهرحال په تيزتګ کښي د ضرورت په وخت هيڅ بدی نشته

---

[1]) شرح ابن بطال: ۵/۵۵ – ۵۶.
[2]) عمدة القاری: ۱۴/۱۴۲.
[3]) الانفال: ۲۴.
[4]) شرح ابن بطال: ۵/۵۴.

قَالَ أَبُو حُمَيْدٍ قَالَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - «إِنِّي مُتَعَجِّلٌ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يَتَعَجَّلَ مَعِي فَلْيَعْجَلْ». ا ر ۱۴۱۱

ابوحميد يعنى ابوحميد دا عبدالرحمن ساعدى انصارى رضي الله عنه دي دَدوى تذكره په كتاب الصلوة كښې تيره شوې ده (۱) نبى كريم ﷺ فرمانيلى دى زه دمدينې طرف ته زر خم څوك چه ماسره زر تلل غواړى نوزر دي تيارې اوكړى

دا روايت مصنف رحمه الله كتاب الزكوة باب خرص التمر كښې موصولاً ذكر كړې دي (۲)

حديث نمبر ۲۸۳۷ (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ سُئِلَ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ - رضى الله عنهما - كَانَ يَحْيَى يَقُولُ وَأَنَا أَسْمَعُ فَسَقَطَ عَنِّي - عَنْ مَسِيرِ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، قَالَ فَكَانَ يَسِيرُ الْعَنَقَ، فَإِذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ. وَالنَّصُّ فَوْقَ الْعَنَقِ. ا ر ۱۵۸۳

رجال الحديث

① **محمدبن المثنى** - دا د امام بخارى رحمه الله شيخ محمدبن مثنى رحمه الله دي دَدوى تذكره كتاب الايمان كښې تيره شوې ده (۴)

② **يحيى** - دا يحيى بن سعيد قطان رحمه الله دي دَ دوى تذكره هم كتاب الايمان كښې تيره شوې ده (۵)

③ **هشام** - دا هشام بن عروه رحمه الله دي دَدوى حالات بدء الوحى كښې تيرشوى دى (۶)

④ **أبى** - دا عروه بن زبير رحمه الله دي دَدوى حالات بدء الوحى كښې تيرشوى دى (۷)

⑤ **اسامة بن زيد** - دا صحابى رسول حضرت اسمه بن زيد رضي الله عنهما دي دَدوى تذكره تيره شوې ده (۸)

قوله وكان يحيى يقول وأنا أسمع فسقط عنى - دا دَ يحيى بن سعيد القطان قول دي اوجمله معترضه ده په دي كښې د امام بخارى رحمه الله شيخ محمدبن المثنى دا وضاحت فرمائى

---

(۱) باب فضل استقبال القبلة: رقم:۳۹۱.

(۲) تنبية: قد تسامح فى تخريج هذا التعليق محقق تغليق التعليق حيث أشار إلى أن المؤلف رحمه الله ذكره موصولاً فى كتاب العمرة فى باب من أسر ناقته إذا بلغ المدينة. رقم: ۱۸۰۲ وكتاب فضائل المدينة فى باب بلاترجمة بعد باب المدينة تنفى الخبث. رقم: ۱۸۸۶وقد خلط حميد وأبوحميد انظر حاشية تغليق التعليق: ۳/۳۵٤ والله اعلم بالصواب.

(۳) قد مر تخريجه فى كتاب الحج باب السير إذا رجع من عرفة. رقم: ۱۶۶۶.

(۴) كشف البارى:۳/۲۵.

(۵) كشف البارى:۲/۲.

(۶) كشف البارى:۱/۲۹۱.

(۷) كشف البارى:۱/۲۹۱.

(۸) كتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء: رقم:۱۳۹.

چه زمونږ شیخ دا روایت دَعروه نه تعلیقًا یا مسنداً نقل کولو اودَ حضرت عروه قول وأنا أسمع دهغه نه پاتې شوې وو نویحیی دهغې تصریح اوکړه دَ دې تائیدد مسلم شریف دَ روایت نه هم کیږی دَ کوم الفاظ چه دادی سئل أسامة وأنا شاهد کیف کان مسیر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم (۱) بل هم دَ صحیح بخاری روایت کوم چه کتاب الحج کښې تیرشوې دې په هغې کښې دی سئل أسامة وأنا جالس.... (۲)

حاصل دادې چه کوم وخت رسول الله ﷺ دَعرفه نه دَ واپسئی سره متعلق داخبره حضرت اسامه رضی الله عنه نه معلومولو نوهغه وخت حضرت عروه رحمه الله هم هلته تشریف ایخودې وو تقدیرعبارت داسې دې قال البخاری: قال ابن المثنی: کان یحیی یقول تعلیقًا عن عروة أو مسندًا إلیه. قال: سئل أسامة وأنا أسمع السؤال.....

قوله عن مسیر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم - داعبارت دَ سئل متعلق دې یعنی دَحضرت اسامه رضی الله عنه نه دَ مسیر نبی علیه السلام باره کښې پوښتنه اوکړه (۳)

فجوة - خالی ځائی یادَ دوو څیزونوپه مینځ کښې کولاؤ ځائی. سورت کهف کښې دی ﴿ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ﴾ (۴) یعنی په غارکښې دننه اصحاب کهف په ارت اوکولاؤ ځائی کښې پراته دی

النص فوق العنق - نص: ډیر په تیزئی سره سورلی شړل عنق په تیزئی سره تلل په دواړو کښې دَ رفتار فرق دې او نص عنق نه زیات تیز تللوته وائی (۵) یعنی جناب نبی کریم ﷺ دَ عرفه نه په واپسئی باندې تیز روان وو اوکله چه ارت ځائی ملاؤ شو نوحضورپاک به نور هم رفتارتیزولو.

ترجمة الباب نه انطباق - دَحدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت نص نه واضح دې دلته دَ نبی کریم ﷺ دَ تیزتلل اختیارولوذکردې (۶)

حدیث نمبر ۲۸۳۸] (۷) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي زَيْدٌ - هُوَ ابْنُ أَسْلَمَ - عَنْ أَبِيهِ قَالَ كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضي الله عنهما - بِطَرِيقِ مَكَّةَ، فَبَلَغَهُ عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ أَبِي عُبَيْدٍ شِدَّةُ وَجَعٍ، فَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى إِذَا كَانَ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّفَقِ، ثُمَّ نَزَلَ

---

۱) صحیح مسلم: ۴۱۷/۱ کتاب الحج باب الافاضة من عرفات إلی المزدلفة.
۲) کتاب الحج باب السیر إذا دفع من عرفة رقم: ۱۶۶۶.
۳) عمدة القاری: ۲۴۹/۱۴.
۴) الکهف: ۱۷.
۵) النهایة: ۳۱۰/۳ و: ۶۴/۵.
۶) عمدة القاری: ۲۴۹/۱۴.
۷) قد مر تخریجه فی تقصیر الصلوة باب تصلی المغرب ثلاثا فی السفر رقم: ۱۰۹۱.

فَصَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعَتَمَةَ، يَجْمَعُ بَيْنَهُمَا، وَقَالَ إِنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - إِذَا جَدَّ بِهِ السَّيْرُ أَخَّرَ الْمَغْرِبَ وَجَمَعَ بَيْنَهُمَا. [ر: ١٠٣١]

دا حدیث بعینه هم په دې سند اومتن سره کتاب العمرة کښې تیرشوې دې (۱)

ترجمة الباب سره مطابقت - دحدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت إذا جدبه السیر کښې دې یعنی چه کله رسول الله ﷺ ته دتیز تللو ضرورت پیښ شو نودنماز مونځ نی روستوکړو او د مسخوتن هغې سره نی یوځای کړو (۲)

حدیث نمبر ۲۸۳۹] ۳ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ سُمَيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ نَوْمَهُ وَطَعَامَهُ وَشَرَابَهُ، فَإِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ فَلْيُعَجِّلْ إِلَى أَهْلِهِ». [ر: ١٧١٠]

دا حدیث بعینه هم په دې سند اومتن سره کتاب العمرة کښې تیرشوې دې

قوله نومه وطاعه وشرابه:- دامنصوبه بنزع الخافض ده تقدیرعبارت دادې یمنع أحدکم من نومه..... یا مفعول ثانی دې دَ یمنع خکه چه منع هم دَ اعطی په شان دَ دواړو مفعولو تقاضا کوی مطلب دا چه په سفرکښې د خوراک څښاک سهولت خوحاصل وی ولې په مکمل توګه سکون او راحت سره نه وی لکه چه په کورکښې داقامت په وخت وی په دې وجه دَ زړ نه زړ خپل ضرورت پوره کولوسره خپل کورطرف ته راواپس کیدل پکاردی دې دپاره چه پخپله هم راحت حاصل کړی او بال بچ هم مطمئن شی

نهمته:- دَنون زیرسره لوستلې شی دَدې معنی ده شوق اورغبت یعنی چه کله رغبت پوره شی اودسفرنه نی زړه موړشی نو زردې دَ خپل کورطرف ته دَ واپسئی سفرشروع کړی (۴)

ترجمة الباب سره مناسبت:- دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت فلیعجل إلی أهله نه ښکاره دې (۵)

دَ احادیث باب نه مستنبط شوې فوائد:- علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه په رومبی او آخری حدیث کښې دوه فائدې دی ① دَ سفردَ مشقت نه به زر خلاصې ملاؤشی ② اهل اوعیال او اهل (مدینه) خصوصاً دحضورپاک په زرواپسئی باندې به خوشحاله شی په دې وجه به نبی کریم ﷺ دَ وطن مدینې طرف ته دَ زر نه زر دَ واپس راتلو کوشش کولو اودَدې به نی نورو ته هم ترغیب ورکولو دَ دویم حدیث نه دافائده حاصلیږی که دَعرفه نه په تیزئی سره زر اووتلې نو

---

۱) باب فی المسافر إذا جدبه السیر وتعجل إلی أهله رقم:۱۸۰۵.

۲) عمدة القاری: ۱٤ ٤۹.

۳) باب السفر سقطعة من العذاب رقم: ۱۸۰٤.

٤) عمدة القاری: ۱/ ۲٤۹ وفتح الباری: ۱/ ۱۳۹.

٥) عمدة القاری: ۱٤/ ۲٤۹.

مزدلفه ته په رسیدو به دعا اود الله تعالی سره د راز اونیاز دپاره وخت ډیر ملاؤشی خکه چه په مزدلفه کښې د دعا وخت ډیرکم وی اوهغه هم په کال کښې یوخل په دې شرط چه د حج سعادت هم درنصیب شی

په دریم حدیث کښې د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د عمل نه دافواندحاصلیږی ① د صفیه رضی الله عنها په ژوند کښې هغې سره ملاقات اوشی چه دخپل مینځ خبرې چه د نښځې خاوند په مینځ کښې راز وی هغه اوشی

② صفیه رضی الله عنها بیماره ود اوخاوندئی په سفروو زر رسیدو سره هغه خوشحالول مقصد وو په کوم سره چه په بیمارئی کښې د افاقه کیدو امکان وی

③ ددې نه دهغوی دتواضع اود تکبرنه د ویزاره کیدو هم اظهارکیږی ؟[1]

باب ۱۳۵: إذا حمل علی فرس فرآها تباع

د ترجمة الباب مقصد- دعلامه قسطلانی رحمه الله په نیزد ترجمة الباب مقصد دادې چه په جهادکښې د استعمال په غرض هبه کړې شوې اس باره کښې که صدقه کونکی ته معلومه شی چه داخرڅوی نوآیا صدقه کونکې پخپله دا اخستې شی؟[2] ددې جواب د باب لاندې ورکړې شوی حدیث کښې راغلې دې په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې د جواب تصریح نه ده کړې

لیکن حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه علامه قسطلانی رحمه الله د کومې مسئلې طرف ته اشاره کړې ده هغه مختلف فیها ده اود صحیح بخاری کتاب الزکوة کښې باب هل یشتری صدقته لاندې تیرشوی دی په دې وجه که چرې ترجمة الباب رجوع فی الهبه په معنی باندې محمول کړې شی اوډیره قرین قیاس هم دغه ده ، نومستبعدنه ده په دې صورت کښې به د ترجمة الباب مقصد داشی که چادالله تعالی په لارکښې د جهادپه غرض سره اس صدقه کړو روستوورته معلومه شوه چه هغه دا دده د رضا نه خلاف خرڅوی نو په دې صورت کښې صدقه کونکی ته دخپلې هبه د رجوع کولواختیارشته که نه؟[3]

حدیث نمبر ۲۸۴۰] [4]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ- رضی الله عنهما أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حَمَلَ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَوَجَدَهُ يُبَاعُ، فَأَرَادَ

---

[1]) شرح ابن بطال: ۱۵۶/۵.

[2]) إرشاد الساری: ٤٧٣/٥.

[3]) قال المحدیث الکاندهلوی رحمه الله (الابواب والتراجم ص:۲۰۱) قلت والمسئلة التی أشار إلیها القسطلانی خلافیة تقدمت فی باب هل یشتری صدقته من کتاب الزکوة. ولایبعد عندی أن یحمل الترجمة علی معنی الرجوع فی الهبة. فالمعنی إذا تصدق رجل فرسا لیجاهد علیه فی سبیل الله ثم رأی المتصدق أنها تباع علی خلاف ما أراد من التصدق. فهل یرجع فی تلک الصدقة أم لا؟

[4]) مرتخریجه فی کتاب الزکوة. باب هل یشتری صدقته؟ ... رقم:۱٤۹۰.

أَنْ يَبْتَاعَهُ ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ « لاَ تَبْتَعْهُ ، وَلاَ تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ.ار ۱۴۱۸]

رجال الحديث

① **عبدالله بن یوسف**:- دا عبدالله بن یوسف تنیسی دمشقی رحمه الله دي دَدوی حالات بدء الوحی کښې تیرشوی دی (۱)

② **مالک** - دا امام دارالهجرة ابوعبدالله مالك بن انس بن مالك اصبحی مدنی دي دَدوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۲)

③ **نافع** -دا ابوسهیل نافع بن مالك اصبحی تمیمی دي دَدوی حالات هم دکتاب الایمان لاندې وراندې تیرشوی دی (۳)

④ **عبدالله بن عمر** رضي الله عنهما - دا مشهورصحابی رسول عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دي دَ دوی حالات کتاب الایمان لاندې تیر شوی دی (۴)

⑤ **عمربن الخطاب** رضي الله عنه:- دا حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه دي دَدوی حالات هم کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی (۵)

أن عمربن الخطاب رضي الله عنه حمل على فرس له فی سبیل الله، فوجده یباع، فاراد أن یتباعه. حضرت عمر رضي الله عنه دَ الله تعالی په لارکښې یواس دَ سورلئی دپاره ورکړو بیاهغه دا خرڅول اولیدل نو دانی غوښتل چه پخپله ئی واخلی

په طبقات ابن سعد کښې دی چه دَدغه اس نوم ورد وو کوم چه تمیم داری رضي الله عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دَهدیه په توګه ورکړې وو. روستوبیاحضورپاك حضرت عمر رضي الله عنه ته هدیه کړو (۶)

حضرت عمر رضي الله عنه دا اس دوباره ولې اخستل غوښتل؟ دَدې دوه وجوهات دی ① یودا چه هغه ښکلي ښائسته او تیزوو دحضرت عمر رضي الله عنه په استعمال کښې پاتې وو اوهغوی ته دَده خوبیانې معلومې وې په دې وجه ئې غوښتل دا دوباره واخلی د صحیح مسلم د روایت نه هم دغه معلومیږی چه حضرت عمر رضي الله عنه دَدې اس دَ ښکلی والی معترف وو دَ روایت الفاظ دی حملت علی فرس عتیق في سبیل الله (۷)امام نووی رحمه الله وانی چه عتیق ښکلي مزیدار او تیزرفتاراس ته وئیلې شی (۸)

---

۱) کشف الباریک ۱/۲۸۹.
۲) کشف الباری:۲/۸۰.
۳) کشف الباری:۳/۲۷۱.
۴) کشف الباری:۱/۶۳۷.
۵) کشف الباری:۲/۴۷۴.
۶) طبقات ابن سعد:۱/۴۹۰.
۷) صحیح مسلم: ۲/ کتاب الهبات باب کراهیة الانسان ماتصدق به ممن تصدق علیه.
۸) قال النووی رحمه الله: العتیق: الفرس النفیس الجواد السابق انظرشرح النووی علی صحیح مسلم:۲/۳۶.

② دویمه وجه داکیدې شی چه دا اس رسول الله ﷺ هغه ته هبه کړې وو د کوم ذات سره چه دحضرت عمر رضی الله عنه ډیره زیاته مینه اوعقیدت وو ممکن ده چه ددغه عقیدت د وجه نه نی دااخستلوسره د دوباره حاصلولوخواهش نی پیدا شوې وی (والله اعلم)

قوله: فسأل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقال: لاتبتعه ولاتعد في صدقتك:- حضرت عمر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو هغوی اوفرمائیل دامه اخله او په خپله صدقه کښې دوباره واپس کړه حضرت عمر رضی الله عنه هغه اس په بیع اخستلوسره حاصلول غوښتل بیا رسول الله ﷺ دا معامله عودفي الصدقة فرمائیلو سره حضرت عمر رضی الله عنه د بیع نه ولې منع کړو؟ ددې جواب دادې چه هغه اس حضرت عمر رضی الله عنه هدیه کړې وو که هغه ده اخستې وې نومتصدق علیه به دهغوی داحسان لاندې راتلودوجه نه مروتاً قیمت کښې کمې کولو ښکاره خبره ده چه کله یوسړې چاته بغیر قیمت نه هبه یا هدیه کړی اوبیا هغه واهب یا متصدق هغه څیز موهوب له یاد متصدق علیه نه اخلی نوهغه موهوب له اومتصدق علیه په قیمت کښې کمې کوی لهذا هغه سړې چه په قیمت کښې کمې کوی په دې اعتبارسره به حضرت عمر رضی الله عنه عودفی الصدقة کونکې کیدو. (۱)

ترجمة الباب سره مناسبت:- حضرت شیخ الحدیث رحمه الله چه دترجمة الباب کومه توجیهه کړې ده دهغې پیش نظر ترجمة الباب سره به د روایت تطبیق داسې کیږی چه حضرت عمر رضی الله عنه واهب اومتصدق وو دهغوی د احسان لاندې د راتلود وجه نه موهوب له اومتصدق علیه په قیمت کښې کمې کوی نوحضرت عمر رضی الله عنه عودفی الصدقة مرتکب کیدو په دې وجه نبی کریم ﷺ هغه ته داس داخستلو اجازت ورنه کړو او وئی فرمائیل لاتبتعه ولاتعدفی صدقتك اود ترجمة الباب سره د دې مناسبت ښکاره دې.

په فرس باندې متصدق علیه دملکیت مسئله:- کله چه صدقه کونکې د جهاد په نیت اس هدیه کړی نو چه په چاباندې صدقه کړې دې هغه له په دې باندې د ذاتی مال په شان تصرف حاصل دې اوهغه به د ده ملکیت وی یابه هغه اس وقف وی دا په جهاد کښې داستعمالولونه پس به بیت المال ته واپس کول ضروری وی؟ په دې کښې اختلاف دې

امام مالك رحمه الله په دې مسئله کښې دمتصدق دالفاظو اعتبارکړې دې هغه فرمائی که متصدق د صدقه په وخت وهولك في سبیل الله اووئیل نود متصدق علیه ملکیت به په دغه اس باندې تام شی او په دې باندې به هغه ته د ذاتی مال په شان د تصرف حق حاصل شی اوکه چرې متصدق د صدقه کولوپه وخت هو في سبیل الله اووئیل نوبیا به د دغه اس حیثیت د وقف وی (۲) لهذا په جهاد کښې داستعمال نه پس په متصدق علیه باندې دغه اس په بیت

---

۱) إرشادالساری ۴۷۳/۶ قال القسطلانی: سمی الشراء عودًا فی الصدقة. لان العادة جرت بانسامحة ممن البایع فی مثل ذلک للمشتری فاطنق علی القدر الذی یسامح به رجوعًا.

۲) شرح ابن بطال: ۱۵۷/۵.

المال کښې حواله کول واجب وی
د متصدق په اول اودویم قول کښې فرق دې په قول اول کښې د متصدق علیه د ملکیت تصریح ده په کوم چه هولك الفاظ دال دی او په قول ثانی کښې علی الطلاق هو فی سبیل الله سره د وقف حیثیت مستفاد کیږی لهذا د امام مالك رحمه الله په نیزدواړو صورتونو کښې به د صدقه حیثیت جدا جدا وی په اول صورت کښې د متصدق علیه ملکیت او دویم صورت کښې وقف یا بیت المال حصه جوړیدو سره د مجاهدین اسلام عمومی ملکیت
امام اعظم رحمه الله او امام شافعی رحمه الله فرمائی چه هغه اس به د متصدق علیه ذاتی ملکیت جوړیږی او په دې به هغه ته هم هغه شان د تصرف حق حاصل وی کوم چه په ذاتی اموالو باندې حاصل وی (۱) په دې وجه په جهاد کښې د استعمال نه پس به هغه اس په بیت المال کښې جمع کول واجب نه وی
چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د روایت الفاظ په ظاهره هم په دې باندې دلالت کوی چه حضرت عمر رضی الله عنه هغه اس د تملیك په توګه صدقه کړې وو نود وقف شوې څیزبیع جائز نه ده په دې وجه که دغه اس وقف وې نو حضرت عمر رضی الله عنه به هغه هیڅ کله نه اخستلو دباب په دویم روایت کښې العائد فی صدقته نه هم معلومیږی چه دا صدقه د تملیك وه که وقف وې نو هغوی العائد فی حبسه یا العائد فی وقفه فرمائیل (۲) والله اعلم

حدیث نمبر ۲۸۴۱ [۳] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رضي الله عنه - يَقُولُ حَمَلْتُ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَابْتَاعَهُ - أَوْ فَأَضَاعَهُ - الَّذِي كَانَ عِنْدَهُ، فَأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيَهُ، وَظَنَنْتُ أَنَّهُ بَائِعُهُ بِرُخْصٍ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «لاَ تَشْتَرِهِ وَإِنْ بِدِرْهَمٍ، فَإِنَّ الْعَائِدَ فِي هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ». [ر: ۱۴۱۹]

رجال الحدیث

① **اسماعیل**: - دا ابوعبدالله بن ابی اویس اصبحی مدنی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (۴)
② **مالک**: دا امام مالك بن انس رحمه الله دې. د دوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده (۵)

---

۱) شرح ابن ابطال: ۱۵۷/۵.
۲) فتح الباری: ۴۴۵/۳ ویدل علی أنه حمل تملیک قوله ولاتعد فی صدقتک ولوکان حبسا لعلله به. کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟
۳) قد مرتخریجه فی کتاب الزکوة. باب هل یشتری صدقته؟ولاباس بان یشتری صدقة غیره. لان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إنما نهی المتصدق خاصة عن الشراء ولم ینه غیره. رقم: ۱۴۹۰.
۴) کشف الباری: ۱۱۳/۲.
۵) کشف الباری: ۸۰/۲.

③ **زیدبن اسلم** - دا ابواسامه یا ابوعبدالله زیدبن اسلم قرشی عدوی مدنی رحمه الله دی د دوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده (۱)

④ **ابیه** - دې نه د عمر بن الخطاب رضی الله عنه آزاد کړې شوې غلام اسلم العدوی مراد دی د دوی تذکره کتاب الزکوة کښې تیره شوې ده (۲)

⑤ **عمر بن الخطاب** رضی الله عنه - دا دویم خلیفه حضرت عمربن خطاب رضی الله عنه دی د دوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده (۳)

سمعت عمربن الخطاب رضی الله عنه **یقول: حملت علی فرس فی سبیل الله، فابتاعه أو فاضاعه الذی کان عنده، فاردت أن أشتریه** راوی وائی چه ما حضرت عمربن خطاب رضی الله عنه دا سې فرمانیلو سره واوریدو چه ما فی سبیل الله د سورلئی دپاره یواس ورکړو، کوم سړی ته چه ئی ورکړې وو هغه خرڅول غوښتل (یائی اوفرمائیل چه) هغه ئی ضایع کړو په دې وجه ما په بیع دا خستلو اراده اوکړه ما اووئیل چه هغه به دا په ارزان قیمت باندې خرڅه وی

فابتاعه مطلب - دا د باعه په معنی کښې ده (۴) علامه عینی رحمه الله وائی که دا د باعه په معنی کښې وانخستې شوه نو ابتاعه به یوبې معنی لفظ شی په ظاهره هم دا معلومیږی چه ابتیاع دلته د بیع په معنی کښې دی (۵) دویم قول دادې چه دا د راوی تصحیف دی په اصل کښې د اباعه دی او عرضه للبیع په معنی کښې دی (۶)

علامه رشید احمد گنگوهی رحمه الله دلته یوه منفرد توجیه کړې ده هغه فرمانی چه فابتاعه د متکلم صیغه فابتاعه هم کیدې شی دکوم معنی چه ده اردت ابتیاعه لکه چه دلته د ماضی یوه قریبی واقعه په صیغه د استقبال بیان کړې شوه (۷) دویمه خبره هغه دا فرمانیلې چه که چرې فابتاعه د ماضی غائب صیغه وی نو بیا دا الالتفات من المتکلم إلی الغائب د قبیل نه به وی (۸) چه په عربو کښې یوبلیغ اسلوب دې مطلب دادې چه معنی به بیا هم د متکلم وی والله اعلم

أوفاضاعه - أو مفید شك دی (۹)

د ضایع کولوڅه مطلب دی؟ شراح حدیث د دې جملې په تشریح کښې درې اقوال نقل کړی دی

---

(۱) کشف الباری: ۲۰۳/۲.

(۲) کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟ ولاباس أن یشتری صدقة غیره. لان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إنما نهی المتصدق خاصة عن الشراء ولم ینه غیره. رقم: ۱۴۹۰.

(۳) کشف الباری: ۴۷۴/۲.

(۴) عمدة القاری: ۲۴۷/۱۴ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

(۵) عمدة القاری: ۲۴۷/۱۴ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

(۶) عمدة القاری: ۲۴۷/۱۴ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.

(۷) لامع الدراری: ۲۷۱/۷.

(۸) لامع الدراری: ۲۷۱/۷.

(۹) فتح الباری: ۱۷۲/۶ وعمدة القاری ۳۴۷/۱۴.

① رومبې قول دادې چه هغه سړې به د اس خدمت او خیال کولوکښې کوتاهی کوله خوراک اوګیابه نی هم ورته صحیح نه ورکوله (۱)

② بعض حضرات وانی چه داس د قدراوقیمت نه ناخبره وو اوهغه نی په کم قیمت باندې خرڅولو (۲)

③ یوقول دادې چه حضرت عمر رضی الله عنه د کوم مقصددپاره دغه اس هدیه کړې وو هغه د هغه د مقصد دپاره نه استعمالیدلو (۳)

رومبې قول راجح دې او ددې تائید د صحیح مسلم د روایت نه کیږی په کوم کښې چه دی نوجده قد أضاعه وکان قلیل المال (۴) او د وکان قلیل المال د الفاظونه د ضیاع علت معلوم شو چه دمتصدق علیه دغربت د وجه نه به اس ته ښه ګیانه ملاویدله یابه ورته په وخت نه شوه ورکولې د څه په نتیجه کښې چه هغه ناکاره شو

قوله وظننت أنه بائعه برخص - حضرت عمر رضی الله عنه فرمانی چه زما خیال ووچه هغه به دااس په ارزان قیمت باندې خرڅه وی رخص (د راء په ضمه اوخا په سکون سره د ددې معنی ده ارزان کم قیمت او غلاء ددې ضد دې (۵)

فسالت رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فقال: لاتشتره وإن بدرهم فان العائد فی هبة کالکلب یعود فی قیئه. ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه تپوس اوکړو نوحضورپاک اوفرمائیل چه په یودرهم کښې نی هم مه اخله ځکه چه صدقه ورکول اوواپس اخستل د سپی په شان دی چه قې اوکړی اوواپس نی اوخټی علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه لاتشتره کښې نهی تنزیهی ده او په مبالغه باندې محمول دی وان بدرهم الفاظ هم مبالغتا استعمال شوی مطلب دادې چه که دومره ارزان نرخ باندې ملاؤشی نوبیاهم دا مه اخله (۶)

په روایت کښې د صدقه یا هبه متعلق دا تعلیم ورکړې شوې دې چه په دې کښې رجوع کول ډیر زیات ناخوښه او قبیح عمل ګرحولې شوې دې ددې مثال ئی د سپی سره ورکړې دې چه قې اوکړی اوهغه بیا اوخټی. مطلب دا چه په صدقه یا هبه کښې رجوع کول داسې ناخوښه عمل دې لکه چه سړې قې اوکړی او بیائی اوخټی. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دلته صدقه کښې رجوع کونکې سپی سره او صدقه او هبه قی سره او رجوع فی الصدقه د رجوع الکلب

---

۱) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۶/۲ کتاب الهبات باب کراهة شراء الانسان ماتصدق به ممن تصدق علیه. فتح الباری:۴۴۵/۳ کتاب الزکوة باب هل یشتری صدقته؟

۲) تکملة فتح الملهم:۵۱/۲.

۳) تکملة فتح الملهم:۵۱/۲.

۴) صحیح مسلم للنووی: ۳۶/۲ کتاب الهبات باب کراهة شراء الانسان ماتصدق به ممن تصدق علیه.

۵) مجمع البحار:۳۱۰/۷.

۶) إرشاد الساری:۱۳۹/۵.

فی قیئه سره تشبیه ورکړي شوي ده خلاصه دا ده چه په دي تشبیه سره رجوع فی الصدقه قباحت بیانول مقصود دی.[1]

ترجمة الباب سره مناسبت - په حدیث باب کښې دی لاتشتره..... فان العائد فی هبته کالکلب یعود فی قیئه. په دي کښې دعود في الصدقة کراهت بیان کړي شوي دي حضرت شیخ البند رحمه الله چه د ترجمة الباب کومه توجیه کړي ده دهغې په رنړا کښې د ترجمة الباب سره د روایت ددي جملې مناسبت واضحه دي

باب ۱۳۶: الجهاد باذن الابوین

د ترجمة الباب مقصد - د امام بخاری رحمه الله مقصد دادي چه د جهاد دپاره د والدین نه اجازت اخستل ضروری دی علامه عینی رحمه الله فرمائي چه د جهاد احکام په مختلفو احوالو اوظروفوکښې بدلیږي او په دي کښې د انمه د اختلاف تفصیل هم دي په دي وجه امام بخاری رحمه الله ترجمه مطلق اوساتله او د تفصیل مذاهب طرف ته ئې اشاره اونه فرمائیله.[2]

احدیث نمبر ۲۸۴۲] [3]حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْعَبَّاسِ الشَّاعِرَ - وَكَانَ لاَ يُتَّهَمُ فِي حَدِيثِهِ - قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو - رضى الله عنهما - يَقُولُ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَاسْتَأْذَنَهُ فِي الْجِهَادِ فَقَالَ « أَحَىٌّ وَالِدَاكَ ». قَالَ نَعَمْ. قَالَ «فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ». [٥٦٢٧]

رجال الحدیث

① **ادم**:- دا ابوالحسن آدم بن ابی ایاس عبدالرحمن العسقلانی رحمه الله دي ددوی تذکره کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[4]

② **شعبة**:- دا امیرالمؤمنین شعبة بن الحجاج بصری رحمه الله دي ددوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده.[5]

---

[1] إرشاد الساری:۱۳۹/۵.

[2] عمدة القاری: ۲۵۱/۱٤ کذاأطلق ولکن فیه خلاف وتفصیل. فلذلک أبهم.

[3] وعندالبخاری ایضًا (۸۸۳/۲) فی الادب باب لایجاهدإلا باذن الابوین رقم: ۵۹۷۲. وعند مسلم فی صحیحه (۳۱۳/۲) قد مرتخریجه فی کتاب الزکوة. باب هل یشتری صدقته؟ولاباس بان یشتری صدقة غیره. لان النبی صلی فی کتاب البروالصلة والادب. باب بروالوالدین وأیهما أحق به رقم: ۶۵۰٤. وعند الترمذی فی جامعه (۲۹۶/۱)فی الجهاد باب ماجاء فیمن خرج إلی الغزو وترک أبویه رقمک ۱۶۷۱. وعندأبی داؤد فی سننه (۳٤۹/۱) فی الجهفاد باب فی الرجل یغزو وأبراه کارهان رقم: ۲۵۲۹وعند النسائی فی سننه (۵۳/۲) فی الجهاد باب الرخصة فی التخلف لمن له والدان رقم:۳۱۰۵.

[4] کشف الباری: کتاب الایمان ۶۷۸/۱.

[5] کشف الباری: کتاب الایمان ۶۷۸/۱.

④ **حبیب بن ابی ثابت** - دا ابویحیی قیس بن دینار اسدی کوفی رحمه الله دي ددوی تذکره کتاب الصوم کښې تیره شوې ده (۱)

④ **ابوعباس الشاعر** - دا سائب بن فروخ شاعر مکی رحمه الله دي ددوی تذکره کتاب التهجد کښې تیره شوې ده (۲)

قوله وکان لایتهم فی حدیثه - یعنی د سند راوی ابوالعباس باندې به په روایت حدیث کښې تهمت نه شولکولې. شاعران اکثر مبالغه آرانی کوی دلته په سند کښې د حبیب بن ابی ثابت شیخ ابوالعباس سائب بن فروخ محدث کیدو سره شاعر هم وو وکان لایتهم في حدیثه نه د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه ابوالعباس رښتونې وو شاعر خوو لیکن دهغه شاعرانه کلام د عربو د عاموشاعرانو په شان د مبالغه او افتراپردازنی نه پاک وو (۳) په خپل دې وصف باندې هغه د حدیث په روایت کښې یولوړمقام لرلو اومتهم بالکذب نه وو مختصردا چه د وکان لایتهم في حدیثه قید لکولو سره امام بخاری رحمه الله د ابوالعباس رحمه الله توثیق کړې دې چه ددوی روایات مقبول دی اوهغه د عاموشاعرانو مبالغه کونکو شاعرانو په شان نه کنړنی.

⑤ **عبدالله بن عمرو** رضي الله عنهما - ددوی حالات هم په کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۴)

جاء رجل إلى النبی صلى الله تعالى عليه وسلم فاستاذنه فی الجهاد فقال أحی والداك؟ قال: نعم، قال: ففيهما فجاهد یعنی عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائی د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې یوسړي حاضرشو اودهغوی نه جهاد ته د تللو اجازت اوغوښتلو. حضورپاك اوفرمائیل ستا موروپلار ژوندی دی؟ هغه وئیل اوجی حضورپاك اوفرمائیل نوبیا هم په هغه دواړو کښې جهاد اوکړه

د رجل نه څوک مراددي؟ - د باب په روایت کښې د نوم تصریح نشته چه داخوك وو البته د نورو روایاتونه ثابتیږی چه دا جاهمه بن عباس وو چه په جهاد کښې د شرکت د اجازت د پاره د رسول الله صلى الله عليه وسلم خدمت کښې حاضرشوې وو. چنانچه امام احمد او امام نسائی رحمهم الله د معاویه بن جاهمه په طریق یوروایت نقل کړې دې په هغې کښې دی: **أن جاهمة جاء إلى النبی صلى الله تعالى عليه وسلم فقال يارسول الله! أردت الغزو وجئت لاستشيرك، فقال: هل لك من أم؟ قال: نعم: قال: الزمها.** (۵) یعنی جاهمه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضرشو عرض ئې اوکړو یارسول الله! زماجهاد ته د تللو خواهش دې تاسو سره د مشورې د پاره حاضرشوې یم. حضور پاك اوفرمائیل آیاستامورژوندی دی؟ هغه وئیل اوجی حضورپاك اوفرمائیل هم هغې سره اوسیږه.

---

۱) کتاب الصوم باب صوم داؤد علیه السلام رقم: ۱۹۷۹.

۲) کتاب التهجد باب بعدمایکره من ترک قیام اللیل لمن کان یقومه رقمک ۱۱۵۳.

۳) عمدة القاری: ۲۴۸/۱۴ وإرشادالساری: ۱۳۹/۵ وتحفة الباری: ۴۸۶/۳.

۴) کشف الباری: کتاب الایمان: ۶۷۹/۱.

۵) رواه النسائی فی سننه: ۵۳/۲ فی کتاب الجهاد باب الرخصة فی التخلف لمن له والدة، وأحمد فی مسنده: ۴۲۹/۳ وفتح الباری: ۶/۱۷۳.

په دې روایت کښې تصریح ده چه جهادته د تللو دپاره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضریدونکې سړي هم جاهمه وو دغه شان امام بیهقی رحمه الله عن ابن جریج عن محمدبن طلحه بن رکانه عن معاویة بن جاهمه السلمی عن ابیه په طریق سره روایت نقل کړې دې د کوم راوی چه پخپله هم جاهمه دې هغه وائی أتیت النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أستاذنه فی الجهاد [1] زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د جهاد د اجازت اخستلو دپاره حاضرشوم

قوله: ففیهما فجاهد - د مفهوم د ادائیګنی دپاره خو فجاهد فیهما تعبیرهم صحیح وو خو ففیهما جارمجرور د اختصاص دپاره د امر نه مقدم کړو د کوم نه چه د مورپلار اهمیت اودهغوی خدمت مقدم کولوتاکیدمقصوددې حافظ ابن حجرعلامه عینی او علامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی چه دلته فجاهد ظاهری معنی مرادنه ده کوم چه په اضرار یعنی چاته د ضرراوتکلیف رسولوپه معنی کښې استعمالیږی بلکه دالفظ د مشاکلت په ټوګه واردشوې دې جاهمه د جهاد د اجازت دپاره راغلېوو نوحضورپاک په دغه مناسبت سره اخدمهما په خائی د مشاکلت د پاره فجاهد اوفرمائیل په نورو الفاظوکښې داسې وئیلې شی چه دلته قدرمشترک مراد دې په جهادکښې مال خرچ کیږی او بدن سترې کیږی نولکه چه حضورپاک جاهمه ته د مورپلار خدمت کولوسره د نفس اودمال د جهاد حکم ورکړو فجاهد تعبیربه دې مناسبت سره داسې شی أبذل مالك وأتعب بدنك فی رضا والدیك [2] یعنی ته د مورپلارد رضادپاره خپل مال خرچ کړه او خپل بدن سترې کړه

خوعلامه شوکانی رحمه الله په دې باندې رد کولوسره فرمائی: لایخفی أن کون المفهوم من تلك الصیغة إیصال الضرر بالابوین إنما یصح قبل دخول لفظ فی علیها، وأما بعد دخولها، کما هوالواقع فی الحدیث، فلیس ذلك المعنی هوالمفهوم منها، فانه لایقال جاهدفی الکفار بمعنی جاهدهم کما یقول جاهدفی الله، فالجهادالذی یرادمنه إیصال الضرر لمن وقعت المجاهدة له هو. جاهده لاجاهد فیه وله. [3]

یعنی د صیغه فجاهد استعمال ایصال الضرربالابوین په معنی کښې به هله صحیح وی کله چه په دې باندې فې حرف جرداخل وی مطلب دا چه مطلقًا صیغه فجاهد خود ایصال الضرر والا په معنی باندې دلالت کوی خوکه په دې باندې فې حرف جرداخل کړې شی لکه چه په حدیث باب کښې وارد دې نوبیابه ددې معنی ایصال ضررنه وی جاهدالکفار چه د ایصال ضرر په معنی کښې مستعمل دې، په خائی جاهدفی الکفارونیل به صحیح نه وی مختصردا چه مطلقًا صیغه جاهد نه ایصال ضرر معنی مراد وی لیکن جاهد فیه یا جاهدله د محنت اومشقت په معنی کښې استعمالیږی نولکه چه دعلامه شوکانی رحمه الله په نیز ففیهما فجاهد نه ایصال ضرر معنی مرادنه ده بلکه داد محنت اوکوشش په معنی کښې دې په روایاتوکښې دغه شان

---

[1] السنن الکبریٰ للبیهقی: ۲۶/۹ کتاب السیر باب الرجل یکون له أبوان مسلمان أوأحدهما فلا یغزوإلا باذنها.
[2] عمدة القاری: ۳٤۸/۱٤ وفتح الباری: ۱۷۳/۶ وإرشاد الساری: ۱۳۹/۵.
[3] نیل الاوطار للشوکانی: ٤۰/۹.

نور واقعات هم نقل دی چه د جهاد اجازت دپاره څوک راغلل نوحضورپاک هغوی ته د جهاد په خائی د مورپلار د خدمت حکم ورکړو

صحیح مسلم کښې عن ناعم مولی ام سلمة عن عبدالله بن عمرو په طریق سره روایت مروی دی چه یوسړی د رسول الله ﷺ په لاس مبارک باندې د هجرت او جهاد بیعت کولوخواهش ښکاره کړو حضورپاک دهغه نه تپوس اوکړو فهل من والدیك أحد؟ آیا ستاوالدین کښې څوک ژوندی شته؟ هغه عرض اوکړو اوجی دواړه ژوندی دی حضور پاک اوفرمائیل ارجع إلی والدیك فاحسن صحبتهما (۱) خپل مورپلارله لاړشه اوهغوی سره اوسیدوکښې ښه سلوك کوه.

په‌یوبل طریق سره هم دغه روایت سنن ابوداؤدکښې هم نقل دې په هغې کښې دی یوسړي د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو عرض ئی اوکړو جئت أبایعك علی الهجرة وترکت أبوی یبکیان یعنی زه تاسونه په جهاد باندې بیعت کولوته راغلې یم اوخپل مورپلار می په داسې حال کښې پریخودی راغلې یم چه هغوی ژړل رسول الله ﷺ اوفرمائیل ارجع فاضحکهما کما أبکیتهما (۲) خپل مورپلارله لاړشه څنګه چه دې هغوی ژړولی هم هغه شان ئی اوخندوه.

په مذکوره روایاتوکښې رسول الله ﷺ سائل ته د جهادپه خائی د والدین د خدمت حکم ورکړو خو په صحیح ابن حبان کښې د حضرت عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما یوروایت دې جاء رجل إلی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فساله عن أفضل الاعمال، قال: الصلوة. قال ثم مه؟ قال الجهاد. قال فان لی والدین، قال آمرك بوالدیك خیرا. فقال والذی بعثك بالحق نبیاً لاجاهدن ولاترکنهما. قال: فانت أعلم. (۳) د رسول الله ﷺ په خدمت کښې یوسړي حاضرشو هغه د حضورپاک نه سوال اوکړو چه د ټولونه بهترعمل کوم یودي؟ حضورپاک اوفرمائیل مونځ هغه عرض اوکړو بیاکوم یوعمل غوره دي؟ حضورپاک اوفرمائیل جهاد. هغه عرض اوکړو زما مور پلار ژوندی دی حضورپاک اوفرمائیل زه تاته مورپلارسره د ښه سلوك کولوحکم درکوم هغه عرض اوکړو په خدائی چاچه ته په حقه سره نبی جوړکړې رالیګلې زه به ضرور جهادکوم اومورپلاربه پریږدم اوخم به. حضورپاک اوفرمائیل ته ډیرپوهیږې

د وړاندې ذکرشوو روایاتوسره ددې روایت تطبیق ورکولوسره د حدیث شارحین فرمائی چه دا روایت فرض عین جهاد باندې محمول دې کله چه د جهادنفیرعام وی او فرض عین شي نودمورپلار د خدمت حکم ساقط کیږی (۴) په دې وجه په دې روایت کښې د والدین د خدمت د حکم نه باوجودچه سائل جهادته دتللو خواهش ښکاره کړو نوحضورپاک نکیراونه فرمائیلو په

---

(۱) صحیح مسلم: ۳۱۳/۲ کتاب البر والصلة باب برالوالدین وأیهما أحق به رقم: ۲۵۴۹.

(۲) سنن أبی داؤد: ۳۴۲/۱ کتاب الجهادباب فی الرجل یغزو لغیره وأبواه کارهان رقم: ۲۵۳۰.

(۳) صحیح بخاری ابن حبان باب فضل الصلوات الخمس رقم: ۱۷۱۹.

(۴) فتح الباری: ۱۷۳/۶ وعمدة القاری: ۲۴۸/۱۴ وفتح القدیر: ۱۹۱/۵ وتکملة فتح الملهم: ۳۳۰/۵.

کومو روایتونو کښې رسول الله ﷺ د والدین د خدمت حکم ورکړي وو هغه وخت جهاد فرض عین نه وو فرض کفایه وو نفیرعام نه کیدو په صورت کښې د یوځوکسانو تللوسره فرض کفایه اداکیږی اودخدمت محتاج والدین پریخودل اوجهادته تلل جائزکیږی نه په دې وجه حضورپاك د والدین دخدمت حکم ورکړو

په جهادکښې دمورپلارد اجازت حیثیت - جمهورفقهاء امام ابوحنیفه، امام مالك امام شافعی امام احمد او سفیان ثوری رحمهم الله فرمائی که نفیرعام نه وی اوجهادفرض کفایه وی نودمورپلارد اجازت نه بغیرجهاد ته تلل جائز نه دی د والدین خدمت فرض عین او جهاد فرض کفایه دي فرض عین پریخودل او فرض کفایه اداکول گناه ده (۱) ددوی استدلال د حدیث باب صحیح مسلم اوسنن ابوداؤد مذکوره روایاتونه دي چه رسول الله ﷺ سائل ته د جهاد په خائی د والدین د خدمت حکم ورکړو

البته که نفیرعام وی اوجهادفرض عین وی نو په دغه صورت کښې په ټولو مسلمانانو باندې وتل واجب دی د والدین اختیارباقی نه پاتې کیږی د هغوی د اجازت نه بغیرتلل واجب دی (۲) علامه ابن حزم مراتب الاجماع کښې فرمائی که په جهادکښې د شرکت په وجه د والدین د هلاکت یا ضیاع اندیښنه وی نوبالاجماع د جهادفرضیت ساقط کیږی خوکه د خان دهلاکت اندیښنه نه وی نوبیاهم وتل د جمهورو په نیز د والدین په اجازت باندې موقوف دی (۳) علامه ابن حزم ﷺ چه د جمهوروطرف ته د کوم مذهب نسبت کړې دي په هغې کښې د ده نه تسامح شوې ده. صحیح دادي چه د جمهورو په نیز که د والدین د ضیاع اندیښنه وی نود جهاد فرضیت نه ساقطیږی دهغوی د اجازت نه بغیرجهادته تلل جائزدی مسنداحمد او مستدرك حاکم کښې دعمرو الغفاری مرفوع روایت دي لاطاعة لمخلوق في معصية خال (۴) علامه ظفراحمدعثمانی ﷺ دَدي نه استدلال کولوسره فرمائی: فيه دلالة على أنه لاحاجة إلى إذن الوالدين، إذا كان الجهاد فرض عين، وإن منعاه عنه فلا طاعة لهما.(۵) یعنی دا روایت په دي باندې استدلال کوی چه کله جهاد فرض عین وی نود والدین اجازت ضروری نه دي که چرې هغوی د وتلو نه منع کوی نودهغوی اطاعت جائزنه دي.

د احنافو او شوافع په نیز جد او جده یعنی نیااونیکه دواړه دوالدین په حکم کښې دی (۶) یعنی د جهادفرض کفایه کیدو په صورت کښې دهغوی خدمت به واجب وی اوکه فرض عین وی نو خروج به واجب وی اود هغوی اطاعت به جائزنه وی.

که چرې والدین مسلمانان نه وی؟ - د جمهورفقهاؤ په نیز که چرې والدین غیرمسلم وی نو

---

۱) فتح الباری:۱۷۳/۶ وعمدة القاری: ۲٤۸/۱٤ وفتح القدیر:۱۹۱/۵ وتکملة فتح الملهم:۳۳۰/۵.
۲) فتح الباری:۱۷۳/۶ وعمدة القاری: ۳٤۷/۱٤.
۳) عمدة القاری:۳٤۷/۱٤.
٤) مسندأحمد۶۶/۵. ومستدرک حاکم:٤٤۳/۳ مناقب الحکم بن عمر الغفاری.
۵) إعلاء السنن: ۱۳/۱۲.
۶) فتح الباری:۱۷۳/۶ وإعلاء السنن: ۱۱/۱۲.

هغوی نه د فرض کفایه جهاد په صورت کښې هم د اجازت اخستلو ضرورت نشته (۱)
سفیان ثوری رحمه الله فرمائی چه د غیر مسلم والدین هم هغه حکم دې کوم چه د مسلمان والدین حکم دې لهذا د غیر مسلم والدین نه هم اجازت اخستل ضروری دی د هغوی دلیل دادې چه په کوموروایاتو کښې رسول الله ﷺ سائل ته د جهاد په خانی د والدین د خدمت حکم ورکړې په دې کښې عموم دې چه والدین کافروی یا مسلمان د هغوی د خدمت مطلقا حکم دې په کوم کښې چه کافراومسلمان والدین دواړه شامل دی لهذا چه څنګه د مسلمان والدین نه اجازت اخستې شی هغه شان به د کافر والدین نه اجازت هم اخستل ضروری وی (۲)
د جمهورو استدلال دادې چه د صحابه کرام رضی الله عنهم یولونی تعداد په جهاد کښې شرکت کړې دې دکومو والدین چه کافران اومشرکان وو لکه ابوبکر صدیق، ابوحذیفه بن عتبه او ابوعبیده رضی الله عنهم ابوحذیفه بن عتبه د رسول الله ﷺ سره په جنګ بدر کښې شریك وو ددوی پلار رئیس المشرکین وو دغه شان د ابوعبید رضی الله عنه د پلارهم دهغه دتورې په وار باندې مرګ واقع شو (۳)
جمهورو د سفیان ثوری رحمه الله استدلال جواب دا ورکړې دې چه دکوم روایاتو سره د عموم حکم ثابتیږی د مذکوره واقعاتو د وجه نه هغه عموم باقی پاتې نه شو په دې وجه فرض کفایه د جهاد په صورت کښې د مشرك والدین د اجازت څه حیثیت پاتې نه شو (۴)
ترجمة الباب سره مطابقت:- په روایت باب کښې د والدین نه د اجازت اخستلو څه ذکر نشته په دې وجه ترجمة الباب سره په ظاهره ددې مناسبت نشته علامه عینی او زکریا انصاری رحمهم الله فرمائی چه په طریق استنباط **ففیهما فجاهد** ترجمه سره مناسبت دې رسول الله ﷺ په روایت د والدین د خدمت حکم ورکړې دې د دې حکم تقاضا داده چه د والدینو رضاحاصله کړئی اوچه کله رضاحاصله شی نولکه چه اجازت ملاؤ شو (۵)

باب ۱۳۷: ماقیل فی الجرس ونحوه فی أعناق الابل

د ترجمة الباب مقصد:- د اوښ په غاړه کښې جرس وغیره زورندول د عربوپه معاشره کښې یوعام رواج وو. ددې ترجمه نه د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د اوښانو په غاړه کښې جرس وغیره زورندول مکروه دی (۶)
الجرس:- د جیم اوراء په فتحه سره تلئی ته وائی کوم چه د خناورو په غاړه کښې ترلې شی البته د راء په سکون سره الجرس د تلئی غږیدو نه پیدا کیدونکی آواز ته وئیلې شی (۷)

---

۱) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱ والمجموع شرح المهذب: ۲۷/۲۱.
۲) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱۰.
۳) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱.
۴) المغنی لابن قدامة: ۳۷۸/۱.
۵) عمدة القاری: ۳٤۷/۱٤ وتحفة الباری: ٤۸٦/۳.
۶) عمدة القاری: ۳٤۷/۱٤ وتحفة الباری: ۳/٤۸٦.
۷) عمدة القاری: ۳٤۹/۱٤ وتحفة الباری: ۱۷٤/۶.

ونحوه - دې نه مراد مرو نه جوړشوې هار يا اميل مراد دې دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه داکراهت صرف په جرس کښې نه دې بلکه د مرو نه جوړشوې اميل کښې هم دې چه د بدنظرنه د حفاظت په توګه د اوښ په غاړه کښې زوړندولې شی

په ترجمة الباب کښې امام بخاری رحمه الله صرف د اوښ ذکر کړې دې حالانکه دغه څيزونه د نورو خناورو په غاړو کښې هم زوړندولې شی د دې تخصيص وجه داده چه په حديث کښې د ابل ذکرشوې دې دامام صاحب عادت دې چه د حديث يولفظ يا جمله نه ترجمة الباب ثابتيږی نو هغه د ترجمه جز جوړه وی دويمه وجه د ابل د تخصيص داهم کيدې شی چه په عربو کښې به غالب استعمال هم د اوښانو کيدلو اودهغې په غاړو کښې به اميلونه اچولې شو

احديث نمبر ۲۸۴۳] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ أَنَّ أَبَا بَشِيرٍ الْأَنْصَارِيَّ - رضي الله عنه - أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ - قَالَ عَبْدُ اللَّهِ حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ - وَالنَّاسُ فِي مَبِيتِهِمْ، فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - رَسُولاً أَنْ لاَ يَبْقَيَنَّ فِي رَقَبَةِ بَعِيرٍ قِلاَدَةٌ مِنْ وَتَرٍ أَوْ قِلاَدَةٌ إِلاَّ قُطِعَتْ.

رجال الحديث

① **عبدالله بن يوسف**:- داعبدالله بن يوسف تنيسی دمشقی رحمه الله دې د دوی حالات بدء الوحی کښې تيرشوی دی. (۲)

② **مالک**:- داابوعبدالله بن مالك بن انس بن مالك اصجی مدنی رحمه الله دې د دوی حالات هم تيرشوی دی. (۳)

③ **عبدالله بن ابی بکر**:- داعبدالله بن ابی بکر بن محمدبن عمرو بن حزم انصاری مدنی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الوضوء کښې تيره شوې ده. (۴)

④ **عباد بن تميم**:- دا عباد بن تميم بن زيد المازنی رحمه الله دې د دوی تذکره هم کتاب الوضوء کښې تيره شوې ده. (۵)

⑤ **ابوبشير انصاری** رضی الله عنه:- دا صحابی رسول ابوبشيرالانصاری الساعدی الحارثی المدنی رضی الله عنه دې جمهور مؤرخين او شراح حديث فرمائی چه دوی صحيح نوم معلوم نه دې د يوقول

---

(۱) الحديث أخرجه مسلم:۲۰۲/۲فی اللباس باب كراهة قلادة الوترفی رقبة البعير رقم:۵۵۴۹وأبوداؤد فی الجهاد باب تقليد الخيل بالاوتار رقم:۲۵۵۲.

(۲) كشف البارى:۲۸۹/۱.

(۳) كشف البارى:۸۰/۲.

(۴) كتاب الوضوء باب الوضوء مرتين مرتين.

(۵) كتاب الوضوء باب لايتوضامن الشک حتى يتيقن.

مطلب د دوی نوم قیس بن عبیدالله بن الحریر بن عمرو بن الجعد خودلی شوي دي [۱] لیکن دا قول ضعیف دي حقیقت دادي چه ددوی نوم یې دي په دي وجه حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمانیلی دی لایوقف له علی اسم صحیح وقیل اسمه قیس بن عبید ولایصح. [۲] د دې صحیح نوم معلوم نه کړي شو چه ددې نوم قیس بن عبید دي داصحیح نه دي

دغه شان ابواحمد حاکم رحمه الله د دې تذکره دغه صحابه کرامو په فهرست کښې کړې ده د چا مونه چه معلوم نه دی [۳] علامه واقدی رحمه الله فرمانی چه د واقعه حره نه پس ددوی انتقال شوي دي او اوږد عمر نی وو [۴] واقعه حره په ۶۳ هجری کښې پیښه شوې یوقول دادي چه په ۶۰ هجری کښې ددوی انتقال شوې [۵] حافظ ابن حجر رحمه الله د واقدی رحمه الله قول ته ترجیح ورکړې ده چه دغوی وفات ۶۳ هجری کښې شوې [۶]

غوی د رسول الله ﷺ نه درې احادیث روایت کړی دی یود صحیح بخاری هم دغه ترجمة الباب روایت دي او باقی دوه احادیث صحیح مسلم او سنن ابوداؤد کښې نقل دی [۷] علامه عینی رحمه الله ددې سند مختلف خصوصیات بیان کړی دی غوی فرمانی فیه التحدیث بصیغة الجمع فی موضع، وبصیغة الاخبار کذلك فی موضع، وبصیغة الافراد فی موضع، وفیه ثلاثة مدنیون مالك وشیخه وشیخ شیخه، وثلاثة أنصاریونه وهم عبدالله وعباد وأبوبشر. وفیه تابعیان وهما عبدالله وعباد. وفیه أنه لیس لابی بشیر فی البخاری غیر هذا الحدیث الواحد

د روایت په سند کښې په یوځائی کښې تحدیث د جمع په صیغه سره دي یوځائی صیغه اخبار سره او یوځائی عنعنه ده او په دې کښې درې راویان مدنی دی امام مالك او دغه شیخ او د شیخ شیخ دغه شان په دې کښې درې انصار دی یعنی عبدالله عباد او ابوبشیر او دوه تابعی دی عبدالله او عباد یوخصوصیت دادي چه په پوره صحیح بخاری کښې د حضرت ابوبشیر رضی الله عنه نه ددې روایت نه علاوه بل روایت نقل نه دي [۸]

قوله: أنه كان مع رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في بعض أسفاره.

ابوبشیر انصاری رضی الله عنه فرمانی چه هغه رسول الله ﷺ سره په یوسفر کښې وو شراح حدیث کښې چاته هم معلومه نه شوه چه ددې نه کوم یوسفر مراد دي [۹]

---

[۱] تهذیب الکمال: ۷۹/۳۳ وتهذیب التهذیب لابن حجر: ۲۲/۱۲.
[۲] الاستیعاب لابن عبدالبر علی هامش الاصابة: ۲۴/۴.
[۳] الاصابة فی تمییز الصحابة: ۲۰/۴ وتهذیب الکمال: ۲۲/۱۲.
[۴] تهذیب الکمال: ۸۰/۳۳ وتهذیب التهذیب: ۲۲/۱۲.
[۵] الاصابة فی تمییز الصحابة: ۲۱/۴.
[۶] تهذیب التهذیب: ۲۲/۱۲.
[۷] تهذیب الکمال: ۸۰/۳۳.
[۸] عمدة القاری: ۲۵۲/۱۴.
[۹] فتح الباری: ۱۴۱/۶ عمدة القاری: ۳۵۰/۱۴.

قوله قال عبدالله، حسبت أنه قال: والناس في مبيتهم - عبدالله وائی زما خیال دي چه هغوی دا (هم) وئیلی دی چه هغه وخت خلق د خپل خوب خایونوکښې وو دَعبدالله نه مراد پخپله راوی حدیث عبدالله بن ابی بکر دي هغوی ته د والناس في مبيتهم باره کښې شك دي چه دا جمله دَهغه شیخ عبادبن تمیم وئیلې وه که نه. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا روایت دَ عبدالله په طریق چرته هم مروی دي په هغې کښې دَ شك دا الفاظ موجود دی (۱)

فارسل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم رسولا: لايبقين في رقبة بعير قلادة من وتر - أو قلادة - إلاقطعت رسول اکرم ﷺ دَ یوقاصدپه ذریعه پیغام اولیګلو چه دَ یواوښ په غاړه کښې امیل یا (اوفرمائیل) امیل پاتې نه شی هغه پرې کړئی. حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه دا قاصد دَ رسول الله ﷺ آزاد کړي شوي غلام حضرت زیدبن حارثه رضی الله عنه وو (۲) دلته لفظ أو دَ شك یا تنویع دپاره ذي، (۳)

دَ ابوداؤد په روایت کښې اوقلادة په ځائی ولافلادة ذکردي داعطف دَ عام على الخاص دَ قبیل نه دي (۴) راجح او قلادة دي. علامه منلب رحمه الله هم دَدي تائید کړي دي (۵)

قلادة - دَ قاف کسره سره دَدي معنی دد امیل دَ ځاروی دَ غاړې پټئی. انعامی تمغه کومه چه په غاړه کښې اچولې شی. په هغې باندې هم د قلادة اطلاق کیږی (۶)

وتر - دَ واؤ اوتازبرسره دَ لندې پتې ته وائی (۷) دَدي جمع اوتار او وتار راځی (۸) وترپه تولو روایاتوکښې تاء مثناة سره منقول دي (۹) بعض حضرات دَ تاء په ځائی باء سره وبر روایت کړي دي. علامه ابن التین وائی داؤدی په دې باندې جزم کړي دي چه دا لفظ هم وبردي وبرد اوښ نه ویستلې شوي وینښتوته وائی کوم چه د وړئی په شان وی. علامه ابن التین وائی چه دا د داؤدی تصحیف دي. صحیح هم وتر دي (۱۰) علامه ابن جوزی رحمه الله دَخپل مزاج مطابق دلته

---

۱) فتح الباری:۱٤۱/٦.
۲) التمهیدلابن عبدالبر:۱٦۱/۱۷.
۳) فتح الباری:۱٤۱/٦ وعمدة القاری: ۳٥۰/۱٤.
٤) فتح باری: ۱٤۱/٦وعمدة القاری: ۳٥۰/۱٤.
٥) فتح باری: ۱٤۱/٦وعمدة القاری: ۳٥۰/۱٤.
٦) قال العلامة الفیروز آبادی القلادة ما جعل فی العنق انرر القاموس المحیط ص: ۲۸۲ باب الدال فصل القاف وفی المعجم المحیط (القلادة): ما جعل فی العنق من خلی ونحوه ووسام یجعل فی العنق نمسحه الدولة لمن تشاء تقدیر اله ص: ۷٥٤و ماده (قلد)
۷) فتح الباری:۱۷٥/٦.
۸) فتح الباری:۱۷٥/٦.
۹) فتح الباری:۱۷٥/٦ وعمدة القاری: ۳٥۰/۱٤.
۱۰) فتح الباری:۱۷٥/٦ وعمدة القاری: ۳٥۰/۱٤.

هم سخت الفاظ استعمال کړی دی هغه فرمائی ربما صحف من لا علم له بالحدیث فقال. وبر [۱] یعنی چاته چه علم حدیث سره مناسبت نه وی هغه تصحیف کولوسره وتر وبر لولی

قلاده ترلونه دممانعت وجه - په حدیث باب او نورو روایاتوکښې د ځاروو په غاړه کښې قلاده ترلو چه کوم ممانعت واردشوې دې شراح حدیث ددې ممانعت مختلف توجیهات کړی دی:

① امام مالک رحمه الله فرمائی چه د جاهلت په زمانه کښې د خلقو داعقیده وه چه دتانت قلاده د بدنظرنه محفوظ ساتی په دې وجه به هغوی اوښان د بد نظر اوبیمارو وغیره نه د بچ کیدو دپاره په غاړه کښې قلاده ترله اودا به نې مؤثربالذات ګڼله په دې وجه رسول الله ﷺ دامنع اوګرخوله چه قلاده قطعًا مؤثرنه ده هغه دالله تعالی هیڅ یوحکم نه شی روستوکولې [۲] الله تعالی چه په تقدیرکښې څه لیکلی وی په قلاده کښې داسې هیڅ اثرنشته چه هغه بدل کړی ددې تائیددعقبه بن عامردمرفوع حدیث نه کیږی د کوم الفاظ چه دادی من علق تمیمة فلا أتم الله له.[۳] تعویذ په قلاده کښې ترلوسره په عام توګه د بد نظر نه د بچ کیدودپاره په غاړه کښې زوړندولې شی. ددې روایت نه معلومیږی چه قلاده د ځناور وغیره نظر بدنه بچ کولو دپاره غاړوکښې زوړندیدلو.

حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی: إذا اعتقد الذی قلدها أنها ترد العین فقد ظن أنها ترد القدر وذلك لایجوز اعتقاده.[۴] یعنی چه کوم سړی قلاده په دې عقیده د ځناور په غاړه کښې زوړندکړه چه هغه د بدنظرنه محفوظ شی نودهغه به ضرور داعقیده هم وی چه قلاده تقدیراړه وی اوښکاره خبره ده چه داعقیده جائزنه ده چه قلاده تقدیر بدلوی.

② امام محمد رحمه الله فرمائی چه د قلاده ترلونه ځکه منع کړې شوې ده چه کله ځاروې تیزې منډې وهی نودقلاده د وجه نه دهغه مرئی خفه وی.[۵] حافظ ابن حجر رحمه الله اوعینی رحمه الله فرمائی چه د امام محمد رحمه الله ددې توجیه تائید د ابوعبیده رحمه الله په قول سره هم کیږی ابوعبیده رحمه الله فرمائی قلاده ترلونه ځکه منع شوې ده چه په دې سره د ځناورو مرئی خفه کیږی او په څرن کښې ورته تکلیف محسوس کیږی اوچه کله دا چرته وني پوري اوترلې شی نو مرئی خفه کیږی یا په تګ کښې ورته بندیزپیدا کیږی.[۶]

③ دریم قول د علامه خطابی رحمه الله دې هغه فرمائی رسول اکرم ﷺ د قلاده ترلومممانعت ځکه

---

[۱]) فتح الباری:۱۷۵/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱٤.

[۲]) موطا امام مالک:۹۳۷/۷ والتمهید لابن عبدالبر: ۶۰/۱۷ وفتح الباری: ۱۷۵/۶.

[۳]) رواه أحمد فی مسنده: ۱۵٤/٤ والحاکم فی المستدرک: ۲۱۶ والطبرانی فی معجمه:۸۲۰/۱۷ من حدیث عقبة بن عام رضی الله عنه وماقال الحافظ فی الفتح:۱۷۵/۶ أخرجه أبوداؤد أیضًا فقد أخطا. لم نعز علیه فی سنن أبی داؤد ولا فی الصحاح.

[۴]) فتح الباری:۱۷۵/۶.

[۵]) عمدة القاری: ۳۵۰/۱٤ فتح الباری:۱۷۵/۶.

[۶]) فتح الباری:۱۷۵/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱٤.

کړي دي چه په دې کښې جرس زورندولې شی (۱) د امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب هم ددې قول تائید کوی خکه چه په حدیث باب کښې د جرس لفظ نه دې واردشوې صرف د قلادې ذکردې خو امام بخاری رحمه الله په ترجمه کښې د جرس تصریح کړې ده د علامه خطابی رحمه الله چه کومه توجیه ده چه په حدیث کښې قلاده خکه منع کړې شوې ده چه په دې کښې به جرس زورندولې شو ددې تائید سنن نسائی او سنن ابوداؤد کښې د ام المؤمنین حضرت ام حبیبه رضی الله عنها د دې مرفوع روایت نه کیږی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی **لاتصحب الملائکة رفقة فیها جرس** (۲) هم دغه حدیث امام نسائی رحمه الله د ام سلمه رضی الله عنها نه هم روایت کړې دې (۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی چه په ظاهره دامعلومیږی چه په ترجمة الباب کښې لفظ جرس نه امام بخاری رحمه الله د حدیث باب د دویم طریق طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه د جرس تصریح ده. داروایت امام دارقطنی رحمه الله د عثمان بن عمر په طریق باندې نقل کړې دې د کوم الفاظ چه دادی: **لاتبقین قلادة من وتر ولا جرس فی عنق بعیر الا قطع** (۴)

د قلاده ممانعت تحریمی دې که تنزیهی؟:- علامه نووی رحمه الله فرمائی چه جمهور وعلماؤ په نیز دا نهی کراهت تنزیهی باندې محمول ده (۵) یوقول دادې چه دا نهی تحریمی ده (۶) دریم قول دادې چه ضرورت وی نوقلاده ترې جائز دی د ضرورت نه کیدو په وخت کښې ناجائزدی (۷) امام مالک رحمه الله فرمائی چه داکراهت صرف د تانت نه جوړې شوې قلاده دې کومه قلاده: چه د تانت نه وی جوړه په هغې کښې کراهت نشته. خودا جواز هم په دې شرط دې چه کله په دې کښې د بدنظر نه د بچ کیدلو نیت نه وی د بدنظر نه د بچ کیدو د پاره خو دغه قلاده استعمالول هم ناجائزدی کومه چه د تانت نه نه وی جوړه (۸)

په حقیقت کښې دا نهی دغه قلادو اوتعویذونو سره متعلق ده په کوم کښې چه د قرآن کریم وغیره آیاتونه نه وی لیکلې شوې. خو چه په کومو قلادو او تعویذونوکښې قرانی ایاتونه او مسنون دعاګانې لیکلې شوی وی هغه د څاروو په غاړوکښې زورندول بلاکراهت جائزدی خکه چه ددې نه دالله تعالی پناه اودبرکت حاصلول وی (۹) دغه شان قلاده د بنائست دپاره زورندولوکښې هم څه حرج نشته په دې شرط چه په دې کښې اسراف او تبذیرنه وی اوخان

---

۱) فتح الباری:۶/۱۷۵.
۲) سنن أبی داؤد ۱/۲۴۶ کتاب الجهاد باب فی تعلیق الاجراس رقم: ۲۵۵۴.
۳) سنن نسائی:۲/۲۹۰ کتاب الزینة باب الجلالة.
۴) فتح الباری: ۶/۱۷۵.
۵) شرح صحیح مسلم للنووی:۲/۲۰۲ کتاب اللباس باب کراهة قلادة الوتر فی رقبة البعیر.
۶) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۰ فتح الباری:۶/۱۷۵.
۷) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۰ فتح الباری:۶/۱۷۵.
۸) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۰- ۳۵۱ فتح الباری:۶/۱۷۵.
۹) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۱ فتح الباری:۶/۱۷۶.

خودل په مقصود نه وی [۱]

د جرس زورندولوحکم - په دې کښې مختلف اقوال نقل دي ① یو قول دادي چه تعلیق جرس مطلقا ناجائزدي [۲]

② بعض حضراتو وئیلی دی چه بغیرد ضرورت نه تعلیق جرس ناجائزدي البته د ضرورت په وخت جائزدي [۳]

③ دریم قول دادي چه وړوکي جرس زورندول جائزدی خو لوئی جرس یعنی غټه ټلنی زورندول جائزنه دی [۴] والله اعلم

د جرس د ناخوښه کیدووجه - جرس ولې ناخوښه کرځولې شوې دي؟ د دې دوه توجیهات دی

① په صحیح مسلم کښې علاء ابن عبدالرحمن عن ابی هریره په طریق سره مرفوعا داروایت نقل دي چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی: **الجرس من مزامیر الشیطان** [۵] یعنی ټلنی د شیطان شپیلئی ده شارحین حدیث دادي نه استدلال کولوسره وائی: هذایدل علی ان الکراهة فیه لصوته، لان فیه شبهابصوت الناقوس وشکله [۶] یعنی د صحیح مسلم مذکوره روایت په دې خبره باندې دلالت کوی چه داکراهت د جرس د آوازد وجه نه دي ځکه چه د جرس آواز او ظاهری صورت دواړه د ناقوس د آواز او صورت په شان دی

②جرس په عام توګه د اوښې او اس په غاړه کښې زورندولې شی په هغه زمانه کښې په جهاد کښې د اس او اوښې نه د سورلئي کاراخستې شو په دې وجه بعض حضراتو فرمائیلی چه د سورلئی په تګ سره د ټلنی غږیدو آواز پیداکیږی نو په دې سره به دښمن ته د مجاهدینو د راتلو پته لګی په دې وجه رسول اکرم ﷺ د تعلیق جرس نه منع اوفرمائیله [۷]

ترجمة الباب نه تطبیق - په باب کښې امام صاحب رحمه الله لفظ جرس ذکرکړي دي خو په حدیث باب کښې د جرس تصریح نشته په دې وجه دلته اشکال کیدې شی چه په ترجمه کښې د جرس تصریح شته او په حدیث باب کښې هیڅ یو لفظ داسې نشته چه د ترجمه په دې لفظ باندې دلالت اوکړی؟

د علامه خطابی رحمه الله قول شاته تیرشو چه جرس به په قلاده وغیره کښې زورندولې شو په دې وجه تعلیق قلائدباره کښې چه کومه نهی په حدیث کښې راغلې ده دغه نهی په حقیقت کښې هم د دغه جرس د وجه نه راغلې ده علامه عینی رحمه الله دي قول ته ترجیح ورکړې ده اود مذکوره اشکال جواب ورکولوسره ئی فرمائیلی دی: **وما قیل فی وجه المطابقة یقول الخطابی أوجه،**

---

[۱]) عمدة القاری:۳۵۱/۶ فتح الباری:۱۷۶/۶.
[۲]) عمدة القاری:۳۵۱/۶ فتح الباری:۱۷۶/۶.
[۳]) عمدة القاری:۳۵۱/۶ فتح الباری:۱۷۶/۶.
[۴]) عمدة القاری:۳۵۱/۶ فتح الباری:۱۷۶/۶.
[۵]) صحیح مسلم: ۲۰۲/۲ کتاب اللباس باب کراهة الکلب والجرس.
[۶]) فتح الباری: ۱۷۵/۶ وعمدة القاری: ۳۵۰/۱٤.
[۷]) إعلاء السنن:۶۸۵/۱۲.

لان الجرس لایعلق فی أعناق الابل إلا بعلاقة، وهی الوتر ونحوه، فذکر البخاری الجرس الذی یعلق بالقلادة، فاذا ورد النهی عن تعلیق القلائد فی أعناق الابل یدخل فیه النهی عن الجرس بالضرورة، والاصل هو النهی عن الجرس ألاتری أنه ورد، أن الملائکة لاتصحب رفقة فیها جرس (۱)

یعنی جرس دَاوښ په غاړه کښې دَ څه واسطې نه بغیر نه شي زورندولې اوهغه واسطه ښکاره خبره ده چه دَ تانت قلاده وغیره وی په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دَجرس ذکرکړې دې کوم چه دَ قلاده په ذریعه زورندولې شی لهذا دَ اوښ په غاړه کښې چه دَ قلاده تړلو متعلق کومه نهی په حدیث کښې راغلې ده هغه نهی بهرصورت هم دَ جرس متعلق هم ده اوحقیقت دادې چه دانهی هم دَجرس باره کښې ده. په حدیث شریف کښې دی چه فرښتې دَداسې جماعت ملګرتیانه کوی کوم کښې چه جرس وی

باب ۱۳۸: من اکتتب فی جیش فخرجت امرأته حاجة، وکان له عذر، هل یؤذن له

اکتتب:- باب افتعال نه معروف ومجهول دواړه شان لوستل صحیح دی

حاجةً:- دا فخرجت امرأته نه حال واقع کیدودَ وجه منصوب دې. (۲)

أوکان:- دَابوذر په نسخه کښې هم دغه شان ضبط شوې دې (۳) بعض نسخو کښې دَ أو په ځائی واو مذکوردې. (۴)

دَ ترجمة الباب مقصد:- مطلب داچه دَ یوسړی نوم دَ جهاد په لښکر کښې لیکلې شوی وی اوبل طرف ته دَهغه بی بی دَ حج په سفرباندې ځی یاهغه ته بل څه عذر پیښ شو. آیا داسې سړی ته به په جهاد کښې دَ شرکت اجازت ورکولې شی؟

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَ باب لاندې امام بخاری رحمه الله کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې دَدې جواب راغلې دې. (۵)

[حدیث نمبر ۲۸۴۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - يَقُولُ «لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ، وَلاَ تُسَافِرَنَّ امْرَأَةٌ إِلاَّ وَمَعَهَا مَحْرَمٌ». فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، اكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا، وَخَرَجَتِ امْرَأَتِي حَاجَّةً. قَالَ «اذْهَبْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ». [ر: ۱۷۶۳]

---

۱) عمدة القاری: ۳۴۹/۱۴.
۲) عمدة القاری: ۳۵۱/۱۴.
۳) إرشاد الساری: ۴۷۶/۶.
۴) إرشاد الساری: ۴۷۶/۶.
۵) عمدة القاری: ۳۵۱/۱۴.

په روایت کښې دی چه رسول اکرم ﷺ اوفرمانیل سړي دي یواجنبی ښځي سره خلوت نه کوی نه دي یوه ښځه د محرم نه بغیرسفرکوی دي اوریدوسره یوسړي اودریدوونی ونیل فلانکی جهاد کښې زما نوم لیکلې شوې دي خوزما ښځه حج له روانه ده

قوله قال: إذهب، فحج مع امرأتك حضورپاک ﷺ اوفرمانیل زه خپلې ښځې سره حج اوکړه فحج په دي کښې ادغام دي بعض نسخوکښې احجج فك ادغام سره مذکوردي (۱) مطلب دا که په ښځه باندې حج فرض وی اوجهادفرض عین نه وی نوښځې سره د حج د سفرډیاره د خاوند تلل ضرور دی اوهغه ته به په جهاد کښې دتللو اجازت نه شی ورکولې ځکه چه په جهاد کښې بل سړي دهغه په خانی کیدې شی

په روایت کښې رسول اکرم ﷺ خاوندته ښځې سره د حج کولوحکم ورکړو اود جهادنه نی منع کړو ځکه چه په ښځه باندې حج فرض وو او د حج په سفرکښې دهغې دیاره محرم ضروری وو خوجهاد دغه وخت فرض عین نه وو لکه چه د جهادپه مقابله کښې حج ډیر اهم وو په دي وجه رسول اکرم ﷺ اوفرمانیل ته جهادپریږده او ښځې سره حج ته لاړشه (۲)

ترجمة الباب سره مناسبت - علامه عینی رحمه الله فرمائی مطابقة للترجمة تؤخذ من قوله: إذهب فحج امرأتك، لانه اكتتب فی جيش وأرادت امرأته أن تحج الفرض، فاذن له صلى الله تعالى عليه وسلم، أن يحج مع امرأته، لانه اجتمع له مع حج التوع فی حقه تحصيل حج الفرض لامرأته، فكان اجتماع ذلك له أفضل من مجرد الجهاد الذی يحصل المقصود منه بغيره. (۳)

یعنی ترجمة الباب سره دحدیث داجمله مطابقت لری إذهب فحج مع امرأتك د کوم خلاصه چه دادہ چه دي سړی خپل نوم د جهاد په لښکرکښې لیکلې وو اودهغه بی بی فرض حج اداکول غوښتل نورسول الله ﷺ هغه ته د ښځې سره د حج کولو حکم په دي وجه ورکړو چه هغه ته به په یووخت کښې دوه فائدي حاصلیدلې د ښځې فرض حج اداکیدل او ښځې سره د خپل ځان دیاره نفلی حج اداکول دا دواړه فائدي جمع کول دهغه دیاره یوازې د جهاد د تللونه غوره وي ځکه چه د جهاد مقصد خو دهغه نه علاوه د بل چا په تللوسره هم حاصلیدې شو

دحدیث نه مستنبط فوائد - د حدیث باب نه دوه فائدي معلومیږی ① یودا چه د جهادپه لښکرکښې شامل د ټولو کسانونومونه دي اولیکلې شی (۴) ② بل دا چه حاکم وخت یاامیروغیره دخپل رعایا په مصالح او ضروریات باندې نظر اوساتی (۵)

---

۱) حواله بالا وإرشاد الساری:۳۷۶/۶.
۲) فتح الباری:۱۷۶/۶ وإرشاد الساری:۳۷۶/۶.
۳) عمدة القاری: ۳۵۱/۱٤.
٤) فتح الباری:۱۷۶/۶.
۵) فتح الباری:۱۷۶/۶.

باب ۱۳۹: الجاسوس

وقول الله تعالى: ﴿لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ الممتحنة. اَلتَّجَسُّس: اَلتَّبَحُّث

د ترجمة الباب مقصد د جاسوس دوه قسمونه دی یودا چه د کافرانو د طرف نه وی اودویم دا چه د مسلمانانو د طرفه وی په دې ترجمة الباب سره امام بخاری رحمه الله دواړه احکام خودل غواړی

الجاسوس دا د فاعول په وزن باندې دې اود تجسس نه دې د تجسس معنی ده د پټو کارونو پته لګول، تفتیش کول یوقول دادې چه تجسس (جیم سره) معنی ده د بل چا د پټو سراغ اوپته لګول او تحسس (حاسره) معنی ده خپل ځان د پاره پته لګول (۱)

ترجمة الباب کښې امام بخاری رحمه الله د ابوعبیده قول نقل کولو سره د تجسس تشریح تبحث سره کړې ده تبحث د باب تفعل نه دې د دې معنی ده پته لګول او تفتیش کول بحث الفقیه هم د دې نه اخستې شوې دې خکه چه فقیه هم د مسائلو تفتیش کوی د هغې پته لګوی (۲)

وقول الله تعالى ﴿ لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ ﴾ وقول جاسوس باندې عطف کیدو د وجه مجرور دې

علامه عینی رحمه الله فرمائی دلته د آیت ذکرکولو مناسبت دادې چه دې نه د جاسوس حکم مستنبط شوې دې داحکم د حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه د قصه نه معلومیږی (۳) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی چه په حدیث باب کښې کومه قصه ذکرشوې ده هم دغه د دې آیت سبب نزول دې په دې وجه د آیت د ذکرکولو یومناسبت دا هم کیدې شی (۴)

د جاسوس حکم: د جاسوس مختلف قسمونه دی مثلاً کافرحربی، معاهد، ذمی، مسلمان اومستامن علامه نووی رحمه الله وائی چه کافرحربی جاسوس قتل کول په اجماع سره جائزدی د معاهد او ذمی که چرې د مسلمانانو خلاف جاسوسی اوکړی نود جمهورفقهاؤ په نیزجاسوسی کولود وجه دهغه عهد نه ختمیږی شرح السیر الکبیر کښې علامه سرخسی رحمه الله دې دا وجه بیان کړې ده لکه چه د جاسوسئی کولود وجه نه د مسلمان جاسوس ایمان نه خی دغه شان د ذمی عهدهم نه ختمیږی (۶)

احناف او شوافع وائی دا سره دې چه نقض عهدنه دې لیکن حاکم وخت له پکاردی چه ده ته سخته سزا ورکړی او قید کښې اوساتی (۷) شوافع وائی چه د ذمی یا معاهد نه د جاسوسئی نه

---

۱) النهاية لابن الاثير: ۱/۲۶۶.

۲) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۲.

۳) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۲.

۴) فتح الباری: ۶/۱۷۷.

۵) شرح للنووی علی صحیح مسلم: ۲/۳۰۲ کتاب الفضائل باب فضائل أهل بدر. وفتح الباری: ۶/۲۹۰۷ وإعلاء السنن: ۱۴/۵۶.

۶) وإعلاء السنن ۱۴/۵۷.

۷) وإعلاء السنن: ۱۴/۵۶.

کولوپه شرط باندې معاهده شوې وی نوبیا دا نقض عهد دې اودې قتل کول جائزدی (۱) امام مالک رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله وائی چه د جاسوسئی د وجه نه معاهداو ذمی عهد باقی نه پاتې کیږی نودې قتل کول جائزدی (۲)

که چرې د اهل اسلام خلاف جاسوسی کونکې مسلمان وی نوداحنافو شوافع اوجمهورفقهاؤ په نیزبه هغه ته سزا (تعزیر) ورکولې شی قتل کول نی جائزنه دی (۳) بیا په تعزیرکښې دې حضراتو تفصیل کړې دې امام شافعی رحمه الله د روایت الباب نه استدلال کولوسره فرمائی که چرې مسلمان جاسوس صاحب حیثیت وی نوهغې دې معاف کړې شی (۴) امام ابوحنیفه رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله فرمائی چه یعزر ویطال حبسه هغه ته دې سزا ورکړې شی او د اوږدې مودې پورې دې قید کښې اوساتلې شی (۵) امام مالک رحمه الله فرمائی یجتهد فیه الامام (۶) حاکم وخت دې دهغه باره کښې اجتهاد اوکړی مطلب دا چه هغه ته د تعزیر او قتل کولو دواړو اختیاردې که غواړی نو سزا دې ورکړی پریږدې دی یا دې قتل کړی ددې نه معلومه شوه چه د امام مالک رحمه الله په نیزد مسلمان جاسوس قتل کول جائزدی

علامه سرخسی رحمه الله فرمائی که مستامن سره دمعاهدې په وخت داشرط کیخودې شی چه هغه به د مسلمانانو جاسوسی نه کوی خوکه ددې باوجود هغه جاسوسی اوکړه نودهغه په قتل کولوکښې هیڅ حرج نشته بلکه بهتره دا ده چه هغه قتل کړې شی دې دپاره چه د نورو دپاره د عبرت نشان اوننبه جوړشی (۷)

[حدیث نمبر ۲۸۴۵] (۸) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ سَمِعْتُهُ مِنْهُ مَرَّتَيْنِ قَالَ أَخْبَرَنِي حَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي رَافِعٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا - رضى الله عنه - يَقُولُ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَنَا وَالزُّبَيْرَ

---

۱) شرح للنوی علی صحیح مسلم: ۳۰۲/۲ کتاب الفضائل باب فضائل أهل بدر.

۲) فتح الباری: ۲۰۷/۶ إعلاء السنن: ۵۶/۱۴.

۳) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری: ۳۵۶/۶.

۴) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری: ۳۵۶/۶.

۵) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری: ۳۵۶/۶.

۶) شرح صحیح مسلم للنووی: ۳۰۲/۲ وعمدة القاری: ۳۵۶/۶.

۷) وإعلاء السنن: ۵۷/۱۴.

۸) الحدیث أخرجه البخاری فی الجهاد باب إذا اضطر الرجل إلی النظر فی شعورأهل الذمة والمؤمنات إذا عصین الله وتجریدهن رقم: ۳۰۸۱ وفی المغازی. باب فضل من شهدبدراً رقم: ۳۹۸۳ وباب غزوة الفتح رقم: ۴۲۷۴ وفی التفسیر سورع الممتحنة. باب لاتتخوا عدوی وعدوکم أولیاء رقم ۴۷۹۰. وفی الاستئذان باب من نظر فی کتاب یحذ علی المسلمین لیستبین أمره رقم: ۶۲۵۹ وفی استتابة المرتدین والمعاندین وقتالهم. باب ماجاء فی المتاولین رقم ۶۹۲۹ ومسلم فی فضائل الصحابة. باب من فضائل حاطب بن أبی بلتعة وأهل بدر رضی الله عنهم رقم ۶۳۰۱ والترمذی فی التفسیر. باب ومن سورة الممتحنة رقم: ۳۳۰۵ وأبوداؤد فی الجهاد. باب فی حکزرم الجاسوس إذاکان مسلما رقم: ۲۶۵۰. ۲۶۵۱.

وَالْمِقْدَادَ بْنَ الأَسْوَدِ قَالَ « انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ، فَإِنَّ بِهَا ظَعِينَةً وَمَعَهَا كِتَابٌ، فَخُذُوهُ مِنْهَا ». فَانْطَلَقْنَا تَعَادَى بِنَا خَيْلُنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى الرَّوْضَةِ، فَإِذَا نَحْنُ بِالظَّعِينَةِ فَقُلْنَا أَخْرِجِي الْكِتَابَ. فَقَالَتْ مَا مَعِي مِنْ كِتَابٍ. فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ. فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا، فَأَتَيْنَا بِهِ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، فَإِذَا فِيهِ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أُنَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ، يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « يَا حَاطِبُ، مَا هَذَا ». قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، لاَ تَعْجَلْ عَلَىَّ، إِنِّي كُنْتُ امْرَأً مُلْصَقًا فِي قُرَيْشٍ، وَلَمْ أَكُنْ مِنْ أَنْفُسِهَا. وَكَانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ لَهُمْ قَرَابَاتٌ بِمَكَّةَ، يَحْمُونَ بِهَا أَهْلِيهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ، فَأَحْبَبْتُ إِذْ فَاتَنِي ذَلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ يَدًا يَحْمُونَ بِهَا قَرَابَتِي، وَمَا فَعَلْتُ كُفْرًا وَلاَ ارْتِدَادًا وَلاَ رِضًا بِالْكُفْرِ بَعْدَ الإِسْلاَمِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « لَقَدْ صَدَقَكُمْ ». قَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْنِي أَضْرِبُ عُنُقَ هَذَا الْمُنَافِقِ. قَالَ « إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا، وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَكُونَ قَدِ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ، فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ ». قَالَ سُفْيَانُ وَأَىُّ إِسْنَادٍ هَذَا. [٢٩١٥، ٣٧٦٢، ٤٠٢٥، ٤٦٠٨، ٥٩٠٤، ٦٥٤٠]

رجال الحديث

① **علی ابن عبدالله**:- دااميرالمؤمنين فی الحديث ابوالحسن علی ابن عبدالله بن جعفر رحمه الله دي چه دَ ابن المدينی په نوم سره مشهوردي. دَدوی تذکره تيره شوې ده. (١)

② **سفيان**:- دا ابومحمدسفيان بن عيينه کوفی رحمه الله دي. دَدوی تذکره دکتاب العلم لاندې تيره شوې ده. (٢)

③ **عمرو بن دينار**:- داعمرو بن دينار مکی رحمه الله دي. دَدوی تذکره هم کتاب العلم کښې تيره شوې ده (٣)

④ **حسن بن محمد**:- داحسن بن محمد رحمه الله دي دَدوی حالات هم تيرشوی دی.

⑤ **عبيدالله بن ابی رافع**:- دادَ رسول اکرم ﷺ آزادکړې شوې غلام ابورافع اسلم خوئی دي دحضرت علی رضی الله عنه کاتب وو (٤) دَهغوی خطونه وغيره به ئی ليکل. ابن سعد دَدوی شمير په مکثرين فی الحديث کښې کړې دي (٥) دَ جرح او تعديل ټولو ائمه حضراتو دَدوی توثيق کړې

---

١) كشف الباری: ٢٩٧/٣.
٢) كشف الباری: ١٠٢/٣.
٣) كشف الباری: ٣٠٩/٤.
٤) تهذيب الكمال: ٣٤/١٩.
٥) طبقات: ٦٨١/٥.

دي (۱) هغه دخپلې مور ام رافع سلمی او د رسول اکرم ﷺ آزادکړې شوی غلام شقران حضرت علی اوحضرت ابوهریره رضی الله عنهما نه احادیث روایت کړی دی (۲) اودهغوی نه ابراهیم بن عبیدالله بن ابی رافع، بسر بن ابی رافع، بسربن سعد جعفربن محمدبن علی الحسین، حسن بن محمد بن الحنیفة، حکم بن عتبه، سالم ابوالنضر، عاصم بن عبیدالله، عبدالله بن الفضل الهاشمی، علی بن الحسین زین العابدین، ابوجعفر محمدبن علی بن الحسین، محمدبن المنکدر، معاویه بن عبدالله بن جعفربن ابی طالب (۳)

⑥ **علی** رضی الله عنه - داعلی بن ابی طالب رضی الله عنه دي ددوی حالات دکتاب العلم لاندې تفصیل سره نیرشوی دی سمعت علیا رضی الله عنه یقول بعثنی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أنا والزبیر والمقدادبن الاسود، قال: انطلقواحتی تاتوا روضة خاخ، فان بها ظعنیةً، ومعها کتاب فخذوه منها..... الخ

راوی وائی چه ما حضرت علی رضی الله عنه په دې ویناکولوسره واوریدو چه رسول الله ﷺ زه زبیراومقدادبن اسود اولیګلو. وئی فرمائیل چه روضه خاخ ته لاړشئی هلته به تاسو ته په اوښ باندې سوره یوه بنځه ملاؤشی هغې سره خط دې هغه دې نه واخلئی.

روضة خاخ - دادَمکې اودمدینې ترمینځه د یوځائی نوم دې اودَمدینې نه دولس میله لرې واقع دې (۴) علامه سهیلی رحمه الله فرمائی چه هشیم تصحیف کولوسره به خاخ خاج لوستلو. دهشیم په شان د ابوعوانه نه هم دغه تلفظ نقل دې. (۵)

ظعینة - دَدې معنی ده د اوښ په کجاوه کښې ناسته سفرکونکې بنځه. دادَ ظعن نه مشتق دې د کوم معنی چه تګ او د سفرکولوده بیاددې اطلاق هودج یعنی د اوښ کجاوه اویه دې کښې ناستې مسافرې بنځې دواړو باندې کیدلې شو (۶) یوقول دادې چه دهغې نوم سارې وو (۷) دویم قول دادې چه دهغې نوم کنود وو (۸) رومبې قول راجح دې. (۹) علامه نووی علامه کرمانی اوعلامه نسفی وغیره دې ته ترجیح ورکړې ده. (۱۰)

ساره مسلمانه وه که مشرکه؟: حافظ ابونعیم رحمه الله، ابن منده رحمه الله (۱۱) او حافظ ابن حجر رحمه الله (۱۲)

---

۱) ثقات ابن حبان:۶۸/۵ تهذیب الکمال:۳۵/۱۹ طبقات:۲۸۲/۵.
۲) تهذیب الکمال:۳٤/۱۹.
۳) تهذیب الکمال:۳۵/۱۹.
٤) إرشاد الساری:٤۷۸/۶.
۵) عمدة القاری:۳۵۳/۱٤.
۶) القاموس المحیط باب النون، فصل الطاء وشرح النووی علی صحیح مسلمک۳۰۲/۲.
۷) عمدةالقاری:۳۵۳/۱٤ وإرشاد الساری:٤۷۸/۶.
۸) عمدة القاری:۳۵۳/۱٤ وإرشاد الساری:٤۷۸/۶.
۹) إرشاد الساری:٤۷۸/۶.
۱۰) إرشاد الساری:٤۷۸/۶.
۱۱) شرح صحیح مسلم للنووی:۳۰۲/۲ فی فضائل أهل بدر،وعمدةالقاری:۳۵۳/۱٤وشرح الکرمانی:۱۹/۱۳
۱۲) الاصابة فی تمییز الصحابة:۳۲۳/٤.

دا په جمله صحابیات کښې شامل کړې ده قاضی اسماعیل رحمه الله کتاب الاحکام کښې حاطب بن ابی بلتعه د قصه په ضمن کښې کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې دی قال الذین أرسلهم: إن بها امرأة منه المسلمين معها كتاب إلى المشركين، وأنهم لما أرادوا ان يخلعوا ثيابها. قالت: أولستم مسلمين؟ (۱) یعنی رسول الله ﷺ چه د ده سره د ګرفتارولو د پاره کوم صحابه کرام لیکلي وو هغوی ته نې فرمائیلی وو چه روضه خاخ سره یوه مسلمانه ښځه ده کومې سره چه دمشرکانو په نوم خط دي کله چه صحابه کرامو دسره لباس کوزول غوښتل نوهغې دوی ته غیرت ورکولو سره اوونیل آیاتاسو مسلمانان ینې؟ خو علامه عینی رحمه الله چه کوم تاریخی شهادتونه پیش کړی دی دهغې نه معلومیږی چه ساره مسلمانه نه وه نوبیاهغه د صحابیاتو په فهرست کښې شامل کول عجیبه خبره ده مثلاً علامه عینی رحمه الله وائی چه حاکم رحمه الله په خپل کتاب الاکلیل کښې لیکی دی وكانت مغنية نواحة تغنى بهجاء رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فامربها يومالفتح، فقتلت. (۲) یعنی ساره مغینه (سندرغاړې) اونوحه کونکې وه د رسول الله ﷺ په سپکاوی کښې به ئې اشعاروئیل په دې وجه حضورپاک د فتح مکه په ورځ دهغې د قتل حکم ورکړې وو نوهغه قتل کړې شوه

دغه شان ابوعبیده البکری په روایت کښې دی فان بهاامرأة من المشركين الفاظ وارد دی په دې روایت کښې پخپله د رسول الله ﷺ په مبارکه ژبه تصریح ده چه هغه مشرکه وه (۳) د حاطب ابن ابی بلتعه د مذکوره واقعه باره کښې دا آیت نازل شوې وو ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَآءَ ﴾ علامه واحدی رحمه الله فرمائی:

إن هذه الاية نزلت في حاطب ابن بلتعة، وذلك أن سارة مولاة أبي عمرو بن صيفي بن هاشم بن عبدمناف أتت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم إلى المدينة من مكة وهويتجهز لفتح مكة، فقال: ماجاءبك؟ قالت: الحاجة. قال: أفاين أنت عن شباب أهل المكة؟ وكانت مغنية، قالت: ماطلب مني شئ بعدوقعة بدر، فكساها وحملها، وأتاها حاطب بن أبي بلتعة كتب معها كتابا إلى أهل مكة، وأعطاها عشرة دنانير، وكتب في الكتاب إلى أهل مكة: إن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يريدكم فخذوا حذركم. فنزل جبريل عليه السلام بخبرها، فبعث عليا وعمار اوعمر والزبير وطلحة والمقدادبن الاسود وأبامرثد، وكانوا كلهم فرسانا، وقال: انطلقوا حتى تاتوا روضة خاخ، فان بهاظغينةً معها كتب إلى المشركين فخذوه وخلوسبيلها فان لم تدفعه إليكم فاضربوا عنقها. (۴)

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۳.
۲) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۳.
۳) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۳.
۴) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۳.

دا آیت د حاطب بن بلتعه باره کښې نازل شوې د دې واقعه سبب داوو چه عمرو بن صیفي بن هاشم آزده کړې شوې وینځه ساره دمکې نه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې دحاضریدو دپاره مدینې ته راغله هغه وخت حضورپاك د فتح مکه تیاری کوله حضورپاك ساره ته اوفرمائیل ولې راغلې؟ د څه ضرورت د وجه نه راغلې یم حضورپاك اوفرمائیل مکې خوانان چرته دې اوته چرته؟ ساره سندرغاړې وه خه حضورپاك داسې الفاظ استعمال کړل ساره جواب ورکړو د بدر د واقعه نه پس مانه چاد (ګاني وغیره) مطالبه نه ده کړې دې نه پس حضورپاك ساره ته د تن د پاره لباس اود سورلئی دپاره اس ورکړو. بیاهغې له حاطب بن بلتعه راغلو حاطب بن بلتعه هغې له د اهل مکې په نوم باندې خط ورکړو دې نه علاوه ئې لس دیناره هم ورکړل خط کښې ئې لیکلې وو رسول الله ﷺ ستاسو خلاف د جنګ اراده لرې نوتاسو د بچاؤ اسباب اوکړئ په دې موقعه باندې حضرت جبرائیل علیه السلام راغلو اود واقعه متعلق خبر ئې ورکړو دې اوریدو سره رسول الله ﷺ حضرت علی عمار عمر زبیر طلحه او مقداد بن اسود اوابومرثد چه دعربو ښه د اس سورلی کونکی وو ساره پسې شاته وراولیګل وئی فرمائیل چه روضه خاخ ته لاړشئ هلته په اوښ په یوه ښځه سوره وی هغې سره دمشرکانو په نوم یوخط دې خط واخلئی اوهغه بغیر د مزاحمت نه پریږدئی اوکه د خط ورکولونه انکار اوکړی نو قتل ئې کړئی

دغه شان په تفسیرنسفی کښې یوروایت دې: انت ساره من مکة إلى المدينة بعد بدر بسنين ورسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يتجهز لفتح مكة. فقال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أمسلمة جئت؟ قالت: لا، قال: أمهاجرة جئت؟ قالت: لا يعني د جنګ بدرنه څوکاله پس ساره دمکې نه مدینې منورې ته راغله د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه هغه وخت حضورپاك د فتح مکه په تیاری کښې مصروف وو. حضورپاك د ساره نه تپوس اوکړو چه آیا ته مسلمانه شوې راغلې؟ ساره وئیل نه. حضورپاك اوفرمائیل آیا هجرت دې کړې راغلې؟ هغې وئیل نه.

د علامه واحدی او علامه نسفی مذکوره دواړه روایات اکثرمفسرینو نقل کړی دی[1] د دې روایتونونه هم دغه معلومیږی چه ساره مسلمانه نه وه. علامه عینی رحمه الله هم دا روایات نقل کړی دی د هغه د صنیع نه معلومیږی چه پخپله د هغه رجحان هم دغه دې چه ساره مسلمانه نه وه. والله اعلم.

قوله: فانطلقنا تعادى بنا خيلنا، حتى انتهينا إلى الروضة، فإذا نحن بالظعينة:

راوی وائی اسونوپه منډه مونږ ترلرې پورې یوړو. کله موچه اوکتل نو واقعی مونږ په اوښه باندې سوره یوې ښځې سره وو. مونږ هغې ته اووئیل خط راوباسه هغې وئیل ماسره خوځه خط نشته مونږ ورته اووئیل چه خط راوباسې که کپړې درنه اوباسو هغې مجبوراً د خپلې جوړې نه خط رااوویستلو هغه مونږ واخستو اود رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو نوپه هغې کښې تحریروو د حاطب بن بلتعه د طرف نه د اهل مکه دیوځومشرکانو په نوم په کوم کښې چه حاطب خپل متعلقینوته د رسول الله ﷺ بعض ارادو خبرورکړې وو. رسول الله

---

[1] تفسير القرطبي: ۵۱/۱۸ والتفسير الكبير للامام الرازي: ۲۹۶/۲۹.

ﷺ تپوس اوکړو حاطب داځه قصه دده؟ حاطب اووئيل تاسو تندی مه کوئی زه يوداسی سړی يم چه قريشوله راغلم ملاؤشوم حالانکه زه اصلاً د قريشونه نه ووم دا تاسوسره چه کوم مهاجرين دی ددوی تولومکې والاسره خپلوالنی دی دهغوی دوجه نه دهغوی بال بچ او مالونه محفوظ دی زمادوسره خو خپلوالی ده نه ما نه داکار د کفرد وجه کړې اونه د ارتداد د وجه يا د اسلام راوړلونه پس د کفرد خوښولود وجه نه رسول الله ﷺ اوفرمائيل حاطب تاسو خلقونه رښتيااووئيل حضرت عمر رضي الله عنه عرض اوکړو يارسول الله ما پريږده يعنی ماته اجازت راکړه چه زه خودې منافق کارخلاص کړم حضور پاک اوفرمائيل دې د بدريه جنګ کښې شريک شوې تاته معلومه نه ده چه الله تعالی د بدرخلقوته کتلوسره اوفرمائيل چه څنګه مو عمل کوئی ماستاسو بخښنه کړې ده

قوله إلى أناس من المشركين - راوی دمکتوب اليهم نوم ذکرکولوپه خاطر ای أناس مشرکين اووئيل علامه کرمانی رحمه الله فرمائی هوکلام الراوی وضع موضع: الى فلان وفلان المذکورين فی الکتاب. (۱) دادَ راوی کلام دې هغه په خط کښې ذکر فلانکي اوفلانکي يعنی دنومونودَ تصريح په خائی الى اناس من المشرکين اووئيل او علامه عينی رحمه الله په دې بندې تعريض کولوسره وائی لم يطلع الکرمانی علی أسماء المکتوب اليهم، فلذلك قال هکذا: والذين کتب اليهم هم: صفوان بن أمية، وسهل بن عمرو، وعکرمة بن ابی جهل (۲) مطلب دادې چه پخپله علامه کرمانی رحمه الله ته هم دمکتوب اليهم نومونه معلوم نه شو په دې وجه هغه فلانکي فلانکي اووئيل اوکه چرې معلوم وو نو تصريح به ئی کړې ود علامه عينی رحمه الله وائی چه حاطب بن بلتعه د چاپه نوم خط ليکلې وو هغه صفوان بن اميه. سهل بن عمرو او عکرمه بن ابوجهل وو

قوله قال سفيان: وأی إسناد هذا - سفيان اووئيل څه ښکلې اوښائسته سند دې دا سفيان بن عيينه رحمه الله د روايت باب په صحت سند او ثقاهت باندې د رشك اظهارکړې دې خکه چه د روايت ټول راويان اکابر ثقات عدول اوحفاظ دی او په سند کښې چرته هم انقطاع نشته (۳)

دَحديث نه مستنبط فوائد: - ① حاطب بن ابی بلتعه واقعه نه دَ رسول الله ﷺ دَ نبوت تصديق شوې دې د دې خفيه واقعې ټول تفصيلات رسول الله ﷺ ته دَ وحې په ذريعه معلوم شو (۴)
② جاسوس که ښځه وی اوکه سړی دَ راز ښکاره کولودَپاره دهغه نه خط وغيره اسختل ضروری دی (۵)

---

۱) شرح الکرمانی: ۱۳ ،۲.
۲) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۳.
۳) شرح الکرمانی: ۱۳/ ۲۱ وفتح الباری: ۶/ ۱۷۷ وعمدة القاری: ۱۴/ ۳۵۶.
۴) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۵۶ شرح مسلم للنووی: ۱۴/ ۳۰۲.
۵) شرح مسلم للنووی: ۱۴/ ۳۰۲.

③ دحدیث باب نه یوه خبره دا معلومه شوه چه جاسوسی کولو سره مسلمان د ایمان د دائرې نه نه وځی [1]

④ د ضرورت په وخت بنخه بې لباس کول جائز دی [2]

⑤ حضرت عمر رضی الله عنه حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه د قتل کولو اراده اوکړه نو حضور یې منع کړو ددې نه معلومه شوه چه د امام د اجازت نه بغیر څوک نه دی قتل کول پکار [3]

⑥ د حاکم وخت به محکمې کناهګار سړی په سخته لهجه کښې خبره کول او دهغه د قتل اجازت غوښتل جائز دی [4]

⑦ الله تعالی د اهل بدر د ګناهونو بخښش کړې دې ددې نه معلومیږی چه الله تعالی خپل وعیدونه نافذ کول اونه نافذ کولو اختیار دی [5]

ترجمة الباب سره مطابقت - په حدیث باب کښې لفظ فتعینه مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دی امام بخاری رحمه الله باب د جاسوس قیم کړې دی د حاطب بن ابی بلتعه داخطه اوږونکې بنخه هم جاسوسه وه [6]

باب ۱۴۰: الکسوة للاساری

د ترجمة الباب مقصد - ددې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله دقیدیانو حکم خودل غواړی چه د قیدی په بدن باندې لباس نه وی نوهغه دې په کپړه باندې پټ کړې شی هغه بې لباس بوتلل صحیح نه دی د ستر په حکم کښې مسلم اوغیرمسلم برابر دی لکه څنګه چه د مسلمان ستر ته کتل جائز نه دی د غه شان د غیرمسلم ستر ته کتل هم جائز نه دی [7]

احدیث نمبر ۲۸۴۶] [8] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رضی الله عنهما - قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ أُتِيَ بِأُسَارَى، وَأُتِيَ بِالْعَبَّاسِ وَلَمْ يَكْسُ عَلَيْهِ ثَوْبٌ، فَنَظَرَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - لَهُ قَمِيصًا فَوَجَدُوا قَمِيصَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ يَقْدُرُ عَلَيْهِ، فَكَسَاهُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - إِيَّاهُ، فَلِذَلِكَ نَزَعَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - قَمِيصَهُ الَّذِي أَلْبَسَهُ. قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ كَانَتْ لَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - يَدٌ فَأَحَبَّ أَنْ يُكَافِئَهُ. [ر: ۱۲۱۱]

---

[1] شرح مسلم للنووی: ۲/ ۳۰۲ وعمدة القاری: ۱۴/ ۴۵۶.

[2] شرح مسلم للنووی: ۲/ ۳۰۲ وعمدة القاری: ۱۴/ ۴۵۶.

[3] شرح مسلم للنووی: ۲ ۳۰۲ وعمدة القاری: ۱۴/ ۴۵۶.

[4] شرح ابن بطال: ۵/ ۱۶۳.

[5] شرح ابن بطال: ۵ ۱۶۳.

[6] عمدة القاری: ۱۴ ۲۵۴.

[7] فیض الباری: ۳ ۴۴۲.

[8] م تخرجه فی الجنائز باب الکفن فی القمیص یکف أولا یکف.

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد** - دا ابوجعفر عبدالله بن محمد جعفی رحمه الله دی ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۱)

② **ابن عیینه** - دا سفیان بن عیینه ابومحمد الکوفی رحمه الله دی د ددوی حالات وړاندې تیر شوی دی (۲)

③ **عمرو** - دا عمرو بن دینار رحمه الله دی ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده

④ **جابربن عبدالله** رضی الله عنهما - ددوی حالات هم تیرشوی دی (۳)

لما کان یوم بدر، أتی باساری، وأتی بالعباس، ولم یکن علیه ثوب، فنظر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قمیصًا فوجدو له قمیص عبدالله بن أبی یقدر علیه فکساه النبی صلی الله تعالی علیه وسلم إیاه.

حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنهما وائی چه د بدر ورځ وه اود کافرانو قیدیان راوستلې شو او حضرت عباس رضی الله عنه هم راوستلې شو دهغوی په بدن باندې هیڅ لباس نه وو رسول الله ﷺ د هغوی دپاره قمیص اولټولو. صحابه کرامو رضی الله عنهم د عبدالله بن ابی قمیص دهغه د بدن برابر کړو حضورپاک هغوی ته هم هغه قمیص واچولو.

یقدر علیه..... - دحضرت عباس رضی الله عنه باره کښې راځي چه هغه د اوچتې خیمې په شان اوږد قدوالا وو په قدکښې هغه د خپل پلارپه شان وو. دهغوی پلار عبدالمطلب دهغوی نه زیات اوږدوو پخپله دحضرت عباس خوئی عبدالله رضی الله عنه هم اوږد قدوالا وو کله چه به هغه نورو خلقو سره تللو نوکتونکی به داسې محسوس کوله چه لکه عبدالله رضی الله عنه سور وی او نور خلق پیاده روان وی. (۴) حضرت عباس رضی الله عنه خودهغوی نه هم د اوږد قدوالا وو (۵) هم دغه وجه وه چه دهغوی د قدبرابر قمیص نه ملاویدلو. عبدالله بن ابی بن سلول د اوږد قد والا وو په دې وجه دهغوی قمیص برابرشو نورسول الله ﷺ هغه واخستو او حضرت عباس رضی الله عنه ته ئی واغوستلو

قوله: فلذلك نزع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قمیصه الذی ألبسه - هم په دې وجه رسول اکرم ﷺ خپل قمیص کوز کړو او عبدالله بن ابی ته ئی واغوستلو مطلب دا چه کله عبدالله بن ابی بن سلول وفات شو نورسول الله ﷺ خپل قمیص کوز کړو اوهغه ته ئی واغوستلو ځکه چه په جنګ بدر کښې کله حضرت عباس رضی الله عنه قید یانوسره اونیولې شو نودهغه په بدن باندې دهغه قمیص ناکافی وو په دې وجه دعبدالله بن ابی نه قمیص واخستلې شو او

---

۱) کشف الباری: ۱/۶۵۷.

۲) کشف الباری: ۱/۲۳۸.

۳) کتاب الوضوء باب صب النبی الوضوء علی المغمی علیه.

۴) عمدة القاری: ۱۴/۴۵۷.

۵) عمدة القاری: ۱۴/۳۵۷.

هغه ته ورواغوستلې شو دا په رسول الله ﷺ د عبدالله بن ابی احسان وو د دې بدله حضورپاک داسې ورکړه کله چه عبدالله بن ابی مړشو نوحضورپاک خپل قمیص هغه ته واغوستو ددې روایت متعلق څه تفصیل کتاب الجنائزکښې هم تیرشوې دې

د حدیث نه مستنبط فوائد:- ① علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه د روایت باب نه معلومه شوه چه قیدیانوسره په ښه سلوک سره مخ کیدل پکاردی کله هغه بې لباس وی یا دهغه په تن باندې لباس ناکافی وی نوهغوی ته لباس ورکول پکاردی بربنډدې نه شی پریخودې خکه چه دمسلمان په شان د غیرمسلم سترته کتل هم ګناه ده (۱)

② لکه څنګه چه په ژوند کښې د چادا احسان بدله په احسان سره ورکولې شی په روایت باب کښې درسول الله ﷺ د طرزعمل نه ثابته شوه چه دمړک نه پس هم د احسان بدله ورکولې شی (۲)

باب ۱۴۱: فضل من أسلم علی یدیه رجل

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله دهغه سړی فضیلت بیانول غواړی د چاپه لاس چه څوک اسلام قبول کړی (۳)

احدیث نمبر ۲۸۴۷] (۴) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَهْلٌ - رضي الله عنه يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - يَوْمَ خَيْبَرَ «لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلاً يُفْتَحُ عَلَى يَدَيْهِ، يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ».

فَبَاتَ النَّاسُ لَيْلَتَهُمْ أَيُّهُمْ يُعْطَى فَغَدَوْا كُلُّهُمْ يَرْجُوهُ فَقَالَ «أَيْنَ عَلِيٌّ». فَقِيلَ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ، فَبَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ وَدَعَا لَهُ، فَبَرَأَ كَأَنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ، فَأَعْطَاهُ فَقَالَ أُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا. فَقَالَ «انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ، فَوَاللَّهِ لأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلاً خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ». [ر: ۲۷۸۳]

رجال الحدیث

① **قتیبه بن سعید:-** دا ابورجاء قتیبه بن سعید ثقفی رحمه الله دې د دوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۵)

---

۱) شرح ابن بطال: ۱۶۶/۵ عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

۲) شرح ابن بطال: ۱۶۶/۵ عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

۳) عمدة القاری: ۳۵۷/۱۴.

۴) الحدیث أخرجه البخاری فی التفسیر باب کنتم خیر أمة أخرجت للناس رقم: ۷۵۵۷ وأبوداؤد فی الجهاد باب الاسیر یوثق رقم: ۲۶۷۷.

۵) کشف الباری: ۱۸۹/۲.

② **یعقوب بن عبدالرحمن** - دایعقوب بن عبدالرحمن بن محمدبن عبدالله بن عبدالقاری القرشی الاسکندرانی رحمه الله دي د دوی حالات وړاندي تیرشوی دی (۱)

③ **ابوحازم** - داابوحازم سلمة بن دینار رحمه الله دي ددوی تذکره هم وړاندي تیره شوې ده

④ **سهیل ابن سعد** رضی الله عنه - ددوی حالات هم وړاندي تیرشوی دی (۲) دا روایت هم کتاب الجهاد کښې باب دعاء الرسول صلی الله تعالی علیه وسلم إلی الاسلام والنبوة لاندي په تفصیل سره تیرشوی دی

ترجمة الباب سره مناسبت - په حدیث باب کښې دی لان یهدی الله بك رجلا خیرلك من أن یکون لك حمرالنعم په خدائی که ستاسو د وجه نه الله تعالی یوسړی ته هدایت (ایمان) نصیب کړی نودا ستاسو د پاره د سرو اوښانونه زیات بهتردی ترجمة الباب سره ددې مناسبت واضح دي

باب ۱۴۲: ألاساری فی السلاسل

د ترجمة الباب مقصد - شرعا تعذیب خلق الله حرام دي خکه چه دا وهم کیدي شو چه قیدی په زنځیرونوکښې ترل د دغه قاعدي لاندي حرام کیدل پکاردی شیخ الحدیث مولانا محمدزکریا رحمه الله فرمائیلی امام بخاری رحمه الله ددې وهم تردیدفرمانیلي دي اودائی ثابت کړی دی چه قیدیان په زنځیرونو ترل جائزدی اوداد خلق الله تعذیب نه دي (۳) هم دغه رانې د امام ابوداؤد رحمه الله هم ده هغه کتاب الجهاد باب الاسیریوثق لاندي ثمامه بن اثال او حارث بن برصاء واقعات نه استدلال کړي دي د حارث بن برصاء د واقعه متعلق د سنن ابی داؤد روایت د حضرت جندب بن مکیث رضی الله عنه نه مروی دي روایت داسې دي بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عبدالله بن غالب الیثی فی سریة، وکنت فیهم، وأمرهم أن یشنوا الغارة علی بنی الملوح بالکدید فخرجنا، حتی إذا کنا بالکدید، لقینا الحارث إلی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم، فقلنا: إن تك مسلما لم یغرك رباطنا یوما ولیلة، وأن تکن غیر ذلك نستوثق منك، فشددناه وثاقا (۴)

حضرت جندب بن مکیث رضی الله عنه وائی رسول الله صلی الله علیه وسلم عبدالله بن غالب رضی الله عنه د تولګی امیرجوړ کړو د بنوالملوح سره د جنګ د پاره اودکدید مقام طرف ته ئی اولیګلو کله چه مونږ سفرله اووتلو او کدید مقام ته اورسیدو نوهلته زمونږ ملاقات حارث بن برصاء لیثی سره اوشو مونږ هغه راؤنیولو نوهغه اوونیل چه زه خو هم د اسلام په اراده سره راغلي یم اوپه حقیقت کښې هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې د حاضریدودپاره راوتلي یم مونږ هغه ته اوونیل چه که ته مسلمان شوې نی نو زمونږ ستاد یوې ورځې اویوې شپې دپاره ترل به تاته هیڅ نقصان درنه

---

۱) کتاب الجهاد باب الخطبة علی المنبر رقم:۹۱۷.

۲) ابوحازم او سهیل بن سعید دواړو تذکره دپاره اوګورئی کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه رقم:۲۴۳.

۳) الابواب والتراجم للمحدث زکریا الکاندهلوی ص:۲۰۱.

۴) سنن أبی داؤد:۲/۷ امدادیه.

کړی اوکه ته اسلام نه وی راوړې نو بیا مونږ تا نه اطمینان نه غواړو نومونږ هغه اوترلو
اود ثمامه بن اثال رضی الله عنه سره متعلق د سنن ابوداؤد د روایت راوی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دي
روایت دادي بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم خیلا قبل نجد، فجاءت برجل من بنی حنیفة یقال له ثمامة بن أثال سید أهل الیمامة فربطوه بسباریة من سواری المسجد، فخرج إلیه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم، فقال: ماذا عندك یا ثمامة؟ قال: عندی یا محمد خیر، ان تقتل تقتل ذا دم، وان تنعم تنعم علی شاکر، وان کنت تریدالمال فسل تعط منه ماشئت، فترکه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم حتی إذا کان الغد، ثم قال له: ماعندك یا ثمامة؟ فاعاد مثل هذا الکلام وفترکه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم، حتی إذا کان بعد الغد، فذکر مثل هذا، فقال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: أطلقوا ثمامة، فانطلق إلی نخل قریب من المسجد، فاغستل فیه ثم دخل المسجد، فقال: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدًا عبده ورسوله [۱]
حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمانی رسول الله صلی الله علیه وسلم یوتولکی د نجد طرف ته اولیکلو نوهغه سریه د قبیله بنوحنفیه یوسړي اونیولور اوستلو دهغه نوم ثمامه بن اثال وو چه د اهل یمامه سردار وو دي خلقو هغه مدیني ته راوستلو او په مسجد نبوی کښي یوستني پوري اوترلو رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه سره تیرشو نوحضورپاك اوفرمائیل ثمامه ستا په ذهن کې څه دی؟ ثمامه عرض اوکړو اې محمد! ماسره خیردي یعنی د اسلام راوړلوارااده ده، که چرې تاسو ماقتل کړې نو تاسو به یوداسې سړي قتل کړئی چه ذودم دي که تاسو په ما باندې انعام کوئي نو تاسو به په یوداسې سړي باندې انعام اوفرمائئی چه ستاسو شکرګذار به وی که تاسو مال غواړئی نو چه څومره غواړئ درکولې به شی حضورپاك هغه پریخودو اولاړو په صباله هم دغه سوال جواب اوشو نو حضورپاك اوفرمائیل ثمامه پریږدئی ثمامه د هتکړو نه خلاصیدو سره جمات سره نیزدي یو باغ ته لاړو چرته چه اوبه وې هلته ئی غسل اوکړواوبیاجمات ته راغلوکله شهادت ئی اوونیله امام ابوداؤد رحمه الله دد دي دواړو روایاتونه ربط الاسیر په جواز باندې استدلال کړې دي
[حدیث نمبر ۲۸۴۸] [۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - عَنِ النَّبِيِّ - صلی الله علیه وسلم - قَالَ «عَجِبَ اللَّهُ مِنْ قَوْمٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فِي السَّلاَسِلِ».

رجال الحدیث

① **محمدبن بشار** دا محمدبن بشار عبدی بصری رحمه الله دي دد وی تذکره کتاب العلم باب العلم قبل القول والعمل لاندې تیره شوې ده [۳]

---

[۱] سنن أبی داؤد: ۱/۷ - ۸ باب الاثیر یوثق.
[۲] أخرجه البخاری أیضًا: ۶۵۷/۲ فی کتاب تفسیر باب کنتم خیر أمة أخرجت للناس رقم: ۵۸۸۷ وعند أبی داؤد فی سننه: ۷/۲ فی کتاب الجهاد باب الاسیر یوثق رقم: ۲۶۷۷.
[۳] کشف الباری: ۲۵۸/۳.

② **غندر** - دا ابوعبدالله محمد بن جعفر هذلی دي د غندریه لقب سره مشهوردي ددوی حالات کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندي تیرشوی دی [۱]

③ **شعبه** - دا شعبه بن الحجاج واسطی بصری رحمه الله دي د دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندي وراندي تیرشوی دی [۲]

④ **محمدبن زیاد** - دا ابوالحرث محمدبن زیاد حجمی مدنی رحمه الله دي ددوی تذکره وراندي تیره شوي ده [۳]

⑤ **ابوهریرة** رضی الله عنه - د دوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندي تیرشوی دی کشف الباري: ۶۵۹/۱.

قوله: عجب الله من قوم یدخلون الجنة فی السلاسل - الله تعالی په داسي قوم باندي تعجب اوفرمائیلو چه په زنځیرونو کښي تړلي به جنت کښي داخلیږی تعجب دلته د رضا اوخوشحالئی په معنی کښي دي اومطلب دادي چه د داسي خلقو نه به الله تعالی راضی اوخوشحاله وی چه په زنځیرونوکښي تړلي شوی جنت ته داخلیږی د حدیث اکثر شارحینو وئیلی دی چه دي نه هغه کافران مراد دی کوم چه مسلمانانو قیدیان جوړکړی په زنځیرونوتړلي دارالاسلام ته راوستي دی اوهم په دغه حال کښي هغوی مسلمانان شوی دی د جنت نه مراد بعض خلقو اسلام مراد اخستي دي ځکه چه اسلام د جنت د داخلیدو سبب دي په دي وجه علی سبیل المجاز سبب وئیلوسره مسبب مرادواخستلي شو [۴]

علامه ابن جوزی رحمه الله وضع سلاسل په مجازباندي محمول کولوسره وئیلی دی یدخلون الجنة فی السلاسل مطلب دا نه دي چه هغه خلق به په زنځیرونوکښي تړلي شوي اسلام کښي داخلیږی بلکه دا داکراه نه کنایه ده اومطلب دادي چه هغه خلق قیدی جوړیدوسره دارالاسلام ته راوستي شی خوچه کله د اسلام د حقانیت معترف کیږی نو په خپله خوشحالئی به په اسلام کښي داخلیږی [۵]

علامه کرمانی رحمه الله اودهغوی په اتباع کښي علامه برماوی رحمه الله فرمانیلی چه د قوم نه دلته هغه مسلمانان قیدیان هم مراد کیدي شي چه کافرانوسره په زنځیرونوکښي تړلي وی او بیا په تړلوکښي وفات شی یاقتل کړي شی نو د حشر په ورځ به هغوی هم دغه شان راوچتولي شی د داسي خلقو جنت کښي داخلیدل یقینی دی په دي وجه په حدیث کښي د حشر په ورځ راوچتیدلوتعبیر دخول جنت سره اوکړي شو [۶]

---

[۱] کشف الباری: ۲/۲۵۰ – ۲۵۱.

[۲] کشف الباری: ۶۷۸/۱.

[۳] کتاب الوضوء باب غسل الاعقاب.

[۴] عمدة القاری: ۴۸۲/۶ إرشاد الساری: ۴۸۲/۶.

[۵] فتح الباری: ۱۷۹/۶ وإرشاد الساری: ۴۸۲/۶.

[۶] شرح الکرمانی: ۲۲/۱۳ عمدة القاری: ۳۵۸/۱۵ إرشاد الساری: ۴۸۲/۶.

خلاصه دا چه دَ دې حضراتو په نیز "یدخلون الجنة فی السلاسل" حشر نه کنایه ده
لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائیلی دی چه دکرمانی داتوجیه دمجازدَ قبیل نه ده کله چه لفظ جنت دهغې په حقیقی معنی محمول کولې شی نودا په مجاز باندې دَ محمول کولوڅه ضرورت دې اوڅه مانع هم نشته چه دَ جنت نه دلته مصداق حقیقی مراد وی او یدخلون الجنة فی السلاسل تقدیر وی یدخلون الجنة، وکانوا فی الدنیا فی السلاسل. (۱)
علامه طیبی رحمه الله فرمانی دلته دَ سلاسل نه مراد دَ جذب هغه کیفیت دې چه دَ الله تعالی منتخب بندیکان دَ ضلالت نه هدایت طرف ته راکاږی اودَ قعرمذلت نه بنکته پریوتلو نه درجات عالیه طرف پورته راکاږی بنکاره خبره ده چه دَدې توجیه په صورت کښې دحدیث الفاظ په حقیقت باندې محمول نه دی په دې وجه حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائیلی دی چه دَعلامه طیبی رحمه الله دا توجیه هم دَ مجازدَ قبیل نه ده (۲) حقیقت دادې چه لفظ جنت نه دلته حقیقی معنی مراد اخستل راجح دی لکه چه دَعلامه عینی رحمه الله رانې ده اودَدې جملې مطلب دادې چه کله کافران مسلمانان په میدان جهاد کښې راګیرکړی او په زنځیرونو کښې اوترې او قتل ئی کړی نوهغوی به هم په هغه حال کښې جنت ته داخلولې شی دابه دهغوی دپاره داعزاز سبب وی چه هغوی داسې تکلیفونه او سختئی برداشت کولوسره دَالله تعالی په لارکښې خپل ځان قربانی کړو والله اعلم
دغه شان وضع سلاسل هم په حقیقت باندې محمول دې. هم دغه رانې دَ حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله هم ده. دَ حافظ ابن جوزی رحمه الله په نیزددې نه اکراه اوعلامه طیبي رحمه الله په نیزدَدې نه دَ جذب کیفیت مراددې دا صحیح نه ده. حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله فرمائیلی دی چه وړاندې په کتاب التفسیرکښې حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت نه دَدې تائید کیږی چه وضع سلاسل په حقیقت باندې محمول دې. حضرت ابوهریره رضی الله عنه دَ ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ تفسیر داسې کړې دې. خیرالناس للناس یاتون بهم في السلاسل في أعناقهم حتی یدخلوا في الاسلام. (۳)
حافظ ابن حجر رحمه الله دَ یوبل روایت نه هم استدلال کړې دې چه دَ ابوالطفیل رضی الله عنه دَ طریق نه امام بخاری رحمه الله مرفوعًا نقل کړې دې. روایت دادې: رایت ناسا من امتی یساقون إلی الجنة فی السلاسل کرهًا، قلت یارسول الله من هم؟ قال: قوم من العجم بسیبهم المهاجرون فیدخولنهم فی الاسلام مکرهین. (۴)
ترجمة الباب سره مناسبت: - علامه ابن منیر رحمه الله فرمائی که دَ روایت نه حقیقتًا وضع سلاسل مرادوی نوبیاخو ترجمة الباب سره دَدې مناسبت بنکاره دې خوکه دا په حقیقت باندې

---

۱) عمدة القاری ۱۵/۳۵۸.
۲) فتح الباری: ۶/۱۷۹ عمدة القاری: ۱۵/۳۵۸.
۳) صحیح بخاری: ۲/۶۵۴ کتاب التفسیر باب کنتم خیر أمة أخرجت للناس رقم: ۵۸۸۷.
۴) فتح الباری: ۶/۱۷۱.

محمول نه وی بلکه د اکراه نه کنایه وی نو بیابه په دواړو کښې هیڅ مناسبت نه وی ان کان المراد حقیقة وضع السلاسل فی الاعناق فالترجمة مطابقة، وان کان المراد المجاز عن الاکراه فلیست مطابقة (۱) خو علامه قسطلانی رحمه الله فرمائیلی دی چه دا هم په حقیقت باندې محمول دې اوددې تائید د سورت آل عمران آیت ﴿ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾ لاندې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه ددې قول نه کیږی خیر الناس للناس یاتون بهم فی السلاسل مکرهین (۲) لهذا په ترجمة الباب اوحدیث کښې مناسبت موجود دې

باب ۱۴۳: فضل من أسلم من أهل الکتابین

د ترجمة الباب مقصد - اهل کتابین یعنی یهوداونصاری کتابین تثنیه ده اوددې نه تورات او انجیل مراددې د ترجمة الباب مقصد دادې که چرې یهوداونصاری ایمان راوړی خودوی ته به دوچنده ثواب ملاویږی

احدیث نمبر ۲۸۴۹] (۳) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ حَيٍّ أَبُو حَسَنٍ قَالَ سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ « ثَلاَثَةٌ يُؤْتَوْنَ أُجُرَهُمْ مَرَّتَيْنِ الرَّجُلُ تَكُونُ لَهُ الأَمَةُ فَيُعَلِّمُهَا فَيُحْسِنُ تَعْلِيمَهَا، وَيُؤَدِّبُهَا فَيُحْسِنُ أَدَبَهَا، ثُمَّ يُعْتِقُهَا فَيَتَزَوَّجُهَا، فَلَهُ أَجْرَانِ، وَمُؤْمِنُ أَهْلِ الْكِتَابِ الَّذِي كَانَ مُؤْمِنًا، ثُمَّ آمَنَ بِالنَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَلَهُ أَجْرَانِ، وَالْعَبْدُ الَّذِي يُؤَدِّي حَقَّ اللَّهِ وَيَنْصَحُ لِسَيِّدِهِ». ثُمَّ قَالَ الشَّعْبِيُّ وَأَعْطَيْتُكَهَا بِغَيْرِ شَيْءٍ وَقَدْ كَانَ الرَّجُلُ يَرْحَلُ فِي أَهْوَنَ مِنْهَا إِلَى الْمَدِينَةِ. [ر: ۹۷]

رجال الحدیث

① **علی بن عبدالله** - داعلی بن عبدالله بن جعفرابن المدینی رحمه الله دي ددوی حالات کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې مخکې تیرشوی دی (۴)

② **سفیان** - داابومحمد سفیان بن عیینه الکوفی دي ددوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تیرشوی دی (۵)

③ **صالح بن حي ابوالحسن** - داصالح بن صالح بن حیان ثوری همدانی رحمه الله دي ددوی حالات کتاب العلم باب تعلیم الرجل أمته وأهله لاندې مخکې تیرشوی دی (۶)

---

(۱) فتح الباری: ۶/ ۱۷۹ إرشاد الساری: ۶/ ۴۸۲.
(۲) إرشاد الساری: ۶/ ۴۸۲.
(۳) قدم تخرجه الحدیث فی کتاب العلم باب تعلیم الرجل أمته وأهله.
(۴) کشف الباری: ۳/ ۲۹۷.
(۵) کشف الباری: ۳/ ۱۰۲ - ۱۰۶.
(۶) کشف الباری: ۳/ ۵۹۳.

③ **شعبی** دا ابوعمرو عامر بن شراحیل شعبی کوفی رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الایمان باب امور الایمان لاندې تیرشوی دی (۱)

④ **ابوبرده** - داعامر یاحارث بن موسی اشعری رضی الله عنه دي ددوی حالات کتاب الایمان باب أي الإسلام أفضل لاندې تیرشوی دی (۲)

⑤ **انه سمع اباه** - ددې نه د ابوبرده پلار حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه مراد دي د دوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی (۳)

ثلثة یؤتون أجرهم مرتین: الرجل تکون له الامة، فیعلمها فیحسن تعلیمها، ویؤدبها فیحسن أدبها، ثم یعتقها فیتزوجها، فله أجران د ثلاثه تقدیرعبارت دي **ثلاثه من الرجال** دا مبتداء دي **یؤتون أجرهم مرتین** ددې خبردې **الرجل** دا د مرفوع لوستلو په حالت کښې دوه صورتونه دی یاخو د ثلاثة نه بدل واقع وی یا بیا مبتداء محذوف خبروی او تقدیرعبارت وی **أولهم الرجل** (۴) په روایت کښې دی چه دریو سړوته به دوه چنده ثواب ملاویږی یوهغه سړې چه دهغه وینځه وی اوهغه دې ته تعلیم ورکړو اوپه ښه شان سره نې ورته تعلیم ورکړو هغه دې ته ادب اوخودلو او په ښه شان سره نې ورته اوخودلو بیانی هغه آزاده کړه اوبیانی هغې سره نکاح اوکړه نوده ته به دوچنده اجرملاویږی

علامه کرمانی رحمه الله فرمائیلی چه دتعلیم تعلق شرعی امورو سره دي اودتادیب تعلق د دنیا امورو سره دي (۵) مطلب دادې چه داحکام آخرت تعلیم نې هم ورکړو او د دنیا د اوسیدو تک راتک اوتهذیب اوتمدن طور طریقې نې ورته هم اوخودلې اوبیانی آزاده کړه اوهغې سره نکاح اوکړه نوده ته به دبل ثواب ملاویږی رق اوحریت دوه متنافي امور دی د هرو دواړو جدا جدا تقاضې دی په دې لحاظ به دغه سړی ته دبل اجرملاویږی (۶) علامه قسطلانی رحمه الله فرمانی د اجران نه اعتاق او تزویج مراد دي یعنی یواجر د وینځې په آزادولو او دویم اجرهغې سره په نکاح کولو (۷)

ومومن أهل الکتاب الذی، کان مؤمنا، ثم آمن بالنبی صلی الله تعالی علیه وسلم فله أجران دویم مومن اهل کتاب چه د اول نه (په خپل پیغمبرباندې) ایمان لرلو بیائی په رسول الله ﷺ باندې ایمان راوړلو نوده ته به هم دوچنده اجرملاویږي

د اهل کتاب مصداق - اهل کتاب نه عموما یهود اونصاری مراد دی خودلته ابوعبدالملک رحمه الله

---

۱) کشف الباری: ۱/۶۷۹.
۲) کشف الباری: ۱/۶۹۰.
۳) کشف الباری: ۱/۲۹۰.
۴) إرشاد الساری: ۶/۴۸۳.
۵) شرح الکرمانی: ۲/۸۹.
۶) شرح الکرمانی: ۲/۸۹.
۷) إرشاد الساری: ۶/۴۸۶.

او علامه تورپشتی رحمه الله فرمائی چه دې نه صرف عیسایان مراد دی هم دغه روایت په دویم طریق سره وړاندې امام بخاری رحمه الله کتاب احادیث الانبیاء لاندې هم نقل کړې دې په هغې کښې دا الفاظ هم وارد دی: **وإذا آمن بعیسیٰ ثم آمن بی** (۱) د دغه حضراتو استدلال د روایت هم دغه الفاظ دی په کوم کښې چه په عیسی علیه السلام او بیا په رسول اکرم صلی الله علیه وسلم باندې د ایمان راوړلو تصریح ده دویم دلیل دادې چه یهودیت د عیسائیت د وجه نه منسوخ شوې دې په منسوخ دین باندې ایمان راوړل نافع نه دی لهذا په روایت باب کښې د اهل کتاب نه هم عیسایان مراد دی (۲)

علامه طیبی علامه کرمانی حافظ ابن حجر اوملاعلی قاری رحمهم الله فرمائی د اهل کتاب نه دلته یهود او نصاریٰ دواړه مراد دی (۳) ځکه چه په کتاب او سنت کښې د اهل کتاب اطلاق په یهودو اونصاریٰ دواړوباندې کیږی. پخپله د امام بخاری رحمه الله رجحان هم دغه دې په کتاب الباب کښې کتابین تثنیه واردشوې ده د باب لاندې چه کوم روایت امام صاحب نقل کړې دې "**ومؤمن أهل الکتاب الذی کان مؤمنا ثم آمن بالنبی فله أجران**" دې نه معلومیږی چه پخپله هم دهغوی په نیز هم روایت باب کښې د اهل کتاب مصداق یهود او نصاریٰ دواړه دی او هم په دې وجه په ترجمة الباب کښې د تثنیه صیغه راوړلې شوه که چرې په روایت کښې د اهل کتاب نه دهغوی په نیزصرف عیسایان مرادوې نو په ځائی د تثنیه به د مفردصیغه ذکرکولې شوه. والله اعلم.

دَفله أجران مطلب:- دادې چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د بعثت نه وړاندې یابیا د بعثت نه روستو اهل کتاب ته چه ترکومې پورې د رسالت پیغام نه وو ملاؤشوې په حضرت عیسیٰ علیه السلام باندې ایمان لرلو اود یونبی تکذیب نَی نه دې کړې. چه کله رسول الله صلی الله علیه وسلم مبعوث کړې شو نو په هغوی باندې ئی ایمان راوړو. په دې وجه اوفرمائیلې شوچه دوی ته به دوبل ثواب ملاویږی

ثم قال الشعبی: وأعطیتکها بغیرشئ وقدکان الرجل یرحل فی أهون منها إلی المدینة: بیا شعبی رحمه الله اوفرمائیل چه مونږ تاسو ته دا روایت مفت درکړې دې سره دَدې چه وړاندې به سړی ددې نه هم د کم دپاره د مدینې سفرکولو. په یوروایت کښې واعطیتکها په ځائی صیغه د استقبال سره واعطیکها وارد شوې دې (۴) دلته په ظاهره د عامرشعبی رحمه الله دخبرې انداز (خطاب) د صالح طرف ته دې علامه کرمانی رحمه الله هم صالح د شعبی شاګرد ګرځولوسره هم په هغه باندې جزم کړې دې (۵)

لیکن حقیقت دادې چه دلته خطاب د صالح طرف ته نه دې بلکه د یوخراسانی سړی طرف ته دې هم د صحیح بخاری یو روایت کښې پخپله صالح تصریح کړې ده.

---

۱) صحیح بخاری: ۱/۴۹۰ کتاب أحادیث الانبیاء باب واذکر فی الکتاب مریم.... رقم:۳۴۴۶.
۲) فتح الباری:۱/۱۹.
۳) شرح للطیبی:۱/۱۲۶ شرح الکرمانی:۲/۸۸ فتح الباری:۱/۱۹۱ المرقاة:۱/۷۸.
۴) عمدة القاری:۱۴/۳۵۹.
۵) شرح الکرمانی:۲/۹۰.

ان رجلا من أهل خراسان قال للشعبی فقال الشعبی أخبرنا أبوبردة عن أبی موسیٰ رضی الله عنه (۱)
فائده - علامه عینی رحمه الله فرمانی چه په دې کلام سره د امام شعبی رحمه الله غرض طلب علم حرص اوجذبه پیدا کول مقصود دی خصوصا چه معلم حاضر وی (۲) مطلب داچه کله معلم موجود وی نو دغه موقع غنیمت اوکنړلوسره د معلم نه استفاده کول پکاردی

باب ۱۴۴: أهل الدار یبیتون، فیصاب الولدان والذراری

بَیَاتًا (الاعراف: ۴) لَیْلاً (لَنُبَیِّتَنَّهُ) النمل: ۴۹ / لَیْلاً، (یُبَیِّتُ) النساء: ۸۱ لَیْلاً.

حل لغات **أهل الدار** - دې نه اهل حرب مراددی **یبیتون** دا تبییت باب تفعیل نه د مجهول صیغه ده بیت العدو معنی ده په دښمن باندې د غفلت په وخت ناڅاپی حمله کول یلغارکول د تبییت معنی دنیت کولو د شپې غوراوفکرکول هم راځی (۳) د سنن نسائی په یو روایت کښې دی لاصیام لمن لم یبیت الصیام (۴) **الوالدان:** د فعیل په ځانی د ولید جمع ده د ذې معنی ده نوې پیداشوې ماشوم یا غلام (۵) د مؤنث ډپاره ولدة استعمالیږی د ذې جمع ولائده (۶) علامه ابن اثیر رحمه الله فرمائی وقد تطلق الولیدة علی الجاریة والامة، وإن کانت کبیرة. (۷) د ولیده اطلاق په نوکره او وینځه باندې کیږی سره د ذې که هغه د زیات عمر وی **الذراری**: د یاپه تشدید سره د ذریة جمع ده په معنی د انسانی نسل ښځې اوسړی دواړه شامل دی د ذې اصل ذریئة دې عربوبه دا هم غیرمهموز استعمالولو په دې وجه د تخفیف د وجه نه همزه حذف کړې شو (۸) یوقول دادی چه د ذې اصل ذرّ ذې ذې معنی د تفریق اوخوریدودە انسانی نسل هم الله تعالی په مخ د زمکې خورکړو په دې وجه دې ته ذریة وانی (۹)

د ترجمة الباب مقصد - د امام بخاری رحمه الله مقصد دادی چه په کافرانوباندې د شپې په وخت په بې خبرئې کښې ناڅاپی حمله کول جائزدی که تبعًا ښځې اوماشومان قتل شی نودامعفو عنه دې خو قصدًا د ذوی قتل کول جائزنه دی امام بخاری رحمه الله باب قایم کړې دې أهل الدار یبیتون

---

(۱) صحیح البخاری: ۴۹۰/۱ کتاب أحادیث الانبیاء باب واذکر فی الکتاب مریم.... رقم: ۳۴۴۶.
(۲) عمدة القاری: ۳۵۹/۱۴.
(۳) النهایة لابن الاثیر: ۱۷۲/۱.
(۴) سنن النسائی کتاب الصیام باب ذکر اختلاف الناقلین رقم: ۲۳۳ وأخرجه الدارمی فی کتاب الصوم باب من لم یجمع الصیام: حدیث: ۷/۲.
(۵) النهایة لابن الاثیر: ۸۷۸/۲ والقاموس الوحید ص: ۱۷۹۷ مادة: ولد.
(۶) النهایة لابن الاثیر: ۷۸۹/۲.
(۷) النهایة لابن اثیر: ۷۸۹/۲.
(۸) النهایة: ۶۰۲/۱ قال ابن الاثیر رحمه الله الذریة اسم یجمع نسل الانسان من ذکر وأنثی. وأصلها الهمز. وتجمع علی ذریات وذراری مشددًا.
(۹) النهایة: ۶۰۲/۱.

فیصاب الوالدان والذراری. شارحینو وئیلی چه دلته عبارت محذوف دي تقدیر عبارت دي هل یجوز ذلك أم لا؟ یعنی په اهل حرب باندي اچانك حمله اوکړي شی اودَدي په نتیجه کښي ماشومان اونښځي هلاك شی نودا جائزدی که نه؟ دَدي مسئلي حکم په حدیث باب کښي تصریح سره دراغلي دي په دي وجه امام بخاري رحمه الله ترجمة الباب کښي تصریح نه ده کړي [۱] بیاتا لیلا دَ امام بخاري رحمه الله عادت دي چه دَحدیث څه لفظ د قرآن مجید په آیت کښي واردشوی لفظ سره دَ یوي معني وی نودهغي تفسیر هم په هغه آیت کښي واردشوی لفظ سره کوی [۲]، دَ خپل عادت مطابق دلته هم امام بخاري رحمه الله هم داسي کړی دی چه دَ بیاتا تفسیر لیلا سره کړي دَدي دپاره چه دَ قرآن مجید په کومو آیاتونوکښي دا مادّه واردده هغه هم دَ لیل په معنی کښي استعمال شوي ده په حدیث باب کښي لفظ بیتون واردشوي دي دلته امام بخاري رحمه الله دَ قرآن مجیددري آیاتونه نقل کړی دی چه لفظ بیتون کښي دَ حدیث باب موافق دی بیاتا نه دَ سورت اعراف آیت ﴿ وَكَمْ مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْهُمْ قَائِلُونَ ﴾ [۳] مراد دي [۴]، دَ آیت ترجمه ده څومره کلی مونږ هلاك کړی دی په کومو چه زمونږ عذاب دَ شپي راغلو یاپه داسي حالت کښي چه دَ غرمي اوده کیدونکی وو

دَعلامه ابن منیر رحمه الله تسامح:- علامه ابن منیر رحمه الله بیاتا په خانی نیاما نقل کړي دي دَدوی په نیز دَترجمة الباب عبارت داسي دي. فیصاب الولدان والذراری نیامًا لیلا. دَدوی خیال دي چه نیاما لیلا الفاظ هم دَ ترجمة الباب حصه ده په امام بخاري رحمه الله باندي اعتراض کولوسره علامه ابن منیر رحمه الله وائی داعجیبه خبره ده چه امام بخاري رحمه الله په ترجمه کښي نیاما اضافه کړي ده حالانکه په حدیث باب کښي دَ نیاما تصریح نشته سره ددي چه ضمناً ذکرني راغلي دي ښکاره خبره ده چه تبییت یعنی دَ شپي دَ حملي په وخت اکثرخلق اوده وی نولکه چه دَ نیامَ ذکرد بیتون په ضمن کښي راغلو خودَ نوم قیدلکولو آخرځه ضرورت وو؟ مشرکان که نیام یعنی اوده کیږی یا أیقاظ یعنی ویښیږی په دواړو صورتونوکښي په هغوی باندي دَ حمله کولو هم یوحکم دي. نودَ تقییدبالنوم هډوضرورت نشته

خلاصه دا چه علامه ابن منیر رحمه الله نه دلته دوه هیري شوی یودا چه هغه دَ بیاتاپه خانی نیاما نقل کړي دي حالانکه صحیح هم بیاتادي یاخوداپخپله دَهغه تصحیف دي یا بیادا چه هغه سره د صحیح بخاری کومه نسخه وه هغه مصحف وو. دویمه هیره دَهغه نه داشوي چه هغه

---

[۱] فتح الباری:۶/۱۸۱ وعمدة القاری: ۱۴/۳۵۹ وإرشاد الساری:۶/۴۸۵.

[۲] فتح الباری:۶/۱۸۱.

[۳] سورة اعراف: ۴.

[۴] إرشادالساری:۶/۴۸۵.

بیاتا لیلا د ترجمه جز کنرلې حالانکه داد ترجمة الباب جزنه دې بلکه د قرآن آیت دې (۱)
علامه ابن منیر رحمه الله ددې دا جواب ورکړې دې چه د په وینبه مقابله کښې د خوب په حالت
کښې حمله کول اوناخاپی حمله کول په دهوکه اوفریب کښې راځی په دې وجه د نیاما نه امام
بخاری رحمه الله ددې د جواز طرف ته اشاره کړې ده چه د خوب په حالت کښې خو حمله کول د
دهوکې په ذیل کښې راځی ولې داسې کولوکښې هیڅ حرج او بدیت نشته (۲)
لنبیتنه دې نه د سورت نمل آیت ﴿ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ
وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴾ (۳) مراددې د آیت ترجمه ده هغوی اوونیل په خپل مینځ کښې په الله باندې
قسم اوخورئ چه صالح اودهغه په کوروالا باندې حمله اوکړئ بیاد هغه وارث ته اووائی چه
مونږ د هغې د خاندان د هلاکت په وخت موجودنه وو اوبیشکه مونږ رښتونی یو
د ابوذر په روایت کښې دالفظ دغه شان بغیرد اضافه دې خوبیاهم په نورو نسخوکښې دی
لنبیتنه لیلاً په دې کښې د لیلا اضافه هم ده (۴)
بیت - دې نه د سورت نساء آیت ﴿ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ﴾ (۵) مراددې (۶) د آیت ترجمه
ده نودهغوی نه یوه ډله د شپې راجمع کیدوسره ستا دخبروخلاف مشوره کوی
احدیث نمبر ۲۸۵۰ (۷) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ
عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ الصَّعْبِ بْنِ جَثَّامَةَ رضي الله عنهم قَالَ مَرَّ بِي النَّبِيُّ صلى الله
عليه وسلم بِالْأَبْوَاءِ - أَوْ بِوَدَّانَ - وَسُئِلَ عَنْ أَهْلِ الدَّارِ يُبَيَّتُونَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَيُصَابُ مِنْ
نِسَائِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ قَالَ «هُمْ مِنْهُمْ» وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ «لَا حِمَى إِلَّا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ صلى الله عليه وسلم» •

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۰.
(۲) قال العینی رحمه الله وقال بعض الشراح. موضع بیاتًا. نیاما. بنون وميم. من النوم وجعل هذه اللفظه من الترجمة. فقال: والعجب لزيادته فی الترجمة نياما. وماهو فی الحديث إلاضمنا. لان الغالب أنهم إذا أوقع بهم فی الليل لم يخلوا من نائم. وما الحاجة إلى كونهم نياما أو أيقاظ وهما سواء؟ وكان هذا القائل وقعت له نسخة مصحفة أو تحصف عليه: بيا بنيامًا. عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۰.
وقال الحافظ ابن حجر رحمه الله وأغرب ابن المنير فصحف بياتًا فجعلها نياما بنون وميم ن النوم فصارت هكذا: فيصاب الولدان والذراری نياماليلا. ثم تعقبه فقال: الجعب من زيادته فی الترجمة نياما وما هو فی الحديث إلا ضمنا. إلا أن الغالب أنهم إذا وقع بهم ليلا كان أكثر هم نيامًا. ولكن ماالحاجة إلى التقييد بالنوم. والحكم سواء نياما كانوا أو أيقاظًا؟ إلا أن يقال:إن قتلهم نيامًا أدخل فی الاغتيال من كونهم أيقاظا. فنبه على جواز ذلک غانتهى. وقدصحف ثم تكلف. فتح الباری:۶/ ۱۸۱.
(۳) سورة النمل:۴۹.
(۴) فتح الباری:۶/ ۱۸۱.
(۵) سورة النساء:۸۱.
(۶) فتح الباری:۶/ ۱۸۱.
(۷) مرتخرجه الحديث فی كتاب المساقاة. باب لايحمى إلا الله ولرسوله صلى الله تعالى عيه وسلم رقم: ۲۳۷۰

وَعَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ اللّٰهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَنَا الصَّعْبُ فِي الذَّرَارِيِّ كَانَ عَمْرٌو يُحَدِّثُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَسَمِعْنَاهُ مِنَ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللّٰهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ الصَّعْبِ قَالَ «هُمْ مِنْهُمْ» وَلَمْ يَقُلْ كَمَا قَالَ عَمْرٌو «هُمْ مِنْ آبَائِهِمْ». [ر: ۲۲۴۱]

رجال الحديث

① **علی بن عبدالله** - دا علی بن عبدالله بن جعفر بن نجیح سعدی بصری رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې مخکې تیر شوی دی (۱)

② **سفیان** - دا ابومحمد سفیان بن عیینه الکوفی دي دَدوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تیر شوی دی (۲)

③ **زهری** - دا مشهور محدث عبدالله بن شهاب زهری رحمه الله دي دَدوی حالات بدء الوحی لاندې تیر شوی دی (۳)

④ **عبیدالله** - دا عبیدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود رحمه الله دي دَدوی حالات هم بدء الوحی لاندې تیر شوی دی (۴)

⑤ **ابن عباس** رضي الله عنهما - دا مشهور صحابی رسول ﷺ حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دي دَدوی حالات هم بدء الوحی لاندې تیر شوی دی (۵)

⑥ **صعب بن جثامه** - دا صحابی رسول ﷺ حضرت صعب بن جثامه لیثی رضي الله عنه دي دَدوی حالات ورانده تیر شوی دی (۶)

قوله: مربي النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بالابواء-أوودان - لفظ او دلته: شك دپاره دي راوی ته یاد نه دی په دې وجه ئې د شك اظهار کړې دي چه رسول الله ﷺ ابواء یا ودان کښې ماسره تیر شو.

أبواء - ابواء فُرع دَ فاء ضمه او راء سکون سره، زیرانتظام یوه علاقه وه (۷) لکه چه دَ ضلع تحصیل وی اوهغه په انتظامی توګه باندې دَ ضلع ماتحت وی. دا دَ مدینې منورې مضافات

---

۱) کشف الباری: ۳/۳۰۲.
۲) کشف الباری: ۳/۱۰۲.
۳) کشف الباری: ۱/۳۲۶.
۴) کشف الباری: ۱/۴۶۶.
۵) کشف الباری: ۱/۴۳۵.
۶) کتاب جزاء الصید، باب إذا أهدی للمحرم حمارا وحشیالم یقبل.
۷) معجم البلدان للحموی: ۴/۲۵۲.

کښې یوه کولاؤ او مالدار کلي وو انصارقریش اومزینه دلته آبادوو [۱] فرع کښې ربض او نجف په نوم باندې دوه چینې وې یاقوت حموی لیکی په دې سره به شل زره د کهجورو ونې خروب کیدې [۲]

د تبوأ المکان وبه:- معنی ده حصاریدل، مقیم کیدل خانی جوړول [۳] چونکه په دې مقام باندې به د سیلاب اوبه حصاریدې او جمع کیدې په دې وجه ددې نوم ابواء شو [۴] د رسول الله ﷺ د موربی بی انتقال هم په دې مقام شوې وو [۵]

ودان:- ودان د یولوئی کلی نوم دې چه د ابواء نه اته میله فاصله باندې واقع دې داهم د فرع زیرانتظام وو [۶]

قوله: فسئل عن أهل الدار یبیتون من المشرکین فیصاب من نسائهم وذراریهم، قال: هم منهم:- د رسول الله ﷺ نه د اهل حرب د مشرکینو باره کښې تپوس اوکړې شو چه په هغوی باندې حمله اوکړې شي نودهغوی ماشومان اوښځې به هم هلاک شي مطلب ئې دا وو چه ددې څه حکم دې رسول الله ﷺ اوفرمائیل ښځې اوماشومان هم دهغوی نه دی

فسئل:- د رسول اکرم ﷺ نه سوال کونکي څوك وو؟ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه اول زه دهغه د نوم نه واقف نه ووم بیا په صحیح ابن حبان کښې ماته د محمدبن عمرو بن الزهری په طریق سره دصعب بن جثامه دا روایت ملاؤشو په کوم کښې چه هغه وائی: سئلت رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن أولاد المشرکین أنقتلهم معهم؟ قال نعم. [۷] ما د رسول اکرم ﷺ نه دمشرکانودبچو باره کښې پوښتنه اوکړه چه مشرکانوسره دهغوی بچی هم مونږ قتل کولې شو؟ حضورپاك اوفرمائیل اوقتل کولې شئی ددې روایت نه معلومه شوه چه راوی پخپله سوال کونکي دي [۸]

هم منهم مطلب:- رسول الله ﷺ اوفرمائیل ښځې اوماشومان هم دهغوی نه دی ددې مطلب هیڅ کله دانه دي چه ښځې اوماشومان په طریقه د قصد سره قتل کول مباح او جائزدی بلکه مطلب دادي چه د بچودپاسه ختلونه بغیردهغوی پلارانوته رسیدممکن نه وی اوکه د اختلاط

---

[۱] معجم البلدان للحموی: ۲۵۲/٤.
[۲] معجم البلدان للحموی: ۲۵۲/٤.
[۳] القاموس الوحید ص:۱۸۵.
[٤] عمدة القاری: ۳۶۱/۱٤ وإرشاد الساری:۶/٤۸۵ – ٤۸۶.
[۵] عمدة القاری: ۳۶۱/۱٤.
[۶] عمدة القاری: ۳۶۱/۱٤ وإرشاد الساری:۶/٤۸۵ – ٤۸۶.
[۷] مجمع الزائدللهیثمی:۳۱۵/۵.
[۸] فتح الباری: ۱۸۱/۶ وإرشاد الساری:۴۸۶/۶.

د وجه نه ماشومان هم وژلی شی نو تبعاً دهغوی بچی قتل کول جائزدی [۱] کنی اصالتاً د قدرت نه باوجود ماشومان اوښځې په طریقه د قصد سره قتل کول جائزنه دی خکه چه په نورو صریح روایاتو کښې د ماشومانواوښځود قتل کولوممانعت راغلی دی

دحدیث باب او دی سره معارض روایاتو کښې تطبیق - دابحث د اشکال او جواب په شکل کښې اوکورئ که د چا دا اشکال وی چه دصعب بن جثامه روایت باب نه د ښځو او ماشومانو قتل جائزکیدل ثابتیږی خود دې نه وړاندې باب یعنی **باب قتل النساء فی الحرب** کښې دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما په روایت کښې دی **نهی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن قتل النساء والصبیان** رسول الله ﷺ د ښځو اوبچود قتل نه منع فرمائیلې دد دغه شان په صحیح مسلم کښې د حضرت بریده نه نقل شوی حدیث کښې دی: **اغزوافلا تقتلوا ولیدا، وسیدوا ولا تمثلوا** [۲]

جامع ترمذی کښې دحضرت سمرة رضی الله عنه روایت دې چه رسول اکرم ﷺ فرمائیلی دی **اقتلوا شیوخ المشرکین واستبقوا شرخهم** [۳]

یعنی دمشرکانو لوئی یعنی خوانان قتل کړئی اوماشومان پریږدئی د لفظ شیخ استعمال د شاب اوصبی دواړو په مقابله کښې وی یعنی چه دا دصبی په مقابله کښې استعمال وی نودې نه هم شاب یعنی خوان مراد وی لکه چه په دې روایت کښې لفظ شیخ صبی په مقابله کښې وارد شوې دې شرخ د شارخ جمع ده شارخ معنی صبی او صغیرده [۴]

د رباح بن ربیع رضی الله عنه په روایت کښې دی په یوه غزوه کښې رسول الله ﷺ خالدبن ولید ته یوسړې اولیګلو اووئی فرمائیل **قل لخالد: لاتقتلن امرأة ولاعسیفا** [۵]

عسیف هغه اجیر اوخادم چه د مجاهدخدمت کوی یعنی خالدته اووایه چه نه یوه ښځه اونه د مجاهد څوک خادم دې هیڅ کله قتل نه کړی

د حضرت ابوسعیدخدری رضی الله عنه په روایت کښې دی **نهی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عن قتل النساء والصبیان** [۶] دغه شان دحضرت انس رضی الله عنه په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی **لاتقتلوا شیخا فانیا، ولاطفلاً، ولاصغیرا، ولا امرأة** [۷]

---

[۱] قال الحافظ ابن حجر رحمه الله هم منهم أی فی حکم تلک الحالة. ولیس المراد إباحة قتلهم بطریق القصد إلیهم. بل المراد إذا لم یمکن الوصول إلی الاباء إلا بوط الذریة فاذا أصیبوا لاختلاطهم بهم جاز قتلهم. فتح الباری: ۱۸۱/۶.

[۲] صحیح مسلم ۸۲/۲ کتاب الجهاد. باب تامیرالامام الاخراء علی البعوث رقم: ۱۷۳۱.

[۳] جامع الترمذی: ۲۸۵/۱ کتاب السیر باب ماجاء فی النزول علی الحکم. وقال حدیث حسن صحیح غریب. رقم: ۱۵۸۳ وسنن أبی داؤد: ۶۶/۲ کتاب الجهاد باب: فی قتل النساء رقم: ۲۶۷۰.

[۴] النهانیة لابن الاثیر: ۸۵۳/۱ دارالمعرفة.

[۵] أخرجه أبوداؤد فی سننه: ۶/۲ فی الجهاد باب فی قتل النساء رقم: ۲۶۶۹.

[۶] مجمع الزوائد للحافظ نور الدین الهیثمی: ۳۱۸/۵. باب مانهی عن قتله من النساء وغیر ذلک.

[۷] أبوداؤد کتاب الجهاد باب دعاء المشرکین رقم: ۲۶۱۴.

په دې ټولو روایاتو کښې د ښځو اوماشومانو دقتل کولو ممانعت راغلې دې خود روایت باب الفاظ هم منهم نه جواز ثابتیږی

علامه خطابی رحمه الله ددې اشکال جواب ورکولو سره فرمائیلی دی هم منهم مطلب دادې ښځې اوماشومان د دین او مذهب په اعتبار سره د مشرکانود سړو په حکم کښې دی ځکه چه د کافر خونی د دین اومذهب په لحاظ حکما دخپل پلار تابع وی په دې قول سره د رسول الله ﷺ منشاء ښځې اوماشومان مباح الدم علی طریق القصد دهغوی قتل کول جائزګرځول نه وو بلکه منشاء ئی داوه چه کله د مشرکانودسړو پورې رسیدو کښې د ښځو او ماشومانو د قتل کولونه بل څه لازمه وی نوتبعًا ښځې اوماشومان قتل کولوکښې څه حرج نشته په دې وجه که اختلاط بالاباء د وجه نه ماشومان اووژلې شی نودمجاهدینو به شرعًا څه مواخذه نه کیږی د نهی والا روایتونه اصالةً بالقصد دهغوی د وژلومتعلق دی [1] لهذا د هم منهم مطلب دې چه دمشرکانو ښځې او ماشومان په دې صورت کښې هم د مشرکانود سړو په حکم کښې دی اودا ممانعت دنهی والا روایاتو د وجه نه اوس هم موجود دې خودا ممانعت بالقصد دهغوی دقتل سره متعلق دې نه چه دحمله سره متعلق بلکه په دې صورت کښې تبعًا دهغوی وژل معفوعنه دې

دحملې کولوحکم:- یودی حمله کول ددې په جواز کښې د چاهم اختلاف نشته امام احمد رحمه الله فرمائی لاباس بالبیات ولا أعلم أحدًا یکرهه [2] یعنی په حمله کولوکښې هیڅ خرابی نشته دې ته مکروه ویونکی زما په علم کښې نشته بل دی په حمله کولوکښې ښځې اوماشومان وژل په دې مسئله کښې د فقهاؤ اختلاف دې امام مالك رحمه الله او امام اوزاعی رحمه الله فرمانی د ښځو اوماشومانو قتل کول مطلقًا ناجائزدی تردې چه جنګ کونکی سړی هغوی ډهال جوړولوسره استعمال کړی یا په قلعه کښې پناه واخلی یا په کشتئی کښې سواره وی اوهغوی سره ښځې اوبچی هم وی نوبیاهم هغوی په غشی سره وژل جائزدی اونه ئی تحریق جائزدې [3] ددوی استدلال داحادیث نهی نه دې کوم چه شاته په تفصیل سره تیرشو

ابن حبیب مالکی رحمه الله فرمائیلی لایجوز القصدإلی قتلها إذا قاتلت، إلا إن باشرت القتل وقصدت إلیه، وکذلك الصبی المراهق. [4] مطلب دادې که چرته ښځه جنګیږی نودهغې د قتل قصد او اراده کول

---

[1] قال الخطابی: قوله ((هم عنهم)) یرید فی حکم الدین. فان ولدالکافر محکوم له باکفرو ولم ثیرد بهذا القول إباحة دمائهم تعمدا لها. وقصدًا إلیهاو وإنما هوإذا لم یمکن الوصول إلی الاباء إلا بهم. فاذا أصیبوا لاختلاطهم بالاباء لم یکن علیهم فی قتلهم شئ. اوګورئی عمدة القاری: ۳۶۳/۱٤.

[2] المغنی لابن قدامه: ٤۹٥/۱۰ رقم الفصل: ۷٥۷٥.

[3] قال مالک والاوزاعی: لایجوز قتل النساء والصبیان بحال حتی لوتترس أمن المغرب بالنساء والصبیان أو تحصنوا بحصن أو سفینه وجعلوا معهم النساء والصبیان لم یجزرمیهم وتحریقهم. انظر فتح الباری: ۱۸۲/٦. وعمدة القاری: ۳٦۲/۱٤ وأوجزالمسالک ٦۲/۹.

[4] وقال ابن حبیب من المالیکة: لایجوز القصدإلی قتلها إذا قاتلت. إلا إن باشرت القتل وقصدت إلیه انظر فتح الباری: ۱۸۲/٦.

جائزنه دی البته که چرته اقدام قتل کوی نو جائزدی اوهم دغه حکم د صبی مراهق هم دی جمهورفقهاء امام اعظم ابوحنیفه، امام شافعی، ثوری وغیره رحمهم الله فرمائی که د بنځواو ماشومانود قتل نه بغیرسړو ته رسیدل ممکن نه وی نوددوی قتل جائزدی (۱)

ددوی رومبی استدلال دحدیث باب نه دی چه کله درسول الله ﷺ نه د حملی کولودوران کښی د بنځو اوماشومانود قتل د حکم پوښتنه اوکړې شوه نو حضورپاك هم منهم فرمائیلوسره دهغوی د قتل اجازت ورکړو. دهغوی دویم استدلال سنن ابوداؤد کښی د رباح بن الربیع رضی الله عنه د روایت نه دی کنامع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فی غزوة أی الناس مجتمعین علی شئ فبعث رجلا فقال انظرعلی ما اجتمع هؤلا؟ فجاء فقال علی امرأة قتیل فقالك ماکانت هذه لتقاتل (۲)

رباح بن ربیع رضی الله عنه وائی چه مونږ رسول الله ﷺ سره په غزوه کښی شریك ووه دی نه غزوة الفتح مراد ده، نوحضورپاك د خلقو یوه ګنډه اولیدله. یوسړی ئی اولیګلوچه اوګوره داخلق ولی راجمع دی. هغه راغلوجواب ئی اوکړو چه یوه بنځه قتل شوې پرته ده. رسول الله ﷺ اوفرمائیل دی خو جنګ نه کولو.

شراح حدیث ددی جملی دا مفهوم بیان کړی دی چه د حضورپاك منشاء داوه چه بنځه خوجنګ نه کوی خوکه جنګ کوی نو بیائی وژل جائزدی. (۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه جمهور فقهاؤ جمع بین الحدیثین باندې عمل کړې دی (۴) د ترجمة الباب او سنن ابوداؤد ددی دواړو روایاتونه استدلال کولوسره جمهور فرمائی چه د حملی په دوران کښی که د بنځود قتل کولونه بغیرسړوته رسیدل ممکن نه وی نو بیا ددوی قتل جائزدی خوبیاهم چه په کوموروایاتوکښی د بنځو اوماشومانو د قتل ممانعت راغلی دی دهغې په رنړا کښی د جمهور فقهاؤ په نیزهم جهادکښی بنځې او ماشومان قتل کول قصداً ناجائزدی خوکه بنځې اوماشومان د مشرکانوسړوسره د مسلمانانوخلاف وسله راوچته کړی نو بیا ترجمة الباب اوسنن ابوداؤد کښی د رباح بن ربیع رضی الله عنه د روایت په رنړاکښی داممانعت باقی نه پاتې کیږی اودهغوی دقتل کولوقصد به جائزشی.

علامه باجی رحمه الله فرمائی ان قاتلوافانهن یقتلن، لان العلة التی منعت من قتلهن عدم القتال منهن، فاذا وجد منهن وجدت علة إباحة قتلهن (۵) مطلب دادی چه که چرې بنځې جنګ کوی نودهغوی قتل به جائزوی. ځکه چه دبنځود قتل نه کوم ممانعت راغلی دی ددغه ممانعت علت د بنځودطرف نه جنګ نه کول دی خوکه د بنځود طرف نه جنګ لیدلې شو نوبیابه دهغوی د قتل کول مباح کیدلو علت هم موجود شی.

---

۱) عمدة القاری: ۳۶۲/۱۴ وفتح الباری: ۱۸۲/۶ وبذل المجهود: ۲۰۰/۱۲ وأوجز المسالک: ۶۳/۹.
۲) سنن أبی داؤد: ۶/۲ کتاب الجهاد باب فی قتل النساء.
۳) فتح الباری: ۱۸۲/۲ وبذل المجهود: ۲۰۰/۱۲ وأوجز المسالک: ۶۳/۹.
۴) فتح الباری: ۱۸۲/۶ والمغنی لابن قدامة: ۴۹۵/۱۰ رقم الفصل: ۵۷۵.
۵) أوجز المسالک: ۶۳/۹.

قوله: وسمعته يقول: لا حمى إلا الله ولرسوله صلى الله تعالى عليه وسلم - دامستقل حديث دي او كتاب الشرب كښې وړاندې په تفصيل سره تيرشوي دي چاته اشكال كيدي شي چه د حديث داجمله ددې باب لاندې په كوم مناسبت سره روايت كړې شوې ده؟ علامه عيني اوعلامه قسطلاني ددې دا جواب وركړې دي چه د محدثينوعادت ووچه هغوى به د خپل شيخ نه څنګه روايت اوريدو بعينه هم هغه شان به نې نوروته هم روايت كولو (۱) دلته هم راوى چه دخپل شيخ نه څنګه روايت اوريدلې دي هم هغه شان نې نقل كړې دي

قوله: وعن الزهري أنه سمع عبيدالله عن ابن عباس... - داروايت د باب پومبى سندسره متصل دي

قوله: وكان عمرو يحدثنا عن الزهري..... - علامه كرماني رحمه الله فرمانى ددې جملې نه د سفيان بن عيينه رحمه الله مقصدا خودل دى چه داروايت به مونږته عمرو بن دينار د امام زهرى رحمه الله نه مرسلاً روايت كولو (۲) روستو مونږ دا روايت د عمرو بن دينارپه واسطه سره پريخودو اونيغ په نيغه د امام زهرى رحمه الله نه واؤريدو نوهغوى عن عبدالله عن ابن عباس عن الصعب په طريق سره متصلاً روايت كړو. عمرو بن دينارهم ددوى نه روايت كولوسره هم من آبائهم چه كوم الفاظ نقل كړى وو دهغې په خائې زهرى رحمه الله هم منهم الفاظ روايت كړل دلته په روايت كښې د الفاظوفرق بيان كړې شو مطلب ددواړو الفاظوهم يودي

حافظ ابن حجر رحمه الله د علامه كرماني رحمه الله رائې وهم ګرځولوسره فرمانى عمرو بن دينار د عن زهرى په طريق د سفيان بن عيينه دې روايت ته مرسل وئيل صحيح نه دى. نورو شراحوهم دې ته مرسل وئيلى دي ته مرسل وئيل غلط دى (۳) حافظ ابن حجر رحمه الله د عمرو بن دينار ددې روايت په يوبل طريق سره استدلال كړې دې. دا روايت علامه اسماعيلى رحمه الله د عباس بن يزيدعن سفيان په طريق سره تخريج كړې دې سفيان بن عيينه وائى: كان عمرو يحدثنا قبل أن يقدم المدينة الزهري عن الزهري عن عبيدالله عن ابن عباس عن الصعب ابن جثامة.(۴) يعنى د ابن شهاب زهرى رحمه الله د مدينې د راتلونه وړاندې عمروبن دينارپه دا روايت مونږ عن الزهري عن ابن عباس عن الصعب ابن جثامة په طريق سره روايت كولو

---

۱) عمدة القاري: ۳۶۳/۱٤ وإرشاد الساري: ٤۸٦/٦.

۲) شرح الكرماني: ۲٤/۱۳.

۳) قال الحافظ ابن حجر: قوله في سياق هذا الباب: عن الزهري عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم يوهم أن رواية عمروبن دينار عن الزهري هكذا بطريق الارسال. وبذلك جزم بعض الشراح وليس كذلك فقد أخرج الاسماعيلي من طريق العباس بن يزيدحدثنا سفيان قال: كان عمرو يحدثنا قبل أن يقدم المدينة الزهري عن الزهري عن عبيدالله عن ابن عباس عن الصعب. قال سفيان فقدم علينا الزهري فسمعته يعيده ويبديه. فتح الباري: ۱۸۲/٦.

٤) فتح الباري: ۱۸۲/٦.

د حافظ ابن حجر رحمه الله مقصد داخودل دی چه د عمرو دینار دا روایت هم په یوطریق سره موصولاً مروی دي لهذا په ترجمة الباب کښې د عمروبن دینار داروایت هم موصول دي اودې ته مرسل ونیل غلط دی په دې باندې رد کولوسره علامه عینی فرمانی چه د کرمانی رحمه الله رانې صحیح ده دلته د عمروبن دینار روایت مرسل دي خکه چه ددې دا صورت هم د ارسال دي کله چه روایت دلته صورتًا مرسل دي نوبیا د علامه اسماعیلی تخریج کړي شوي طریق سره د ارسال صورت نه شی ختمیدي [1]

ترجمة الباب سره مطابقت - حدیث باب کښې دی وسئل عن أهل الدار یبیتون من المشرکین فیصاب من نسائهم وذراریهم، قال هم منهم ترجمة الباب سره ددې مناسبت ظاهردي [2]

باب ۱۴۵ : قتل الصبیان فی الحرب

باب سابق سره مناسبت او د ترجمة الباب مقصد - باب سابق کښې حمله کولودوران کښې د ماشومانو د قتل کولو حکم بیان کړي شوي وو دلته د جنګ په دوران کښې دهغوی د قتل حکم بیانولې شی

ددې ترجمة الباب نه دامام بخاری رحمه الله مقصددادي چه د جنګ دوران کښې ماشومان قتل کول منع دی د دې مختلف وجوهات دی یوخودا چه د هغوی وړوکوالی د وجه نه د کفر د ارتکاب نه عاجزدی دویم دا چه ماشومان ژوندی پریخودو په صورت کښې دهغوی غلامان جوړولوفائده ده دریم دا چه کوم حضرات د ماشومانو په بدله کښې د فدیه اخستلو قائل دی نودهغوی د قول مطابق د ماشومانو په عوض فدیه اخستلوکښې هم فائده ده [3]

احدیث نمبر ۲۸۵۱ [4] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ - رضي الله عنه - أَخْبَرَهُ أَنَّ امْرَأَةً وُجِدَتْ فِي بَعْضِ مَغَازِي النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - مَقْتُولَةً، فَأَنْكَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَتْلَ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ. [۲۸۵۲]

---

[1]) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۴ وقد تبعه القسطلانی أیضًا. انظر إرشاد الساری ۶/ ۴۸۶ – ۴۸۷.

[2]) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۱.

[3]) عمدة القاری: ۱۴/ ۳۶۴ قال العینی رحمه الله هذا باب فی بیان النهی عن قتل الصبیان فی الحرب لقصورهم عن فعل الکفر. ولان فی استیقائهم انتفاعا بالرقبیة أو بالفداء عند من یجوز أن یفادی بهم. (وتبعه القسطلانی أیضًا. انظر إرشاد الساری: ۶/ ۴۸۷)

[4]) أخرجه البخاری أیضًا (۱/ ۴۲۳) حدیث فی کتاب المساقاة. باب لایحمی إلا الله ولرسوله صلی الله تعالی فی الجهاد باب قتل النساء فی الحرب رقم ۳۰۱۵ وعند مسلم فی صحیحه (۲/ ۸۷) فی کتاب الجهاد باب تحریم قتل النساء والصبیان فی الحرب رقمک ۴۵۴۷ وعنده أبی داؤد فی سننه (۲/ ۶) فی کتاب الجهاد باب فی قتل النساء رقم: ۲۳۶۶۸ وعندابن ماجة فی سننه ص: ۲۰۳ فی کتاب الجهاد باب الغارة والبیات وقتل النساء

رجال الحدیث

① **احمدبن یونس** - دا احمدبن یونس بن یونس یربوعی کوفی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هوالعمل لاندي وړاندي تیرشوی دی (۱)

② **لیث** - دا ابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دي دَدوی حالات بدء الوحی لاندي تیرشوی دی (۲)

③ **نافع** - دا د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما آزاد کړي شوي غلام ابوعبدالله نافع عدوی مدنی رحمه الله دي دَدوی د حالاتو دَپاره اوګورئی کتاب العلم باب ذکر العلم والفتیا فی المسجد

④ **عبدالله** رضي الله عنه - دا صحابی رسول ﷺ حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دي دَدوی حالات کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس لاندي تیرشوی دی (۳)

أن امرءة وجدت فی بعض مغازی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم مقتولة فانکر رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم قتل النساء والصبیان. حضرت ابن عمر رضي الله عنهما وائی چه دَ رسول اکرم ﷺ په یوه غزوه کښي یوه قتل شوي ښځه اولیدلې شوه نو رسول الله ﷺ د ښځواو ماشومانود قتل کولونه منع اوفرمائیله

امرءة - شارحین حدیث وائی چه دَ دغه ښځې نوم معلوم نه شو (۴)

قوله: فی بعض مغازی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم - دَ امام طبرانی رحمه الله په اوسط کښي تصریح ده چه دَدي غزوه نه فتح مکه مراده (۵) مراسیل ابوداؤد کښي عن عکرمة په طریق سره یو روایت کښي هم دغه شان یوه واقعه نقل ده روایت دا دي **ان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم رأی امرأة مقتولة بالطائف، فقال: ألم أنه عن قتل النساء؟ من صاحبها؟ فقال رجل: أنا یارسول الله أردفتُها، فارادت أن تصرعنی، فتقتلنی فقتلتها، فامربها أن تواری** (۶) یعنې رسول الله ﷺ په طائف کښي یوه قتل شوي ښځه اولیدله نووئی فرمائیل چه ماتاسو د ښځودَقتل نه منع کړی نه وئی؟ دَدي قاتل څوك دي؟ یوسړی اووئیل یارسول الله! ما دا په سورلئی باندي شاته کینوله هغې زه دَ سورلئی نه راګذارکړم قتل کول ئی غوښتلم نوما دا قتل کړه. دي اوریدوسره رسول الله ﷺ دَ قتل شوي ښځې د دفن کولوحکم ورکړو په دې

---

(۱) کشف الباری: ۲/۱۵۹.
(۲) کشف الباری: ۱/۳۲٤ - ۳۲۵.
(۳) کشف الباری: ۱/۶۳۷.
(٤) إرشادالساری: ٦/٤۸۷.
(۵) إرشادالساری: ٦/٤۸۷ وأوجزالمسالک: ۹/٦۰.
(۶) فتح الباری: ٦/۱۸۲.

روایت کښې تصریح ده چه د ښځود قتل کولونه ممانعت رسول الله ﷺ د طائف په موقع فرمائیلي وو خو په حدیث باب کښې دی چه دا ممانعت د فتح مکه په موقع باندې واردشوې وو شارحین حدیث تطبیق ورکولوسره وائی چه دا دواړه جدا جدا واقعات کیدې شی (۱) دتیرشوی باب لاندې د حضرت صعب بن جثامه رضی الله عنه روایت تیرشوې دې هم دغه روایت په صحیح ابن حبان کښې نقل دې او په هغې کښې دا اضافه هم ده ثم نهی عنهم یوم حنین. (۲) په هغې کښې تصریح ده چه دا ممانعت د غزوه حنین په موقع شوې وو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا جمله مدرج من الراوی ده (۳)

ایاپه جنګ کښې دښځواوماشومانو قتل کول جائزدی؟ - د جنګ په دوران کښې د ښځو اوماشومانوقتل کول جائزنه دی علامه ابن بطال رحمه الله په دې باندې اجماع نقل کړې ده (۴) خوپه دې کښې څه قدرې تفصیل دې دامام مالك رحمه الله اوامام اوزاعی رحمه الله په نیز د ښځو او ماشومانو قتل مطلقًا ناجائزدې تردې چه که سړی هغوی د ډهال په توګه استعمال کړی یا جنګ کونکی سړی په قلعه کښې پناه واخلی یا کشتنی کښې سواره شی او هغوی سره ښځې او ماشومان وی نوبیاهم د دې حضراتو په نیز ښځې اوماشومان په غشو ویشتل جائزدی نه تحریق جائزدې (۵) د هغوی استدلال د دغه روایاتونه دې په کوم کښې چه د ښځو اوماشومانو دقتل ممانعت وارددې دا ټول روایات تیرشوی باب کښې تفصیلاً تیرشوی دی

د جمهورفقهاؤ په نیز هم په جنګ کښې د ښځو اوماشومانوقتل ناجائزدې خوداحضرات فرمائی که ښځې اوماشومان سړو سره وسله راوچته کړی اودمسلمانانو خلاف جنګ کوی نوبیادا ممانعت باقی نه پاتې کیږی اودهغوی قتل جائزدې (۶) دَدوی اول استدلال د سورت بقره دې آیاتونونه دې ﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ ﴾، ﴿ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ﴾ په دې آیاتونوکښې عموم دې چه مسلمانانوسره څوك هم جنګ کوی هغه دې قتل کړې شی ښکاره خبره ده چه په دې عموم کښې ښځې اوماشومان دواړه شامل دی (۷)

د جمهورو دویم دلیل په سنن ابی داؤد کښې د رباح بن الربیع رضی الله عنه روایت دې دا روایت سابقه باب کښې تیرشوې دې چه رسول الله ﷺ یوه قتل شوې ښځه اولیده نو وئی فرمائیل ماکانت هذه لتقاتل (۸) شراح حدیث فرمائی دې جملې نه د حضورپاك منشاء دا وه چه ښځې خو جنګ

---

۱) فتح الباری:۱۸۲/۶ وأوجزالمسالک:۸۰/۹.
۲) فتح الباری:۱۸۲/۶.
۳) فتح الباری: ۱۸۲/۶.
۴) شرح ابن بطال:۵/۱۷۰.
۵) فتح الباری:۱۸۶/۶ وعمدة القاری: ۳۶۲/۱۴ وأوجزالمسالک:۶۲/۹.
۶) فتح الباری:۱۸۶/۶ وعمدة القاری: ۳۶۲/۱۴ وبذل المجهود:۲۰۰/۱۲وأوجزالمسالک: ۶۳/۹.
۷) أحکام القرآن لابی بکرمحمدبن عبدالله المعروف بابن عربی:۱۰۴/۱.
۸) سنن أبی داؤد:۶/۲ کتاب ا لجهاد باب فی قتل النساء.

نه کوی خو که جنګ کوی نو بیادهغوی قتل جائزدي (۱)
دریم دلیل دادي چه رسول الله ﷺ په غزوه بنوقریظه او غزوه خندق کښي د ښځو او ماشومانو د قتل حکم فرمائیلي وو دغه شان د فتح مکه په ورځ د دوو سندرغاړو ښځو چه د رسول الله ﷺ په سپکاوی مشتمل شعرونه به ئی وئیل قتل کړي وي (۲)
علامه ابن عربی رحمه الله فرمائی: وللمرءة آثار عظيمة في القتال، منها الامداد بالاموال، ومنها التحريض على القتال، فقد كن يخرجن ناشرات شعورهن، نادبات، مثيرات للثار، معيرات بالفرار، وذلك يبيح قتلتهن (۳) مطلب دادي چه په جنګ کښي د ښځي کردار ډیرمؤثر وی لکه مالی امدادکول خپل سړی د دښمن خلاف په جنګ باندي راوڅتول د کافرانوښځي به د میدان جنګ طرف ته کولاؤ ویښته راوتلي په خپلو سرو باندي به ئی ژړاکاني اومرثیي کولي اودهغوی د وینه بدله اخستلو مطالبي به ئی کولي او د جنګ نه په تیخته به ئی شرم ورکولو هم دغه امور د ښځود قتل کولودپاره دمباح کیدو سبب دي
ترجمة الباب سره مطابقت:- امام بخاری رحمه الله داترجمة الباب د جنګ په دوران کښي د ماشومانو د قتل ممانعت بیانولو دپاره قایم کړي دي. د حدیث باب لفظ والصبیان مطابقت ترجمة الباب سره ښکاره دي (۴)

باب ۱۴۶: قتل النساء في الحرب

د ترجمة الباب مقصد:- دامام بخاری رحمه الله مقصددادي چه په جنګ کښي د ښځوقتل کول جائزنه دی.

[حدیث نمبر ۲۸۵۲] (۵) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ قُلْتُ لأَبِي أُسَامَةَ حَدَّثَكُمْ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - قَالَ وُجِدَتِ امْرَأَةٌ مَقْتُولَةً فِي بَعْضِ مَغَازِي رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -، فَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ. [ر: ۲۸۵۱]

رجال الحديث

① **اسحاق بن ابراهیم**:- دا مشهورامام فقه او حدیث اسحاق بن ابراهیم بن مخلد حنظلی رحمه الله دي د ابن راهویه په نوم باندي مشهوردي. کتاب العلم باب فضل من علم وعلّم لاندي د دوی حالات تیرشوی دی (۶)

---

(۱) فتح الباری: ۱۸۶/۶ وبذل المجهود: ۲۰۰/۱۲ وأوجز المسالک ۶۳/۹.
(۲) شرح ابن بطال: ۱۷۰/۵.
(۳) أحكام القرآن لابی بكر محمدبن عبدالله المعروف بابن عربی: ۱/۱۰۵.
(۴) عمدة القاری: ۳۲۴/۱۴.
(۵) مرتخریجه فی الباب السابق.
(۶) کشف الباری: ۴۲۸/۳.

② **ابواسامة** دا ابواسامه حماد بن اسامه بن زید قرشی رحمه الله دی د دوی حالات هم کتاب العلم باب فضل من علم وعلّم لاندې تیر شوی دی (۱)

③ **عبیدالله** دا عبیدالله بن عبدالله بن عمر رحمه الله دی ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۲)

④ **نافع** دا د ابن عمر رضی الله عنهما آزاد کړې شوې غلام ابوعبدالله نافع عدوی رحمه الله دی ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۳)

⑤ **ابن عمر** رضی الله عنهما ددوی حالات کتاب الایمان لاندې تیر شوی دی (۴)

قوله قلت لابی أسامة: حدثکم عبیدالله عن نافع..... - دلته اسحاق بن ابراهیم رحمه الله وانی چه ما د ابواسامه حماد بن اسامه نه تپوس اوکړو چه آیا عبیدالله ابن عبدالله د عن نافع په طریق باندې د ابن عمر رضی الله عنهما هغه روایت تاسو ته بیان کړې دی په کوم کښې چه هغه فرمانی چه رسول الله ﷺ په یوه غزوه کښې یوه قتل شوې ښځه اولیدله نو حضور پاک د ښځو او ماشومانو د قتل نه منع اوفرمائیله؟ په دې روایت کښې ابواسامه د اسحاق بن ابراهیم نه د سوال جواب ورکولو په خاني خاموشی اختیار کړې ده

ایا د شیخ خاموشی د اجازت په حکم کښې ده؟ - علامه کرمانی رحمه الله فرمائی **وفیه أنه إذا قال لشیخه حدثکم أوأخبرکم فلان، وقال نعم، أو سکت فی جوابه مع قرینة الاجابة جاز الروایة عنه** (۵) یعنی ددې نه معلومه شوه چه که چرې شاګرد د خپل شیخ نه تپوس اوکړی چه فلانکی داحدیث تاسوته روایت کړې؟ ددې په جواب کښې شیخ اقرار اوکړی یا د اقرار قرینه موجود کیدو د وجه نه خاموشی اختیار کړی نو په داسې صورت کښې به شاګرد ته د شیخ د روایت اجازت وی

په علامه کرمانی رحمه الله باندې د حافظ ابن حجر رحمه الله رد - حافظ ابن حجر رحمه الله په علامه کرمانی رحمه الله باندې ردکولو سره فرمائی چه اسحاق بن ابراهیم دا روایت خپل مسند کښې نقل کړې دی د کوم په آخره کښې چه دا اضافه هم ده **فاقربه أبو أسامه وقال: نعم** چونکه په دې روایت کښې د اقرار تصریح ده په دې وجه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی چه روایت باب د علامه کرمانی رحمه الله د رائې دپاره دلیل نه شی جوړیدې چه د اقرار د قرینه په موجودګئی کښې د شیخ خاموشی په اجازت باندې محمول وی خکه چه دص روایت په دویم طریق کښې د اسحاق بن ابراهیم د سوال په جواب کښې دهغه شیخ ابوسلمه رحمه الله د اقرار تصریح ده (۶)

ترجمة الباب سره مطابقت - ترجمة الباب سره عن قتل النساء مطابقت ښکاره دې

---

۱) کشف الباری:۳ ۴۱۴.

۲) کتاب الصلوة باب الحلق والجلوس فی المسجد.

۳) باب العلم والفتیافی المسجد.

۴) کشف الباری:۱ ۶۳۷.

۵) شرح الکرمانی:۲۵/۹۳.

۶) فتح الباری: ۱۸۳/۶.

باب ۱۴۷: لا یعذب بعذاب الله

حدیث نمبر ۲۸۵۳ (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ بُكَيْرٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - أَنَّهُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْثٍ فَقَالَ «إِنْ وَجَدْتُمْ فُلاَنًا وَفُلاَنًا فَأَحْرِقُوهُمَا بِالنَّارِ» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - حِينَ أَرَدْنَا الْخُرُوجَ «إِنِّي أَمَرْتُكُمْ أَنْ تُحْرِقُوا فُلاَنًا وَفُلاَنًا، وَإِنَّ النَّارَ لاَ يُعَذِّبُ بِهَا إِلاَّ اللَّهُ، فَإِنْ وَجَدْتُمُوهُمَا فَاقْتُلُوهُمَا».

رجال الحدیث

① **قتیبه بن سعید** - دا ابو رجاء بن سعیدبن جمیل بن طریف ثقفی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الایمان باب أفشاء السلام من الاسلام لاندې تیرشوی دی (۲)

② **لیث** - دا ابوالحارث بن سعد فهمی رحمه الله دي دَ دوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی (۳)

③ **بکیر** - دابکیربن عبدالله بن الاشج دي دَدوی حالات وړاندې تیرشوی دی (۴)

④ **سلیمان بن یسار** - دادَحضرت میمونه رضي الله عنها آزادکړي شوي غلام سلیمان بن یسار رحمه الله دي دَدوی حالات وړاندې تیرشوی دی (۵)

⑤ **ابوهریره** رضي الله عنه - دَدوی حالات هم کتاب الایمان باب امور الایمان لاندې تفصیل سره تیرشوی دی (۶)

قوله: بعثنا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في بعث فقال: إن وجدتم فلانا وفلانا فاحرقوهما بالنار.....

حضرت ابوهریره رضي الله عنه وائی چه مونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم یولښکرکښې اولیګلو اووئی فرمانیل چه که تاسو ته فلانکي فلانکي ملاؤ شی نوهغوی په اور کښې واچوئی وئی سوزوئی بیاچه کله مونږ اووتلو نو حضورپاک اوفرمائیل چه ما تاسو ته حکم درکړې وو چه فلانکي اوفلانکي اوسوزوئی خو په اورسره صرف الله تعالی عذاب ورکوی که تاسو دغه دواړو اولیدل نو هغوی قتل کړئی دَدې واقعه یوراوی حمزه بن عمرو الاسلمی رضي الله عنه هم دي حضرت ابوهریره رضي الله عنه چه دَ کوم لښکرذکرکړي دي حمزه اسلمی رضي الله عنه دهغې امیروو په سنن ابی داؤد کښې دا روایت

---

(۱) مرتخریجه فی کتاب الجهاد باب التودیع.

(۲) کشف الباری: ۲/۱۸۹.

(۳) کشف الباری: ۱/۳۲٤.

(٤) کتاب الوضوء باب من مضمض من السویق ولم یتوضا.

(٥) کتاب الوضوء باب غسل المنی وفرکه.....

(٦) کشف الباری: ۱/٦٥٩.

نقل دي عن محمد بن حمزة الاسلمي، عن أبيه أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أمره على سرية، قال: فخرجت فيها، وقال: ان وجدتم فلانا فاحرقوه بالنار. فوليت فنادانی فرجعت إليه، فقال: إن وجدتم فلانا فاقتلوه، ولاتحرقوه فانه لايعذب بالنار إلا رب النار (۱) حمزه بن عمرو اسلمی رضی الله عنه وائی چه رسول الله ﷺ زه د يولښکر اميرجوړکړم وئی ليکلو د تک په وخت حضورپاك اوفرمائيل که فلانکي سړي مواوليدونو په اور کښې اوسوزوئی کله چه زه روان شوم نو حضورپاك آوا: کولوسره راؤغوښتم چه زه واپس راؤګرځيدم نو حضورپاك اوفرمائيل که تاهغه سړي اوليدلو نو قتل ئی کړه په اورکښې مه سوه زوه ځکه چه داورعذاب هم هغه ورکوی چه د اور خالق دي دحضرت ابوهريره رضی الله عنه حديث حضرت امام بخاری رحمه الله کتاب الجهاد باب التوديع کښې هم ذکرکړي دي په دي روايت کښې چه کومه واقعه بيان کړي شوي ده په هغې باندې تفصيلي بحث په باب التوديع کښې تيرشوي دي. دلته مختصرااوکنړئی چه د حضرت ابوهريره رضی الله عنه په روايت کښې د دوو سړو د قتل حکم دي د يونوم هباربن اسود او د بل نوم نافع عبدقيس دي رسول الله ﷺ ددوی د قتل حکم ځکه ورکړي وو چه دحضورپاك لوربی بی حضرت زينب رضی الله عنها په اوښه باندې سوره د مکې نه مدينې منورې طرف ته په سفرباندې وه نودې دواړو د حضرت زينب سورلی په نيزه وهلې وه او هغه ئی تری راغورزولې وه په کوم سره چه دهغې حمل هم ساقط شوې وو. (۲)

په روايت باب باندې يواشکال اودهغې جواب:- دلته دا اشکال کيدې شی چه حديث باب کښې فلانا وفلانا الفاظ ذکردی او په دې کښې د دوو سړو د قتل حکم ورکړې شوې دي خوسنن ابی داؤد کښې حمزه اسلمی رضی الله عنه په روايت کښې صرف د يوسړی د قتل حکم واردې؟

حافظ ابن حجر رحمه الله په دواړو روايتونوکښې تطبيق کولوسره فرمائی چه د سنن ابی داؤد په روايت کښې فلانا نه هباربن اسودمراد دي اوصرف دهبارذکرئی ځکه اوکړو چه اصل حمله کونکي هم دغه وونافع عبدقيس خوتابع وو. (۳)

قوله: وإن النار لايعذب بها إلا الله، فإن وجدتموهما فاقتلوهما:- داخبر په معنی د نهی د قبيل نه دي (۴) په نورو روايتوکښې د لاينبغی الفاظ تصريح ده. د ابن اسحاق په روايت کښې دی ثم رأيت، أنه لاينبغی أن يعذب بالنار إلا الله.(۵) دغه شان په سنن ابی داؤد کښې د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په مرفوع روايت کښې دی: إنه لاينبغي أن يعذب بالنار إلا رب النار. (۶)

---

۱) سنن أبی داؤدو: ۷۰۶/۲ کتاب الجهاد باب فی کراهية حرق العدو بالنار.
۲) نصب الراية للزيلعی: ۴۰۷/۳.
۳) فتح الباری: ۱۸۵/۶.
۴) فتح الباری: ۱۸۵/۶.
۵) السيرة النبوية لابن هشام: ۲۹۸/۲ وفتح الباری: ۱۸۵/۶.
۶) سنن أبی داؤد: ۷۰۶/۲.

اول رسول الله ﷺ د سوزولوحکم ورکړي ووبیاد سوزولویه خانی د قتل کولو حکم ورکړو حافظ ابن حجر رحمه الله ددي دویم حکم باره کښې فرمانی چه داحکم به حضورپاك د وحی په ذریعه سره ورکړي وی یابه نی په خپل اجتهادسره ورکړي وی بهرحال یه دواړو صورتونوکښې د رومبی حکم دپاره ناسخ دي (۱)

د حدیث فوائد حافظ ابن حجر رحمه الله د روایت باب نه مختلف فوائدمستنبط کړی دی ① رسول اکرم ﷺ اول د هبار بن اسود او نافع عبدقیس د سوزولوحکم ورکړو روستوحضورپاك دغه فیصله منسوخ کړه اودهغوی د قتل کولو حکم نی اوکړو د دي نه دامعلومه شوه چه د اجتهادی فیصله نه رجوع کول جائزدی (۲)

② رسول کریم ﷺ په اورسره دعذاب د حکم نه د رجوع کولودلیل دابیان کړو چه په اور سره عذاب ورکول صرف الله تعالی سره ښائی ددي نه معلومه شوه چه حکم صادرکولووخت کښې د رفع الباس دپاره دلیل پیش کول مستحب دی (۳)

③ هباربن اسود او دهغه ملګري نافع عبدقیس دحضرت زینب رضی الله عنها سوړلی په نیزه اووهله نوهغه په زمکه راپریوتله. په دي واقعه باندي ډیره موده تیریدونه پس حضورپاك دهغوی د قتل حکم ورکړو. ددي نه معلومه شوه چه د سزا مستحق سړی په جرم باندي که ډیره موده تیره شی نودي سره هغه سزا کالعدم کیږی نه (۴)

④ کتمل او نور حشرات الارض په اور کښې سیزل مکروه دی (۵) دمسندبزار په روایت کښې عثمان بن حبان وائی چه زه ام درداء رضی الله عنها سره ووم ما یوکتمل اونیولواو په اورکښې مې واچولو په دي باندي هغې اوفرمائیل د ابودرداء رضی الله عنه نه مااوریدلی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی. لایعذب بالنار الا رب النار. (۶) ابن ابی شیبه هم خپل مصنف کښې دا روایت ذکرکړي (۷)

⑤ یوسنت د بل سنت دپاره ناسخ کیدي شی

⑥ د مسافرد خپل ښارمشرانوله تلل اورخصت کیدل اود دوستانو ملګرو په سفرباندي تلل او ملګری ته الوداع وئیل جائزدی (۸)

---

۱) فتح الباری: ۱۸۶/۶.
۲) فتح الباری: ۱۸۶/۶.
۳) فتح الباری: ۱۸۶/۶.
۴) فتح الباری: ۱۸۶/۶.
۵) فتح الباری: ۱۸۶/۶.
۶) نصب الرایة للزیلعی: ۴۰۸/۳.
۷) مصنف ابن أبی شیبه: ۱۷/۵۸۶ — ۵۸۷.
۸) فتح الباری: ۱۸۶/۶.

احدیث نمبر ۲۸۵۴[۱]: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ أَنَّ عَلِيًّا - رضی الله عنه - حَرَّقَ قَوْمًا، فَبَلَغَ ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَوْ كُنْتُ أَنَا لَمْ أُحَرِّقْهُمْ، لأَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «لاَ تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللَّهِ». وَلَقَتَلْتُهُمْ كَمَا قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ».

رجال الحديث

① **علی بن عبدالله** - دا علی بن عبدالله بن جعفر بن نجیح سعدی رحمه الله دی دَ ابن المدینی په نوم شهره مشهور دی دَ دوی حالات کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې تیر شوی دی.[۲]

② **سفیان** - دا ابومحمد سفیان بن عیینه الکوفی رحمه الله دی دَ دوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا، لاندې تیر شوی دی.[۳]

③ **ایوب** - دا ایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی رحمه الله دی دَ دوی حالات کتاب الایمان باب حلاوة الایمان لاندې تیر شوی دی.[۴]

④ **عکرمه** - دا دَ حدیث او تفسیر مشهور امام ابوعبدالله عکرمه مولی عبدالله بن عباس رضی الله عنهما دی دَ دوی حالات کتاب العلم باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب لاندې تیر شوی دی.[۵]

قوله: أن علیا حرق قوما - هم دغه روایت په مسند حمیدی کښې هم نقل دی په دې کښې دی: أن علیا رضی الله عنه حرق المرتدین.[۶] په دې کښې دَ قوم په ځائی دَ مرتدین تصریح ده. دَدې نه عبدالله بن سبا اودَهغه منونکی مراددی کوم چه حضرت علی رضی الله عنه دَهغوی دَ باطل او بیرزیات خطرناک عقائدودَ وجه په اورکښې دَ اچولوحکم ورکړی وو. عبدالله بن سبا په اصل کښې یهودی وو[۷] تاریخ دانانولیکلی دی چه عبدالله بن سبا په اسلامی تاریخ کښې هغه رومبی سړی دی چه دَحضرت علی رضی الله عنه امامت فرض کیدو اودَهغوی

---

[۱] أخرجه البخاری أیضًا: ۱۰۲۳/۲ فی استتابة المرتدین والمعاندین وقتالهم. باب حکم المرتد والمرتدة واستتابتهم رقم: ۶۹۲۲ وعند الترمذی فی جامعه (۲۷۰/۱). فی الحدود. باب ماجاء فی المرتد رقم: ۱۴۵۸ وعندأبی داؤد فی سننه: ۲۵۰/۲ فی الحدود. باب الحکم فیمن ارتد رقم: ۴۳۱۵ وعند النسائی فی سننه: ۱۶۳/۷ فی الحاربة. باب الحکم فی المرتد رقم: ۴۰۶۵.

[۲] کشف الباری: ۲۹۷/۳.

[۳] کشف الباری: ۱۰۲/۳.

[۴] کشف الباری: ۲۶/۲.

[۵] کشف الباری: ۳۶۳/۳.

[۶] فتح الباری: ۱۸۶/۶ وعمدة القاری: ۳۶۶/۱۴.

[۷] البدایة والنهایة لابن الکثیر: ۱۶۲/۷ دار الکتب العلمیة بیروت.

د دښمنانو نه د خلاصی اعلان کولو سره هغوی کافر گرځولی [۱]. عبدالله بن سبا دخپلو غلطو عقیدو په بنکاره باندې تبلیغ کولو سره د متبعینو یولویه ډله جوړه کړې وه چه د سبائیه فرقې په نوم باندې مشهوره شوه عبدالله بن سبا اودهغه پیروکو [۲] په حب علی رضی الله عنه کښې دغلونه کړاخستلو سره هغه نبی اومنلواو بیا په محبت کښې دومره ورتیرشو چه هغه نی خپل معبود اواله جورکړو [۳]، ددې گمراهنی خورونکې عقیدې هغه دومره په زور سره تبلیغ اوکړو چه حضرت علی رضی الله عنه ته دهغه ددې خبرو معلومات اوشو نوهغوی داخلق په دوو کوهیانو کښې په اورکښې د اچولوحکم ورکړو د عبدالله بن سبا په اورکښې داچولویه نتیجه کښې یوشور او غوغ شروع شوه او د حالاتونورو خرابیدو اندیښنه وه په دې وجه هغه نی جلاوطن کړو او سابط المدائن ته نی اولیګلو [۴]، د بعض حضراتو وینا ده چه حضرت علی رضی الله عنه د عبدالله بن سبا پیروکار په اورکښې نه وو اچولی

چنانچه اسماعیلی د ابن ابي عمر عن سفیان او محمدبن عباد عن سفیان په دوو طریقوسره یوروایت نقل کړې دې په کوم کښې چه سفیان بن عیینه رحمه الله وائی چه ما عمروبن دینار ایوب او عمار الدهنی په یومجلس کښې ددغه خلقو تذکره کولوسره اولیدل کوم چه حضرت علی رضی الله عنه په اور کښې اچولی وو بلکه کندې کړې وې او په هغوی باندې د اور لوګی وریږخی وو په دې باندې عمروبن دینار دا اشعار اووئیل

لترمي المنایا حیث شاءت إذا لم ترمني فی الحفرتین

إذا ما أججوا حطبا و نارا هناك الموت نقدا غیر دین [۵]

یعنی مرګ چه ما کوم ځائی غواړی اودې غورزوی خو په دوو کندوکښې مې دې نه غورزوی ځکه (هغه دود کندې دومره وحشت ناکې دی) چه کله لرګی بل کړې شی او اور اولګی نوهلته مرګ قرض نه بلکه نقد وی. شاعرد مذکوره واقعه طرف ته اشاره کړې ده چه کله په کندوکښې لرګی واچولې شو او اور سورکړې شو نوهغوی هم هغه وخت د مرګ خلې ته لاړل

امام بخاری رحمه الله حماد بن زید عن أیوب عن عکرمه په طریق کتاب الحدود کښې کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې هم د تحریق تصریح ده. د روایت الفاظ دادی أتی علی زنادقة فاحرقهم [۶]

---

[۱]) المرتضی ص:۲۶۲.

[۲]) المرتضی ص:۲۶۲.

[۳]) المرتضی ص:۲۶۳.

[۴]) فتح الباری:۱۸۶/۶ قال الحافظ: وفی روایة ابن أبی عمرومحمدبن عباد عندالاسماعیلی جمیعا عن سفیان قال: رأیت عمروبن دینا وأیوب وعمار الدهنی أجتمعوا فتذاکروالذین حرقهم علی. فقال أیوب فذکر الحدیث فقال عمارلم یحرقهم. ولکن حفرلهم حفانروخرق بعضهاألی بعض ثم دخن علیهم. فقال عمر ابن دینار: وقال الشاعر:(لترم بی المنایا حیث شاءت) وکان عمرو بن دینار.... أراد بذلک الرد علی عمار الدهنی فی إنکاره أصل التحریق.

[۵]) صحیح البخاری:۱۰۲۳/۲ کتاب استتابة المرتدین والمعاندین باب حکم المرتد والمرتدة واستتابتهم رقم:۶۹۲۲.

دغه شان د مسند احمد بن حنبل روایت دي: أن علیا أتی بقوم من هؤلاء الزنادقة ومعهم کتب، فامر بنار فاججت ثم أحرقهم وکتبهم (۱) یعنی حضرت علی رضی الله عنه بعض زنادقه (مرتدین) اونیول چاسره چه کتابونه وو هغوی د اور بلولوحکم ورکړو اوبیائی هغوی د کتابونوسره په اور کښې واچول دغه شان په مصنف ابن ابی شیبه کښې عبدالرحمن بن عبید عن أبیه په طریق سره چه کوم روایت نقل دي په هغې کښې هم د تحریق تصریح ده روایت دادي:

کان أناس یعبدون الاسنام فی الشر ویاخذون العطاء فاتی بهم علی رضی الله عنه فوضعهم فی السجن، واستشار الناس فقالوا: اقتلهم، فقال: لا، ولکن أصنع بهم کما صنعوا بابینا إبراهیم، فحرقهم بالنار (۲) یعنی څه خلق به په پته باندې د بتانوعبادت کولو او هدایات به ئې وصول کول، حضرت علی رضی الله عنه هغوی اونیول په جیل کښې ئې واچول دهغوی باره کښې ئې د خلقو نه رائې اوغوښتله نوهغوی دا رائې ورکړه چه ټول قتل کړئی هغوی اوفرمائیل نه بلکه زه به دوی سره هغه عمل کوم چه دوی زمونږ پلار حضرت ابراهیم علیه السلام سره کړې وو نوهغه ټول ئې اور کښې واچول ابوطاهر المخلص رحمه الله یواوږد روایت عبدالله بن شریك العامری عن أبیه په طریق سره نقل کړي دي په دي کښې مذکوره واقعه د نورو روایاتو په نسبت ډیره په تفصیل سره روایت کړې شوې ده

قیل لعلی إن هنا قوما علی باب المسجد یدعون أنك ربهم! فدعاهم، فقال لهم: ویلکم ما تقولون؟ قالوا: أنت ربنا وخالقنا ورازقنا، فقال: ویلکم! إنما أنا عبد مثلکم اکل الطعام کما تاکلون، وأشرب کما تشربون، إن أطعت الله أثابنی إن شاء، وإن عصیته خشیت أن یعذبنی، فاتقوالله وارجعوا، فابوا، فلما کان الغد غدوا علیه، فجاء قنبر فقال: قد والله رجعوا یقولون ذلك الکلام! فقال: أدخلهم فقالوا: کذلك، فلما کان الثالث قال: لئن قلتم ذلك لاقتلنکم باخبث قتلة، فابوا إلا ذلك فقال: یاقنبر! ائتنی بفعلة معهم مرورهم فخذلهم أخدودا بین باب المسجد والقصر، وقال: احفروا فابعدوا فی الارض، وجاء بالحطب فطرحه بالنار فی الاخدود قال: إنی طارحکم فیها أو ترجعون؟ فابوا أن یرجعوا فقذف بهم فیها حتی إذا احترقوا قال:

إنی إذا رأیت أمرا منکرا أوقدت ناری، ودعوت قنبرا (۳)

په روایت کښې دی چه حضرت علی رضی الله عنه ته اوخودلې شوچه د جمات په دروازه کښې څه خلق تاسو خپل رب او اله وئیلو سره رابلی حضرت علی رضی الله عنه ټول راڅوښتل ورته ئې اووئیل تاسو تباه شئی دا تاسو څه وایئی؟ هغوی وئیل تاسو زمونږ رب زمونږ خالق او زمونږ رازق ئې

---

(۱) فتح الباری: ۶/۱۸۶.

(۲) مصنف ابن أبی شیبة: ۱۷/۵۸۹ کتاب السیر باب من رخص فی التحریق فی أرض العدو وغیرها رقم: ۳۳۸۲۱.

(۳) فتح الباری: ۱۲/۲۶۹ - ۲۷۰ کتاب المرتدین والمعاندین وقتالهم باب حکم المرت. ط: دارالفکر وبذل المجهود: ۱۷/۲۸٤ کتاب الحدود باب الحکم فیمن ارتد.

حضرت علی ﷺ اوفرمائیل تاسو تباه شئی زه خوستاسو په شان یوبنده یم لکه څنګه چه تاسوخلق خوراك څښاك کوئی هغه شان زه هم خوراك څښاك کوم که زه دَالله تعالی اطاعت اوکړم نو دَالله تعالی مرضی ده چه ما اوبخښی اوکه دَهغه نافرمانی اوکړم نواندیښنه ده چه هغه ماته عذاب راکړی لهذا تاسو هم دَالله تعالی نه اوویریږئی او دې خانی واپس شئی خوهغوی دَ هغه خبره منلونه انکاراوکړو صباله سحر هغوی دوباره راغلل قنبرحضرت علی ﷺ له راغلو عرض ئی اوکړو په خدائی چه هغه خلق خوبیا راواپس شوی دی اوهم هغه خبرې کوی هغوی اوفرمائیل دوی دننه راوله کله چه نی هغوی دننه راوستل نوهم هغه خبرې واپس راوګرځولې خو چه په دریم ځل هغوی هغه خپله زړه قصه کول شروع کړه نوحضرت علی ﷺ اوفرمائیل که تاسو خلقو هغه زړه خبره اوکړه نوزه به تاسو ډیر په خرابه طریقه سره قتل کړم خودې خلقو اونه منل او په خپل موقف باندې کلك ولاړ ووو حضرت علی ﷺ اوفرمائیل قنبر داسې مزدوران راوله چه هغوی سره بیلچې وی نو دَ جمات او کور په مینځ کښې کندې اوکنستلې شوې بیائی حکم اوکړو چه دغه کندې ښې ډیرې ژورې کړئی لرګی راوړل او په بل کړې شوی اور کښې ورغوزارکړل حضرت علی ﷺ اوفرمائیل واپس کیږئی که نه تاسو ټول دې اور کښې واچوم؟ هغوی دَ تللونه انکاراوکړو نوهغوی دا ټول په هغه کندو کښې په سورشوی اورکښې واچول کله چه هغوی اوسوزیدل او سکاره شو نوحضرت علی ﷺ دا شعراولوستلو: کله چه یوه ناخوښه معامله اووینم نو اور بلولوسره قنبر راغواړم

خلاصه داشوه چه دَعبدالله بن سبا پیروکار (راجح هم دغه دی) په اورکښې سوزولې شوی وو خوبیاهم دَ عبدالله بن سبا په اورکښې اچولوسره فتنه خورونکوته دَ چغو صورو موقع ملاویدله دَ دې خطرې دَوجه حضرت علی ﷺ هغه جلاوطن کړواو ساباط المدائن ته ئی اولیګلو.(۱)

فبلغ ابن عباس فقال لوکنت أنالم أحرقهم لان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قال لاتعذبوا بعداب الله چه حضرت ابن عباس ﷺ ته دَ دې واقعه خبر اوشو نو هغوی اوفرمائیل که دَعلی په خائی زه ووم نو هغوی به مې کله هم په اورکښې نه وو اچولی ځکه چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی دَالله تعالی په عذاب باندې چاته عذاب مه ورکوه

لوکنت أنا:- دلته خبرمحذوف دې اوتقدیرعبارداسې دې: لوکنت أنا بدله لقتلتهم جواب شرط دې او په دې کښې لام دَ تاکیددپاره دې.(۲) یعنی که زه دَهغه په خائی ووم یادَهغه په خائی خلیفه ووم نودوی به مې په اورکښې نه اچول البته قتل کول به مې ضرور حضرت ابن عباس ﷺ دَ حضرت علی ﷺ دَ طرف نه دَ بصره والی وو اوهم هلته هغوی ته دَ تحریق یعنی سوزولودَ واقعه خبر رسیدلې وو.(۳)

په سنن ابوداؤد کښې دا روایت تفصیل سره نقل دې دَ تحریق په واقعه باندې ابن عباس ﷺ دَ

---

۱) المرتضی ص:۲٦۲.

۲) شرح الکرمانی:۲٦/۱۳وعمدة القاری:۳٦٦/۱٤ – ۳٦۷ وإرشاد الساری:٤۸۹/٦.

۳) بذل المجهود:۲۸٤/۱۷.

رسول اکرم ﷺ نه روایت کړي شوي حدیث پیش کولوسره خپل خفګان بنکاره کړي وو حضرت علی رضی الله عنه چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په خبره باندې خبرشو نوونی فرمائیل ویې ابن عباس یوروایت کښې ویې أم ابن عباس الفاظ واردی (۱)

د اهل لغت په نیز لفظ ویې بعض مواقعوکښې د مدح اوتعریف په معنی کښې هم استعمالیږی دلته هم په دغه معنی کښې استعمال دي بعض روایاتوکښې صدق ابن عباس الفاظ هم منقول دی (۲) لکه چه حضرت علی رضی الله عنه ته دَدي خبرې علم نه ووچه رسول الله ﷺ د تحریق نه منع فرمائیلې هغه په خپله رائې او اجتهاد سره سبایان په اور کښې اچولی وو په دې وجه چه کله هغه ته د ابن عباس رضی الله عنهما په ذریعه دَدي د ممانعت علم اوشو نود ابن عباس رضی الله عنهما تائیداوتصویب ئی اوکړو. (۳)

په مسئله تحریق بالنار کښې د مذاهبوتفصیل:- علامه موفق الدین ابن قدامه رحمه الله فرمائی چه په دښمن باندې قابو موندلونه پس هغوی په اورکښې اچول په اتفاق سره ناجائزدی که دغه شان د تحریق نه بغیرپه دښمن باندې قابوموندل ناممکن وی نوبیاهم تحریق جائزنه دي خوکه دَتحریق نه بغیرقابوموندل ناممکن وی نو په دغه صورت کښې دَاکثرو علماؤ په نیزتحریق جائزدي. (۴)

په صحابه کرامو کښې دَحضرت عمر رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په نیزتحریق مطلقاً ناجائزدي. که دَدي سبب کفروی که قصاص وی یاحالت جنګ کښې کیدل وی (۵) حضرت علی اوخالد بن ولید رضی الله عنهما په نیزتحریق جائزدي. هم دغه رائې د معاذبن جبل او ابوموسی اشعری رضی الله عنهما هم ده.

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه په حدیث کښې نهی عن التحریق تحریمی نه ده بلکه دا نهی علی سبیل التواضع ده. مطلب دادي چه تعذیب بالنار چونکه دَالله تعالی خصوصیت دي په دي وجه تواضعًالله دَدي ممانعت شو. دَدي دلیل دا دي چه رسول اکرم ﷺ دَعرنین په ستر کوکښې کرم سلایان رانبکلي دغه شان حضرت ابوبکر رضی الله عنه د صحابه کرامو په موجودګی کښې زناکاري بنځې په اورکښې اچولې وې اوخالدبن ولید رضی الله عنه د بعض مرتدینو تحریق کړې وو اکثرفقهاء مدینه د قلعه بند دښمنانو تحریق جائزګرځوی اود دښمن د سورلئی د سوزولو هم قائل دی. دَدي تفصیل نه معلومه شوه چه په حدیث کښې نهی عن التعذیب بالنار تحریمی او وجوبی نه دي بلکه د ندب او استحباب په درجه کښې دي (۶)

---

۱) بذل المجهود:۱۷/۲۸٤.

۲) بذل المجهود:۱۷/۲۸۵.

۳) إرشاد الساری:٦/٤۸۹ وشرح الکرمانی:۳/۲٦.

٤) الدرالمنضود:٤/٤۰۲ بحواله تراجم بخاری:۱٤/۱٦.

۵) فتح الباری:٦/۱۸۵ وإرشادالساری:٦/٤۸۱.

٦) شرح ابن بطال:۵/۱۷۲قال المهلب: لیس نهیه علیه السلام عن التحریق بالنار علی معنی التحریم، وإنما هوعلی سبیل التواضع لله. وأن لایتشبه غضبه بغضبه فی تعذیب الخلق، إذا... [بقیه برصفحه آننده...

باب ۱۴۸: فاما منا بعد وإما فداء/محمد: ۴/

فیه حدیث ثمامة: ار ۴۵۰

وَقَوْلُهُ عَزَّوَجَلَّ (مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ تَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ط (یعنی: یغلب فی الارض) تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا ج) الآية. الانفال: ۶۷/

امام بخاری رحمه الله د خپل عادت مطابق اکثرد قرآن مجید آیت یاحدیث دباب عنوان جوړه وی. دلته هم امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې د سورت محمد د آیت یوه حصه دباب عنوان جوړکړې دې پوره آیت دې ﴿ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ ط حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ ج فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ج ذَٰلِكَ ط وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ ط وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ۝﴾ (۱)

یعنی چه کله تاسو د کافرانو په مقابله کښې راشئی نودهغوی ستونه وهئ تردې چه کله دهغوی ښه وینې اوبهیوئی نوکافران قیدکړئی اوښه کلك نی اوترئی بیاددې نه پس یا خواحسان اوکړئی معاوضه اخستلوسره پریږدئی ترکومې چه جنګ کونکی خپله وسله اوښه غورزوی.

د ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصددادې چه دکافرانو قیدیانونه فدیه واخلئی پریږدئی اوفدیه اخستلونه بغیرپریخودل دواړه صورتونه جائزدی. (۲)

د سورت محمدپه دې آیت کښې داخودلی شوی دی چه کله اثخان یعنی ښه وینې بهیولونه پس د کافرانو همت مات شی اودهغوی شان اوشوکت باقی پاتې نه شي نو (بیکاره خبره ده چه په هغوی کښې به د جنګ حوصله یخه شی په دې وجه) به اوس د جنګ لاراختیارولونه بغیرهغوی په رسوباندې کلك اوترئی اوقیدئی کړئی. بیامسلمانانوته دوو خبرو اختیاردې یاخودې احسان اوکړی پریږدې دی اودهغوی نه دې څه مالی معاوضه نه وصول کوی یا دې مالی معاوضه واخلی یعنی فدیه سره دې پریږدی.

د غزوه بدر په موقع مسلمانانوته غیرمعمولی فتح حاصله شوه د مسلمانانولاس ته ډیر مال غنیمت راغلو اود کافرانو اویا سردران گرفتارکړې شو صحابه کرامو دهغوی نه فدیه اخستلوسره آزادول غوښتل نو په دې باندې دالله تعالی عتاب نازل شو. په دغه موقع چه د سورت انفال کوم آیت نازل شو ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ط﴾ په دې کښې

....بقیه ازحاشیه گذشته] القتل یاتی علی مایاتی علیه الاحراق.والدلیل علی أنه لیس بحرام سمل الرسلو. أعین العرنین بالنار فی مصلی المدینه بحضرة الصحابة. وتحریق علی بن أبی طالب الخوارج بالنار. وأکثر علماء المدینة یجزون تحریق الحصون علی أهلها بالنار. وقول أکثرهم بتحریق المراکب. وهذا کله یدل أن معنی الحدیث علی الحض والندب لا علی الایجاب والفرض. والله أعلم. دې نه علاوه اوګورئی فتح الباری:۱۸۵/۶ وإرشادالساری:۴۸۹/۶.

(۱) سورة محمد: ۴.

(۲) عمدة القاری: ۳۶۷/۱۴ وإرشا الساری:۴۸۹/۶.

فرمائیلی شوی دی چه د اسلام په دښمنانو باندې غلبه بیاموندلونه پس دهغوی په شان شوکت او قوت باندې ګذارونه مه کوئی اوقیدیا آزاد پریخودل د یونبی د شان سره برابرنه دی بهر حال دسورت انفال په دې آیت کښې د دښمن قیدیانونه فدیه اخستلوسره دپریخودلو ممانعت راغلې دې اود سورت محمد په آیت کښې داجائزګرځولې شوی دی په ظاهره دواړه حکمونه معارض دی

په دې کښې اختلاف دې چه کوم یوآیت ناسخ اوکوم منسوخ دې عطاء بن ابی رباح شعبی. حسن بصری. ضحاک او امام ثوری رحمهم الله په نیزد سورت محمد په آیت سره د انفال ایت منسوخ دې (۱) دحضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه هم دغه قول مروی دې (۲) ددې حضراتو په نیزدمسلمانانوامام ته اختیاردې چه مالی معاوضه یعنی فدیه اخستلوسره پریږدی اوې احساناً بغیرد فدیه اومعاوضه اخستلو دې پریږدی یاهغه مسلمانان چه د دښمن په قید کښې دی دهغوی بدلون اوکړی البته قتل ئی جائزنه دې. خو عبدالله بن عباس قتاده مجاهد سدی ابن جریج عوفی اواکثر اهل کوفه په نیزد سورت محمد آیت د سورت انفال د آیت ﴿ اقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ﴾ او ﴿ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ ﴾ سره منسوخ دې (۳)

د صاحبین اوپه یوروایت کښې د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله قول مشهورهم دغه دې (۴) ددې حضراتو په نیزد سورت محمدآیت د منسوخ کیدو وجه نه جنګی قیدیان احساناً یا فدیه اخستلوسره آزادول جائزنه دی خومشهورحنفی فقهی مفسر ثناء الله پانی پتی رحمه الله فرمائی فهذه الاية ناسخة لقوله تعالى ﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۖ وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ فانها نزلت فی غزوة بدر سنة اثنين، وقد من رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم على الاسرى بعد ذلك فی الحديبية سنة ست، وغيرذلك. (۵)

یعنی د سورت انفال آیت منسوخ دې اود سورت محمد آیت ناسخ دې. ځکه چه د سورت انفال آیت دبدر په موقع سن هجری دویم کال نه پس نازل شوې اورسول اکرم صلی الله علیه وسلم د حدیبیه په موقع ۶هجری باندې بعض قیدیان بغیرد معاوضه احساناً آزادکړی وو. صحیح مسلم کښې د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې چه وسله بند د دښمن اتیاکسان د کوه تنعیم نه راکوزشواو په رسول الله صلی الله علیه وسلم او صحابه کرامو رضی الله عنهم باندې ئی ناڅاپی حمله کول غوښتل رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه ټول ګرفتارکړل او آزادئی کړل په دې موقع باندې د سورت فتح آیت ﴿ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۚ ﴾ (۶)

---

۱) الجامع الاحكام القرآن للقرطبی: ۲۲۷/۱۶. وعمدة القاری: ۳۶۷/۱۴.

۲) عمدة القاری: ۳۶۷/۱۴.

۳) الجامع الاحكام القرآن للقرطبی: ۲۲۷/۲۱۶.

۴) فتح القدير: ۵/۲۱۹ — ۲۲۰ كتاب السير.

۵) التفسير المظهری: ۳۳۴/۶.

۶) صحيح مسلم ۱۱۴/۲ كتاب الجهاد باب قول الله تعالى: ﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾ رقم: ۴۴۴۳.

د قاضي ثناء الله پاني پتی رحمه الله او بعض مفسرينو په نيزد سورت انفال آيت اول اوسورت محمد آيت پس نازل شوي چونکه متاخرد متقدم دپاره ناسخ وی په دي وجه دسورت محمد آيت ناسخ اود سورت انفال آيت منسوخ دي اوهم دغه د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله مختار مسلك هم دي د امام اعظم رحمه الله نه دود قوله نقل دی يودا چه قيديانونه فديه اخستل او آزادول جائزنه دی اودويم قول امام محمد رحمه الله سيرکبيرکښي د جواز نقل کړي دي اوهم دغه قول راجح اواظهردي (۱) اود امام طحاوی رحمه الله رائي هم دغه دد اوهغوی په ډير ښکلي طرز د استدلال سره هم دا مذهب راجح کرخولي دي (۲)

حقيقت دادي چه دمضمون اومفهوم په اعتبارسره په دواړو آياتونوکښي تعارض نشته او دواړوکښي يوايت هم ناسخ اومنسوخ نه شی کرخولي کيدي ابن زيد او ابوعبيدبن سلام رحمه الله فرمائيلی دا دواړه آياتونه محکم دی اوهم دغه قول د امام مالك امام شافعی امام احمدابوثور او امام اوزاعی رحمهم الله هم دي (۳) حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما فرمائی په غزوه بدرکښي د مسلمانانوتعدادکم ووهغه وخت د من وفداء ممانعت راغلو دهغي نه پس چه کله دمسلمانانو شميرزيات شو اودهغوی په شوکت او سلطنت کښي اضافه اوشوه نودمن وفدا اجازت ورکړي شو (۴) ددي روايت نه معلومه شوه چه په غزوه بدرکښي من وفداء د ممانعت او اثخان حکم سره د کفرشان اوشوکت ختمول مقصودوو په دي وجه الله تعالی ته دامنظورنه شوه چه کافران دي د فديه په عوض ژوندی پريخودي شی خوچه کله د کفرشان اوشوکت ختم شو اواهل اسلام ته غلبه حاصله شوه اودهغوی شوکت او سرلوړی قايمه شوه نوداثخان ضرورت باقی نه پاتي کيدودوجه نه دمن اوفديه اجازت ورکړي شو نولکه چه دواړه آياتونه محکم دی کوم وخت چه داهل اسلام مفاد په اثخان او وينې تويولوکښي مضمروو اود حالاتوتقاضاهم دغه وه نود من اوفداء ممانعت اوشو اوداثخان حکم راغلو خوچه کله اقتضاء حال بدله شوه اود اثخان ضرورت پاتي نه شو نودمن اوفداء اجازت ورکړي شو په دي وجه دلته يوآيت ته هم منسوخ وئيلوضرورت نشته د نسخ ضرورت هغه وخت وی کله چه په آيات او جمع کښي تطبيق ممکن نه وی (۵)

هم په دي وجه جمهورفقهاؤ فرمائيلی دی چه دوخت امام ته د وخت او مصلحت لاندي په احسان فداء او ترقيق کښي په يوباندي د فيصله عمل کولواختيار حاصل دي پخپله د رسول

---

۱) السيرالکبيرمع شرحه لمحمدبن أحمد السرخسی رحمه الله :۲۹۶/٤ باب: من الفداء. دارالکتب العلمية بيروت الطبعة الاولی:۱٤۱۷هجری.

۲) د تفصيل دپاره اوګورئی شرح مشکل الاثار للامام طحاوی:۱۰/۳۸٦ – ۳۸۸باب بيان مشکلمراوی عن رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلم من قوله ((ولوکان معطعم ابن عدی حيا وکلمنی فی هولاء النتنی يعنی أسری بدر لاطلقتهم له)) و:۳۹۹/۱۰باب بيان مشکل ماوری عن رسول الله صلی الله تعالی عليهخ وسلم فی الاوساری هل جانزأن يقتلوا أم لا؟

۳) تفسير الامام البغوی: ۱۷۸/٤ وعمدة القاری: ۳٦۸/۱٤.

٤) تفسيرالامام الطبری: ۲٦/۲۷ وتفسيرالبغوی: ۱۷۸/٤ والجامع الاحکام القرآللقرطبی:۲۲۸/۱٦.

۵) جامع البيان فی تفسير القرآن للامام الطبری: ۱۷۸/٤. والجامع الاحکام القرآن للقرطبی:۲۲۸/۱٦.

الله ﷺ په مبارکه زمانه کښې دې ټولو مثالونه موجوددی ابوعبیدبن سلام رحمه الله فرمائی والقول فی ذلك عندنا أن الاثبات جمیعا محکمات لامنسوخ فیهن، وذلك أنه — صلی الله تعالی علیه وسلم — عمل بالاثبات کلها من القتل والاسر والفداء حتی توفاه الله تعالی علی ذلك، فکان أول أحکامه فیهم یوم بدر، فعمل بها کلها یومئذ، بدأ بالقتل فقتل عقبة بن أبی معیط والنضربن الحارث فی قفوله، ثم قدم المدینة فحکم فی سائر هم بالفداء، ثم حکم یوم بنی قریظة سعدابن معاذ رضی الله عنه، فقتل المقاتلة وسبی الذریة، فنفذه رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم وأمضاه، ثم کانت غزاة بنی المصطلق رهط جویریة بنت الحارث — فاستحیاهم جمیعا وأعتقهم، ثم کان فتح مکة فامر بقتل ابن خطل والقینتین وأطلق الباقین، ثم کانت حنین فسبی هوازن ومن علیهم وقتل أباغرة الجمحی یوم أحد وقد کان من علیه یوم بدر، وأطلق ثمامة بن أثال. فهذه کانت أحکامه — علیه السلام — بالمن والفداء، والقتل، فیس شئ منها منسوخا، والامرفیهم الی الامام وهومخیر بین القتل والمن والفداء، یفعل الافضل فی ذلك للاسلام وأهله.(۱)

زمونږ په نیزصحیح قول دادې چه دا ټول آیاتونه محکم دی اوپه دې کښې یوهم منسوخ نه دې ځکه چه رسول اکرم ﷺ د خپل وفات پورې د قتل فدیه او قیدد احکاموالا ټولو آیاتونوباندې عمل کړې دې اودمشرکانو باره کښې په دې احکامو باندې د عمل کولوشروع رسول الله ﷺ د بدرپه موقع اوکړه. د غزوه بدر د (اوياؤ قیدیانونه) حضورپاك صرف عقبه بن ابی معیط او نضربن حارث قتل کړو. بیامدینې ته په رسیدوباندې نې د مشرکانو ټول قیدیان د فدیه په عوض خلاص کړل. بیا رسول الله ﷺ په غزوه بنی قریظه کښې حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه د فیصله اختیار ورکړو. سعد رضی الله عنه جنګی سړی قتل او ماشومان اوښځې نې د قیدکولوفیصله اوکړه نوحضورپاك دهغوی فیصله نافذکړه دې نه پس غزوه بنی مصطلق پیښه شوه بنومصطلق د جویریه بنت الحارث قبیله وه حضورپاك هغه ژوندنی پریخوده او آزاده نې کړه دې نه پس فتح مکه پیښه شوه نوحضورپاك د ابن خطل او دوو وینځو دقتل حکم اوکړواو باقی ټول نې آزادکړل بیاد حنین معرکه مخې ته شوه رسول الله ﷺ د هوازن خلق د قیدکولونه پس احساناً آزاد کړل. د احد په ورځ رسول الله ﷺ ابوغره جمحی (څوك چه په بدرکښې احساناً آزادکړې شوې وو) قتل کړو او ثمامه بن اثال رضی الله عنه نې آزادکړې وو. بهرحال د من فداء ترقیق اوقتل ټول احکام حضورپاك جاری کړی په دې کښې یوحکم هم منسوخ نه دې. دا احکام دامام په رائې باندې موقوف دی هغه ته د قتل من فداء نه په هریوباندې دعمل کولواختیاردې چه داسلام او اهل اسلام په مفاد کښې وی اوکوم حکم هغه زیات بهترګڼړی په هغې باندې عمل کولې شی

هم دغه رائې د شیخ الاسلام علامه شبیراحمدعثمانی رحمه الله هم ده د سورت محمد د مذکوره آیت په ذیل کښې هغوی فرمائی

د حق اوباطل معرکه خو به وی خوچه کوم وخت هم د مسلمانانو اوکافرانو په مینځ کښې

---

۱) فتح الباری: ۶/۱۸۸.

جنګ اوشی نومسلمانانو له پوره طاقت او بهادرئي نه کار اخستل پکار دی کله چه د باطل زور مات شی نولونی لوئی شیطانان به مړه شی اودهغوی ډلې به ماتې کړې شي په دې وجه په میدان جنګ کښې سستی بزدلی شاته کیدل او تردد ته لازمه ورکوه اود الله تعالی د دښمنانو په ستړ وهلوکښې هیڅ باك مه کوه د پوره جنګ نه پس چه کله ستاسو رعب قایم شی اودهغوی زور مات شی هغه وخت قیدکول هم کافی کیږی قال تعالی﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُوْنَ لَهٗ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ ﴾ داقیداوبند ممکن دي دهغوی دپاره به دعبرت اوسبق کارورکوی اومسلمانانوسره اوسیدوسره به ستاد حالت نه د خبریدو او په اسلامی تعلیماتوکښې د غورکولو موقع به ورته ملاؤشی ډیرخلق به په کښې د حق لاراختیارکړی یاکه مصلحت اوګنړی نو بغیرد معاوضه په هغوی باندې احسان کولوسره دقیدنه خلاصې ورکړه په دې صورت کښې ډیرکسان ممکن دی چه ستاسو د احسان اوښه سلوك نه متاثرشی اوستاسو طرف ته راغب شی اوستاسو دین سره محبت اوکړی اودا هم کولې شئی چه دولت فدیه اخستلوسره د مسلمانانوقیدیانو په تبادله کښې دهغوی قیدیان پریږدئی په دې کښې مختلف قسم فائدې دی بهرحال که دا جنګی قیدیان دهغوی د وطن طرف واپس کړئی نوهم دوه صورتونه دی په معاوضه کښې پریخودل یا بغیرمعاوضه پریخودل په دې کښې چه کوم صورت هم د امام په نیز صحیح وی اختیارولې شی د احنافو په نیزهم فتح القدیر اوشامی وغیره کښې داسې روایات موجود دی (۱)

فیه حدیث ثمامة بن اثال:- حضرت ثمامه بن اثال رضی الله عنه صحابه کرامو ګرفتارکړو او جمات کښې یوې ستنې پورې اوترلو بیایوځو ورځې پس رسول اکرم ﷺ هغه آزادکړو په روایت کښې دی چه حضورپاك اوفرمائیل **أطلقوا ثمامه** ثمامه پرانیزئی خلاص ئی کړئی امام بخاری رحمه الله هم دَدې واقعه طرف ته اشاره کړې ده چه ثمامه رضی الله عنه قیدی وو رسول الله ﷺ هغه احسانا آزادکړو ترجمة الباب سره دَدې الفاظو مطابقت هم ښکاره دې د ثمامه بن اثال رضی الله عنه دا واقعه وړاندې کتاب المغازی کښې تفصیلاً راروانه ده.

ماکان لنبی أن یکون له أسری حتی یثخن فی الارض – حتی یغلب فی الارض – تریدون عرض الدنیا:- امام بخاری رحمه الله د ابوعبید رحمه الله قول نقل کړې دې (۲) ابوعبیده یثخن تفسیر په یغلب سره کړې دې یعنی اهل اسلام چه ترکومې دښمن سره د جنګ او په کثرت قتل سره په ملك کښې غلبه حاصله نه کړی ترهغه وخته پورې قیدی کافران باقی ساتل مناسب نه دی مجاهد رحمه الله د اثخان معنی قتل سره کړې ده (۳) یعنی ترکومې چه په زمکه کښې قتل اونه کړې شی بعض حضراتووئیلی چه داثخان معنی په قتل کښې دمبالغه ده په غزوه بدرکښې الله تعالی مسلمانانوته غیرمعمولی فتح ورنصیب کړه د قریشو ډیرزیات مال مسلمانانوته په غنیمت

---

۱) تفسیرعثمانی ص:۶۷۲.
۲) فتح الباری:۶/۱۸۸ وإرشاد الساری:۶/۴۹۰.
۳) فتح الباری:۶/۱۸۸ وإرشاد الساری:۶/۴۹۰.

کښې ملاؤشو اودهغوی اویاسرداران قیدکړي شو هم ددغه قیدیانو باره کښې سوال پیداشوچه دوی سره څه سلوك اوکړي شی رسول الله ﷺ صحابه کرامو سره مشوره اوکړه حضرت عمر رضی الله عنه رائې ورکړه هم أئمة الكفر، والله أغناك عن الفداء فاضرب أعناقهم دادَ کفرمشران دی الله تعالی ته د فدیه نه مونږکړي ئی نوبس تاسو ددوی ستونه والوزوئی حضرت ابوبکر رضی الله عنه رائې ورکړه هم قومك وأهلك، لعل الله أن يتوب عليهم، خذمنهم فدية تقوى بها أصحابك یعنی دا ستاسودَ قوم اوخاندان خلق دی کیدې شی چه الله تعالی دوی ته د توبه توفیق ورکړی تاسو ددوی نه فدیه وصول کړئی په کوم سره چه به ستاسو ملګروته طاقت ملاؤشی رسول الله ﷺ د حضرت ابوبکر رضی الله عنه رائې قبوله کړه اودَټولونه ئی فدیه وصول کړه اومعاف ئی کړل په دې باندې د سورت انفال مذکوره آیت د عتاب په توګه نازل شو چه د یونبی د شان لائق نه ده چه هغه سره کافران قیدیان وی اوهغه پریږدی بلکه دَهغوی طاقت ختمولودَپاره وینه تویول پکاردی دې د پاره چه په اهل اسلام باندې د حمله کولو په دوی کښې حوصله پاتې نه شی (۱)

د سورت انفال ایت ذکرکولومقصد:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د سورت انفال آیت ذکرکولوسره امام بخاری رحمه الله د امام مجاهد رحمه الله مذهب طرف ته اشاره کړې ده دَهغوی په نیزدکافرانوقیدیانونه فدیه اخستل جائزنه دی (۲) دَدې جواب سورت محمد او سورت انفال په آیاتونوکښې تطبیق او مذاهبو تفصیل په ضمن کښې مونږ تفصیلاً ذکرکړې دې

باب ۱۴۹: هل للاسير أن يقتل ويخدع الذين أسروه حتى ينجو من الكفرة فيه المسور، عن النبي صلى الله عليه وسلم-. [ر: ۲۵۸۱]

دَ ترجمة الباب مقصد:- مقصددادې چه آیا دَ مسلمانانودَ قیدیانو دَ راخلاصولو اوکافرانونه نجات حاصلولودَ پاره قتل یا دهوکه اوفریب کولې شی؟ شراح فرمائیلی دی چونکه دا اختلافی مسئله ده په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمه کښې دَ حکم تصریح نه ده کړې (۳) کافران چه کله یومسلمان ګرفتارولوسره قیدکړی نولکه چه دا معاهده کیږی چه اوس به ستاسو خلاف وسله نه راوچتوو نوآیا په دې صورت کښې دَمسلمان قیدی دَپاره دَ دغه معاهده خلاف ورزی کول جائزدی؟ امام مالك رحمه الله فرمائی دَهغه دَپاره دَ کافرانودَ قید نه تختیدل جائزنه دی (۴) هم دغه قول دَ سحنون او ابن مواز هم دې (۵) خودَمالکیه نه اشهب مالکی رحمه الله فرمائی که چرې کافرانویومسلمان په دې غرض سره قیدکړې وی چه دَهغه په بدله کښې هغوی یوکافرقیدی خلاص کړی نو په دې صورت کښې مسلمان قیدی دَ کافردَ

---

۱) إرشاد الساری:۶/۴۹۰.
۲) فتح الباری: ۶/۱۸۸.
۳) فتح الباری:۶/۱۸۸ وعمدة القاری:۱۴/۳۶۹ وإرشاد الساری:۶/۴۹۱.
۴) فتح الباری:۶/۱۸۸ وشرح ابن بطال:۵/۱۷۸.
۵) شرح ابن بطال:۵/۱۷۸.

قیدنه خلاصی حاصلولو دپاره قتل هم جائزدي (۱)
امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله او امام طبری رحمه الله فرمائی که یومسلمان قیدی د څه قسم عهدوپیمان کړي وی او تسلی ئی ورکړي وی چه ستاسو په وینا به خم نودامعاهده باطل ده اوده دپاره دغه وعده ماتول جائزدی (۲) مطلب دا چه قتل اودهوکه دواړه جائزدی دامام بخاری رحمه الله مسلك هم دغه معلومیږی د باب لاندي هغوی د مسور بن مخرمه د روایت حواله ورکولوسره د حضرت ابو بصیر رضی الله عنه دواقعه طرف ته اشاره کړي ده چه دمشرکانو دقید نه راتختیدلي مدینې ته راغلي وو او رسول الله ﷺ په هغه باندي هیڅ نکیرنه وو فرمائیلي دامام بخاری رحجان دي طرف ته دي چه د قیدنه دخلاصی دپاره دهوکه وغیره ورکول جائزدی والله اعلم
امام شافعی رحمه الله فرمائیلی دی چه عهداوپیمان په صورت کښې تختیدل خوجائزدی خود کافرانو خان اومال سره سره تعارض جائزنه دي خوکه څه عهدنه وی شوي نوبیا ده له د کافرانونه د خلاصی دپاره قتل تحریق او اخذ مال نه یولاړ اختیارولواجازت دي د مسورین مخرمه روایت والا واقعه کښې د ابوبصیر رضی الله عنه اومشرکین مکه په مینځ کښې د هیڅ یومعاهدي تصریح نشته په دي وجه ابوبصیر رضی الله عنه اقدام قتل اوکړو دمشرکانو یوسړي هغه قتل کړو او دویم په تختیدوکښې کامیاب شو (۳)
ابن قاسم او ابن مواز وغیره فرمائیلی دی مسلمان د کافرانو په قیدکښې راتلونه پس مکره کیږی په حالت اکراه کښې عهدوپیمان باطل دي نوکه هغه کافرانو سره عهدوپیمان اوکړی اوهغوی له تسلی ورکړی چه ستاسود مرضئې نه خلاف به هیڅ کارنه کوم یاقسم ئی خوړلي وی نو هغه به باطل وی که هغه کافرانو دامن په حالت کښې ساتلي وی اوکه دوړي اوداعهداوحلف څکه باطل دي چه الله تعالی په مسلمانانوباندي د کافرانود احکامو اطاعت نه کول فرض کړځولوسره په داسې حالاتوکښې په هغوی باندي هجرت واجب کړي دي نومسلمان قیدی له د تیختي دپاره هرقسم حربه استعمالولواجازت دي دي حضراتو د حضرت ابوبصیر رضی الله عنه د واقعه نه استدلال کړي دي چه هغه د مکي دکافرانود قیدنه اوتختیدو اومدینې ته راغلو نو رسول الله ﷺ دهغه تصویب اوفرمائیلو اودهغه په دي عمل باندي د رضامندئی اظهاراوکړو (۴)
د ابوبصیر رضی الله عنه واقعه:- د حدیبیه په موقع چه دمکي مشرکانو سره په کوموشرائطو صلح شوي وه په هغې کښې یودا هم ووکه د قریشو نه څوك سړي دخپل آقا او ولی د اجازت نه بغیر مدینې ته لاړشی نوهغه به واپس کولي شی که هغه مسلمان وی اوکه کافر ابوبصیر رضی الله عنه اسلام راوړو دمکي نه مدینې ته راغلو د اهل مکه د طرف نه دوه کسان دهغه د بوتلودپاره راغلل

---

(۱) شرح ابن بطال:۱۷۸/۵ فتح الباری:۱۸۸/۶ وعمدة القاری:۳۶۹/۱۴.
(۲) شرح ابن بطال:۱۷۸/۵ فتح الباری:۱۸۸/۶ وعمدة القاری:۳۶۹/۱۴.
(۳) فتح الباری:۱۸۸/۶ وعمدة القاری:۳۶۹/۱۴.
(۴) شرح ابن بطال: ۵/ ۱۸۸ وعمدة القاری:۳۶۹/۱۴.

رسول الله ﷺ د شرط مطابق هغه واپس کړو په واپسنی کښې په مقام ذوالحلیفه کښې ابوبصیر رضی الله عنه هغه دواړو کښې یوکس قتل کړو اودویم تختیدوسره بچ اووتلو او مدینې ته راغلو د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو حضورپاك چه هغه اولیدو نو وئی فرمائیل چه ضرور څه خطرناکه خبره شوې ده هغه ونیل چه زما ملګرې خوقتل شوې دې زه هم قتل کیدونکې یم دې نه پس ابوبصیر رضی الله عنه اورسیدو اوعرض ئی اوکړویارسول الله ﷺ ستاسو چه کومه ذمه واری وه هغه خوالله تعالی پوره کړه تاسو زه واپس کړم بیاالله تعالی ماته دهغوی نه خلاصې راکړو حضورپاك اوفرمائیل چه دا خود جنګ تیزولو والاکاردې افسوس چه دده پوهه کونکې څوك وې دې اوریدوسره ابوبصیر رضی الله عنه پوهه شو چه حضورپاك به ما واپس کوی په دې وجه هغه د مدینې منورې نه اووتلو او سمندر سره ئی ډیره واچوله ابوجندل رضی الله عنه ته معلومه شوه نوهغه هم ابوبصیر رضی الله عنه له لاړو د قریش مکه نه چه به څوك مسلمان کیدو ابوبصیر رضی الله عنه به ئی خان رسولو تردې چه د سمندرپه غاړه یوه ډله جوړه شوه د قریشو کومه قافله چه به د شام طرف ته تللې ده دې خلقو به هغه رامنع کوله د قافله والا به ئی مړه کړل او مال به ئی تری واخستو کله چه دامعامله مخې ته شوه نو قریش مکه حضورپاك ته پیغام اولیګلو چه تاسو دغه خلق خپل خان له راوغواړئی مونږ دغه شرط واپس اخلو چه زمونږ کوم سړې تاسوله درشی نوهغه به واپس کوئی کوم سړې هم چه زمونږ نه تاسو ته درشی دهغوی د واپس کولوذمه واری به په تاسو نه وی په دې خبره رسول الله ﷺ هغه ټولو ته پیغام اولیګلو چه واپس راشئی.(۱) خوابوبصیر رضی الله عنه ته چه د حضورپاك پیغام رسیدلونوهغه د دې دنیا نه رخصت کیدلو په دې وجه مدینې ته رانغللې شو.(۲)

باب ۱۵۰: إذا حرق المشرك المسلم هل يحرق

د ترجمة الباب مقصد:- حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی دا باب باب لایعذب بعذاب الله نه پس متصلاً ذکرکول زیات مناسب وو کیدې شی چه دا دناقلینو تصرف وی چه دا باب ئی لایعذب بعذاب الله نه دوه ابواب روستو ذکرکړې دې ددې تائیددَ نسفی د نسخې نه هم کیږی په کوم کښې چه زیرنظر باب. باب لایعذب بعذاب الله متصلاً روستودې او په مینځ کښې دواړه ابواب ساقط دی. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ددې باب نه دامام بخاری رحمه الله مقصددادې چه په ماقبل باب کښې تعذیب بالنار کوم ممانعت واردشوې دې هغه دې صورت سره خاص دې کله چه تحریق بالنار علی سبیل القصاص نه وی خو که بیاهم علی سبیل القصاص دتحریق

---

(۱) صحیح بخاری:۱/۳۸۰کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد مع أهل الحرب.

(۲) رسول اکرم ﷺ د ابوبصیر رضی الله عنه په نوم خط لیکلې وو چه مدینې ته راشه کله چه خط مبارك اورسیدو نو هغه وخت هغه د دنیا نه رخصت کیدو روح ئی په داسې حال کښې لاړوچه د رسول الله ﷺ مبارك خط ئی په لاس کښې وو ابوجندل رضی الله عنه دهغوی تدفین اوکړو اوهلته ئی یوجمات هم جوړ کړو. فتح الباری:۵/۳۵۱.

نوبت راشی نو په دې کښې څه بدی نشته [۱] لیکن علامه عینی رحمه الله په دې باندې رد کولو سره وائي چه دا باب باب لایعذب بعذاب الله سره متصلاً ذکر څه مهم امر نه دې لهذا موجوده ترتیب د ناقلین تصرف طرف ته منسوب کولوهیڅ ضرورت نشته حافظ ابن حجر رحمه الله د علامه نسفی د نسخې ترتیب په توګه د تائید حواله ورکړې ده علامه عینی رحمه الله وائی دا دې نسخه د ترتیب نه د حافظ رحمه الله د رائې تائید نه کیږی ځکه چه ساقط څیز د معدوم په درجه کښې وی اویو معدوم څیز د تائید په توګه نه شی پیش کولې [۲]
خوحقیقت دادې چه هم د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې صحیح ده اود علامه عینی رحمه الله رد د تکلف او تعصف نه خالی نه ده. والله اعلم

حدیث نمبر ۲۸۵۵ [۳] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضي الله عنه - أَنَّ رَهْطًا مِنْ عُكْلٍ ثَمَانِيَةً قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَاجْتَوَوُا الْمَدِينَةَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، ابْغِنَا رِسْلاً. قَالَ «مَا أَجِدُ لَكُمْ إِلاَّ أَنْ تَلْحَقُوا بِالذَّوْدِ». فَانْطَلَقُوا فَشَرِبُوا مِنْ أَبْوَالِهَا وَأَلْبَانِهَا حَتَّى صَحُّوا وَسَمِنُوا، وَقَتَلُوا الرَّاعِيَ، وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ، وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلاَمِهِمْ، فَأَتَى الصَّرِيخُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم -، فَبَعَثَ الطَّلَبَ، فَمَا تَرَجَّلَ النَّهَارُ حَتَّى أُتِيَ بِهِمْ، فَقَطَعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ، ثُمَّ أَمَرَ بِمَسَامِيرَ فَأُحْمِيَتْ فَكَحَلَهُمْ بِهَا، وَطَرَحَهُمْ بِالْحَرَّةِ، يَسْتَسْقُونَ فَمَا يُسْقَوْنَ حَتَّى مَاتُوا. قَالَ أَبُو قِلاَبَةَ قَتَلُوا وَسَرَقُوا وَحَارَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ - صلى الله عليه وسلم - وَسَعَوْا فِي الأَرْضِ فَسَادًا. [ر: ۲۳۱]

رجال الحدیث

① **معلی**:- دامعلی اسد رحمه الله دي. ددوی تذکره وراندې تیره شوې ده. [۴]

② **وهیب**:- دا وهیب بن خالد بن عجلان باهلی بصری رحمه الله دي. ددوی تذکره کتاب الایمان باب تفاضل أهل الایمان فی الاعمال لاندې تیره شوې ده. [۵]

③ **ایوب**:- داایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی رحمه الله دي. د دوی حالات کتاب الایمان باب حلاوة الایمان لاندې تیرشوی دی. [۶]

④ **ابوقلابه**:- دامشهور تابعی عبدالله بن زید جرمی رحمه الله دي. اوهم په دې کنیت سره مشهوردې.

---

[۱] فتح الباری: ۱۸۹/۶.
[۲] عمدة القاری: ۳۷۰/۱٤.
[۳] مرتخریجه فی کتاب الوضوء باب أبوال الابل ولدواب والغنم ومرابضها رقم: ۲۳۳.
[۴] کتاب الحیض باب المرأة تحیض بعدالافاضة.
[۵] کشف الباری: ۲/۱۱۸ - ۱۱۹.
[۶] کشف الباری: ۲۶/۲.

ددوی تذکره هم مذکوره کتاب اوباب لاندې تیره شوې ده (۱)

⑤ **انس بن مالک** - د انس بن مالک رضی الله عنه تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیره شوې ده

د اهل عرینه واقعه - د باب لاندې امام بخاری رحمه الله چه کوم روایت نقل کړې دې په دې کښې د عرنیین مشهوره واقعه ذکرده. دا روایت امام بخاری رحمه الله د مختلفو بابونولاندې ذکرکړې دې واقعه دا اوشوه چه د قبیله عرینه څه کسان مدینې ته راغلل او اسلام نې قبول کړو اوبه هلته اوسیدل د مدینې آب وهوا برابرنه راتلو په وجه تول بیماران شو رسول الله ﷺ هغوی ته د مدینې نه بهرخپلو اوښانوسره د تللوهدایت اوکړو اوونې فرمائیل چه د اوښانو پینې اومتیازې اوځکئی نو تیك به شئی د پیښواومتیازو په څکلوسره هغه تول روغ جوړشو هغوی د اوښانو ساتونکي د رسول الله ﷺ راعی حضرت یسار رضی الله عنه قتل کړو رسول الله ﷺ ته ددې واقعه خبراوشو نوهغوی یوځوکسان صحابه د هغوی د گرفتارولودپاره اولیګل کله چه هغوی گرفتارکړې شو او راوستلې شو نوحضورپاك د هغوی د قتل کولو حکم ورکړو اودهغوی په سترګوکښې په اور سورکړې شوی سلایان رانبکلې شو اودهغوی خپې لاسونه پرې کولوسره حره (کانړیزه زمکه) باندې اوغورزولې شو (۲) ددې واقعه نه استدلال کولوسره امام بخاری رحمه الله دا ثابت کول غواړی چه علی سبیل القصاص تحریق بالنار جائزدې

د امام بخاری رحمه الله په استدلال باندې اشکال - لیکن په دې استدلال باندې اشکال کیدې شی چه په حدیث باب کښې خوددې خبرې تصریح نشته چه عرنیین د رسول الله ﷺ د راعی په سترګوکښې سلائی رانبکلې وه د کوم په نتیجه کښې چه قصاصاً هغوی سره هم دغه عمل اوکړې شو.

د حافظ ابن حجر رحمه الله جواب - حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی (۳) چه امام بخاری رحمه الله ددې روایت دویم طرق طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه د دې خبرې تصریح ده چه عرنیین د راعی په سترګوکښې سلائی رانبکلې وو. د صحیح مسلم په روایت کښې حضرت انس رضی الله عنه فرمائی

إنما سمل النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أعین العرنیین لانهم سملوا أعین الرعاة (۴) یعنی رسول الله ﷺ د عرنیین په سترګوکښې سلائی څکه رانبکلوچه عرنیین د راعیانو په سترګوکښې سلائی رانبکلې وو.

د علامه ابن بطال رحمه الله جواب - علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی که د روایت په دویم طریق کښې ددې خبرې صراحت نه وی چه عرنیین د راعی رسول ﷺ په سترګوکښې سلائی راشکلې وو نوبیاهم دې نه تحریق بالنار جواز ثابتیږی مطلب دادې چه اهل عرینه د راعی رسول ﷺ په

---

(۱) کشف الباری: ۲/۲۶.

(۲) د تفصیل دپاره اوګورنی فتح الباری: ۱/۳۳۷.

(۳) د تفصیل دپاره اوګورنی فتح الباری: ۱/۳۳۷.

(۴) صحیح مسلم: ۲/۵۸ کتاب القسامة باب حکم المحاربین والمرتدین.

سترګو کښې سلائی نه وو رانښکلې نوددې باوجود حضورپاک د اهل عرینه په سترګو کښې ګرم سلائی رانښکل جائزاوګرځول که واقعتا اهل عرینه د دغه شقاوت مظاهره کړې وی نو په دې صورت کښې په طریق اولی دهغوی په سترګو کښې ګرم سلائی رانښکل جائزکیدل (۱)

د قصاصا تحریق بالنار حکم - د شوافع او مالکیه په نیزپه قصاص کښې مساوات ضروری دې هغوی فرمائی چه قاتل د کوم فعل په ذریعه دمقتول قتل کړې وی که چرې هغه مشروع وی اومنهی عنه نه وی نوقاتل هم قصاصا هم په هغه فعل سره وژلې شی البته که د قاتل عمل چرې غیرمشروع وی نو په هغې کښې مساوات جائزنه دې مثلاً که قاتل په کانړی ویشتلوسره څوك مړه کړی نوقاتل به هم په کانړی ویشتلوسره مړکولې شی که قاتل څوك په اوبوکښې ډوب کړو نوهغه به هم ډوبولې شی خوکه دقاتل عمل غیرمشروع وی یعنی هغه په چاباندې جادوکولوسره یا شراب څکلوسره یا زنا سره یا لواطت سره مړې کړې وی نود قاتل نه به هم په دغه فعل سره قصاص اوبدله نه شی اخستې بلکه په دغه صورت کښې به قصاص صرف په توره سره اخستې شی (۲) د یوروایت مطابق دامام احمدبن حنبل رحمه الله هم دغه مسلك دې (۳) د هغوی استدلال د قرآن مجیددَدې آیت نه دې: ﴿ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ ﴾ (۴) ﴿ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ﴾ (۵) ﴿ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ﴾ (۶) په دې آیاتونو کښې دا تعلیم ورکړې شوې دې چه د ظلم اوزیاتی بدله هم په هغه اندازه باندې اخستل جائزدی څومره چه بل فریق کړې وی

د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزقصاص صرف په وسله سره اخستل جائزدی. دهغوی استدلال د ابن ماجه د روایت نه دې لاقود إلابالسیف (۷) یعنی قصاص دې صرف په توره باندې واخستې شی دامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په نیز د سیف نه هرقسم وسله مراد ده لهذا دهغوی په نیزدتورې نه علاوه توپك وغیره سره هم قصاص اخستل جائزدی (۸)

شوافع او مالکیه چه د کوموآیاتونونه استدلال کړې دې هم دغه آیاتونه د احنافوهم مستدل دی په آیاتونوکښې دا حکم ورکړې شوې دې چه په چاباندې ظلم اوزیاتی شوې وی نودهغې بدله دې هم هغه هومره واخستې شی دهغې نه دې تجاوز کول حرام دی که په قصاص کښې په مماثلت او برابروالی باندې عمل اوکړې شی نو په دې کښې په انصاف باندې عمل کول

---

۱) شرح ابن بطال:۱۷۹/۵ وفتح الباری:۱۸۹/۶.

۲) المغنی لابن قدامة:۹/۳۹۰ – ۳۹۱ وفتح القدیر: ۱۵۶/۹.

۳) العدة شرح العمدة فی مذهب الامام أحمدبن حنبل رحمه الله ص:۵۰۱باب شروط وجوب القصاص واستیفاء والمغنی لابن قدامة:۳۹۱/۹ رقم الفصل:۶۶۵۴.

۴) سورة النحل:۱۲۶

۵) سورة البقره:۱۹۴

۶) سورةالشوری:۴۰.

۷) سنن ابن ماجه ص:۱۹۱کتاب الدیات باب لاقوة إلا بالسیف رقم:۲۶۶۷ – ۲۶۶۸.

۸) المغنی لابن قدامة:۳۱۹/۱۹ وفتح القدیر:۱۵۶/۹ وتکلمة فتح الملهم:۳۳۹/۲.

ممکن نه دی مثلاً اکثروختونوکښې یوسړې د کانړی په یوګذارباندې هلاک شی خوکله داسې هم کیږی چه په یوسړی باندې د کانړو ډیروګذارونوسره هم دهغه مرګ نه واقع کیږی اوس که د قاتل د کانړی په یوګذار سره د چامرګ واقع شی خود قصاص په دوران کښې پخپله د قاتل مرګ که چرې په یوګذارسره واقع نه شی نو په هغه باندې به ډیرکانړی ورولې کیږی نوبنکاره خبره ده چه دا ظلم دې خکه چه قاتل خو صرف هم یوکانړې ویشتې وو د کمیت په اعتبارسره قصاص د قاتل د فعل نه زیات اخستلې شی. په دې وجه د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزقصاص بالمثل جائزنه دی بلکه قصاص دی صرف په وسله سره واخستې شی.(۱) هم دغه مذهب د عطاء بن ابی رباح رحمه الله امام ثوری رحمه الله او صاحبین رحمهم الله دې (۲) په یوروایت کښې امام احمد رحمه الله نه هم دغه قول مروی دې. (۳)

قصاصاً تحریق بالنارد امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزجائزنه دې دهغوی په نیزبه قصاص صرف په وسله سره اخستې شی تحریق بالنار ناجائزګرځولوسره امام اعظم رحمه الله ددې حدیث نه استدلال کړې دې. لایعذب بالنار إلا رب النار.(۴) د هغوی په نیزددې حدیث په عموم کښې قصاصاً تحریق بالنار هم شامل دې. (۵)

د امام احمد رحمه الله نه دوه اقوال نقل دی دیوقول مطابق دهغوی په نیزقصاصاً تحریق جائزنه دې دهغوی دلیل هم د امام اعظم رحمه الله مستدل روایت دې. (۶) دویم قول دادې چه تحریق قصاصاً جائزدې. (۷) هم دغه مسلك د امام شافعی رحمه الله هم دې. (۸) من حرق حرقناه ومن غرق غرقناه. (۹) ددوی په نیز لایعذب بالنار إلا رب النار په عموم سره تحریق علی سبیل القصاص مستثنی دې.(۱۰) خود امام ابوحنیفه رحمه الله په نیزددې په عموم کښې تحریق علی سبیل القصاص هم شامل کیدود وجه نه ناجائزدې. اوحدیث لاقود إلا بالسیف په رښا کښې قصاص صرف په وسله سره اخستې شی

ترجمة الباب سره مطابقت:- په حدیث باب کښې دا صراحت نشته چه رسول الله ﷺ د عرنیین سترګې خکه داغلې وې چه هم دغه عمل عرنیین د رسول الله ﷺ راعیانوسره کړې وو. په دې

---

۱) الشرح الکبیر لشمس الدین ابن قدامة: ۱۹/۴۰۰ – ۴۰۱ وتکملة فتح الملهم: ۳۳۹/۲.

۲) الشرح الکبیر لشمس الدین ابن قدامة: ۱۹/ ۴۰۱.

۳) الشرح الکبیر لشمس الدین ابن قدامة: ۱۹/ ۴۰۱ والعدة شرح العمدة فی مذهب الامام أحمدبن حنبل: ۵۰۱ باب شروط وجوب القصاص واستیفاءه.

۴) سنن ابی داؤد ۸/۲ کتاب الجهاد باب کراهیة حرق العدوبالنار.

۵) المغنی لابن قدامة: ۳۹۲/۱۹ رقم الفصل: ۶۶۵۵.

۶) المغنی لابن قدامة: ۳۹۲/۱۹ رقم الفصل ۶۶۵۵ والعدة شرح العمدة فی مذهب الامام أحمد بن حنبل: ۵۰۱.

۷) العدة شرح العمدة: ۵۰۱ والمغنی لابن قدامة: ۳۹۲/۱۹.

۸) المغنی لابن قدامة: ۳۹۲/۱۹ والشرح الکبیر: ۴۰۲/۱۹.

۹) المغنی لابن قدامة: ۳۹۲/۱۹و العدة شرح العمدة: ۵۰۱.

۱۰) المغنی لابن قدامة: ۳۹۲/۱۹

وجه د ترجمة الباب سره د حدیث باب مطابقت نشته
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی په اصل کښې امام بخاری رحمه الله د روایت باب د بل طریق طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه تصریح ده چه رسول الله ﷺ د عرنیین سترګې خکه داغلې وې چه عرنین د رسول الله ﷺ د راعیانو سترګې داغلې وې (۱)
چنانچه صحیح مسلم کښې د حضرت انس رضی الله عنه روایت کښې دی إنما سمل النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أعین العرنیین لانهم سملوا أعین الرعاة (۲)

باب

د ترجمة الباب مقصد اود باب سابق سره مناسبت - حافظ ابن حجر علامه عینی اوعلامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله داباب بلاترجمه قایم کړې دې اوداباب هم د سابق تتمه ده. (۳) باب سابق کښې د تحریق ذکروو په دې باب کښې داخودل مقصود دې چه په تحریق کښې تجاوز جائز نه دې یعنی چه څوک د تحریق مستحق نه وی دهغه تحریق د حد نه تجاوز او ګناه ده. (۴)

[حدیث نمبر ۲۸۵۶] (۵) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - يَقُولُ «قَرَصَتْ نَمْلَةٌ نَبِيًّا مِنَ الأَنْبِيَاءِ، فَأَمَرَ بِقَرْيَةِ النَّمْلِ فَأُحْرِقَتْ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ قَرَصَتْكَ نَمْلَةٌ أَحْرَقْتَ أُمَّةً مِنَ الأُمَمِ تُسَبِّحُ». [۳۱۴۱]

رجال الحدیث

① **یحیی بن بکیر**:- دا ابوزکریا یحیی بن عبدالله بن بکیر القرشی رحمه الله دې د دوی تذکره بدء الوحی لاندې تیره شوې ده. (۶)
② **لیث**:- دا امام ابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دې د دوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی (۷)

---

۱) فتح الباری: ۱۸۹/۶.
۲) صحیح مسلم ۵۸/۲ کتاب القسامة باب حکم المحاربین والمرتدین.
۳) فتح الباری: ۱۹۰/۶ وعمدة القاری: ۳۷۱/۱۴ وإرشاد الساری: ۴۹۳/۶.
۴) فتح الباری: ۱۹۰/۶.
۵) رواه البخاری ایضاً: ۴۲۷/۱ فی بدء الخلق. باب إذا وقع الذباب فی شراب أحدکم فلیغمسه فان فی أحد جناحیه داء وفی الاخر شفاء. وخمس من الدواب فواسق یقتلن فی الحرم رقم: ۳۳۱۹ وعند مسلم فی صحیحه: ۲۳۶/۲ والغنم ومرابضها رقم: ۲۳۳. فی قتل الحیات وغیرها. باب النهی عن قتل النمل رقم: ۵۸۴۹ وعند أبی داؤد فی سننه: ۳۶۲/۲ باب فی قتل الذر رقم: ۵۲۶۵ وعندالنسائی فی سننه: ۱۹۸/۲ فی الصید. باب قتل النمل رقم: ۴۳۶۳ - ۴۳۶۴ وعندابن ماجه فی سننه ص: ۲۳۲ فی الصید باب ماینهی عن قتله رقم: ۳۲۲۵.
۶) کشف الباری: ۲۳۲/۱.
۷) کشف الباری: ۳۲۴/۱ - ۳۲۵.

④ **یونس** - دا یونس بن یزید دي دَدوی تذکره هم بدء الوحی کښې تیره شوې ده (۱)

④ **ابن شهاب** - مشهور محدث عبدالله بن شهاب زهری دي دَدوی حالات هم بدء الوحی لاندې تیرشوی دی (۲)

⑤ **سعیدبن المسیب** - دا امام التابعین سعیدبن المسیب بن حزن بن ابی وهب قرشی رحمه الله دي دَدوی تفصیلی تذکره کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هواعمل لاندې تیره شوې ده (۳)

⑥ **ابوسلمه** - دا ابوسلمه بن عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه دي دَدوی تذکره کتاب الایمان باب صوم رمضان احتسابًا من الایمان لاندې تیره شوې ده (۴)

⑦ **ابوهریره** رضی الله عنه - دَدوی حالات هم کتاب الایمان باب امور الایمان لاندې تفصیل سره تیرشوی دی (۵)

قرصت نملة نبیا من الانبیاء، فامر بقریة النمل فاحرقت، فاوحی الله إلیه: أن قرصتك نملة أحرقت امة من الامم تسبح. په یوروایت کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی یومیږی یونبی اوچیچلو هغه د میږود سوږو سوزولوحکم ورکړو چه اوسوزولې شوې الله تعالی هغه ته وحی راولیګله چه ته یومیږی اوچیچلې ولې تایو پوره مخلوق اوسیزلو چه د الله تعالی تسبیح کوی.

نبیا:- شراح په دې کښې دوه اقوال نقل کړی دی چه دې نه کوم یونبی مراد دې؟

① علامه کرمانی رحمه الله یوداقول نقل کړې دې چه دې نه موسی علیه السلام مراد دې (۶) په نوادرکښې حکیم ترمذی هم دغه قول نقل کړې دې (۷)

② علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دې نه عزیر علیه السلام مراد دې (۸)

یوځواشکالات اودَهغې جوابات:- علامه کرمانی رحمه الله اشکال کړې دی چه میږې خو غیرمکلف دې نودَده سوزول قصاصًا څنګه جائزکیدې شی؟ علامه کرمانی رحمه الله جواب ورکولوسره وائی چه کیدې شی دهغه نبی په شریعت کښې داسې کول جائزوو (۹) دویم جواب ئی داورکړې دې چه په ماراو اژدهاباندې قیاس کولوسره طبعًا هرموذی څناور قتل کول جائزدی (۱۰)

---

۱) کشف الباری: ۱/۴۶۳.
۲) کشف الباری: ۱/۳۲۶.
۳) کشف الباری: ۲/۱۵۹ – ۱۶۱.
۴) کشف الباری: ۲/۳۲۳.
۵) کشف الباری: ۱/۶۵۹- ۶۶۳.
۶) شرح الکرمانی: ۱۳/۲۸وعمدة القاری: ۱۴/۳۷۱ – ۳۷۲.
۷) إرشادالساری: ۶/۴۹۳.
۸) إرشادالساری: ۶/۴۹۳.
۹) شرح الکرمانی: ۱۳/۲۸.
۱۰) شرح الکرمانی: ۱۳/۲۸.

په دې باندې اشکال کیدې شی چه کله دهغوی په شریعت کښې داعمل جائزوونوبیاد الله تعالی د طرف نه عتاب ولې نازل شو؟ ددې جواب دادې چه ممکن دی داکارجائزوو خواولی نه وو اودا عتاب په ترک اولی باندې نازل شوې دی [۱] په دې باندې علامه عینی رحمه الله اشکال کړې دې چه دا جواب محل نظردې چه داکار د هغه وخت په شریعت کښې جائزوو خکه چه دا جواب صرف د ظن او تخمین په بنیاد باندې ورکړې شوې دې صحیح جواب دادې چه مذکوره نبی کوم وخت تحریق کړې هغه وخت هغه ته دهغې د ناجائزکیدو علم نه وو [۲]

علامه قسطلانی رحمه الله ددې یوښکلې جواب ورکړې هغه فرمانی وقد روی لهذه القصة سببًا وهوأن هذا النبی مرعلی قریة أهلکها الله بذنوب أهلها فوقف متعجبا فقال: یارب کان فیهم صبیان، ودواب ومن لم یقترف ذنبا، ثم نزل تحت شجرة فجرت له هذه القصة، فنبهه الله علی أن الجنس المؤذی یقتل وان لم یؤذ، وتقتل أولاده وإن لم یبلغ الاذی، والحاصل أنه لم یعاتبه إنکارا لما فعل بل جوابا له وإیضاحًا لحکمة شمول الاهلاك لجمیع أهل تلك القریة، فضرب له المثل بذلك أی إذا اختلط من یستحق الاهلاك بغیرهوتعین إهلاك الجمیع طریقًا إلی إهلاك المستحق جاز إهلاك الجمیع. [۳]

یعنی د دې واقعه سبب داوو چه مذکوره نبی په یوداسې کلی باندې تیرشو دکوم اوسیدونکی چه الله تعالی دهغوی د ګناهونو د وجه نه هلاك کړې وو هغه دلته اودریدو اوپه حیرانتیا سره ئی د الله تعالی نه ګیله اوکړه چه په دې کلی ماشومان خناور او داسې خلق هم وو چه د ګناه ارتکاب ئی نه ووکړې بیاهغه د یوې ونې لاندې اودریدو په حدیث باب کښې چه کومه واقعه بیان کړې شوې ده هغه هم دلته پیښه شوه چه هغه د یومیږی په چیچلوسره قصاص د میږو سوړې اوسیزلې ټول ئی هلاك کړل دا یوه تکوینی واقعه وه الله تعالی ددې واقعه په ذریعه هغه خبردارکړو چه کوم جنس بالطبع موذی وی سره ددې چه هغه بالفعل تکلیف ورنه کړی دهغه قتل جائزدې اودهغه د بچوقتل هم جائزدې سره ددې چه په هغوی کښې دتکلیف رسولوصلاحیت پیداشوې نه وی د کلام حاصل دادې چه د نبی د فعل د وجه نه عتاب نه دې شوې چه تاله داسې نه ووکول پکار بلکه په دغه عتاب سره دهغه د سوال جواب ورکړې شو او کوم هلاکت چه د کلی والو احاطه اوکړه دهغې حکمت واضح کول مقصودوو الله تعالی دا واقعه د مثال په توګه پیش کړه چه کله د هلاکت مستحق او غیرمستحق یوځائی وی اودافیصله اوشی چه د هلاکت مستحق برباد کولودپاره د ټولود هلاکولونه بغیربل څه لارنشته نو په داسې صورت کښې ټول هلاك کول جائزکیږی

---

[۱] شرح الکرمانی: ۲۸/۱۳.

[۲] عمدة القاری: ۳۷۲/۱٤.

[۳] إرشادالساری: ٤۹٤/٦.

باب ۱۵۱: حرق الدور والنخيل

دَ ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی چه دَ ضرورت په وخت کورونه اودَ کهجورو ونې سوزول جائزدی (۱)

حرق - دَ حازبراوراء، سکون سره، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی دَ صحیح بخاری په ټولو نسخوکښې دالفظ هم دغه شان ضبط کړې شوې دې خوداضبط محل نظردې خکه چه ددې مادې مصدر حرق نه راځی چونکه دا رباعی ده په دې وجه به ددې مصدرتحریق یا احراق راځی ممکن دی چه په اصل کښې دَ راء په تشدیدسره د ماضی صیغه وه او په دې صورت کښې دَ حدیث باب مطابق هم جوړیږی. په دې صورت کښې به دَ حرق فاعل محذوف وی دوز او نخیل دَ مفعول کیدو دَ وجه نه منصوب وی او تقدیرعبارت به شی: حرق النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بفعله أوباذنه. (۲)

علامه عینی رحمه الله په دې باندې رد کولوسره فرمائی چه مذکوره ضبط ته دَ حافظ ابن حجر رحمه الله محل نظر وئیلو په ځائی پخپله محل نظردې. حافظ ابن حجر رحمه الله دا تصریح نه ده کړې چه دا لفظ داسې نساخ ضبط کړې دې یامشائخ فن؟ که چرې نساخ ضبط کړې دې نودهغوی دَ ضبط څه اعتبارنشته اوکه چرې مشائخ فن ضبط کړې وی نوبیا دا ضبط صحیح دې چه حرق به په دې صورت کښې دَ احراق نه اسم مصدروی نه چه مصدر (۳)

بله خبره داده چه حافظ صاحب تحریق ته رباعی وئیلې حالانکه دَ فن صرف په اصطلاح کښې دَ رباعی اطلاق په داسې لفظ باندې کیږی دَ کوم چه څلور حروف اصلی وی. صحیح خبره داده چه تحریق ثلاثی مزیدفیه دې (۴)

[حدیث نمبر ۲۸۵۷] (۵) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرٌ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «أَلاَ تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ». وَكَانَ بَيْتًا فِي خَثْعَمَ يُسَمَّى كَعْبَةَ الْيَمَانِيَةَ قَالَ فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ، وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ - قَالَ - وَكُنْتُ لاَ أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ،

---

(۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۷۲.

(۲) فتح الباری: ۶/۱۹۰.

(۳) عمدة القاری: ۱۴/۴۷۲.

(۴) عمدة القاری: ۱۴/۴۷۲.

(۵) أخرجه البخاری أیضًا: ۱/۲۷۶فی الجهاد باب من لایثبت علی الخیل رقم:۳۰۳۶ باب البشارة فی الفتوح رقم:۳۰۷۶و ۱/۵۳۹فی مناقب الانصار. باب ذکر جریر بن عبدالله الجلی رضی الله عنه رقم:۳۸۲۳ و ۲/۶۶۴ فی المغازی باب غزوة ذی الخلصة رقم:۴۳۵۵ - ۴۳۵۷ و ۲/۸۹۸ فی الادب. باب التبسم والضحک رقم:۶۰۸۹ وفی الدعوات باب قول الله تبارک وتعالی ﴿وصل علیهم﴾ ومن خص بالدعاء دون نفسه رقم:۶۳۳۳ وعندأبی داؤد:۲/۲۶ فی الجهاد باب فی بعثة البشراء رقم:۲۷۷۲.

فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ «اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا». فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا، ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يُخْبِرُهُ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْوَفُ أَوْ أَجْرَبُ. قَالَ فَبَارَكَ فِي خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ. [٢٨٧١، ٢٩١١، ٣٤١١، ٥٠٩٧ـ ٤٠٩٩، ٥٧٣٨، ٥٩٧٤]

رجال الحديث

① **مسدد**:- دامسدد بن مسرهد بن مسربل اسدی رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی. (١)

② **یحیی**: دایحیی بن سعید قطان رحمه الله دي دَدوی تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده. (٢)

③ **اسماعیل**:- دا اسماعیل بن ابی خالد احمسی بجلی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې تیرشوی دی. (٣)

④ **قیس بن ابی حازم**:- دامشهورتابعی قیس بن ابی حازم احمسی بجلی رحمه الله دي دَ دوی حالات کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم الدین النصیحة لله ولرسوله ولائمة المسلمین وعامتهم لاندې تیرشوی دی. (٤)

⑤ **جریر**:- دا حضرت جریر بن عبدالله احمسی بجلی رضي الله عنه دي. دَدوی حالات هم مذکوره کتاب اوباب لاندې تیرشوی دی. (٥) دا روایت وړاندې کتاب الجهاد کښې باب البشارة فی الفتوح لاندې اوکتاب المغازی کښې په تفصیل سره راروان دي. (٦) په دې روایت کښې دَ ذوالخلصة ذکردې چه دَ قبیله دوس او خثعم بت وو اودغې ته به ئې کعبه یمانیه وئیل رسول الله ﷺ دَدې دَ نړولودَپاره جریر بن عبدالله رضي الله عنه اولیګلو اوهغه دا مات کړو او وئې سوزولو

ترجمة الباب سره مطابقت:- په روایت کښې دَفانطلق إلیهافکسرهاوحرقها ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښکاره دي.

---

١) کشف الباری:٢/٢.
٢) کشف الباری:٢/٢.
٣) کشف الباری:١/٢٧٩.
٤) کشف الباری:٢/٧٦١.
٥) کشف الباری:٢/٧٦١.
٦) کشف الباری: کتاب المغازی باب غزوة ذی الخلصة ص:٥٧٣ – ٥٧٧.

احدیث نمبر ۲۸۵۸ [۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضی الله عنهما - قَالَ حَرَّقَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ. ار ۲۲۰۱]

رجال الحديث

① **محمدبن کثیر** - دامحمدبن کثیر عبدی بصری رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب العلم باب الغضب فی الموعظة والتعلیم إذا رأی مایکرہ لاندې تیرشوي دی [۲]

② **سفیان** - دا ابومحمدسفیان بن عیینه کوفی رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا... لاندې تیره شوي ده. [۳]

③ **موسی بن عقبه** - دا موسی بن عقبه اسدی مدنی رحمه الله دي دَدوی حالات وړاندې تیری شوی دی [۴]

④ **ابن عمر** رضی الله عنهما - دَدوی حالات کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس لاندې تیرشوی دی. [۵]

قوله: حرق النبي صلى الله تعالى عليه وسلم نخل بني النضير - حضرت ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د بنونضیر د کهجورو وني اوسوزولي

د دښمن د کورونواو ونو د تحریق مسئله - علامه خرقی فرمائی چه ددښمن د ونو او فصلونو سوزول جائزنه دی اوکه چرې دښمن د مسلمانانو په زمکوکښې دَدې تحریق کوی نو د تنبیه په توګه دَهغوی په زمکه کښې داسې کول جائزدی دې دَپاره چه بیادښمن هم دَتحریق نه منع شی [۶] موفق الدین ابن قدامة رحمه الله د فصلونو او ونو مختلف قسمونه بیانولوسره دَهرقسم حکم بیان کړې دې هغه فرمائی چه د فصل اوونودرې قسمونه دی:

① د دښمن د قلعه ګانونه چاپیره وني اوفصلونه چه دَهغوی په قتل کښې بندیز جوړیږی یا دښمن د ونو په شا د مسلمانانونه پتیږی یادَ لارو ارتولودَپاره د ونو پرې کولو ضرورت وی یا دښمنان د مسلمانانو فصلونه او وني تباه کوی نو په دې ټولو صورتونوکښې بغیرد اختلاف د فقهاؤ دَدښمن وني او فصلونه ختمول جائزدی

---

[۱] مرتخریجه فی کتاب الحرث والمزارعة باب قطع الشجرة والنخل:۲۳۲۶.

[۲] کشف الباری:۳/۵۳۶.

[۳] کشف الباری: ۳/۱۰۲.

[۴] کتاب العلم باب العلم والفتیافی المسجد.

[۵] کشف الباری:۱/۶۳۷.

[۶] المغنی لابن قدامة:۱۰/۵۰۱ (۷۵۸۴) وأوجزالمسالک: ۹/۸۰ کتاب الجهاد دارالقلم.

② که د ونو اوفصلونو په پریخودو کښې د مسلمانانو فائده او په تلف کولو کښې نقصان وی نو ددغه ندې مطلب دادې چه په دښمن باندې د غلبه موندلونه پس مسلمانان دهغوی د ونود سوزو نه خوندونه واخلی اودهغوی څاروو ته به ګیا حاصله شی نویه دې صورت کښې د ونو او فصلونو ختمول جائزنه دی دغه شان که چرې اهل اسلام اودښمنانو په مینځ کښې د جنګ دوران کښې دې ځیزونوته د نقصان رسیدو رواج نه وی نو په داسې صورت کښې هم ونو او فصلونوته نقصان رسول جائزنه دی ښکاره خبره ده چه د ردعمل په توګه به دښمن هم د مسلمانانو په علاقوباندې د حمله کولونه پس دهغوی ونو اوفصلونوته نقصان رسوی

③ دریم او آخری صورت دادې چه د ونو او فصلونو په تباه کولو کښې د مسلمانانو څه فائده نه وی اونه څه نقصان وی اومقصدنی صرف دښمن ته نقصان او دهوکه ورکول وی نو په دې صورت کښې اختلاف دې (۱)

د جمهورفقهاء مسلک اودهغوی استدلال:- جمهورفقهاء امام شافعی امام مالك امام احمد اسحاق ثوری اوامام ابوحنیفه رحمهم الله په نیز د دښمن د ونو فصلونو او کورونوتحریق جائزدې (۲) ددوی استدلال د احادیث باب نه دې په رومبی روایت کښې دی چه جریر بن عبدالله رضی الله عنه ذوالخلصة ورانولوسره اوسوزله په دویم روایت کښې تصریح ده چه رسول الله ﷺ د بنونضیر د کهجورو ونې سوزولې وې د ابن عمر رضی الله عنهما د روایت نه استدلال کولو جمهور وائی چه دا روایت په دې خبره دلالت کوی چه د دښمن شوکت ختمولواو په هغوی غلبه موندلو دپاره مسلمانانوله دهغوی ونې پرې کول اوبه خرابول د هرطرف نه هغوی راګیرول او هرهغه تدبیراختیارولواجازت دې په کوم سره چه دهغوی ملاماته شی (۳)

د امام اوزاعی لیث بن سعد اوابوثورمسلک او دهغوی استدلال:- امام اوزاعی لیث بن سعد او ابوثور رحمهم الله په نیزد دښمن ونې اوکورونوسوزول اوخرابول مکروه دی (۴) ددوی استدلال په موطا امام مالك کښې د یحیی بن سعیدروایت دې په هغې کښې تصریح ده چه ابوبکر رضی الله عنه د شام طرف ته مختلف لښکرې لیګلې وې په هغوی کښې یزیدبن ابوسفیان د یولښکر امیر جوړولوسره هغه ته وصیت کړې وو ولاتقطعن شجرا مثمرا ولا تخربن عامرا (۵) یعنی د میوو والا ونې قطعًا مه کټ کوئی او آبادی کله هم مه ورانه وئی

د امام اوزاعی وغیره د استدلال جواب:- ① علامه طبری رحمه الله دې استدلال داجواب ورکړې دې چه ابوبکر رضی الله عنه اصالتًا او قصدًا د تحریق نه منع کړې وو که دوران جنګ کښې د دښمن

---

۱) المغنی لابن قدامة: ۵۰۱/۱۰، ۵۰۲ (۷۵۸۴) وأوجزالمسالک: ۹/۸۰ – ۸۱.

۲) الام للامام الشافعی: ۳۵۶/۷وشرح ابن بطال: ۱۸۱/۵.

۳) عمدة القاری: ۳۷۵/۱۴.

۴) المغنی لابن قدامة: ۵۰۲/۱۰ وشرح ابن بطال: ۱۸۱/۵ وعمدة القاری: ۳۷۵/۱۴.

۵) موطاامام مالک رحمه الله ص: ۳۶۵ – ۳۶۶ کتاب الجهاد باب النهی عن قتل النساء والولدان فی الغزو. نور اوګورئی: المغنی لابن قدامة: ۵۰۲/۱۰ وفتح الباری: ۱۹۱/۶ وعمدة القاری: ۳۷۴/۱۴.

مغلوب کولواو بنکته کولو دپاره اتفاقاً د تحریق ضرورت پیښ شی نوهیڅ بدی نشته (۱)

② امام شافعی دا جواب ورکړي دي چه حضرت ابوبکر ﷺ رسول الله ﷺ داسې فرمائیلوسره اوریدلې ووچه د شام په ملك باندې به د مسلمانانوفتح وی په دې وجه هغوی د مسلمانانود فائدې دخاطره یزیدبن ابوسفیان د تحریق او ونو پرې کولونه منع کړې وه (۲) مطلب دادې چه ابوبکرصدیق ﷺ ته په دغه پیشنګوئی باندې یقین وو چه په شام باندې به د اسلام لښکرغلبه بیامومی اودهغه ځائی ونې اوفصلونه به د مسلمانانو په قبضه کښې راځی نوکه ونې پرې کړې شوې او اوسوزولې شوې نو په راتلونکی وخت کښې به هم د مسلمانانو نقصان وی په دې وجه هغوی د تخریب او تحریق نه منع اوفرمائیله.

ترجمة الباب سره مطابقت:- د ابن عمر ﷺ په حدیث باب کښې د بنونضیر د باغونو د تحریق ذکردي. ترجمة الباب سره ددې مطابقت واضح دي.

باب ۱۵۲: قتل النائم المشرك

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری ﷺ دلته داخودل غواړی چه د اوده شوی مشرك قتل جائزدي

[حدیث نمبر ۲۸۵۹- ۲۸۶۰](۳) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّاءَ بْنِ أَبِي زَائِدَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ - رضى الله عنهما - قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - رَهْطًا مِنَ الأَنْصَارِ إِلَى أَبِي رَافِعٍ لِيَقْتُلُوهُ، فَانْطَلَقَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَدَخَلَ حِصْنَهُمْ قَالَ فَدَخَلْتُ فِي مَرْبِطِ دَوَابَّ لَهُمْ، قَالَ وَأَغْلَقُوا بَابَ الْحِصْنِ، ثُمَّ إِنَّهُمْ فَقَدُوا حِمَارًا لَهُمْ، فَخَرَجُوا يَطْلُبُونَهُ، فَخَرَجْتُ فِيمَنْ خَرَجَ أُرِيهِمْ أَنِّي أَطْلُبُهُ مَعَهُمْ، فَوَجَدُوا الْحِمَارَ، فَدَخَلُوا وَدَخَلْتُ، وَأَغْلَقُوا بَابَ الْحِصْنِ لَيْلاً، فَوَضَعُوا الْمَفَاتِيحَ فِي كُوَّةٍ حَيْثُ أَرَاهَا، فَلَمَّا نَامُوا أَخَذْتُ الْمَفَاتِيحَ، فَفَتَحْتُ بَابَ الْحِصْنِ ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ. فَأَجَابَنِي، فَتَعَمَّدْتُ الصَّوْتَ، فَضَرَبْتُهُ فَصَاحَ، فَخَرَجْتُ ثُمَّ جِئْتُ، ثُمَّ رَجَعْتُ كَأَنِّي مُغِيثٌ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ، وَغَيَّرْتُ صَوْتِي، فَقَالَ مَا لَكَ لأُمِّكَ الْوَيْلُ قُلْتُ مَا شَأْنُكَ قَالَ لاَ أَدْرِي مَنْ دَخَلَ عَلَيَّ فَضَرَبَنِي. قَالَ فَوَضَعْتُ سَيْفِي فِي بَطْنِهِ، ثُمَّ تَحَامَلْتُ عَلَيْهِ حَتَّى قَرَعَ الْعَظْمَ، ثُمَّ خَرَجْتُ وَأَنَا دَهِشٌ، فَأَتَيْتُ سُلَّمًا لَهُمْ لأَنْزِلَ مِنْهُ فَوَقَعْتُ فَوُثِئَتْ رِجْلِي، فَخَرَجْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَقُلْتُ مَا أَنَا بِبَارِحٍ حَتَّى أَسْمَعَ النَّاعِيَةَ، فَمَا بَرِحْتُ حَتَّى سَمِعْتُ نَعَايَا أَبِي رَافِعٍ تَاجِرِ أَهْلِ الْحِجَازِ. قَالَ فَقُمْتُ وَمَا بِي قَلَبَةٌ حَتَّى أَتَيْنَا النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - فَأَخْبَرْنَاهُ.

---

(۱) شرح ابن بطال:۱۸۱/۵ وفتح الباری:۱۹۱/۶ وعمدة القاری: ۱۴/۳۷۴ – ۳۷۵.

(۲) الام للامام الشافعی:۳۵۷/۷.

(۳) اخرجه البخاری أیضًا فی الجهاد متصلا بعدهذا الحدیث رقم:۶۰۲۳ وفی المغازی باب قتل أبی رافع عبدالله بن أبی حقیق رقم:۴۰۳۸ - ۴۴۴۰ وقد تفرد به البخاری رحمه الله.

رجال الحدیث

① **علی بن مسلم** - دایحیی بن مسلم بن سعیدابوالحسن الطوسی رحمه الله دي دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۱)

② **یحیی بن زکریا** - دا ابوزانده یحیی بن زکریا کوفی رحمه الله دي دَدوی تذکره هم وړاندې تیره شوې ده (۲)

③ **ابی** - دَدې نه دَ یحیی پلار زکریابن ابی زائده مراددي دَدوی حالات کتاب الایمان باب فضل من استبرأ لدینه لاندې تیرشوی دی (۳)

④ **ابواسحاق** - دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی دي دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیره شوې ده (۴)

⑤ **براء بن عازب** رضي الله عنه - دا مشهورصحابی حضرت براء بن عازب بن الحارث حارثی دوسی رضي الله عنه دي دَدوی تذکره په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده (۵)

کتاب المغازی کښې دا روایت په تفصیل سره راروان دي په هغې کښې ابورافع عبدالله بن ابی حقیق دَ قتل بیان دي عبدالله بن عتیك رضي الله عنه دَ ابورافع په کورکښې ورننوتلو دَ شپې په تیاره کښې ئې په بستره باندې قتل کړې وو دَ قتل دامنصوبه هغه دَ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په اجازت سره جوړه کړې وه امام بخاری رحمه الله هم دې واقعه کښې دَ خوب په حالت کښې دَ مشرك دَ قتل په جواز باندې استدلال کړې دي

[حدیث نمبر ۲۸۶۰] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ - رضي الله عنهما - قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - رَهْطًا مِنَ الأَنْصَارِ إِلَى أَبِي رَافِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ بَيْتَهُ لَيْلاً، فَقَتَلَهُ وَهُوَ نَائِمٌ. [۳۸۱۲، ۳۸۱۴]

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد** - دا ابوجعفر عبدالله بن محمدبن عبدالله بن جعفربن الیمان جعفی بخاری رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الایمان باب امورالایمان لاندې تیره شوې ده (۶)

---

۱) کتاب الحج باب ذات عرق لاهل العراق.
۲) کتاب الوصایا باب قول الله تعالی ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ ﴾.
۳) کشف الباری: ۶۷۳/۲.
۴) کشف الباری: ۳۷۰/۲.
۵) کشف الباری: ۳۷۵/۲.
۶) کشف الباری: ۶۵۷/۱.

② **یحیی بنادم** - دا یحیی بن آدم بن سلیمان الاهوی رحمه الله دي ددوی تذکره تیره شوې ده. (۱) د باقی رجال د سند تذکره دباب په پومبی روایت کښې راغلې ده

بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم رهطا من الانصار الی أبی رافع فدخل علیه عبدالله بن عتیك بیته لیلا فقتله وهو نائم

روایت کښې دی چه رسول اکرم ﷺ یوڅو صحابه کرام ابورافع ته اولیګل حضرت عبدالله بن عتیك رضی الله عنه د شپې دهغه په کورکښې داخل شو او په اودو باندې نی هغه قتل کړو په دې روایت کښې تصریح ده چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه ابورافع په اودوقتل کړو.

بیته - دباء فتحه او یاء په سکون سره. ددې معنی ده کور منزل. مطلب دادې چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه د شپې د ابورافع کورکښې ننوتلو. دحموی اومستملی په روایت کښې دا یې تشدیدسره بیّته دي. په دې صورت کښې به دا لفظ د تبیت نه وی اود تبییت معنی د شپې په وخت په دښمن باندې حمله کول دی. (۲) مطلب دا چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه ابورافع د شپې په وخت قتل کړې وو.

د باب په دواړو روایتونوکښې د ابورافع د قتل قصه بیان کړې شوې ده امام بخاری رحمه الله پومبې روایت اوړد او دویم مختصرذکرکړې دي. پومبې روایت دعلی بن مسلم په طریق او دویم دعبدالله بن محمد په طریق سره. په دواړوکښې فرق دي چه په پومبې روایت کښې امام بخاری رحمه الله اودهغوی شیخ یحیی بن زکریا رحمه الله په مینځ کښې علی بن مسلم صرف هم یو واسطه ده او په دویم کښې عبدالله بن محمد او یحیی بن آدم دوه واسطې دی.

دحدیث باب نه مستنبط فوائد: - شراح حدیث ددې روایت نه مختلف فوائد مستنبط کړی دی

① دمشرکانو جاسوسی کول اودهغوی د غفلت نه فائده اوچتول او تکلیف ورکونکوباندې په بخبرتی کښې حمله کول جائزدی. (۳)

② ابورافع به رسول الله ﷺ سره دښمنی لرله او نورخلق به ئی هم په دې باندې تیارول هم په دې وجه هغه قتل کړې شو. ددې نه معلومه شوه چه که یوداسې مشرك ته د اسلام دعوت وراندې رسیدې وی نوهغه ته بیا دعوت ورکولونه وراندې هغه قتل کول جائزدی خو په اودو باندې دمشرك قتل هغه وخت جائز کیږی چه کله د وحی یا قرائن یا آثارنه دا معلومه شی چه هغه په خپل کفرباندې په سختئی سره کلك ولاړدې او دده خو هډو دمسلمانیدو امیدنه وو. (۴)

③ دریمه خبره ددې روایت نه دا معلومه شوه چه په جنګ کښې سختی اختیارول د دښمن د انبوه کثیره نه تعارض کول اودالله تعالی په لاړکښې خپل ځان په هلاکت کښې اچول جائزدی. (۵)

---

۱) کتاب الغسل باب الغسل بالصابغ ونحوه.

۲) إرشادالساری:۶/۴۹۸ وعمدة القاری:۱۴/۳۷۹.

۳) شرح ابن بطال:۵/۱۸۳ وفتح الباری:۶/۱۹۲ وعمدة القاری:۱۴/۳۷۸.

۴) فتح الباری:۶/۱۹۲.

۵) شرح ابن بطال:۵/۱۸۳.

ترجمة الباب سره مطابقت حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی **وهی ظاهرة فیما ترجم له، لان الصحابی طلب قتل أبی رافع وهو نائم، وإنما ناداه لیتحقق أنه هو، لئلا یقتل غیره ممن لاغرض له إذا ذاك فی قتله وبعد أن أجابه کان فی حکم النائم، لانه حینئذ استمر علی خیال نومه. بدلیل أنه بعد أن ضربه لم یفر من مکانه، ولاتحول من مضجعه حتی عاد إلیه فقتله** (۱)

یعنی ترجمة الباب سره د حدیث مطابقت ظاهردی خکه چه عبدالله بن عتیك رضی الله عنه ابورافع په اودو قتل کول غوښتل ابورافع ته هغه آوازونه خکه ورکړي وودي دپاره چه دا یقین اوشی چه واهم ابورافع دي ددده په خانی بل څوك قتل نه کړي شی د کوم په قتل سره چه دهغه دغه وخت کښي هیڅ غرض نه وو د عبدالله بن عتیك رضی الله عنه د آواز جواب ورکولو نه پس ابورافع د نائم په حکم کښي وو هغه وخت دي دوباره پوخ خوب کښي لاړو ددي دلیل دادي چه د عبدالله بن عتیك رضی الله عنه د توري زومبي کذار خولونه پس ابورافع نه خودخپل خانی نه اوتختیدو اونه د خپلي بستري نه اخوا دیخوا اوخوزیدو تردي چه ابن عتیك رضی الله عنه په دویم خل راغلو قتل نی کړو

باب ۱۵۳: لاتمنوا لقاء العدو

د ترجمة الباب مقصد -ددي باب لاندي امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه د دښمن د مقابله خواهش او تمنا کول جائزنه دی (۲)

[حدیث نمبر ۲۸۶۱- ۲۸۶۲] (۳) حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ يُوسُفَ الْيَرْبُوعِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْفَزَارِيُّ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ كُنْتُ كَاتِبًا لَهُ قَالَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى حِينَ خَرَجَ إِلَى الْحَرُورِيَّةِ فَقَرَأْتُهُ فَإِذَا فِيهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا الْعَدُوَّ انْتَظَرَ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ . ثُمَّ قَامَ فِي النَّاسِ فَقَالَ «أَيُّهَا النَّاسُ لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ - ثُمَّ قَالَ - اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَمُجْرِيَ السَّحَابِ وَهَازِمَ الأَحْزَابِ اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ».

رجال الحدیث

① **یوسف بن موسی** - دا ابویعقوب بن موسی بن عیسی المروزی رحمه الله دي ددوی تذکره تیره شوې ده (۴)

---

(۱) فتح الباری: ۶/ ۱۹۲.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/ ۲۷۹.

(۳) قد مر تخریجه فی الجهاد **باب الجنة** تحت بارقة السیوف رقم: ۲۸۱۸.

(۴) کتاب الجمعة باب هل علی من **لم یشهد الجمعة** غسل من النساء والصبیان وغیرهم.

② **عاصم بن یوسف الیربوعی**:- دا ابوعمرو عاصم بن یوسف الیربوعی رحمه الله دي (۱) دوی دَ دي محدثینونه دَ حدیث روایت کړي دي ابواسحاق ،ابراهیم بن محمدالفزاری، اسرائیل بن یونس، حسن بن عیاش، حماد بن شعیب الحمانی، ابوالاحوص سلام بن سلیم او فضیل بن عیاض رحمهم الله دَدوی نه روایت کونکی تلامذه کښې ابوشیبه ابراهیم بن ابی بکر بن ابی شیبه ابراهیم بن القعقاع ابراهیم بن یعقوب الجوزجانی ابوعمرو احمدبن حازم ابوبکر احمدبن ابی خیثمه ابوبکر احمدبن محمدالبغدادی احمدبن منصور اواحمد بن یوسف السلمی غوندي اعلام حدیث شامل دی. (۲)

امام بخاری رحمه الله اودَدوی نه علاوه امام نسائی او امام ترمذی رحمهماالله هم دَدوی نه روایات اخستی دی. (۳) ټولوائمه دَ جرح اوتعدیل دَدوی توثیق کړي دي. (۴)

③ **ابواسحاق الفزاری**:- دا ابراهیم بن محمد الفزاری رحمه الله دي دَدوی تذکره وړاندي تیره شوې ده. (۵)

④ **موسیٰ بن عقبه**:- داموسیٰ بن عقبه الاسدی المدنی رحمه الله دي دَدوی تذکره وړاندي تیره شوې ده. (۶)

⑤ **سالم ابوالنضر**:- دا ابوالنضرسالم بن امیه المدنی القرشی التمیمی رحمه الله دي دَدوی تذکره وړاندي تیره شوې ده. (۷)

⑥ **عبدالله بن ابی اوفی** رضی الله عنه:- دامشهورصحابی دي دَدوی تذکره وړاندي تیره شوې ده. (۸)

کنت کاتباله:- دَ له دَ ضمیرمرجع عمربن عبدالله دي. سالم ابوالنضرداوئیل غواړی چه زه دَ عمربن عبدالله کاتب وو. هم دغه روایت امام بخاری رحمه الله **باب الجنة تحت بارقة السیوف** لاندې نقل کړي دي. اوهلته علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه "ه" ضمیردَ عبدالله بن ابی اوفی طرف ته راجع دي. علامه قسطلانی رحمه الله دلته فرمائیلی دی چه دَ ترجمة الباب ددې روایت نه دَدغه دواړوحضراتو دَ قول تغلیط کیږی. ځکه چه دلته سالم پخپله تصریح کړي ده چه هغه دَعمربن عبدالله کاتب وو. لهذا داویناکول چه دَ له ضمیرمرجع عبدالله بن ابی اوفی دي صحیح نه ده. (۹)

---

۱) الثقات لابن حبان:۵۰۸/۸.

۲) دَ شیوخ او تلامذه دَتفصیل دَپاره اوګورئی تهذیب الکمال: ۵٤۹/۱۳.

۳) تهذیب الکمال:۵۵۰/۱۳.

٤) الثقات لابن حبان:۵۰۸/۸ والجرح والتعدیل رقم الترجمة: ۱۹٤۰ وتهذیب التهذیب:۶۰/۵.

۵) کتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمعة.

۶) کتاب الوضوء باب اسباغ الوضوء.

۷) کتاب الوضوء باب المسمح علی الخفین.

۸) کتاب الوضوء باب من لم یری الوضوء إلا من المخرجین.

۹) إرشاد الساری:۵۰۰/۶.

أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم في بعض أيامه....

سالم ابوالنضر وائی چه کله هغه عمربن عبدالله سره د خارجیانوسره د جنګ دپاره اووتلو نو د عبدالله بن ابی اوفی د طرف نه چه کوم خط راغلو هغه ما لوستلي وو په هغې کښې لیکلی وو رسول الله ﷺ دښمن سره د جنګ په وخو کښې د زوال آفتاب انتظار کولو د ظهر د زوال نه پس یخه هوا چلیږی په بدن کښې تازه والي پیدا کیږی په دې وجه رسول الله ﷺ د جنګ شروع دپاره د زوال انتظار اوکړو (۱). شارحینو دې نور هم حکمتونه بیان کړی باب کان النبی صلی الله تعالى عليه وسلم إذا لم يقاتل أول النهار أخر القتال حتى تزول الشمس لاندې د دې تفصیل تیر شوې دې

قوله: ثم قام في الناس فقال: لاتمنوا لقاء العدو وسلوالله العافية: بیا حضورپاك ﷺ خلقوته خطاب فرمائیلوسره اووئیل أيها الناس! دښمن سره د مقابله کولو خواهش مه کوئی بلکه د الله تعالى د امن اوعافیت دعا کوئی دلته اشکال پیدا کیږی چه دښمن سره د مقابله کولو خواهش کول جهاد دې اوښکاره خبره ده چه جهاد طاعت دې نو حضورپاك بیا د طاعت د خواهش کولونه ولې منع اوفرمائیله؟

د دې جواب دادې چه سړی ته خپل انجام معلوم نه وی اوداامکان یقیناً مسترد کولې نه شی چه هغوی ښه په کلکه دښمن سره د جنګ او کامیابیدو په اراده سره مقابله دپاره اوځی خو په عین وخت کښې هغوی ته د خپل غزائم او ارادو د پوره کولو موقع ملاؤنه شی او د موانع او شدائد رفع کیدل او د اسباب پیدا کیدل د هغوی په اختیار کښې نه وی بلکه حقیقت خو دادې چه خپل اندامونه او جوارح اوبه خپلو ارادو باندې د هغوی هیڅ تصرف نه وی مشهوره واقعه ده چه په غزوه خیبر کښې یوسړي په وینو رنګ بنګ وو او د زخمونو طاقت نه لرلو د وجه نه هغه خودکشی اوکړه (۲).

دا واقعه د دې خبرې دلیل دې چه سړې د خپل انجام نه بې خبره وی هغه ته پته نه لګی چه په سختو او مصیبتونو کښې به هغه ترکومې صبر کولې شی. هغه ته معلومه نه وی چه په جنګ کښې به هغه ثابت قدم وی که تختی به؟ د الله تعالى د رضا دپاره به جنګیږی که د ریا او سُمعه دپاره؟ په جنګ کښې به د شریعت د احکامو التزام اوکړې شی اووکه نه؟

دویمه وجه داده چه دښمن سره د مقابله تمناکولو کښې د عُجب شائبه ده په دې سره لکه چه په خپل نفس اوقوت باندې یقین اوتوکل او د دښمن د کمزورۍ ښکاریدو تاثر ملاویږی په دې وجه حضورپاك د دښمن د مقابله خواهش کولونه منع کړې او د عافیت او سلامتئی د دعا تلقین اوکړو (۳) حضرت ابوبکر صدیق ﷺ ښه فرمائیلی لان أعافى فاشكر أحب إلى من ان ابتلى

---

(۱) فتح الباری: ۱۴۹/۶ باب كان النبي صلى الله تعالى عليه وسلم إذا لم يقاتل أول النهار أخر القتال حتى تزول الشمس

(۲) إرشاد الساری: ۴۹۹/۶.

(۳) فتح الباری: ۱۹۳/۶ إرشاد الساری: ۶۹۹/۶ وتكملة فتح الملهم: ۳۴/۳.

فاصبر (۱) عافیت کښې اوسیدل او په دې شکرادا کول زمادې نه ډیرخوښ دی چه په څه مصیبت کښې اخته شم او په هغې باندې صبراوکړم حضرت علی رضی الله عنه خپل خونی ته اووئیل لاتدع أحدا إلى لمبارزة ومن دعاك إليها فاخرج إليه لانه باغ، والله قد ضمن نصر من بغى عليه. (۲)
یعنی چاته د جنګ دعوت مه ورکوه خوکه تاله څوك د جنګ دعوت درکړی نوهغوی سره جنګیږه ځکه چه هغه باغی دې اوالله تعالی دباغیانو د جنګ کونکود نصرت او امداد ضمانت ورکړې دې.
دښمن ته د جنګ دعوت ورکولوحکم: - حسن بصری رحمه الله د حدیث باب نه استدلال کولوسره فرمانیلی چه دښمن ته د جنګ دعوت ورکول مکروه دی (۳) د امام ثوری اوزاعی احمدبن حنبل او اسحاق بن راهویه رحمهم الله هم دغه رائې ده. (۴) علامه ابن منذر فرمانیلی دښمن له د امیرپه اجازت سره دعوت مبارزت ورکول جائزدی په دې باندې هغه اجماع نقل کړې ده (۵) دامام مالك رحمه الله او امام شافعی رحمه الله په نیز دعوت مبارزت ورکول جائزدی. او په دې کښې دامیراجازت هم ضروری نه دې. (۶) دامام مالك رحمه الله نه د داسې مجاهد باره کښې تپوس اوکړې شوچه د صف د مینځ نه "من یبارز" چغه اوچته کړی اودښمن ته د مبارزت دعوت ورکړی چه څوك دې چه ماسره مقابله اوکړی؟ نوامام جواب ورکړو ذلك إلى نيته، إن كان يريد بذلك وجه الله تعالى فارجو أن لايكون به باس، قد كان فعل ذلك من مضى. (۷) مطلب دادې چه د مجاهد په نیت باندې موقوف دی که چرې په دعوت مبارزت سره دهغه مقصد دالله تعالی رضاحاصلول وی نوزما امیددې چه داسې کولوکښې هیڅ حرج نشته اسلاف هم دا طریقه اختیارکړې وه.
چنانچه انس بن مالك رضی الله عنه روایت دې چه براء بن مالك مرزبان ته د مبارزت دعوت ورکړو اوهغه ئی قتل کړو. (۸) دغه شان ابوقتاده رضی الله عنه وائی چه د حنین په ورځ ما یوسړی ته دمقابله دعوت ورکړو اوقتل مې کړو نورسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه مال اسباب ماته راکړل (۹) علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی د ابوقتاده رضی الله عنه په روایت کښې دا تصریح نشته چه هغه د مبارزت دعوت د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اجازت اخستې وو. (۱۰)

---

۱) شرح ابن بطال: ۱۸۵/۵ فتح الباری:۱۹۳/۶ إرشادالساری:۴۹۹/۶ وعمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.
۲) شرح ابن بطال:۱۷۵/۵ إرشاد الساری:۴۹۹/۶ وعمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.
۳) فتح الباری:۶/ ۱۹۳.
۴) شرح ابن بطال:۵/۱۸۵ وعمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.
۵) شرح ابن بطال:۵/۱۸۵ وعمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.
۶) شرح ابن بطال:۵/ ۱۸۵ وعمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.
۷) شرح ابن بطال:۵/۱۸۵ وعمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.
۸) شرح ابن بطال:۵/۱۸۶ وعمدة القاری: ۳۸۰/۱۴ بل اوګورنی الاصابة فی تمییز الصحابة: ۱۴۴/۱.
۹) شرح ابن بطال:۵/۱۸۶ وعمدة القاری: ۳۸۰/۱۴.
۱۰) شرح ابن بطال:۱۸۶/۵.

قوله فاذا لقيتموهم فاصبروا - کله چه دښمن سره ستاسو مقابله اوشی نو بیا د صبر او ثابت قدمئی نه کار اخله مطلب دا چه اول خو د مقابله خواهش مه وه خو چه کله مقابله راشی نو بیا نبه په بهادرئی سره جنګیږه ددې جمله تشریح وراندې تیره شوې ده

قوله أن الجنة تحت ظلال السيوف - جنت د تورو د سوری لاندې دې د تورود سوری د لاندې څه مطلب دې؟ په دې باندې تفصیلی بحث وراندې تیرشوې دې

قوله ثم قال: اللهم منزل الكتاب، ومجري السحاب وهازم الاحزاب اهزمهم وانصرنا عليهم: بیاحضورپاک اوفرمائیل ای د قرآن پاک نازل کونکی ذاته اوریخې شړونکیه اودکافرانو لښکرو ته ماتې ورکونکیه دوی ته ماتې ورکړه اوددوی په مقابله کښې زمونږ امداد اونصرت اوکړه

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې دعاکښې رسول الله ﷺ د الله تعالی د نصرت د مختلف صورتونوطرف ته اشاره اوکړه د کتاب نه د قرآن مجیدآیت ﴿ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ ﴾ طرف ته اشاره ده مجری السحاب نه د اوریخوپه تسخیرکښې د الله تعالی د قدرت طرف ته اشاره ده اوهغه هواګانوته په خپله رضاباندې حرکت ورکوی خود هوادتیزو چپو چلیدونه باوجود اوریځ کله د خپل ځائی نه بې حرکته پاتې وی کله د باران اوبه راوورته وی اوکله نه راوروی نود اوریخو په حرکت سره په جهادکښې د مجاهدینو په حرکت کښې امداد طرف ته اشاره ده په خپل ځائې باندې حصاری اوریخوسره د اهل اسلام طرف ته وراندې شوی لاسونه منع کولوطرف ته اشاره ده د انزال مطرنه د مال غنیمت د حصول طرف ته اشاره ده هازم الاحزاب نه دې خبرې طرف ته اشاره ده چه په دعاکښې د مخکینو نعمتونو حواله هم ورکول پکاردی د الله تعالی په ذات باندې پوره توکل کول اوداعقیده لرل پکاردی چه د شرک ر پوره کونکې هم هغه یوذات دې بیاحافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائیل چه په دې دعا سره خبردارکړې شوی دی چه مسلمانانوته به دریو لوئی نعمتونه ملاویږی

① د انزال کتاب نه اخروی نعمت حاصل شو دې نه مراد اسلام دې ② اجراء سحاب نه دنیوی نعمت حاصل شوې دې نه مراد رزق دې ③ هزیمه الاحزاب نه د مذکوره دواړه نعمتونود تحفظ نعمت حاصلیدو طرف ته اشاره ده (۱)

احدیث نمبر ۲۸۶۲] وَقَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ كُنْتُ كَاتِبًا لِعُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ فَأَتَاهُ كِتَابُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى - رضى الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ». [ر: ۲۶۶۳]

دا تعلیق نه دې بلکه په سابق سند باندې معطوف دې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه دا

---

(۱) فتح الباری: ۶/۱۹۳.

روایت هغوی سره صرف هم په یوسند سره طویل اومختصر دواړه شان مروی دي (۱) د ابوذر په نسخه کښې طویل اومختصر دواړه روایات ذکردی بعض حضراتو صرف مختصر روایت نقل کړي دي (۲)

[حدیث نمبر ۲۸۶۳] وَقَالَ أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «لاَ تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا».

رجال الحدیث

① **ابوعامر** - دا ابوعامرعبدالملك بن عمرو عقدی رحمه الله دي (۳) علامه کرمانی رحمه الله فرمائیلی چه کیدي شی داعبدالله بن براد اشعری دي دادهغه وهم دي (۴)

② **مغیره بن عبدالرحمن**: دامغیره بن عبدالرحمن حزامی رحمه الله دي دَدوی تذکره تیره شوي ده (۵)

③ **ابی الزناد**:- داعبدالله بن ذکوان مدنی رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الایمان باب حب الرسول من الایمان لاندي تیره شوي ده (۶)

④ **اعرج**:- دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدنی رحمه الله دي دَدوی تذکره هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوي ده (۷)

⑤ **ابوهریره** رضی الله عنه:- دَدوی تفصیلی تذکره کتاب الایمان با أمور الایمان لاندي تیره شوي ده (۸)

باب ۱۵۴: الحرب خدعة

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه جنګ دَدهوکي فریب او پټ چل ول نوم دي. دښمن ته ماتي ورکول اوښکته کولودَپاره داسې پټ چلونه کولوکښې هیڅ مضائقه اوبدیت نشته. والله اعلم.

[حدیث نمبر ۶۵-۲۸۶۴] (۹) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ

---

۱) فتح الباری:۶/۱۹۴. إرشادالساری:۶/۵۰۰.

۲) فتح الباری:۶/۱۹۴ وإرشادالساری:۶/۵۰۰.

۳) فتح الباری:۶/۱۹۴. إرشادالساری:۶/۵۰۰ ابوعامرعقدی تذکره وړاندي تیره شوي ده کشف الباری:۱/۶۵۱.

۴) فتح الباری:۶/۱۹۴. إرشادالساری:۶/۵۰۰.

۵) الاستسقاء باب دعاء النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: واجعلها سنین کسنی یوسف.

۶) کشف الباری:۲/۱۰.

۷) کشف الباری: ۲/۱۱.

۸) کشف الباری:۱/۶۵۹.

۹) أخرجه أیضًا:۱/۴۳۹ فی الخمس باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: أحلت لکم الغنائم، و۱/۵۱۱ فی المناقب باب علامة النبوة فی الاسلام و۲/۹۸۰ فی الایمان والنذور.... [بقیه برصفحه آئنده...

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - عَنِ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «هَلَكَ كِسْرَى ثُمَّ لَا يَكُونُ كِسْرَى بَعْدَهُ، وَقَيْصَرُ لَيَهْلِكَنَّ ثُمَّ لَا يَكُونُ قَيْصَرُ بَعْدَهُ، وَلَتُقْسَمَنَّ كُنُوزُهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ». وَسَمَّى الْحَرْبَ خُدْعَةً.

[حديث نمبر ۲۸۶۵] حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَصْرَمَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - قَالَ سَمَّى النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - الْحَرْبَ خُدْعَةً [۲۹۵۲، ۳۴۲۲، ۶۲۵۵]

[حديث نمبر ۲۸۶۶] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رضي الله عنهما - قَالَ قَالَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - «الْحَرْبُ خُدْعَةٌ».

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد**:- دا ابوجعفر عبدالله بن محمد جعفی رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الایمان باب أمور الایمان کښې وړاندې تیره شوې ده. (۱)

② **عبدالرزاق**:- دا ابوبکر عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانی یمانی رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الایمان باب حسن إسلام المرء لاندې تیره شوې ده. (۲)

③ **معمر**:- دا معمر بن راشد ازدی بصری رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیره شوې ده. (۳)

④ **همام**:- دا همام بن منبه بن کامل بن سیج بن ذی کبار الیمانی البصری رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب العلم باب السمر في العلم لاندې تیره شوې ده. (۴)

هلك كسرى، ثم لايكون كسرى بعده، وقيصر ليهلكن ثم لايكون قيصر بعده، ولتقسمن كنوزهما في سبيل الله

کسری هلاك شو بیا به دَهغه دویم کسری نه وی او قیصر به ضرور هلاکیږی دَهغه نه پس به بیا دویم قیصر نه وی

کسری:- په کاف باندې کسره او فتحه دواړه صحیح دی ابن الاعرابی وانی چه کسره فصیح لغت دي هم دغه رائې د ابوحاتم هم ده کسریٰ دَ فارسیانو په تخت ناستو لقب دي او دَخسره

...بقیه ازحاشیه گذشته] باب کیف کانت یمین النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وعندمسلم فی صحیحه: ۳۹۶/۲فی الفتن. باب هلاک کسری وقیصر رقم:۲۹۱۸وعندالترمذی:۴۵/۲ فی الفتن باب ماجاء إذا ذهب کسری فلا کسری بعده رقم:۲۱۲۷.

۱) کشف الباری:۶۵۷/۱.

۲) کشف الباری:۴۲۱/۳.

۳) کشف الباری:۳۲۱/۴.

۴) کشف الباری:۳۱۷/۴.

معرب دي ارقیصر د روم دبادشاهانو لقب دي (۱)
په دي روایت کښي رسول الله ﷺ د روم اوفارس ناقابل تسخیر او مستحکم حکومتونه هلاک اوبربادکیدو پیشنګوئی فرمائیلي ده روم اوفارس دهغه وخت د ټولو نه مضبوط او طاقتور حکومتونه وو امریکه چه سپرپاور استیټ دي او په یوه زمانه کښي داحیثیت روس ته هم حاصل وو دغه شان روم اوفارس دخپل وخت سپرپاور حکومتونه وو تاریخ مشاهده کړي ده چه د رسول الله ﷺ د دغه پیشنګوئی نه لږه موده پس د روم او فارس سلطنت ته د زوال داسي ګونړي اولګیدو چه د شکست او خواره واره کیدونه پس نه په روم کښي څوک قیصر جوړشو او نه د فارس اوسیدونکو چرته د یوکسری شکل اولیدلو.

د روایات تعارض اودهغې حل: دلته اشکال کیږی چه د روایت باب جمله هلك کسری کښي په صیغه د ماضی تصریح ده چه کسری هلاك شو اودده نه پس به یوکسری پاتي نه شی دغه شان د صحیح مسلم په روایت کښي **قدمات کسری فلا کسری بعد** (۲) الفاظ واردی په دي کښي قد حرف تاکیدسره په زمانه ماضی کښي دکسری دهلاکت خبر ورکړي شو خو په جامع ترمذی کښي هم دغه روایت عن سعیدبن المسیب عن أبي هریرة په طریق باندي مروی دي په هغي کښي دی: **إذا هلك کسری فلاکسری بعد، وإذا هلك قیصر فلاقیصر بعد** (۳) اذا حرف شرط د مستقبل دپاره راځی. دَدي نه معلومه شوه چه هغه وخت کسری اوقیصر دواړه ژوندی وو او رسول اکرم ﷺ په مستقبل کښي دهغوی دهلاکت پیشنګوئی کړي وه اوتاریخی حقیقت هم دغه دي چه د فارس آخری کسری د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه په خلافت کښي هلاك شوي وو

علامه قرطبی په دواړو روایتونوکښي تطبیق ورکولوسره وائی چه په کومو روایاتوکښي په صیغه د ماضي قدمات کسری اوهلك کسری الفاظ دی ممکن دی چه داسي روایات ابوهریره رضی الله عنه د کسری د هلاکت نه پس د رسول الله ﷺ نه اوریدلی وی او په کومو روایاتوکښي چه په مستقبل کښي د کسري دهلاکت پیشنګوئی ورکړي شوي ده هغه نی د کسری دهلاکت نه وړاندي اوریدلی وی (۴)

علامه قرطبی رحمه الله دا توجیه زمونږ په نیز صحیح نه ده اشکال خودادي چه د کسری هلاکت د رسول الله ﷺ په زمانه کښي نه دي شوي بلکه دحضرت عثمان رضی الله عنه په دورخلافت کښي شوي بیا داتوجیه څنګه صحیح کیدي شی چه په کومورواياتوکښي د کسری هلاکیدل ماضی سره تعبیرکړي شوی دی ممکن ده چه هغه روایات راوی د کسری د هلاك کیدو نه وړاندي اوریدلی وی حقیقت خودادي چه دا پیشنګوئی ده اود یقینی کیدو د وجه نه دکسری اودهغه د سلطنت هلاك کیدل ماضی سره تعبیرکړي شوی دی. والله اعلم

---

۱) فتح الباری: ۶/۷۷۶ کتاب المناقب باب علامة النبوة فی الاسلام.
۲) صحیح مسلم: ۲/۳۹۶ کتاب الفتن.
۳) جامع الترمذی: ۲/۴۵.
۴) إرشاد الساری: ۶/۵۰۰ وفتح الباری: ۶/۷۷۷.

علامه قرطبی رحمه الله دویمه تطبیق وړکړې دې چه لفظ هلك او مات کښې معنا تغیر دې په روایت باب کښې دهلاکت نه مراد د کسری سلطنت د هلاکت طرف ته اشاره ده اود صحیح مسلم په روایت کښې پخپله د کسری د مرګ طرف ته اشاره ده لکه چه په دواړو روایتونو کښې پیشنګوئی ده اود یقینی کیدو د وجه دکسری اودهغه د سلطنت هلاك کیدل ماضی سره تعبیرکړې شوی دی

د عربوعادت دې چه د کومې واقعه پیښیدل په مستقبل کښې یقینی وی هغه د ماضی په صیغه کښې بیانوی لکه چه قرآن مجید کښې احوال قیامت د ماضی په صیغوکښې بیانولې شی د سورت نحل آیت ﴿ اَتٰۤی اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْنَ ﴾ کښې پیښه شوې واقعه ماضی سره تعبیرکړې شوې ده حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی چه دویم تطبیق اولی دې خکه چه د روایاتومخرج هم یودې په دې صورت کښې دا په تعددباندې محمول کول به خلاف الاصل اوګرځی (۱)

قوله: وقیصر لیهلکن :- قیصر مبتداء اوعلمیت وعجمة د وجه نه غیرمنصرف دې لیهلکن د دې خبردې بعض نسخوکښې ولاقیصر الفاظ دې په دې صورت کښې قیصرد حرف نفی نه پس واقع دې او په وجه د تنکیرعلمیت زائل کیدود وجه منصرف دې (۲)

قوله: لتقسمن کنوزهما فی سبیل الله :- یعنی د قیصر اوکسری دواړو خزانې به د الله تعالی په لارکښې تقسیم کولې شی کنوز د کنز جمع ده هغه مال چه په زمکه کښې دفن وی یاچرته هم ذخیره کړې شوې وی هغې ته کنزوئیلې شی امام شافعی رحمه الله فرمائی دا پیشنګوئی رسول الله ﷺ قریشوته د تسلئی دپاره فرمائیلې وه د جاهلیت په زمانه کښې د قریشو تجارتی قافلې به عراق اوشام ته تللې کله چه د قریشو اکثرخلقواسلام قبول کړو نو دهغوی اندیښنه وه چه هسې نه دښمن د عراق اوشام طرف ته تلونکې تجارتی قافلې په لار کښې د هغوی د اسلام راوړلو د وجه نه بندې نه کړی رسول الله ﷺ د تطبیب قلوب او تسلئی دپاره اوفرمائیل تاسو ته به هیڅ خطره نه وی په روم کښې به نه قیصر پاتې شی اونه په فارس کښې کسری بلکه دهغوی قیمتی مالونه اوخزانې به په مسلمانانوکښې تقسیمیږی (۳)

قوله: وسمی الحرب خدعة :- یعنی رسول الله ﷺ جنګ ته مکراو فریب اوفرمائیلو.

د خدعه مطلب :- د خدعه په ضبط کښې پنځه صورتونه ذکرکړې شوی دی او په هرصورت کښې دډې معنی مختلف ده. ① خاء په ضمه اودال په سکون سره دډې معنی ده جنګ دهوکه فریب (۴)

② دخاء ضمه اودال فتح سره په دې صورت کښې همزه او لمزه په شان مبالغه صیغه ده.

---

۱) فتح الباری:۷۷۷/۶.
۲) فتح الباری:۷۷۷/۶.
۳) عمدة القاری:۳۸۱/۱۴ وإرشاد الساری:۵۰۱/۶.
۴) إرشاد الساری:۵۰۱/۶.

یعنی جنګ سړی په ډیره دهوکه کښې اچونکې څیزدې د یوې لمحې غفلت او بې پرواهنی په نتیجه کښې هغوی یولوئی خطرې سره مخ کولې شی لهذا په جنګ کښې دهرقسم صورت حال سره مخ کیدودپاره هروخت بیدار او چست اوسیدل پکاردی او دښمن سپک ګنړلوسره غافل کیدل نه دی پکار (۱)

② د ځاء اودال دوارو فتح سره د خادع جمع ده یعنی دهوکه ورکونکې په دې صورت کښې به د الحرب خدعة مطلب داوی جنګ کونکی دهوکه بازوی (۲)

③ د ځاء کسره اودال په سکون سره ددې معنی ده حقیقت پټولوسره دهغې خلاف ښکاره کول (۳)

⑤ پنځم اوآخری صورت دادې چه خدعة د ځاء فتحه او دال سکون سره اوهم دغه افصح هم دې ابوذر هروی او قزاز ددې افصح کیدو باندې جزم کړې دې په دې صورت کښې د فعلة په وزن باندې کوم چه د مرة دپاره راځی یعنی په جنګ کښې یوځل چل ول کولوسره کامیابی حاصلیږی. دخدعة ددې ضبط باره کښې ثعلب وائی بلغنا أنها لغة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یعنی مونږ ته دا روایت رارسیدلې دې اوهم دغه د رسول الله ﷺ لغت دې د ثعلب ددې قول وضاحت کولوسره ابوبکربن طلحه وائی أراد ثعلب أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم کان یستعمل هذه البنیة کثیرًا اوجازة لفظها ولکونها تعطی معنی الاخیرتین، ویعطی معناها أیضًا الامر باستعمال الحیلة مهما أمکن ولومرة وإلا فقاتل فکانت مع اختصارها کثیرة المعنی (۴)

د ثعلب مقصد دادې چه رسول الله ﷺ به اکثرهم دغه صیغه استعمالوله. ددې یوه وجه خوداده چه دا صیغه مختصر مګرجامع او د بلاغت نه ډکه ده دویمه وجه داده چه دا د باقی دوارو صیغو (خُدْعَة اوخُدَعَة) معنی هم ورکوی. دریمه وجه داده چه ددې معنی دې حکم ته هم متضمن ده چه کله هم موقع ملاؤشي چال نه کار اخلئی سره ددې چه یوځل ولې نه وی ګنی جنګیږئی. خلاصه داده چه دا صیغه دمختصرکیدو سره کثیرالمعانی ده.

دخدعة په آخره کښې تاء مدوره وحدت باندې دلالت کولودپاره ده. مطلب دادې چه رسول الله ﷺ مسلمانانوته په جنګ کښې د چال چلولوترغیب ورکړې دې چه دښمن ته فریب ورکوئی سره ددې چه یوځل ولې نه وی. یا حضورپاک مسلمانانوته دحزم احتیاط او بیدار اوسیدو تلقین فرمائیلې دې چه دښمن کمزورې ګنړلوسره غفلت نه دی کول پکار سره ددې چه دهغوی د طرف نه د دهوکه اوفریب هم یوه واقعه درپیښه شی په هغې سره مسلمانانوته غیرمعمولی نقصان رسیدلې شی (۵)

---

۱) فتح الباری:۱۹۵/۶.
۲) فتح الباری:۱۹۵/۶.
۳) فتح الباری:۱۹۵/۶.
۴) فتح الباری:۱۹۵/۶.
۵) فتح الباری:۱۹٤/۶ وعمدة القاری:۳۸۲/۱٤.

په جنګ کښې د دهوکه حکم - په جنګ کښې د دهوکه هریوصورت اختیارول جائزدی علامه نووی رحمه الله په دې باندې جمهورو اتفاق نقل کړې دی [۱]. البته داسې صورت اختیارکول جائزنه دی په کوم سره چه دعهدوپیمان خلاف ورزی لازم راځی حضرت عمر رضی الله عنه به مختلف بلاد اوامصارته لیکلی شوو لښکرو ته لکل چه کوم سړې عجمی کافر د امان ورکولونه پس قتل کړی دهغې په بدله کښې به هم هغه قتل کوم [۲].

دخداع دوه مثالونه - مشهورمحدث عبدالله بن ابی جمره په جنګ کښې د خداع دوه مثالونه ذکرکړی دی ① یو خودا چه ته کله دښمن خپل طرف ته په راتلو اوویني نو زړ هغوی ته وایه تاسو پسې شاته څوک راروان دی حالانکه شاته هیڅ څوک هم نه وی کله چه هغوی شاته اوګوری نوتاسو حمله اوکړئی اوهغه قتل کړئي [۳] ② یابیاهغوی ته دااووایه چه ستاسود کجاوې دا رسئی ولې سسته ده؟ آیا ته مونږ ته دخپلې شهسوارنې یوه نمونه خودلې شې؟ کله چه کجاوې طرف ته دهغه توجه پیداشی نوته هغه قتل کړه [۴].

باب ۱۵۵: الکذب فی الحرب

د ترجمة الباب مقصد - په باب سابقه کښې د خداع فی الحرب د جواز بیان وو دلته دې باب لاندې امام بخاری رحمه الله کذب في الحرب حکم خودل غواړی یعنی چه کذب في الحرب جائزدې که نه؟ که چرې جائزدې نو صراحتًا جائزدې که تلویحًا؟ [۵].

[حدیث نمبر ۲۸۶۷] [۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضی الله عنهما - أَنَّ النَّبِيَّ - صلی الله علیه وسلم - قَالَ «مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الأَشْرَفِ، فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ». قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ «نَعَمْ». قَالَ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ هَذَا - يَعْنِي النَّبِيَّ - صلی الله علیه وسلم - قَدْ عَنَّانَا وَسَأَلَنَا الصَّدَقَةَ، قَالَ وَأَيْضًا وَاللَّهِ قَالَ فَإِنَّا قَدِ اتَّبَعْنَاهُ فَنَكْرَهُ أَنْ نَدَعَهُ حَتَّى نَنْظُرَ إِلَى مَا يَصِيرُ أَمْرُهُ قَالَ فَلَمْ يَزَلْ يُكَلِّمُهُ حَتَّى اسْتَمْكَنَ مِنْهُ فَقَتَلَهُ. [ر: ۲۳۷۵]

رجال الحدیث

① **قتیبه بن سعید**:- دا ابورجاء قتیبه بن سعید بن جمیل بن طریف ثقفی رحمه الله دي دهغوی حالات کتاب الایمان باب إفشاء السلام من الاسلام لاندې تیرشوی دی [۷].

---

[۱] إرشادالساری: ۶/۵۰۰ - ۵۰۱.
[۲] فتح الباری: ۶/۱۹۵.
[۳] بهجة النفوس لابن أبی جمرة: ۲/۱۲۱.
[۴] بهجة النفوس لابن أبی جمرة: ۲/۱۲۱.
[۵] عمدة القاری: ۱۴/۳۸۳ وإرشاد الساری: ۶/۵۰۲.
[۶] مرتخریجه فی کتاب الرهن. باب رهن السلاح رقم: ۲۵۱۰.
[۷] کشف الباری: ۲/۱۸۹.

② **سفیان** - دا سفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی کوفی رحمه الله دی د ده تفصیلی تذکره کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا او أخبرنا أنبانا لاندې تیره شوې ده (۱)

③ **عمرو بن دینار** - دا ابومحمد عمرو بن دینار مکی جمحی دې دَدوی تذکره کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیره شوې ده (۲)

④ **جابر بن عبدالله** - دا مشهور صحابی دې دَدوی تذکره تیره شوې ده (۳)

قوله أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم قال: من لكعب بن الاشرف، فانه قد آذى الله ورسوله؟ قال محمد بن مسلمة: أتحب أن أقتله يارسول الله؟ قال نعم...: په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل څوك دې چه دَ کعب بن اشرف کار تمام کړی ځکه چه هغه الله تعالی اودَهغه رسول ته تکلیف رسولي دې حضرت محمد بن مسلمه عرض اوکړو آیا تاسو دا خوښوئی چه زه هغه قتل کړم؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل او.

قوله فأتاه فقال: إن هذا يعني النبي صلى الله تعالى عليه وسلم قد عنانا وسألنا الصدقة قال: وأيضًا والله لتملنه...: دوی کعب بن اشرف له راغلو محمد بن مسلمه اووئیل دې سړی (رسول اکرم ﷺ) مونږ په مشقت کښې اچولي یو اوهغه زمونږ نه د صدقه مطالبه کوی. کعب بن اشرف اووئیل په الله تعالی قسم دې چه تاسو به دَده نورتنګ شئ.

قوله قال: فأنا قد اتبعناه فنكره أن ندعه، حتى ننظر إلى ما يصير أمره: محمد بن مسلمه اووئیل مونږ دَهغه اتباع کړې ده په دې وجه مونږ دا نه غواړو چه هغه پریږدو تردې چه مونږ هغه سړه کیدونکې انجام اووینو. دَمغازی په روایت کښې دی فائذن لی أن أقول شيئًا قال نعم. یعنی په دې موقع باندې محمد بن مسلمه دَ رسول الله ﷺ په خدمت کښې دا هم عرض کړې ووچه تاسو ماته اجازت راکړئی چه څه خبره اوکړم (مطلب داچه داسې ذومعنی او مبهم خبره اوکړه چه دَدې خیال اوبرابروی اوماته دَهغه قتل آسان شی) نوحضور پاك ﷺ اجازت ورکړو. په مغازی کښې داواقعه په تفصیل سره راروانه ده (۴)

د صریح کذب حکم:- په حدیث باب کښې محمد بن مسلمه رضی الله عنه کعب بن اشرف سره چه کومه مکالمه اوکړه په هغې کښې دَ صریح کذب تصریح نشته علامه قسطلانی رحمه الله فرمائیلی چه دا تعریض دې. البته هم دغه روایت د وړاندې باب لاندې نقل دې په دې کښې دَ صریح کذب

---

۱) کشف الباری: ۱۰۲/۳.
۲) کشف الباری: ۳۰۹/٤.
۳) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه.
۴) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۱۹۱ – ۱۹۶.

د اجازت تصریح ده د روایت الفاظ دی فاذن لي.فاقول؟ قال قد فعلت دا الفاظ په صریح کذب باندې دلالت کوی دې نه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ په بعض موقعوکښې د کذب صریح اجازت ورکړې دې د سنن ترمذی روایت ددې نه زیات صریح دې په دې کښې دا هم خودلی شوی دی چه کذب صریح په کوموموقعوکښې جائزدی د اسماء بنت یزید رضی الله عنها په مرفوع روایت کښې دی لایحل الکذب إلا فی ثلاث تحدیث الرجل امرأته یرضیها والکذب فی الحرب وفی الاصلاح بین الناس (۱)

علامه طبری رحمه الله فرمائی چه په دې روایت کښې د بعض حضراتوپه نیز دکذب مرخص نه ټول انواع د کذب مراددی اودا په خپل اطلاق باندې محمول دی که چرې په کذب کښې مصلحت وی نودې کنجائش شته ددې په نیزمنهی عنه او مذموم کذب هغه دې کوم چه نقصان ده وی اودفاندې نه خالي وی بعض حضراتوفرمائیلی دی چه د کذب یوقسم هم جائزنه دې په دې روایت کښې چه د کوم کذب مرخص ذکرراغلې دې دې نه توریه او تعریض مراددې (۲)

حقیقت دادې چه دلته کذب خپل حقیقی معنی باندې محمول دې دعلامه رشیداحمد کنګوهی رحمه الله په رائې کښې هم دغه ده.حضرت کنګوهی رحمه الله فرمائی چه په حدیث کښې کذب په خپله حقیقی معنی باندې محمول دې لیکن علماؤ احتیاطاً فرمائیلی چه دې نه توریه او تعریض مراددې دې دپاره چه عوام د دروغووئیلوپه معامله کښې جری او بې باکه نه شی (۳)

باب ۱۵۶: الفتك بأهل الحرب

فتك:- باب سمع نه د فاء فتحه اوتاء سکون سره په دې معنی کښې دې په دهوکه یاغفلت سره قتل کول حمله کول یا په بنکاره وژل (۴) دلته ددې معنی دغفلت په حالت کښې قتل کول دی

د ترجمة الباب مقصد:- دامام بخاری رحمه الله مقصددادې چه د غفلت په حالت کښې په دښمن باندې ناڅاپی حمله کول اوهغه قتل کول جائز دی (۵)

احدیث نمبر ۲۸۶۸] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ «مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الأَشْرَفِ». فَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ قَالَ «نَعَمْ». قَالَ فَأْذَنْ لِي فَأَقُولَ. قَالَ «قَدْ فَعَلْتُ». [ر: ۲۳۷۵]

رجال الحدیث

① **عبدالله بن محمد**:- دا ابوجعفر عبدالله بن محمد جعفی رحمه الله دې دَدوی تذکره وړاندې کتاب

---

۱) سنن الترمذی:۱۵/۲، کتاب البر والصلة، باب ماجاء فی إصلاح ذات البین.

۲) الکوکب الدری فی شرح جامع الترمذی:۵۳/۳.

۳) الکوکب الدری فی شرح جامع الترمذی:۵۳/۳.

۴) القاموس الوحید:۱۲۰۲.

۵) عمدة القاری:۳۸۵/۱۴ وإرشاد الساری:۵۰۳/۶.

الایمان باب أمور الایمان کښې تیره شوې ده [۱]

② **سفیان** دا سفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی الکوفی دي ددوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو اخبرنا وأنبانا لاندې تیرشوی دی [۲]

③ **جابر** رضی الله عنه دا مشهور صحابی رسول حضرت جابربن عبدالله انصاری رضی الله عنه دي د دوی حالات وړاندې تیرشوی دی [۳]

دتیرشوی باب روایت امام بخاری رحمه الله دمناسبت د وجه نه دلته هم مختصراً بیان کړې دي امام بخاری رحمه الله ددې روایت نه استدلال کړې دي چه محمدبن مسلمه رضی الله عنه کعب بن اشرف غولولوسره قتل کړو هم دغه فتك دي.

ترجمة الباب سره مناسبت:- دحدیث باب هیڅ یولفظ صراحتاً ترجمة الباب سره مناسبت نه لری علامه عینی رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله فرمانیلی دی چه دا روایت معناً د ترجمة الباب مناسب دي [۴]

باب ۱۵۷: مایجوزمن الاحتیال والحذر، ممن تخشی معرته

الاحتیال:- ددې معنی دهوکه ورکول مکر اوچال چلولوده

الحذر:- حذریحذر (س) معنی ده بیدارکیدل، تکړه کیدل. حذرالشئ ومنه. ویریدل، بچ کیدل. محتاط کیدل [۵] دلته احتیاط مراد دي.

معرة:- ددې معنی تکلیف اوسزا. [۶]

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری رحمه الله دلته داخودل غواړی که د چانه د شرفساد اونقصان رسیدو خطره وی نود هغه نه د بچ کیدودپاره احتیاطی تدابیر اختیارول اوپت چال چلول جائزدی

احدیث نمبر ۲۸۶۹ [۷] قَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ - رضی الله عنهما - أَنَّهُ قَالَ انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - وَمَعَهُ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ قِبَلَ ابْنِ صَيَّادٍ، فَحُدِّثَ بِهِ فِي نَخْلٍ، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ -

---

[۱]) کشف الباری: ۱/۶۵۷.

[۲]) کشف الباری: ۱۰۲/۳.

[۳]) کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله تعالی علیه وضوءه علی المغمی علیه..

[۴]) إرشاد الساری: ۶/۵۰۴.

[۵]) القاموس الوحید ص: ۳۲۱.

[۶]) القاموس الوحید: ۱۰۶۴.

[۷]) قدمر تخریجه فی کتاب الجنائز. باب إذاأسلم فمات. هل یصلی علیه؟وهل یعرض علی الصبی الاسلام؟ رقم: ۱۳۵۵.

صلى الله عليه وسلم - النَّخْلَ، طَفِقَ يَتَّقِي بِجُذُوعِ النَّخْلِ، وَابْنُ صَيَّادٍ فِي قَطِيفَةٍ لَهُ فِيهَا رَمْرَمَةٌ، فَرَأَتْ أُمُّ ابْنِ صَيَّادٍ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَتْ يَا صَافِ، هَذَا مُحَمَّدٌ، فَوَثَبَ ابْنُ صَيَّادٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «لَوْ تَرَكَتْهُ بَيَّنَ». [ر: ۱۲۸۹]

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما وائی چه رسول الله ﷺ ابی بن کعب رضي الله عنه سره ابن صیاد له تشریف یوړو ورته اوخودلي شو چه هغوی د کهجورو په باغ کښي دي کله چه حضور پاك هلته اورسیدو نو خپل خان نی د کهجورو د ښاخونوشاته پټ روان کړو ،دي د پاره چه ابن صیاد نی اونه لیدلي شی، هغه وخت ابن صیاد په څادر کښي وو اود څادر دننه نه د کونړاری آواز راتللو دهغه مور دي اولیدواوچغه نی کړه اي صاف ،دا د ابن صیاد نوم دي، دا محمد ﷺ رارسیدلي دي ابن صیادراتوپ کړو رسول الله ﷺ اوفرمائیل که دده مور ده ته ازمونې د راتلو باره کښي، نه وو ونیلی نوهغه به په ښکاره بیان کړي وو یعنی دهغه دخبرونه به اندازه شوي وه چه دي په حقیقت کښي دجال دي یا بل څوك دي دا روایت په تفصیل سره کتاب الجنائزکښي تیرشوي دي.

د مذکوره تعلیق تخریج:- علامه اسماعیلی په مستخرج کښي دا تعلیق عن أبي عمران بن هانئ عن الرمادي، عن ابن بکیر وأبي صالح عن اللیث په طریق باندي موصولاً روایت کړي دي (۱)

د مذکوره تعلیق مقصد:- امام بخاری رحمه الله باب قایم کړي دي چه د شر اونقصان نه د بچ کیدو دپاره حذر اوحتیال دواړه جائزدی ددي تعلیق نه امام بخاری رحمه الله د حذر اواحتیال په جواز باندي د رسول الله ﷺ طرزعمل د استدلال په توګه پیش کړي دي یعنی رسول الله ﷺ د کهجورو د ښاخونو شاته پټ روان ووخکه چه د ام ابن صیادپه لیدوسره د نقصان اندیښنه وه

ترجمة الباب سره مطابقت:- علامه عیني رحمه الله فرمائی چه د تعلیق باب جز طفق یتقي بجذوع النخل ترجمة الباب سره مطابقت لری ددي جملي مطلب دادي چه رسول الله ﷺ د کهجورو په ښاخونوکښي خپل خان پټ کړو لاړو دي دپاره چه ام ابن صیاد هغوی اونه ګوری هم دغه حذر اواحتیال دي خکه چه دام ابن صیاد نه د نقصان رسیدو اندیښنه وه (۲)

باب ۱۵۸: الرجز فی الحرب ورفع الصوت فی حفر الخندق

الرجز:- رجز د شعرونو د مختلف بحرونویومعروف قسم دي ددي جوړښت سجع سره مماثلت لری خودا په وزن کښي د شعر په شان موزون وی ددي وزنونه نیزدي نیزدي وی اومصرعې مختصر او وړې کومې چه په لوستلواو پوهیدلو کښي دعامو شعرونو په نسبت ډیرې آسانې وی لکه څنګه چه شعرونه لوستونکوته شاعران وائی دغه شان رجزلوستونکوته راجز وائی (۳) د لسان العرب مؤلف علامه ابن منظور فرمائی چه په لغت کښي رجز معنی تتابع الحرکات

---

(۱) تغلیق الاتعلیق لابن حجر: رحمه الله ۴۵۶/۳.

(۲) عمدة القاری: ۳۸۶/۱۴.

(۳) لسان العرب لابن منظور الانصاری: ۴۱۰/۵. مادة رجز والنهایة لابن لاثیر: ۱/۶۴۶ – ۶۳۷.

ده ومنه قولهم ناقة رجزاء رجزاء په عربو کښې هغه اوښې ته وائی د کومې خپې چه د اوچتیدو په وخت ډچیږی رجز دا د شعرد پاره هم د رجز د اصطلاح په وجه مشهورشو چه ددې مصرعې وړې اولنډې وی لوستونکې د یوې مصرعې نه بلې ته په تیزنی سره وراوړی لکه چه دلته تتابع الانتقال کیږی لکه چه داوښې په خپه کښې ډچیدلووخت کښې تتابع الحرکات کیږی (۱)

د ترجمة الباب مقصد - عربوبه عموماً په میدان جنګ کښې تازه والې پیداکولواود حوصلو اوچتولود پاره رجزیه اشعار لوستل امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره داخودل غواړی چه میدان جنګ او د خندق د کنستلوپه وخت په اوچت آواز سره رجزیه شعرونه وئیل جائزدی والله اعلم

په سنن ابوداؤد کښې د قیس بن عباس په طریق سره نقل کړې شوی روایت کښې دی کان أصحاب رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یکرهون الصوت عندالقتال (۲) یعنی صحابه کرامو به په دښمن باندې د حملې کولوپه وخت شور اوچغې وهل ناخوښولې چه دا خودویږیدو اودهشت علامت دې اوخاموشی د ثبات یعنی کلکوالی دلیل دې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب دویم جز ورفع الصوت في حفرالخندق نه دې خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه د آواز اوچتوالې په عین د جنګ وخت کښې ناخوښه دې البته د جنګ په نورو موقعوکښې رجزیه شعرونه وئیل جائزدی (۳)

قوله: فِيهِ سَهْلٌ وَأَنَسٌ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- [ر: ۲۶۷۹، ۳۵۸۶]

دا روایت امام بخاری رحمه الله کتاب المغازي کښې باب غزوة الخندق لاندې موصولاً روایت کړې دې په دې کښې دی چه رسول الله ﷺ د ژمی په یخ سحرکښې صحابه په خندق کنستلوسره په اولګه او ستړیوالی سره اوکتل نو وئی فرمائیل

اللهم لاعيش إلا عيش الآخره فاغفر الانصار والمهاجرة

صحابه کرامو په جواب کښې اووئیل:

نحن الذين بايعوا محمدًا على الجهاد ما بقينا أبدًا (۴)

امام بخاری رحمه الله د روایت هم ددې جزطرف ته اشاره کړې ده چه د خندق د کنستلو په وخت حضورپاک اودهغوی صحابه کرامو شعرونه وئیلی

وأنس - دا په سهل باندې عطف کیدود وجه نه مرفوع دې ددې نه د حضرت انس رضي الله عنه دې روایت طرف ته اشاره ده کوم چه هم په کتاب الجهاد کښې باب حفرالخندق لاندې امام بخاری رحمه الله موصولاً نقل کړې په دې کښې دی چه مهاجرین اوانصار صحابه رضي الله عنهم د مدینې څلورو

---

۱) لسان العرب: ۴۱۲/۵.

۲) سنن أبي داؤد: ۴/۲ کتاب الجهاد باب فیما یؤمر به من الصمت عندالقتال.

۳) فتح الباری: ۱۹۸/۶.

۴) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۲۸۲ – ۲۸۳.

واړو طرفونه خندق کنستلو وخت کښې دا شعرونه ونیل

نحن الذين بايعوا محمدا على الجهاد ما بقينا أبدا

رسول الله ﷺ به د دې په جواب کښې ونیل

اللهم إنه لا خير إلا خير الآخرة فبارك في الانصار والمهاجرة (۱)

قوله وَفِيهِ يَزِيدُ عَنْ سَلَمَةَ. ار ۳۹۶۰]

د یزیدنه یزید بن ابی عبید او سلمه نه سلمه بن الاکوع ﷺ مراد دی دا روایت امام بخاری رحمه الله کتاب المغازی باب غزوة خیبر (۲)، او کتاب الدعوات، باب قول الله تبارک وتعالی ﴿ وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ﴾ لاندې موصولاً روایت کړې دی (۳) چنانچه یزید بن ابوعبید عن سلمه ابن الاکوع په طریق سره مروی روایت کښې د عامر بن الاکوع واقعه بیان کړې شوې ده. دامام بخاری اشاره دغه واقعه طرف ته ده عامر بن الاکوع د سلمة بن الاکوع ﷺ د تره خوئی وو په روایت کښې دی چه صحابه کرامو سره خیبر طرف ته روان وو. د شپې وخت ووعامر بن الاکوع ته چا اووئیل ألا تُسمعنا من هنيهاتك؟ آیا تاسو مونږ ته څه رجزیه شعرونه نه اورونی. نوعامر بن اکوع د سولنی نه راکوزشو اودقوم مخکې ئی خوش آوازی شروع کړه.

اللهم لولا أنت ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا

فاغفر فداءً لك ما أبقينا وثبت الاقدام إن لاقينا

وألقين سكينة علينا إنا إذا صيح بنا أتينا

وبالصياح عولوا علينا

احدیث نمبر ۲۸۷۰] (۴) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو الأَحْوَصِ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ - رضى الله عنه - قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَهُوَ يَنْقُلُ التُّرَابَ حَتَّى وَارَى التُّرَابُ شَعَرَ صَدْرِهِ، وَكَانَ رَجُلاً كَثِيرَ الشَّعَرِ وَهُوَ يَرْتَجِزُ بِرَجَزِ عَبْدِ اللَّهِ بن رواحة:

اللَّهُمَّ لَوْلاَ أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلاَ تَصَدَّقْنَا وَلاَ صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الأَقْدَامَ إِنْ لاَقَيْنَا

إِنَّ الأُعْدَاءَ قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

يَرْفَعُ بِهَا صَوْتَهُ. [ر: ۲۶۸۱]

---

۱) کشف الباری کتاب المغازی ص:۲۸۳.

۲) صحیح بخاری:۶۰۳/۲ کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم:۴۱۶۶.

۳) صحیح بخاری:۹۳۷/۲ کتاب الدعوات. باب قول الله تبارک وتعالی ﴿ وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ﴾ رقم:۶۳۳۱.

۴) مرتخریجه فی الجهاد باب حفر الخندق رقم: ۳۸۳۶.

رجال الحدیث

① **مسدد** - دامسددبن مسربل بن مرعبل الاسدی البصری رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی (۱)

② **ابوالاحوص** - دا ابوالاحوص سلام بن سلیم الحنفی الکوفی رحمه الله دي دَ دوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۲)

③ **ابواسحاق** - دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید السبیعی دي دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوٰة من الایمان لاندې تیره شوې ده (۳)

④ **البراء** - دامشهورصحابی حضرت براء بن عازب رضي الله عنه دي دَدوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوٰة من الایمان لاندې تیره شوې ده (۴)

رأیت رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یوم الخندق وهوینقل التراب حتی واری التراب شعرصدره وهویرتجز برجزعبدالله

حضرت براء بن عازب رضي الله عنه وائی چه دَ غزوه خندق په ورځ ما رسول الله ﷺ اوکتلو چغوی خاوره کنستله تردې چه خاورې دحضورپاك دَ سینې مبارکې ویښته مبارك پټ کړل په یوروایت کښې بیاض بطنه الفاظ راغلی دی یعنی خاور دحضورپاك دَ خیټې مبارکې سپینوالې پټ کړو (۵) په دواړو روایتونوکښې هیڅ تعارض نشته خاوره دَ سینې او خیټې دواړو په ویښتو به لګیدلې وی. په یوروایت کښې د سینې او بل کښې دَ خیټې ذکردې دغه وخت رسول الله ﷺ مبارك دَ عبدالله ابن رواحه رضي الله عنه رجزیه اشعارلوستل

اللهم لولا أنت ما اهتدینا	ولا تصدقنا ولا صلینا
فانزلن سکینة علینا	وثبت الاقدام ان لاقینا
إن الاعداء قد بغوا علینا	إذا ارادوا فتنة ابینا

① یاالله که چرې ته نه وې نو مونږبه هدایت نه وو بیاموندې اونه به مونږ صدقه ورکوله اونه به مومونځ کولو

② په مونږ باندې سکینه نازله کړه او په جنګ کښې مونږ ثابت قدم اوساته.

③ دښمنانوپه مونږباندې ظلم کړې دې کله چه داخلق مونږپه فتنه کښې دَ اخته کولواراده کوی نومونږ به انکارکوو

---

۱) کشف الباری:۲/۲.

۲) الاذان باب الالتفات فی الصلوة: رقم:۷۵۱.

۳) کشف الباری:۲/۳۷۰.

۴) کشف الباری:۲/۳۷۵.

۵) صحیح بخاری:۱/۳۹۸کتاب الجهاد باب حفرالخندق رقم:۲۸۳۷.

قوله یرفع بها صوته - داجمله وهویرتجز نه حال واقع ده او مطلب دادی چه دا شعرونه به حضورپاك په اوچت اواز لوستل (۱)

ترجمة الباب سره مناسبت - علامه عینی رحمه الله فرمائی چه وهویرتجزبرجزعبدالله او یرفع بها صوته د حدیث باب دا دواړه اجزاء ترجمة الباب سره مطابقت لری (۲)

باب ۱۵۹: من لایثبت علی الخیل

د ترجمة الباب مقصد: - ① علامه عینی رحمه الله فرمائی چه ددی ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصد دا خودل دی چه رسول الله ﷺ د داسې سړی باره کښې دعاء خیر فرمانیلی چه په اس به نه شو سوریدی (۳)

② حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی امام بخاری دا باورکول غواړی چه کوم سړی په اس باندې سورلی نه شی کولې اهل خیرله پکاردی چه دهغه دپاره د ثبات دعااوکړی (۴) ددې نه علاوه امام بخاری رحمه الله په اس باندې سوریدل او کلك کیناستلود فضیلت طرفته هم اشاره کړې ده (۵)

[حدیث نمبر ۲۸۷۱] (۶) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ - رضی الله عنه - قَالَ مَا حَجَبَنِي النَّبِيُّ - صلی الله علیه وسلم - مُنْذُ أَسْلَمْتُ، وَلاَ رَآنِي إِلاَّ تَبَسَّمَ فِي وَجْهِي.

وَلَقَدْ شَكَوْتُ إِلَيْهِ إِنِّي لاَ أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ. فَضَرَبَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ «اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا». [ر: ۲۸۵۷]

رجال الحدیث

① **محمدبن عبدالله بن نمیر:** - دابوعبدالرحمن محمدبن عبدالله بن نمیر الهمدانی رحمه الله دی ددوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۷)

② **ابن ادریس:** دا ابومحمد عبدالله بن ادریس بن یزیدبن عبدالرحمن الاسود الاودی الکوفی رحمه الله

---

۱) عمدة القاری: ۳۸۷/۱۴.

۲) عمدة القاری: ۳۸۷/۱۴.

۳) عمدة القاری: ۳۸۷/۱۴.

۴) فتح الباری: ۱۹۹/۶.

۵) فتح الباری: ۱۹۹/۶.

۶) أخرجه البخاری: ۵۳۹/۱ أیضًا فی کتاب مناقب الانصار باب ذکرجریر بن عبدالله البجلی رضی الله عنه رقم: ۳۸۲۲ وفی: ۸۹۸/۲ کتاب الادب باب التبسم والضحک رقم: ۶۰۹۰ وعندمسلم فی صحیحه: ۲۹۷/۲ فی فضائل الصحابة باب من فضائل جریر بن عبدالله رضی الله عنه رقم: ۲۴۷۵ وعند الترمذی فی جامعه: ۲۶۱/۲ فی المناقب باب مناقب جریر بن عبدالله البجلی رضی الله عنه رقم: ۳۸۲۲.

۷) کتاب العمل فی الصلوة باب ماینهی من الکلام فی الصلوة: رقم: ۱۱۹۹.

دي هغه د خپل پلار ادريس بن يزيد الاودى او ربيعه بن عثمان، سفيان ثورى، سليمان الاعمش، شعبه بن الحجاج، سهيل بن ابى صالح، عبدالملك بن عزيزبن جريج، ليث بن ابى سليم، مالك بن انس، محمدبن اسحاق بن يسار، هشام بن عروه، يحي بن سعيد التيمى، يحي بن سعيد الانصارى اويزيدبن ابى زياد غوندي جليل القدر انمه حديث نه روايت كړي دي اودهغوى نه حديث روايت كونكى دى عبدالله بن مبارك، ابراهيم بن مهدى، احمدبن جواس الحنفى، احمدبن حرب الموصلى، احمدبن محمد بن حنبل، اسحاق بن راهويه، ابومعمر اسماعيل بن ابراهيم، حسن بن ربيع بجلى، زهيربن حرب، عمر بن حفص، قتيبه بن سعد، مالك بن انس، محمدبن سعيد، محمدبن سلام البيكندى، يحيى بن آدم، يحيى بن اكثم، يحيى بن معين وغيرهم

مالك بن انس او عبدالله بن ادريس رحمهما الله دواړو د يوبل نه روايت اخستي لكه چه مالك بن انس دهغه شيخ هم دي او تلميذهم (١)

امام احمدبن حنبل رحمه الله دهغوى باره كښې فرمائيلى كان نسيج وحده (٢) امام ابوحاتم رحمه الله فرمائى حجة يحتج بها، إمام من أئمة المسلمين ثقة (٣) امام نسائى رحمه الله فرمائيلى ثقة، ثبت ابن ادريس رحمه الله د اوچتې پائې جليل القدرمحدث وو د جرح اوتعديل ټولو ائمه حضراتودهغوى توثيق كړي دي امام عثمان بن سعيددارمى رحمه الله بيان كوى چه ما د يحيى بن معين رحمه الله نه تپوس اوكړو ادريس او ابن نمير كښې ستاسو چاسره ډيرمحبت دي؟ يحيى بن معين رحمه الله جواب راكړو ثقتان، إلا أن ابن إدريس أرفع، وهوثقة فى كل شئ، يعنى دواړه ثقه دى خو د ابن ادريس ډيره اوچته مرتبه ده. هغه خو په هرځيزكښې ثقه وو (٤) ١٠ذوالحجه ١٩٢هجرى كښې د هارون الرشيد د خلافت په آخرى زمانه كښې وفات شوې (٥)

③ **اسماعيل**:- دا اسماعيل بن ابى خالد احمسى بجلى كوفى رحمه الله دي د دوى تذكره كتاب الايمان باب من سلم المسلمون من لسانه ويده كښې تيره شوې ده.(٦)

④ **قيس**:- دامشهورتابعى قيس بن ابى حازم احمسى بجلى رحمه الله دي د دوى حالات كتاب الايمان باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم الدين النصيحة لله ولرسوله ولائمة المسلمين وعامتهم لاندې تيرشوى دى (٧)

---

١) د شيوخ اوتلامذه د تفصيل دپاره اوګورئى تهذيب الكمال للحافظ المزى: ١٤/٢٩٤ – ٢٩٦وتهذيب التهذيب لابن حجر:٥/١٤٤.

٢) تهذيب الكمال:١٤/٢٩٦وتهذيب التهذيب:٥/١٤٤.

٣) الجرح والتعديل الترجمة: ٤٤ تهذيب الكمال: ١٤/٢٩٩ تهذيب التهذيب:٥/١٤٥.

٤) تهذيب الكمال للمزى:: ١٤/٢٩٧ وتهذيب التهذيب:٥/١٤٥.

٥) طبقات ابن سعد:٦/٣٨٩ وتهذيب الكمال: ١٤/٣٠٠.

٦) كشف البارى:١/٦٧٩.

٧) كشف البارى:٢/٧٦١.

⑤ **جریر** رضی اللہ عنہ - دا حضرت جریر بن عبدالله احمسی بجلی رضی اللہ عنہ دي ددوی حالات هم مذکوره کتاب اوباب لاندي تیرشوی دی (۱)

قوله ماحجبني النبي صلى الله تعالى عليه وسلم منذ أسلمت، ولا رآني إلا تبسم في وجهي: یعنی دَ کله نه چه زه مسلمان شوي یم رسول الله ﷺ په خپل کورکښې داخلیدونه منع کړي نه یم اوکله نی چه هم زه لیدلې یم مسکي شوي دي

في وجهي - دَسرخسی او کشمیهنی په نسخوکښې دالفظ داسې ضبط شوي دي خودَ ابوذر په نسخه کښې وجهه نقل دي دا التفات من المتكلم إلى الغائب دَ قبیل نه دي معنی په دواړو صورتونوکښې هم یوه ده (۲)

قوله ولقدشكوت إلى لاأثبت على الخيل فضرب بيده في صدري وقال: اللهم ثبته واجعله هادياً مهدياً: ما حضورپاك ته شکایت اوکړو چه زه په اس نه شم کلکیدي رسول الله ﷺ خپل لاس زما په سینه باندي اووهلو او وئی فرمائیل اي الله دي په اس باندي کلك کړي او دَنیغي لار والااو دَ هدایت موندونکي نی جوړکړي

في صدري - دَ ابوذر په روایت کښې دَدي په ځائی صدره واردشوي دي دا هم دَ رومبی لفظ په شان التفات من المتكلم إلى الغائب دَ قبیل نه دي

ترجمة الباب سره مطابقت - ترجمة الباب سره اني لاأثبت على الخيل مناسبت ښکاره دي (۳)

دَ حدیث نه مستنبط فوائد - علامه عینی رحمہ اللہ دَ حدیث باب نه مختلف فوائدمستنبط کړی دی: ① دَ روایت نه معلومه شوه چه په مسکا او رونړ تندی باندي ملاویدل دَ اخلاق نبوت نه دی په مسکا او رونړتندی سره ملاویدل تکبر ختموی اوالفت اومودت پیداکوی (۴)

② په روایت کښې دَ اس دَ سورلئی فضیلت بیان کړي شوي دي اشراف او رؤساء له پکاردی چه دَ اس دَ سورلئی مشق کوی اودا فن زده کړی (۵)

③ که یوعالم دین یا دَ وخت امام ته څوك سړي په خپل بدن باندي دَهغه دَ لاس رانښکلو او لاس وهلو درخواست اوکړی نودَهغه درخواست قبلولوکښې هیڅ بدیت نشته چه دا عمل خودَ تواضع دي اوبل خپل طرف تهدَ مائل کولو سبب دي (۶)

---

۱) کشف الباری:۲/ ۷۶٤.
۲) فتح الباری:۶/ ۱۹۹ وعمدة القاری: ۱٤/ ۳۸۸ وإرشادالساری:۶/ ۵۰۶.
۳) فتح الباری:۶/ ۱۹۹ وعمدة القاری: ۱٤/ ۳۸۸.
٤) وعمدة القاری: ۱٤/ ۳۸۸.
۵) وعمدة القاری: ۱٤/ ۳۸۸.
۶) وعمدة القاری: ۱٤/ ۳۸۸.

باب ۱۶۰: دواء الجرح بأحراق الحصير، وغسل المرأة عن أبيها الدم عن وجهه وحمل الماء في الترس

داباب په دريو جزونو باندې مشتمل دې او په هرجز کښې يو حکم بيان کړې شوې دې

قوله دواء الجرح بأحراق الحصير - دا پومبې جزدې په دې کښې امام بخاری داخودل غواړی چه پوزکې سوزول او دهغې ايره په زخم باندې لګول جائزدی

قوله وغسل المرءة عن أبيها الدم عن وجهه - دادويم جزدې په دې کښې داخودل غواړی که چرې ښځه دخپل پلار زخمی شوې مخ اووينځی نو داسې کول جائزدی

قوله وحمل الماء في الترس - ترس ډهال ته وئيلې شی په دې کښې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه ډهال د اوبود لوښی په توګه هم استعمالولې شی

علامه عينی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب د حديث باب نه معنًا اخذ کړې دې مرءاة نه مراد حضرت فاطمه رضي الله عنها ده هم هغې اول د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په مخ باندې لګيدلې وينه وينځلې د پوزکی تکړه سوزولوسره د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په زخم باندې لګولې وه او په ډهال کښې اوبه راوړونکې حضرت علی رضي الله عنه وو.(۱)

[حديث نمبر ۲۸۷۲](۲) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ قَالَ سَأَلُوا سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ - رضي الله عنه - بِأَيِّ شَيْءٍ دُووِيَ جُرْحُ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ مَا بَقِيَ مِنَ النَّاسِ أَحَدٌ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، كَانَ عَلِيٌّ يَجِيءُ بِالْمَاءِ فِي تُرْسِهِ، وَكَانَتْ - يَعْنِي فَاطِمَةَ - تَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ، وَأُخِذَ حَصِيرٌ فَأُحْرِقَ، ثُمَّ حُشِيَ بِهِ جُرْحُ رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -. [ر: ۲۴۰]

رجال الحديث

① **علی بن عبدالله** - دا امير المؤمنين في الحديث ابوالحسن علی بن عبدالله بن جعفر بن نجيح سعدی بصری رحمه الله دې دَدوی تفصيلی حالات کتاب العلم باب الفهم في العلم لاندې مخکې تيرشوی دی.(۳)

② **سفيان** - دا ابومحمد سفيان بن عيينه هلالی الکوفی دې دَدوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تيرشوی دی.(۴)

---

۱) وعمدة القاری: ۱۴/۳۸۸.

۲) مرتخريجه في كتاب الوضوء باب غسل المرءة أباها الدم عن وجهه رقم: ۲۳۴.

۳) كشف الباری: ۳۰۲-۳/۲۹۷.

۴) كشف الباری: ۱۰۲/۳.

① **ابوحازم** - دا ابوحازم سلمة بن دینار رحمه الله دي ددوی تذکره هم وړاندې تیره شوې ده (۱)

② **سهل بن سعد الساعدي** رضي الله عنه - دامشهور انصاری صحابی دي ددوی تذکره هم دې نه وړاندې تیره شوې ده (۲)

قوله سألوا سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه بأي شئ داووی جرح رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم؟....: خلقو د سهل بن سعد رضي الله عنه نه تپوس اوکړو چه د رسول الله ﷺ د زخم علاج په څه څیز سره کړې شوې وو؟ دا زخم په جنګ احد کښې لګیدلې وو سهل اووئیل اوس په خلقو کښې دهغې نه زیات پیژندونکې بل هیڅ نشته خکه چه په دغه وخت کښې په مدینه کښې د سهل نه علاوه بل یوصحابی ژوندې نه وو پاتې شوې ټول وفات شوی وو حضرت علی رضي الله عنه به په خپل ډهال کښې اوبه راوړلې اوفاطمه بی بی رضي الله عنها به نی د مخ نه وینه وینځله یوپوزکې راوړلې شو اوهغه اوسوزولې شو او په هغې سره د حضور پاک زخم ډک کړې شو دلته په روایت کښې اخذ او احرق مجهول صیغې دی خودمغازی په روایت کښې تصریح دده چه د پوزکی سوزونکې حضرت فاطمه رضي الله عنها وه (۳) دا روایت بعینه هم په دې الفاظوسره کتاب الوضوء لاندې وړاندې تیرشوې دې او وړاندې کتاب المغازی کښې هم په تفصیل سره راروان دې

باب ۱۶۱: مایکره من التنازع والاختلاف فی الحرب، وعقوبة من عصی إمامه

د ترجمة الباب مقصد: - ددې ترجمة الباب لاندې امام بخاری رحمه الله دوه خبرې خودل غواړی

① مایکره من التنازع کښې دا خودل غواړی چه د جنګ په وخت اختلاف مکروه دې د مسلمانانوخپل مینځ کښې اختلاف اوانتشارته کتلوسره دښمن جری او بې ویرې کیږی اودهغوی د زړونونه د مسلمانانو هیبت اوځی بنکاره خبره ده چه ددې کړیږ نتیجه د دښمن په مقابله کښې ماتې د یوناقابل تلافی نقصان په شکل کښې بنکاره کیدې شی

② وعقوبة من عصی إمامه کښې دا خودل غواړی چه د امیرد نافرمانئی سزا اومال غنیمت نه د محروم کیدل هم په دې دنیاکښې ملاویږی (۴)

په غزوه احد کښې غشو ویشتونکو د حضرت عبیدالله بن جبیر رضي الله عنه خبره اونه منله نو فتح په شکست کښې بدله شوه چه معاملات په خپل مینځ کښې په اتفاق او مشاورت سره فیصله شی نو په هغې کښې برکت وی که امیرد چا رائې ته ترجیح ورکړی اوهغې سره دچااختلاف وی نو د خپلې رائې د اختلاف د وجه نه د حدنه بهرنه دی وتل پکار په داسې موقعوباندې د

---

(۱) کتاب الوضوء باب غسل المرءة أباهاالدم عن وجهه.

(۲) کتاب الوضوء باب غسل المرءة أباهاالدم عن وجهه.

(۳) کتاب المغازی:ص: ۲۴۷.

(۴) فتح الباری:۶/۲۰۰ وعمدة القاری:۱۴/۳۸۹ وإرشادالساری:۶/۵۰۷.

صبر او تحمل نه کار اخستل پکاردی حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه غوندی عظیم د جنګ فاتح دهغه د عهدې نه معزول کړو هغه د تصادم او مجاذ آرائی کولو په خاطر دا فیصله په خوشحالئی سره قبوله کړه او مسلمانان د ګډوډ کیدونه بچ شو.

قوله وقال الله تعالى: ﴿وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ﴾ /الانفال: ۴۶/.

امام بخاری رحمه الله د خپل عادت مطابق د باب مناسبت سره آیت نقل کړې دې پوره آیت ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا ۖ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ۝﴾ او د الله تعالی اودهغه د رسول ﷺ اطاعت کوئ او د خپل مینځ کښې، جګړه مه کوئ ګنی کم همت به شئ او ستاسو هوا به اوچته کړې شی او صبر کوئ بیشکه الله تعالی صبر کونکو سره دې د الله تعالی اودهغه د رسول ﷺ اطاعت خو واجب دې په سیاق ایت کښې د دې اطاعت د تاکید کولو مطلب دادې چه احکام او د جنګ تدبیرونو کښې د الله تعالی اودهغه د رسول ﷺ حکم اودهغوی مرضی اومنشاء باندې تلل واجب دی خپله رائې او د نفس منل او په خپل مینځ اختلاف او جګړې کوئی نو دې نتیجه به ستاسو همت ښکته کیدو په صورت کښې ښکاره کیږی او د دښمنانو په زړونو چه ستاسو کوم رعب اودبدبه خوره ده هغه به ختمیږی په دې وجه که د جنګ په حال کښې څه ناخوښه حالات پیداشی نو د صبر او استقامت نه کار واخلئی صبر کونکو سره خو د الله تعالی ملګرتیا شامل حال وی او هم دغه ملګرتیا د فتح اونصرت د ټولو نه لوئې ضمانت دې.

قوله قال قتادة: الريح الحرب: امام بخاری رحمه الله د قتاده قول نقل کړې دې هغه د ریح تفسیر حرب سره کړې دې په دې صورت کښې د آیت مطلب دې که تاسو په خپل مینځ کښې جګړئی نو همت به مو ښکته شی یعنی کم به شی اوستاسو جنګی طاقت به هم ختمیږی.[۱] د قتاده دا اثر عبدالرزاق رحمه الله په خپل تفسیر کښې عن معمر عن قتاده په طرق سره موصولاً نقل کړې دې.[۲] مجاهد رحمه الله د ریح تفسیر نصر سره کړې دې.[۳] یعنی د جګړو په صورت کښې به تاسو د الله تعالی د نصرت نه محروم شئ. یوقول دا هم دې چه ریح نه دولت او سلطنت مراددې یعنی د خپل مینځ اختلافات او جګړو د وجه نه به ستاسو حکومت او سلطنت ختم شی.[۴]

[حدیث نمبر ۲۸۷۳][۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - بَعَثَ مُعَاذًا وَأَبَا مُوسَى إِلَى الْيَمَنِ قَالَ « يَسِّرَا وَلاَ تُعَسِّرَا، وَبَشِّرَا وَلاَ تُنَفِّرَا، وَتَطَاوَعَا وَلاَ تَخْتَلِفَا ». [۴۰۸۶ _ ۴۰۸۸، ۵۷۷۳، ۶۷۵۱]

---

۱) فتح الباری: ۶/۲۰۰.

۲) تغلیق التعلیق لابن حجر: ۳/۴۵۷.

۳) عمدة القاری: ۲/۳۹۰.

۴) عمدة القاری: ۲/۳۹۰.

۵) مر تخریجه فی کتاب الاجارة باب استئجار الرجل الصالح رقم: ۲۲۶۱.

رجال الحدیث

① **یحیی** - دا ابوزکریا یحیی بن جعفر ازدی البیکندی رحمه الله دي دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۱)

② **وکیع** دامشهورامام محدث ابوسفیان وکیع بن الجراح بن ملیح الرواسی الکوفی رحمه الله دي دَ دوی حالات کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیرشوی دی (۲)

③ **شعبه** - دا شعبه بن الحجاج بن الورد العسکی واسطی رحمه الله دي دَ دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی (۳)

④ **سعیدبن ابی برده**:- دا سعیدبن ابی بردة عامربن موسی الکوفی رحمه الله دي دَدوی تذکره وړاندې تیره شوې ده (۴)

⑤ **عن ابیه**:- دَدې نه دَ سعیدبن ابی برده پلار عامر یا حارث بن موسی الاشعری رضي الله عنه مراد دي دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب أی الاسلام أفضل لاندې تیره شوې ده (۵)

عن جده:- دَدې نه دَ ابوبرده نیکه مشهورصحابی ابوموسی عبدالله بن قیس الاشعری رضي الله عنه مراددي دَدوی تذکره هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده (۶)

أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بعث معاذا وأبا موسی إلی الیمن قال: یسرا ولاتعسرا، وبشرا ولاتنفرا، وتطاوعا ولاتختلفا

رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت معاذ او ابوموسی رضي الله عنهما دَ یمن طرف ته اولیګل دادَ حجة الوداع نه دَ وړاندې واقعه ده یعنی دا دواړه نی دَ یمن طرف ته حاکمان جوړولوسره اولیګل حضورپاک صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل په خلقو اسانی کوئ سختی مه کوئ هغوی ته خوشخبری اوروئ نفرت مه ورکوئی اتفاق کوئ اختلاف مه کوئی وړاندې کتاب المغازی کښې دا روایت په تفصیل سره راروان دي (۷)

ترجمة الباب سره مطابقت:- په روایت کښې دی ولا تختلفا ترجمة الباب سره دَدې مطابقت ښکاره دي (۸)

---

۱) کتاب الخوف باب یحزن بعضهم بعضا فی صلاة الخوف رقم:۹٤٥.
۲) کشف الباری:٤/۲۱۹ – ۲۲۶.
۳) کشف الباری:۱/۶۷۸.
٤) کتاب الزکاة باب علی کل مسلم صدقة رقم:۱٤٤٥.
٥) کشف الباری:۱/۲۹۰.
٦) کشف الباری:۱/۲۹۰.
۷) کشف الباری: کتاب المغازی:ص:٥۶٥.
۸) عمدة القاری:۱٤/۳۹۰.

احديث نمبر ۲۸۷۴](۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ - رضى الله عنهما - يُحَدِّثُ قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - عَلَى الرَّجَّالَةِ يَوْمَ أُحُدٍ - وَكَانُوا خَمْسِينَ رَجُلاً - عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ فَقَالَ «إِنْ رَأَيْتُمُونَا تَخْطَفُنَا الطَّيْرُ، فَلاَ تَبْرَحُوا مَكَانَكُمْ هَذَا حَتَّى أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ، وَإِنْ رَأَيْتُمُونَا هَزَمْنَا الْقَوْمَ وَأَوْطَأْنَاهُمْ فَلاَ تَبْرَحُوا حَتَّى أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ» فَهَزَمُوهُمْ. قَالَ فَأَنَا وَاللَّهِ رَأَيْتُ النِّسَاءَ يَشْتَدِدْنَ قَدْ بَدَتْ خَلاَخِلُهُنَّ وَأَسْوُقُهُنَّ رَافِعَاتٍ ثِيَابَهُنَّ، فَقَالَ أَصْحَابُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُبَيْرٍ الْغَنِيمَةَ - أَى قَوْمِ - الْغَنِيمَةَ، ظَهَرَ أَصْحَابُكُمْ فَمَا تَنْتَظِرُونَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُبَيْرٍ أَنَسِيتُمْ مَا قَالَ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالُوا وَاللَّهِ لَنَأْتِيَنَّ النَّاسَ فَلَنُصِيبَنَّ مِنَ الْغَنِيمَةِ. فَلَمَّا أَتَوْهُمْ صُرِفَتْ وُجُوهُهُمْ فَأَقْبَلُوا مُنْهَزِمِينَ، فَذَاكَ إِذْ يَدْعُوهُمُ الرَّسُولُ فِي أُخْرَاهُمْ، فَلَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - غَيْرُ اثْنَى عَشَرَ رَجُلاً، فَأَصَابُوا مِنَّا سَبْعِينَ، وَكَانَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - وَأَصْحَابُهُ أَصَابَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً سَبْعِينَ أَسِيرًا وَسَبْعِينَ قَتِيلاً، فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ أَفِي الْقَوْمِ مُحَمَّدٌ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَنَهَاهُمُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ يُجِيبُوهُ ثُمَّ قَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ الْخَطَّابِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ أَمَّا هَؤُلاَءِ فَقَدْ قُتِلُوا. فَمَا مَلَكَ عُمَرُ نَفْسَهُ فَقَالَ كَذَبْتَ وَاللَّهِ يَا عَدُوَّ اللَّهِ، إِنَّ الَّذِينَ عَدَدْتَ لأَحْيَاءٌ كُلُّهُمْ، وَقَدْ بَقِيَ لَكَ مَا يَسُوءُكَ. قَالَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ، وَالْحَرْبُ سِجَالٌ، إِنَّكُمْ سَتَجِدُونَ فِي الْقَوْمِ مُثْلَةً لَمْ آمُرْ بِهَا وَلَمْ تَسُؤْنِي، ثُمَّ أَخَذَ يَرْتَجِزُ أُعْلُ هُبَلْ، أُعْلُ هُبَلْ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «أَلاَ تُجِيبُوا لَهُ». قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا نَقُولُ قَالَ «قُولُوا اللَّهُ أَعْلَى وَأَجَلُّ». قَالَ إِنَّ لَنَا الْعُزَّى وَلاَ عُزَّى لَكُمْ. فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «أَلاَ تُجِيبُوا لَهُ». قَالَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا نَقُولُ قَالَ «قُولُوا اللَّهُ مَوْلاَنَا وَلاَ مَوْلَى لَكُمْ»

.[۳۷۶۴، ۳۸۱۷، ۳۸۴۰، ۴۲۸۵]

رجال الحديث

① **عمرو بن خالد**:- دا ابوالحسن عمروبن خالد بن فروخ بن سعيد التميمى الحرانى رحمه الله دي د دوى تذكره كتاب الايمان باب الصلوة من الايمان لاندې تيره شوې ده. (۲)

② **زهير**:- دا ابوخيثمه زهير بن معاويه بن حديج بن الرحيل بن زهير بن خيثمه الجعفى الكوفى رحمه الله دي ددوى تذكره هم په مذكوره باب اوكتاب كښې تيره شوې ده. (۳)

---

(۱) إخرجه البخارى أيضًا فى المغازى باب بلاترجمة رقم:۳۹۸۶وباب غزوة أحدرقم:۴۰۴۳وباب إذتصعدون ولاتلوون على أحد رقم:۴۰۶۷ وفى كتاب التفسير باب قوله تعالى ﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ﴾ رقم:۴۵۶۱.

(۲) كشف البارى:۲/۳۶۶.

(۳) كشف البارى:۲/۳۶۷.

④ **ابواسحاق** دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید السبیعی رحمه الله دي ددوی تذکره هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده (۱)

⑤ **براء بن عازب** رضي الله عنه - دامشهورصحابی براء بن عازب بن الحارث بن عدی الانصاری الحارثی الاوسی رضي الله عنه دي ددوی تذکره هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیره شوې ده (۲)

قوله جعل النبي صلى الله تعالى عليه وسلم على الرجالة يوم أحد - وكانوا خمسين رجلا - عبدالله بن جبير.: رسول الله صلى الله عليه وسلم د احد په ورځ د پنځوسو کسانوامیر عبدالله بن جبیر رضي الله عنه مقرر کړو

الرجالة - دا خلاف قیاس د راجل جمع ده (۳) یعنی پیدل تلونکی

قوله فقال إن رأيتمونا تخطفنا الطير فلا تبرحوا مكانكم هذا حتى أرسل إليكم، فرزموهم.: رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمانیل چه که چرې تاسو مونږ اوګورئ چه مرغۍ مونږ اوچته وی نوبیابه هم تاسو خپل خانی نه پریږدئ ترهغه وخته پورې چه زه تاسو ته پیغام دراولیګم نو مسلمانانو کافرانوته شکست ورکړو

تخطفنا - خَطَفَ يَخْطَفُ د نصر نه دَدې معنی ده اوچتول. رابنکل. په زور اخستل شارحینود دې جملې تقدیر بیان کړې دي ان قتلنا وأكلت الطير لحومنا فلا تبرحوا مكانكم (۴) که چرې مونږ قتل کړې شو او مرغۍ زمونږ غوښه راکاږی خوری نوبیاهم تاسو دَخپل خانی نه مه خوزیږئ

قوله وإن رأيتمونا هزمنا القوم وأوطأناهم فلا تبرحوا حتى أرسل إليكم: که چرې تاسو مونږ اووینئ چه مونږ کفار قوم ته شکست ورکړو او هغوی مو چخنړی کړه نوبیاهم د خپل خانی نه اونه خوزئ ترهغه وخته پورې چه زه تاسو ته پیغام دراولیګم

أوطأناهم - وطا الشئ وطا معنی ده دَ خپولاندې کول. چخنړی کول. وطئ العدو په دښمن باندې ورختل علامه کرمانی رحمه الله فرمائی أوطأناهم په شروع کښې همزه دَتعریض دَپاره ده أی جعلنا هم في معرض الدوس بالقدم. (۵) یعنی چه مونږ هغوی په داسې خائی کښې واچوی چرته چه دَ خپو لاندې کولې شی

دَ احمد حاکم او طبرانی روایت دي چه ابن عباس رضي الله عنهما فرمائی: أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم

---

۱) کشف الباری: ۲/۳۷۰.
۲) کشف الباری: ۲/۳۷۵.
۳) عمدة القاری: ۱۴/۳۹۱ وإرشادالساری: ۶/۵۰۸ – ۵۰۹.
۴) عمدة القاری: ۱۴/۳۹۲ وإرشادالساری: ۶/ ۵۰۹.
۵) شرح الکرمانی: ۱۳/۳۷.

اقامهم فی موضع ثم قال: احموا ظهورنا فان رائیتمونا نقتل فلا تنصرونا وان رأیتمونا قد غنمنا فلا تشرکونا [۱]
یعنی رسول اکرم ﷺ د صحابه کرامو دغه ټولې په یوځائی باندې مقرر کړو ورته ئی اوفرمائیل تاسو زما شاته خیال کوئ که تاسو مونږ قتل کیدونکی اوګورئی نوزمونږ امداد مه کوئی اوکه تاسو مونږ په مال غنیمت اخستو سره اووینئی نو په هغې کښې مونږ سره شرکت مه کوئی

قوله قال: فانا والله رأیت النساء یشددن، قد بدت خلا خلهن وأسوقهن رافعات ثیابهن.: براء بن عازب رضی الله عنه وائی په خدائی ما (مشرکانې) ښځې په داسې حال کښې منډې وهونکې اولیدلې چه دهغوی پائزیبونه او ښکاره وې او خپلې کپړې ئی اوچتې کړې وې

یشددن - أی یسرعن فی المشی [۲] یعنی ښځو منډې وهلې په ټینګئی سره روانې وې یادا: حملې کولوپه معنی کښې دې اومطلب دادې چه هغوی په کافرانو باندې حمله کونکې وې
أی: یشتددن علی الکفار یقال: شد علیه فی الحرب أی حمل علیه [۳] بعض نسخو کښې یسندن الفاظ هم واردشوی دی دا د سندنه دې یعنی د غرونو دلمن اوچته حصه په دې صورت کښې مطلب دادې چه ښځې د غره د لمن په اوچته حصه کښې روانې وې دې دپاره چه په غر وراوخیژی أی یمشین فی سند الجبل یردن أن یرقین الجبل [۴]
د دغه مشرکانو ښځوتعداد پنځلس وو ابن اسحاق په دوی کښې د بعضو ښځو نومونه هم ذکرکړی دی ① هندبنت عتبه، دا ابوسفیان سره وه ② ام حکیم بنت الحرث بن هشام. داخپل خاوند عکرمه بن ابو جهل سره وتلې وه ③ فاطمه بنت ولیدبن مغیره. داخپل خاوند حرب بن هشام سره وتلې وه ④ برزه بنت مسعود، دا صفوان بن امیه سره تلې وه ⑤ ریطة بن شیبة. داخپل خاوند عمرو بن عاصی سره تلې وه ⑥ سلافه بنت سعد. داخپل خاوند طلحه بن ابی طلحه الحجبی سره وتلې وه [۵]

قوله فقال أصحاب ابن جبیر: الغنیمة أی قوم الغنیمة، ظهر أصحابکم فما تنتظرون؟ فقال: عبدالله بن جبیر.....: د عبدالله بن جبیر رضی الله عنه ملګروا اووئیل د غنیمت مال وهنې ستاسو ملګری غالب راغلی دی اوس د څه شیزانتظاردې؟ عبدالله بن جبیر رضی الله عنه اووئیل آیا تاسو د رسول الله ﷺ فرمان هیرکړو؟ یعنی رسول الله ﷺ فرمائیلی وو

---

[۱] مسند أحمد بن حنبل: ۲۸۷/۱.
[۲] إرشاد الساری: ۵۰۹/۶.
[۳] عمدة القاری: ۳۹۲/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۰۹/۶.
[۴] عمدة القاری: ۳۹۲/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۰۹/۶ والنهایة لابن الاثیر: ۸۵۰/۱.
[۵] عمدة القاری: ۵۰۹/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۰۹/۶.

چه دخپل خانی نه مه خوزنی آیاتاسو دافرمان هیرکړو؟ د ابن جبیر رضی الله عنه ملګرو اوونیل په خدائی مونږ خوبه دغه خلقو سره د غنیمت مال راغوندووو کله چه دا ټول د مال غنیمت دپاره لاړل نوکافرانودهغوی مخونه واړول او شکست خوړلوسره واپس راغلل رسول الله ﷺ سره د دولسو کسانونه علاوه هیڅ څوک پاتې نه شواوکافرانوزمونږ اویاکسان شهیدان کړل او حضورپاک اودهغوی ملګرو د بدر په ورځ یوسل څلویښت کافرانو نقصان کړې وو اویائی قید کړې وو او اویائی قتل کړې وو

دې نه پس ابوسفیان درې ځل اوونیل افي القوم محمد؟ آیا په دې خلقو کښې محمد شته؟ رسول اکرم ﷺ د جواب ورکولونه منع اوکړه سوال بې فائدې وو په دې وجه حضورپاک جواب ورکول د مصلحت خلاف اوګڼلو ابوسفیان بیا درې ځل اوونیل افي القوم ابن ابي قحافة ایا په دې خلقو کښې ابن ابوقحافه (ابوبکر رضی الله عنه) شته؟ ابوقحافه د ابوبکر رضی الله عنه د پلار عثمان کنیت وو بیاهغه درې ځل اوونیل افي القوم ابن الخطاب؟ آیا په دې خلقو کښې عمربن الخطاب شته؟ دې وئیلوسره ابوسفیان خپلو ملګرولاړو وئی وئیل چه دا ټول خوقتل شوی دی حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه په خپل خان باندې قابو اونه کړې شوه او بې اختیاره ئی چغه کړه ای دالله دښمنه ته دروغ وې د چانومونه چه تا واخستل هغه ټول ژوندي دی او اوس په تاسو باندې خراب وخت راتلونکې دې ابوسفیان اوونیل د نن ورځ د بدر د ورځې بدله ده جنګ خود ډولچې په شان دې (کله د یوپه لاس کښې اوکله د بل په لاس کښې وی دغه شان فتح کله د یوې ډلې او کله د بلې ډلې وی) ته به په خپل قوم کښې مثله یعنې بوچې کیدل وینې مددې حکم نه وو ورکړې خو ماته دا خراب هم ښکاره نه شو ابوسفیان د قریش مکه سردارووو اود مسلمانانو دښمن ددې جملې نه دهغه مقصد داخودل ووچه دمثله غوندې قبیح حرکت حکم مانه وو ورکړې ځکه چه ددې نقصان هم دغه کارکونکی اوچتوی خوچه کله ماته ددې مثله علم اوشو نوماته بد اونه لګیدل ځکه چه تاسو زمونږ دښمنان ئی تاسو ته تکلیف رسیدو سره زه خوشحالیدې شم.

دې نه پس ابوسفیان رجزیه مصرعه اووئیله اُعْلُ هُبَلُ اُعْلُ هُبَلُ ای هبل ته اوچت اوسه. ای هبل ته اوچت اوسه هبل د قریشود بت نوم وو کوم چه عمرو بن لحی د قریشودپاره راوړلې وو اوکعبه کښې ئی کیخودې وو رسول اکرم ﷺ صحابه کرامو ته اوفرمائیل آیا تاسو ده ته جواب نه ورکوئی؟ صحابه کرامو عرض اوکړو مونږ څه جواب ورکړو؟ حضورپاک اوفرمائیل جواب ورکړئی الله أعلی وأجل الله تعالی د ټولونه اوچت او لوئی دې

ابوسفیان اوونیل ان لنا عزی ولا عزی لکم زمونږ دپاره عزی بت دې ستاسو دپاره نه دې حضورپاک اوفرمائیل تاسو ده ته جواب نه ورکوئی؟ صحابه کرامو عرض اوکړو څه جواب ورکړو؟ حضورپاک اوفرمائیل تاسو داسې وایئی الله مولانا ولامولالکم الله تعالی زمونږ مددګار دې او ستاسوهیڅوک مددګارنشته

ترجمة الباب سره مطابقت:- دا اوړدحدیث امام بخاری رحمه الله ددې خودلودپاره نقل کړې دې چه په جنګ احدکښې د اهل اسلام د شکست سبب دعبدالله بن جبیر رضی الله عنه ملګری وو رسول الله

رحمهم الله هغوی ته حکم ورکړي ووچه لاتبرحوا مکانکم تاسو دخپل ځائی نه مه خوزئی لیکن هغوی مخالفت اوکړو اودډغه مخالفت د وجه نه مسلمانانوته شکست اوشو علامه عینی رحمه الله فرمائی د ترجمة الباب مناسبت د روایت دي جملي اصحاب عبدالله بن جبیر سره دي خکه چه هم ددوی د مخالفت په نتیجه کښي مسلمانانو د شکست مخ لیدلي وو. (۱)

باب ۱۶۲: إذا فزعوا باللیل

د ترجمة الباب مقصد -حافظ ابن حجر علامه عینی او علامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی ددي ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی که د شپي داسي واقعه راپیښه شی په کوم سره چه په خلقوکښي ویره پیداشي نو امیرله پکاردی چه یاخودي پخپله دهغي دتحقیق دپاره اوځی اویا چه څوك ماسب ګنړی دتحقیق دپاره دي اولیګی. (۲)

احدیث نمبر ۲۸۷۵] (۳) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ -رضی الله عنه- قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَحْسَنَ النَّاسِ، وَأَجْوَدَ النَّاسِ، وَأَشْجَعَ النَّاسِ، قَالَ وَقَدْ فَزِعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ لَيْلَةً سَمِعُوا صَوْتًا، قَالَ فَتَلَقَّاهُمُ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى فَرَسٍ لأَبِي طَلْحَةَ عُرْىٍ، وَهُوَ مُتَقَلِّدٌ سَيْفَهُ فَقَالَ «لَمْ تُرَاعُوا، لَمْ تُرَاعُوا». ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «وَجَدْتُهُ بَحْرًا». يَعْنِي الْفَرَسَ. [ر: ۲۴۸۴]

رجال الحدیث

① **قتیبه بن سعید**:- دا ابورجاء قتیبه بن سعید بن جمیل بن طریف الثقفی رحمه الله دي. کتاب الایمان باب أفشاالسلام من الاسلام لاندي د دوی تذکره تیره شوي ده. (۴)

② **حماد**:- داحمادبن زید بن درهم الازدی البصری رحمه الله دي. کتاب الایمان باب المعاصی من أمرالجاهلیة ولایکفرصاحبها بارتکابها إلابالشرك لاندي دډوی تذکره تیره شوي ده (۵)

③ **ثابت**:- داابومحمد ثابت بن اسلم البنانی البصری رحمه الله دي. کتاب العلم باب القراءة والعرض علی المحدث لاندي د دوی تذکره تیره شوي ده. (۶)

④ **انس**:- دامشهورصحابی انس بن مالك رضی الله عنه دي. ددوی تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندي تیره شوي ده. (۷)

---

۱) عمدة القاری: ۳۹۱/۱۴.

۲) فتح الباری: ۲۰۱/۶ عمدة القاری: ۳۹۴/۱۴ إرشادالساری: ۵۱۱/۶.

۳) مرتخریجه فی کتاب الهبة وفضلها ولتحرض علیها باب من استعار من الناس الفرس رقم: ۲۶۲۷.

۴) کشف الباری: ۱۸۹/۳.

۵) کشف الباری: ۲۱۹/۲.

۶) کشف الباری: ۱۸۳/۳.

۷) کشف الباری: ۲۱۴/۲.

حضرت انس ﷺ وائی رسول الله ﷺ د تولونه زیات بنائسته د تولونه زیات سخی اود تولونه زیات بهادر وو مدینې والا اوویریدل هغوی څه آواز آوریدلې وو، د خبر اخستلو دپاره د کورونه بهر راوتلې وو، رسول اکرم ﷺ چه د تولو نه وړاندې رسیدلې وو، د ابوطلحه ﷺ په اس باندې په بربنډه ملاباندې سور توره زوړنده واپسئی کښې هغه سره ملاؤ شو حضورپاك اوفرمائیل لم تراعوا لم تراعوا هیڅ ویره نشته بیائی اوفرمائیل مونږ دا اس د سمندر په شان محسوس کړو دا اس د ابوطلحه ﷺ وو رسول الله ﷺ عاریتا اخستې وو په ښه رفتار او ښه کولاؤ سل کښې حضورپاك دا سمندر سره تشبیه کړو اوداد حضورپاك دبرکت اثروو دا روایت کتاب الهبه په آخراو مختلف ابواب کښې هم کتاب الجهاد کښې څوځل تیرشوې دې (۱)

ترجمة الباب سره مطابقت:- ترجمة الباب سره **فتلقاهم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم** سره مناسبت ښکاره دې.

باب ۱۶۳: من رأی العدو فنادی باعلی صوته: یاصباحاه، حتی یسمع الناس یاصباحاه

- د حاء نه پس الف د استغاثه دپاره دې او په آخره کښې ه د ندبه دپاره ده داجمله د استغاثه دپاره استعمالیږی او عربوبه دا حمله کونکی دښمن نه غافل خلق خبرولو دپاره استعمالوله. شراح د دې وجه تسمیه دا تحریرکړې ده چه دښمنان به د شپې د جنګ نه منع کیدل اوبیابه سحر وختی تازه شو دوباره به ئی حمله کوله لکه چه په یاصباحاه سره به ئی قوم په دې خبردارکولو چه سحرشوې دې د حملې دپاره تیارشئی. **فکانه یرید بقوله یا صباحاه: قد جاء وقت الصباح فتاهبوا للقتال.** (۲)

د ترجمة الباب مقصد:- امام بخاری دلته دا وئیل غواړی چه کافرانو به حمله کونکې دښمن اولیدلو نودخپل ملګرو د امداد دپاره به ئې آواز کولووخت کښې د جاهلیت په زمانه کښې یاصباحاه وئیل دا جمله به سره ددې چه د جهالت په دورکښې کافرانو استعمالوله ولې د مسلمانانودپاره ددې په استعمال کښې هیڅ بدی نشته چه دا منهی عنها دعوی د جاهلیت نه نه دده. (۳)

احدیث نمبر ۲۸۷۶] (۴) حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ قَالَ خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِينَةِ ذَاهِبًا نَحْوَ الْغَابَةِ، حَتَّى إِذَا كُنْتُ بِثَنِيَّةِ الْغَابَةِ لَقِيَنِي غُلَامٌ لِعَبْدِ

---

(۱) کشف الباری: کتاب المغازی: ص: ۲۲۰.

(۲) النهایة فی غریب الحدیث والاثر لابن الاثیر: ۸/۲ وعمدة القاری: ۳۹۵/۱۴.

(۳) فتح الباری: ۲۰۲/۶.

(۴) وعند البخاری: ۶۰۳/۲ أیضًا فی المغازی، باب غزوة ذی قرد رقم: ۴۱۹۴ وعندمسلم فی صحیحه: ۱۱۳/۲ فی الجهاد والسیر، باب غزوة ذی قرد وغیرها رقم: ۴۴۴ وعندأبی داؤد فی سننه: ۲۲/۲ فی الجهاد باب فی السریة ترد علی أهل العسکر رقم: ۲۷۵۲.

الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قُلْتُ وَيْحَكَ، مَا بِكَ قَالَ أُخِذَتْ لِقَاحُ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -. قُلْتُ مَنْ أَخَذَهَا قَالَ غَطَفَانُ وَفَزَارَةُ. فَصَرَخْتُ ثَلاَثَ صَرَخَاتٍ أَسْمَعْتُ مَا بَيْنَ لاَبَتَيْهَا يَا صَبَاحَاهْ، يَا صَبَاحَاهْ. ثُمَّ انْدَفَعْتُ حَتَّى أَلْقَاهُمْ وَقَدْ أَخَذُوهَا، فَجَعَلْتُ أَرْمِيهِمْ وَأَقُولُ:

أَنَا ابْنُ الأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعِ،

فَاسْتَنْقَذْتُهَا مِنْهُمْ قَبْلَ أَنْ يَشْرَبُوا، فَأَقْبَلْتُ بِهَا أَسُوقُهَا، فَلَقِيَنِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ الْقَوْمَ عِطَاشٌ، وَإِنِّي أَعْجَلْتُهُمْ أَنْ يَشْرَبُوا سِقْيَهُمْ، فَابْعَثْ فِي إِثْرِهِمْ، فَقَالَ «يَا ابْنَ الأَكْوَعِ، مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ. إِنَّ الْقَوْمَ يُقْرَوْنَ فِي قَوْمِهِمْ». [٣٩٥٨]

رجال الحديث

① **المكى بن ابراهيم** - دامكى بن ابراهيم بن بشير بن فرقد تميمى حنظلى بلخى رحمه الله دي كتاب العلم باب من أشار الفتيا باشارة اليد والرأس لاندي دَدوى تذكره تيره شوي ده (١)

② **يزيدبن ابى عبيد** - دامشهور تابعى حضرت سلمه بن الاكوع رضي الله عنه آزادكړي شوي غلام ابوخالد يزيدبن ابى عبيد اسلمى حجازى رحمه الله دي ددوى تذكره كتاب العلم باب إثم من كذب على النبى صلى الله تعالى عليه وسلم لاندي تيره شوي ده (٢)

③ **سلمه** -دا سلمه بن عمر بن الاكوع الاسلمى المدنى رضي الله عنه دي ددوى تذكره هم په مذكوره كتاب اوباب كښې تيره شوي ده (٣)

قوله خرجت من المدينة ذاهبًا نحوالغابة حتى إذا كنت بثنية الوداع لقينى غلام...: حضرت سلمه بن الاكوع رضي الله عنه فرمائى زه دَ مدينې نه بهر غابه (صحرا) ته لاړم كله چه زه د غابه غرته اورسيدم نوماته د عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه غلام ملاؤشو ماونيل ته دلته څنګه؟ هغه ونيل د رسول الله ﷺ اوښې نيولې شوى دى ما وئيل چا؟ غلام اووئيل دَ غطفان او فزاره خلقو مادرې خل ياصباحاه په اوچت آواز سره چغه اووهله اودَمدينې دَ دوو كانړيجنې زمكو په مينځ كښې پوره آبادئى ته مې خپل آواز واوړولو بيا زه مخكې لاړم تردې چه هغوى سره ملاؤشوم هغوى اوښې نيولې وې مابه په هغوى باندې غشې ورولو او دابه مې ونيل

أنا ابن الاكوع واليوم يوم الرضع

يعنى زه دَ اكوع خوئى يم اونن دَ كمينه خلقو دَ بربادئى ورځ ده مادَهغوى نه هغه اوښې واخستې ددې نه وړاندې چه هغوى اوبه څكلې وې زه وړاندې لاړم په دې كښې ماسره رسول الله ﷺ ملاؤشو ماعرض اوكړو: يارسول الله! إن القوم عطاش، وإني أعجلتهم أن يشربوا سقيهم، فابعث

---

١) كشف البارى: ٣/٤٨١.

٢) كشف البارى: ٤/١٨٢.

٣) كشف البارى: ٤/١٨٣.

فی أثرهم. دښه خلق تکی دی مادهغوی نه اوښې راخلاصې کړې دهغوی د اوبوڅکلونه وړاندې لهذا تاسو هغوی پسې فوج روان کړئی حضورپاك اوفرمائیل یابن الاکوع! ملکت فاسجع، ان القوم یقرون فی قومهم. ای ابن الاکوع کله چه تا په قوم باندې غلبه بیاموندله نو اوس د نرمنې نه کارواخله ددې خلقو خو په خپل قوم کښې میلمستیاکیږی

یقرون - دا د قراء نه دمضارع مجهول صیغه ده د قراء معنی ده میلمستیا ضیافت ددې جملې مطلب دادې چه اوس هغه خلق خپلې قبیلې غطفان ته اورسیدل هلته دهغوی خاطر تواضع او میلمستیاکیږی په دې وجه اوس هغوی پسې فوج لیګلوهیڅ فائده نشته معناه أنهم وصلوا إلی غطفان وهم یضیفونهم ویساعدونهم فلا فائدة فی الحال فی البعث لانهم لحقوا باصحابهم (۱)
د صحیح بخاری په بعض نسخوکښې دالفظ یقرون دیاء په زبر اود راء پیش سره راغلې دې ددې معنی ده هغوی د میلمانو ضیافت کوی په دې صورت کښې به د مذکوره جملې مطلب دا شی چه ته هغوی سره د نرمنی معامله اوکړه خکه چه داخلق د میلمانو ضیافت کوی رسول الله ﷺ ته دهغه خلقودتوبې ویستلوامیدوویه دې وجه حضورپاك هغوی سره دارعایت اوکړو (۲)
فائده - دا حدیث دامام بخاری رحمه الله د ثلاثیات نه دې

ترجمة الباب سره مناسبت - په حدیث باب کښې دی یاصباحاه یاصباحاه ترجمة الباب سره ددې مطابقت ښکاره دې

باب ۱۶۴: من قال: خذها وأنا ابن فلان

قوله خذها وأنا ابن فلان: - داجمله د فخرد ښکاره کولودپاره استعمالیږی د حدیث شارحینو فرمائیلی دی دغه شان مختلف جملې د عربوبهادر جنګیالی په دښمن باندې دخپلې بهادرئی رعب اچولو او په امورحرب کښې خپل مهارت خودلودپاره د فخریه توګه استعمالولې خذها وأنا ابن فلان ویونکی به دامقصدهم وو که په مقابل فریق کښې څوك د بهادرئی دعوی کوی نوهغه دې د مقابلې دپاره بهرراوخی (۳)
د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله په دې ترجمة الباب سره دا باور ورکول غواړی که څوك په میدان جنګ کښې دښمن په رعب کښې راوستودپاره خذها وأنا ابن فلان وائی نودا جائزدی اوکه د فخریه توګه ئی وائی نو جائز نه دی خکه چه فخرد کبر علامت دې اوتکبر حرام دې سره ددې چه داجمله اوریدونکوته فخریه معلومیږی خوکه نیت صرف د دښمن په رعب کښې راوستل وی اوزړه ئی د فخرنه خالی وی نوښکاره خبره ده چه داسې وئیلوکښې څه بدی نشته علامه ابن منیر رحمه الله فرمائی د امام بخاری رحمه الله مقصد داخودل دی چه دا جمله

---

(۱) عمدة القاری: ۳۹۷/۱ وإرشادالساری: ۵۱۳/۶.
(۲) إرشاد الساری: ۵۱۳/۶.
(۳) شرح ابن بطال: ۱۹۹/۵ وعمدة القاری: ۳۹۸/۱۴.

داقتضاء حال د وجه نه دمنهی عنه افتخار په ذیل کښې نه راځی (۱)

قوله وَقَالَ سَلَمَةُ خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الأَكْوَعِ .ار ۲۸۷۶]

حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله فرمائی چه داتعلیق من حیث المعنی د سابقه باب روایت جزدې (۲)

احدیث نمبر ۲۸۷۷] (۳) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ الْبَرَاءَ-رضى الله عنه- فَقَالَ يَا أَبَا عُمَارَةَ، أَوَلَّيْتُمْ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ الْبَرَاءُ وَأَنَا أَسْمَعُ أَمَّا رَسُولُ اللَّهِ- صلى الله عليه وسلم- لَمْ يُوَلِّ يَوْمَئِذٍ، كَانَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ آخِذًا بِعِنَانِ بَغْلَتِهِ، فَلَمَّا غَشِيَهُ الْمُشْرِكُونَ نَزَلَ، فَجَعَلَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لاَ كَذِبْ، أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ قَالَ فَمَا رُئِيَ مِنَ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ أَشَدُّ مِنْهُ .ار: ۲۷۰۹]

رجال الحدیث

① **عبیدالله**:- داعبیدالله بن موسیٰ بن باذام عبسی کوفی رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس لاندې تیرشوې دي. (۴)

② **اسرائیل**:- دااسرائیل بن یونس بن ابی اسحاق همدانی سبیعی کوفی رحمه الله دي. دَدوی تذکره کتاب العلم باب من ترك بعض الاختیار مخافة أن یقصر فهم بعض الناس عنه فیقعوا فی أشد منه لاندې تیرشوی دی. (۵)

③ **ابواسحاق**:- دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی دي. دَ دوی تذکره کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندې تیره شوې ده. (۶)

په روایت کښې دی چه یوسړی د براء بن عازب رضی الله عنه نه تپوس اوکړو اې ابوعماره آیا تاسو خلق د غزوه حنین په ورځ تختیدلی وئی. ابواسحاق وائی ما اوریده چه براء رضی الله عنه دا جواب ورکړو أما رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فلم یول یومئذ لیکن رسول الله صلی الله علیه وسلم خو په هغه ورځ نه وو تختیدلې ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم قچر واګه نیولې وه چه مشرکانو رسول الله صلی الله علیه وسلم کیرکړو نو حضورپاك اوفرمائیل

أنا النبی لا کذب أنا ابن عبدالمطلب

---

۱) فتح الباری:۲/۲.
۲) فتح الباری:۲۰۲/۶ وعمدة القاری:۳۹۸/۱۴.
۳) مرتخریجه فی کتاب الجهاد باب من قاد دابة غیره فی الحرب.
۴) کشف الباری:۶۳۶/۱.
۵) کشف الباری: ۵۴۶/۴.
۶) کشف الباری:۳۷۰/۲.

یعنی زه نبی یم په دې کښې دروغ نشته اوزه د عبدالمطلب خوئی یم

ترجمة الباب سره مطابقت ترجمة الباب سره د حدیث باب جمله أنا النبیٔ لاکذب مناسبت لری په دې کښې د رسول الله ﷺ د بهادرئ اوپه جنګ کښې د ثابت قدمئ تعریف کړې شوې دې (۱)

باب ۱۶۵: إذانزل العدوعلی حکم رجل

د **ترجمة الباب مقصد** - علامه عینی رحمه الله فرمانی چه باب کښې د إذا حرف شرط جواب محذوف دې اوتقدیری عبارت دادې ینفذإذاأجازه الامام (۲)

د دې ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصد داخودل دی که چرې کافران یومسلمان ته دااووانی او خپل ثالث ئی جوړکړی چه زمونږ باره کښې هغه کومه فیصله هم کوی مونږ به ئی منو اوکه امام وخت هغه ته د فیصله کولواجازت ورکړو نودد غه فیصله نافذ به جائزوی (۳)

[حدیث نمبر ۲۸۷۸] (۴) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ - هُوَابْنُ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ - عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ - رضى الله عنه - قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ بَنُو قُرَيْظَةَ عَلَى حُكْمِ سَعْدٍ - هُوَابْنُ مُعَاذٍ - بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - ، وَكَانَ قَرِيبًا مِنْهُ، فَجَاءَ عَلَى حِمَارٍ، فَلَمَّا دَنَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ». فَجَاءَ فَجَلَسَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ لَهُ «إِنَّ هَؤُلاَءِ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ». قَالَ فَإِنِّي أَحْكُمُ أَنْ تُقْتَلَ الْمُقَاتِلَةُ، وَأَنْ تُسْبَى الذُّرِّيَّةُ. قَالَ «لَقَدْ حَكَمْتَ فِيهِمْ بِحُكْمِ الْمَلِكِ». [۳۵۹۳، ۳۸۹۵، ۵۹۰۷]

رجال الحدیث

① **سلیمان بن حرب**:- دا ابوایوب سلیمان بن حرب بن بجیل ازدی بصری رحمه الله دې. کتاب الایمان باب من کره أن یعود فی الکفر کما یکره أن یلقی فی النار من الایمان لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده. (۵)

② **شعبه**:- دا شعبه بن الورد العسکی الواسطی رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی. (۶)

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/۳۹۹.

۲) عمدة القاری: ۱۴/۳۹۹.

۳) فتح الباری: ۶/۲۰۳ وعمدة القاری: ۱۴/۳۹۹ وإرشاد الساری: ۶/۵۱۴.

۴) وعندالبخاری أیضًا: ۲/۵۹۱ فی المغازی باب مرجع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم من الاحزاب رقم: ۴۱۲۱ و ۱/۵۳۶ - ۵۳۷ فی الاستئذان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: قوموا إلی سیدکم رقم: ۶۲۶۲ وعندأبی داؤد فی سننه: ۲/ ۳۶۱ - ۳۶۲ فی کتاب الادب باب ماجاء فی القیام رقم: ۵۲۱۵.

۵) کشف الباری: ۲/۱۰۵.

۶) کشف الباری: ۱/۶۷۸.

③ **سعد بن ابراهیم** - دا سعد بن ابراهیم بن عبدالرحمن بن عوف القرشی المدنی رحمه الله دي ددوی تذکره وراندي تیره شوي دی [۱]

④ **ابوامامه** دا ابوامامة اسعد بن سهل بن حنیف الانصاری المدنی رحمه الله دي ددوی تذکره کتاب الایمان باب من کره أن یعود فی الکفر کما یکره أن یلقی فی النار من الایمان لاندي ددوی تذکره تیره شوي دی [۲]

⑤ **ابوسعید الخدری** رضي الله عنه - دامشهور صحابی سعد بن مالك بن سنان بن عبید بن ثعلبه الانصاری الخزرجی دي د دوی تذکره کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن لاندي تیره شوي دی [۳]

لما نزلت بنو قریظة علی حکم سعد هو ابن معاذ بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم وکان قریبا منه.....

په روایت کښي دی چه کله بنو قریظه د حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په حکم اوفیصله د قلعه نه راکوزشو نو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضرت سعد راوغوښتلو چه حضورپاك سره نیزدي وو زیات لري نه وو حضرت سعد رضي الله عنه په خرباندي سور چه کله نیزدي راغلونو رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل قوموا الی سیدکم د خپل سردار د تعظیم دپاره اودریږئی حضرت سعد رضي الله عنه حضورپاك سره نیزدي کیناستو نو حضورپاك اوفرمائیل دا خلق ستاپه فیصله باندي راضی شوی لاندي راکوز شول حضرت سعد رضي الله عنه عرض اوکړو چه زه دا فیصله کوم چه جنګ کونکی سړی دي قتل کړي شی اود هغوی ښځي او بچی دي قیدیان کړي شی حضورپاك صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل حکمت فیهم بحکم الملك یعنی تاد الله تعالی د حکم مطابق د دوی فیصله اوکړه د غزوه بنو قریظه دا واقعه وراندي کتاب المغازی کښي په تفصیل سره راروانه ده [۴]

حکمت فیهم بحکم الملك - الملك د لام کسره سره دي اوښکاره خبره ده چه دي نه الله تعالی مراد دي بعض روایاتو کښي د ملك په خائی لفظ الله تصریح ده [۵] قاضی عیاض رحمه الله فرمائی د صحیح بخاری په نسخو کښي ملك د لام کسره او فتحه دواړه شان ضبط کړي شوي دي که چرې فتحه صحیح اومنلي شی نودي نه به جبرائیل علیه السلام مراد وی اوتقدیر عبارت به داسې شی **لقد حکمت فیهم بالحکم الذی جاء به الملك عن الله تعالی** یعنی تاد هغوی فیصله صحیح د هغه حکم مطابق اوکړه کومه چه جبرائیل علیه السلام د الله تعالی د طرف نه راوړي [۶]

حافظ ابن حجر رحمه الله د قاضی عیاض رحمه الله په دي توجیه باندي رد کړي دي چه د ملك نه حضرت جبرائیل علیه السلام مراد دي د هغوی په نیز ملك هم د لام کسره سره صحیح دي اود دي نه الله تعالی مراد دي د دي دوه دلیلونه دی

---

[۱] کتاب الوضوء باب الرجل یوضئ صاحبه.

[۲] کشف الباری: ۱۲۲/۲.

[۳] کشف الباری: ۸۲/۲.

[۴] کشف الباری. کتاب المغازی: ص: ۲۹۶ – ۳۰۷.

[۵] عمدة القاری: ۴۰۰/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۱۵/۶.

[۶] عمدة القاری: ۴۰۰/۱۴ وإرشاد الساری: ۵۱۵/۶.

① رومبی دلیل دادی چه په یو روایت کښې دا نه دی ذکر شوی چه په دې معامله کښې حضرت جبرئیل علیه السلام د آسمان نه څه حکم راوړې راغلې وی که چرې داسې وې نو حضرت سعد رضی الله عنه ته به د اجتهاد هډو دعوت نه شو ورکولې

② دویم دلیل دادی چه بعض روایات کښې قضیت بحکم الله تصریح ده لهذا د باب په روایت کښې ملک نه جبرئیل علیه السلام مراد اخستل صحیح نه دی [1]

د حدیث نه مستنبط فوائد - ① د روایت نه معلومه شوه چه که چرې دوه خصم د یوثالث په فیصله باندې رضامند شی نود ثالث فیصله به په هرصورت منل واجب شی علامه عینی رحمه الله فرمانی چه ددې روایت سره د خوارج د نظریې تردید کیږی چه د حضرت علی رضی الله عنه د تحکیم انکار نې کړې وو

② که د حکمران په مجلس کښې یومسلمان د قبیلې سردار یا صاحب فضل سړې خومو جود وی نوحکمران له پکاردی چه دهغه د عزت حکم ورکړی اودمجلس نورو حاضرینوته اووائی چه دهغه د تعظیم دپاره اودریږی علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا طرز عمل د حضرت معاویه رضی الله عنه ددې حدیث معارض نه دی په کوم کښې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی من سره أن یتمثل له الرجال فلیتبوأ مقعده من النار داځکه چه حضور پاک دا وعید د متکبرینو اوداسې خلقو باره کښې ارشاد فرمائیلی چه په خپل تعظیم کښې نه اودریدونکو باندې د غم اوغصې اظهار کوی [2]

باب ۱۴۶: قتل الاسیر، وقتل الصبر

الصبر - په لغت کښې د صبر معنی ده الحبس [3] منع کول صبراً د قتل کولو مطلب داوی چه د قیدی خپې لاسونه اوترلې شی اودهغې نه پس ئی قتل کړی [4]

په پیش نظر نسخو کښې د ترجمة الباب دوه جزونه دی قتل الاسیر او قتل الصبر د رومبی جزنه داخودل مقصود دی چه قیدی په هرڅه طریقه سره قتل کول جائزدی اود دویم جزمقصد دادی چه د قیدی خپې لاسونه په رسئی ترلو نه پس هم قتل کول جائزدی خود کشمیهنی په روایت کښې د باب عبارت دادې باب قتل الاسیر صبرًا [5] په دې روایت کښې دویم جز وقتل الصبر نشته که دکشمیهنی د روایت اعتبار اوکړې شی نوبیاظاهره ده چه امام بخاری رحمه الله دلته هم یوه خبره خودل غواړی چه قیدی د خپو لاسونه نه ترلوسره قتل کول جائزدی

د علامه عینی رحمه الله د پیش نظر نسخې عبارت داسې دی باب قتل الاسیر صبرًا وقتلا الصبر په دې

---

[1] عمدة القاری: ۱۴ ۴۰۰ وإرشاد الساری: ۶ ۵۱۵.

[2] عمدة القاری: ۱۴ ۴۰۰.

[3] عمدة القاری: ۱۴ ۴۰۱-۴۰۰ .

[4] النهایة فی غریب حدیث والاثر: ۲ ۹ وعمدة القاری: ۱۴ ۴۰۱ وإرشاد الساری: ۶ ۵۱۵.

[5] عمدة القاری: ۱۴ ۴۰۱ وإرشاد الساری: ۶ ۵۱۵.

[6] عمدة القاری: ۱۴ ۴۰۱ وإرشاد الساری: ۶ ۵۱۵.

روایت کښې دباب د دواړو جملو هم یومطلب دې چه قیدی دځپو لاسونونه تړلوسره قتل کول جائزدی په دې وجه علامه عینی رحمه الله فرمائیلی چه د باب دویمه جمله وقتل الصبر لاطائل او بې فائدې ده (۱)

د جمهورو په نیزد قیدیانوباره کښې امام المسلمین نه اختیاردې چه قتل نی کړی یا فدیه اخستوسره نی پریږدی یا احساناً بغیرد فدیه اخستلو خلاص کړی یا هغه مسلمانان چه د دښمن په قید کښې دی تبادله اوکړې شی. د دې امورو نه چه کوم دمسلمانانو په فائده کښې وی امام المسلمین ته په دې باندې دعمل کولو اختیاردې په دې مسئله کښې د مذاهبو تفصیل باب المن والفداء لاندې تیرشوې دې.

[حدیث نمبر ۲۸۷۹] (۲) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضى الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ، فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ إِنَّ ابْنَ خَطَلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ، فَقَالَ «اقْتُلُوهُ». [ر. ۱۷۴۹]

رجال الحدیث

① **اسماعیل بن ابی اویس**:- دابوعبدالله اسماعیلی بن ابی اویس اصجی مدنی رحمه الله دې دَدوی تذکره کتاب الایمان باب تفاضل أهل الایمان فی الاعمال لاندې تیره شوې ده. (۳)

② **مالک**:-دا امام دارالهجر مالك بن انس بن مالك بن ابی عام بن عمرو الاصجی المدنی رحمه الله دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن لاندې تیره شوې ده (۴)

③ **ابن شهاب**:- دامحمدبن مسلم بن عبدالله بن شهاب الزهری رحمه الله دې. دَ دوی تذکره بدء الوحی لاندې تیره شوې ده. (۵)

④ **انس بن مالک** رضی الله عنه -دا مشهورصحابی رسول دې. دَدوی تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیره شوې ده (۶)

أن رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم دخل عام الفتح وعلى رأسه المغفر، فلما نزعه جاء رجل فقال: ان ابن خطل متعلق باستار الكعبه فقال: اقتلوه.

---

۱) عمدة القاری:۵۱۵/۶.

۲) مرتخریجه فی کتاب جزاء الصید. باب دخول الحرم ومکة بغیراحرام.

۳) کشف الباری:۱۱۳/۲.

۴) کشف الباری: ۸۰/۲ – ۸۱.

۵) کشف الباری:۳۲۶/۱.

۶) کشف الباری:۴/۲.

المغفر په کسره د میم سکون د غین معجمة وفتح الفاء وفي آخره راء. د توپنی لاندې استر کوم چه زغرې سره یوخانې شوې وی زاد ینسج من الدروع علی قدر الرأس یلبس تحت القلنسوة (۱) په روایت کښې دی چه د فتح مکه په کال رسول الله ﷺ په مکه کښې داخل شو د حضورپاك په سرمبارك باندې هغه د توپنی استر وو کله چه حضورپاك هغه کوزکړو نو یو سړي راغلو دا ابوبرزه اسلمی وو (۲) هغه اوونیل یارسول الله ﷺ ابن خطل د کعبې کپړه پورې زوړند شوې دي حضورپاك ﷺ اوفرمانیل هغه هم هلته مړکړئ نوهغه نی هم په هغه حالت کښې قتل کړو قتل کونکې څوك وو؟ په روایاتوکښې مختلف نومونه راغلی دی د بیهقی او حاکم په روایت کښې دی فاما هلال بن خطل فقتله الزبیر (۳) یعنی هلال ابن خطل حضرت زبیر رضی الله عنه قتل کړو مسندبزار او بیهقی په السنن الکبری کښې دی. فاما عبدالله ابن خطل فادرك وهو متعلق باستار الکعبة فاستبق الیه سعید بن حریث وعمار بن یاسر فسبق سعید عمارًا وکان أشب الرجلین فقتله (۴) یعنی ابن خطل د کعبه غلاف نیولې زوړند اولیدلې شو سعیدبن حریث اوعماربن ټاسر دهغه طرف ته وړاندې شو خو سعیدځوان وو په دې وجه هغه مخکې شو اوابن خطل نی د عمار نه وړاندې قتل کړو

دغه شان ابن ابی شیبه د ابوعثمان النهدی په طریق باندې روایت نقل کړې دي. أن أبا برزة الاسلمی قتل ابن خطل وهومتعلق باستار الکعبة. (۵) ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه ابن خطل قتل کړو هغه وخت هغه د کعبه غلاف پورې زوړندوو. د دې آخری روایت متابعت کښې عبدالله بن مبارك رحمه الله هم خپله د ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه یوروایت نقل کړې دي. (۶) دویمه خبره داده چه د ابن خطل د قاتل د نوم په تعیین کښې کوم روایات نقل دی دهغې په مقابله کښې دا روایت زیات صحیح دي. علامه بلاذری رحمه الله د نورو علماء اخبارنه په دې باندې جزم کړې دي. (۷) ابن هشام جزم سره وئیلی دی چه ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه او سعید بن حریث رضی الله عنه دواړو په شریکه د ابن خطل خاتمه اوکړه. (۸) بعض حضراتو وئیلی دی چه سعیدبن ذویب ابن خطل قتل کړې. (۹)

---

۱) عمدة القاری: ۴۰۱/۱۴.

۲) إرشاد الساری: ۵۱۶/۶.

۳) السنن الکبری للبیهقی: ۲۱۲/۹ کتاب الجزیة باب اللحربی إذا لجا إلی الحرم. والمستدرک علی الصحیحین للحاکم النیسابوری: ۵۴/۲.

۴) السنن الکبری للبیهقی: ۲۰۵/۸ کتاب المرتد باب من قال فی المرتد یستتاب مکانه فان تاب وإلا قتل. والمصنف لابن أبی شیبة: ۲۰/۴۷۴ – ۴۷۵.

۵) المصنف لابن أبی شیبة: ۴۷۶/۲۰.

۶) فتح الباری: ۷۹/۴ دار السلام.

۷) فتح الباری: ۷۹/۴ دار السلام.

۸) فتح الباری: ۷۹/۴ دار السلام.

۹) فتح الباری: ۷۹/۴ دار السلام.

علامه طبری رحمه الله وائی چه زبیر بن عوام رضی الله عنه هغه سړي دي چه ابن خطل ئی وژلي دي[1] شارحین په دي ټولو روایاتو کښې تطبیق کولوسره وائی چه ممکن ده ابن خطل ټولو په شریکه قتل کړي وی او ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه په دي کښې ډومبي شوي وی[2]

ترجمة الباب سره مطابقت - علامه عینی رحمه الله فرمائی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ابن خطل صبراً د قتل کولوحکم ورکړي وو نو ترجمة الباب سره د روایت مطابقت ښکاره دي[3]

ترجمة الباب سره د حدیث مناسبت باندې اشکال اودهغې جواب - دلته سوال داپیدا کیږی چه ابن خطل خو پخپله د کعبه غلاف پوري انختي وو او په دغه حال کښې قتل کړي شوي وو لکه دا انختل داسې دی لکه چه خپې لاسونه ئی ترلې وی دغه شان په ده باندې د اسیر قتل کیدل هم صادق شو خکه چه هغه وخت مسلمانانو مکه فتح کړي وه اوهغوی ته هرقسم قدرت اوطاقت حاصل شوي وو لکه چه ابن خطل هغه وخت د یوقیدی په حیثیت سړه وو[4]

د جاهلیت په زمانه کښې د ابن خطل نوم عبدالعزیٰ وو د اسلام راوړلونه پس رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه نوم عبدالله کیخودې وو خو روستودا بدبخت مرتد شو شارحین فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دا مباح الدم کرځولوسره د ده دقتل حکم خکه ورکړي وو چه په هغه کښې د قتل مختلف اسباب جمع شوی وو یوسبب خود ده مرتدکیدل وو بل د مرتد کیدونه پس به ده په شعرونوکښې د رسول الله صلی الله علیه وسلم سپکاوي کولو دغه شان دهغه دوه سندرغاړو وینځوبه هم د حضورپاك سپکاوي کولو دویم سبب جنایت قتل وو هغه خپل یومسلمان غلام بې ګناه قتل کړي وو په دي وجه د پناه غوښتلوسره د کعبه غلاف پوري انختلو باوجود رسول الله صلی الله علیه وسلم ابن خطل قصاصاً د قتل کولو حکم ورکړو[5]

باب ۱۶۷: هل یستأسر الرجل ومن لم یستأسر، ومن رکع رکعتین عند القتل

د ترجمة الباب مقصد - ددي ترجمة الباب لاندې امام بخاری رحمه الله دري خبرې کول غواړی هل یستاسرالرجل لاندې دا ونیل غواړی که چرې داسې موقع راشی چه یومسلمان خپل ځان د کافرپه قید کښې ورکول غواړی نوداسې کول جائزدي دویم جز ومن لم یستاسر کښې دا ونیل غواړی که یوسړي په عزیمت باندې عمل کولوسره د کافرانو قیدی جوړید وباندې تیارنه وی نوهغه د اباء اوانکار اجازت دي آخری جز ومن رکع رکعتین عندالقتل کښې دا خودل غواړی چه کله ئی کافران قتل کوی نود شهادت په وخت دوه رکعته مونځ کول پکاردی

---

[1]) فتح الباری: ۷۹/۴ دارالسلام.

[2]) فتح الباری: ۷۹/۴ دارالسلام وإرشاد الساری: ۵۱۶/۶.

[3]) عمدة القاری: ۴۰۱/۱۴.

[4]) فتح الباری: ۸۱/۴ کتاب جزاء الصیدباب دخول الهرم ومکة بغیرإحرام.

[5]) فتح الباری: ۸۱/۴وعمدة القاری: ۴۰۱/۱۴.

حدیث نمبر ٢٨٨٠[١] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ أَبِي سُفْيَانَ بْنِ أَسِيدِ بْنِ جَارِيَةَ الثَّقَفِيِّ - وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ - أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ - رضى الله عنه - قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - عَشَرَةَ رَهْطٍ سَرِيَّةً عَيْنًا، وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ الأَنْصَارِيَّ جَدَّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ، فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْهَدَأَةِ وَهُوَ بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لِحْيَانَ، فَنَفَرُوا لَهُمْ قَرِيبًا مِنْ مِائَتَيْ رَجُلٍ، كُلُّهُمْ رَامٍ، فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى وَجَدُوا مَأْكَلَهُمْ تَمْرًا تَزَوَّدُوهُ مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالُوا هَذَا تَمْرُ يَثْرِبَ. فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ، فَلَمَّا رَآهُمْ عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ، وَأَحَاطَ بِهِمُ الْقَوْمُ فَقَالُوا لَهُمْ انْزِلُوا وَأَعْطُونَا بِأَيْدِيكُمْ، وَلَكُمُ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ، وَلاَ نَقْتُلُ مِنْكُمْ أَحَدًا. قَالَ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ أَمِيرُ السَّرِيَّةِ أَمَّا أَنَا فَوَاللَّهِ لاَ أَنْزِلُ الْيَوْمَ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ، اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ. فَرَمَوْهُمْ بِالنَّبْلِ، فَقَتَلُوا عَاصِمًا فِي سَبْعَةٍ، فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ ثَلاَثَةُ رَهْطٍ بِالْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ، مِنْهُمْ خُبَيْبٌ الأَنْصَارِيُّ وَابْنُ دَثِنَةَ وَرَجُلٌ آخَرُ، فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ أَطْلَقُوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَأَوْثَقُوهُمْ فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ، وَاللَّهِ لاَ أَصْحَبُكُمْ، إِنَّ فِي هَؤُلاَءِ لأُسْوَةً. يُرِيدُ الْقَتْلَى، فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ عَلَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَأَبَى فَقَتَلُوهُ، فَانْطَلَقُوا بِخُبَيْبٍ وَابْنِ دَثِنَةَ حَتَّى بَاعُوهُمَا بِمَكَّةَ بَعْدَ وَقْعَةِ بَدْرٍ، فَابْتَاعَ خُبَيْبًا بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ، وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ بْنَ عَامِرٍ يَوْمَ بَدْرٍ، فَلَبِثَ خُبَيْبٌ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا، فَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عِيَاضٍ أَنَّ بِنْتَ الْحَارِثِ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهُمْ حِينَ اجْتَمَعُوا اسْتَعَارَ مِنْهَا مُوسَى يَسْتَحِدُّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ، فَأَخَذَ ابْنًا لِي وَأَنَا غَافِلَةٌ حِينَ أَتَاهُ قَالَتْ فَوَجَدْتُهُ مُجْلِسَهُ عَلَى فَخِذِهِ وَالْمُوسَى بِيَدِهِ، فَفَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَهَا خُبَيْبٌ فِي وَجْهِي فَقَالَ تَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لأَفْعَلَ ذَلِكَ.

وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ، وَاللَّهِ لَقَدْ وَجَدْتُهُ يَوْمًا يَأْكُلُ مِنْ قِطْفِ عِنَبٍ فِي يَدِهِ، وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ فِي الْحَدِيدِ، وَمَا بِمَكَّةَ مِنْ ثَمَرٍ وَكَانَتْ تَقُولُ إِنَّهُ لَرِزْقٌ مِنَ اللَّهِ رَزَقَهُ خُبَيْبًا، فَلَمَّا خَرَجُوا مِنَ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فِي الْحِلِّ، قَالَ لَهُمْ خُبَيْبٌ ذَرُونِي أَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ. فَتَرَكُوهُ، فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ لَوْلاَ أَنْ تَظُنُّوا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ لَطَوَّلْتُهَا اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا.

وَلَسْتُ أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا ... عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي

وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ ... يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

فَقَتَلَهُ ابْنُ الْحَارِثِ، فَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ سَنَّ الرَّكْعَتَيْنِ لِكُلِّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ قُتِلَ صَبْرًا،

---

[١] وعندالبخاری فی صحیحه:٢/٥٨٥ – ٥٨٦ فی المغازی باب غزوةالرجیع رقم:٤٠٨٦و ٢/١١٠٠ فی التوحید باب مایذکر فی الذات والنعوت وأسامی الله. وعند أبی داؤد فی سننه :٤/٢ فی الجهاد باب الرجل یستاسر رقم:٢٦٦٠ – ٢٦٦١و ٢/٨٧ فی الجنائز باب المریض یؤخذ من أظفاره وعانته رقم:٣١١٢.

فَاسْتَجَابَ اللّٰهُ لِعَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ يَوْمَ أُصِيبَ، فَأَخْبَرَ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- أَصْحَابَهُ خَبَرَهُمْ وَمَا أُصِيبُوا، وَبَعَثَ نَاسٌ مِنْ كُفَّارِ قُرَيْشٍ إِلَى عَاصِمٍ حِينَ حُدِّثُوا أَنَّهُ قُتِلَ لِيُؤْتَوْا بِشَيْءٍ مِنْهُ يُعْرَفُ، وَكَانَ قَدْ قَتَلَ رَجُلاً مِنْ عُظَمَائِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ، فَبُعِثَ عَلَى عَاصِمٍ مِثْلُ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ، فَحَمَتْهُ مِنْ رُسُولِهِمْ، فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى أَنْ يَقْطَعَ مِنْ لَحْمِهِ شَيْئًا. [۳۷۶۷، ۳۸۵۸، ۶۹۶۷]

رجال الحديث

① **ابوالیمان** - دا ابوالیمان حکم بن نافع بهرانی حمصی رحمه الله دي. د دوی تذکره بدء الوحی کښې تیره شوې ده.(۱)

② **شعیب** - دابوبشر شعیب بن ابی حمزه القرشی الاموی رحمه الله دي. دوی تذکره هم بدء الوحی کښې تیره شوې ده.(۲)

③ **زهری** - دامشهور محدث محمد بن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب زهری رحمه الله دي ددوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی.(۳)

④ **عمرو بن ابی سفیان** - دا دحضرت ابوهریره رضي الله عنه په مصاحبین کښې وو. بعض حضراتو ددوی نوم عمر (په ضمه د عین) لیکلې دي.(۴) صحیح عمرو (په فتح د عین) دي. امام بخاری رحمه الله هم په خپل تاریخ کښې دده نوم عمرو لیکلې دي.(۵) هغه د عبدالله بن عمر بن خطاب رضي الله عنه عمربن خطاب رضي الله عنه ابوموسی اشعری رضي الله عنه او ابوهریره رضي الله عنه نه احادیث روایت کړی دی. د دوی نه روایت کونکونومونه دادی: الحجاج بن فرافضه، عبدالله بن عبدالرحمن بن ابی حسین، دده وراره عبدالملك بن عبدالله بن ابي سفیان بن اسیدبن جاریه الثقفی، محمدبن مسلم بن شهاب الزهری او هشام بن سعد رحمهم الله.(۶) امام بخاری امام مسلم امام ابوداؤد او امام نسائی رحمهم الله دي تولوحضراتود عمرو بن ابی سفیان روایت نقل کړي دي.(۷)
ابن حبان رحمه الله ددوی تذکره په ثقات کښې کړي ده.(۸) او حافظ ابن حجر په تقریب کښې دي ثقه کرخولي دي.(۹)

⑤ **ابوهریره** رضي الله عنه: ددوی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تفصیل سره تیرشوی دی.(۱۰)

---

۱) کشف الباری: ۱/۴۷۹.
۲) کشف الباری: ۱/۴۸۰.
۳) کشف الباری: ۱/۳۲۶.
۴) تهذیب الکمال: ۲۲/۴۵.
۵) التاریخ الکبیر: ۱/۳۳۶ رقم الترجمة: ۶۵۶۷.
۶) تهذیب الکمال: ۲۲/۴۵ تهذیب التهذیب: ۸/۴۱.
۷) تهذیب الکمال: ۴۵/۲۲.
۸) ثقات ابن حبان: ۵/۱۸۰.
۹) تقریب التهذیب: ۶/۸۱.
۱۰) کشف الباری: ۱/۶۵۹.

په دې روایت کښې د غزوه رجیع واقعه بیان کړې شوې ده دا روایت امام بخاری رحمه الله په مغازی کښې هم د غزوه رجیع لاندې په تفصیل سره نقل کړې دې [1]، حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی بعث رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم عشرة رهط سریة عینًا وأمر علیهم عاصم بن ثابت الانصاری جد عاصم بن عمر بن الخطاب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د لسوکسانو یوټولګې دَجاسوسۍ په غرض روان کړو او حضرت عاصم بن ثابت رضی الله عنه چه د عاصم بن عمر بن خطاب نیکه وو په هغوی باندې امیر مقرر کړو

رهط - لس یادَ لسونه کم کسانوباندې مشتمل ډله ارهط او ارهاط دَدې جمع ده [2]

قوله فانطلقوا حتی کانوا بالهدأة..... - داخلق روان شو اوچه مقام هداة ته اورسیدل کوم چه د مکې اوعسفان په مینځ کښې دې نو چا بنولحیان خبر کړو چه د قبیله هزیل یوځانګه ده هغوی دوه سوه غشی ویشتونکی صحابه کرامو پسې راولیګل دې خلقو د صحابه کرامو د خپو چاپونوپسې روان شو یوځائی صحابه کرامو کهجورې خوړلې وې کومې چه د مدینې نه خان سره اخستې وې هغوی د کهجورو ګټکی اوپیژندل چه داد مدینې کهجورې دی دا خلق د هغوی دَخپو په نښوباندې روان وو کله چه عاصم رضی الله عنه اودهغه ملګرودوی اولیدل نوهغوی په یوه بله ښکته غونډئی کښې پناه واخستله کافرانو هغوی راګیرکړل او ورته ئی اوونیل راکوز شئی اوخپل خان مونږ ته حواله کړئی ستاسو د پاره عهدوپیمان دې مونږ به تاسوکښې هیڅوك نه قتل کوو

په دې باندې دَجماعت امیرعاصم رضی الله عنه اووئیل أما أنا فوالله لاانزل الیوم فی ذمة کافر اللهم أخبرعنا نبیك زه په الله تعالی قسم چه د کافرپه پناه کښې به راکوز نه شم ای الله زمونږ د حال نه خپل نبی خبر کړه بیاکافرانو په هغوی باندې د غشوباران شروع کړو اوعاصم رضی الله عنه ئی د اووه ملګروسره شهید کړو خبیب انصاری ابن دثنه او یوبل سړې عبدالله بن طارق دهغوی په عهدوپیمان باندې لاندې راکوز شول کله چه کافرانو هغوی قابوکړل نود لندو مزی ئی کولاوکړل او په هغه مزو ئی دریواړه اوترل

په دې باندې هغه دریم سړی عبدالله بن طارق اووئیل دا رومبې غداری ده زه تاسوسره نه خم زما د پاره خو په دغه شهیدانوکښې یوه نمونه ده کافرانوهغه رابنکلو او خان سره ئی د بوتلوکوشش اوکړو عبدالله بن طارق انکاراوکړو نوهغه ئی قتل کړو او خبیب او زیدبن دثنه ئی بوتلو د غزوه بدرنه پس ئی په مکه کښې خرڅ کړل خبیب د حارث بن عامر خامنوواخستلو ځکه چه حارث حضرت خبیب رضی الله عنه په بدرکښې قتل کړې وو نود پلارقصاص اخستلودَپاره د حارث خامنو واخستلو حضرت خبیب رضی الله عنه هغوی سره د قیدی په حیثیت حصار وو

---

[1] کشف الباری: کتاب المغازی ص:۲۵۳ – ۲۶۱.

[2] النهایة فی غریب الحدیث:۱/۷۰۷.

قوله فاخبرني عبدالله بن عياض..... - ابن شهاب زهری رحمه الله وائی د حارث لور زینب، هغه ته اوخودل چه کله هغوی د خبیب رضی الله عنه د قتل کولو اراده اوکړه نوخبیب رضی الله عنه د زینب نه چاړه اوغوښتله چه د نامه لاندې د ویښتو صفائی اوکړی زینب ورته چاړه ورکړه وراندې وائی چه ماته پته نه وه چه زما یوخونی خبیب له راغلې دې ما اوکتل چه هغه ماشوم په خپله پندئی باندې کینولی دې او چاړه دهغه په لاس کښې ده دې کتلو سره زه ډیره اوویریدلم خبیب زما ویریدونکی مخ لیدو سره پوهه شو ونی وئیل چه ته په دې خبره ویریږې چه زه به دې قتل کړم زه به دې نه قتل کوم **والله مارأيت أسيرا قط خيرا من خبيب والله لقد وجدته يوما يأكل من قطف عنب في يده، وإنه لموثق في الحديد.....**

زینب وائی والله ما د خبیب نه ښه قیدی نه دې لیدلې ماهغه د انګورو د غونچې نه په خوړلولیدلې اوهغه د اوسپنې په بیړو کښې تړلې شوې وو دغه ورځو کښې په مکه کښې میوه بالکل نه وه دا د الله تعالی روزی وه چه خبیب له ئی ورکړې وه بیاچه دې خلقو خبیب د قتل کولو د پاره د حرم نه بهر بوتلو نوحضرت خبیب اووئیل ذرونی ارکع رکعتین ماته د دوو رکعتو مونځ کولوموقع راکړئی. خبیب رضی الله عنه دوه رکعته مونځ اوکړو بیاقاتلانوطرف ته متوجه شو ونی وئیل که چرې تاسو داګمان نه کولوچه زه د مرګ نه ویریږم نو (خپل مونځ) به مې اوږد کړې وو یاالله دا کافران یو یو هلاک کړه بیاهغه دا شعر اووئیل:

ما أن أبالي حين أقتل مسلما — على أي جنب كان لله مصرعي

وذلك في ذات الاله وإن يشا — تبارك على أوصال شلو ممزع

① چه زه د مسلمانیدو په حال کښې قتل کیږم نوزما د دې خبرې هیڅ فکر او پرواه نشته چه د الله تعالی د پاره به په کوم اړخ باندې (په زمکه) پریوتل وی.

② اوزما قتل کیدل د الله تعالی د رضا د پاره دی که چرې هغه اوغوښتل نو په ټکړې ټکړې شوی اندامونو جوړونوباندې به برکت نازل کړی.

دې نه پس عقبه بن حارث هغه شهید کړو. خبیب رضی الله عنه د هرمسلمان قیدی د پاره په شهید کیدو باندې د دوه رکعته مونځ سنت قایم کړل حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې ته ځکه سنت اووئیل چه خبیب رضی الله عنه دا عمل د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ژوند کښې کړې وو اوحضورپاک دا خوښ کړی وو.[1]

قوله فاستجاب الله لعاصم بن ثابت يوم أصيب - په کومه ورځ چه عاصم بن ثابت قتل شو الله تعالی د هغه دعاقبوله کړه عاصم رضی الله عنه چه د ورځې لښکر امیروو هغه دعاکړې وه اللهم أخبرنا عنا نبيك اې الله زمونږ په حال باندې خپل نبی خبرکړه مطلب دا چه د هغوی دادعا قبوله شوه او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هغوی د حال نه خبرشو هم په هغه ورځ حضورپاک خپل صحابه کرام د د غه واقعه نه خبر کړل او په هغوی چه کوم تکلیفونه تیرشوی وو هغه ئی بیان کړل.

---

[1] إرشاد الساري: ۶/۵۲۰.

وبعث ناس من کفار قریش إلی عاصم حین حدثوا أنه قتل لیؤتوا بشئ منه یعرف وکان قد قتل رجلا من عظمائهم یوم بدر یعنی بعض د قریشو کافرانو ته چه د عاصم رضی الله عنه د شهادت خبر ملاؤشو نو هغوی یوځوکسان روان کړل چه لاړشی د عاصم د بدن یوه داسې ټکړه راوړې کړئ راوړې په کوم سره چه د هغه پیژندګلو کیدې شی عاصم رضی الله عنه د بدر په موقع د قریشو یو سردار عقبه بن ابی معیط قتل کړې وو لکه چه د قریشو کافرانو د انتقام هغه غصه پوره کول غوښتل

قوله فبعث علی عاصم مثل الظلة من الدبر فحمته من رسولهم، فلم یقدروا علی أن یقطعوا من لحمه شیئًا: د عاصم رضی الله عنه په بدن باندې د مچو یوه دابې دسته راولیګلې شوه چه د قریشو د رالیګلوشوو سړو نه د حضرت عاصم حفاظت اوکړو دې خلقو د حضرت عاصم رضی الله عنه د بدن یوه حصه پرې کولوباندې طاقت حاصل نه کړې شو بعث دلته د مجهول صیغه ده. وړاندې د مغازی په روایت کښې دی: فبعث الله علی عاصم په دې روایت کښې تصریح ده چه الله تعالی د مچو دسته راولیګله.

الظلة: (د ظاء په ضمه سره) سورې ته وئیلې شی

الدبر:- (د دال فتحه او دال سکون سره) ډمبرو او مچوته وئیلې شی

ترجمة الباب سره مناسبت:- ① هل یستاسر الرجل کښې خودلې شوی دی چه خپل ځان د کافرانو په قید کښې ورکول جائزدی. په حدیث کښې دی فنزل إلیهم ثلاثة رهط بالعهد والمیثاق دری سړی (خبیب انصاری، زیدبن دثنه عبدالله بن طارق) د کافرانو په عهدوپیمان باندې راکوز شو. د حدیث باب ددې جز مناسبت د ترجمة الباب رومبی جزسره ښکاره دې.

② دویم جز من لم یستاسر کښې خودلې شوی دی چه خپل ځان د کافرانو په قید کښې ورکولونه انکارکول هم جائزدی. په حدیث باب کښې وقال عاصم بن ثابت أمیر السریة: أما أنا فوالله لاأنزل الیوم فی ذمة کافر. امیرسریه عاصم بن ثابت رضی الله عنه اووئیل چه زما دې په الله قسم وی د کافر په پناه کښې به راکوز نه شم. په دې جمله کښې مناسبت ترجمة الباب دغه دویم جزسره واضح دې.

③ ترجمة الباب دریم جز من رکع رکعتین عندالقتل کښې خودلی شوی دی چه د شهادت په وخت دوه رکعته مونځ کول پکاردی. د حدیث باب داجمله دې سره مطابقت لری: قال لهم خبیب: ذرونی أرکع رکعتین فترکوه فرکع رکعتین.(۱)

باب ۱۶۸: فکاك الاسیر

د شراح حدیث په نیزدلته عبارت مقدردې: باب وجوب فکاك الاسیر من أیدي العدو أو بغیره.(۲)

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۳.

۲) عمدة القاری: ۱۴/۴۰۸ فتح الباری: ۶/۱۶۷ إرشاد الساری: ۶/۴۲۱.

فکاك - فاء مفتوح لوستل هم صحیح دی اومکسورهم [۱] دَدې معنی ده خلاصول. پریخودل [۲]

د ترجمة الباب مقصد - دَدې ترجمة الباب نه دَامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د دښمن په لاس راګیرید ونکی مسلمان قیدی راخلاصول واجب دی او دخلاصی په عوض کښې مال یا د هغه دمتبادل دَبل څه څیز مطالبه اوکړې شی نوهغه پوره کول پکاردی [۳]

قوله: فیه عن أبی موسیٰ، عن النبی ﷺ:

د مذکوره تعلیق تخریج - دا تعلیق امام بخاری رحمه الله کتاب النکاح [۴] او کتاب الاحکام [۵] لاندې مسدد په طریق سره او کتاب الاطعمة [۶] کښې عن محمدبن کثیر عن سفیان په طریق او کتاب المرضی [۷] کښې قتیبه بن سعیدپه طریق موصولاً روایت کړې دې [۸]

دې نه علاوه سنن ابوداؤد کښې کتاب الجنائز [۹] لاندې دَامام نسائی رحمه الله سنن الکبری کښې کتاب السیر لاندې هم مذکوره تعلیق موصولاً روایت کړې شوې دې [۱۰]

د مذکوره تعلیق مقصد - په دې تعلیق سره امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه په دې باب کښې کوم حدیث روایت دې هغه د رسول اکرم ﷺ نه ابوموسی اشعری رضی الله عنه روایت کړې دې [۱۱] مطلب دادې چه هم ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه د باب حدیث روایت کولوکښې ډیرشهرت لری علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی د ابوزر په روایت کښې دغه مذکوره تعلیق نشته [۱۲] امام بخاری رحمه الله د ترجمه مدعیٰ ثابتولودپاره دلته دوه احادیث نقل کړی دی.

احدیث نمبر ۲۸۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ أَبِي مُوسَى - رضي الله عنه - قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «فُكُّوا الْعَانِيَ - يَعْنِي الأَسِيرَ - وَأَطْعِمُوا الْجَائِعَ وَعُودُوا الْمَرِيضَ». [۴۸۷۹، ۵۰۵۸، ۵۳۶۵، ۶۷۵۲]

---

[۱]) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

[۲]) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

[۳]) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴ فتح الباری: ۱۶۷/۶ إرشادالساری: ۴۲۱/۶.

[۴]) أخرجه فی صحیحه: ۷۷۷/۲ فی باب حق إجابة الولیمة رقم: ۵۱۷۴.

[۵]) أخرجه: ۱۰۶۰۳/۲ باب إجابة الحاکم الدعوة رقم: ۷۱۷۳.

[۶]) أخرجه: ۸۰۹/۲ فی باب قول الله تعالی ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ رقم: ۵۳۷۳.

[۷]) أخرجه فی صحیحه فی: ۲/۲ باب وجوب عیادة المریض رقم: ۵۶۴۹ فتح الباری: ۱۶۷/۶.

[۸]) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

[۹]) أخرجه أبوداؤد فی سننه فی باب الدعاء للمریض عندالعیادة رقم: ۳۷۰۵.

[۱۰]) أخرجه النسائی فی السنن الکبریٰ ۲۰۲/۵ فی باب الامر بفکاک الاسیر رقم: ۸۶۶۶

[۱۱]) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴ فتح الباری: ۱۶۷/۶ إرشادالساری: ۴۲۱/۶.

[۱۲]) إرشادالساری للقسطلانی: ۵۲۱/۶.

رجال الحدیث

① **قتیبه بن سعید**:- دا شیخ الاسلام ابورجاء قتیبه بن سعیدبن جمیل بن طریف ثقفی رحمه الله دي دَ دوی حالات کتاب الایمان کښې تیرشوی دی (۱)

② **جریر**:- دا حضرت جریر بن عبدالحمید بن قرط ضبی رازی دي دَدوی حالات کتاب العلم لاندې تیرشوی دی (۲)

③ **منصور**:- دا ابوعتاب منصور بن المعتمر سلمی کوفی رحمه الله دي دَدوی حالات هم کتاب العلم لاندې تیرشوی دی (۳)

④ **ابووائل**:- دا مشهور تابعی ابووائل شقیق بن سلمه اسدی کوفی رحمه الله دي دَ رسول اکرم ﷺ زمانه ئی لیدلې خو دَ زیارت سعادت ورته نه دي حاصل شوې دَدوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی (۴)

⑤ **ابوموسی**:- دا مشهور او جلیل القدر صحابی ابوموسیٰ اشعری رضی الله عنه دي دَدوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی (۵)

قال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فکوا العانی یعنی الاسیر یعنی رسول الله ﷺ اوفرمانیل قیدی خلاص کړئی

العانی:- په وزن دَ قاضی دَ قیدی په معنی کښې دي عناة دَدي جمع ده دَ مؤنث نه دَدي جمع عوان اومفرد عانیة دي. عنا یعنو(ن) نه دَدي معنی ذلت اورسوائی ده العانی بالعین المهملة وبالنون مثل القاضی من عنا یعنو فهو عان والجمع عناة، والمرءة عانیة، والجمع عوان، وقال ابن الاثیر: والعانی الاسیر وکل من ذل واستکان وخضع فقد عنا (۶)

یعنی الاسیر:- دا مدرج من الراوی دي اودَ فکوا العاني تفسیردي (۷) علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دَ ابوزر په روایت کښې دلته یعنی په ځائی أی ضبط شوې دي (۸)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا ادراج دَ قتیبه یا جریر کیدي شی خو امام بخاری رحمه الله روایت په کتاب الطب کښې ابوعوانه عن منصور اوکتاب الاطعمة کښې ثوری عن منصور په طریق

---

۱) کشف الباری:۲/۱۸۹.
۲) کشف الباری:۳/۲۶۸.
۳) کشف الباری:۳/۲۸۰.
۴) کشف الباری:۲/۵۵۹.
۵) کشف الباری:۱/۶۹۰.
۶) عمدة القاری:۱۴/۲۹۴ وفتح الباری:۶/۱۶۷.
۷) عمدة القاری:۱۴/۲۹۴ وفتح الباری:۶/۱۶۷.
۸) إرشادالساری شرح صحیح البخاری:۶/۵۲۱.

سره هم نقل کړي دي په رومبی طریق کښې د مذکوره ادراج تصریح نشته البته د ثوری عن منصور والا طریق په آخره کښې دا اضافه ده قال سفیان العاني الاسیر لکه چه په دې طریق کښې څه ابهام نشته حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی

والتفسیر من قبل جریر أو قتیبة، وإلا فقد أخرجه المصنف فی الطب من طریق أبی عوانة عن منصور فلم یذکره، وأخرجه فی الاطعمة من طریق الثوری عن منصور وقال فی آخره قال سفیان: العانی الاسیر.(۱)

دکلام خلاصه دا شوه چه د حافظ ابن حجر رحمه الله د قول په رنړا کښې دا ادراج د قتیبه یا جریر کیدې شی چونکه د روایت په باب کښې د قائل تصریح نشته په دې وجه تعیین نه شی کیدې

د مسلمان قیدی د راخلاصولو مسئله - علامه ابن بطال فرمائی د مسلمان قیدی راخلاصول بالاجماع فرض کفایه دی په دې باندې هغه وعلیه کافة العلماء ونیلوسره د جمهور اتفاق نقل کړې دې.(۲) البته په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دې چه د مسلمان قیدی په راخلاصولو کښې دښمن ته څه څیزور کړې شی. د اسحاق بن راهویه رحمه الله رائې دده چه مال دې ورکړی خلاص دې کړی.(۳) په یوروایت دامام مالک رحمه الله نه هم دغه قول نقل دې.(۴) امام احمد بن حنبل رحمه الله(۵) او امام شافعی رحمه الله په نیزد راس بدله راس دې.(۶) مطلب دادې چه د مسلمان قیدی د خلاصولو بدله کښې به کافر قیدی خلاصولې شی. ترکومې چه د مال په بدله د خلاصی حکم دې په دې سلسله کښې امام احمد رحمه الله دې سره اختلاف کړې دې هغه فرمائی وأما بالمال فلا أعرفه.(۷) او د امام اعظم رحمه الله نه دوه اقوال نقل دی:

① **دامام اعظم ابوحنیفه رومبې قول**:- د یوقول مطابق دهغوی په نیزد راس بدله کښې راس ناجائز دې. په دې سلسله کښې هغوی دادلیل پیش کړې دې چه د خلاصی نه پس به کافر قیدی دوباره اهل اسلام سره جنګ کوی. د کافر قیدی په خلاصیدوسره به د دښمن د فوج شمیرزیات شی اودهغوی په طاقت کښې به زیاتې کیږی. ښکاره خبره ده چه دا معامله د مسلمانانودپاره فائده منده نه ده بلکه نقصان ورکونکې ده په دې وجه د مسلمان قیدی د راخلاصولو په مقابله کښې د دغه نقصان بندیز راوستل ډیر بهتر دی کوم چه به د کافرقیدپه راخلاصولوپیداکیږی. چنانچه په هدایه کښې دی: ولایفادیٰ بالاساریٰ عند أبی حنیفة - إلی أن قال- له أن فیه معونة الکفرة، لانه یعود حربا علینا، ودفع شر حربه خیر من استنقاذ الاسیر المسلم.(۸)

---

۱) فتح الباری:۶/۲۰۵.
۲) شرح ابن بطال:۵/۲۱۰.
۳) فتح الباری:۶/۱۶۷ وعمدة القاری:۱۴/۲۹۴.
۴) فتح الباری:۶/۱۶۷ وعمدة القاری:۱۴/۲۹۴.
۵) فتح الباری:۶/۱۶۷ وعمدة القاری:۱۴/۲۹۴.
۶) المجموع شرح المهذب:۲۱/۸۰ وهدایة:۲/۵۶۷.
۷) فتح الباری:۶/۱۶۷وعمدة القاری:۱۴/۲۹۴.
۸) هدایة:۲/۵۶۷ وردالمختار علی الدرالمختار:۱۲/۵۳۵.

دویم قول - دَامام اعظم رحمه الله دویم قول دادي چه دَ رأس په بدله کښي رأس جائزدي یعنی دَ مسلمان قیدی په بدله کښي کافر قیدی خلاصولي شی هم دغه رائي دَ صاحبین رحمهما الله هم ده (۱) دَ دوی استدلال دعمران بن حصین رضی الله عنه د روایت نه دي چه رسول الله ﷺ دَ یومشرك قیدی په بدله کښي دوه مسلمانان قیدیان راخلاص کړي وو لانه فدی رجلین من المسلمین برجل من المشرکین (۲) داحضرات فرمائی چه کافرقیدی قتل کول یا هغه دَمسلمانانو په فائده کښي استعمالولونه زیات بهتردی چه مسلمان قیدی ته دَ هغه په بدله کښي خلاصي ملاؤشی دَامام اعظم رحمه الله دویم قول امام محمد رحمه الله په سیرکبیرکښي نقل کړي دي هم دا امام زیلعی رحمه الله او علامه بن همام رحمه الله (۳) أظهرالروایتین عن أبی حنیفة کرخولي دي

چنانچه علامه زیلعی رحمه الله فرمائی: وعن أبی حنیفة رحمه الله أنه لایباس بان یفادیٰ بهم أساری المسلمین، وهوقول محمد، لان تخلیص المسلم من أیدیهم واجب، ولا یتوصل إلیه إلابه.....، ومنفعة تخلیص المسلم أولی من استرقاقهم أو جعلهم ذمة، وقد روی أنه علیهم الصلوٰة والسلام فادیٰ بهم أسری المسلمین،وذکرفی السیرالکبیرأن هذا هوأظهرالروایتین عن أبی حنیفة.(۴)

دَ نوی مسلمان شوی قیدی دَ خلاصولوحکم - که چرې کافر قیدی اسلام راوړی نودَهغه په بدله کښي دَمسلمان قیدی خلاصول په دي شرط باندي جائزدی چه کله دَ مسلمان په قیدکښي اسلام راوړونکي دا نوي مسلمان قیدی په دغه بدلولو باندي راضی وی اودَ اسلام په لارکښي دَ څه قسم خطراتو کښي اخته کیدو اندیښنه ورته نه وی چنانچه په هدایه کښي دی ولوکان أسلم الاساریٰ فی أیدینا لایفادیٰ بمسلم أسیرفی أیدیهم، لانه لایفید إلا إذا طابت نفسه به، وهو مامون علی إسلامه. (۵)

دَ علامه ابن همام رحمه الله تسامح - دَ صاحبینو په نیزدَ مسلمان قیدی دَ راخلاصولوپه عوض دَاهل اسلام په قیدکښي پاتي کیدونکي غیرمسلم بنځه پریخودل ناجائزدی خو امام شافعی رحمه الله اوامام احمد رحمه الله په مذکوره صورت کښي د جواز قائل دي دَ دي حضراتو په نیزپه دي صورت باندي عمل کولوکښي هیڅ قباحت نشته خوصاحب دَ فتح القدیر علامه ابن همام رحمه الله ته په دي مسئله کښي نقل مذاهبوکښي تسامح شوي دي دَ هغه دَ صنیع نه

---

۱) هدایة:۵۶۷/۲ وردالمختار علی الدرالمختار:۵۳۵/۱۲.

۲) أخرجه مسلم فی صحیحه کتاب الایمان باب لاوفاء لنذر فی معصیة الله ولا فیما لایملک العبد رقم: ۱۶۴۱ وأبوداؤد فی سننه کتاب الایمان باب النذر فیما لایملک رقم:۳۳۱۶ وأحمدفی مسنده مسندالکوفیین حدیث عمران بن حصین رضی الله عنهما رقم:۱۰۱۰۳.

۳) فتح الباری:۵/ ۴۷۴.

۴) تبیین الحقائق للزیلعی رحمه الله ۹۹/۴ وردالمختار:۵۳۵/۱۲.

۵) هدایه:۵۲۷/۲.

معلومیږی چه د صاحبینو په شان امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله هم د عدم جواز قائل دی [۱] حالانکه د دې حضراتو نقطه نظر هم هغه دې کوم چه مونږ پورته بیان کړې دې د علامه ابن همام رحمه الله اتباع کولوسره صاحب د اعلاء السنن مولانا ظفر احمد عثمانی رحمه الله ته هم د مذاهبو په نقل کولو کښې مغالطه شوې ده

چنانچه په اعلاء السنن کښې دی وعن أبي حنيفة أنه يفادى بهم كقول أبي يوسف ومحمد، والشافعي وأحمد إلا بالنساء فانه لاتجوز المفاداة بهن عندهم. [۲] حالانکه په شرح المهذب کښې امام شافعی رحمه الله مسلك او المغنی کښې د امام احمد رحمه الله مسلك بالکل واضحه دې چه د مسلمان قیدی د خلاصولو په عوض کافره ښځه پریخودل جائز دی او په دې کښې هیڅ کراهت نشته د دې حضراتو دلیل د مسلم شریف دا روایت دې چه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په جهاد کښې حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه ته یوه قیدی ښځه ورکړې وه چه روستو سلمه بن اکوع رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته هدیه کړې وه رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغې په بدله کښې د فتح مکه په موقع باندې مسلمانان قیدیان آزاد کړي وو [۳]

د صحیح مسلم روایت نقل کولونه پس د امام شافعی رحمه الله د مسلك وضاحت کولوسره امام نووی رحمه الله فرمائی: وفی الحدیث: جواز المفاداة، وجواز فداء الرجال بالنساء الكافرات [۴] هم دې حدیث نه استدلال کولوسره ابن قدامة رحمه الله د امام احمد رحمه الله د نقطه نظر وضاحت کړې دې په المغني کښې دی: وجوز أن يفادى بهن أسارى المسلمين لان النبي صلى الله تعالى عليه وسلم فادى بالمرأة التي أخذها من سلمة بن الاكوع [۵]

د احنافو استدلال:- د صاحبینو په نیز د کافرې ښځې په بدله کښې مسلمان قیدی راخلاصول څکه جائزنه دی چه د ښځې د پریخودو په نتیجه کښې به د اهل کفر په توالد وتناسل کښې ترقی کیږی اوښکاره خبره ده چه داد کافرانو په شوکت اوقوت کښې داضافې سبب دې

د علامه ابن عابدین شامی توجیه:- لیکن علامه ابن عابدین شامی رحمه الله تحریرفرمائی چه ممکن دی د احنافو په نیز دا ممانعت د مال په عوض د کافرقیدی د راخلاصولو متعلق وی

---

[۱]) فتح القدير:۵/۴۷۵.

[۲]) اعلى السنن:۱۲/۱۰۴.

[۳]) أخرجه مسلم فى صحيحه فى كتاب الجهاد باب التنفيل وفداء المسلمين بالاسارى رقم: ۱۷۵۵عن سلمة بن الاكوع – رضى الله عنه – خرجنا مع أبى بكر أمره علينا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم - إلى أن قال – فلقينى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فى السوق فقال لى: ياسلمة هب لى المرأة لله أبوك: أعنيى التى كان أبوبكر نفله إياها. فقلت فى لك يا رسول الله. والله ماكشفت لها ثوبا. فبعث بها رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقدى بها ناسامن المسلمين كانوا أسروا بمكة أنظر أيضًا شرح المهذب:۲۱/۷۹ حيث نقله مستدلاً به.

[۴]) المجموع شرح المهذب:۲۱/۸۰.

[۵]) المغنى لابن قدامة:۱۰/۳۹۸.

کښې د احنافو په نیزد کافرانو قیدیانو په بدله کښې مسلمان قیدیان راخلاصول جائزدی او په دې صورت کښې دهغوی په نیزهیڅ کراهت نشته سره ددې چه کافران سړی قیدیان هم د توالد اوتناسل ذریعه ده مطلب دا چه د ممانعت هغه علت چه د احنافو په نیز د مسلمانانو قیدیانو د راخلاصولو په عوض په کافرانو ښځو پریخودوکښې موجودوو هغه دکافرانو سړو په عوض د مسلمانانو راخلاصولوپه وخت هم موجود وی په دې وجه رأس بالراس په صورت کښې هم ناجائز کیدل پکاردی کله چه د کافرانو سړو د بدلون په صورت کښې جائزدې نوبیا به د کافرانو ښځو د بدلون په صورت کښې هم جائزوی په ردالمختارکښې علامه شامی رحمه الله تحریرفرمائی: قوله: واتفقوا أنه لایفادیٰ بنساء وصبیان لما إذا الصبیان یبلغون فیقاتلون، والنساء یلدن، فیکثر نسلهم، ولعل المنع فیما إذا أخذ البدل مالا، وإلا فقد جوز وادفع أسراهم فداء لاسرانا، مع أنهم إذا ذهبوالدارهم یتناسلون. (۱)

قوله أطعموا الجائع وعودوالمریض:- په اوګی باندې خوراك کوئی اود بیمارتپوس کوئی په ټهرباندې خوراك کول فرض کفایه ده خوکه د اولګې د زیاتوالی نه څوك مړکیدو اندیښنه وی او بل سړی سره په هغه باندې دخوړلودومره څه وی په څه سره چه هغه ژوندې پاتې شی په دې صورت کښې په دغه سړی باندې خوراك کول فرض عین دې په دې شرط چه ددې نه علاوه د خوراك دپاره نورڅه موقع موجودنه وی. البته په عدم ضرورت اوعام حالاتوکښې خوراك ورکول مندوب اومستحسن دی. (۲)

قوله وعودوالمریض:- د بیمارتپوس کول د جمهورو علماؤ په نیزمستحب دې خود اصحاب ظواهر په نیز واجب دې. امام بخاری رحمه الله په کتاب المرضیٰ کښې باب وجوب عیادة المریض باب قایمولوسره د خپل مسلك طرف ته اشاره کړې ده دهغه استدلال د عودوالمریض نه دې کوم چه مفید وجوب دې اوجمهور دا په ندب باندې محمول کوی. (۳) علامه عینی رحمه الله وائی چه د مریض پوښتنه کول فرض کفایه دې. (۴) د بعضو په نیزسنت مؤکده دې. (۵)

د حدیث نه د ترجمة الباب اثبات:- د ترجمة الباب مناسبت فکوا العانی سره ښکاره دې.

---

۱) ردالمختار: ۵۳۷/۱۲.
۲) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.
۳) کشف الباری ص: ۴۷۹ کتاب المرضی باب وجوب عیادة المریض.
۴) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.
۵) عمدة القاری: ۴۰۸/۱۴.

احديث نمبر ٢٨٨٢](١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا مُطَرِّفٌ أَنَّ عَامِرًا حَدَّثَهُمْ عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ -رضى الله عنه- قَالَ قُلْتُ لِعَلِيٍّ -رضى الله عنه هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ مِنَ الْوَحْيِ إِلاَّ مَا فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ وَبَرَأَ النَّسَمَةَ مَا أَعْلَمُهُ إِلاَّ فَهْمًا يُعْطِيهِ اللَّهُ رَجُلاً فِي الْقُرْآنِ، وَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ. قُلْتُ وَمَا فِي الصَّحِيفَةِ قَالَ الْعَقْلُ وَفَكَاكُ الأَسِيرِ، وَأَنْ لاَ يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ. [ر: ١١١]

رجال الحديث

① **احمدبن يونس**:- دا احمد بن عبدالله بن يونس بن عبدالله بن قيس تميمى يربوعى رحمه الله دي دَ ده تذكره كتاب الايمان باب من قال إن الايمان هوالعمل لاندې تيره شوې دده.(٢)

② **زهير**:- دا زهير بن معاويه بن حديج بن رحيل بن زهير بن خيثمه جعفى رحمه الله دي دَ دوى تذكره كتاب الايمان باب الصلوة من الايمان لاندې تيره شوې ده.(٣)

③ **مطرف**:- دا مطرف بن طريف حارثى كوفى رحمه الله دي. دَ دوى تذكره كتاب العلم باب كتابة العلم لاندې تيره شوې ده.

④ **عامر**:- دا ابوعمرو عامر بن شراحيل شعبى كوفى رحمه الله دي. دَدوى تذكره كتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندې تيره شوې ده.(٤)

⑤ **ابوجحيفة** رضي الله عنه:- داصحابى رسول صلى الله عليه وسلم ابوجحيفه وهب بن عبدالله رضي الله عنه دي دَ دوى تذكره

---

(١) والحديث أخرجه البخارى أيضًا فى صحيحه: ١/٢٥٠، ٢٥٢كتاب فضائل المدينة باب حرم المدينة رقم:١٨٧٠و ١/٤٥٠ الجزية والموادعة باب ذمة المسلمين وجوارهم واحدة يسعى بها أدناهم، رقم:٣١٧٢ و١/٤٥١ كتاب الجزية والموادعة باب إثم من عاهدثم غدر رقم: ٣١٧٩ و٢/١٠٠٠ كتاب الفرائض باب إثم من تبرأمن مواليه رقم:٦٧٥٥ و ٢/١٠٢٠ كتاب الديات باب العاقلة رقم:٢٩٠٣ و ٢/١٠٢١ كتاب الديات باب لايقتل المسلم بالكافر رقم:٦٩١٥ و ٢/١٠٨٤ كتاب الاعتصام بالكتاب والسنة باب مايكره من التعمق والتنازع فى العلم والغلو فى الدين والبدع رقم:٧٣٠٠ وعندمسلم فى صحيحه فى كتاب الحجاب فضل المدينة رقم:٣٢٢٧ – ٣٢٢٩ وفى كتاب العتق باب تحريم تولى العتيق غيرمواليه رقم: ٣٧٩٤ وعندالترمذى فى جامه فى أبواب الديات باب ماجاء لايقتل مسلم بكافر رقم:١٤١٢وفى ابواب الولاء والهبة باب ماجاء فى تولى غيرمواليه أو ادعى إلى غيرأبيه رقم:٢١٢٧ والنسائى فى سننه فى كتاب القسامة باب القود بين الاحرار والمماليک رقم: ٤٧٣٨، ٤٧٣٩ وباب سقوط القود من المسلم للكافر رقم: ٤٧٤٨ – ٤٧٥٠ وعند أبى داؤد فى سننه فى كتاب المناسک باب فى تحريم المدينة رقم:٢٠٣٤ وفى كتاب الديات باب إيقاذ المسلم من الكافر رقم:٤٥٣٠ وعند ابن ماجة فى سننه فى كتاب الديات باب لايقتل مسلم بكافر رقم:٢٦٥٨.

(٢) كشف البارى:٢/١٥٩.

(٣) كشف البارى:٢/٣٦٧.

(٤) كشف البارى:١/٦٧٩.

کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیره شوې ده

ددې روایت په تخریج کښې د علامه عبدالغنی نابلسی تسامح:- د ترجمة الباب ددې روایت متعلق علامه عبدالغنی نابلسی رحمه الله ذخائر المواریث کښې لیکلی دی چه امام بخاری رحمه الله دا روایت دیات کښې د احمد بن یونس په طریق سره ذکر کړې دې [1] دا دهغه تسامح دې څکه چه په کتاب الدیات کښې دا روایت احمد بن یونس په طریق سره نه بلکه د صدقه بن الفضل په طریق سره نقل کړې دې [2]

قوله قلت لعلي رضي الله عنه هل عندكم شئ من الوحي إلا ما في كتاب الله؟.....: دې حدیث ته حدیث قرطاس وئیلې شی کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې په دې باندې تفصیلی بحث تیرشوې دې

ترجمة الباب سره مناسبت:- د ترجمة الباب مناسبت وفكاك الاسير سره دې ابوجحیفه رضي الله عنه چه کله د حضرت علی رضي الله عنه نه پوښتنه اوکړه چه په دې صحیفه کښې څه دی؟ نو حضرت علی رضي الله عنه جواب ورکړو. العقل وفكاك الاسير ترجمة الباب سره ددې جملې مناسبت بالکل بنکاره دې [3]

باب ۱۶۹: فداء المشرکین

باب سابق سره مناسبت:- په وړاندینی باب کښې د کافرانو اومشرکانو په قیدکښې راګیرشوی مسلمانان قیدیانو د راخلاصولوحکم بیان کړې شوې وو او په دې باب کښې د کافراومشرک قیدی د راخلاصولومتعلق حکم بیانولې شی چه په جنګ کښې قیدکیدونکی مشرکان د فدیه اخستلونه پس خلاصولې شی؟

د ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه ددې باب لاندې امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه د مسلمانانو په لاس ګرفتار کیدو سره قیدیان جوړیدونکی مشرکان د جنګ او وینوبهیولونه پس فدیه اخستلوسره خلاصول جائزدی. په حدیث کښې چه د حضرت عباس رضي الله عنه کومه واقعه ذکرده چه هغه د خپل ځان اوعقیل رضي الله عنه د طرف نه فدیه ورکولوسره خلاصې حاصل کړې وو. دا صورت د وینو بهیولو (اثخان) نه وړاندې وو په دې باندې د الله تعالی د طرف نه رټنه نازل شوې وه. په دې وجه فدیه اخستلوسره مشرک قیدی خلاصول صرف په هغه صورت کښې جائزدی چه کله د مسلمانانو اوکافرانو په مینځ کښې جنګ شوې وی. یابیادا چه د مسلمانانو په مقابله کښې مشرکان کمزورې وی [4]

---

[1]) ذخائر المواريث: ۲/۳٤٤ – ۳٤٥ رقم:٥٤٤٥ قال النابلسي:أخرجه البخاري في كتاب الجهاد وفي الديات عن أحمد بن يونس.

[2]) صحيح البخاري:۲۰۲۱/۲كتاب الديات باب لايقتل المسلم بالكافر رقم:٦٦١٥.

[3]) عمدة القاري: ٤٠٩/١٤.

[4]) شرح ابن بطال: ۲۱۲/٥.

عدم بخاری رحمه الله د ترجمة الباب په اثبات کښې دلته دري احاديث نقل کړی دی.

احديث ۲۸۸۳[۱]: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ -رضي الله عنه- أَنَّ رِجَالًا مِنَ الأَنْصَارِ اسْتَأْذَنُوا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنْ لَنَا فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ فِدَاءَهُ. فَقَالَ «لاَ تَدَعُونَ مِنْهَا دِرْهَمًا». [ر: ۲۴۰۰]

رجال الحديث

① **اسماعيل بن ابی اويس** - دا ابوعبدالله اسماعيل بن ابی اويس عبدالله بن عبدالله بن اويس بن مالك بن ابی عامر اصجی مدنی رحمه الله دي ددوی تذکره کتاب الايمان لاندې تيره شوې ده.[۲]

② **اسماعيل بن ابراهيم** - دا اسماعيل بن ابراهيم بن عقبه بن ابی عياش قرشی اسدی رحمه الله دي دي دَ امام المغازی موسیٰ بن عقبه وراره دي.[۳] ددوی تذکره وړاندې تيره شوې ده.[۴]

③ **موسیٰ بن عقبه** - دا امام المغازی موسیٰ بن عقبه اسدی رحمه الله دي ددوی تذکره وړاندې تيره شوې ده.[۵]

④ **ابن شهاب** - دا جليل القدر امام حديث ابوبکر محمد بن شهاب زهری رحمه الله دي ددوی حالات هم بدء الوحی کښې د دريم حديث لاندې تيرشوی دی.[۶]

⑤ **انس بن مالک** رضي الله عنه - دا مشهور صحابی رسول صلى الله عليه وسلم انس بن مالک رضي الله عنه دي ددوی تذکره کتاب الايمان لاندې تيره شوې ده.[۷]

قوله: أن رجالا من الانصار استأذنوا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم فقالوا: يارسول الله! ائذن لنا فلنترك لابن أختنا عباس فداءه؟ فقال: لاتدعوا منه درهما...: حضرت انس رضي الله عنه وائی چه دَ انصارو بعض کسان دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضرشو اجازت ئی اوغوښتلو چه هغه خپل خورئي عباس رضي الله عنه فديه معاف کول غواړی هغه وخت حضرت عباس رضي الله عنه اسلام نه وو راوړلې اود بدر قيديانوسره

---

[۱]) والحديث أخرجه البخاری رحمه الله أيضًا فی المغازی باب شهود الملائكة بدرًا وفی كتاب العتق باب إذا إسر أخوالرجل أوعمه.

[۲]) كشف الباری: ۱۱۳/۲.

[۳]) تهذيب الكمال للحافظ المزی: ۱۷/۳ رقم الترجمة: ٤١٥.

[۴]) كتاب جزاء الصيد باب ماينهى من الطيب للمحرم والمحرمة.

[۵]) كتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء.

[۶]) كشف الباری: ۳۲۶/۱.

[۷]) كشف الباری: ٤/۲.

د مسلمانانو په لاس گرفتار شوي وو رسول الله ﷺ هغوی ته د داسې کولو اجازت ورنه کړو او ونې فرمائیل دهغه په فدیه کښې یودرهم هم معاف نه کړئی

حضرت عباس رضی الله عنه د رسول الله تره وو انصاری صحابه کرامو په حضورپاک باندې د خان اوزړه نه قربان وو په دې وجه د خپلولئی د وجه نه هغوی د رسول الله ﷺ رعایت کولوسره دحضرت عباس رضی الله عنه د فدیه معاف کولو درخواست کړې وو لیکن دهغوی خیال ووچه په فدیه ورکولوکښې به د مشرکانو سپکاوې کیږی اوپه دې سره به دهغوی طاقت کمزورې شی په دې وجه حضورپاک خپلولی نظراندازکولوسره د فدیه وصول کولو حکم ورکړو (۱)

د ترجمة الباب اثبات:- علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د ترجمة الباب مناسبت ائذن لنا سره دې (۲) صحابه کرام رضی الله عنهم ائذن لنا فلنترك لابن أختنا عباس فداءه ونیلوسره د رسول الله ﷺ نه د حضرت عباس رضی الله عنه د فدیه معاف کولو درخواست کړې وو چه هغه وخت نې لا اسلام نه وو راوړلې ددې نه معلومه شوه چه فدیه اخستلوسره د مشرکانو قیدیانو خلاصولوصورت موجودوو په دې وجه ترجمة الباب سره ائذن لنا مناسبت بنکاره دې

[حدیث: ۲۸۸۴] وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أُتِيَ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ، فَجَاءَهُ الْعَبَّاسُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعْطِنِي فَإِنِّي فَادَيْتُ نَفْسِي، وَفَادَيْتُ عَقِيلاً. فَقَالَ «خُذْ». فَأَعْطَاهُ فِي ثَوْبِهِ. [ر ۴۱۱]

رجال الحدیث

① **ابراهیم بن طهمان:-** دا ابراهیم بن طهمان هروی دې دَدوی تذکره کتاب الغسل باب من اغتسل عریانا وحده فی الخلوة لاندې تیره شوې ده

② **عبدالعزیزبن صهیب:-** داعبدالعزیربن صهیب بنانی بصری رحمه الله دې دَدوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی (۳)

③ **انس بن مالک** رضی الله عنه:- دَترجمة الباب په رومبی حدیث کښې دَدوی حواله تیره شوې ده

أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم أتي بمال من البحرين، فجاءه العباس فقال: يارسول الله! أعطني، فان فاديت نفسي، وفاديت عقيلا. فقال: خذ فاعطاه في ثوبه.

دحضرت انس رضی الله عنه روایت دې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د بحرین خراج راغلو نو حضرت عباس رضی الله عنه د حضور پاک په خدمت کښې عرض اوکړو یارسول الله ﷺ ماته هم راکړه ځکه (د بدرپه موقع) ماخپله اودَعقیل فدیه اداکړې وه حضورپاک اوفرمائیل واخله اودهغه حصه نی دهغه په جولئی کښې واچوله

---

۱) شرح ابن بطال: ۲۱۲/۵.

۲) عمدة القاری: ۴۰۹/۱۴.

۳) کشف الباری: ۱۲/۲.

د بدر په موقع گرفتار شوو مشرکانو قید یانو کښې حضرت عباس رضی الله عنه هم شامل وو هغه وخت دوی اسلام نه وو راوړلی چونکه په معاشی لحاظ سره مالداران او آسوده حال وو په دې وجه ئی خپله اود عقیل فدیه ورکولو سره خلاصې حاصل کړو. حافظ ابن حجر رحمه الله وائی چه د یو روایت مطابق هغه سره حارث بن نوفل هم قید یانو کښې شامل وو حضرت عباس رضی الله عنه د هغه د طرف نه هم فدیه اداکړې وه. (۱)

فائده - خو علامه ابن بطال رحمه الله یو قول نقل کړې دې چه دا فدیه حضرت عباس رضی الله عنه په قرض اخستلو سره اداکړې وه د اسلام راوړلو پورې دغه رقم د هغه په ذمه باندې اداکول پاتې وو د بحرین د خراج د مال نه حضرت عباس رضی الله عنه د څه اخستلو مطالبه هم په دې وجه کړې وه چه خپل قرض ورکړې شی (۲)

د مذکوره تعلیق تخریج:- دا تعلیق امام بخاری رحمه الله دلته په اختصار سره او کتاب الصلوة کښې په تفصیل سره روایت کړې دې اوپه کتاب الصلوة کښې هم دامعلق دې (۳) خو حافظ ابونعیم مستخرج کښې اوحاکم په مستدرك کښې احمدبن حفص په طریق سره دا تعلیق موصولاً روایت کړې دې. (۴)

د تعلیق مقصد:- په دې تعلیق کښې پخپله حضرت عباس رضی الله عنه د جنګ بدر په موقع باندې خپل او د عقیل فدیه ادا کولو تصریح کړې ده چه د ترجمة الباب د روایت دپاره مؤید دې دویمه خبره دَدې تعلیق نه دامعلومه شوه چه کومه فدیه هغوی په قرض اخستلو سره اداکړې هغه قرض تردغه وخته پورې دَهغه په ذمه واجب الادا وه لکه چه علامه ابن بطال رحمه الله نقل کړې دی. اوداقرضه روستوهغوی د بحرین د جزئیه یا مال خراج نه اداکړه. (۵) امام بخاری رحمه الله هم د دې وجوهاتو په وجه مذکوره تعلیق نقل کړې دې چه یوخودا تعلیق د رومبی روایت د پاره مؤیددې. بل د زیاتی فائدې په توګه دَدې نه یوه نوې خبره معلومه شوه.

ترجمة الباب سره مناسبت:- په روایت باب کښې داجمله **فانی فادیت نفسی وفادیت عقیلا** مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې. (۶)

---

۱) کشف الباری:۶/۲۰۶۰.

۲) شرح ابن بطال:۵/۲۱۲قیس أنه کان یداین فی ذلک عباس، وبقی علیه الدین إلی وقت إسلامه. ولذلک قال للنبی صلی الله تعالی علیه وسلم أعطنی فانی فادیت نفسی وفادیت عقیلا. فغرم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم ماتحمله العباس من ذلک بعدإسلامه مما آفاء الله علی رسوله.

۳) صحیح بخاری:۱/۶۰ کتاب الصلوة باب القسمة وتعلیق القنو فی المسجد رقم:۴۲۱.

۴) فتح الباری:۱/۵۱۶ کتاب الصلوة باب القسمة وتعلیق القنوفی المسجد.

۵) د بحرین دا مال د جزئیه یا خراج د قبیل نه وو؟ ددې تفصیل په کتاب الجزیه کښې راروان دې.

۶) عمدة القاری:۱۴/۴۰۹.

إحديث ۲۸۸۵ر[۱]، حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ - وَكَانَ جَاءَ فِي أُسَارَى بَدْرٍ - قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ. [ر: ۷۳۱]

رجال الحديث

① **محمود** - محمود بن غيلان العدوى المروزى دي دَ دوى حالات كتاب مواقيت الصلوة باب النوم قبل العشاء لمن غلب لاندي تيرشوى دى

② **عبدالرزاق** - دا عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانى يمانى رحمه الله دي دَدوى تذكره كتاب الايمان باب حسن إسلام المرء لاندي تيره شوي ده [۲]

③ **معمر** - دامعمربن راشد ازدى بصرى رحمه الله دي دَدوى تذكره بدء الوحى پنځم حديث لاندي تيره شوي ده. [۳]

④ **زهرى** - دامشهورمحدث محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب زهرى رحمه الله دي دَدوى حالات بدء الوحى لاندي تيرشوى دى [۴]

⑤ **محمدبن جبير** - دامشهورتابعى محمدبن جبير معظم ابن عدى دي دَجبيربن معظم رضي الله عنه خوئى دي دَ دوى شمير دَ علم الانساب په مشهوروماهرينوكښي كيږى كتاب الاذان باب الجهرفى المغرب لاندي دَ دوى حالات تيرشوى دى

⑥ **عن ابيه** - دي نه دَمحمدبن جبير پلارجبيربن مطعم رضي الله عنه مراد دي دَدوى حالات كتاب الغسل باب من أفاض على رأسه ثلاثا لاندي تيرشوى دى.

قوله وكان جاء في أسارى بدر - دَدي حديث تفصيلى بحث كتاب الاذان باب الجهرفى المغرب لاندي تيرشوي دي.

ترجمة الباب سره مناسبت - دَ حديث پاك داجمله وكان جاء فى أسارى بدر دَ ترجمه مناسب ده. [۵] حضرت جبيربن مطعم رضي الله عنه فديه وركړه اودَ بدر دَ قيديانودَ خلاصولودَپاره ئى رسول الله صلى الله عليه وسلم سره معاهده كولودَپاره راغلي وو چونكه په دي كښي دَ فديه ذكردي په دي وجه ترجمة الباب سره دَدي مطابقت ښكاره دي

---

[۱] وقدسبق تخريج الحديث فى كتاب الاذان باب الجهر فى المغرب رقم: ۷۶۵.

[۲] كشف البارى: ۲/۴۲۱.

[۳] كشف البارى: ۱/۴۶۵.

[۴] كشف البارى: ۱/۳۲۶.

[۵] فتح البارى: ۶/۱۶۸ وعمدة القارى: ۱۴/۴۱۰ وإرشادالسارى: ۵/۱۶۷ وتحفة البارى: ۳/۵۱۰.

باب ۱۷۰: الحربی إذا دخل دار الاسلام بغیر أمان

باب سابق سره مناسبت په وړاندینی باب کښې په جهاد کښې ګرفتار شوی قیدیانو حکم بیان کړې شوې وو ددې باب لاندې د امان غوښتلو بغیر دار الاسلام کښې داخلیدونکی حربی حکم بیانولې شی چه دا قتل کړې شی که قید کړې شی؟

د ترجمة الباب مقصد علامه عینی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دلته یو سوال اوچت کړې دې که چرې حربی په دار الاسلام کښې داخل شی نو هغه قتل کولې شی؟ په دې صورت کښې به عبارت مقدر وی باب الحربی إذا دخل دار الاسلام بغیر أمان، هل یجوز قتله؟ (۱) علامه عینی رحمه الله فرمائی دا مسئله چونکه مختلف فیها ده په دې وجه امام بخاری رحمه الله په ترجمه کښې د حکم تصریح نه ده فرمائیلې (۲)

حدیث [۲۸۸۶] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْعُمَيْسِ عَنْ إِيَاسِ بْنِ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَى النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - عَيْنٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَهُوَ فِي سَفَرٍ، فَجَلَسَ عِنْدَ أَصْحَابِهِ يَتَحَدَّثُ ثُمَّ انْفَتَلَ، فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «اطْلُبُوهُ وَاقْتُلُوهُ». فَقَتَلَهُ فَنَفَّلَهُ سَلَبَهُ.

رجال الحدیث

① **ابونعیم**:- دامشهور محدث ابونعیم الفضل بن دکین الملائی الکوفي الاحول رحمه الله دې ددوی حالات کتاب الایمان باب فضل من استبرأ لدینه کښې تیر شوی دی (۴)

② **ابوالعمیس**:-دا ابوالعمیس عتبه بن عبدالله بن عتبه بن عبدالله بن مسعود الهذلی المسعودی الکوفی رحمه الله دې ددوی تذکره کتاب الایمان باب زیادة الایمان ونقصانه لاندې تیره شوې ده

③ **ایاس بن سلمه**:- دادَ مشهور صحابی سلمة بن اکوع رضی الله عنه خوئی ابوسلمة ایاس بن سلمه بن اکوع الاسلمی المدنی رحمه الله دې (۵) ده دخپل پلار سلمه بن اکوع رضی الله عنه نه حدیث روایت کړې دې (۶) امام ذهبی رحمه الله فرمائی چه ماته معلومه نه شوه چه ده دخپل پلار نه علاوه د بل چانه

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۱۰ والابواب والتراجم للشیخ زکریا الکاندهلوی ص:۲۰۳.

۲) عمدة القاری: ۱۴/۴۱۰ والابواب والتراجم للشیخ زکریا الکاندهلوی ص:۲۰۳.

۳) الحدیث عند مسلم فی صحیحه ۲/۸۸ فی کتاب الجهاد باب استحقاق سلب اللقتیل رقم: ۱۷۵۴ وعند أبی داؤد فی سننه ۲/۳ فی کتاب الجهاد باب فی الجاسوس المستامن رقم:۲۶۵۳ وعند ابن ماجه فی سننه ص:۲۰۳ فی الجهاد باب المبارزة والسلب رقم:۲۸۳۶.

۴) کشف الباری: ۲/۶۶۹.

۵) تهذیب الکمال: ۳/۴۰۳ رقم الترجمة: ۵۹۰.

۶) تهذیب الکمال: ۳/۴۰۳ وسیر أعلام النبلاء:۵/۴۴۴ رقم الترجمة:۱۰۷.

حدیث روایت کړي دي [۱] لیکن حافظ مزی رحمه الله د محمد ابن عمار بن یاسر تصریح کړي ده چه ایاس بن سلمه د هغه هم حدیث روایت کړي دي [۲]

په دواړو اقوالو کښې څه تعارض نشته ځکه چه د علامه ذهبی نه پیژندل ددي خبرې دلیل نه دي چه په واقع کښې هم ایاس بن سلمه رحمه الله دخپل پلار نه علاوه د بل چانه حدیث روایت کړي نه وی حافظ یوسف مزی رحمه الله دده نه روایت حدیث کونکو ۲۰ رجال حدیث فهرست نقل کړي دي په کوم کښې ابوالعمیس عتبه بن عبدالله محمدبن بشیر عکرمه بن عمار او محمدبن شهاب زهری رحمهم الله غوندي جلیل القدر اعلام حدیث شامل دی [۳]

د ده باره کښې امام یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ثقه [۴]

امام احمدبن عبدالله العجلی او امام نسائی هم هغه ته ثقه وئیلي دي [۵]

ابن سعد رحمه الله فرمائی وکان ثقة وله أحادیث کثیرة [۶]

ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر په ثقات کښې کړي دي [۷]

امام حاکم رحمه الله فرمائی اتفق جمیعا علی الحجة به من أبیه. [۸]

طبقات ابن سعد کښې دی چه دهغه وفات مدینه منوره کښې په کال ۱۱۹ هجری کښې شوي ۷۷ کاله عمرئی وو [۹]

قوله ایاس بن سلمه تابعی ووکه صحابی؟ - ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه دا صحابی وو [۱۰] حقیقت دادي چه دا تابعی وو دهغه په صحابی کیدوباندي هیڅ دلیل موجود نه دي قرائن او آثار دهغوی صحابی نه کیدوباندي صریح دی.

د حافظ ابن حجر رحمه الله رد: - حافظ ابن حجر رحمه الله عبدالبر رحمه الله پسې کیدو سره وائی که چرې دا هم هغه ایاس بن سلمه دي چانه چه ابوالعمیس رحمه الله د حدیث روایت کړي دي نوبیارسول الله ﷺ سره د دوی صحبت ثابت نه دي. ځکه چه د ایاس ولادت دحضرت عثمان رحمه الله په دور خلافت کښې شوي دي دي نه ثابتیږی چه رسول الله ﷺ سره دَدوی ملاقات نه دي شوي حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه عبدالبر رحمه الله ددوی ذکرد صحابه کرامو په فهرست کښې د کولو نه پس

---

[۱]) قال العلامة الذهبی: وما علمته روی عن غیر أبیه انظر سیر أعلاء النبلاء: ۵/۲۴۴.

[۲]) تهذیب الکمال: ۳/۴۰۳.

[۳]) تهذیب الکمال: ۳/۴۰۳ / ۴ - ۴۰۴.

[۴]) سیر أعلاء النبلاء للذهبی: ۵/۲۴۴ وتهذیب الکمال: ۳/۴۰۴.

[۵]) تهذیب الکمال للحافظ المزی: ۳/۴۰۴.

[۶]) طبقات ابن سعد: ۵/۱۸۴.

[۷]) کتاب الثقات لابن حبان: ۱/۴۳.

[۸]) إکمال تهذیب الکمال للعلامة علاء الدین مغلطائی: ۲/۳۰۳.

[۹]) طبقات ابن سعد: ۵/۱۸۴ وسیر أعلاء ا لنبلاء للذهبی: ۵/۲۴۴ وتهذیب الکمال: ۳/۴۰۴ والکاشف للذهبی: ۱/۱۵۸ رقم الترجمة: ۴۹۸.

[۱۰]) الاصابة لابن حجر: ۱/۸۹.

لیکلی دی دوی د حضور پاك په شان کښې مدحیه اشعار هم ویلی دی مرزبانی رحمه الله د حافظ ابن عبدالبر رحمه الله نه هم وړاندې دې هغه معجم کښې د ایاس رضی الله عنه صحابی کیدلو تصریح نه ده کړې (۱)

د ایاس بن سلمه رحمه الله د تابعی کیدو دویم دلیل دادې چه دده وفات په ۱۱۹ هجری کښې شوې (۲) حالانکه مورخین اوجمهور محدثینو په نیزد ۱۱۰ هجری نه پس د رسول الله ﷺ صحبت اوچتونکی صحابه کرامو قافلې یوکس هم په دې دنیا کښې باقی پاتې نه وو د عامربن واصله رضی الله عنه وفات د ټولونه آخر کښې ۱۱۰ هجری کښې شوې

چنانچه علامه ذهبی رحمه الله فرمائی عامربن واثلة أبو الطفیل الکنانی وکان من محبی علی رضی الله عنه وبه ختم الصحابة فی الدنیا، مات سنه عشر وماة علی الصحیح. (۳)

قوله: أتی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم عین من المشرکین وهو فی

سفر: رسول الله ﷺ ته په سفر کښې یومشرك جاسوس راغلو حافظ ابن حجر رحمه الله وائی چه مانه دهغه جاسوس نوم معلوم نه شو (۴)

عین - دده معنی د جاسوس ده (۵) په عربی کښې لیکلې شی اعتنان له: أی أتاه بالخبر. د عین اطلاق په سترکه باندې کیږی جاسوس ته عین خکه ویلې شی چه دهغه ټول اهم امور د نظر توجه او غیرمعمولی ارتکاز سره پوره کیږی یا په نورو لفظونوکښې د هغه د نظر په ارتکازکښې دومره انهماك او توجه وی لکه چه هغه د سرنه واخله ترخپو پورې سترکې جوړې شوی وی وسمی الجاسوس عینا، لان جل عمله بعینه، أو لشدة اهتمامه بالرؤیة واستغراقه فیها کان جمیع بدنه صار عینا (۶)

وهو فی سفر: - په صحیح مسلم کښې امام مسلم رحمه الله د ترجمة الباب متذکره روایت د عکرمه بن عمار په طریق سره نقل کړې دې په هغې کښې تصریح ده چه دا د غزوه هوازن سفروو (۷)

---

(۱) وذکره ابن عبدالبر فی الصحابة وقال مدح النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بشعر. وفیه نظر. إن کان هوالذی روی عنه أبوالعمیس فلیست له صحبة. لانه ولدفی زمن عثمان رضی الله عنه وقال بعد أسطر - وقدسبق ابن عبدالبرإلی ذلک المرزبانی فی معجمه لکن لم یصرح بان له صحبة بل قال فی ترجمته: وهوالقائل یمدح النبی صلی الله تعالی علیه وسلم انظر الاصابة للحافظ ابن حجر: ۸۹/۱.

(۲) طبقات ابن سعد: ۱۸٤/۵.

(۳) الکاشف للذهبی: ۵۲۷/۱.

(۴) فتح الباری: ۲۰۷/۶.

(۵) النهایة فی غریب الحدیث: ۳۳۱/۳.

(۶) فتح الباری: ۱۶۸/۶.

(۷) صحیح مسلم: ۸۸/۲ کتاب الجهاد باب استحقاق القاتل سلب القتیل رقم: ۱۷۵٤. وفیه: قال (سلمة بن الاکوع رضی الله عنه) غزونامع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم هوازن..... الخ.

قوله فجلس عند أصحابه يتحدث ثم انفتل - بيا هغه صحابه كرامو سره كيناستو هغوی سره نی خبری اتری كولې اوبيا هغه واپس لاړو

انفتل - اي انفتل سريعا يعنی په تيزنی سره واپس كرخيدل [1] د امام نسائی رحمه الله په سنن كبری كښې دا روايت د جعفر بن عون عن ابی العميس په طريق سره مروی دې په دې كښې دی فلما طعم انسل [2] يعنی د خوراك نه فارغيد وسره هغه پته شان لاړو خو په صحيح مسلم كښې د عكرمه متذكره روايت كښې زيات وضاحت موجود دې د صحيح مسلم الفاظ دادي فقيد الجمل، ثم تغدى مع القوم وجعل ينظر، وفينا ضعفة ورقة فی الظهر، إذ خرج يشتد [3]
خلاصه داچه د بهرنه راتلونكي داجاسوس د صحابه كرامو په ډله كښې شامل شو هغوی سره يوخانی شو هغوی سره ترخوراك پورې اوكړو اوهغوی ته خبر اونه شو چه دا د دښمن مخبر اوجاسوس دې. بيا دا چه هغه په پته باندې په داسې مهارت سره اوتختيدو چه صحابه كرامو ته قطعاً احساس اونه شو

قوله اطلبوه واقتلوه، فقتله، فنفله سلبه - حضورپاك اوفرمانيل هغه اولټوئی اوقتل نی كړئی نو حضرت سلمه بن اكوع رضی الله عنه هغه قتل كړو اودهغه وسله او سامان حضورپاك هم هغه ته وركړل مستخرج ابونعيم كښې يحيى بن حمانی عن ابی العميس په طريق باندې چه كوم روايت نقل دې په هغې كښې دی چه حضوراوفرمائيل ادركوه فانه عين هغه گرفت وكړئی خكه چه دغه جاسوس دې. [4]

فنفله سلبه - دا د راوی سلمه بن اكوع رضی الله عنه الفاظ دی د متكلم صيغه استعمالولو په خو هغه خلاف قياس د غائب صيغه استعمال كړه دا التفات من المتكلم إلى الغائب د قبيل نه دې د قياس موافق داسې وئيل پكاروو فقتلته ونفلني سلبه. [5]
د نفل جمع انفال راځی ددې معنی د زياتوالی ده. فاء ساكن اومتحرك دواړه شان لوستل صحيح دی لهذا فنفله سلبه معنی به په دې صورت كښې داسې شی رسول الله صلی الله عليه وسلم سلمه بن اكوع رضی الله عنه ته دهغه د مقرر حصې نه زياته وركړه. په نفلی مونځ باندې هم د نوافل اطلاق ددې دپاره كيږی چه هغه زياتی فرائض وی ابن اثير رحمه الله ليكی النفل بالتحريك: الغنيمة، وجمعه أنفال. والنفل بالسكون وقد يحرك: الزيادة، وبه سميت النوافل فی العبادات، لانها زائدة على الفرائض. [6]

---

[1] عمدة القاری: ۴۱۰/۱۴.
[2] السنن الكبرى للنسائی: ۲۶۵/۵ كتاب السير باب قتل عيون المشركين رقم: ( ) فتح الباری: ۲۰۷/۶.
[3] صحيح مسلم: ۸۸/۲ كتاب الجهاد باب استحقاق القاتل سلب القتيل. وفتح الباری: ۲۰۷/۶.
[4] فتح الباری: ۱۶۸/۶ وعمدة القاری: ۴۱۱/۱۴.
[5] عمدة القاری: ۴۱۱/۱۴ وفتح الباری: ۱۶۹/۶ وإرشاد الساری: ۱۶/۵ وتحفة الباری: ۵۱۱/۳.
[6] النهاية لابن اثير: ۹۹/۵ وفتح الباری: ۵۱۲/۵.

سلب - **هوفعل بمعنی مفعول:** أی مسلوب [۱] هغه څیزچه دَقتل شوی نه اخستې شوې وی قسطلانی رحمه الله فرمائی هوالشیئ المسلوب سمی به، لانه یسلب عن المقتول [۲]

دَ سلب مصداق - دَ سلب اطلاق د مقتول نه اخستې شوی دې څیزونو باندې کیږی سورلی، لباس، وسله، زین بل د مقتول په سفری بیګ کښې موجود دَهغه مال اومتاع [۳]

په دارالاسلام کښې دَ کافرحربی دَ داخلیدومسئله - دَامام مالک رحمه الله په نیز که چرې کافرحربی د امان طلب کولو نه بغیرد دارالاسلام په حدودوکښې داخل شی نوامام ته اختیاردې چه که هغه ئی قتل کوی قیدی ئی جوړه وی اوکه فدیه اخستوسره ئی پریږدی [۴] امام شافعی رحمه الله په نیزقتل کولوغلام جوړولو او فدیه اخستل پریخودلوسره دَ امن اواحسان اختیارهم حاکم وخت ته حاصل دې [۵]

که چرې کافر حربی دعوی اوکړی چه هغه دَخپل ملك دَحاکم دَ طرف نه دَ قاصد په حیثیت سره راغلې دې نو احناف [۶] او حنابله [۷] په نیز دَدغه دا خبره به په دې شرط قبلولې شی چه هغه سره د حاکم وخت تحریروی اویقین وی چه دا تحریر هم د حاکم وخت دې. اوکه چرې کافر حربی اووائی چه ما امان راوړلې راغلې یم نوامام اوزاعی امام شافعی او امام احمد رحمهم الله په نیزدې د هغه داخبره ردکړې شی او امام ته اختیاردې چه هغه دې دَ خپل اختیار مطابق ده ته کوم قسم سزا هم چه وی ورکړی [۸] هم دغه مسلك د امام مالک رحمه الله هم دې [۹] البته د احنافو دَ فقهاؤ په نیز حربی جاسوس دَ خپلې دعوی دَ تصدیق دپاره دې ثبوت پیش کړی نود دې نه تعارض کول جائزنه دی. سزا ورکولونه دې بغیرپریخودې شی [۱۰] امام محمد رحمه الله فرمائی هغه چه چاله په لاس ورغلودَهغه غلام دې جوړکړې شی [۱۱] امام احمد رحمه الله فرمائی که چرې دَ تجارت په غرض په دارالاسلام کښې دَ حربیانو تګ راتګ معمول وی او په دې صورت کښې مشتبه جاسوس دَ یوسوداګرپه حیثیت سره خپله پیژندګلو اوکړی نودې نه به تعارض نه شی کولې [۱۲]

---

[۱]) النهایة لابن الاثیر:۲/۳۸۷.

[۲]) إرشادالساری:۵/۱۶۸.

[۳]) عمدة القاری:۱۴/۴۱۱وفتح القدیر۵/۵۱۴ وإرشادالساری:۵/۱۶ وتحفة الباری:۳/۵۱۱.

[۴]) فتح الباری:۶/۱۶۸.

[۵]) المجموع شرح المهذب للنوی:۲۱/۲۳۸ باب عقد الذمة.

[۶]) ردالمختارعلی الدرالمحتار:۴/۱۶۸سعید.

[۷]) المغنی لابن قدامة: ۱۰/۴۳۳ فصل:۷۴۹۱.

[۸]) المغنی لابن قدامة: ۱۰/۴۳۳ فصل:۷۴۹۱.

[۹]) شرح ابن بطال:۵/۲۱۳.

[۱۰]) ردالمحتار علی الدرالمختار:۴/۱۶۸سعید.

[۱۱]) شرح ابن بطال:۵/۲۱۳.

[۱۲]) المغنی لابن قدامة: ۱۰/۴۳۳.

علامه شامی رحمه الله په رد المحتار کښې لیکلی دی که یو مسلمان کافر حربی ته د امان ورکولو دعوی اوکړه نو دوو مسلمانانو گواهانونه دې د دې دعوی تصدیق واخلی چه واقعتاً هغه دې حربی ته امان ورکړې دې؟ که گواهانو تصدیق اوکړو نو دې به پریخودې شی (۱)

د حربی مسلم حکم مذکوره تفصیل د کافرانو اهل حرب سره متعلق وو که په دارالاسلام کښې داخلیدونکي حربی مسلمان وی نو د امام ابوحنیفه امام شافعی او بعض فقهاء مالکیه رانې دادہ چه امام وخت دې هغه ته دخپلې خوښې مناسب سزا ورکړی دې قتل کول جائزنه دی (۲) امام مالک رحمه الله فرمائی یجتهد فیه الامام خو علامه عینی او امام نووی رحمه الله فرمائی چه دغه اجتهاد وضاحت امام مالک رحمه الله نه دې فرمانیلې چه دې مطلب څه دې؟ (۳) البته قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه د بعض فقهاء مالکیه د رانې مطابق مسلمان حربی قتل کول جائزدی.

وقال عیاض: قال کبار أصحابه - أی أصحاب مالك - یقتل (۴)

ترجمة الباب او حدیث باب مناسبت باندې اشکال اودهغې جواب - ابن منیر رحمه الله فرمائی چه په روایت کښې د جاسوس ذکردې خو په ترجمة الباب کښې امام بخاری رحمه الله د حربی ذکرکړې دې په ظاهره په دواړو کښې مناسبت نشته. ځکه چه مطلق حربی د کوم چه په ترجمة الباب کښې ذکردې اومشرك جاسوس دواړه جدا جدا شرعاً حکم لری لهذا دلته دعوی د دلیل نه اعم ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه په شروع کښې د صحابه کرامو خیال وو چه دا جاسوس حربی مستامن دې. ددې حقیقت ادراك هغوی ته روستو اوشو چه هغه حربی مستامن نه وو بلکه جاسوس وو اوبغیرد امان نه راغلې وو. کله چه هغوی سره ملاوشو او خوراك ئی اوکړو او د صحابه کرامو د حالاتو د جائزه اخستلو نه پس په پته طریقه سره اووتلو اوتختیدو نومعلومه شوه چه مستامن نه وو بلکه جاسوس وو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: قال ابن المنیر: ترجم بالحربي إذا دخل بغیر أمان، وأورد الحدیث المتعلق بعین المشرکین وهو جاسوسهم، وحکم الجاسوس مخالف لحکم الحربي المطلق الداخل بغیر أمان، فالدعوی أعم من الدلیل. وأجیب بان الجاسوس المذکور أوهم أنه ممن له أمان، فلما قضی حاجته من التجسیس انطلق مسرعا فقطن له، فظهر أنه حربي دخل بغیر أمان (۵)

باب ۱۷۱: یقاتل عن أهل الذمة ولا یسترقون

باب سابق سره مناسبت:- په وړاندینی باب کښې د امان طلب کولونه بغیر دارالاسلام کښې داخلیدونکی حربی د مشرکانو د جاسوس حکم بیان کړې شوې وو چونکه جاسوس یا حربی

---

(۱) ردالمحتار علی الدرالمختار: ۲۶۶/۶ کتاب الجهاد فصل فی استئمان الکافر. دارالمعرفة بیروت.

(۲) عمدة القاری: ۲۹۷/۱٤.

(۳) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۸۹/۲ وعمدة القاری: ۲۹۷/۱٤.

(٤) عمدة القاری: ۲۹۷/۱٤ وبذل المجهود: ۱۷۸/۱۲ الابواب والتراجم ص: ۲۰۳.

(۵) فتح الباری: ۱۶۹/۶.

ته د اهل اسلام د حفاظت د خاطره سزا ورکولې شی کوم چه د وخت د حکومت فریضه ده په دې وجه په زیر نظر باب کښې تبعًا د اهل ذمه حکم بیان کړې شو چه په شرعی لحاظ سره څنګه چه د مسلمانانو حفاظت ضروری دې دغه شان د معاهد ذمی حفاظت او دهغه د مال املاک تحفظ هم ضروری دې والله اعلم

د ترجمة الباب مقصد - امام بخاری رحمه الله دلته دا باور کول غواړی چه په امصار اسلام کښې څنګه د مسلمانانو د ځان اومال حفاظت اودهغوی په حمایت کښې دښمنانو سره جنګیدل د حکومت وخت فریضه ده دغه شان د ذمیانو د ځان اومال عزت اوناموس د حفاظت د پاره دښمن سره جنګ کول د وخت په حکومت او مسلمانانو باندې فرض دی څکه چه اهل ذمه د دې تحفظ د پاره جزیه ادا کوی (۱)

د فلایسترقون مطلب دادې چه اهل ذمه نقض عهد اوکړی نوبیاهم هغه غلام جوړول جائزنه دی (۲)

[حدیث: ۲۸۸۷] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عُمَرَ - رضي الله عنه - قَالَ وَأُوصِيهِ بِذِمَّةِ اللَّهِ وَذِمَّةِ رَسُولِهِ - صلى الله عليه وسلم - أَنْ يُوفَى لَهُمْ بِعَهْدِهِمْ، وَأَنْ يُقَاتَلَ مِنْ وَرَائِهِمْ، وَلاَ يُكَلَّفُوا إِلاَّ طَاقَتَهُمْ. [ر ۱۳۲۸]

رجال الحدیث

① **موسی بن اسماعیل**:- دا ابوسلمه موسی بن اسماعیل التبوذکی البصری رحمه الله دې د دوی تذکره بدء الوحی لاندې تیره شوې ده. (۳)

② **ابوعوانه**:- دا ابوعوانه وضاح بن عبدالله یشکری رحمه الله دې د دوی تذکره هم بدء الوحی لاندې تیره شوې ده (۴)

③ **حصین**:- دا ابوالهذیل حصین بن عبدالرحمن السلمی الکوفی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب مواقیت الصلوة، باب الاذان بعد ذهاب الوقت لاندې تیره شوې ده.

④ **عمر بن میمون**:- داعمر بن میمون الاودی الکوفی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الوضوء باب إذا القی علی ظهر المصلی قذر أو جیفة لم تفسد علیه صلاته لاندې تیره شوې ده

⑤ **عمر** رضي الله عنه - دامشهور صحابی حضرت عمر ابن الخطاب رضي الله عنه دې د دوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی (۵)

---

۱) عمدة القاری: ۱۴/۴۱۱ - ۴۱۲ وتحفة الباری: ۵۱۱/۳.
۲) فتح الباری: ۲۰۸/۶.
۳) کشف الباری: ۴۳۳/۱.
۴) کشف الباری: ۴۳۴/۱.
۵) کشف الباری: ۲۳۹/۱.

قوله وأوصيه بذمة الله وذمة رسوله، أن يوفى لهم بعهدهم، وأن يقاتل من

وراءهم: دا وړایت په کتاب الجنائزکښې په تفصیل سره راغلې دې دلته امام بخاری رحمه الله د باب په مناسبت سره حدیث مختصراً نقل کړې دې روایت کښې دی چه حضرت عمر رضی الله عنه د وفات نه لږ وړاندې، اوفرمائیل چه زه ماپسې راتلونکی خلیفه ته ددې خبرې وصیت کوم چه ذمیانوسره د الله تعالی اودهغه د رسول ﷺ کوم عهددې هغه پوره کړی اودهغوی د تحفظ دپاره دې جنګ کوی

وړاندې دمناقب په یواوږدروایت کښې حضرت عمر رضی الله عنه باندې د قاتلانه حملې تفصیلی واقعه اود وفات نه وړاندې خپل خان پسې راتلونکی خلیفه وخت ته چه هغه کوم وصیت کړې دهغې تفصیلی ذکردی.(۱) دلته امام بخاری رحمه الله د باب په مناسبت سره د ذمیانومتعلق وصیت ذکرکولوباندې اکتفاکړې چه رسول الله ﷺ ذمیانوسره کومه معاهده کړې وه هغې په رنړاکښې په اسلامی حکومت کښې هغوی چه دوی ته کوم رعایت ورکړې وو راتلونکی خلیفه له پکاردی چه دغه معاهده پوره کړی. که چرې په ذمیانوباندې حمله اوکړې شی نودهغوی دحفاظت دپاره حمله کونکوسره دې جنګ هم اوکړې.

دذمیانو غلام جوړولوحکم:- د ذمیانودَ حفاظت دپاره جنګیدل اوهغوی د حمله کونکونه آزادول په اسلامی حکومت باندې فرض دی. که حربیانو حمله اوکړه او ذمیان ئی گرفتارکړل او دارالحرب ته ئی بوتلل قیدئی کړل نودهغوی د راخلاصولواو واپس دارالاسلام ته راوستلودپاره حربیانوسره جنګ کول به واجب وی

سوال دادې چه کله ذمیان د دارالحرب نه خلاصیدونه پس دارالاسلام ته راوستلې شی نوهغوی به غلامان جوړولې شی که د وړاندې په شان به آزاد پریخودلې شی؟

ائمه اربعه امام شعبی، لیث، اوزاعی، اسحاق بن راهویه اود اشهب مالکی رحمهم الله مسلك دادې چه ذمیان په هیڅ صورت سره غلامان جوړول جائزنه دی. ځکه چه دهغوی د طرف نه څه داسې اقدام نه دې شوې چه نقض عهد (عهدماتول) باندې دلالت اوکړی په دې وجه دهغوی عقدذمه به باقی پاتې وی او هغوی به غلامان جوړول جائزنه وی.(۲) البته مالکیه نه د ابن قاسم مالکی رائې ده که چرې ذمیانودَ نقض عهدارتکاب نه وی کړې نوبیا هم دارالاسلام ته د راوستونه پس هغوی غلامان جوړولې شی.(۳)

د مذاهب په نقل کولوکښې په ابن قدامه باندې دابن حجر رحمه الله اعتراض اود علامه عینی جواب:- د مذاهبو په نقل کولوکښې ابن قدامه رحمه الله دغراب طرف ته نسبت کولوسره حافظ ابن

---

(۱) صحیح بخاری: ۱/۵۲۳ – ۵۲۵ کتاب الفضائل أصحاب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم باب قصة البیعة والاتفاق علی عثمان بن عفان رضی الله عنه وفیه مقتل عمر الخطاب رضی الله عنه رقم: ۳۷۰۰.

(۲) المغنی لابن قدامة: ۹/۲۲۷ – ۲۲۸ رقم: المسئلة: ۷۵۶۶ وعمدة القاری: ۱۴/۱۹۷ وفتح الباری: ۶/۱۷۰ ولامع الدراری: ۷/۲۷۵.

(۳) عمدة القاری: ۱۴/۴۱۲ دارالکتب العلمیة بیروت.

حجر رحمه الله فرمائي وأغرب ابن قدامة فحكى الاجماع، وكانه لم يطلع على خلاف ابن القاسم [۱] يعنى دارالاسلام ته دمنتقل كيدونه پس ذميان غلامان جوړول جائزنه دى په دې باندې ابن قدامة رحمه الله اجماع نقل كړې ده حالانكه د ابن قاسم مالكي رحمه الله رائې د اجماع خلاف ده لكه چه ابن قدامه رحمه الله ته داعلم اونه شو چه دابن قاسم قول د جمهوروخلاف دې كنى هغه به داو اجماع مسئله نه كرخوله

علامه عينى رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله پسې كيدوسره د ابن قدامة د طرف نه دا جواب وركړې دې ممكن دې چه د لفظ اجماع نه د ابن قدامه په نيزد انمه اربعه اجماع مراد وى په عمدة القاري كښې دى: وقيل: أغرب ابن قدامة فحكى الاجماع فكانه لم يطلع على خلاف ابن القاسم، قلت: يحتمل أنه أراد به إجماع الائمة الاربعة. [۲]

د باب نه د حديث په مناسبت د ابن التين رحمه الله اشكال اودابن منير رحمه الله رد: - علامه ابن التين رحمه الله فرمائى چه په حديث باب كښې د ذميانوغلامان جوړولود ممانعت تصريح نشته په دې وجه د ترجمة الباب دويم جزء ولا يسترقون سره د حديث باب مناسبت نشته. [۳]

ابن منير رحمه الله دَدې جواب وركړې چه امام بخارى رحمه الله په دې ترجمة الباب كښې واوصيه بذمة الله مناسبت سره قايم كړې دې. خكه چه دغه وصيت تقاضادا ده چه ذميانوسره د نرمئى تلطف او نبه سلوك معامله اوكړې شى. او غلام جوړول دَدې وصيت د مقتضى منافى دى. [۴]

دَعلامه عينى رحمه الله توجيه: - علامه عينى رحمه الله فرمائى چه ممكن ده ولايسترقون نه دَامام بخارى رحمه الله ترجمة الباب كښې زيربحث مسئله مختلف فيها كيدوطرف ته اشاره فرمائيلى وى چه ذميان د دارالحرب نه دارالاسلام ته منتقل كولونه پس غلامان جوړولې شى كه نه؟ د ابن قاسم مالكى رحمه الله رائې په دې مسئله كښې د جمهورو خلاف ده. [۵] والله اعلم

قوله: ولايكلفون إلا طاقتهم: - دَهغوى د طاقت او وسعت نه زيات بوج په هغوى مه اچوئى مطلب دا چه د جزيه مقدار دَهغوى دَمالى حيثيت رعايت كولوسره مقرر كوئى. داسې چه د مالدارنه زيات او متوسط نه كم او غريبانانو نه ډير كم واخستې شى. كوم خلق چه د آمدن ذرائع نه لرى دَچا د معيشيت انحصار چه د نورو په ورځره باندې دې په هغوى باندې جزيه معاف كړئى د جزيه په مقررولوكښې دَدې خبرې خيال ساتل ضرورى دى چه داسې رقم

---

[۱] فتح الباري: ۶/ ۱۷۰.

[۲] عمدة القاري: ۱۴/ ۱۹۷ولامع الدراري: ۷/ ۲۸۵.

[۳] عمدة القاري: ۱۴/ ۱۹۷وفتح الباري: ۶/ ۲۰۸.

[۴] چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله تحرير فرمائى (فتح الباري: ۶/ ۱۷۰) وقد تعقبه ابن التين بانه ليس فى الحديث مايدل على ماترجم به من عدم الاسترقاق. وأجاب ابن المنير بانه أخذ من قوله: وأوصيه بذمة الله فان مقتضى الحديث بالاشفاق على أن لايدخلوا فى الاسترق.

[۵] عمدة القاري: ۱۴/ ۴۱۲قلت يحتمل أنه ذكره لمكان الخلاف فيه. فان مذهب ابن القاسم: إنهم يسترقون إذا نقضوا العهد.

مقرر کړي شی د کوم اداکول چه دهغوی دپاره اسان وی

ترجمة الباب سره مطابقت:- په روایت کښې دی وأن یقاتل من وراء هم ترجمة الباب سره ددې مطابقت ښکاره دي (۱)

باب ۱۷۲: جوائز الوفد هل یستشفع إلی أهل الذمة ومعاملتهم

د ابواب په ترتیب کښې د نسخو اختلاف:- د صحیح بخاری د زیرنظر نسخه مطابق باب جوائز الوفد لاندې څه حدیث نقل کولو بغیر متصلاً دویم باب شروع کیږی د کوم لاندې چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما حدیث نقل کړې شوې دي د فربری رحمه الله په ټولو نسخوکښې هم دغه ترتیب دي البته هم د فربری رحمه الله نه ابن علی بن شبویه چه کومه نسخه روایت کړي ده په هغې کښې باب هل شیتشفع إلی أهل الذمة؟ ومعاملتهم وړاندې او باب جوائز الوفد روستودي د علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله رائې ده چه هم دغه ترتیب مناسب اوقرین قیاس دي خکه چه ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت هم په دې ترتیب پیش نظرکیدې شی په حدیث باب کښې وأجیزوالوفد مناسبت باب جوائزالوفد سره بالکل ښکاره دي ددې برعکس چه د اول ذکرشوو نسخوکوم ترتیب دي چه جوائزالوفد باب اول او باب هل یستشفع..... روستودي دهغې مطابق ترجمة الباب نه د حدیث باب مناسبت نه شی کیدې (۲)

اوس پوهه شئی چه په اصل کښې امام بخاری رحمه الله باب هل یستشفع.... ترجمه قایمولوسره بیاض پریخودي وو چه په باب کښې به ددې مناسب حدیث نقل کولې شی خو امام صاحب ته ددې موقع نه ده ملاؤشوې لیکن نساخ بخاری د امام بخاری پریخودي شوې بیاض نظر انداز کولوسره دواړه ابواب یوځاتی کړل (۳)

د صحیح بخاری چه کومه نسخه علامه نسفی رحمه الله روایت کړې ده باب جوائزالوفد هډوموجودنه دي په دې نسخه کښې حدیث ابن عباس رضی الله عنهما باب هل یستشفع لاندې نقل کړې شوې دي حلانکه دې ترجمه سره دابن عباس رضی الله عنهما د حدیث مناسبت قایم کول د تکلف نه خالی نه دی (۴)

د حافظ ابن حجر رحمه الله توجیهات:- البته حافظ ابن حجر رحمه الله علامه نسفی رحمه الله دنسخې مذکوره

---

(۱) عمدة القاری: ۴۱۲/۱۴ وتحفة الباری للامام زکریا الانصاری: ۵۱۱/۳.

(۲) عمدة القاری: ۴۱۲/۱۴ قال العینی: هکذا وقع هذان البابان ولیس بینهما شئ فی جمیع النسخ من طریق الفربری إلا فی روایة أبی علی ابن شبویه عن الربری وقع باب جوائز الوفد بعد باب هل یستشفع وهذا أصواب الان حدیث الباب مطابق لترجمة جوائزالوفد لقوله: وأخیز والوفد بخلاف الترجمة الاخری. وفتح الباری: ۲۰۹/۶.

(۳) نفس المصدرین السابقین ونص ماقاله العینی: وکان لبخاری وضع هاتین اترجمتین وأخلی بینهما بیاضا لیجد حدیثا بناسبهما فلم یتفق ذللک. ثم إن النساخ أبطلو البیاض وقرنوابیهما.

(۴) عمدة القاری: ۴۱۲/۱۴.

ترتیب پیش نظر باب **هل يستشفع إلى أهل الذمة؟ ومعاملتهم** سره د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما منا سبت ق یمولو دپاره مختلف توجیهات کړی دی

رومبی توجیه - د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په حدیث کښې دی **أخرجوا المشركين** دې مقتضی دادہ چه د ذمیانو سفارش مه کوئی دې جملې مناسبت د ترجمة الباب جزء اول **هل يستشفع إلى أهل الذمة** سره ممکن کیدې شی دغه شان په حدیث باب کښې دی **وأجيزوا الوفد** دې مقتضی دادہ چه مشرکانو سره د نرمئی اوښه سلوک کوئی دې جملې مناسبت د ترجمة الباب دویم جزء **ومعاملتهم** سره ممکن دې

دویمه توجیه - هل يستشفع إلى أهل الذمة کښې به إلى د لام په معنی کښې اخستې شی عبارت به مقدروی هل يستشفع لهم عند الامام وهل يعاملون؟ یعنی ایا امام وخت ته د ذمیانو سفارش کیدې شی؟ اوهغوی سره حسن سلوک جائزدې؟

په دې صورت کښې ترجمة الباب سره د حدیث دواړه وصیتونه اخرجوا المشرکین او واجیزوا الوفد مناسبت ممکن دې (۱)

د حافظ ابن حجر په توجیهات باندې د علامه عینی رحمه الله رد - لیکن علامه عینی رحمه الله فرمانی چه دلته دې توجیهاتو ضرورت نشته هغه د حافظ صاحب توجیهات بې محله او تکلف کړې دی (۲)

د ترجمة الباب مقصد - **هل يستشفع إلى أهل الذمة ومعاملتهم** نه امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه امام ته د اهل ذمه سفارش کول جائزدی او هغوی سره حسن سلوک کول هم جائزدی لیکن که اهل ذمه معاهده ماته کړه نوبیابه هغوی د دغه سلوک قابل نه وی (۳)

باب د مضاف لوستلو په صورت کښې به **ومعاملتهم** مجرور وی (۴) خوکه په باب باندې تنوین اولوستلې شی نو په دغه صورت کښې به مرفوع وی (۵) بل چه إلى د لام په معنی کښې وی نو په دغه صورت کښې به عبارت مقدروی: **هل يستشفع لهم عند الامام او د هل جواب لا يشفع لهم ولا يعاملون إذا انقضوا العهد** به محذوف وی (۶)

---

۱) قال ابن حجر رحمه الله (فتح الباری:۲۰۹/۶) ولعله من جهة ان الاخراج يقتضی رفع الاستشفاع. والحض على إجازة الوفد يقتضی حسن المعاملة. أو لعل إلى فی الترجمة بمعنى اللام. أی:هل يستشفع لهم عندالامام وهل يعاملون؟ ودلالة أخرجوهم من جزيرة العرب و أجيزوالوفد لذلک ظاهرة. والله اعلم.

۲) عمدة القاری:۴۱۲/۱۴ قال رحمه الله ولقدتكلف بعضهم فی توجيه المطابقة فقال.....الخ.

۳) تحفة الباری:بشرح صحيح البخاری للامام زكريا الانصاری:۵۱۲/۳.

۴) تحفة الباری:بشرح صحيح البخاری للامام زكريا الانصاری:۵۱۲/۳.

۵) تحفة الباری:۵۱۲/۳.

۶) تحفة الباری:۵۱۲/۳قال: وإلى بمعنى اللام أی هل يشفع لهم عندالامام. وجواب هل محذوف أی لايشفع لهم ولايعاملون إذا انقضوا العهد.

حدیث ۲۸۸۸ حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ الأَحْوَلِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - أَنَّهُ قَالَ يَوْمُ الْخَمِيسِ، وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ ثُمَّ بَكَى حَتَّى خَضَبَ دَمْعُهُ الْحَصْبَاءَ فَقَالَ اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - وَجَعُهُ يَوْمَ الْخَمِيسِ فَقَالَ «ائْتُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا». فَتَنَازَعُوا وَلاَ يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا هَجَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم -. قَالَ «دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ». وَأَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ بِثَلاَثٍ «أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ». وَنَسِيتُ الثَّالِثَةَ.

وَقَالَ يَعْقُوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ سَأَلْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ. فَقَالَ مَكَّةُ وَالْمَدِينَةُ وَالْيَمَامَةُ وَالْيَمَنُ. وَقَالَ يَعْقُوبُ وَالْعَرْجُ أَوَّلُ تِهَامَةَ. [ر ۱۱۴]

دعلامه نسفی رحمه الله اوفربری رحمه الله تقریبا په ټولو نسخوکښې د حدیث باب سندد قبیصه په طریق سره نقل کړې شوې دي البته دفربري رحمه الله چه کومه نسخه ابن السکن رحمه الله روایت کړې ده په هغې کښې د سند شروع په ځانې د قبیصه د قتیبه نه کیږی په پوره صحیح بخاري کښې د سفیان بن عیینه رحمه الله نه د قبیصه هم دغه یوروایت نقل دي دهغه اکثر روایات د سفیان ثوری رحمه الله نه مروی دی [۱] بل هم دغه روایت په مغازی کښې د قتیبه په طریق سره نقل دي علامه عینی رحمه الله هم دیو روایت په مذکوره دوو طرق کښ تطبیق کولو سره فرمانی چه ممکن ده امام بخاری رحمه الله دا روایت د قبیصه او قتیبه دواړو نه اوریدلی وی [۲]

رجال الحدیث

① **قبیصه**:- دا ابوعامر قبیصه بن عقبه محمدبن سفیان السوائی الکوفی رحمه الله دي د دوی تذکره کتاب الایمان لاندې تیره شوې ده.[۳]

② **ابن عیینه**:- دا مشهور امام حدیث سفیان بن عیینه بن میمون ابومحمد الکوفی رحمه الله دي د دوی حالات وړاندې تیرشوی دی [۴]

③ **سلیمان الاحول**:- دا سلیمان بن ابی مسلم الاحول رحمه الله دي د دوی حالات کتاب التهجدذباب التهجدباللیل لاندې تیرشوی دی.[۵]

④ **سعیدبن جبیر**:- دامشهورتابعی سعیدبن جبیربن هشام اسدی رحمه الله دي دډوی حالات کتاب العلم باب السمرفي العلم لاندې په تفصیل سره تیرشوی دی [۶]

---

[۱] فتح الباری:۲۰۹/۶.
[۲] عمدة القاری:۴۳/۱۴.
[۳] کشف الباری:۲/۲۷۵ — ۲۷۶.
[۴] کشف الباری:۲۳۸/۱.
[۵] کتاب التهجدذ باب التهجد باللیل.
[۶] کشف الباری:۴۱۸/۴.

⑤ **ابن عباس** رضي الله عنهما - دا مشهور صحابی عبدالله بن عباس بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدالمناف دي د رسول الله ﷺ د تره خوئی دي د دوی حالات بدء الوحی څلورم حدیث لاندي په تفصیل سره تیرشوی دی (١)

تنبیه - ترجمة الباب سره مذکوره روایت متعلق بحثونه کتاب العلم لاندي په تفصیل سره تیرشوی دی امام بخاری رحمه الله دا حدیث وړاندي کتاب المغازی کښي هم روایت کړي دي هلته به هم ددي متعلقه مباحث په تفصیل سره بیانیږی دلته مونږ د حدیث باب د بعض جملو تشریح او ترجمة الباب مناسبت زیربحث موضوع سره متعلق تفصیلی بیان کوو

قوله فتنازعوا ولا ينبغي عندنبي تنازع - صحابه کرامو رضي الله عنهم اختلاف او نزاع یعنی جګړه کوله حالانکه د یونبی په وړاندي اختلاف او جګړه کول مناسب نه دی

د دي جملي قائل څوک دي؟ - علامه کرمانی رحمه الله فرمائی کیدي شی چه د دي جملي قائل پخپله رسول الله ﷺ یا بیا حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دي (٢)

په کرمانی رحمه الله باندي د علامه عینی رحمه الله رد - علامه عینی رحمه الله ته د علامه کرمانی رحمه الله په رائي باندي حیرانتیاده هغه وائی چه کرمانی خپله رائي د سیاق کلام نه ثابتولوسره وائی چه ددي قائل یا خو رسول الله ﷺ دي اویا حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دي حالانکه ددي تردد هیڅ ضرورت نشته ځکه چه کتاب العلم والا روایت کښي پخپله رسول الله ﷺ تصریح فرمائیلي ده ولا ينبغي عندي التنازع د کرمانی دا وینا ددي نه هم زیاته حیرانونکي ده ومر شرح الحدیث في باب کتابة العلم یعنی د دي حدیث تشریح باب کتاب العلم لاندي تیره شوې ده مطلب دادي چه د کتاب العلم والا روایت پخپله د علامه کرمانی د قول نه ثابتیږی چه دهغوی مخي ته وه په کوم کښي چه ولاينبغي عندي التنازع واضح الفاظ موجود دی خوددي باوجود دا وینا کول ډیره حیرانونکي ده چه کیدي شی دا جمله رسول الله ﷺ یا بیا د ابن عباس رضي الله عنهما وی چنانچه علامه عینی لیکی: قال الكرماني: لفظ: ولاينبغي....، إما قول رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم وإما قول ابن عباس، والسياق يحتملها، والموافق لسائر الروايات الاولى. قلت: لاحاجة هذا الترديد، لانه -عليه الصلوة والسلام- صرح في الحديث الذي سبق في كتاب العلم بقوله: ولاينبغي عندي التنازع، والعجب منه ذلك مع أنه قال: ومر شرح الحديث في باب كتابة العلم. (٣)

قوله أخرجوا المشركين من جزيرة العرب - په روایت کښي د رسول الله ﷺ وصیت دي چه مشرکان د جزیره العرب نه اوباسئ په مرقاة کښي د ابن ملك په حواله سره ملاعلی قاری رحمه الله نقل کړی دی چه د مشرکین نه یهود اونصاری مراددی (٤) د حضرت عمر رضي الله عنه په

---

١) كشف الباري: ١/٤٣٥ - ٤٣٦.

٢) شرح الكرماني: ٥٠١٣.

٣) عمدة القاري: ١٤/٤١٤.

٤) مرقاة المفاتيح للملاعلي قاري رحمه الله ٧/٦٥٠ رقم: ٤٠٥٢.

روایت کښې هم د یهود اونصاری لفظ راغلې دې د صحیح مسلم په روایت کښې د حضرت عمر رضی الله عنه قول دې لاخرجن الیهود والنصاریٰ من جزیرة العرب حتی لا أدع إلا مسلما (۱) یعنی زه به په هرحال کښې یهود اونصاریٰ د جزیرة العرب نه اوباسم بغیرد مسلمانانونه به هیڅ څوك اوسیدونه نه پریږدم

د جزیرة العرب نه د یهودواونصاریٰ د وطن نه د ویستلو مسئله - رسول الله ﷺ یهود اونصاریٰ د جزیرة العرب نه د ویستلو وصیت څکه فرمائیلې وو دې دپاره چه د دین اسلام مرکز د همیشه دپاره د غیرود اثرنه محفوظ پاتې شی د حضرت عائشه رضی الله عنها په روایت کښې رسول الله ﷺ ږخپله ددې وجه بیان کړې ده دمسنداحمد په روایت کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی آخرماعاهدرسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وسلم أن قال: لایترك بجزیرة العرب دینان (۲) یعنی د حضورپاك آخری وصیت داوو چه په جزیرة العرب کښې به هیڅ کله دوه دیونه جمع نه شی حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه په خپل دور حکومت کښې د دې وصیت د پوره کولوموقع ملاؤنه شوه دهغوی په دور خلافت کښې هنګامی مسائلواو فتنو سر اوچت کړو اودهغې د سرښکته کولو اومقابله کولوکښې دومره مشغول شو چه یهود اونصاریٰ د جزیرة العرب نه د ویستلو هغوی ته موقع ملاؤنه شوه (۳)

البته حضرت عمر رضی الله عنه په خپل دورخلافت کښې ددې وصیت پوره والې کړې په روایت کښې دی چه هغه څلویښت زره کسان دوطن نه ویستې وو (۴) د یمن ملك هم په جزیرة العرب کښې داخل دې لیکن خلفاء اسلام کښې چاهم ددې ځائی نه یهوداونصاریٰ ددغه ځانی نه د ویستلو حکم نه دې ورکړې هم ددې وجوهاتو په وجه جمهور فقهاء محدثین مسلك دې چه یهود اونصاریٰ د جزیرة العرب نهه ویستل دعربو په حکمرانانو باندې واجب دی البته په جزیرة العرب کښې واقع کیدو نه باوجود د جمهورو په نیزبه د یمن نه یهود اونصاریٰ نه شی ویستلې څکه چه د خلفاء راشدین وغیرهم د اثرنه داثابت نه دی علامه عینی رحمه الله فرمائی که د څه مصلحت لاندې د وخت خلیفه یوه ډله ته په عارضی توګه جزیرة العرب ته د راتلواجازت ورکړی نود احنافو اومالکیه په نیز په دې کښې هیڅ بدیت نشته (۵)

---

(۱) رواه مسلم فی صحیحه: ۹٤/۲ فی کتاب الجهاد باب إجلاء الیهود من الحجاز رقم:۱۷۶۷وعند أبی داؤد فی سننه:۷۳/۲ فی کتاب الخراج والا مارة، باب فی إخراج الیهود من جزیرة اللعرب رقم: ۳۰۳۰ وعند الترمذی فی جامعه :۲۸۸/۱ فی کتاب السیر باب ماجاء فی إخراج الیهود من جزیرة العرب رقم: ۳۰۲۹.

(۲) رواه أحمدفی مسنده:۲۷۵/۶.

(۳) عمدة القاری: ٤۱٤/۱٤.

(٤) عمدة القاری: ٤۱٤/۱٤.

(۵) فتح الباری:۲۰۰/۶ قال الحافظ ابن حجر رحمه الله لکن الذی یمنع المشرکون من سکناهم منها الحجاز خاصة، وهو مکة، والمدینة والیمامة، وما والاها، لافیما سوی ذلک مما یطلق علیه اسم جزیرة العرب، لانفاق الجمیع علی أن الیمن لایمنعون منها مع أنها من جملة جزیرة العرب.

مسجدحرام او عام مساجدوکې د مشرکانو یهودیانو اونصاری د داخلیدو مسئله - دلته دویمه مسئله دادده چه مشرکان یهودونصاری یا اهل ذمه ته په مسجدحرام یا عام جماتونوکښې د داخلیدو اجازت شته که نه؟ په دې مسئله کښې د انمه اختلاف دې د کوم اصل منشاء چه د سورت توبه دا آیت دې ﴿ إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ﴾ یعنی مشرکان نجس دی نودې کال نه پس هغوی دې مسجدحرام ته نیزدې هم رانه شي په کال نهم د هجری چه کله حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه حج اداکولو د مشرکانونه د براءت داحکم هم په دغه کال موسم حج کښې نازل شو رسول الله ﷺ حضرت علی رضی الله عنه ته حکم ورکړو چه هغه ددې آیت په اوریدوسره ددې حکم اعلان اوکړی چه دې کال نه پس هیڅ یومشرك ته د خپل مشرکانه رسوماتو سره او په بربنډه د حج کولواجازت نشته [۱] ددې روایت الفاظ وراندې د مذاهب په تفصیل کښې راځی د جمهورمفسرینو په نیز د سورت توبه آیت په ۹ هجری کښې نازل شوې [۲] په دې وجه ﴿ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ﴾ کښې دهذا مشارالیه ۹ هجری دې اومطلب دادې چه د ۹ هجری نه پس د لسم هجری نه به د دې حکم د نفاذ اطلاق کیږی چه هیڅ یومشرك ته دحج په اراده په مسجدحرام کښې دراتلونکی وخت نه به اجازت نه وی

د امام مالک رحمه الله مذهب اود هغه استدلال - امام مالك رحمه الله فرمائی چه شرعاً سره د مسجدحرام په عام مساجدو کښې هم دناپاك او نجس سړی د داخلیدلواجازت نشته د سورت توبه د مذکورد آیت نه کله چه د کافرانو او مشرکانو نجس کیدل ثابت شو نوهغوی سره د مسجدحرام په عام جماتونوکښې هم د داخلیدو اجازت نه وی [۳]

① هغوی رومبې استدلال د امراء او حکام په نوم د حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله نه کړې دې په کوم کښې چه هم دا آیت ذکرکولوسره هغوی کافرانو ته د مسلمانانوپه عام مساجدوکښې د نه داخلیدوهدایت کړې وو. [۴]

② دهغوی دویم استدلال د سورت نور ددې آیت نه دې: ﴿ فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللّٰهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ ﴾ یعنی هغوی داسې کورونو ته (خې عبادت کوی) د کوم د نسبت چه الله تعالی حکم کړې دې چه دهغې ادب اوکړې شی اوپه هغې کښې دالله تعالی نوم واخستې شی جماتونوته د کافرانو او مشرکانو داخلیدل د ادب احترام او رفع ذکر منافی دی په دې وجه د دې آیت د مقتضی په موجب هغوی ته په یوجمات کښې هم د داخلیدو اجازت نشته. [۵]

③ دهغوی دریم استدلال هغه حدیث نه دې په کوم کښې چه رسول الله ﷺ مبارك ارشاد

---

[۱]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۶/۸ وأحکام القرآن للجصاص:۳۷/۳ وروح المعانی للعلامه الالوسی:۷۷/۶.

[۲]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۶/۸ وأحکام القرآن للجصاص:۳۲/۳.

[۳]) تفسیر قرطبی:۱۰۴/۸ وهدایة: ۲۳۲/٤ کتابالکراهیة فصل فی مسائل متفرقة. وأحکام القرآن للجصاص:۱۳۱/۳.

[۴]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰٤/۸.

[۵]) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰٤/۸.

فرمائیلي لااحل المسجد لحائض ولاجنب یعنی زه په جمات کښې یوحائضه ښځې او جنبی سړی ته د دننه راتلواجازت جائزنه گنړم خکه چه مشرك اوکافر هم د جنابت د غسل او طهارت اهتمام نه کوی په عام توگه په نجاست کښې وی په دې وجه داحکم د هرمشرك اوکافر د پاره سره د مسجدحرام د تولو جماتونوسره متعلق دې چه یومشرك اوکافرته سره د مسجدحرام په یو جمات کښې د داخلیدو اجازت نشته (۱)

د امام شافعی رحمه الله مسلک اود هغه دلیل امام شافعی رحمه الله هم دغه فرمائی چه د سورت توبه په آیت کښې مشرکانو ته نجس ونیلې شوی دی لهذا دآیت په رڼا کښې ټول مشرکان نجس دی خود امام شافعی رحمه الله په نیزد ممانعت حکم صرف مسجد حرام سره متعلق دې په دې وجه د مسجدحرام نه علاوه په عامو جماتونوکښې د مشرکانو داخلیدل ناجائزنه دی تفسیرقرطبی کښې دی وقال الشافعی: الایة عامة فی سائر المشرکین، خاصة فی المسجد الحرام، ولایمنعون من دخول غیره، فاباح دُخول الیهودی والنصرانی فی سائرالمسجد (۲)

مطلب دادې چه په آیت کښې مشرك ته نجس ونیلی شوی دی ددې اطلاق په ټولو مشرکانوباندې دې ولې په دې کښې د دخول ممانعت صرف مسجدحرام سره خاص دې عام مساجددې نه مستثنی دی په دې وجه د مسجدحرام نه علاوه په نورو مساجدوکښې د داخلیدونه هغوی نه شی منع کولې دامام شافعی رحمه الله په نیزدې تفصیل په رڼا کښې د یهود اونصاری د مسلمانانو په عام مساجد کښې داخلیدل مباح او جائزدی

د امام شافعی رحمه الله په استدلال باندې رد - خوحقیقت دا دې چه د امام شافعی رحمه الله استدلال تام نه دې خکه چه د هغوی په نیزکله چه په مسجدحرام کښې د ممانعت دخول علت نجاست گرځولې شوې دې نوبیا دا حکم مسجدحرام سره خاص کول صحیح نه دی خکه چه د نجس سړی دپاره په عام مساجدکښې هم داخلیدل جائزنه دی د امام شافعی رحمه الله د استدلال طریق مخې ته ساتلوسره د مشرکانو او یهود اونصاری دپاره په عام مساجدوکښې داخلیدل هم ناجائزکیدل پکاروو. لهذا دا استدلال صرف دامام مالك رحمه الله د مذهب مطابق تام دې چنانچه علامه ابن همام رحمه الله فرمائی: أقول: لایذهب علیك أن هذا الدلیل لوتم لدل علی أن لایدخل شیئا من المساجد، ومذهب الشافعی أنه لایجوز دخول الکافر المسجد الحرام دون سائر المساجد، فلم یکن هذا الدلیل ملائما لمذهبه، وإنما کان مناسبا لمذهب مالك رحمه الله (۳)

دامام ابوحنیفه رحمه الله مسلک اود هغه دلائل - د امام اعظم رحمه الله په نیز ﴿ إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ ﴾ کښې نجاست نه نجاست اعتقادی مراد دې (۴) او ﴿ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ﴾ مطلب

---

(۱) الجامع لاحکام القرآن للقرطبی:۱۰۵/۸ والهدایة للمرغینانی:۲۳۲/٤ وردالمختار لابن عابدین الشامی:۵/ ۲۷٤ کتاب الحظر والاباحة. فصل فی البیع. رشیدیه.

(۲) ایضاً.

(۳) فتح القدیر:۶۳/۱۰ کتاب الکراهیة. وردالمختار علی الدرالمختار:۵/ ۲۷٤ کتاب الحظر والاباحة. فصل فی البیع

(۴) أحکام القرآن للجصاص: ۱۳۲۰۲۱/۳ وقال:قوله تعالی ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ ... [بقیه برصفحه آننده

دادی چه ۹هجری نه پس مشرکانوته د مشرکانه رسم سره د حج دادا کولو په اراده سره مسجد حرام کښې د داخلیدو اجازت نشته د احنافو په نیز په دې کښې د مشرکانودپاره مسجد حرام او عامو مساجدو کښې د داخلیدوممانعت نه دې کړې شوې بلکه دممانعت حکم په هغه صورت باندې محمول دې کله چه اهل شرك یا یهود اونصاری په مشرکانه طرز باندې په بربنده د حج وغیره کولو یا استیطان او تسلط او استیلاء په مقصد سره په حرم کښې داخلیږی کنی په مسافرانه حیثیت سره په عام حالاتوکښې مصلحتا د حاکم وخت په اجازت سره په حدود حرم کښې اوعام مساجدوکښې دهغوی په داخلیدوکښې هیڅ بدیت نشته لهذا د سورت توبه مذکوره آیت مطلب به دا شی چه مشرکان دې په راتلونکی کال کښې د حج په اراده مسجدحرام ته نه راځی. (۱)

په حقیقت کښې مسجدحرام کښې د داخلیدو ممانعت صرف د حج په غرض سره راتلونکی مشرکانودپاره دې په دې باندې پخپله د قرآن مجید د آیاتونو سیاق اوسباق هم دلالت کوی اود صحیح احادیثونه هم ددې تائید کیږی.

① د احنافوورومبې استدلال د ثقیف د وفدواقعه ده په روایت کښې دی عن حماد بن سلمة عن سلمة عن الحسن عثمان بن أبي العاص رضی الله عنهم: أن وفد ثقیف لما قدموا علی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم ضرب لهم قبة فی المسجد فقالوا قوم أنجاسٍ فقال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: إنه لیس علی الارض من أنجاس الناس شئ إنما أنجاس الناس علی أنفسهم. (۲)

عثمان بن ابی العاص رضی الله عنه نه روایت دې چه کله د ثقیف وفدد رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو نوحضورپاك په جمات کښې خیمه اولګوله اوهغوی ئی کینول صحابه کرام په دې موقع باندې موجودوو ونی وئیل داخو نجس خلق دی دهغوی مقصدوو چه دا خو نجس او کافردی په دې وجه دوی په مسجد کښې کینولوسره د مسجد بې حرمتی کیږی په دې باندې حضورپاك ارشاد اوفرمائیلو چه د مسجد په زمکه باندې د دوی د نجاست هیڅ اثر نه پریوځی

...بقیه ازحاشیه گذشته] إطلاق اسم النجس علی المشرک من جهة أن الشرک الذی یعتقده یجب اجتنابه کما یجب اجتناب النجاسات والاقذار.

۱) الهدایة: ۲۳۲/٤ قال العلامة المرغینانی: ولاباس بان یدخل أهل الذمة المسجد الحرام. وقال: الشافعی: یکره ذلک. وقال مالک: یکره فی کل مسجد. للشافعی رحمه الله قوله تعالی: ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ ولان الکافر لایدخلو عن جنابة. لانه لا یغتسل اغتسالا لایخرجه عنها. والجنب یجنب المسجد وبهذا یحتج مالک. والتعلیل بالنجاسة عام. فینتظم المساجد کلها. ولان ماروی: أن النبی صلی الله تعالی علیه أنزل وفد الثقیف فی المسجد. وهم کفار. ولان الخبث فی اعتقادهم. فلایؤدی إلی طویث المسجد. والایة محمولة علی الحضور استیلاء واستعلاءً. أو طائفین عرة. کما کانت عادتهم فی الجاهلیة. (کتاب الکراهیة فصل فی مسائل متفرقة) وردالمحتار لابن عابدین الشامی: ۲۷٤/٤ واحکام القرآن للجصاص: ۱۳۱/۳. ۱۳۲ وعمدة القاری: ٤۱۵/۱٤. ٤۱۶.

۲) أحکام القرآن للجصاص: ۱۳۱/۳و الهدایة للعلامة المرغینانی: ۲۲۳/٤ کتاب الکراهیة وردالمختار لابن عابدین الشامی: ۲۷٤/٤.

خکه چه نجاست د دوی په ظاهری بدن باندې نه بلکه د دوی په زړونو کښې دي
دا روایت امام احمد رحمه الله په مسند (۱) او امام طبرانی رحمه الله په معجم (۲) کښې روایت کړې دي
په مراسیل ابی داؤد کښې هم دا روایت نقل دي (۳) البته د سنن ابوداؤد روایت الفاظ
مختلف دی په هغې کښې دی: عن عثمان بن أبي العاص: أن وفد ثقیف لما قدموا علی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم أنزلهم المسجد لیکون أرق لقلوبهم فاشترطوا علیه أن لایحشروا أولا یعشروا ولا یجبوا: فقال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: ولکم أن لاتحشروا أولا تعشروا ولا خیر فی دین لیس فیه رکوع. (۴)
په روایت کښې دی چه کله د بنوثقیف وفد د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو
نوحضورپاک هغوی په جمات کښې کینول دي دپاره چه د هغوی زړونه نرم شی هغوی د خپل
اسلام راوړلو شرط داکیخودو چه د زکوة جهاد او مانخه نه مونږ مستثنی کړي شو رسول الله
ﷺ اوفرمائیل د زکوة او جهاد باره کښې خو پریخودي شی مګر د مانخه باره کښې نه، خکه
چه په کوم دین کښې رکوع (مونځ) نه وی په هغه دین کښې خیر نشته
امام اعظم رحمه الله د سورت توبه آیت کښې د نجس کومه معنې مراد اخستې ده دي روایت سره د
هغې تائید کیږی چه اهل شرك ته نجس وئیلو سره د هغوی د عقیدې (کفر او شرك) نجاست مراد
دي (۵)
② د احنافو دلیل استدلال صحیحین او سنن نسائی او جامع ترمذی (۶) وغیره دا روایت دي په
کوم کښې چه د سورت توبه د آیاتونو د نزول نه پس د حضرت علی رضی الله عنه د اعلان براءت صریح
الفاظ دا وو: لایحج بعد العام مشرك، ولا یطوف بالبیت عریان یعنی د دې کال نه پس به مشرك ته د
حج کولو او په بربنډه د طواف کولو اجازت به نه وی په آیت کښې ﴿ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ﴾ معنی د دې اعلان په وړاندې هم دغه ده چه مشرکان په حقیقت کښې صرف د حج
وغیره د اداکولونه منع کړي شوی دی. کنی د حاکم وخت یا امیرالمؤمنین په اجازت سره

---

(۱) مسند احمد بن حنبل رحمه الله: ۲۱۸/٤ وفی مسند الشامیین رقم: ۱۸۰۸٤.
(۲) المعجم الکبیر للطبرانی: ۵٤/۹ رقم: ۸۳۷۲.
(۳) نصب الرایة لاحادیث الهدایة للعلامة الزیلعی: ۲۷۰/٤ کتاب الکراهیة فصل فی مسائل متفرقة.
(۴) سنن أبی داؤد: ۷۲/۲ کتاب الخراج باب خبر الطائف رقم: ۳۰۲٤.
(۵) أحکام القرآن للجصاص: ۱۳۰/٤ و الهدایة للعلامة المرغینانی: ۲۲۳/٤ کتاب الکراهیة وردالمحتار لابن عابدین الشامی: ۲۷٤/٤.
(۶) أخرجه البخاری: ۵۳/۱ فی الصلوة باب مایسترمن العورة. وفی الحج: ۲۲۰/۱ باب لایطوف بالبیت عریان: ٤۵۱/۱ وفی الجهاد باب کیف ینبذ إلی أهل العهد. و: ۶۲۶/۲ فی المغازی. باب حج أبی بکر رضی الله عنه بالناس. و ک ۶۷۱/۲ فی سورة البراءة. باب قوله: فسیحوا فی الارض أربعة أشهر. وأخرجه مسلم فی صحیحه: ٤۲۵/۱ فی کتاب الحج. باب لایحج البیت مشرك. وأبوداؤد: ۲۶۸/۱ فی الحج باب یوم الحج الاکبر. والنسائی: ۳۱/۲ فی الحج باب قوله: ﴿ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ ﴾ والترمذی: ۱۳۹/۲ فی کتاب التفسیر باب ومن سورة البراءة.

حدود حرم كښې دهغوى په داخله باندې شرعاً څه قدغن نشته

③ علامه ابوبكر جصاص رحمه الله په احكام القرآن كښې شريك عن أشعث عن الحسن په طريق سره د حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه روايت نقل كړې دې په كوم كښې چه د حضورپاك ارشاد مبارك دې لايقرب المشركون المسجد الحرام بعد عامهم هذا إلا أن يكون عبدًا أو أمة يدخله لحاجة [1] يعنى مشرك ته په مسجد حرام كښې د داخليدو اجازت نشته البته غلام او وينځه دَدې حكم نه خلاص دى هغوى ته د ضرورت په وخت د داخليدو اجازت دې

دا روايت هم د احنافو تائيد كوى په كوم كښې چه د ممانعت علت واضح كړې شوې دې خكه چه غلام او وينځه د يومشرك په شان په اعتقادي نجاست كښې ككړنه وې كه چرې حدود حرم كښې دَداخلې ممانعت مشرك سره تړلې وې نودَدې ممانعت لاندې به قياساً غلام او وينځه هم شامل وو د احنافود دې رائې تائيد مشرك او ذمى وغيره. حدود حرم كښې داخليدې شى دَدې تائيد دَحضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه دَبل روايت نه هم كيږى

④ مصنف عبدالرزاق كښې دى: أخبرنا عبدالرزاق قال: أخبرنا ابن لجريج قال: أخبرنا أبو الزبير أنه سمع بن عبدالله يقول فى هذه الاية: ﴿ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ﴾ قال: لا، إلا أن يكون عبدًا أو أحدًا من أهل الجزية. [2]

په روايت كښې دى چه حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه د سورت توبه مذكوره آيت لوستلوسره اوفرمائيل چه غلام يا ذمى دَدې ممانعت نه خلاص دې هغوى په حدود حرم كښې داخليدې شى بهرحال فقهاء احناف د امام اعظم رحمه الله محقق رائې هم دغه تحريركړې ده چه مشرك يهود نصارى او ذمي [3]، دَاميرالمؤمنين په اجازت سره مصلحتاً حدود حرم كښې داخليدې شى سره دَدې چه د كفريه نجاست كښې ملوث وى. اود سورت نور په آيت كښې ددوى په مطلق داخليدو باندې پابندى نه ده لګولې شوې بلكه دَدې مطلب د احاديث اوآثار نه پخپله متعين شو چه كافران اومشركان وغيره د تسلط غلبه او استيلاء او استيطان ناپاك ارادې لرى نو بيا دَهغوى دَپاره په حدود حرم كښې د داخليدو هيڅ ګنجائش نشته

قوله: وقال يعقوب بن محمد

رجال الحديث

① **يعقوب بن محمد**:- دا يعقوب بن محمد بن عيسى بن عبدالمالك بن حميد بن عبدالرحمن

---

[1]) أحكام القرآن للجصاص: ٣٢/٣.

[2]) المصنف للحافظ أبي بكر عبدالرزاق بن همام: ٥٣/٦ كتاب أهل الكتاب باب لايدخل الحرم مشرك وأخرجه أيضًا فى كتاب أهل الكتابين باب هل يدخل المشرك الحرم: ٣٥٦/١ رقم: ١٩٣٥٧ وأحكام القرآن للجصاص: ٣٢/٣.

[3]) الارشاد والنظائر للعلامة ابن نجيم ص: ٣٨٦ فى أحكام الذمى. قال: ولايمنع – الذمى – من دخول المسجد جنبا بخلاف المسلم ولايتوقف جواز دخوله على إذن مسلم عندنا ولوكان المسجد الحرام دمشق

بن عوف الزهری المدنی دي (۱) ابویوسف ددوی کنیت دي (۲)
هغوی د ابراهیم بن جعفر بن مسلمه الانصاری. رفاعه بن هریر بن عبدالرحمن بن رافع بن خدیج سفیان بن حمزه الاسلمی. صالح بن قدامه. عبدالله بن محمدبن یحیی بن عروه بن زبیر. عبدالله بن وهب المصری. محمد بن طلحه التیمی او یعقوب بن اسحاق الانصاری نه روایت حدیث کړي دي (۳) د هغوی نه روایت کونکی احمدبن سنان القطان. احمدبن یوسف السلمی. حجاج بن الشاعر. حسین بن منصور النیشاپوری. محمد بن سنان البصری. محمد بن عبدالله المخرمی. ابویوسف یعقوب بن اسحاق القلوسی او یوسف بن موسی القطان وغیره دی (٤) د هغه باره کښې یحیی بن معین رحمه الله فرمانی ماحدثکم عن الثقات فاکتبوه ومالا یعرف من الشیوخ فدعوه (٥) یعنی یعقوب بن محمد نه روایات اخستلوکښې څه حرج نشته چه هغوی د ثقات نه روایت کړي دي البته دهغه مجهول او مستور شیوخ حدیث روایتونه پریخودل پکاردی

ابوحاتم محمد بن ادریس رحمه الله فرمائی هوعلی یَدَی عدل، أدرکته فلم أکتب عنه (٦) هغه د عدل دلاسه هلاک شو ځکه چه ما هغه اولیدلو خو دهغه نه مې څه حدیث اونه لیکلو دا عربی متل دي اود تضعیف سخت الفاظ دی د دې پس منظردادې چه عدل په ملک یمن کښې د قبیله حمیر بادشاه تبع پولیس وو (۷) چه تبع به د چا په قتل پسې اولګیدو نودهغه مې کولودپاره به ئی عدل ته حواله کول ددې کردار سره د عدل نه مشهورشو کله چه به یوسړي د کار قابل پاتې نه شو اودهغه نه به د کامیابئی څه امیدباقی پاتې نه شو نووئیلې به شو هوعلی یدی عدل یعنی هغه د عدل د لاسه هلاک شو (۸)
چه پس منظر په ذهن کښې نه وی نودا په ظاهره دتوثیق الفاظ معلومیږی علامه ذهبی رحمه الله ته هم دغه مغالطه شوې ده. هغه یدی د دال په کسره اوعدل د لام دوو پینبونوسره علی یَدِی عدلٌ لوستلې دي په دې وجه الکاشف کښې هغوی فرمائی وقواه أبوحاتم (۹)

---

(۱) تهذیب الکمال للحافظ یوسف المزی: ۳٦۷/۳۲ تقریب التهذیب ص: ۲۰۸ رقم الترجمة: ۷۸۳٤.
(۲) تهذیب الکمال: ۳٦۷/۳۲ وتهذیب التهذیب للحافظ ابن حجر: ۳۹٦/۱۱ رقم الترجمة: ۷٦٤.
(۳) تهذیب الکمال للحافظ یوسف المزی: ۳٦۷/۳۲.
(٤) تهذیب الکمال للحافظ یوسف المزی: ۳٦۷/۳۲.
(٥) الجرح والتعدیل للامام أبی حاتم: ۲٦٤/۹ رقم الترجمة: ۱٦٥٥۱ وتهذیب الکمال: ۳۷۰/۳۳ وتهذیب التهذیب: ۳۹٦/۱۱.
(٦) الجرح والتعدیل للامام أبی حاتم: ۲٦٤/۹ وتهذیب الکمال: ۳۷۰/۳۲ وتهذیب التهذیب: ۳۹٦/۱۱.
(۷) الاعلام للزرکلی: ۸۳/۲.
(۸) وعدل: کان من رجال الشرط عند تبع. فکان تبع اذا أراد قتل رجل دفعه إلی عدل. فکانوا یقولون لمن ینس منه: هوعلی یدی عدل. انظر تعلیقات محمدعواد علی هامش الکاشف للذهبی: ۳۹٦/۲ وأیضًا عندالشیخ عبدالفتاح أبی غدة فی تعلیقاته علی هامش الرفع والتکمیل فی الجرح والتعدیل للامام للکنوی: ۱۷٦، ۱۷۷.
(۹) الکاشف الذهبی: ۳۹٦/۲.

ابوحاتم هغه یعقوب بن محمد، ته قوی وئیلي حالانکه ابوحاتم رحمه الله وهوعلی یَدَی عدلٍ وئیلوسره :هغه تضعیف کړي دي

حافظ ابوزرعه رحمه الله دَهغوی باره کښې وائی واهی الحدیث، منکرالحدیث. [۱] حجاج بن الشاعر دَدوی باره کښې وائی ثقه [۲] ابن حبان رحمه الله هغه په ثقات کښې ذکرکړي دي [۳] امام احمدبن حنبل رحمه الله دَ هغه باره کښې وائی یعقوب لیس بشئ لیس یسوی شیئًا [۴]

حقیقت دادي چه دَیعقوب بن محمد شمیر په ضعیف راویانوکښې کیږی اکثرائمه جرح وتعدیل په روایت حدیث کښې دَ بې خایه تساهل دَ وجې نه په ده باندې کلام کړي دي علی بن حسین بن حبان وائی چه یعقوب بن محمد هشام بن عروة عن ابیه عن عائشه رضی الله عنها په طریق یو روایت نقل کړي دي په کوم کښې چه دَ رسول الله ﷺ طرف ته دا الفاظ منسوب کړی دی من لم یکن عنده صدقة فلیلعن الیهود. [۵] یعنی چه څوك دَ صدقې طاقت نه لری هغه دي په یهود باندې لعنت وائی. حافظ خطیب بغدادی فرمائی چه دا موضوع حدیث دي هیڅ یوعقل مندسړي داقطعًا نه شی روایت کولې [۶] البته په شواهد اومتابعات کښې دَهغه روایات نقل کولوکښې څه کلام نشته لکه چه دَ ترجمة الباب لاندې پخپله امام بخاری رحمه الله دَ صنیع نه هم دا معلومیږی [۷] والله اعلم بالصواب

② **مغیره بن عبدالرحمن**:- دامغیره بن عبدالرحمن بن عوف بن حبیب الاسدی دي دَ دوی حالات کتاب الاستسقاء باب دعاء النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: اجعلنها سنین کسنی یوسف لاندې تیرشوی دی.

قوله والعرج أول تهامة:- عرج په عین باندې فتحه او راء سکون سره مکې سره نیزدې دَ یومقام نوم دي تهامه دَ تاء زیر سره دَدي اطلاق نجد او بلاد حجاز باندې کیږی [۸]

دَ مذکوره تعلیق تخریج:- دَ یعقوب بن محمد مذکوره تعلیق قاضی اسماعیل عن أحمد بن المعدل عن یعقوب بن محمد بن عیسیٰ الزهری عن المغیرة بن عبدالرحمن په طریق سره أحکام القرآن کښې

---

[۱]) تهذیب الکمال:۳۷۰/۳۲ وتعلیق الدکتور بشار عواد معروف علی هامش تهذیب اکمال:۳۷۰/۳۲ والجرح والتعدیل لابی حاتم: ۲۶۴/۹ وتهذیب التهذیب لابن حجر: ۳۹۷/۱۱.

[۲]) نفس المصادر السابقة.

[۳]) الثقات لابن حبان: ۲۸۴/۹.

[۴]) الضعفاء للعقیلی ۴۴۵/۴ رقم الترجمة:۲۰۷۲.

[۵]) تاریخ بغداد للخطیب: ۲۷۰/۱۴ رقم: الترجمة: ۷۵۶۳.

[۶]) تاریخ بغداد للخطیب: ۲۷۰/۱۴ رقم: الترجمة: ۷۵۶۳ قال هذا کذب باطل لا یحدث بهذا أحد یعقل.

[۷]) تحریر تقریب التهذیب: ۱۲۸/۴.

[۸]) شرح الکرمانی:۵۱/۱۳.

موصولاً نقل کړي دي [1]، یعقوب بن ابی شیبه هم په خپل مسند کښې عن أحمد بن المعدل عن یعقوب بن محمد عن مالك بن أنس په طریق سره دا تعلیق موصولاً روایت کړي دي [2].

ددې تعلیق مقصد په حدیث باب کښې د رسول الله ﷺ ددې وصیت ذکرووچه د جزیرة العرب نه مشرکان اوباسئ خو په دې کښې د جزیرةالعرب د جغرافیائي حدودو وضاحت نه وو امام بخاری رحمه الله د دغه ابهام لرې کولو د پاره داتعلیق نقل کړو چه د جزیرة العرب حدود کوم دی اود دې اطلاق د کوم خائی نه کوم خائی پورې کیږی؟ والله اعلم

د جزیرة العرب محل وقوع - د یعقوب بن محمد په مذکوره تعلیق کښې دی چه جزیرة العرب نه مکه مدینه یمامه او یمن مراد دی هم دغه قول د امام مالك رحمه الله هم دی [3]، امام اصمعی رحمه الله وائی چه جزیرة العرب په اوږدوالی کښې د عدن نه عراق پورې او پلنوالی کښې جده نه ترشام پورې خور دي [4].

د جزیرة العرب وجه تسمیه - عربو ته جزیره خکه وائی چه ددې دریو طرفونه سمندر او یو طرف ته د دریاب د اوبو حصار قایم دي. دریو طرفونه بحرهند بحرقلزم بحرفارس او بحرحبشه دی یو طرف ته دجله او فرات دریاب. فتح الباري کښې دی:

قال الخلیل سمیت جزیرة العرب، لان بحرفارس وبحرحبشة والفرات والدجلة أحاطت بها او امام اصمعی رحمه الله وائی لاحاطة البحار بها، یعنی بحرالهند والقلزم وبحرفارس وبحرالحبشة [5].

تفصیلی جغرافیه یاقوت حموی په معجم البلدان کښې ذکر کړي ده هغوی لیکی وانما سمیت بلاد العرب جزیرة لاحاطة البحار والانهار بها من جمیع أقطارها وأطرافها فصار وامنها فی مثل الجزیرة من جزائر البحر، وذلك أن الفرات أقبل من بلاد الروم فظهر بناحیة قنسرین ثم انحط علی أطراف الجزیرة وسواد العراق حتی وقع فی البحر فی ناحیة البصرة والابلة وامتد إلی عبادان، وأحد البحر فی ذلك الموضع مغربا مطیقا ببلاد العرب منعطفا علیها... الخ. [6]

یعنی بلاد عرب ته جزیرة العرب خکه وئیلي شی چه هغه په سمندرونو اودریابونو کښې راګیر دی مثلاً داسې چه د فرات دریاب د بلاد روم نه شروع شو اود قنسرین په خواکښې د عربوپه پوله باندې بنکاره شو بیا عراق کښې تیریدو سره بصره سره خواکې سمندرسره ملاوشو دهغه خائی نه بیا سمند عرب راګیرکړل اود قطیف اوهجر غاړې سره عمان او شجرسره تیرشو بیاحضرموت اوعدن سره سره د پچهم طرف ته د یمن غاړو پولوسره اولګیدو تردې چه جده

---

[1] عمدة القاری: ۴۱۶/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۰/۶ وتعلیق التعلیق: ۴۵۸/۳.

[2] تغلیق التعلیق لابن حجر رحمه الله ۴۵۸/۳.

[3] فتح الباری: ۲۱۰/۶ وعمدة القاری: ۴۱۴/۱۴.

[4] فتح الباری: ۲۱۰/۶ وعمدة القاری: ۴۱۴/۱۴.

[5] فتح الباری: ۲۱۰/۶.

[6] معجم البلدان: ۱۳۷/۲.

رانبکاره شوه کوم چه د مکې حجاز ساحل دې بیا ساحل طور او خلیج ایله ته رسیدو سره د سمندر شاخ ختم شو بیا د مصر زمکه شروع شوه قلزم رانبکاره شو اوددې سلسله د فلسطین د بنارونونه دعسقلان د سواحل نه تیره شوه د صوروساحل زمکه نه اردن اوبیرت ته اورسیدو په آخره کښې بیا قنسرین ته په رسیدوباندې هغه خائی راخی چرته چه د بلادعرب احاطه شروع کړې ده دغه شان ځلور واړه طرف ته د اوبوسلسله قایم ده اوهم دغه جزیرة العرب دې

باب ۱۷۳: التجمل للوفود

د ترجمة الباب مقصد - دَدې باب نه د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د وفود په راتلوباندې حاکم وخت یا نور استقبال کونکوله زیب اوزینت اختیارول پکاردی اوصفاستره لباس اچول پکاردې د حدیث باب لاندې علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه داسې کول سنت دی او په دې باندې دعمل کولوپه نتیجه کښې به دا فائده وی چه د بهرنه راغلی وفد باندې د اسلام اواهل اسلام ښه او ښکلي اثر پریوځی د دښمن په زړه کښې به د مسلمانانو عظمت پیدا کیږی (۱)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائې چه د ترجمة الباب اصل مقصد دادې چه ښائسته وغیره اختیارول خو جائزدی ولې د سړو دپاره چه د کوم لباس ممانعت راغلې دې هغه اغوستل حرام دی په حدیث باب کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم خود زینت اختیارولواجازت ورکړې دې لیکن منهی عنه لباس ممانعت ئی هم فرمائیلې دې (۲)

دحضرت شیخ الحدیث رحمه الله هم دغه خبره ده (۳)

حدیث نمبر ۲۸۸۹] (۴) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ -رضى الله عنهما- قَالَ:

وَجَدَ عُمَرُ حُلَّةَ إِسْتَبْرَقٍ تُبَاعُ فِي السُّوقِ فَأَتَى بِهَا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ابْتَعْ هَذِهِ الْحُلَّةَ فَتَجَمَّلْ بِهَا لِلْعِيدِ وَلِلْوُفُودِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «إِنَّمَا هَذِهِ لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ، أَوْ إِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ». فَلَبِثَ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- بِجُبَّةِ دِيبَاجٍ، فَأَقْبَلَ بِهَا عُمَرُ حَتَّى أَتَى بِهَا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قُلْتَ «إِنَّمَا هَذِهِ لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ أَوْ إِنَّمَا يَلْبَسُ هَذِهِ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ». ثُمَّ أَرْسَلْتَ إِلَىَّ بِهَذِهِ فَقَالَ «تَبِيعُهَا، أَوْ تُصِيبُ بِهَا بَعْضَ حَاجَتِكَ». [ر: ۸۴۶]

---

(۱) قال ابن بطال رحمه الله فيه من السنة المعروفة التجمل للوفود بحسن الثياب. لان فى ذلک جمالا للاسلام وأهله. وإرهابا على العدو. وعظيماللمسلمين. شرح ابن بطال: ۲۱۶/۵.

(۲) إرشاد الساری:۱۷/۵ قال القسطلانی رحمه الله ولم ينكر عليه طلبه التجمل وإنما أنكر عليه التجمل بهذا الشئ لمنهى عنه.

(۳) الابواب والتراجم للمحدث الكاندهلوی ص:۲۰۳.

(۴) مر تخريجه الحديث فى كتاب الجمعة،باب سابق يلبس أحسن مايجد رقم:۸۸۶.

رجال الحدیث

① **یحیی بن بکیر** - دا ابوزکریا یحیی بن عبدالله بن بکیر القرشی رحمه الله دي د دوی تذکره بدء الوحی کښې دریم حدیث لاندې تیره شوې ده (۱)

② **لیث** - دا ابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دي ددوی حالات بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیرشوی دی (۲)

③ **عقیل** - دا عقیل (بالتصغیر) بن خالد بن عقیل (بالتکبیر) دي ددوی حالات هم بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیرشوی دی (۳)

④ **ابن شهاب** - مشهور محدث عبدالله بن شهاب زهری دي ددوی حالات هم بدء الوحی دریم حدیث لاندې تیرشوی دی (۴)

⑤ **سالم بن عبدالله** - دا ابوعمر یا ابوعبدالله بن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما دي ددوی تذکره کتاب الایمان باب الحیاء من الایمان کښې تیره شوې ده (۵)

⑥ **ابن عمر** رضي الله عنهما - دا صحابی رسول حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما دي ددوی حالات شاته تیرشوی دی (۶)

قوله وجد عمر حلة استبرق تباع فی السوق - دي روایت سره متعلق مباحث کتاب الجمعه لاندې تیرشوی دی (۷) او وړاندې په کتاب اللباس کښې هم راروان دی (۸)

ترجمة الباب سره د حدیث باب مطابقت - په روایت کښې دی حضرت عمر رضي الله عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته عرض اوکړو **ابتع هذه الحلة فتجمل بها للعید وللوفود** داحله تاسو واخلئی په دي کښې د اختر او بهرنه راتلونکو وفودو د استقبال دپاره زیب اوزینت اختیارکړئی ددي جملي د ترجمة الباب سره مناسبت دي (۹)

باب ۱۷۴: کیف یعرض الاسلام علی الصبی

د ترجمة الباب مقصد - کتاب الجنائزکښې امام بخاری رحمه الله باب اهل یعرض الاسلام علی الصبي ترجمه منعقد کړي ده هلته استفهام دي چه آیا ماشوم ته به داسلام دعوت ورکولي

---

۱) کشف الباری: ۱/۳۲۳.
۲) کشف الباری: ۱/۳۲٤ – ۳۲۵.
۳) کشف الباری: ۱/ ۳۲۵.
٤) کشف الباری: ۱/۳۲۶.
۵) کشف الباری: ۲/۱۲۸.
۶) کشف الباری: ۱/۶۳۷.
۷) أنظر کتاب الجمعة باب: یلبس أحسن مایجد.
۸) کشف الباری: کتاب اللباس باب لبس الحریر وافتراشه للرجال: ص: ۱۸۹ – ۱۹٤.
۹) عمدة القاری: ۱٤/٤۱۶.

شی؟ خو د کتاب الجهاد په دې ترجمة الباب کښې جزم دې چونکه د کتاب الجنائز لاندې امام بخاری رحمه الله د اسلام صبی په صحت باندې دلیل پیش کړې دې په دې وجه هغه دلته د صحت صراحت ضروری اونه ګنړلو صرف د کیفیت ذکرنی اوکړو لکه چه په ترجمه کښې جزء دې چه صبی ته د اسلام دعوت ورکول خو ثابت دی لیکن دا دعوت به څنګه ورکولې شی د دې کیفیت به څه وی؟ په ترجمه کښې امام بخاری رحمه الله هم د دې په ذکر باندې اکتفاء کړې ده

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی قوله: وهل يعرض الاسلام على الصبي ذكره هنا بلفظ الاستفهام، وترجم في كتاب الجهاد بصيغة تدل على الجزم بذلك فقال: وكيف يعرض الاسلام على الصبي؟ وكأنه أقام الأدلة هنا على صحة إسلام استغنى بذلك وأفاد هناك ذكر الكيفية. (۱)

امام بخاری رحمه الله دلته بالغ ته د اسلام دعوت ورکولو په حواله سره مستقل باب ترلې دې دې سره امام دا یقین ورکول غواړی چه خوان او د ډیرعمر سړو او ښځوته د اسلام دعوت ورکول خو ثابت دی او یوه ښکاره خبره ده لیکن د جهاد په دوران هغوی سره کوم نابالغ ماشومان په قید یانو کښې شامل کیږی هغوی ته هم د اسلام دعوت ورکول ثابت دی

حدیث نمبر ۲۸۹۱/۲۸۹۰ [۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ - رضى الله عنهما - أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ انْطَلَقَ فِي رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - قِبَلَ ابْنِ صَيَّادٍ حَتَّى وَجَدُوهُ يَلْعَبُ مَعَ الْغِلْمَانِ عِنْدَ أُطُمِ بَنِي مَغَالَةَ، وَقَدْ قَارَبَ يَوْمَئِذٍ ابْنُ صَيَّادٍ يَحْتَلِمُ، فَلَمْ يَشْعُرْ حَتَّى ضَرَبَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - ظَهْرَهُ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - ». فَنَظَرَ إِلَيْهِ ابْنُ صَيَّادٍ فَقَالَ أَتَشْهَدُ أَنْتَ رَسُولُ الأُمِّيِّينَ. فَقَالَ ابْنُ صَيَّادٍ لِلنَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ لَهُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ » قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « مَاذَا تَرَى ». قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ يَأْتِينِي صَادِقٌ وَكَاذِبٌ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « خُلِّطَ عَلَيْكَ الأَمْرُ ». قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « إِنِّي قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئًا ». قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ هُوَ الدُّخُّ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « اخْسَأْ فَلَنْ تَعْدُوَ قَدْرَكَ ». قَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ائْذَنْ لِي فِيهِ أَضْرِبْ عُنُقَهُ. قَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - « إِنْ يَكُنْهُ فَلَنْ تُسَلَّطَ عَلَيْهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْهُ فَلاَ خَيْرَ لَكَ فِي قَتْلِهِ ».

رجال الحديث

① **عبدالله بن محمد** - دا ابو جعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله بن جعفر بن اليمان بن اخنس

---

۱) فتح الباری: ۲۰۹/۳ والابواب والتراجم للشیخ الکاندهلوی: ص: ۲۰۳.

۲) قدمر تخریجه الحدیث فی کتاب الجنائز باب إذا أسلم الصبی فمات. هل یصلی علیه؟ رقم: ۱۳۵٤.

جعفی بخاری رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندي تیره شوي ده (۱)

② **هشام** - دا قاضی ابوعبدالرحمن هشام بن یوسف الصنعانی دي دَ دوی تذکره کتاب الحیض باب من سمی الناس حیضًا لاندي تیره شوي ده

③ **معمر** - دامعمربن راشد ازدی ابوعروه بصری رحمه الله دي دَدوی تذکره بدء الوحي پنځم حدیث لاندي تیره شوي ده (۲)

دَ باقی دریواړو راویانو حواله دَ تیرشوی باب لاندي دَ حدیث په سند کښې تیره شوي ده

قوله: أتشهد أني رسول الله؟:- په روایت کښې چه رسول الله ﷺ ابن صیاد ته دَ اسلام دعوت ورکولوسره اوفرمائیل آیا ته به دا ګواهی ورکړي چه زه دَ الله تعالی رسول یم؟

ایا دَ صبی عاقل غیربالغ اسلام معتبردي؟:- امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره خپل رجحان طرف ته اشاره کولوسره فرمائیلی دی چه دَ هغوی په نیزد صبی عاقل اسلام معتبردي ائمه ثلاثه رائي هم دغه ده. فتح القدیر کښې دی: **وإسلامه إسلام باتفاق الائمة الثلاثة** (۳) البته دَ امام زفر رحمه الله او امام شافعی رحمه الله په نیز دَ نابالغ اسلام معتبر نه دي (۴)

دَ علامه انورشاه کشمیری رحمه الله توجیه:- علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه دَامام شافعی رحمه الله دَ مسلك باره کښې زما تعجب ووچه کله دَهغوی په نیز دَ نابالغ اسلام معتبرنه دي نو دَ حضرت علی رضی الله عنه دَ اسلام متعلق به دَهغه څه رائي وی؟ ځکه چه دَ اسلام دَ قبلولو وخت کښې حضرت علی رضی الله عنه نابالغ وو اوسن بلوغ ته نه وو رسیدلي

شاه صاحب فرمائی چه روستو ماته دَامام بیهقی رحمه الله په معرفة السنن کښې یو روایت ملاوشو هغې زما پریشانی ختمه کړه. دَامام بیهقی رحمه الله په معرفة السنن کښې دی چه دَ غزوه خندق نه پس دَ شرائع او احکامو دارومدار په بلوغ باندي کیخودي دي. خودحضرت علی رضی الله عنه دَ اسلام قبلولو واقعه دَ غزوه خندق نه وړاندي ده.

فیض الباری کښې دی: **وأما عندالشافعی فاسلامه غیرمعتبر، وکنت أتعجب منه، وأقول: إنهم ما ذا یصنعونه باسلام علی رضی الله عنه فانه أسلم فی صباه، ثم رأیت فی معرفة السنن للبیهقی أن الاحکام نیطت علیه بالبلوغ بعد غزوة الخندق، وإسلام علی — رضی الله عنه — کان قبلها، فلاباس بعبرته وحینئذ زال القلق.** (۵)

دَ جمهورفقهاؤ استدلال:- دَدي حضراتواستدلال دَحضرت علی رضی الله عنه دَ قبول اسلام دَ واقعه نه دي چه هغوی دَ بلوغت نه وړاندي اسلام قبول کړي وو. رسول الله ﷺ صرف دَهغوی اعتبارنه

---

۱) کشف الباری:۱/۶۵۷.

۲) کشف الباری:۱/۴۶۵.

۳) فتح القدیر للعلامة ابن الهمام: ۳۲۸/۵ فی أحکام المرتد، وردالمختار:۳۹۳/۶ والفتاویٰ التنار خانیة للعلامة ابن العلاء الانصاری الدهلوی:۳۷۶/۵ فی کتاب أحکام المرتدین.

۴) فتح القدیر: ۳۲۸/۵ والفتاویٰ التنار خانیة:۳۷۶/۵.

۵) فیض الباری:۳/۴۵۴.

وو کړي بلکه د فخر او مسرت اظهار نی هم فرمائیلي وو (۱)

امام مالک رحمه الله موطا کښې عن ابن شهاب عن علی بن حسین عن علی بن ابی طالب په طریق سره یوروایت نقل کړي دي انما ورث أباطالب عقیل ولم یرثه علی (۲) مطلب داچه د ابوطالب میراث یوازې عقیل حاصل کړي حضرت علی رضي الله عنه ته دمسلمان کیدو وجې خپله حصه ملاؤنه شوه (۳) ددي نه هم د هغوی داسلام د صحت او اعتبار باندې استدلال کولې شی خکه چه دمسلمان کیدو د وجې نه هغوی ته خپله حصه نه ملاویدل داسلام معتبر کیدو دلیل دي

دویم قوی دلیل دهغوی حدیث باب دي په کوم کښې چه حضور پاک ابن صیاد ته داسلام دعوت ورکړي اوهغه بالغ نه وو دا دلیل خکه زیات قوی دي چه دابن صیاد دا واقعه دغزوه خندق نه پس راغلي ده (۴)

دامام زفر رحمه الله او امام شافعی رحمه الله استدلال اود هغې رد ① ددي حضراتو ږومبې دلیل دادي چه نابالغ داسلام په معامله کښې د مورپلار تابع دي لهذا دهغه اسلام به اصلی نه وی دانه شی کیدي چه هغه تابع هم وی اصلی هم (۵)

② دویم دلیل دادي چه د نابالغ داسلام اعتبار اوکړي شی نو ددي په نتیجه کښې به هغه سړه داسې کارونه اوترلې شی کوم سړه چه به نقصان لازم راځی اوهغه احکام به دهغه په حق کښې د ضرر سبب وی دمثال په توګه چه دي به د خپل کافرمورپلار د میراث نه محروم شی په دي وجه نابالغ صبی کښې داسلام اهلیت ددي حضراتو په نیز اعتبار نشته (۶)

علامه مرغینانی په هدایه اوعلامه ابن نجیم په البحرالرائق کښې د دي حضراتو مذکوره دلائلو دا جواب ورکړي دي چه د نابالغ صبی اسلام خکه معتبر کرځولې شوي دي که چرې هغه په صدق زړه سره اسلام قبول کړی نوښکاره خبره ده چه دا دهغه اسلام سره دهغه د اعتقاد او خوښئی دلیل دي اودایو داسې حقیقت دي کوم چه یقیناً رد کولې نه شی

دویمه دا چه دادهمیشه نیک بختی او په آخرت کښې د خلاصی ضامن هم اسلام دي اودا یوه دومره لویه فائده ده چه ددي په مقابله کښې دنیاوی مفادات یعنی میراث وغیره هیڅ حیثیت

---

۱) ردالمختار علی الدرالمختار:۶/ ۴۹۴ والبحرالرائق للعلامة ابن نجیم:۵/۲۳۲ فی کتاب السیر باب أحکام المرتدین.

۲) موطاللامام مالک رحمه الله ص:۶۶۶ کتاب الفرائض میراث أهل الملل. نورمحمد.

۳) انظر کشف السغطاعن وجه الموطاللعلامة أشفاق الرحمن الکاندهلوی علی هامش لموطا لمالک ص:۶۶۶ وأوجزالمسالک إلی موطا الامامام مالک للمحدث محمدزکریا الکاندهلوی: ۱۲/ ۴۴۳ کتاب الفرائض میراث أهل الملل.

۴) انظر فتح القدیر للعلامة ابن همام رحمه الله ۵/ ۳۲۹ أحکام المرتد.

۵) البحرالرائق:۵/۲۳۲ کتاب السیر باب أحکام المرتدین.

۶) فتح القدیر:۵/۳۲۹ والبحرالرائق:۵/۲۳۲.

بس هم دغه د اسلام اصلي حكم دي چه په آخرت كښې نجات اوخلاصي حاصل شي نوكه د ميراث وغيره نقصان وي دهغې هيڅ پرواه نشته

بحرالرائق او هدايه وغيره كښې دي وارتداد الصبي العاقل صحيح كاسلامه بيان للاسلام الصبي وردته. أما الاول، ففيه خلاف زفر، والشافعي — رحمهما الله — نظرا إلى أنه في الاسلام تبع الابويه فيه، فلايجعل أصلاً، ولانلزمه أحكاماً يشوبها المضرة، فلايؤهل له.

ولنا أن عليا — رضي الله عنه — أسلم في صباه وصحح النبي صلى الله تعالى عليه وسلم إسلامه، وافتخاره بذلك مشهور، ولانه أتى بحقيقة الاسلام، وهو التصديق والاقرار معه، لان الاقرار عن طوع دليلٌ على الاعتقاد على ماعرف والحقائق لاترد، ومايتعلق به سعادة أبدية ونجاة عقباوية، وهو من أجل المنافع، وهو الحكم الاصلي، ثم بيتنى عليه غيرها فلايبال بما يشوبه. (١)

ترجمة الباب سره مطابقت - په روايت كښې دي أتشهد أني رسول الله؟ په دي كښې نابالغ ابن صياد، ته د اسلام دعوت وركړي شوي دي ترجمة الباب سره د دي جملي مناسبت دي (٢)

[حديث ٢٨٩١] قَالَ ابْنُ عُمَرَ انْطَلَقَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - وَأُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ يَأْتِيَانِ النَّخْلَ الَّذِي فِيهِ ابْنُ صَيَّادٍ، حَتَّى إِذَا دَخَلَ النَّخْلَ طَفِقَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - يَتَّقِي بِجُذُوعِ النَّخْلِ وَهُوَ يَخْتِلُ ابْنَ صَيَّادٍ أَنْ يَسْمَعَ مِنِ ابْنِ صَيَّادٍ شَيْئًا قَبْلَ أَنْ يَرَاهُ، وَابْنُ صَيَّادٍ مُضْطَجِعٌ عَلَى فِرَاشِهِ فِي قَطِيفَةٍ لَهُ فِيهَا رَمْزَةٌ، فَرَأَتْ أُمُّ ابْنِ صَيَّادٍ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - وَهُوَ يَتَّقِي بِجُذُوعِ النَّخْلِ، فَقَالَتْ لِابْنِ صَيَّادٍ أَيْ صَافُ - وَهُوَ اسْمُهُ - فَثَارَ ابْنُ صَيَّادٍ، فَقَالَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - «لَوْ تَرَكَتْهُ بَيَّنَ». [ر ١٢٨٩]

دا تعليق رومبى حديث سند سره موصول دي په دي كښې د ابن صياد د قصې ډډويمې حصې بيان دي.

[حديث ٢٨٩٢] وَقَالَ سَالِمٌ قَالَ ابْنُ عُمَرَ ثُمَّ قَامَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - فِي النَّاسِ فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ ذَكَرَ الدَّجَّالَ فَقَالَ «إِنِّي أُنْذِرُكُمُوهُ، وَمَا مِنْ نَبِي إِلاَّ قَدْ أَنْذَرَهُ قَوْمَهُ، لَقَدْ أَنْذَرَهُ نُوحٌ قَوْمَهُ، وَلَكِنْ سَأَقُولُ لَكُمْ فِيهِ قَوْلاً لَمْ يَقُلْهُ نَبِي لِقَوْمِهِ، تَعْلَمُونَ أَنَّهُ أَعْوَرُ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ». [ر ٣١٥٩]

دا تعليق د اول سند سره موصول دي په دي كښې د ابن صياد د قصې ډډريمې حصې بيان دي.

د مذكوره تعليقاتو تخريج: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه مذكوره دريواړه تعليقات مسند

---

(١) الهداية للعلامة المرغيناني: ٣٤٩/٤ كتاب السير باب أحكام المرتدين. إدارة القرآن كراچي، والبحر الرائق: ٢٣٢/٥ كتاب السير أحكام المرتدين.

(٢) عمدة القاري: ٤١٧/١٤.

احمد بن حنبل کښې عن معمر عن الزهری عن سالم په طریق باندې موصولاً نقل دی (۱)

باب ۱۷۵: قول النبی ﷺ للیهود: (أسلموا تسلموا)

د ترجمة الباب مقصد - دَدې باب لاندې امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه یهودوته دَاسلام دعوت ورکول دَ سنت نه ثابت دی رسول اکرم ﷺ دَ عربو یهودو ته دَاسلام دعوت ورکړو او ونې فرمائیل اسلموا تسلموا که چرې تاسو اسلام راوړئی نو په دې برکت سره به دنیا کښې دَ قتل او جزیه دَ ذلت نه او دَ آخرت دَعذاب نه محفوظ شئی (۲)

اوس سابق باب سره مناسبت - دَتیرباب لاندې داخودلې شوی دی چه دَ جهاد په دوران کښې لویوسړه نابالغ ماشومان هم په قیدیانو کښې شامل وی داشك لرې کولودپاره چه آیا نابالغ ماشومانوته دَاسلام دعوت ورکول ثابت دی که نه؟ امام بخاری رحمه الله یومستقل باب قایم کولوسره دَحدیث نه ثابته کړې ده چه نابالغ ته هم دَاسلام دعوت ورکول منصوص دی ښکاره خبره ده چه په قیدیانو کښې نابالغ مشرکانوپه شان یهودیان هم شامل کیدې شی امام بخاری رحمه الله باب هل یعرض الاسلام علی الصبی؟ مناسبت سره یهودو سره متعلق هم یو مستقل باب قایم کولوسره دا وضاحت فرمائیلې چه دوی ته هم دَاسلام دعوت ورکول سنت نه ثابت دی

قَالَهُ الْمَقْبُرِیِّ عَنْ أَبِی هُرَیْرَةَ. [ر: ۲۹۹۶]

دلته امام بخاری رحمه الله حدیث نه دې نقل کړې وړاندې کتاب الجزیه کښې باب إخراج الیهود من جزیرة العرب لاندې امام بخاری رحمه الله داتعلیق عن اللیث، عن سعید المقبری عن ابیه، عن أبی هریرة رضی الله عنه په طریق سره موصولاً روایت کړې دی (۳) په دې به تفصیلی بحث ان شاء الله هم هتله کیږی دې نه علاوه کتاب الاکراه (۴) او کتاب الاعتصام (۵) لاندې هم په دې سند سره دا تعلیق موصولاً نقل کړې شوې دې (۶)

باب ۱۷۶: إذا أسلم قوم فی دار الحرب، ولهم مال وأرضون، فهی لهم

د ترجمة الباب مقصد - دَدې ترجمة الباب نه دَ امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په دار الحرب باندې غلبه او استیلاء نه باوجود دَاسلام راوړونکو حربیانو منقوله اوغیرمنقوله جائیداد به

---

(۱) مسند أحمد بن حنبل رحمه الله ۲/۱۴۹ وتغلیق التعلیق لابن الحجر: رحمه الله ۳/۴۵۹.

(۲) عمدة القاری: ۱۴/۴۲۰ قال العینی رحمه الله أی هذا باب فی ماذکر من قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم للیهود: أسلموا بفتح الهمزة من الاسلام. قوله: تسلموا. بفتح التاء من السلامة أی تسلموا فی الدنیا من القتل والجزیة. وفی الاخرة من العقاب والخلود فی النار.

(۳) کتاب الجزیة باب إخراج الیهود من جزیرة العرب رقم: ۳۱۶۷ وعمدة القاری وفتح الباری: ۶/۲۰۶ والابواب والتراجم ص: ۴۰۳.

(۴) صحیح بخاری کتاب الاکراه باب فی بیع المکره ونحوه فی الحق وغیره رقم: ۲۹۴۴.

(۵) صحیح البخاری کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب وکان الانسان أکثرشئ جدلا رقم: ۷۳۴۸.

(۶) تغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر رحمه الله ۳/۴۵۹.

هم دغوی په قبضه اوملکیت کښې وی حمله کونکی مسلمانان دغوی املاک د غنیمت مال کنړلوسره قطعاً په خپل تصرف کښې نه شی راوستې دراصل امام بخاری رحمه الله دلته په اختصار ذکر کړي دي [۱] ددې تفصیل وړاندې راځی

حدیث ۲۸۹۳ [۲] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا فِي حَجَّتِهِ. قَالَ «وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مَنْزِلاً». ثُمَّ قَالَ نَحْنُ نَازِلُونَ غَدًا بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ الْمُحَصَّبِ، حَيْثُ قَاسَمَتْ قُرَيْشٌ عَلَى الْكُفْرِ». وَذَلِكَ أَنَّ بَنِي كِنَانَةَ حَالَفَتْ قُرَيْشًا عَلَى بَنِي هَاشِمٍ أَنْ لاَ يُبَايِعُوهُمْ وَلاَ يُنْكِحُوهُمْ. قَالَ الزُّهْرِيُّ وَالْخَيْفُ الْوَادِي. [ر: ۱۵۱۱]

رجال الحدیث

① **محمود** - محمود بن غیلان العدوی المروزی دي دی دوی حالات کتاب مواقیت الصلوة باب النوم قبل العشاء لمن غلب لاندې تیرشوی دی.

② **عبدالرزاق** - دابوبکر عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانی یمانی رحمه الله دي ددوی تذکره کتاب الایمان باب حسن إسلام المرء لاندې تیره شوې ده [۳]

③ **معمر** - دابوعروه معمربن راشد ازدی بصری رحمه الله دي ددوی تذکره بدء الوحی پنځم حدیث لاندې تیره شوې ده [۴]

④ **زهری** - دامشهورمحدث ابوبکر محمدبن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب زهری المدنی رحمه الله دي ددوی حالات بدء الوحی کښې دریم حدیث لاندې تیرشوی دی [۵]

⑤ **علی بن حسین** - دامشهورعابد اوفقیه زین العابدین علی بن حسین بن علی بن ابی طالب الهاشمی دي ددوی حالات کتاب التهجد باب تحریض النبی صلی الله تعالی علیه وسلم علی قیام اللیل لاندې تیرشوی دی.

⑥ **عمروبن عثمان بن عفان** - داعمرو بن عثمان بن عفان اموی مدنی قرشی رحمه الله دي دی دوی تذکره کتاب الحج باب توریث دور مکة وبیعتها وشرائها لاندې تیرشوی دی

⑦ **اسامه بن زید** - دا اسامه بن زید بن حارثه کلیسی مدنی رحمه الله دي دی دوی تذکره کتاب الوضوء باب إسباغ الوضولاندې تیره شوې ده

---

[۱] فتح الباری: ۲۰۶/۶ والابواب والتراجم للکاندهلوی ص: ۲۰۳.

[۲] قد سبق تخریج الحدیث فی کتاب الحج. باب توریث دُوَر مکة وبیعها وشرائها رقم: ۱۵۸۸.

[۳] کشف الباری: ۴۲۱/۲.

[۴] کشف الباری: ۴۶۵/۱.

[۵] کشف الباری: ۳۲۶/۱.

قوله قلت یارسول الله، أین تنزل غدا؟ فی حجته - اسامه بن زید رضی الله عنه وائی چه ما د حجة الوداع په موقع باندې د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو صباله به تاسو چرته قیام کوئی؟

قوله قال: وهل ترك لنا عقيل منزلا؟ ثم قال: نحن نازلون غدًا بخيف بني كنانة المحصب حيث قاسمت قريش على الكفر - رسول الله ﷺ اوفرمائیل عقیل زمونږ د پاره چرته یومکان پریخودې هم دې؟ بیائی اوفرمائیل صبابه زمونږ قیام په خیف بنی کنانه مقام محصب کښې وی چرته چه قریشو په کفرباندې عهد کړې وو مطلب دادې په دې مقام باندې بنوکنانه او قریشو د بنوهاشم خلاف په دې خبره باندې عهد کړې وو چه هغوی سره به د اخستلو خرڅولو معاملات کیږی اونه به هغوی ته پناه ورکولې شی دې د پاره چه په بنوهاشم باندې د دین اسلام د اشاعت اوترویج تولې لارې بندې کړې شی

المحصب - داد مصدر تصحیب نه د اسم مفعول صیغه ده اود ماقبل جملې بخیف بنی کنانة نه عطف بیان یا بدل دې (۱)

قاسمت - په معنی حالفت د قاف فتحه سره دی مصدر قسامة دې د یمین اوقسم په معنی کښې دې (۲)

د رسول الله ﷺ د نیکه عبدالمطلب د وفات نه پس دهغه د جائیداد وارث دهغه ځامن اودحضورپاك تره ابوطالب جوړشوې وو د ابوطالب څلور ځامن وو طالب عقیل حضرت جعفر او حضرت علی رضی الله عنهم آخری دواړه حضرات خو د سابقین اولین نه وو عقیل رضی الله عنه د فتح مکه نه پس اسلام راوړلې وو او طالب روستو د کفر په حالت کښې اووژلې شو

چونکه دکافروارث مسلمان نه شی جوړیدې او حضرت جعفر اوحضرت علی رضی الله عنهما دواړه د ابوطالب د وفات په وخت مسلمانان شوی وو په دې وجه دوی د ابوطالب وارثان جوړنه شو طالب اوعقیل رضی الله عنهما دهغوی د میراث مالك جوړشوی وو بیا روستو عقیل رضی الله عنه تول مکانات ابوسفیان په لاس خرڅ کړل (۳) وهل ترك لنا عقيل منزلا سره رسول اکرم ﷺ هم دې طرف ته اشاره کړې ده اوهم په دې سره امام بخاری رحمه الله خپله مدعی ثابتوی

د حربی مسلمان د منقوله اوغیرمنقوله اموالوحکم - د فتح مکه په موقع باندې دمسلمانانو د غلبه او استیلاء نه باوجود داسلام راوړلونه وړاندې کوم جائیدادچه د عقیل رضی الله عنه ملکیت کښې پاتې وو په هغې باندې دهغه ملکیت د اسلام راوړلونه پس هم وو په دې وجه دهغه دتصرف اعتبارکولوسره رسول الله ﷺ اوفرمائیل وهل ترك لنا عقيل شئ؟ د حضورپاك دارشاد منشادا ودچه که د عقیل جائیداد وې کوم چه هغه د ابوسفیان رضی الله عنه په لاس خرڅ کړې وو نوهغه به پخپله دهغې وارث وو دامام بخاری رحمه الله په نیزدې نه ثابته شوه چه دارالحرب باندې

---

۱) عمدة القاری: ۴۲۱/۱۴.

۲) عمدة القاری: ۴۲۱/۱۴.

۳) کشف الباری: کتاب المغازی ص: ۵۱۱.

د مسلمانانو غلبه او استیلاء نه پس د حربی مسلمان املاک محفوظ کښی اوهم دهغه په تصرف کښی به وی غانمین ته دا املاک په خیل تصرف کښی راوستل جائزنه وی

امام قرطبی رحمه الله فرمانی چه دې روایت نه ممکن دی چه د امام بخاری رحمه الله مراد دادې چه کله رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په اهل مکه باندې کله چه هغوی اسلام نه وو راوړې احسان کولوسره دهغوی مالونو اوکورونوباندې دهغوی قبضه باقی اوساتله نود مسلمانانو کیدونکو قبضه دهغوی په املاک وغیره باندې په طریقه اولی سره په خانی پاتې کیدل پکاردی

چنانچه فتح الباری کښې دی یحتمل أن یکون مراد البخاری أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم من علی اهل مکة باموالهم ودورهم من قبل أن یسلموا فتقریر من أسلم یکون بطریق الاولی (۱)

امام شافعی رحمه الله، اشهب رحمه الله او سحنون رحمه الله مسلک ددې حضراتو رائې هم دغه ده چه په دارالحرب باندې دمسلمانانو دحملې کولونه باوجود منقوله او غیرمنقوله املاک باندې دمسلمان حربی ملکیت هم هغه شان باقي وی اودهغوی نابالغ ماشومان غلامان جوړول جائزنه دی خکه چه هغوی په اسلام کښې دخپل پلار تابع دی شرح ابن بطال کښې دی قال الشافعی واشهب وسحنون انه قد أحرز ماله وعقاره حیث کان وولده الصغار. لانهم تبع لابیهم فی الاسلام (۲)

د امام مالک رحمه الله مسلک - د امام مالک رحمه الله په نیز دا املاک د دار تابع کیدوسره به مال غنیمت جوړیږی قال مالك: أهله وماله وولده فیها فیء علی حکم البلاد (۳)

د طرفین رحمهما الله مسلک - امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله او امام محمد رحمه الله فرمانی چه په منقوله خیزونو اونابالغ اولاد باندې به د حربی مسلمان تصرف په خانی وی خو غیرمنقوله املاک به مال غنیمت شی البحرالرائق کښې علامه ابن نجیم رحمه الله فرمانی عند أبی حنیفة ومحمد یصیر ماله فیئا وإنما یحرز نفسه وماله (۴)

په دارالحرب کښې مقیم اسلام راوړونکی نفس د قبولیت اسلام د وجې نه محترم وی په دې وجه دهغه مال منقول هم محترم دې ددغه احترام د وجې مال منقول غنیمت جوړول جائزنه دی او نابالغ اولاد حکماً دپلار تابع وی په دې وجه هغه غلامان جوړول جائزنه دی د امام سرخسی رحمه الله په المبسوط کښې دی وإذا أسلم الحربی فی دارالحرب ثم ظهر المسلمون علی تلك الدار ترك له ما فی یده ومن ماله، ورقیقه وولده الصغار، لان أولاده الصغار صار والمسلمین باسلامه تبعا، فلایسترقون والمنقولات فی یده حقیقة وهی ید محترمة لاسلام صاحبها فلا یتملك ذلك علیه بالاستیلاء (۵)

---

۱) فتح الباری: ۲۱۶/۶.

۲) شرح ابن بطال: ۲۱۹/۵ وعمدة القاری: ۴۲۰/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۶/۶ وفیض الباری للعلامة الکشمیری: ۴۵۶/۳

۳) شرح ابن بطال: ۲۱۹/۵ وعمدة القاری: ۴۲۰/۱۴.

۴) البحرالرائق: ۱۴۷/۵ والمبسوط للسرخسی: ۵۴/۱۰ وإعلاء السنن: ۱۴۰/۱۲.

۵) المبسوط للامام الاسرخسی رحمه الله ۵۴/۱۰ الجزء العاشر کتاب السیر والبحر الرائق لعلامة ابن نجیم: ۱۴۷/۵.

البته د دغه حضراتو په نیز کافره ښځه او نابالغ اولاد غلام جوړولې شی مبسوط سرخسی او علامه ابن نجیم په بحر الرائق کښې دی چه د حامله ښځې حمل هم د مال منقول تابع کیدوسره شرعاً د غلام په حکم کښې دی (۱)

خو د مسلمان حربی کوم مال منقول چه مسلمان یا ذمی سره د امانت په توګه موجود وی په هغې به د هغه ملکیت برقرار وی ځکه چه دا مال په داسې لاس کښې دی د کوم قبضه چه شرعاً صحیح او معتبره اودا قبضه په دار الحرب باندې د مسلمانانو د حملې او غالب راتلوسره ختمیږی نه امام سرخسی رحمه الله فرمائی: وأن كان أودع شيئا من ماله مسلما أو ذميا فذلك المال لايكون فيئا، لان يد المسلم والذمي يد صحيحة على هذا المال فتكون مانعة إحراز المسلمين إياها (۲)

البته کافر حربی سره کیخودې شوې امانت به مال غنیمت جوړیږی. ځکه چه په دې امانت باندې د هغه قبضه معتبرنه ده د دې وجه داده چه د مسلمانانو د حملې کولو په نتیجه کښې د هغه د ذاتی ملکیت څیزونه هم مال غنیمت جوړیږی. که د اسلام مجاهدین د هغه مال غنیمت جوړول غواړی نو د کافر حربی قبضه شرعاً مانع نه شی جوړیدې په دې وجه هغه سره د کیخودې شوی مال ودیعت هم د غه حیثیت دې کوم چه مجاهدین اسلام مال غنیمت جوړول غواړی نو د هغه قبضه د هغوی د پاره مانع کیدې نه شی. کله چه مجاهدین حمله اوکړی نو چه څنګه د ده ذاتی مال غنیمت جوړیږی د غه شان هغه سره موجود مال هم په غنائم کښې شمیرلې کیږی.

امام سرخسی رحمه الله په المبسوط کښې تحریر فرمائی: وأن كان أودع شيئا من ماله حربيا فذلك المال فيء في ظاهر الرواية. وجه ظاهر الرواية أن يد المودع في هذا المال ليست بيد صحيحة، ألا ترى أنها لاتكون دافعة لاغتنام المسلمين عن سائر أمواله. فكذلك عن هذه الوديعة وإذا لم تكن يده معتبرة كان هذا، والمال الذي لم يودعه أحد سواء. (۳)

د امام ابو یوسف رحمه الله مسلک: - د امام ابو یوسف رحمه الله په نیز مال منقول او مال غیر منقول دواړو یو حکم دې لهذا د هغوی په نیز به په دې مالونو باندې د مسلمان حربی ملکیت په ختمیږی. (۴)

د امام ابو یوسف رحمه الله استدلال او د هغې جواب: - د هغوی استدلال د محمد بن اسحاق د دې روایت نه دې چه کله رسول الله ﷺ د بنو قریظه محاصره اوکړه نو په هغوی کښې بعض کسانو اسلام قبول کړو رسول الله ﷺ د اسلام د قبلولو د وجې نه محصور (حربی) د مسلمانانو مال اوخان محفوظ اومامون ګرځولو حکم اوفرمائیلو د روایت الفاظ دادی:

عن محمد بن اسحاق رحمه الله أن نفرا من بني قريظة أسلموا حين كان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم

---

۱) المبسوط للامام الاسرخسی رحمه الله ۱/ ٥٤ الجزء العاشر کتاب السیر والبحر الرائق لعلامة ابن نجیم: ۱٤۷/٥.

۲) المبسوط للامام الاسرخسی رحمه الله ۱۰/٥٤ -٥٥.

۳) المبسوط للامام الاسرخسی رحمه الله ۱۰/٥٤ -٥٥ کتاب السیر.

٤) إعلاء السنن: ۱۳۹/۱۲ شرح السیر للامام محمد رحمه الله ۱۰/٦٦ -٦۷ والمبسوط للسرخسی: ٥٤/۱۰.

محاصر الهل قريظة فاحرزوا بذلك أموالهم وأنفسهم (۱)
امام ابویوسف رحمه الله فرمانی وعامة أموالهم الدور والاراضي.. مطلب دادي چه محمدبن اسحاق رحمه الله په روایت کښې دلفظ اموال نه کورونه اوزمکي وغیره مراد دی ځکه چه عموماً دهغوی مالونه به هم دغه څیزونه وو ددې استدلال جواب دادې چه غیرمنقوله مال یعنی کورونه باغونه او زمکو باندې ملکیت حکماً ثابتیږی اودارالحرب دارالاسلام نه دې چرته چه احکام جاري شی په دې وجه په غیرمنقول مال باندې دمسلمان حربي د ملکیت اعتبار د مسلمانانو د حملې کولونه وراندې هم نه شی کیدې لهذا د مسلمانانو دحملې کولوپه نتیجه کښې د دارالحرب په غیرمنقوله املاك باندې د حربیانو ملکیت باقی نه پاتې کیږی هغه به مال غنیمت جوړیږی (۲)

د طرفینواستدلال: د دې حضراتو دلیل د ابن شهاب زهری رحمه الله دا مرسل روایت دې حدثنا حفص بن غیاث عن ابن أبي ذئب عن الزهری قال: قضی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فیمن أسلم من البحرین أنه قد أحرز دمه وماله إلا أرضه فانها فیئ للمسلمین، لانهم لم یسلموا وهم ممتنعون. (۳)
روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ د بحرین اسلام راوړونکوباره کښې فیصله اوکړه چه هغوی دخپل ځان اومال حفاظت خو اوکړو البته زمکې به د مسلمانانو په مال غنیمت کښې شمیرلې کیږی ځکه چه هغه خلقو دعصمت په حالت کښې ایمان نه دې راوړې.
د ابن شهاب زهری رحمه الله ددې مرسل روایت تائید دحضرت عمربن عبدالعزیز رحمه الله ددې اثر نه هم کیږی کوم چه د یحیی بن آدم په کتاب الخراج کښې دې: حدثنا إسماعیل بن عیاش الشامي عن عبدالله البهرانی عن عمربن عبدالعزیز أنه کتب: من أسلم من أهل البحرین فله ما أسلم علیه من أهل ومال، وأما داره وأرضه، فانها کائنة فی فیئ الله علی المسلمین. (۴)
مطلب دادې چه د اهل بحرین نه کوم خلق مسلمانان شوی داسې اوکنړئی چه هغوی دخپل اهل وعیال اومال سره مسلمانیدوسره محفوظ شو البته دهغوی مکانات اوزمکې د الله تعالی د طرف نه دمسلمانانودپاره مال فیئ دې.
د اصول فقه په کتابونوکښې تصریح ده چه که د مرسل په تائید کښې داسې صحابی یا تابعی اثر نقل وی چه په شرعی احکامو کښې ژور بصیرت لری نو دداسې صحابی یا تابعی اثربه په اتفاق داحتجاج قابل وی. (۵) د عمر بن عبدالعزیز رحمه الله تقوی تدین اودهغوی فقهی بصیرت باندې د فقهاؤ اتفاق دې چونکه د زهری رحمه الله د مرسل په تائید کښې دهغوی فتوی اواثر

---

۱) إعلاء السنن: ۱۳۹/۱۲ والمبسوط للسرخسی: ۵٤/۱۰.
۲) إعلاء السنن: ۱۳۹/۱۲ والمبسوط للسرخسی: ۵٤/۱۰.
۳) أخرجه یحیی بن آدم فی کتاب الخراج انظر إعلاء السنن: ۱٤٦/۱۲.
٤) إعلاء السنن: ۱۳۹/۱۲.
۵) الوجیز فی أصول الفقه: ٤۷٤/۱ وإعلاء السنن: ۱٤٦/۱۲.

موجود دي په دي وجه د امام اعظم رحمه الله او امام محمد رحمه الله استدلال زيات قوی دي [۱]
امام شافعی رحمه الله، اشهب رحمه الله او سحنون رحمه الله دلائل اودهغې رد د دي حضراتو راني وه چه حديث باب کښې رسول الله ﷺ د حضرت عقيل رضي الله عنه تصرف په خانی اوساتلو په دي وجه د مسلمان حربی تصرف اوملکيت دي په خانی اوساتلې شی په دارالحرب باندې د اهل اسلام غالب راتلوسره دهغوی ملکيت نه ختميږی ددي استدلال مختلف جوابات دی ① رسول الله ﷺ د حسن اخلاق د وجی نه دتره د خونی تصرف کښې دخل کول مناسب اونه ګڼل [۲]
② د رسول الله ﷺ په دي طرز عمل سره تاليف قلب مقصود وو [۳]
③ په دي سره دا يقين ورکول مقصدوو چه څنګه د جاهليت د زمانې نکاح په خانی وی هغه شان به دهغه وخت تصرفات هم معتبر او په خانی وی [۴]
④ د صلح په نتيجه کښې فتح کيدونکې علاقې د اوسيدونکوزمکې باغونه اومکانونه بالاجماع مال غنيمت نه شی جوړيدې بلکه په هغې باندې داهل صلح ملکيت هم دمخکې په شان وی
د امام شافعی رحمه الله د مشهورقول مطابق مکه عنوتًا فتح شوې نه وه بلکه صلحًا فتح شوې وه د دمکې د فتح سره متعلق دامام شافعی رحمه الله ددي قول نه معلوميږی چه حديث باب پخپله د هغوی دپاره دليل نه شی جوړيدې ځکه چه صلحًا فتح کيدونکې علاقومنقول اوغيرمنقول املاک بارد کښې د امام شافعی رحمه الله سره د ائمه ثلاثه هم اختلاف نشته دتولو په نيزهغه دمسلمه حربی ملکيت کښې پاتې کيږی اختلاف خو عنونًا فتح کيدونکې علاقې مال غيرمنقول بارد کښې دي
ترجمة الباب سره دحديث مناسبت علامه عينی رحمه الله فرمائی چه ترجمة الباب سره هل ترك لنا عقيل منزلامناسبت دي په کوم سره چه امام بخاری رحمه الله داثابت کړی دی چه کله رسول الله ﷺ په حالت کفرکښې دحضرت عقيل رضي الله عنه دتصرف اعتباراوکړونودا سلام راوړلونه پس خواعتبار په طريقه اولی کيدل پکاردی لکه چه دترجمة الباب مدعی هم دي نه ثابته کړې شوې ده [۶]
حضرت شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائی حقيقت دادي امام بخاری رحمه الله د خپلې مدعی ثابتولودپاره ترجمة الباب سره مناسبت لرونکی صحيح حديث نه دي نقل کړې [۷] د حافظ

---

[۱] پخپله دامام شافعی رحمه الله په نيزچه په مذکوره مسئله کښې د طرفين خلاف دي دامام زهری مرسل روايات مقبول او قابل احتجاج دی اوګورئی الوجيزفی أصول الفقه: ۴۷۵/۱.
[۲] فتح الباری:۸/۱۵ کتاب المغازی وفتح الملهم للعلامة شبيرأحمدعثمانی رحمه الله ۳۸۲/۳کتاب الحج باب نزول احاج بسکع وتوريث دورها.
[۳] فتح الباری:۸/۱۵ کتاب المغازی وفتح الملهم للعلامة شبيرأحمدعثمانی رحمه الله ۳۸۲/۳.
[۴] فتح الباری:۸ ۱۵ کتاب المغازی وفتح الملهم للعلامة شبيرأحمدعثمانی رحمه الله ۳۸۲/۳.
[۵] فتح الباری:۸ ۱۳کتاب المغازی.
[۶] عمدة القاری: ۱۴ ۴۲۱.
[۷] الابواب والتراجم للمحدث الکاندهلوی: ص:۲۰۳.

صاحب رانې هم دغه ده هغوی لیکی چه مسند احمد بن حنبل کښې صخر بن علیه په طریق سره چه کوم روایت نقل کړې شوې دې هم دغه د ترجمة الباب سره مناسب دې [۱]، مسند احمد کښې دی عن صخر بن علیة المجلی قال: فر قوم من بنی سلیم عن أرضهم فاخذتها، فاسلموا وخاصموني الى النبی صلی الله تعالی علیه وسلم، فردها علیهم وقال: اذا أسلم الرجل فهو أحق بارضه وماله. [۲] صخر بن علیه رضی الله عنه فرمانی چه د بنوسلیم یوه قبیلې خپله زمکه پریخوده اوتختیدل هغه زمکه ما واخسته روستو د قبیلې خلقو اسلام راوړو نو دهغې د واپس کولو مطالبه کولو سره نې زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر کړم حضور پاک هغه زمکه هغوی ته واپس کړه او ارشاد نې اوفرمانیلو کله چه سړې مسلمان شی نو په خپله زمکه او مال باندې هم دهغه حق وی

حافظ ابن حجر رحمه الله په نیزې مذکوره روایت کښې اذا اسلم الرجل فهو أحق بارضه وماله د ترجمة الباب سره مناسبت دې

احدیث ۲۸۹۴ [۳] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رضي الله عنه - اسْتَعْمَلَ مَوْلًى لَهُ يُدْعَى هُنَيًّا عَلَى الْحِمَى فَقَالَ يَا هُنَيُّ، اضْمُمْ جَنَاحَكَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ، وَأَدْخِلْ رَبَّ الصُّرَيْمَةِ وَرَبَّ الْغُنَيْمَةِ، وَإِيَّايَ وَنَعَمَ ابْنِ عَوْفٍ، وَنَعَمَ ابْنِ عَفَّانَ، فَإِنَّهُمَا إِنْ تَهْلِكْ مَاشِيَتُهُمَا يَرْجِعَا إِلَى نَخْلٍ وَزَرْعٍ، وَإِنَّ رَبَّ الصُّرَيْمَةِ وَرَبَّ الْغُنَيْمَةِ إِنْ تَهْلِكْ مَاشِيَتُهُمَا يَأْتِنِي بِبَنِيهِ فَيَقُولُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. أَفَتَارِكُهُمْ أَنَا لَا أَبَا لَكَ فَالْمَاءُ وَالْكَلَأُ أَيْسَرُ عَلَيَّ مِنَ الذَّهَبِ وَالْوَرِقِ، وَايْمُ اللَّهِ، إِنَّهُمْ لَيَرَوْنَ أَنِّي قَدْ ظَلَمْتُهُمْ، إِنَّهَا لَبِلَادُهُمْ قَاتَلُوا عَلَيْهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَأَسْلَمُوا عَلَيْهَا فِي الإِسْلَامِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلاَ الْمَالُ الَّذِي أَحْمِلُ عَلَيْهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا حَمَيْتُ عَلَيْهِمْ مِنْ بِلاَدِهِمْ شِبْرًا.

رجال الحدیث

① **اسماعیل** - دا اسماعیل بن ابی اویس ابن مالك المدنی رحمه الله دي د دوی تذکره کتاب المساقاة، باب شرب الناس وسقی الدواب لاندې تیره شوې ده.

② **مالک** - دا امام مالك بن انس بن ابی عامر بن عمرو الاصبحی رحمه الله دي د دوی تذکره کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن لاندې تیره شوې ده [۴]

③ **زید بن اسلم** - دا ابواسامه یا ابوعبدالله زید بن اسلم قرشی عدوی مدنی رحمه الله دي د دوی

---

[۱] فتح الباری: ۶/۲۱۶.

[۲] فتح الباری: ۶/۲۱۶.

[۳] تفرد به البخاری. انظر تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف للمزی: ۸/۸ رقم: ۱۰۳۹۵.

[۴] کشف الباری: ۲/۸۰.

تذکره هم کتاب الایمان کښې تیره شوې ده (۱)
په روایت کښې دی چه حضرت عمر رضی الله عنه هُنی نوم خپل آزاد کړې غلام ته (ربذه، د مال د څرن د خائی عامل مقرر کړو نوهغه ته نی هدایت اوکړو چه مسلمانانوسره په رفق اونرمئی سره ملاویږه دمظلوم د بد دعانه ویریږه ځکه چه د مظلوم دعا ردکیږی نه

هُنی (بضم الهاء فتح النون وتشدید الیاء) دادَ حضرت عمر رضی الله عنه آزادکړې شوې غلام وو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه فضل اوکمال کښې د هغه درجه اوچته وه کنی دحضرت عمر رضی الله عنه غوندې جوهرشناس خلیفه اسلام به د ربذه د چراګاه هغه کله هم عامل نه جوړولو (۲)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه هُنی د رسول الله ﷺ زمانه خولیدلې ده لیکن مؤرخینوکښې چاهم هغه ته صحابی نه دی وئیلی (۳) په صحیح بخاری کښې هنی ذکر د باب هم په دې یوروایت کښې شوې دې باقی امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې دهغه هیڅ یوروایت نه دې نقل کړې (۴)

الحِمٰی (بکسر الحاء المهملة وفتح المیم مقصورا) چراګاه یعنې د څرن ځائی ته وائی پخوانی زمانه کښې به دَمالدارانو او اثرلرونکوخلقو خاص دَځاروودَځرن ځایونه وو په کوم کښې چه به د نوروخلقودځاروو د څرولواجازت نه وو حمی هم دې ته وائی (۵)
په روایت کښې چه د کوم چراګاه ذکر دې دې نه د ربذة چراګاه مراد ده (۶) معجم البلدان کښې یعقوب حموی رحمه الله لیکلی دی رسول الله ﷺ په دې چراګاه کښې د اوسیدوخواهش ښکاره کړې وو اود ربذه تعریف کولوسره ئی فرمائیلی ووکه چرې دلته د مارانو کثرت نه وو نو د اوسیدودپاره ډیرمناسب ځائی وو (۷)

وأدخل رب الصریمة ورب الغنیمة وإیای ونعم بن عوف ونعم بن عفان فانهما إن تهلك ماشیتهما یرجعان إلی نخل ورع، وأن رب الصریمة ورب الغنیمة، ان تهلك ماشیتهما یاتنی ببنیه فیقول یاأمیر المؤمنین، أفترکهم أنا؟ لاأبالك فالماء والکلأ أیسر علی من الذهب والورق.

حضرت عمر رضی الله عنه هنی ته هدایت کولوسره نور اوفرمائیل چه کوم خلق د اوښانواو چیلو مالکان دی دهغوی په رمو کښې د جائزې اخستلود پاره ورځه دې دپاره چه د صدقه په وصول کولوکښې د چاحق اونه وهلې شی دعبدالرحمن بن عوف او عثمان بن عفان د څاروو باره کښې احتیاط کوه ځکه چه په معاشی لحاظ سره دا دواړه حضرات مستحکم او مالداران دی

---

۱) کشف الباری: ۲۰۳/۲.
۲) عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۷/۶.
۳) عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۷/۶.
۴) عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۷/۶.
۵) معجم البلدان: ۳۰۷/۲ (المادة: ج.م)
۶) عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴.
۷) معجم البلدان: ۳۰۸/۲ قوله صلی الله تعالی علیه وسلم: لنعم المنزل الحمی. لولا کثرة حیانة.

هسې نه چه د امارت د وجې په چراګاه کښې دهغوی د څاروو رعایت کولوسره د غریبانانو حق اونه وهلې شی ځکه چه د دوی څاروی هلاک هم شی نودخپلو کهجورود باغونو نه او د فصلونونه هغوی د خپل رزق اومعاش انتظام کولې شی خوچه کوم غریبانانو د یوځو اوښانو چیلو خاوندان دی که دهغوی څاروی ګیانه ملاویدو اوخیال نه ساتلود وجې، هلاک شی نوهغوی به خپل اولاد ماله راولی وانی به ای امیرالمؤمنین «مونږ غریبانانو اومحتاج یوتاسو زمونږ دپاره د بیت المال نه وظیفه جاری کړئ»[1] نوآیا هغوی به زه هیرکړم؟ نه «بلکه زه به دهغوی د معاش انتظام کوم، لهذا دهغوی د پاره د ګیا اوبوانتظام او آسانی ورکول په سرو زرو او سپینو زرو د هغوی انتظام کولو نه بهتر او آسان دی

حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی عبدالرحمن بن عوف او عثمان بن عفان رضی الله عنهما نومونه حضرت عمر رضی الله عنه د مثال په توګه پیش کړی دی ځکه چه په صحابه کرامو کښې دا دواړه حضرات په معاشی لحاظ سره ښه مستحکم اوخوشحال وو[2] د حضرت عمر رضی الله عنه منشاء داوه چه دهغوی څارود څرن د ځائی نه منع کړه یعنی دَدوی په څاروو د نورو په مقابله کښې دومره توجو مه ورکوه چه دغریبانواو حاجتمندو حق اووهلې شی ځکه چه د غریبانو څاروی هلاک شی نودهغوی د معاش انتظام کولودپاره به بله لارملاؤنه شی بغیردې نه چه مونږ د بیت المال نه د هغوی دپاره په وظیفه باندې امداد اوکړو اوکه د ابن عوف او ابن عفان رضی الله عنهما څاروی هلاک هم شی نوهغوی د خپلو پتوفصلونو اود کهجورو دباغونونه خپل معاشی ضرورت پوره کولې شی[3]

الصریمة:- په صاد ضمه او راء باندې فتحه سره دَالصرمة تصغیردې. وړوکې رمې ته وائی ددې اطلاق د شلو نه تر دیرشو یا څلویښتو پورې اوښانو اوچیلو رمه باندې کیږی[4]

الغنیمة:- داد غنم تصغیردې. دَدې لفظ نه هم تقلیل عدد مراددې یعنی د چیلو وړه رمه[5]

إیای:- دا لفظ تحذیر دې قیاسًا ایاك وئیل پکاروو ځکه چه دَنحوی قاعدې مطابق تحذیر د مخاطب کولې شی او إیای شاذ او قلیل الاستعمال دې. لیکن علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دَتحذیر نسبت خپل ځان طرف ته کولوسره دراصل دَحضرت عمر رضی الله عنه مقصد هم مخاطب خبردار کول وو او ډیره بلیغ پیرایه هم دغه ده. چنانچه عمدة القاري کښې

---

[1] عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴ – ۴۲۳.

[2] دَحضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه د مالدارئی قصه مشهوره ده. د وفات نه پس چه کله د سرو زرو خښتې دَهغه په بیبیانوتقسیم شوې نو د پرې کونکو په لاسونوکښې پولئی جوړې شوې په څلورو بیبیانو کښې هرې یوې ته اتیا اتیا زره اشرفئی ملاؤشوې. اوګورئی هزار سال پهلی ص:۱۷۷ مؤلف مولانا مناظراحسن ګیلانی.

[3] فتح الباری: ۲۱۷/۶وعمدة القاری: ۴۲۲/۱۴.

[4] النهایة لابن الاثیر:۲۷/۳(المادة: ص ر م)والکرمانی:۵۵/۱۳.

[5] عمدة القاری: ۴۲۲/۱۴.

دی وکان القیاس ان یقول وایاك. لان هذه اللفظ للتحذیر. وتحذیر المتکلم نفسه شاذ عند النحاة. ولکنه بالغ فیه من حیث انه حذر نفسه. ومراده تحذیر المخاطب. وهو ابلغ [1]

قوله وأیم الله إنهم لیرون أنی قد ظلمتهم إنها لبلادهم فقاتلوا علیها فی الجاهلیة په خدائی هغوی به باور کوی چه ما هغوی سره ظلم کړې دې خکه چه دا زمکې هم د هغوی علاقې دی د جاهلیت په زمانه کښې هغوی ددې دپاره جنګونه کړی دی علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله تحریر فرمانی چه دې خلقو نه عبدالرحمن بن عوف او عثمان بن عفان رضی الله عنهما نه بلکه عام اهل مدینه مراد دی [2]

قوله وأسلموا علیها فی الاسلام - او اسلام راوړلونه پس دهغوی په زمکو باندې دهغوی ملکیت په خانی اوساتلې شو

قوله والذی نفسی بیده لولا المال الذی أحمل علیه فی سبیل الله ما حییت علیهم من بلادهم شبرًا - دهغه ذات قسم د چا په قدرت کښې چه زما خان دې که هغه مال نه وو کوم چه په جهاد کښې د سورلئ په کار راځی نو ما به د هغوی په علاقو کښې په یولیشت زمکه باندې هم چرګاه نه جوړوله. د دغه مال نه هغه اونښان اواسونه مراد دی کوم چه په جهاد کښې د سورلئ په کار راځی. دحضرت عمر رضی الله عنه په دور خلافت کښې په مختلف میدانونو او چرګاهونو کښې به څلویښت زره اونښان او اسونه څریدل [3]

ترجمة الباب سره دحضرت عمر رضی الله عنه د اثر مناسبت باندې اشکال - امام بخاری رحمه الله دحضرت عمر رضی الله عنه په مذکوره اثر کښې **إنها لبلادهم فقاتلوا علیها فی الجاهلیة، وأسلموا علیها فی الاسلام** سره ترجمة الباب ثابت کړې دی. لیکن حقیقت دادې چه ترجمة الباب سره ددې اثر هیڅ مناسبت نشته نه دا اثر داحنافو خلاف مستدل جوړیدې شی خکه چه اهل مدینه اهل صلح وو په اثر کښې د ربذه د چرګاه ذکر دی داد مدینې په حدود کښې شامل وو مونږ وړاندې خودلې دی چه داهل صلح منقوله اوغیرمنقوله املاك په اتفاق سره غنیمت نه شی جوړیدې ددې دپاره **إنها لبلادهم فقاتلوا علیها فی الجاهلیة، وأسلموا علیها فی الاسلام** نه دحضرت عمر رضی الله عنه دا وو چه دمدینې اوسیدونکو اهل اسلام سره صلح کړې وه اوداسلام راوړلونه پس دهغوی په زمکو باندې دهغوی ملکیت په خانی ساتلې شوې وو لهذا اوس به هم دا ملکیت په خانی وی بل دا چه د اهل مدینه په کومه حصه زمکه باندې حضرت عمر رضی الله عنه د څرن خانی جوړکړې وو هغه شاړه او خرابه زمکه وه. حضرت عمر رضی الله عنه دا په کار راوستلوسره د څارووو د څرن دپاره خاص کړې وه په دې وجه هغه د مسلمانانو دعام مفاد دپاره د حکومت په کنټرول کښې راوستلې شوه شرعًا حاکم وخت ته ددې اختیارحاصل دی. بفرض محال که داخبره اومنلې

---

[1] فتح الباری: ۲۱۷/۶ وعمدة القاری: ۴۲۲/۱۴.

[2] عمدة القاری: ۴۲۳/۱۴ وفتح الباری: ۲۱۸/۶.

[3] عمدة القاری: ۴۲۳/۱۴.

شی چه مدینه عنوة فتح شوی وه نو بیا هم ددی اثر نه دا نه ثابتیږی چه د فتح نه وړاندی د مدینی اسلام راوړونکو جائیداد ونو باندی دهغوی ملکیت او تصرف په خپلی سلی شوی وو

ترجمه علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله تحریر فرمائی ولا حجة فيه أصلا - ای فی أثر عمر رضی الله عنه - فان الريذة من عمل المدينة كما قاله المجد، وأهل المدينة قد أسلموا عفوا وطوعا وكانت أموالهم. وهذا معنى قول عمر: وأسلموا عليها في الاسلام ولا نزاع في أهل الصلح..... وإن سلمنا أنها فتحت عنوة فلا دليل أن بعض اهلها قد أسلموا قبل الفتح وأقروا على أرضهم وديارهم، ومن ادعى فليات على ذلك ببرهان.[1]

د حضرت انورشاه کشمیری رحمه الله اشکال - حضرت علامه انورشاه کشمیری رحمه الله عجیبه نکته بیان کړی ده امام بخاری رحمه الله په مذکوره ترجمه باندی اشکال کولو سره فرمائی چه د حضرت عمر رضی الله عنه ددی اثر ترجمه سره هیڅ مناسبت نشته د ترجمة الباب لاندی چه کومه زیربحث ده هغه د دارالکفر د بعض خلقو مسلمانان کیدو سره متعلق ده او د حضرت عمر رضی الله عنه اثر هغه دارالکفر سره متعلق دی چرته چه اوسیدونکی تولو اسلام راوړلی وی[2] نو ذکره خبره ده چه د کوم دارالکفر والا په اجتماعی توګه باندی مسلمانان شوی وی نو د مجاهدین اسلام د حملی کولو د وجه نه د هغوی املاک غنیمت جوړولو په اتفاق سره اجازت نشته په دی کښی د یو امام اختلاف نشته

فیض الباری کښی دی قاتلوا عليها في الجاهلية وأسلموا عليها في الاسلام فيه دليل على كون تلك الاراضي مملوكة لهم، وذا لا يرد علينا، لان المتبادر منه أنهم أسلموا كلهم، ومسالتنا فيما إذا أسلم قوم، وبقي الكفر من حولهم.[3] حضرت شیخ الحدیث رحمه الله هم دغه خبره فرمائیلی ده[4]

د مذکوره اثر تخریج - امام بخاری رحمه الله نه علاوه د حضرت عمر رضی الله عنه مذکوره اثر امام مالک رحمه الله هم په موطا کښی روایت کړی دی[5] لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا اثر په موطا امام مالک رحمه الله کښی مروی نه دی وهذا الحديث ليس في الموطا[6]

په دی باندی ردکولو سره حافظ زرقانی رحمه الله ان هذا لشئ عجاب تحریر فرمائیلو سره د تعجب اظهار کړی دی چه دا اثر امام مالک رحمه الله په موطا کښی روایت کړی دی نو به باوجود حافظ ابن حجر رحمه الله څنګه انکار کوی[7] د حافظ ابن حجر رحمه الله دفاع کولو سره حضرت شیخ الحدیث رحمه الله تحریر فرمائی ویمکن الاعتذار عن الحافظ أنه يمكن أن يكون في نسخته من الموطا[8]

---

[1]) إعلاء السنن: ۱۴۳/۱۲.
[2]) الابواب والتراجم ص: ۲۰۳.
[3]) فيض الباري: ۴۵۶/۳.
[4]) الابواب والتراجم: ص:۲۰۳.
[5]) موطا امام مالک رحمه الله ۱۰۰۳/۲ فی دعوة المظلوم. باب ماينقى من دعوة المظلوم.
[6]) فتح الباری:۲۱۸/۶.
[7]) أوجز المسالک للمحدث محمد زکریا الکاندهلوی:۳۷۱/۱۵.
[8]) أوجز المسالک للمحدث محمد زکریا الکاندهلوی:۳۷۱/۱۵.

یعنی د حافظ صاحب د طرف نه دا عذر پیش کولې شی چه دهغوی زیرنظر موطا کومه نسخه وه ممکن دی چه په هغې کښې دا اثر نه وی

د روایت باب نه مستنبط فوائد - علامه مهلب رحمه الله د روایت باب نه دا فوائد مستنبط کړی دی

① حاکم وخت له پکار دی چه هغه شاړې بنجر زمکې د مفاد عامه دپاره په کار راولی (۱)

② که د غریبانانود حق وهلو اندیښنه وی نودهغوی د فائدې د خاطره مالدارانوته معمولی شان نقصان رسولوکښې هیڅ بدیت نشته. (۲) لکه څنګه چه حضرت عمر رضی الله عنه په دې اثرکښې هنی ته هدایت ورکولو سره اوفرمائیل که د مالدارانو څاروو ته نقصان هم اورسی نودهغوی په حق کښې دا څه لوئی نقصان نه دې هغوی سره د معاش نورې هم ذرائع موجود دی ولې د غریبانانود معاش ذریعه هم دغه څاروی دی په دې وجه دهغوی خیال ساته

③ کوم خائی چه د څاروو ډنګرود څرن دپاره خاص وی په هغې باندې دهغه خائی د اوسیدونکو حق دې. په دغه زمکه باندې چه هغوی ته د خپلو څاروو د څرن آسانی ده حاکم وخت دې هغوی د دغه آسانئی نه نه محروم کوی (۳)

باب ۱۷۷: کتابة الامام الناس

الناس:- دامنصوب دې ځکه چه کتابة د مصدر اضافت فاعل طرف ته دې اودا ددې مفعول دې ینصب الناس علی أنه مفعول للمصدر المضاف إلی فاعلة. (۴)

د ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن منیر رحمه الله فرمائی چه دې باب قایمولوسره امام بخاری رحمه الله د هغه عقیدې تردید کوی چه په مردم شمارنی سره برکت اوچتیږی. یعنی داکنرل چه په مردم شمارنی سره برکت اوچتیږی غلطه ده. دغزوه حنین په موقع د برکتونو اوچتولو واقعه د اعجاب نفس د وجه نه شوې وه. (۵)

کنی فی نفسه په مردم شمارنی کښې د دین اسلام دپاره په څوحوالوسره مختلف فوائد پټ دی. مثلاً هم دغه چه د مستحق او ضرورت مندو کسانودپاره د وظائف جاری کول دمردم شمارنی نه بغیر ډیر ګران دی. که چرې مردم شماری اونه کړې شی نود بیت المال په اخراجات کښې عدم توازن اود وظائف په جاری کولوکښې به بې قاعدګی پاتې شی.

[حدیث ۲۸۹۵] (۶) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ حُذَيْفَةَ - رضی الله عنه - قَالَ قَالَ النَّبِيُّ - صلی الله علیه وسلم - «اكْتُبُوا لِي مَنْ

---

۱) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۹ – ۲۲۰.

۲) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۹ – ۲۲۰.

۳) شرح ابن بطال: ۵/۲۱۹ – ۲۲۰.

۴) عمدة القاری: ۱۴/۴۲۳.

۵) المتواری ص: ۱۷۹ وفتح الباری: ۶/۲۲۰ والابواب والتراجم: ص: ۲۰۴.

۶) وأیضًا الحدیث عندمسلم فی صحیحه: ۱/۸۴ فی کتاب الایمان باب جواز الا ستسرار بالایمان للخائف رقم: ۳۷۷ وعند ابن ماجه فی سننه ص: ۲۹۱ فی الفتن، باب الصبر علی البلاؤی رقم: ۴۰۲۹.

تَلَفَّظَ بِالْإِسْلَامِ مِنَ النَّاسِ » . فَكَتَبْنَا لَهُ أَلْفًا وَخَمْسَمِائَةِ رَجُلٍ ، فَقُلْنَا نَخَافُ وَنَحْنُ أَلْفٌ وَخَمْسُمِائَةٍ فَلَقَدْ رَأَيْتُنَا ابْتُلِينَا حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي وَحْدَهُ وَهُوَ خَائِفٌ.

رجال الحديث

① **محمدبن یوسف** - دا محمدبن یوسف بن واقدضبی فریابی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یتخولهم بالموعظة لاندي تیرشوی دی

② **سفیان** - **سفیان** - دا مشهورمحدث سفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی کوفی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الایمان لاندي اجمالاً (۱) او کتاب العلم لاندي تفصیلاً تیر شوي دی (۲)

③ **الاعمش** - دا ابومحمد سلیمان بن مهران اسدی کوفی رحمه الله دي داَعمش په لقب سره مشهوردي دَدوی حالات کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندي تیرشوی دی (۳)

④ **ابووائل** - دا مشهور تابعی ابووائل شقیق بن سلمه اسدی کوفی رحمه الله دي دَدوی حالات کتاب الایمان باب خوف المؤمن من أن یحبط عمله لاندي تیرشوی دی (۴)

⑤ **حذیفه** رضی الله عنه - دامشهورصحابی ابوعبدالله حذیفه بن الیمان رضی الله عنه دي دَدوی حالات کتاب العلم لاندي تفصیل سره تیرشوی دی (۵)

قوله: اکتبوالی من تلفظ بالاسلام من الناس - په روایت کښي دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ماته د مسلمانانو شمیر لیکلي راکړه. په صحیح مسلم کښي دا روایت د ابومعاویه په طریق سره نقل دي. په هغي کښي اکتبوا په ځائی أحصوا دي (۶) په دي لفظ کښي دمعنی لحاظ سره ډیرعموم دي. د صحیح مسلم په دي روایت کښي رسول الله ﷺ فرمانیلی دی إنکم لاتدرون لعلکم أن تبتلوا. (۷) یعنی تاسو نه پیژنئی کیدي شی فتنوکښي اخته شئی د صحیح بخاری په حدیث باب کښي دا جمله نشته.

قوله: فکتبنا له ألفاً وخمساة رجل - حضرت حذیفه رضی الله عنه وائی چه مونږ د یوزر پنځوسوو مسلمانانو نومونه اولیکل اود حضورپاك په خدمت کښي مو پیش کړل.

قوله: فقلنا نخاف، ونحن ألف وخمساة - فقلنا نخاف..... دا استفهام تعجب دي. نخاف

---

۱) کشف الباری: ۲۳۸/۱

۲) کشف الباری: ۸۶/۳.

۳) کشف الباری: ۲۵۱/۲.

۴) کشف الباری:۵۵۹/۲.

۵) کشف الباری:۹۲/۳.

۶) الصحیح مسلم: ۸٤/۱ کتاب الایمان باب جواز الاستسرار بالایمان للخائف کما مر آنفاً.

۷) الصحیح لمسلم:۸٤/۱وعمدة القاری: ٤۲٤/۱٤ وفتح الباری:۲۱۹/۶.

نه وراندې هل مقدر دې [۱]، مطلب دادې چه آیا یونیم زر نفوسو باندې مشتمل کیدو باوجود به مونږ ویره محسوس کوو؟ یعنی د دومره غیرمعمولی کمې باوجود به مسلمانان ولې په ویره او دهشت کښې راګیرېږی؟

د مردم شمارنی واقعه کله پیښه شوه؟ شارحینو په دې کښې مختلف اقوال نقل کړی دی

① یوقول دادې چه د مردم شمارنې واقعه ممکن ده چه غزوه احدته د تللودپاره پیښه شوی وی [۲]

② علامه ابن التین رحمه الله د وثوق سره فرمانیلی دی چه دا واقعه د غزوه خندق په موقع د خندق د کنستلو وخت کښې پیښه شوې [۳]

③ د علامه داودی رحمه الله رائې ده چه دا د حدیبیه په موقع پیښه شوې ځکه چه د شمیرې بازه کښې د صحابه کرامو په مینځ کښې اختلاف هم په دې مقام باندې شوې وو د بعض صحابه کرامو رائې وه چه ټول کسان یونیم زر دی او بعضو وئیل چه زر دی [۴]

قوله فلقد رأيتنا ابتلينا حتى إن الرجل ليصلي وحده وهو خائف - رایتنا په دې کښې نا باندې ضمه ده اودمتکلم صیغه ده تقدیرعبارت دادې **فلقدرأيت نفسنا** بعض روایاتوکښې رأینا نقل دې [۵]، مونږ خپل خان فتنوکښې راګیرکړو تردې چه سړې خان له مونږ کولو سره هم ویریږی علامه کرمانی رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمانی چه په روایت کښې دویرې دکوم کیفیت تذکره کړې شوې ده هغه د رسول الله ﷺ د وفات نه پس زمانې سره متعلق ده [۶]

روایت کښې په ابتلاء سره دکومې فتنې طرف ته اشاره ده؟ - په روایت کښې ویره او ابتلاء نه کومو فتنوطرف ته اشاره ده؟ په دې سلسله کښې د شارحینو حضراتو مختلف اقوال ذکرشوی دی ① دحافظ ابن حجر رحمه الله رائې ده چه دې نه د حضرت عثمان رضی الله عنه د دورخلافت په آخری ورځوکښې د ولید بن عقبه او دکوفې دنورو امراؤ بې اعتدالیانو طرف ته اشاره ده. ولیدبن عقبه به مونږ د وخت نه روستو کولو یا دا چه د مانځه د سنتو او آدابو خیال به ئې نه ساتلو د ولید بن عقبه او د ده په شان داسې نورو امراؤ د غلط تګ د وجې نه څه نیکان خلق داسې وو چه دهغه په اقتداء کښې به ئې مونږ کول مکروه ګڼل داسې خلقو به اول په پټه خان له مونږ کولو او روستو دعقبه د قهر اوغضب اوعتاب نشانه جوړیدو او فتنه کښې د راګیریدو د ویرې په دویم خل دهغه په اقتداء کښې مونږ کولو

---

[۱] شرح الکرمانی: ۵٦/۱۳ وعمدة القاری: ٤۲٤/۱٤ وقسطلانی: ۱۷۵/۵.

[۲] عمدة القاری: ٤۲٤/۱٤ وفتح الباری: ۲۱۹/٦ وإرشادالساری للقسطلانی: ۱۷۵/۵.

[۳] عمدة القاری: ٤۲٤/۱٤ وفتح الباری: ۲۱۹/٦ وإرشادالساری للقسطلانی: ۱۷۵/۵.

[۴] عمدة القاری: ٤۲٤/۱٤ وفتح الباری: ۲۱۹/٦ وإرشادالساری للقسطلانی: ۱۷۵/۵.

[۵] شرح الکرمانی رحمه الله ۵٦/۱۳.

[۶] شرح الکرمانی: ۵٦/۱۳ وعمدة القاری: ۲۲٤/۱٤.

حافظ ابن حجر رحمه الله تحریر فرمائی فیشبه أن یکون أشار بذلك الی ماوقع فی أواخر خلافة عثمان من ولایة بعض امراء الکوفة کالولیدبن عقبة حیث کان یؤخر الصلوة أولا یقیمها علی وجهها، وکان بعض الورعین یصلی وحده سرًا، ثم یصلی معه خشیة من وقوع الفتنة (۱)

② یو قول دادي چه دي نه دحضرت عثمان رضی الله عنه د یوسفرطرف ته اشاره ده په دغه سفرکښي هغوی د قصر مونځ په خائی پوره مونځ کړي وو اود سفرملګروچه د حضرت عثمان رضی الله عنه دا طرزعمل اولیدلو نودهغوی دویرې نه به نی په پته قصر هم کولو مطلب دادي چه د حضرت عثمان رضی الله عنه په اقتداء کښي به پوره کولو خوروستوبه نی دهغه نه په پته قصر هم کولو

③ دامام نووی رحمه الله رائي ده چه دَدي نه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات نه پس بنکاره کیدونکي فتنوطرف ته اشاره ده دا فتنې دومره خطرناکي وې چه خلقو به د ویرې د وجی نه خپل خان پټولو اودمونځ په شان اهم عبادت به نی پټ ادا کولو چه چرته د فتنې او قتل او فساد بنکاره نه شی (۲)

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الأَعْمَشِ فَوَجَدْنَاهُمْ خَمْسَمِائَةٍ. قَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ مَا بَيْنَ سِتِّمِائَةٍ إِلَى سَبْعِمِائَةٍ. (۳)

رجال الحدیث

①**عبدان**:- دا عبدالله بن عثمان بن بجله دي عبدان په لقب سره مشهوردي دَدوی حالات کتاب الایمان بدء الوحی لاندي تیرشوی دی (۴)

②**ابوحمزه**:- دا ابوحمزه محمد بن میمون الیشکری دي. دَدوی حالات کتاب الغسل باب نقض الیدین من الغسل لاندي تیرشوی دی.

③**عمش**:- دا ابومحمد سلیمان بن مهران اسدی کوفی رحمه الله دي. دَاعمش په لقب سره مشهوردي. دَدوی حالات کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندي تیرشوی دی (۵)

قوله: قال ابومعاویه:- دا ابومعاویه محمدبن خازم التمیمی دي. دَدوی حالات کتاب العلم باب الحیاء فی العلم لاندي تیر شوی دی (۶)

دَمذکوره تعلیق تخریج:- دا تعلیق امام مسلم رحمه الله کتاب الایمان باب الاستسرار بالایمان للخائف

---

۱) فتح الباری:۲۱۹/٦.
۲) شرح النووی علی صحیح مسلم:۸٤/۱ وشرح الکرمانی:٥٦/۱۳ وعمدة القاری:٤۲٤/۱٤.
۳) قوله: حدثنا عبدان..... تفردبه البخاری رحمه الله. أنظر تحفة الاشراف للحافظ المزی رحمه الله ۳۸/۳ رقم:۳۳۳۸.
٤) کشف الباری:٤٦۱/۱.
٥) کشف الباری: ۲٥۱/۲.
٦) کشف الباری: ٦۰٥/٤.

لاندې. امام نسائی رحمه الله سنن کبری کښې کتاب السیر باب أحصاء الامام الناس لاندې او امام ابن ماجه رحمه الله خپل سنن کښې کتاب الفتن باب الصبر علی البلاء لاندې موصولاً نقل کړې دي (۱)

د روایت باب او مذکوره تعلیق مقصد - دامام بخاری رحمه الله مقصد دا خودل دی چه ترجمة الباب په رومبی روایت کښې په کوم طریق سره سفیان بن عیینه رحمه الله د اعمش رحمه الله نه حدیث روایت کړې دي هم په دغه طریق سره ابوحمزه رحمه الله او ابومعاویه رحمه الله هم د اعمش رحمه الله نه نقل کړې دي خودې دواړو د سفیان بن عیینه رحمه الله نه اعدادوشمار مختلف ذکرکړی دی (۲) سفیان بن عیینه رحمه الله یوزر پنځه سوه او ابوحمزه رحمه الله پنځه سوه او ابومعاویه رحمه الله شپږسوه نه تر اوو سوو پورې عدد ذکرکړې دي چونکه سفیان بن عیینه رحمه الله په حفظ اتقان او ثقاهت کښې په نورو محدثینوفوقیت لری بل دا چه د ثقه راوی زیادت هم معتبردي په دې وجه امام بخاری رحمه الله د ابن عیینه زیادت فی العدد والا روایت ته ترجیح ورکولوسره مقدم اوساتلو (۳)

علامه اسماعیلي رحمه الله فرمائی چه یحیی بن سعیداموی او ابوبکربن عیاش رحمه الله د ابوحمزه رحمه الله موافقت کښې د پنځوسوو عدد ذکرکړې دي په دې باندې حافظ بن حجر رحمه الله فرمائی چه تعارض حفظ اواتقان او اکثریت په مینځ کښې دي یعنی یوطرف ته ابوزحمزه، یحیی بن سعید او ابوبکر بن عیاش رحمهم الله دي چه د پنځوسوو عدد نقل کولوکښې متفق دی الفظ اکثریت نه هم دي حضراتوداتفاق طرف ته اشاره کړې ده) خودمذکوره دریواړو حضراتو په مقابله کښې احفظ دي لکه چه تعارض دلته په احفظیت او اکثریت کښې دي ددې نه دامام بخاری رحمه الله رحجان هم معلومیږی یعنی دتعارض په صورت کښې هغه چونکه حفظ ته ترجیح ورکوی په دې وجه دلته هم امام بخاری رحمه الله داحفظ کیدود وجی امام ابن عیینه رحمه الله روایت ته ترجیح ورکړې ده او اکثریت یعنی ابوحمزه یحیی بن سعید او ابوبکربن عیاش رحمهم الله روایات ئی مرجوح ګرځولی دی.

حافظ ابن حجر رحمه الله تحریرفرمائی: **وأما ما ذکره الا سماعیلی أن یحیی بن سعید الاموی وأبابکر بن عیاش وافقا أبا حمزة فی قوله: خمسماة فتعارض الاکثریة والاحفظیة، فلا یخفی بعد ذلك الترجیح بالزیادة، وبهذا یظهر نظر البخاری علی غیره.** (۴)

د یواشکال جواب:- دلته دا اشکال کیدې شی چه امام بخاری رحمه الله که چرې د ثقه د زیادت اعتبارکولوسره د سفیان بن عیینه رحمه الله روایت ته ترجیح ورکړه نوبیاامام مسلم رحمه الله د ابومعاویه رحمه الله روایت ته ولې ترجیح ورکړه؟

علامه عینی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله ددې داجواب ورکړې دي چه داعمش په شاګردانو

---

(۱) السنن الکبری للامام النسائی:۲۷٦/۵ رقم:۸۸۷۵ صحیح مسلم:۸٤/۱ کتاب الایمان باب جواز الاستسرار بالایمان للخائف.وسنن ابن ماجه ص:۲۹۱ فی أبواب الفتن.

(۲) عمدة القاری:٤۲٤/۱٤ وفتح الباری:۲۱۹/٦.

(۳) عمدة القاری:۲٤۲٤/۱٤ وفتح الباری:۲۲۰/٦وإرشادالساری:۱۷۵/۵.

(٤) فتح الباری:۲۲۰/٦.

کښې ابومعاویه د حفظ او اتقان په لحاظ سره زیات ممتاز وو په دې وجه امام مسلم رحمه الله دهغه روایت ته ترجیح ورکړه او سفیان بن عیینه رحمه الله د اعمش رحمه الله په تلامذه سره په تولو محدثینو باندې فائق دې په دې وجه امام بخاری رحمه الله دهغه روایت ته ترجیح ورکړه (۱)

په اعدادکښې تعارض اودهغې حل - اعداد اوشمیر مختلف خودونکی دې دریاړو روایاتو کښې تطبیق ورکولوسره شارحین حضرات مختلف اقوال نقل کوی ① علامه داؤدی رحمه الله فرمائی **لعلهم کتبوا فی مواطن** یعنی ممکن ده چه د مردم شمارنی دا واقعه په مختلفو مقاماتو باندې ډیرځل پیښه شوې وی په داسې صورت کښې ښکاره خبره ده چه دکسانو د زیاتیدو او کمیدو سره اعداد اوشمیر مختلف کیدل بالکل ممکن دی (۲)

② بعضو داتطبیق ورکړې دې چه په کومو روایتونوکښې د یوزر پنځوسوو عدد ذکرشوې دې دې نه مسلمانان سړی ښځې ماشومان او غلامان تول مراددی (۳)

او په کومو روایاتوکښې چه د پنځو سوو عددذکرکړې شوې دې دهغې نه صرف مجاهدین مراددی دغه شان چه کومو روایاتوکښې شپږ سوو نه اووه سوو پورې دعدد بیان شوې دې دهغې نه صرف سړی مراددی (۴)

په دویم تطبیق باندې دامام نووی رحمه الله رد:- لیکن دویم تطبیق ردکولوسره امام نووی رحمه الله فرمائی چه کله روایاتو کښې ألف وخمسماة رجل کښې د رجل تصریح موجود ده نودې اطلاق په ښځو ماشومانو اوغلامانوباندې صحیح نه دې

③ امام نووی رحمه الله فرمائی چه صحیح تطبیق دادې چه کومو راویانود اووه سوو عدد روایت کړې دې دهغې نه خصوصاً دمدینې رجال یعنې سړی مراد دی اوکومو راویانوچه د یوزر پنځوسوو عدد ذکرکړې دې دهغې نه د مدینې د رجالوسره مدینې سره ملحق خایونو اوکلو مسلمانان اوسیدونکی هم مراد دی

چنانچه امام نووی رحمه الله تحریر فرمائی: وقد یقال: وجه الجمع بین هذه الالفاظ أن یکون قولهم ألف وخمسماة المراد به النساء والصبیان والرجال، ویکون قولهم ست ماة إلی سبع ماة الرجال خاصة، ویکون خمسماة المراد به المقاتلون، ولکن هذا الجواب باطل بروایة البخاری فی أواخر کتاب السیر فی باب کتابة الامام الناس، فان فیها: فکتب له ألفا وخمس ماة رجل. والجواب الصحیح - إن شاء الله - أن یقال: لعلهم أرادوا بقولهم مابین الستماة إلی السبعماة رجال المدینة خاصة، وبقولهم: فکتبناله ألفاوخمسماة هم مع المسلمین حولهم (۵)

---

۱) عمدة القاری: ۱٤/ ٤۲٤وفتح الباری: ٦/ ۲۲۰.
۲) فتح الباری: ٦/ ۲۲۰وعمدة القاری: ۱٤/ ٤۲٥.
۳) فتح الباری: ٦/ ۲۲۰وعمدة القاری: ۱٤/ ٤۲٥وإرشادالساری: ٥/ ۱۷٥.
٤) فتح الباری: ٦/ ۲۲۰وعمدة القاری: ۱٤/ ٤۲٥وإرشادالساری: ٥/ ۱۷٥.
٥) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۱/ ۸٤کتاب الحج باب جواز الاستسرار بالایمان للخائف.

د علامه كرمانى رحمه الله د صنيع نه معلوميږى چه دهغوى په نيزد امام نووى رحمه الله مذكوره تطبيق راجح دي (۱) علامه كرمانى رحمه الله په دويم تطبيق باندې رد كولوسره فرمانيلى وو چه په حديث باب كښې درجل تصريح موجود دد په دې وجه داسې ونيل صحيح نه دى چه دې نه ښځې ماشومان او غلامان مراددى علامه عينى رحمه الله هغه پسې لګيدو سره فرمانى چه دا رد پخپله محل نظر دي خكه چه د رجل اطلاق په عبيد او صبيان باندې هم كيږى (۲)

ترجمة الباب سره دحديث باب مناسبت روايت كښې كتابت يعنى دمردم شمارنى ذكر دي ترجمة الباب سره ددي مناسبت ښكاره دي

احديث ۲۸۹۶ (۳) حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رضى الله عنهما - قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا، وَامْرَأَتِي حَاجَّةٌ. قَالَ «ارْجِعْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ». [ر: ۱۷۶۳]

رجال الحديث

① **ابونعيم** - دامشهور محدث ابونعيم الفضل بن دكين الملائى الكوفى رحمه الله دي ددوى حالات كتاب الايمان باب فضل من استبرأ لدينه كښې تيرشوى دى (۴)

② **سفيان** - دترجمة الباب د رومبى حديث لاندې د دوى حواله تيره شوې ده

③ **ابن جريج** - دا عبدالملك بن عبدالعزيز بن جريج اموى رحمه الله دي ددوى تذكره كتاب الحيض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجيله لاندې تيره شوې ده

④ **عمروبن دينار** - داابومحمد عمرو بن دينار الجرحى رحمه الله دي ددوى تذكره هم كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل كښې تيره شوې ده (۵)

⑤ **ابومعبد** - دادحضرت ابن عباس رضي الله عنهما آزادكړي شوي غلام ابومعبد نافذ المكى رحمه الله دي ددوى حالات كتاب الاذان باب الذكر بعد الصلوة لاندې تيرشوى دى

⑥ **ابن عباس** - دامشهورصحابى درسول صلى الله عليه وسلم د تره خوئى حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دي ددوى حالات بدء الوحى (۶) بل د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه نيغ په نيغه د هغوى د مروياتو تعداد سره

---

۱) شرح الكرمانى: ۵۷/۱۳.

۲) عمدة القارى: ۵۲۵/۱۴ قال العلامة العينى رحمه الله الحكم ببطلان الوجه المذكور لايخلو عن نظر. لان العبيد والصبيان يدخلون فى لفظ: الرجل فتامل: والله أعلم.

۳) قد سبق تخريج الحديث فى كتاب جزاء الصيدباب حج النسا رقم: ۱۸۶۲.

۴) كشف البارى: ۶۶۹/۲.

۵) كشف البارى: ۳۰۹/۴.

۶) كشف البارى: ۱/۴۳۵ - ۴۳۷.

متعلق بحث کتاب الایمان باب کفران العشیر و کفر دون کفر لاندې تیرشوی دی [۱]

جاء رجل إلى النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فقال یا رسول الله! إنی کتبت فی غزوة کذا وکذا وامرأتی حاجة قال: أرجع فحج مع امرءتك:- حضرت ابن عباس روایت کوی چه یوسړی رسول الله ﷺ له راغلو اوعرض ئی اوکړو یا رسول الله زما نوم په فلانکی فلانکی جهاد کښې لیکلې شوې دې اوزما ښځه د حج د پاره وتلې ده حضورپاك اوفرمانیل زه خپلې ښځې سره حج اوکړه دې روایت سره متعلق بحثونه کتاب الحج باب حج النساء لاندې تیرشوی دی

ترجمة الباب سره دَحدیث باب مناسبت:- دَ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په په دغه روایت کښې إنی کتبت فی غزوة کذا وکذا مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دَدې جملې تعلق ترجمة الباب رومبی روایت لفظ اکتبوا سره دې دَ کوم نه چه داثابتیږی چه دَ صحابه کرامو عادت وو چه هغوی به دَ جهاد دپاره دَ وتلونکو نومونه لیکل [۲] دَحافظ صاحب دَدې استدلال تائید دَمذکوره روایت نه کیږی په کوم کښې چه دی یوسړې دَ حضورپاك په خدمت کښې حاضر شو وئی وئیل زما نوم په فلانکی اوفلانکی غزوه کښې لیکلې شوې دې

باب ۱۷۸: إن الله یؤید الدین بالرجل الفاجر

دَ ترجمة الباب مقصد:- علامه ابن منیر رحمه الله فرمائی ددې ترجمة الباب نه دَامام بخاری رحمه الله مقصد دادې که یوفاجر حاکم دَاسلام دَ حفاظت سبب جوړشی نو صرف دَ فسق اوفجور دَ وجی نه خروج او بغاوت کولوسره هغه معزول کول جائزنه دی. ځکه چه الله تعالی دَ فاسق اوفاجر نه هم د دین دَخدمت اوتائید کاراخلی. لهذا دَ داسې حاکم په اقتدار باندې په صبر اوتحمل او شرعی امورو کښې دَ هغه اطاعت کول واجب دی.

[حدیث ۲۸۹۷] [۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ ح وَحَدَّثَنِي مَحْمُودُ بْنُ غَيْلاَنَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رضی الله عنه - قَالَ شَهِدْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - فَقَالَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ يَدَّعِي الإِسْلاَمَ «هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ». فَلَمَّا حَضَرَ الْقِتَالُ قَاتَلَ الرَّجُلُ قِتَالاً شَدِيدًا، فَأَصَابَتْهُ جِرَاحَةٌ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، الَّذِي قُلْتَ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَإِنَّهُ قَدْ قَاتَلَ الْيَوْمَ قِتَالاً شَدِيدًا وَقَدْ مَاتَ. فَقَالَ النَّبِيُّ - صلی الله علیه وسلم - «إِلَى النَّارِ». قَالَ فَكَادَ بَعْضُ النَّاسِ أَنْ يَرْتَابَ، فَبَيْنَمَا

---

[۱] کشف الباری: ۲/۲۰۵ – ۲۰۶.

[۲] فتح الباری: ٦/۲۲۰.

[۳] وأیضًا أخرجه البخاری فی صحیحه: ۲/٦۰٤ فی کتاب المغازی باب غزوة خیبر، رقم: ٤۲۰٤ و: ۲/۹۷۷ فی القدر باب ا لعمل بالخواتیم رقم: ٦٦۰٦ ومسلم فی صحیحه: ۱/۷ فی کتاب الایمان باب غلظ تحریم قتل الانسان نفسه.

هُمْ عَلَى ذَلِكَ إِذْ قِيلَ إِنَّهُ لَمْ يَمُتْ، وَلَكِنَّ بِهِ جِرَاحًا شَدِيدًا. فَلَمَّا كَانَ مِنَ اللَّيْلِ لَمْ يَصْبِرْ عَلَى الْجِرَاحِ، فَقَتَلَ نَفْسَهُ، فَأَخْبَرَ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - بِذَلِكَ فَقَالَ «اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنِّي عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ». ثُمَّ أَمَرَ بِلاَلاً فَنَادَى بِالنَّاسِ «إِنَّهُ لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلاَّ نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ، وَإِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ». [٣٩٦٧، ٦٢٣٢]

رجال الحديث

① **ابواليمان** - دا ابواليمان حكم بن نافع بهرانى حمصى رحمه الله دي دَ دوى تذكره بدء الوحى كې تيره شوې ده (١)

② **شعيب** - دابوبشر شعيب بن ابى حمزه القرشى الاموى رحمه الله دي دَ دوى تذكره هم بدء الوحى كښې تيره شوې ده (٢)

③ **زهرى** - دامشهور محدث محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب زهرى رحمه الله دي دَدوى حالات هم بدء الوحى لاندې تيرشوى دى. (٣)

قوله وَحَدَّثَنِي مَحْمُودُ بْنُ غَيْلاَنَ.....

رجال الحديث

①**محمود بن غيلان** - دامحمود بن غيلان العدوى رحمه الله دي دَدوى حالات كتاب مواقيت الصلوة باب النوم قبل العشاء لاندې تيرشوى دى.

② **عبدالرزاق** - داابوبكر عبدالرازق بن همام بن نافع صنعانى يمانى رحمه الله دي دَ دوى حالات كتاب الايمان باب حسن إسلام المرء لاندې تيرشوى دى. (٤)

③ **زهرى** - دامشهور محدث عبدالله بن شهاب زهرى رحمه الله دي دَدوى حالات بدء الوحى لاندې تيرشوى دى (٥)

④**المسيب** - داامام التابعين سعيدبن المسيب بن حزن بن ابى وهب بن عمرو بن عائذ بن عمران بن مخزوم بن مره قرشى مخزومى رحمه الله دي دَدوى تفصيلى تذكره كتاب الايمان باب من قال ان الايمان هوالعمل لاندې تيره شوې ده (٦)

---

١) كشف البارى: ١/٤٧٩ - ٤٨٠.
٢) كشف البارى: ١/٤٨٠.
٣) كشف البارى: ١/٣٢٦.
٤) كشف البارى: ٢/٤٢١.
٥) كشف البارى: ١/٣٢٦.
٦) كشف البارى: ٢/١٥٩ - ١٦١.

⑤ ابوهریره رضی الله عنه ددوی حالات هم کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تفصیل سره تیرشوی دی (۱)

قوله وحدثني محمود..... دا تحویل سند دې ددې خانی نه امام بخاری رحمه الله خپل دویم سند ذکر کړې دې

قوله شهدنا مع رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فقال لرجل ممن یدعی الاسلام: هذا من أهل النار - حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه مونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په یوه غزوه کښې شرکت اوکړو دې نه غزوه خیبرمراددې یوسړې چه خپل ځان ئی مسلمان ښکاره کولو حضورپاك دهغه باره کښې اوفرمائیل دا جهنمی دې په دې روایت سره حضرت ابوهریره رضی الله عنه د غزوه دنوم تصریح نه کړه هم دغه روایت امام بخاری رحمه الله کتاب المغازی کښې هم نقل کړې دې. هلته شهدنا خیبر تصریح موجوده ده (۲)

وړاندې روایت کښې دی: فلما حضر القتال قاتل الرجل قتالا شدیدا فاصابته جراحة، فقیل یارسول الله! الذی قلت إنه من أهل النار، فانه قد قاتل الیوم قتالا شدیدًا وقد مات، فقال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم: إلی النار.

کله چه جنګ شروع شو هغه سړې ډیر په تیزئی سره اوجنګیدو او زخمی شو صحابه کرامو عرض اوکړو یارسول الله! د کوم سړی باره کښې چه تاسو ارشاد فرمائیلې چه دا جهنمی دې هغه خو نن ډیر په تیزئی سره اوجنګیدو او مړ هم شو. حضورپاك اوفرمائیل هغه جهنم ته اورسیدو.

په حقیقت کښې چه کله هغه د اسلام د طرف نه ډیر په بهادرئی او بې خیالئی سره اوجنګیدو زخمی شو او په ظاهره دهغه د مرګ یقین هم اوشو نو صحابه کرامو د رسول الله صلی الله علیه وسلم د پیشګوئی متعلق تذبذب کښې راګیرشو ځکه چه دهغوی په خیال د مسلمانانو د طرف نه جنګیدو سره بهادری خودلوسره هغه د شهادت درجه حاصله کړې وه.

قوله حضر القتال:- قتال مرفوع او منصوب دواړه شان لوستل صحیح دی. د رفع په صورت کښې قتال دحضر فاعل دې. د نصب په حالت کښې به د حضر فاعل ضمیروی چه دهغه سړی طرف ته به راجع وی اوقتال به مفعول وی. (۳) حضرت ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې نور فرمائی: فکاد الناس أن یرتاب..... نیزدې وه چه خلق په شك اوشبه کښې اخته شوې وې په دې وخت کښې چا اوونیل هغه مړ نه دې خو دهغه زخم ډوړ دې کله چه شپه شوه نود زخمونو طاقت نه راوړلوسره هغه خودکشی اوکړه. حضورپاك ته د دغه واقعه خبر ورکړې

---

(۱) کشف الباری: ۱/۶۵۹- ۶۶۳.

(۲) صحیح البخاری: ۲/۶۰۴ کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم: ۴۲۰۴.

(۳) شرح الکرمانی: ۱۳/۵۸ وعمدة القاری: ۱۴/۴۲۶ وفتح الباری: ۷/۶۰۱.

شو نو وئی فرمائیل الله اکبر انی عبدالله ورسوله بیا حضورپاك حضرت بلال ﷺ ته دَدې اعلان کولوحکم اوکړو چه دمسلمان نه بغیربه هیڅوك جنت ته نه ځی

ان یرتاب یرتاب دکاد خبردې دَ افعال مقاربه په خبر باندې أن ناصبه داخل کیدل قلیل الاستعمال دې لیکن بهرحال جائزدې (۱)

قوله فقتل نفسه - دَ حضرت ابوهریره ﷺ په روایت کښې دی چه هغه خودکشی اوکړه لیکن داوضاحت نشته چه په څه آله سره ئی خودکشی اوکړه. دهغه دا روایت کتاب المغازی کښې هم ذکردې په کوم کښې چه تصریح ده چه هغه په غشی باندې خپل کار تمام کړې وو هم په کتاب المغازی کښې دحضرت سهیل بن سعد ﷺ یو روایت کښې هم د خودکشئ ذکردې خوپه هغې کښې دی چه دغه سړی په توره سره خودکشی کړې وه په ظاهره په دواړو کښې تضاد دې کتاب المغازی کښې په دې موضوع باندې تفصیلی بحث راروان دې (۲)

قوله ثم أمر بلالا - دلته په روایت کښې تصریح ده چه رسول الله ﷺ حضرت بلال ﷺ ته داعلان حکم ورکړو. اودَ صحیح مسلم په روایت کښې دی: **قم یاابن خطاب.** (۳) دغه شان دَ بیهقی په روایت کښې دی چه اعلان عبدالرحمن بن عوف ﷺ کړې وو (۴) حافظ ابن حجر ﷺ په دریواړو روایتونوکښې تطبیق کولوسره لیکی ممکن ده چه دا هم یواعلان په مختلفو مقاماتودې تولو کړې وی (۵)

قوله وإن الله لیؤیدالدین بالرجل الفاجر - الله تعالی دَدې دین دَتقویت او تائیدکار فاجرسړی نه هم اخستې دې. داحدیث په ظاهره دَ صحیح مسلم دَهغه روایت معارض دې په کوم کښې چه دی: **فلن أستعین بمشرك** (۶) هغوی اوفرمائیل زه به هیڅ کله دَ مشرك نه امداد وانخلم.

لیکن په دواړو روایاتوکښې څه تعارض نشته. علامه مهلب ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ **لانستعین بمشرك** په کومه موقع چه ارشاد فرمائیلې وو هم هغه موقع سره خاص وو (۷)

بل دا چه دصحیح مسلم په روایت کښې دَ مشرك تصریح ده دې نه مسلمان فاجرمراد نه دې خودَ صحیح بخاری په روایت باب کښې دَ فاجر مسلم ذکردې په دواړو روایاتوکښې هیڅ

---

۱) فتح الباری:۶۰۱/۷ وعمدة القاری: ۴۲۶/۱۴.

۲) کشف الباری:ص ۴۲۲ کتاب المغازی باب غزوة خیبر.

۳) صحیح مسلم:۷۴/۱کتاب الایمان باب غلظ تحریم الغلول وأنه یدخل الجنة المؤمنون رقم:۱۸۲.

۴) فتح الباری:۶۰۳/۷ کتاب المغازی باب غزوة خیبر.

۵) فتح الباری:۶۰۳/۷.

۶) صحیح مسلم: ۱۱۸/۲ کتاب الجهاد باب کراهیة الاستعانة فی الغزو بکافر إلا لحاجة أو کونه حسن الرأی رقم:۴۷۰۰.

۷) شرح ابن بطال: ۲۲۲/۵.

تعارض نشته (۱)

په جهاد کښې د کافرانو مشرکانونه امداد اخستلوحکم امام مالك، علامه بن منذر اوعلامه جوزجانی رحمهم الله په نیزد مشرك نه امداد اخستل جائزنه دی (۲) د یوروایت مطابق دامام احمدبن حنبل رحمه الله مسلك هم دغه دي (۳) ددې حضراتو استدلال د صحیح مسلم روایت لن استعین بمشرك نه دي په هغې کښې د مشرك نه امداد اخستلو ممانعت دي (۴) امام اعظم اوامام شافعی رحمهما الله په نیزد ضرورت او حاجت لاندې د مشرك نه امداد اخستل جائزدی (۵) علامه خرقی رحمه الله اود یوروایت مطابق امام احمدبن حنبل رحمه الله مسلك هم دغه دي (۶)

دامام اعظم رحمه الله او امام شافعی رحمه الله دلائل - ① د دې حضراتو رومبې دلیل حدیث باب دي

② د دوی دویم استدلال دادي چه رسول الله ﷺ دبنوقریظه خلاف د یهود بنو قینقاع نه امداد اخستي وو (۷)

③ دوی دریم استدلال د صفوان بن امیه رضی الله عنه د طرف نه جنګ حنین کښې د مسلمانانو په حمایت کښې جنګیدلو درخواست حضورپاك ﷺ منظورکړي وو صفوان بن امیه رضی الله عنه په جنګ حنین او طائف کښې د مسلمانانود طرف نه جنګیدلي وو حالانکه هغه وخت هغه اسلام نه وو راوړلي (۸) حضورپاك د صفوان بن امیه رضی الله عنه نه په جنګ حنین کښې د جنګ وسله مستعار غوښتي وه هغه سل زغرې او نور لوازمات په خدمت کښې وړاندې کړي وو (۹) دغه شان په سنن سعیدبن منصورکښې دامام زهری رحمه الله یو مرسل روایت کښې هم تصریح ده چه حضورپاك د یهودیانونه امداد اخستي وو (۱۰)

د اهل شرك نه دامداد غوښتلو شرائط:- البته ددې حضراتو په نیز د مشرکانونه امداد اخستل یوځوشرائطوسره جائزدی: ① چه مشرك داهل اسلام باره کښې مثبت او دوستانه رائې لری اودهغوی د طرف نه دمسلمانوخلاف د بغاوت یا دهوکې اوفریب څه اندیښنه نه وی (۱۱)

---

۱) شرح ابن بطال:۲۲۲/۵.

۲) المغنی لابن قدامة:۴۴۷/۱۰ رقم: الفصل:۷۵۰۸ علامه ابن قدامه رحمه الله إنا لا نستعین بمشرك نه استدلال کولوسره صحیح سلم حواله ورکړي ده. حالانکه داد سنن ابن ماجه د روایت الفاظ دی د صحیح مسلم الفاظ هم هغه دی کوم چه په متن کښې حضرت شیخ الحدیث دامت برکاتهم په تقریرکښې نقل دی دابن ماجه د روایت دپاره اوګورئی سنن ابن ماجه. ص:۲۰۳. کتاب الجهاد باب الاستعانة بالمشرکین.

۳) المغنی لابن قدامة:۴۴۷/۱۰.

۴) المغنی لابن قدامة:۴۴۷/۱۰.

۵) شرح السیرالکبیرللامام السرخسی رحمه الله ۱۹۱/۴ والمجموع شرح المهذب للنوی:۳۸/۲۱.

۶) المغنی لابن قدامة:۴۴۷/۱۰.

۷) شرح السیر الکبیر للامام السرخسی ۱۹۱/۴ والمجموع شرح المهذب:۳۷/۲۱ والام للامام شافعی ۲۶۱/۴

۸) شرح السیر الکبیر للامام السرخسی ۱۹۱/۴ والمجموع شرح المهذب:۳۷/۲۱.

۹) عمدة القاری:۷۲۶/۱۴ والمجموع شرح المهذب:۳۷/۲۱.

۱۰) المغنی لابن قدامه:۴۴۶/۱۰ رقم: المسئله: ۷۵۰۷.

۱۱) المجموع شرح المهذب:۳۸/۱.

② چه مسلمانانو ته په حقیقت کښې د اهل شرک دامداد ضرورت وی داستغناء او ضرورت نه کیدو په صورت کښې د غیرمسلم نه تعاون حاصلول جائزنه دی (۱)

③ چه دمشرکانو په مقابله کښې د مسلمانانو دله زیاته وی دې دپاره چه دهغوی په حمایت کښې جنګیدونکی مشرکان که چرته سازش لاندې بغاوت کولوسره خپل مذهب والا سره ملاوشی نو په داسې صورت کښې چه داهل اسلام دپاره دهغوی خلاف خروج کول ناممکن نه وی (۲)

دامام مالک رحمه الله او علامه ابن منذر وغیره د استدلال جواب:- د دې حضراتو استدلال د صحیح مسلم روایت لن أستعین بمشرك نه وو شارحین حضرات ددې مختلف جوابات ورکړی دی

① امام شافعی رحمه الله ددې استدلال جواب ورکړې دې چه د صحیح مسلم دا روایت په روستو روایاتوسره منسوخ دې ځکه چه دا حدیث رسول الله ﷺ د بدر په موقع باندې ارشاد فرمائیلې وو روستو دغزوه خیبرپه موقع باندې حضورپاك د یهود بنو قینقاع نه او په غزوه حنین کښې د صفوان بن امیه رضی الله عنه نه امداد اخستې وو په دې واقعاتوسره دغزوه بدر والا د صحیح مسلم مذکوره روایت منسوخ شو (۳)

② دویم جواب دادې چه رسول الله ﷺ په کومه موقع باندې لن أستعین بمشرك فرمائیلې وو هم دهغه موقع دپاره خاص وو (۴)

③ دریم جواب دا ورکړې شوې دې چه د حدیث نه جواز او عدم جواز دواړه ثابت دی په دې وجه امام ته اختیاردې چه څه مقتضی وی په هغې دې عمل اوکړی (۵)

④ بعض حضراتودا جواب ورکړې دې چه د صحیح مسلم په روایت کښې د رسول اکرم ﷺ ارشاد د یومشرك متعلق وو چه دمسلمانانو په حمایت کښې د جنګیدلودپاره مسلسل اصرار کولو رسول الله ﷺ ته د نبوت د فراست په ذریعه دهغه په زړه کښې داسلام طرف ته رغبت ادراك شوې وو په دې وجه حضورپاك مصلحتًا لن أستعین بمشرك فرمائیلوسره دهغه د طرف نه د تعاون وړاندې کولو امید رد کړو چه د مسلمانانودطرف نه دې هغه اسلام راوړی اودې جنګیږی اوهم داسې اوشو (۶)

ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت:- په حدیث باب کښې إن الله لیؤید هذا الدین بالرجل الفاجر ترجمة الباب سره ددې مناسبت بنکاره دې

---

۱) المجموع شرح المهذب: ۳۸/۱ کتاب السیر فصل: الاستعانة بالمشرکین.

۲) المجموع شرح المهذب: ۳۸/۱ کتاب السیر فصل: الاستعانة بالمشرکین.

۳) الام للامام الشافعی رحمه الله ۲۶۱/٤ فی الاستعانة باهل الذمة علی قتال العدو.

٤) شرح ابن بطال: ۲۲۲/۵ وعمدة القاری: ٤۲۶/۱٤.

۵) الام للامام الشافعی: ۲۶۱/٤.

۶) فتح الباری: ۲۲۱/۶.

باب: ۱۸۹ من تامر في الحرب من غير إمرة إذا خاف العدو

ترجمة الباب كښې من تامر جواب محذوف جاز رذلك دې دعبارت مقدردې من تامر من غير أمرة إذا خاف العدو، جاز ذلك (۱)

من غير أمرة - يعنى د جنګ په دوران كښې د حاكم يا اميردطرف نه د امارت حواله كول بغيردَدې نه چه پخپله امير جوړشى أى جعل نفسه أميرا على قوم في الحرب من غير تامير الامام (۲)

دترجمة الباب مقصد:- په دې ترجمة الباب سره امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى كه د لښكر اميرشهيدشى په موقع باندې موجود پاتې نه شى يا په څه حادثه كښې د مشرنى كولوقابل پاتې نه شى اود دښمن د طرف نه دحملې خطره وى نوكه په داسې حالاتوكښې يوكس راوړاندې شى د دارالخلافه نه د لښكرد مشر دمقررکيدو دحكم نه وړاندې پخپله د لښكر مشرى واخلى اوسالارجوړشى نو شرعًا به دهغه اطاعت كول واجب وى په دې شرط چه د ده په امارة باندې ټول متفق وى (۳)

[حديث ۲۸۹۸] (۴) حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضى الله عنه - قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ غَيْرِ إِمْرَةٍ فَفُتِحَ عَلَيْهِ، وَمَا يَسُرُّنِي - أَوْ قَالَ مَا يَسُرُّهُمْ - أَنَّهُمْ عِنْدَنَا ». وَقَالَ وَإِنَّ عَيْنَيْهِ لَتَذْرِفَانِ. [ر: ۱۱۸۹]

رجال الحديث

① **يعقوب بن ابراهيم**:- دا ابويوسف يعقوب بن ابراهيم بن كثيربن زيد بن افلح عبدى دورقى دې دَدوى تذكره كتاب الايمان باب حب الرسول صلى الله تعالى عليه وسلم من الايمان لاندې وړاندې تيره شوې ده (۵)

② **ابن عليه**:- دا اسماعيل بن ابراهيم بن مقسم اسدى بصرى رحمه الله دې دَدوى تذكره دَ مذكوره كتاب اوباب لاندې تيره شوې ده (۶)

③ **ايوب**:- دا ايوب بن ابى تميمه كيسان سختيانى بصرى رحمه الله دې دَدوى تذكره كتاب الايمان

---

۱) عمدة القارى: ۴۲۷/۱۴.
۲) عمدة القارى: ۴۲۷/۱۴.
۳) فتح البارى: ۲۲/۶ والابواب والتراجم للمحدث الكاندهلوى ص: ۲۰۴.
۴) امر تخريجه الحديث فى كتاب الجنائز باب الر جل ينعى إلى أهل الميت بنفسه رقم: ۱۲۴۶.
۵) كشف البارى: ۲/۱۱.
۶) كشف البارى: ۱۲/۲.

ب ب حلاوة الایمان لاندې وړاندې تیره شوې ده [۱]

④ **حمید بن هلال** دا ابونصر حمید بن هلال البصری رحمه الله دې دَدوی تذکره کتاب الصلوة باب یرد المصلی من مرّ بین یدیه لاندې وړاندې تیره شوې ده

⑤ **انس بن مالک** رضی الله عنه دا دَرسول الله ﷺ خادم خاص حضرت انس بن مالك خزرجی انصاری رضی الله عنه دې ددوی حالات کتاب الایمان لاندې وړاندې تیرشوی دی [۲]

خطب رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم فقال: أخذ الراية زید فأصیب، ثم أخذها جعفر فأصیب، ثم أخذها عبدالله بن رواحة فأصیب، ثم أخذها خالد بن الولید عن غیر إمرة ففتح علیه.

کله چه موته کښې صحابه کرام رضی الله عنهم مشغول وو دَحضرت انس رضی الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ په مدینه کښې په منبر باندې کیناستو ارشادئی اوفرمائیلو، زید علم واخستو اوشهید شو بیاجعفر جنهډ واخسته او شهید شو بیاعبدالله بن رواحه جنهډ واخسته اوهغه هم شهید شو بیاخالد بن ولید دَ چادَحکم نه بغیر جنهډ اونیوله اوهغه ته فتح حاصله شوه.

من غیر إمرة -یعنی خالد بن ولید رضی الله عنه دَمرکز نه دَامارت تفویض کیدونه بغیر په خپله مرضئی دَ لښکر امیر مقرر شو. **أی صار إمیرا من غیر أن یفوض إلیه الامام.** [۳] نبی کریم ﷺ ته دَ میدان جنګ داخبره هیچانه ده کړې په دې باندې هغوی دَ نبوت دَ کشف په وجه خبر کړې شوې وو [۴]

امام واقدی رحمه الله په خپل سند سره ذکر کړی دی چه کله په موته کښې دَ کافرانو او مسلمانانو په مینځ کښې جنګ شروع شو نو الله تعالی په قدرت کامله سره دَ شام دَ زمکې پورې ټولې علاقې او آبادیانې دَحضور پاك مخې ته کړې. دَمنبر نبوی نه ترشام پورې ټول حجابات اوپردې اوچتې کړې شوې. میدان جنګ دَ حضور پاك په مشاهده کښې وو ددغه صورت حال مشاهده کولو سره نبی کریم ﷺ فرمائیل چه زید دَ اسلام جنهډ اپه لاس کښې واخسته او شهید شو. **إلی آخر ما قال صلی الله تعالی علیه وسلم.**

په البدایه والنهایه کښې دی **قال الواقدی: حدثنی عبدالجبار بن عمارة بن غزیة عن عبدالله بن أبی بکر بن عمرو بن حزم قال: لما التقی الناس بموتة، جلس رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم علی المنبر، وکشف الله له مابینه وبین الشام، فهو ینظر إلی معرکتهم، فقال: أخذ الرایة زید بن حارثة.... الخ** [۵]

---

[۱]) کشف الباری: ۲/۲۶.

[۲]) کشف الباری: ۲/۸.

[۳]) عمدة القاری: ۴/۴۲۸.

[۴]) البدایة والنهایة: ۴/۲۴۶ وعمدة القاری: ۱۴/۴۲۸.

[۵]) البدایة والنهایة: ۴/۲۴۶ – ۲۴۷ وعمدة القاری: ۱۴/۴۲۸.

قوله وما يسرني أوقال ما يسرهم أنهم عندنا - اوزما دا امر د مسرت يعنى خوشحالئى نه دي يا د راوى شك دي هغوى اوفرمائيل ددغه شهيدانو ډير ډير دغه خبره د خوشحالئى سبب نه وو چه هغوى زمونږ سره موجود وي مطلب دا چه ددوى حقيقى خوشحالى هم په دي كښي وه چه دالله تعالى په لاركښي خپل خپلوانه قربان كړى اودهغه رضا حاصله كړى دومره خوشحالى او مسرت به دهغوى زمونږ سره په موجودكيدوكښي نه وو خكه چه دغه شهادت ددي نه زيات اوچت او غوره دي [1] حديث باب سره متعلق نور بحثونه وراندي كتاب المغازى كښي راروان دى [2]

قوله وعيناه تذرفان - اودي وخت كښي دحضورپاك سترګي مبارکي د اوښكونه ډكي وي مطلب دا چه كله حضورپاك د صحابه كرامو رضي الله عنهم د شهادت اعلان كولو نودغه او خفګان نه دهغوى په سترګومبارکوكښي اوښكي راغلي

تذرفان - بكسرالراء أي تدفعان الدموع. او تدمعان دمعا ددي معنى ده د سترګونه اوښكي وتل. بهيدل [3]

ترجمة الباب سره دحديث باب مناسبت - دغزوه موته ډير ډير چه رسول الله ﷺ كوم لښكروان كړي وو حضرت زيدبن حارثه رضي الله عنه ئى دهغي امير مقررکړي وو اووفرمائيلي چه كه زيدبن حارثه شهيدشو نوبيابه جعفربن ابى طالب امير وى اوكه جعفرهم شهيدشى نو بيا به عبدالله بن رواحه امير وى اوكه هغه هم شهيدشو نو مسلمانانوته اختيار دي چه څوك اميرجوړول غواړى خپل امير دي منتخب كړى [4]

په موته كښي د جنګ شروع اوشوه نودحضورپاك خوښ كړي شوي درېواړه د لښكرامیران يوبل پسي په بهادرئى سره شهيدان شو په آخره كښي عبدالله بن رواحه رضي الله عنه شهيدشونو خالدبن وليد راوړاندي شو اودَ جهاد علم ئى په لاس كښي واخستو اودَ فوج كمان ئى سنبال كړو چونكه خالدبن وليد رضي الله عنه رسول پاك ﷺ امير نه وو منتخب كړي بلكه هغه پخپله د جهاد جنډا په لاس كښي واخسته اود لښكركمان ئى واخستو په دي وجه رسول الله ﷺ اوفرمائيل ثم أخذها خالد بن الوليد من غيرإمرة امام بخارى رحمه الله هم په دي سره ترجمة الباب ثابت كړي دي [5]

---

[1] عمدة القارى: ۱۴/۴۲۸.

[2] عمدة القارى: ۱۴/۴۲۸. وفتح البارى: ۷/۶۵۳.

[3] عمدة القارى: ۱۴/۴۲۸. وفتح البارى: ۷/۶۵۳.

[4] طبقات ابن سعد: ۲/۶۶.

[5] عمدة القارى: ۱۴/۴۲۸. وفتح البارى: ۷/۶۵۳.

باب- ۱۸۰ العون بالمدد

د ترجمة الباب مقصد - دَدې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه کله اسلامی لښکرته د مجاهدینو قلت اوکمې محسوس شی نود وخت خلیفه له پکاردی چه هغه دې دَدوی د امداد دپاره نور اعوان او انصار روان کړی (۱)

المدد - په عربی ژبه کښې د مدد اطلاق په هرهغه څیز باندې کیږی د کوم نه چه د زیاتوالی اوکثرت فائده حاصلیږی نوچه کله د لښکردپاره نوره زیاتی دسته اولیکلې شی نوپه عربی کښې وائی أمد الجیش بمدد یعنی دلښکرد نور زیاتوالی انتظام اوکړې شو ددې جمع امداد راځی (۲)

احدیث ۲۸۹۹](۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ وَسَهْلُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ - رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - أَتَاهُ رِعْلٌ وَذَكْوَانُ وَعُصَيَّةُ وَبَنُو لِحْيَانَ، فَزَعَمُوا أَنَّهُمْ قَدْ أَسْلَمُوا، وَاسْتَمَدُّوهُ عَلَى قَوْمِهِمْ، فَأَمَدَّهُمُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - بِسَبْعِينَ مِنَ الأَنْصَارِ قَالَ أَنَسٌ كُنَّا نُسَمِّيهِمُ الْقُرَّاءَ، يَحْطِبُونَ بِالنَّهَارِ وَيُصَلُّونَ بِاللَّيْلِ، فَانْطَلَقُوا بِهِمْ حَتَّى بَلَغُوا بِئْرَ مَعُونَةَ غَدَرُوا بِهِمْ وَقَتَلُوهُمْ، فَقَنَتَ شَهْرًا يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لِحْيَانَ. قَالَ قَتَادَةُ وَحَدَّثَنَا أَنَسٌ أَنَّهُمْ قَرَءُوا بِهِمْ قُرْآنًا أَلاَ بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا بِأَنَّا قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا. ثُمَّ رُفِعَ ذَلِكَ بَعْدُ. [ر: ۲۶۴۷]

رجال الحدیث

① **محمدبن بشار**:- دامشهورمحدث محمدبن بشار بن عثمان عبدی بصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یتخولهم بالموعظة والعلم کی لاینفروا لاندې وړاندې تیر شوی دی (۴)

② **ابن ابی عدي**:- دا ابوعمرمحمدبن ابراهیم ابن ابی عدی السلمی البصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الغسل باب إذا جامع ثم عاد لاندې وړاندې تیرشوی دی.

③ **سهل بن یوسف**:- دامشهورمحدث سهل بن یوسف الانماطی البصری رحمه الله دي. دَدوی حالات کتاب الجهاد باب من أفاد دابة غیره فی الحرب لاندې وړاندې تیرشوی دی.

④ **سعید**:- دامشهورمحدث سعیدبن ابی عروبه مهران الیشکری دي. دَدوی حالات کتاب الغسل باب إذا جامع ثم عاد لاندې تیرشوی دی

---

(۱) الابواب واتراجم للمحدث محمدزکریا الکاندهلوی رحمه الله ص: ۲۰۴.

(۲) عمدة القاری: ۴۲۸/۱۴.

(۳) اقد سبق تخریج الحدیث فی کتاب الوتر باب القنوت قبل الرکوع وبعده رقم: ۱۰۰۱.

(۴) کشف الباری: ۲۲۱/۳.

⑤ **قتاده** داقتاده بن دعامه بن قتاده بن عزیزسدوسی بصری رحمه الله دي .ددوی حالات کتاب الایمان من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندي وړاندي تیرشوی دی (۱)

⑥ **انس** رضي الله عنه داد رسول الله ﷺ خادم خاص حضرت انس بن مالك خزرجی انصاری رضي الله عنه دي ددوی حالات هم په مذکوره کتاب اوباب کښې تیرشوی دی کشف الباري ۴۰۳/۲.

أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أتاه رعل وذکوان وعصیة وبنولحیان فزعموا أنهم قد أسلموا، واستمدوه علی قومهم واستمدوه. دا دَباب استفاعل نه دي معنی مدد طلب کول حضرت انس رضي الله عنه فرمائی رعل. ذکوان عصیه او بنولحیان دَ قبیلې والاډ حضورپاك په خدمت کښې حاضرشو دَاسلام اظهار ئی اوکړو اودا تاثرئی ورکړو چه هغوی مسلمانان شوی دی اوهغوی دَ حضورپاك نه دَ دښمن قوم خلاف امداد اوغوښتلو چونکه دَ کتاب المغازی په روایت کښې دَ قوم په خانی دَ عدو تصریح دد په دي وجه په ترجمه کښې مونږ دَ قوم تعبیر په دښمن سره کړې دي

قوله فأمدهم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بسبعین من الانصار - حضورپاك اویا کسان انصار دهغوی دَ امداد دپاره ورکړل

بنولحیان - داروایت دَ بئر معونه دَ واقعه متعلق دي او په دي کښې دَ بنولحیان ذکر راغلي دي حافظ دمیاطی رحمه الله دا وهم ګرځولي دي ځکه چه دَ بنولحیان تعلق غزوه رجیع سره دي دَ بئرمعونه ددي سره هیڅ تعلق نشته (۲) مذکوره روایت کتاب المغازی کښې غزوه بئرمعونه لاندي راروان دي ددي متعلق بحثونه به هم هلته په تفصیل سره راځی (۳)

ترجمة الباب سره دَحدیث باب مناسبت - په روایت کښې **واستمدوه علی قومهم فامدهم النبی صلی الله تعالی علیه وسلم** یعنی رعل اوذکوان وغیره قبیلې خلقو رسول الله ﷺ ته درخواست اوکړوچه زمونږ دَ دښمن په مقابله کښې زمونږ امداد اوکړه نوحضورپاك دَهغوی دَامداد دپاره او یاکسان انصار ورکړه امام بخاری رحمه الله په دي سره ترجمة الباب ثابت کړي دي

باب - ۱۸۱ من غلب العدو فاقام علی عرصتهم ثلاثا

دَ ترجمة الباب مقصد - دي باب نه امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه دَ غلبه موندلونه پس دَ دښمن په علاقه یا دَ جنګ په میدان کښې تردریو ورځوپورې حصاریدل دَسنت نه ثابت دی خو په ترجمة الباب کښې دَامام بخاری رحمه الله دَ صنیع نه معلومیږی چه دَدښمن په علاقه یا دَ جنګ میدان کښې دري ورځې قیام کول ضابطه نه ده بلکه دَامام په رائې باندي موقوف ده

---

۱) کشف الباری:۴۰۳/۲.
۲) عمدة القاری:۴۲۹/۱۴. وفتح الباری:۲۲۲/۶ وتحفة الباری: ۵۱۸/۳..
۳) کشف الباری:ص:۲۶۱ کتاب المغازی باب غزوة بیرمعونة.

احدیث ۲۹۰۰[۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ ذَكَرَ لَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ - رضی الله عنهما - عَنِ النَّبِيِّ - صلی الله علیه وسلم - أَنَّهُ كَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ.

رجال الحدیث

① **محمدبن عبدالرحیم** - دا ابویحیی محمدبن عبدالرحیم بن ابی زهیر بغدادی رحمه الله دی د صاعقه په لقب سره مشهوردی دَدوی حالات کتاب الوضوء باب غسل الوجه لاندې وړاندې تیرشوی دی

② **روح بن عبادة** - دا ابومحمد روح بن عباده بن العلاء بن حسان بن عمرو بن مرثد قیسی بصری رحمه الله دی دَ دوی حالات کتاب الایمان باب اتباع الجنائز من الایمان لاندې تیرشوی دی[۲]

③ **سعید** - دَدوی حواله باب العون بالمدر لاندې تیره شوې ده

④ **قتاده** - دا قتاده بن دعامه بن قتاده بن عزیز سدوسی بصری رحمه الله دی دَدوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیرشوی دی[۳]

⑤ **انس بن مالک** رضی الله عنه - دَدوی حالات هم دَدې نه وړاندې باب لاندې تیرشوی دی

⑥ **ابوطلحه** رضی الله عنه - دا دَ حضرت انس بن مالک رضی الله عنه میرنې پلار حضرت زیدبن سهیل بن الاسود بن حرام البخاری المدنی دی په ابوطلحه باندې مشهوردی. دَدوی حالات کتاب الوضوء باب الماء الذی یغسل به شعرالانسان کښې تیرشوی دی.

قوله: ذکرلنا أنس عن أبي طلحة رضی الله عنهما - امام قتاده رحمه الله فرمائی دا روایت مونږ ته حضرت انس بن مالک رضی الله عنه دَ ابوطلحة رضی الله عنه نه بیان کړې دی. حافظ حجر رحمه الله لیکلی دی ورواه ثابت عن أنس بغیرذکرأبي طلحة. یعنی دا روایت ثابت عن انس په طریق سره هم مروی دی خو په دې کښې دحضرت ابوطلحه رضی الله عنه په مینځ کښې واسطه نشته.[۴]

قوله: أنه کان إذا ظهرعلی قوم أقام بالعرصة ثلاث لیال - رسول کریم صلی الله علیه وسلم چه به کله په یودښمن قوم باندې غالب راتلو نو په میدان جنګ کښې به نی دری ورځې قیام کولو العرضة په عین اوصاد باندې فتحه او راء سکون سره دَدې جمع عرصات راځی عرصه ارت او

---

[۱] رواه ایضًا (۵۶۶/۲) فی کتاب المغازی باب قتل أبی جهل رقم:۳۹۷۶ وعند أبی داؤد فی سننه: ۱۱/۲ فی کتاب الجهاد باب فی الامام یقیم عندالظهور علی العدو یعرضتهم رقم:۲۶۹۵ وعند الترمذی فی جامعه (۲۸۳/۱) فی أبواب السیر باب فی البیات والغارات رقم:۱۵۵۱.

[۲] کشف الباری:۵۱۸/۲.

[۳] کشف الباری:۳/۲.

[۴] فتح الباری:۲ ۲۲۳.

کولاؤ خانی ته ونیلې شی د کوم خلورو وارو طرفونه چه څه آبادی نه وی

قال ابن الاثیر: هی کل موضع واسع لابناء فیه (۱)، وقال الثعالبی: کل بقعة لابناء فیها فهی عرصة (۲)، وقال اللعینی وابن حجر رحمهم الله هی البقعة الواسعة بغیر بناء من دار وغیرها (۳)

د دریوورخودقیام حکمت - شارحینو دڅو مختلف توجیهات کړی دی ① علامه مهلب رحمه الله فرمائی دحضورپاك دا قیام به د آرام اوملانیغولودپاره وو مسافرهم په دریوورخوکښې پوره آرام او راحت حاصلوی په دې وجه به رسول الله ﷺ په دښمن باندې د غلبه موندلونه پس په جنګ سره حاصلیدونکې بدنی سترې والې لرې کولودپاره په میدان جنګ کښې درې ورځې حصاریدو البته په دې سنت باندې عمل کول هغه وخت صحیح دی چه ددښمن د طرف نه د حمله او یلغار خطره نه وی والله اعلم

چنانچه علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی کان هذا منه والله اعلم. لیریح الظهر والانفس، هذا إذا کان فی أمن عدو وطارق، وإنما قصد إلی ثلاث. والله اعلم. لانه أکثر ما یریح المسافر (۴)

② علامه ابن جوزی رحمه الله فرمائی إنما کان یقیم لیظهر تاثیر الغلبة وتنفیذ الاحکام (۵) یعنی د رسول اکرم ﷺ غرض په دې قیام سره د قوت غلبه اظهار او د اسلام د احکامونفاذ مقصودوو

③ علامه ابن المنیر رحمه الله یود عجیبه توجیه کړې ده هغه فرمائی چه په دې سره دالله تعالی د ذکر اوشعائراسلام ترویج او اشاعت د وجه د ګناه دککړې زمکې ضیافت مقصودوو لکه چه دهغوی قیام د ضیافت په حکم کښې وو چونکه ضیافت درې ورځې وی په دې مناسبت سره رسول الله ﷺ قیام هم د دښمن په علاقه کښې درې ورځې وو

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی قال ابن المنیر: یحتمل أن یکون المراد أن تقع ضیافة الارض التی وقعت فیها المعاصی بایقاع الطاعة بذکر الله وشعائر اسلام وإذا کان ذلك فی حکم الضیافة ناسب أن یقیم علیها ثلاثا، لان الضیافة ثلاثا. (۶)

ترجمة الباب سره مناسبت - په حدیث باب کښې دی أنه کان إذا ظهر علی قوم أقام بالعرصة ثلاث لیال ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښکاره دې

تَابَعَهُ مُعَاذٌ وَعَبْدُ الأَعْلَى حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ عَنِ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم -. [۳۷۵۷]

---

۱) النهایة لابن الاثیر: ۲۰۸/۳.
۲) فقه اللغة للثعالبی.
۳) عمدة القاری: ۴۳۰/۱۴ وفتح الباری: ۲۲۳/۶.
۴) شرح ابن بطال ۲۲۶/۵ وفتح الباری: ۲۲۳/۶ والابواب والتراجم ص: ۲۰۴.
۵) عمدة القاری: ۴۳۰/۱۴ وفتح الباری: ۲۲۳/۶ والابواب والتراجم ص: ۲۰۴.
۶) فتح الباری: ۲۲۳/۶ والابواب والتراجم ص ۲۰۴.

امام بخاری رحمه الله فرمانی چه د قتاده نه معاذ او عبدالاعلی هم د روایت باب متابعت کړي دي د معاذ عنبری متابعت اصحاب سنن ثلاثه موصولاً کړي دي په کوم کښې چه حضورپاک ارشاد دي احب أن يقيم بالعرصة ثلاثة [۱] د عبدالاعلی السامی رحمه الله متابعت ابوبکربن ابي شيبه رحمه الله موصولاً نقل کړي دي امام مسلم رحمه الله ددي دواړو متابعاتو تخريج د يوسف بن حماد په طريق باندې کړي دي بل اسماعيلی مستخرج کښې دا دواړه متابعاتوعن أبي يعلى عن أبي بكر بن أبي شيبه په طريق باندې موصولاً ذکر کړی دی [۲]

باب-۱۸۲ من قسم الغنيمة في غزوه وسفره

د ترجمة الباب مقصد -مسئله داده چه آيا په دارالحرب کښې دننه د مال غنيمت تقسيم جائزدي که نه؟ د جمهورو په نيز جائزدي او احناف وائی جائزنه دي حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددي ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله د جمهورو فقهاؤ تائيدکولوسره په احنافو باندې ردکړي دي [۳] ليکن علامه عينی په حافظ ابن حجر رحمه الله باندې ردکولوسره فرمائيلی دی چه احاديث باب خو پخپله داحنافودپاره حجت دي اودي نه هډو د جمهورو مذهب نه ثابتيږی په دي وجه دا وئيل ټيک نه دی چه دلته امام بخاری رحمه الله د جمهورفقهاؤ تائيدکولوسره په احنافو ردکړي دي. [۴]

وَقَالَ رَافِعٌ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- بِذِي الْحُلَيْفَةِ، فَأَصَبْنَا غَنَمًا وَإِبِلاً، فَعَدَلَ عَشَرَةً مِنَ الْغَنَمِ بِبَعِيرٍ. [ر: ۲۳۶]

رجال الحديث

① **رافع**:- دا رافع بن خديج بن عدی الاوسی رضي الله عنه دي. د ده حالات کتاب مواقيت الصلوة باب وقت المغرب لاندې تيرشوی دی. حضرت رافع خديج رضي الله عنه فرمائی چه په ذوالحليفه کښې مونږ رسول اکرم صلى الله عليه وسلم سره وو. دغنيمت په مال کښې مونږ ته اوښان اوچيلئی ملاؤشوي. دغنيمت د مال د تقسيم په وخت حضورپاک لس چيلئی د يو اوښ برابر اوګرځولي

دتعليق تخريج:- امام بخاری رحمه الله په کتاب الشرکة، باب قسمة الغنيمة [۵] او باب من عدل عشرة من الغنم بجورفی القسم [۶] لاندې دا تعليق په تفصيل سره موصولاً نقل کړي دي. دلته د باب مناسبت

---

[۱] سنن الدارمي رحمه الله:۲۱/۲کتاب السير باب ان النبی صلى الله تعالى عليه وسلم إذا ظهرعلى قوم أقام على عرصتهم ثلاثا رقم:۲۴۵۹وسنن أبي داؤد ۱۱۱/۲کتاب الجهاد باب في الامام يقيم عندالظهور على العدو بعرصتهم رقم:۲۶۹۵ وسنن الترمذی:۲۸۲/۱ کتاب السيرباب في البيات والغارات رقم:۱۵۵۱.

[۲] تغليق التعليق:۴۶۰/۳.

[۳] فتح الباری للحافظ:۲۲۳/۶.

[۴] عمدة القاری:۴۳۰/۱۴.

[۵] صحيح بخاری: ۳۳۸/۱رقم:۲۴۸۸.

[۶] صحيح بخاری: ۳۳۴۱/۱(رقم:۲۵۰)

سره امام بخاری رحمه الله دذې یوجز نقل کړې دي [۱]

دغه شان کتاب الجهاد کښې باب مایکره من ذبح الابل والغنم فی المغانم لاندې کتاب الذبائح والصید کښې باب التسمیة علی الذبیحة ومن ترک متعمدا او باب إذا أصاب قوم غنیمة لاندې هم امام بخاری رحمه الله مذکوره تعلیق موصولاً نقل کړې دي [۲]

ددې تعلیق مقصد - که د حافظ ابن حجر رحمه الله ددې رائې اعتبار اوکړې شی چه ترجمة الباب سره امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائید کولوسره په احنافوباندې ردکړې دي نوبیا په دې تعلیق سره د امام بخاری رحمه الله دامقصد ثابتول دی چه ذوالحلیفه چرته چه رسول الله ﷺ دغنیمت مال تقسیم کړې وو دارالحرب وو چونکه حضورپاک په دارالحرب کښې قیام کښې مال غنیمت تقسیم کړې په دې وجه دا تعلیق دامام بخاری رحمه الله په نیز په دارالحرب کښې دننه د غنائم د تقسیم په جواز باندې صریح دلیل او د جمهورمؤیدوی اودامام بخاری رحمه الله مقصدهم دغه ثابت کول دی

اوکه چرې دعلامه عینی رحمه الله د رائې اعتبار اوکړې شی نو بیاخوبنکاره خبره ده چه دې تعلیق نه دامام بخاری رحمه الله مقصد د احنافو مذهب ثابتول دی چه ذوالحلیفه کښې چرته رسول الله ﷺ مال غنیمت تقسیم کړې دارالاسلام وو نه چه دارالحرب لکه چه داحنافود فقهاؤ رائې ده

ترجمة الباب سره مطابقت - په تعلیق کښې دی کنا مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بذی الحلیفة فاصبنا غنما وإبلا فعدل عشرة من الغنم ببعیر نوترجمة الباب سره ددې مناسبت بالکل واضح دې حافظ ابن حجر رحمه الله چه د ترجمة الباب کوم مقصد بیان کړې دي که دهغې اعتبار اوکړې شی نو بیا هم ترجمه سره د تعلیق مناسبت بنکاره دي. اوکه د علامه عینی رحمه الله د رائې اعتبار اوکړې شی نوبیاهم ترجمه سره مناسبت صفادي.

احدیث ۲۹۰۱] [۳] حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا أَخْبَرَهُ قَالَ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- مِنَ الْجِعْرَانَةِ، حَيْثُ قَسَمَ غَنَائِمَ حُنَيْنٍ. [ر: ۱۶۸۷]

رجال الحدیث

① **هدبه بن خالد** - دا ابوخالد هدبه بن خالد بصری رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الصلوة باب فضل صلوة الفجر لاندې تیرشوی دی.

② **همام** - داهمام بن یحیی بن دینار دي د دوی حالات کتاب الوضوء باب ترک النبی صلی الله تعالی علیه وسلم والناس الاعراب حتی فرغ من بوله فی المسجد لاندې تیرشوی دی

---

[۱] عمدة القاری: ۱۴/۴۳۰ - ۴۳۱.

[۲] صحیح البخاری کتاب الجهاد: ۱/۳۳۲ رقم: ۳۰۷۵ وفی الذبائح: ۲/۸۲۶ رقم: ۵۴۹۸ وأیضاً: ۲/۸۳۱ رقم: ۵۵۴۳ وتغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر رحمه الله ۳/۴۶۱.

[۳] قد سبق تخریج الحدیث فی کتاب العمرة باب النزول بذی طوی قبل أن یدخل مکة رقم: ۱۷۷۸.

③ **قتاده** - تیرشوی باب لاندې د دې حواله تیره شوې ده

④ **انس** رضی الله عنه - دَدوی حواله هم په تیرشوی باب کښې تیره شوې ده

قوله قال اعتمر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم من الجعرانة حیث قسم غنائم حنین حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ احرام په جعرانه کښې اوترلو کوم خائی چه ئی د غزوه حنین مال غنیمت تقسیم کړې وو دا روایت هم په دې سند سره کتاب العمرة باب النزول بذی طوی قبل أن یدخل مکة لاندې تفصیلاً تیرشوې دې [1]، امام بخاری رحمه الله دلته ترجمة الباب مناسبت سره دَدې یوجزنقل کړې دې

ترجمة الباب سره مناسبت - ترجمة الباب سره دَمذکوره روایت مناسبت بالکل واضحه دې دَ باب دَ تعلیق لاندې حافظ ابن حجر اوعلامه عینی رحمهم الله رانې مخې ته کولوسره ترجمة الباب سره دَمذکوره تعلیق مناسبت سره متعلق کوم تفصیل شاته تیرشو هغه دلته هم په خیال کښې اوساتئی

دارالحرب کښې دَمال غنیمت دَتقسیم مسئله - په دارالحرب کښې دننه دَمجاهدینو دَپاره دَ مال غنیمت تقسیم جائزدې که نه؟ په دې مسئله کښې دَ جمهور فقهاؤ اواحنافو اختلاف دې

دَ جمهورفقهاؤ مسلک - امام مالك امام اوزاعی امام شافعی ابن منذر او ابوثورر حمهم الله په نیزپه دارالحرب کښې دَ غنیمت دَمال تقسیم جائزدې [2]

دَاحنافو مسلک - دَ فقهاء احناف رحمهم الله په نیز په دارالحرب کښې دَغنائم تقسیم په هیڅ صورت جائزنه دې صاحب بدائع الصنائع علامه کاسانی رحمه الله لیکلی دی چه تقسیم په دوه قسمه دې تقسیم دحمل اونقل او بل تقسیم دَ ملك

① دَتقسیم حمل اونقل مطلب دادې که چرې مال غنیمت دارالاسلام ته منتقل کولودَپاره دَ مجاهدین اسلام سره دَ سورلئی انتظام نه وی نو امیر جیش مالك جوړولونه بغیر دَ لښکر ټول غانمینوته دَهغوی مقررحصې ورکړی دارالاسلام ته په رسیدوباندې دغه حصې واپس واخلی او دَملکیت په توګه دې تقسیم کړی دا صورت دَاحنافو په نیز بالکل جائزدې ځکه چه په دې صورت کښې دارالحرب کښې چه کوم تقسیم شوې هغه دَ ملکیت تقسیم نه وو بلکه تقسیم حمل ونقل یعنی خپل مقام ته دَ رسولوتقسیم وو [3]

② دَتقسیم ملکیت مفهوم بالکل واضحه دې چه په دارالحرب کښې دننه مال غنیمت دَغانمینو ملکیت اوګرځولې شی او تقسیم کړې شی دې ته تقسیم ملکیت وئیلې شی اودا صورت دَ احنافو دَ فقهاؤ په نیز جائزنه دې [4]

دَ جمهورفقهاؤ دلائل اودَهغې رد - ① دَ جمهوروړومبې دلیل دادې چه په دارالحرب کښې

---

[1]) حواله بالا.

[2]) المجموع شرح لمهذب للامام النووی رحمه الله ١٤٨/٢١ والمغنی لابن قدامة رحمه الله ١٠/٤٥٨.

[3]) بدائع الصنائع:٤٨٨/٩ – ٤٨٩ وردالمختار مع الدرالمختار: ٦/٢٢٤ – ٢٢٥.

[4]) بدائع الصنائع:٤٨٨/٩ – ٤٨٩ وردالمختار مع الدرالمختار: ٦/٢٢٤ – ٢٢٥.

دَاهل اسلام غلبه اواستیلاء سره ملکیت ثابتیږی په دې وجه په دارالحرب کښې دمال غنیمت تقسیم جائزدې اوددې تقسیم حیثیت به بعینه هم هغه وی کوم حیثیت چه دَ غنائم په دارالاسلام کښې وی (۱)

علامه ظفر عثمانی رحمه الله ددې دلیل داجواب ورکړې دې چه دارالحرب طرف ته دوباره غلبه اودَ یلغار امکان بهرحال موجود وی ددې دپاره اهل اسلام هلته من وجه غالب هم وی او مغلوب هم لهذا په غنائم باندې داهل اسلام ملکیت په دارالحرب کښې پوره نه وی خکه چه صرف په غلبه او استیلاء باندې ملکیت تام کیږی نه اتمام ملکیت دَ پاره دارالحرب دارالاسلام جوړول دَ غلبه اواستیلاء مکمل استحکام ضروری دې (۲)

② دَ جمهورو دویم استدلال دَ ترجمة الباب دَ پاره مبنی معلق روایت نه دې دَ حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه په دې تعلیق کښې تصریح ده چه رسول الله ﷺ په ذوالحلیفه کښې مال غنیمت تقسیم کړې وو دجمهورو په نیزذوالحلیفه دارالحرب دې لهذادَدې تعلیق نه استدلال کولو سره جمهوروائی چه په دارالحرب کښې دَ مال غنیمت تقسیم جائزدې خوحقیقت دادې چه دا روایت پخپله د جمهوروخلاف دَ احنافودَپاره مستدل دې علامه عینی رحمه الله په عمدة القاری کښې تحریرفرمائی چه په دې معلق روایت کښې خو په دارالحرب کښې دَمال غنیمت دَ تقسم قطعی توګه باندې څه ذکرنشته خکه چه ذوالحلیفه هغه وخت په دارالاسلام کښې شامل وه ددې حیثیت دَ دارالحرب نه وو (۳)

③ دَ جمهورفقهاؤ دریم استدلال دَ ترجمة الباب دویم اوآخری روایت نه دې أن انسارضی الله عنه قال: اعتمرالنبی صلی الله علیه وسلم من الجعرانة حیث قسم غنائم حنین. حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ دَعمرې احرام دَ جعرانه نه تړلې وو چرته چه حضورپاك دَ حنین دَ مال غنیمت تقسیم کړې وو ددې روایت نه استدلال کولوسره جمهور وائی چه جعرانه دارالحرب وو په کوم کښې چه دَ رسول الله ﷺ مال غنیمت تقسیم کول په دارالحرب کښې دَمال غنیمت دَ تقسیم په جواز باندې صریح دلیل دې لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائی چه جعرانه دارالاسلام وو دې ته دارالحرب وئیل صحیح نه دی په دې وجه داروایت هم په حقیقت کښې دَ احنافو دلیل دې (۴) هم ددې استدلال یوجواب امام سرخسی رحمه الله په مبسوط کښې داورکړې دې چه محمدبن اسحاق اوکلبی په روایت کښې دی أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم قسم غنائم حنین بعد منصرفه من الطائف بالجعرانه. یعنی دَ طائف نه په واپس راتلورسول الله ﷺ دَ حنین مال غنیمت جعرانه کښې تقسیم کړو.

ددې مطلب دادې چه رسول الله ﷺ دَ حنین مال غنیمت (لکه چه دَ ترجمة باب مذکوره روایت

---

(۱) المغنی لابن قدامة: ۱۰/۴۵۸ – ۴۵۹ والجموع شرح مهذب ۱۴۸/۲۱.

(۲) إعلاء السنن: ۱۲/۱۴.

(۳) عمدة القاری: ۴۳۱/۱۴.

(۴) عمدة القاری: ۴۳۱/۱۴.

کښې تصریح ده، مؤخر کولوسره جعرانه ته راغلو تقسیم نی کړو جعرانه هغه وخت دارالاسلام یعنی مکه مکرمه کښې شامل وه غزوه حنین دفتح مکه نه پس پیښه شوې په دې وجه د مکه مکرمې دارالاسلام کیدل بدیهی دی

امام سرخسی رحمه الله فرمانی چه دا روایت په حقیقت کښې په دې خبره باندې دلالت کوی چه دارالحرب کښې دمال غنیمت تقسیم جائزنه دي دغزوه حنین نه ملاؤشوې مال غنیمت مؤخر کولوسره جعرانه ته راتلل اوتقسیم کول ددې واضح دلیل دي (۱)

⑤ د جمهورو فقهاؤ یواستدلال داهم دي چه رسول الله ﷺ غزوه بنو مصطلق غزوه هوازن او غزوه خیبرکښې کله چه د دې مقاماتوحیثیت د دارالحرب ووماال غنیمت تقسیم کړې وو ترکومې چه د غزوه بنومصطلق او غزوه خیبرتعلق دي نوددې جواب دادي چه بنومصطلق او خیبر رسول الله ﷺ فتح کولوسره دارالاسلام جوړکړې وو اوهلته داسلام د پوره احکامو نفاذ په عمل کښې راغلې وو په دې وجه بنومصطلق او خیبر کښې د غنائم دتقسیم حیثیت به بعینه هم داسې وی لکه چه په یو اسلامی ریاست کښې د مال غنیمت تقسیم کیږی (۲)

اوترکومې چه د هوازن تعلق دي نوحافظ ابن حجر رحمه الله تلخیص الخبیر کښې تصریح کړې ده چه رسول الله ﷺ د هوازن مال غنیمت جعرانه ته د راتلونه پس تقسیم کړې وو ددې نه د جمهورو استدلال کول صحیح نه دی بلکه دا خو پخپله داحنافو مستدل دي چه جعرانه دارالاسلام په حدود کښې واقع وه (۳) لکه څنګه چه اول هم مونږ ددې تفصیل خودلې دي.

⑤ د جمهورو فقهاؤ نه امام شافعی رحمه الله استدلال کړې دي چه رسول الله ﷺ د بدرمال غنیمت سیر نوم مقام کښې تقسیم کړې وو بدر هغه وخت دارالحرب وو او سیر هم دغلته واقع وو امام سرخسی رحمه الله صاحب بدائع الصنائع علامه کاسانی رحمه الله ددې استدلال داجواب ورکړې دي چه یوخو سیر په حدودبدرکښې شامل کول صحیح نه دی اودویم دا چه رسول الله ﷺ غنائم بدر په سیرکښې نه وو تقسیم کړې بلکه د صحیح اومشهورقول مطابق ئی په مدینه منوره کښې تقسیم کړې وو اوښکاره خبره ده چه مدینه دارالاسلام وو (۴)

حقیقت دادي چه دکومو روایاتونه جمهورو استدلال کړې دي هغه پخپله دهغوی د پاره داحنافو حجت دي په دې کښې یو روایت هم په دارالحرب کښې دننه د مال غنیمت د تقسیم په جائزکیدو باندې دلالت نه کوی امام سرخسی رحمه الله دحضرت مکحول رحمه الله یوروایت نقل کړې دي ماقسم رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم الغنائم إلافي دارالاسلام (۵) یعنی رسول الله ﷺ همیشه په دارالاسلام کښې د غنائم تقسیم فرمائیلې یوروایت هغوی د ابن عباس رضی الله عنهما نقل کړې دي په کوم کښې چه دی أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم قسم غنائم بدر بعد

---

۱) المبسوط للامام السرخسی رحمه الله ۱۶/۵.

۲) إعلاء السنن للعلامة ظفر أحمد عثمانی: ۱۱۳/۱۲.

۳) إعلاء السنن للعلامة ظفر أحمد عثمانی: ۱۱۳/۱۲.

۴) المبسوط للامام السرخسی رحمه الله ۱۵/۵ وبدائع الصنائع للعلامة الکاسانی رحمه الله ۴۹۱/۹.

۵) المبسوط للامام السرخسی رحمه الله ۵/۱۵ وبدائع الصنائع للعلامة الکاسانی رحمه الله ۴۹۱/۹.

ماقدم المدینة د بدر غنائم رسول الله ﷺ په مدینه منوره کښې تقسیم کړی وو امام سرخسی رحمه الله مبسوط کښې فرمائی چه دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما منشاء په حقیقت کښې ددې روایت نه دا ثابت کول دی چه دامیرجیش دپاره جائزنه دی چه دارالحرب کښې دننه مال غنیمت تقسیم کړی (۱)

دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما ددې روایت نه ثابته شوه چه غنائم بدر حضورپاك مدینې منورې ته د راتلونه پس تقسیم کړی وو په دې سره دامام شافعی رحمه الله داستدلال تردید کیږی په کوم کښې چه هغوی فرمانیلی غنائم بدر حضورپاك په سیر کښې تقسیم کړې وو

ترجمة البا ـ سره دحدیث باب مناسبت ـ حدیث باب دې اعتمر النبي صلی الله تعالی علیه وسلم من الجعرانة حیث قسم غنائم حنین د ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصد څه دې حافظ صاحب اوعلامه عینی رحمه الله ددواړو حضراتو راني تشریح وړاندې تیره شوې ده که ددوی مختلف آراء ستاسو په ذهن کښې وی نوددواړو راویانو په وړاندې ترجمة الباب سره دمذکوره حدیث مناسبت بالکل واضح دې

باب ـ ۱۸۳ إذا غنم المشرکون مال المسلم ثم وجده المسلم

د ترجمة الباب مقصد ـ په دې باب سره حضرت امام بخاری رحمه الله د یواختلافی مسئلې طرف ته اشاره فرمائیلې ده. که حربیانو په دارالاسلام باندې حمله کولوسره د مسلمانانو مال غنیمت اوکنړلو او په خپل تصرف کښې راوستلو بیا مسلمانانو په هغوی باندې حمله اوکړه اوهغه مال ئی دوباره حاصل کړو نوهرسړې به حسب سابق د خپل متعین مال مالك وی یابه هغه مال مال غنیمت په حکم کښې وی اود عامو غنائمو په شان به تقسیم کیږی؟

علامه عینی رحمه الله دامام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې د إذا جواب نه دې ذکر کړې لکه چه ددې نه زیربحث مسئله کښې د اختلاف مذاهب طرف ته اشاره ده (۲)

[حدیث ۲۹۰۲/ ۲۹۰۴] قَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ -رضی الله عنهما- قَالَ ذَهَبَ فَرَسٌ لَهُ، فَأَخَذَهُ الْعَدُوُّ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ فَرُدَّ عَلَيْهِ فِي زَمَنِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، وَأَبَقَ عَبْدٌ لَهُ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِمُ الْمُسْلِمُونَ، فَرَدَّهُ عَلَيْهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ بَعْدَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم-.

رجال الحدیث

① **ابن نمیر** ـ دا عبدالله بن نمیر الهمدانی الکوفی رحمه الله دي. ددوی حالات کتاب التیمم باب إذا لم یجدماء ولاترابا لاندې مخکې تیرشوی دی

② **عبیدالله** داعبیدالله بن عمربن حفص بن عاصم بن عمربن الخطاب القرشی العدوی رحمه الله دي

---

(۱) المبسوط للسرخسی رحمه الله ۱۱۵/۵.

(۲) عمدة القاری: ۳/۱۵.

د دوی حالات کتاب الوترباب لیجعل آخر صلاته وترا لاندې تیرشوی دی

④ **نافع** - دا د حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه آزاد کړي شوي غلام ابوعبدالله نافع المدنی رحمه الله دي د دوی حالات کتاب العلم باب من أجاب السائل باکثر مما سال لاندې تیرشوی دی

④ **ابن عمر** رضی الله عنهما - دا مشهورصحابی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دي د دوی حالات کتاب الایمان باب بني الاسلام علی خمس لاندې تیرشوی دی (۱)

قوله: ذهب فرس له فأخذه العدو - د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما یواس اوتختیدو نوهغه دښمن اونیولو حافظ ابن حجر رحمه الله او عینی رحمه الله فرمائی چه د کشمیهنی په روایت کښې لفظ ذهب په ځائی مذکرد ذهبت صیغه مؤنث سره او لفظ فاخذه کښې د ضمیرمذکرپه ځائی هاضمیرد مؤنث ضبط شوي دي. د دي وجه داده چه فرس اسم جنس دي مذکر اومؤنث دواړه شان استعمالیږی (۲) په دواړو نسخوکښې هیڅ تعارض نشته په یوروایت کښې د تذکیر اعتباراوکړي شو او بل کښې د تانیث.

قوله: فظهر علیه المسلمون فردعلیه فی زمن رسول الله صلی الله علیه وسلم - مطلب داچه مسلمان په دښمن باندې غالب راشی نوهغه اس د رسول الله ﷺ په مبارکه زمانه کښې ابن عمر رضی الله عنهما ته واپس کړي شو.

قوله: وأبق عبد له فلحق بالروم، فظهر علیهم المسلمون، فرده علیه خالدبن ولید بعدالنبی صلی الله تعالی علیه وسلم - یعنی دغه شان د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما یوغلام اوتختیدو په روم کښې پناه واخسته کله چه مسلمانانو په روم باندې حمله اوکړه نوحضرت خالدبن ولید رضی الله عنه غلام هغوی ته حواله کړو. د رسول الله ﷺ د زمانې مبارکې نه پس واقعه ده.

د مذکوره تعلیق تخریج - دا تعلیق امام ابوداؤد رحمه الله کتاب الجهاد باب فی المال یصیبه العدو من المسلمین ثم یدرکه صاحبه فی الغنیمة لاندې او ابن ماجه رحمه الله کتاب الجهاد باب ما أحرز العدو ثم ظهر علیه المسلمون لاندې موصولاً روایت کړي دي. (۳) حافظ ابو نعیم رحمه الله هم المستخرج علی البخاری کښې دا تعلیق عن محمد بن علی بن حبیش عن القاسم بن زکریا بن زهیربن سلام النسائی عن ابن نمیر په طریق سره موصولاً روایت کړي دي. (۴)

---

۱) کشف الباری: ۱/۶۳۷ – ۶۳۸.

۲) فتح الباری: ۶/۲۲۴ وعمدة القاری: ۳/۱۵.

۳) سنن أبی داؤد: ۲/۱۲ وسنن ابن ماجه: ص: ۲۰۴ کتاب الجهاد باب ماأحرز العدو ثم ظهر علیه المسلمون.

۴) تغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر: ۳/۴۶۲.

حدیث ۲۹۰۳ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ أَنَّ عَبْدًا لِابْنِ عُمَرَ أَبَقَ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، فَرَدَّهُ عَلَى عَبْدِ اللّٰهِ، وَأَنَّ فَرَسًا لِابْنِ عُمَرَ عَارَ فَلَحِقَ بِالرُّومِ، فَظَهَرَ عَلَيْهِ فَرَدُّوهُ عَلَى عَبْدِ اللّٰهِ.

رجال الحديث

① **محمدبشار** - دامشهورمحدث محمدبن بشار بن عثمان عبدی بصری رحمه الله دي ددوی حالات کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یتخولهم بالموعظة والعلم کی لاینفروا لاندي په تفصیل سره تیرشوی دی (۱)

② **یحیی** - دامشهورامام حدیث یحیی بن سعیدبن فروخ القطان تمیمی دي ددوی حالات کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندي تیرشوی دی (۲) دعبیدالله اونافع رحمهم الله حواله د روایت په رومبی سند کښي تیره شوې ده

قوله أن عبدًا لابن عمر أبق..... - دادترجمة الباب دَرومبی روایت دویم طریق دي په دي کښي دی چه د ابن عمر رضی الله عنهما یوغلام اوتختیدو او روم ته لاړو حضرت خالدبن ولید رضی الله عنه راونیولو او عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ته ئی واپس کړو او هم دغه شان د ابن عمر رضی الله عنهما یواس اوتختیدو او روم کښي داخل شو حضرت خالدبن ولید رضی الله عنه راونیولو او اهل اسلام دغه ابن عمر رضی الله عنهما ته واپس کړو.

قوله فردوه علی عبدالله - د صحیح بخاری په دویمه نسخه کښي د جمع د صیغه په ځائی فرده مفرد واردشوي دي (۳) که چرې د جمع صیغه وی لکه چه په مذکوره روایت کښي ده نودهغې ترجمه به شی مسلمانانو هغه حضرت عبدالله ابن عمر رضی الله عنهما ته واپس کړو که دمنفردصیغه وی نوبیاخوښکاره خبره ده فرده کښي ضمیر فاعل حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه طرف ته راګرځی.

قوله قال أبوعبدالله: عار مشتق من العیر، وهوحمار وحش، أی هرب - ابوعبدالله د امام بخاری رحمه الله کنیت دي دلته امام بخاری رحمه الله د لفظ عار تفسیر کړي دي چه دا دعیرنه مشتق دي اوعیرحمار وحشی ته وائی د عار معنی امام بخاری رحمه الله عاه الفرس: انفلت وذهب ههنا وههنا (۴) اس وران شو او په مستنی کښي اخواديخوا اوتختیدو هم دغه معنی امام

---

۱) کشف الباری: ۳/۲۵۸ - ۲۶۱.
۲) کشف الباری: ۲/۲، ۳.
۳) تحفة الباری بشرح صحیح البخاری لشیخ الاسلام زکریابن محمدالانصاری: ۳/۵۲۰.
۴) مختارالصحاح للامام محمد بن أبی بکر الرازی. ص: ۵۶۲.

خلیل هم کړي ده [۱] شیخ الاسلام زکریا بن محمد انصاری رحمه الله فرمانی چه د صحیح بخاری په یوه نسخه کښې دامام بخاری رحمه الله دا تفسیری قول ساقط دي

احدیث ۲۹۰۴ [۲] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ -رضی الله عنهما أَنَّهُ كَانَ عَلَى فَرَسٍ يَوْمَ لَقِيَ الْمُسْلِمُونَ، وَأَمِيرُ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَئِذٍ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، بَعَثَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَأَخَذَهُ الْعَدُوُّ، فَلَمَّا هُزِمَ الْعَدُوُّ رَدَّ خَالِدٌ فَرَسَهُ.

رجال الحدیث

① **احمدبن یونس** - دا ابوعبدالله احمدبن یونس بن عبدالله بن قیس تمیمی یربوعی کوفی رحمه الله دي د دوی حالات کتاب الایمان باب من قال ان الایمان هوالعمل لاندي تیرشوی دی [۳]

② **زهیر** - دا زهیربن معاویه بن خدیج بن الرحیل بن زهیر بن خیثمه جعفی کوفی رحمه الله دي د دوی حالات کتاب الایمان باب الصلوة من الایمان لاندي تیرشوی دی [۴]

③ **موسی بن عقبه** - داصاحب المغازی موسی بن عقبه الاسدی المدنی رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء لاندي تیرشوی دی

④ **عن نافع عن ابن عمر** رضی الله عنهما - د ترجمة الباب دروسبې روایت لاندي ددواړو راویانو حواله تیره شوې ده

قوله أنه كان على فرس يوم لقي المسلمون، وأميرالمسلمين يومئذ خالدبن الوليد بعثه أبوبكر، فأخذه العدو، فلما هزم العدو رد خالد فرسه - په کومه ورځ چه مسلمانان (د جنګ دپاره) کفارو سره مقابله شو ابن عمر رضی الله عنهما په اس باندي سوروو په هغه ورځ د مسلمانانو امیرخالدبن ولید رضی الله عنه وو هغه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه (د اسلامی لښکر) امیرجوړ کړي لیکلي وو (د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما) اس دښمن اونیولو کله چه دښمن شاته شو نوخالد (ابن ولید رضی الله عنه) هغه ته د هغه اس واپس کړو.

قوله يوم لقي المسلمون - د صحیح بخاری په دي روایت کښې مفعول محذوف دي حافظ ابونعیم رحمه الله او اسماعیلی رحمه الله چه کوم روایت نقل کړي دي په هغې کښې مفعول ذکردي روایت اسماعیلی رحمه الله عن محمدبن عثمان بن أبي شیبة عن أحمد بن یوسف په طریق او ابونعیم رحمه الله أحمدبن یحیی الحلواني په طریق سره نقل کړي دي په دي کښې دی: یوم لقي

---

[۱]) فتح الباری: ۲۲۵/۶.

[۲]) تحفة الباری: ۵۲۰/۳.

[۳]) د ترجمة الباب روسبې روایت کښې د دې تخریج تیرشوی دي

[۴]) کشف الباری: ۱۵۹/۲.

[۵]) کشف الباری: ۳۶۷/۲. ۳۷۰.

المسلمون طينًا وأسدًا [۱]، یعنی په کومه ورځ چه مسلمانان د جنګ دپاره قبیله طي او اسد سره ملاؤشو د اسماعیلی او ابونعیم هم په دي طریق کښې ابن عمر رضي الله عنهما د اس د دښمن په تحویل کښې راتللو وجه هم ذکرده د روایت الفاظ دادی فاقتحم الفرس بعبدالله بن عمر جرفًا فصرعه وسقط ابن عمر فعار الفرس [۲]، مطلب داچه اس عبدالله بن عمر رضي الله عنهما واخستلو او حرف ته نی توپ کړو اوهغه نی زاؤغورزولو ابن عمر رضي الله عنهما پریوتلواو اس وران شو اوتختیدو

د باب په روایاتوکښې تعارض اوددې تطبیق په روایاتوکښې چه دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما د اس کومه واقعه نقل ده هغه کله پینښه شوې ده؟ په دې سلسله کښې د ترجمة الباب دویم او دریم روایت کښې تعارض دي په رومبی روایت کښې ده د اس واقعه چه د رسول اکرم ﷺ په مبارکه زمانه کښې شوې اود غلام واقعه ددې نه پس هم د دې روایت په دویم طریق کښې دی چه دواړه واقعات د رسول الله ﷺ د زماني مبارکې نه پس سره متعلق دی په دې دویم طریق کښې فرس او عبد دواړوسره متعلق فلحق بالروم الفاظ مروی دی اولکه څنګه چه په دریم روایت کښې دی چه دحضرت خالد بن ولید رضي الله عنه په مشرنی کښې په روم باندې د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه په زمانه کښې شوې په دې وجه چه دویم روایت د دریم روایت په تناظر کښې اوکتلې شی نودې نه هم دغه ثابتیږی چه د فرس او عبد واقعات د رسول اکرم ﷺ د وفات نه پس پینښې شوی دی. او دریم روایت د رومبی روایت سره متعارض دي دا روایت د رومبی روایت برعکس دي په رومبی روایت کښې د فرس واقعه د رسول اکرم ﷺ د زماني بیان کړې شوې ده او په دې کښې د اس د ورانیدو واقعه د ابوبکرصدیق رضي الله عنه دخلافت په زمانه کښې شوې لکه چه تعارض په اصل کښې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د فرس والا واقعې دتاریخ په تعین کښې دي.

علامه قسطلانی رحمه الله د باب رومبي روایت یعنی د ابن نمیر په طریق چه دي ته ترجیح ورکولوسره فرمائی چه ددې طریق متابعت اسماعیل بن زکریا رحمه الله هم کړې دي چه د فرس واقعه د رسول کریم په مبارکه زمانه کښې پینښه شوې [۳]، رومبی روایت ته ترجیح ورکولوسره علامه داؤدی رحمه الله فرمائی چه ددې روایت په سند کښې عبیدالله راوی دنافع نه حدیث روایت کولوکښې په دریم طریق کښې واقع موسی بن عقبه نه اثبت دي [۴]، حافظ ابن عبدالبر رحمه الله هم ددې تصویب کړې دي [۵].

امام ابن ماجه رحمه الله کتاب الجهاد باب ماأحرز العدو ثم ظهر علیه المسلمون لاندې عن علی بن محمد بن نمیر عن عبدالله عن نافع عن ابن عمر په طریق سره کوم روایت ذکرکړې دي په هغې کښې دی قال

---

[۱] فتح الباری:۶/۲۲۵.
[۲] فتح الباری:۶/۲۲۵.
[۳] إرشادالساری للقسطلانی:۵/۱۷۹.
[۴] إرشادالساری:۵/۱۷۹ وأوجزالمسالک:۸/۲۸۵.
[۵] أوجزالمسالک:۸/۲۸۵.

ذهبت فرس له فاخذها العدو وظهرعليهم المسلمون فردعليه فی زمن رسول الله صلی الله تعالی عليه وسلم... (۱) هغوی د باب لاندې هم دغه یوطریق ذکرکولوباندې اکتفاء کړې ده. دویم طریق ئی نه دې ذکرکړې د دې صنیع نه دهغوی رحجان هم متعین کیږی چه دهغوی په نیز راجح هم دغه دې چه دابن عمر رضی الله عنهما د فرس واقعه عهدنبوی کښې پیښه شوې ده دحضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه دورخلافت سره دد ې تعلق نشته. والله اعلم

قوله حکم ما أحرزالعدوثم ظهرعليه المسلمون ترجمة الباب کښې چه امام بخاری رحمه الله کومه فقهی مسئله ذکرکړې ده اوس دهغې تفصیل اوګورئی که اهل حرب په اهل اسلام باندې حمله اوکړی د مسلمانانو په مالونواو املاك باندې قبضه کولوسره دارالحرب ته یوسی بیا اهل اسلام په دارالحرب باندې حمله اوکړی او هغه اموال اواملاك واپس دارالاسلام ته راوړی نو په مسلمانانوکښې هرسړې حسب سابق به د خپل متعین مال مالك وی یا هغه اموال به د غنیمت په حکم کښې راتلوسره لاعلی التعیین په ټولوکښې تقسیم کیږی؟

د امام شافعی رحمه الله ابوثور او ابن منذرمسلک: ددې حضراتو په نیز په دارالاسلام باندې غلبه او استیلاء سره داهل اسلام په اموالواواملاکوباندې د حربیانو ملکیت نه ثابتیږی نوچه کله اهل اسلام په دارالحرب باندې حمله کولوسره دغه اموال اواملاك دارالاسلام ته راوړی نوچه کوم مال دچاملکیت وو هغه به حسب سابق هم دهغه ملکیت کښې وی د دغه مالونو حکم به د مال غنیمت نه وی. (۲)

امام حسن امام زهری اوعمروبن دینارمسلک: ددې حضراتو په نیز دمسلمانانوپه زور اخستې شوې مال د دارالحرب نه دارالاسلام ته د منتقل کیدونه پس به په غانمینوکښې تقسیم کیږی یعنی په دارالحرب باندې حمله کونکی مجاهدین به ددې مستحق وی د مخکینی مالك حق به په دغه مال باندې باقی پاتې نه شی. (۳)

ددې حضراتو استدلال دادې چه دمسلمانانو په غلبه اواستیلاء سره څنګه چه د مشرکینومال د مسلمانانودپاره غنیمت جوړیږی دغه شان ذکرشوې مال هم په کوم چه د اهل حرب غلبه اواستیلاء اوشی هغه دهغوئی ملك کیږی لهذا دمسلمانانو په غالب راتلوسره به هغه د مال غنیمت په توګه په مجاهدینوکښې تقسیم کیږی. (۴)

د جمهورفقهاؤمسلک: امام اعظم ابوحنیفه امام ثوری امام اوزاعی امام مالك اودیوروایت مطابق امام احمدرحمهم الله مسلك دادې چه اهل حرب په اهل اسلام باندې د حملې کولود وجه نه به د مسلمانانود مالونو مالکان جوړشی (۵) خوچه په دارالحرب باندې حمله کولوسره

---

(۱) سنن ابن ماجه: ۲۰٤ کتاب الجهاد باب ماأجرزه العدو ثم ظهرعليه المسلمون.

(۲) الاستذکار لابن البر: ٤/ ٤٥ فتح الباری: ٦/ ۲۲٤ والمغنی لابن قدامة: ۱۰/ ٤۸۲.

(۳) المحلی بالاثار لابن حزم رحمه الله ۵/ ۳۵۵ وشرح ابن بطال رحمه الله ۵/ ۲۲۷ وفتح الباری: ٦/ ۲۲٤ وأوجز المسالک: ۸/ ۲۷۱.

(٤) حواله بالا.

(۵) المغنی لابن قدامة: ۱۰/ ٤۷۵.

اهل اسلام خپلو مالونه په زورواخستل دارالاسلام ته نی راوړل نود دې حضراتو په نیزپه دې کښې تفصیل دې

که چرې مخکینی مالکان د مال غنمیت د تقسیم نه وړاندې خپل متعین مال اومومی نودهغوی ملکیت به وی اود غنائم د تقسیم نه پس په خپل مال باندې به دزورمالك ملکیت باقی پاتې نه شی بلکه هغه به دغانمین ملکیت وی البته د دې حضراتو په نیز د غنائم د تقسیم نه پس که چرې زورمالك خپل مال اولیدو اودهغه خواهش دې چه غنائم ته د قیمت په عوض دهغه مال ملاؤ شی نوبیاد غانم په مقابله کښې دهغه زیات حق دې چه د قیمت د اداکولوپه صورت کښې هغه ته دغه مال ورکړې شی (۱)

په دې صورت کښې شریعت داصل مالك او غانم د دواړو مفادورعایت اوخیال ساتلې دې چونکه دمال غنیمت د تقسیم نه پس د زورمالك ملکیت په دغه مال باندې باقی نه پاتې کیږی او دې باندې دغانم ملکیت قایم کیږی په دې وجه که زورمالك خپل مال بې عوض اخستې وې نوغانم به په نقصان کښې پاتې کیدو په دې وجه دخپل مال داصلولو دپاره زورمالك باندې د دې قیمت اداکول لازم کړخولې شوی دی دې دپاره چه خپل مال واخلی اوزورمالك هم فائده کښې پاتې شی اود غانم حق هم اوه وهلې شی (۲)

صحابه کرامو کښې حضرت عمربن الخطاب حضرت علی حضرت زیدبن ثابت رضی الله عنهم اوتابعینونه سعیدبن المسیب عطاء بن ابی رباح قاسم اوعروه رحمهم الله مسلك هم دغه دې (۳) په یوروایت کښې امام احمد رحمه الله په نیزدمال غنیمت دتقسیم نه پس په خپل مال باندې دزورمالك ملکیت قطعًا باقی نه پاتې کیږی اوهم غانم دې اصل مالك جوړیږی (۴) لیکن په المغنی کښې دی چه د امام احمد رحمه الله په نیزړومبې روایت معمول به دې (۵)

امام شافعی ابوثور او ابن منذر رحمهم الله وغیره دلائل اود هغې رد - علامه قسطلانی رحمه الله فرمانی دې حضراتو استدلال د احادیث باب نه دې په کوم کښې چه تصریح ده حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ته دهغه اس اوغلام چه دارالحرب ته تختیدلی وو واپس کړې شوی وو (۶)

علامه ابن حزم رحمه الله هم په المحلی بالاثار کښې دې روایاتونه دا استدلال کړې دې چه د اهل اسلام په مال اومتاع باندې د مشرکانو ملکیت هډو ثابتیږی نه خکه د چه د دارالحرب نه د مسلمانانو مال اومتاع په زور اخستل اودارالاسلام ته راوړلونه پس به بهرصورت خپل زورمالك ته حواله کولې شی (۷) خو حقیقت خودادې چه احادیث باب پخپله د دغه حضراتوخلاف

---

۱) المدونة الکبری:۵۹۲/۲ والمغنی لابن قدامة:۴۷۱/۲۱ وعمدة القاری:۳/۱۵ وردالمختار علی الدرالمختار:۲۵۷/۶ وأوجزالمسالك للشیخ زکریا الکاندهلوی رحمه الله ۲۵۷/۶.

۲) ردالمحتار علی الدرالمختار لابن عابدین الشامی:۲۵۷/۶.

۳) شرح ابن بطال:۲۲۷/۵ وعمدة القاری:۳/۱۵.

۴) المغنی لابن قدامة:۴۷۱/۲۱.

۵) المغنی لابن قدامة:۴۷۱/۲۱.

۶) إرشادالساری للقسطلانی:۵۴۳/۶.

۷) المحلی الاثار للعلامة لابن حزم:۲۶۰/۵.

د جمهورو فقهاؤ دپاره حجت دي خکه چه د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د ترجمة الباب والا په روایت کښي اجمال دي د موطاامام مالک رحمه الله هم په دي روایت کښي آخرکښي داتصریح هم ده وذلك قبل أن يقاسم [1]، یعنی مجاهدین اسلام د دارالحرب نه چه کوم اس اوغلام اخستي وو دارالاسلام ته نی راوړي وو هغه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د مال غنیمت دتقسیم نه وړاندي واپس کړي شوي وو

هم دغه روایت عن رشدین عن یونس عن الزهری، عن سالم عن أبیه په طریق په سنن دارقطنی کښي هم مروی دي په دي کښي دی: من وجد ماله الذی قبل أن یقسم فهوله، ومن وجد بعد ماقسم فلیس له شئ [2]، مال غنیمت دتقسیم نه وړاندي چا چه خپل مال اوموندلو هغه مال (بغیر دعوض نه دهغه ملکیت دي خود غنیمت دتقسیم نه پس موندلو په صورت کښي به هغه ته دهیڅ اخستو هم حق نه وی

دمال غنیمت دتقسیم نه پس د ملکیت باقی نه پاتي کیدو مطلب دادي چه هغه به دعوض داداکولونه بغیر به د خپل مال مالك خونه شی خودعوض اوقیمت اداکولونه پس دغانم په مقابله کښي به دهغه زیات حق وی. ددي تائیدد رسول الله ﷺ حدیث اودحضرت عمر رضي الله عنه دوه آثارنه کیږی چه وړاندي دجمهورو دلائلو لاندي راروان دی

د جمهورو دلائل:- ① امام اعظم ابوحنیفه امام ثوری امام اوزاعی امام مالك اوامام احمدبن حنبل رحمهم الله استدلال د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما د حدیث نه دي داروایت عن حسن بن عمارة عن الملك بن میسرة عن طاوس عن ابن عباس رضي الله عنهما په طریق سره نقل دي په دي کښي دی. أن رجلا وجد بعیرًا له كان المشركون أصابوه، فقال له النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: إن أصبته قبل أن يقسم فهولك، وإن أصبته بعد ماقسم، أخذته بالقيمة [3]، یعنی یوسړی خپل اوښ اولیدلو کوم چه مشرکانو اخستي وو (او روستو مسلمانانو په دارالحرب باندي حمله اوکړه اوهغه نی په مال غنیمت کښي دوباره دارالاسلام ته راوړو، نورسول الله ﷺ هغه مخاطب کړو وئي فرمائیل که دا اوښ دمال غنیمت دتقسیم نه وړاندي واخستو نودابه هم ستاوی اوکه دمال غنیمت دتقسیم نه پس درته ملاؤشی نوبیا په قیمت ورکولوسره ئی اخستي شی دا روایت امام دارقطنی رحمه الله او امام بیهقی رحمه الله هم روایت کړي دي.[4]

د جمهورو په دلیل کلام اودهغي جواب:- حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله د جمهور

---

[1] موطاللامام مالک رحمه الله ص:۴۹۹ باب مایردقبل أن یقع القسم لما أصاب العدو. وإعلاء السنن:۳۱۱/۱۲.

[2] سنن الدارقطنی:۱۱۳/۴.

[3] الاستذکار للحافظ ابن عبدالبر رحمه الله ۵۶ والمغنی مع ذیله المسمی به الشرح الکبیر علی مقنع لموفق الدین وشمس الدین ابن القدامة:۴۶۹/۱۰ – ۴۷۱ کتاب الجهادحکم مالواخذه اهل الحرب من اموال المسلمین وعبیدهم فادرکه صاحبه قبل قسمة فهواحق به کشف الباری ۵۷۷/۲۰.

[4] نصب الرایة للزیلعی:۴۳۴/۳ وأوجزالمسالک إلی موطاء الامام مالک: ۱۷۵/۹ دارالقلم دمشق.

متذکره دلیل باندې د سند په حواله سره کلام کولو سره تحریر فرمائی واسناده ضعیف [۱] په اصل کښې ددې روایت تضعیف ددې په سند کښې موجود راوی حسن بن عمارة د وجه کړې شوې دې د یحیی بن معین رحمه الله نه ددوی باره کښې لیس بشئ او ابراهیم بن یعقوب جوزجانی نه ساقط الفاظ جرح منقول دی [۲] او ابن حزم رحمه الله خو د حسن بن عماره د ضعیف یقین کولو کښې هیڅ کسر نه دې پریخودې [۳]

لیکن حقیقت دادې چه ددې روایت تائید په ډیرو متابعاتو سره کیږی په دې وجه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دا مذکوره روایت ضعیف کرخول انصاف نه دې علامه عینی رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله دا حواله نقل کړې ده چه د حسن بن عماره نه علاوه مذکوره روایت مسعر عن عبدالملك په طریق سره مروی دې ددې تائید د یحیی بن سعید رحمه الله په دې قول سره کیږی سالت مسعرا عنه فقال: هو من حدیث عبدالملك ولکن لا أحفظه [۴]

دغه شان امام علی بن المدینی رحمه الله فرمائی روی عن یحیی بن سعید أنه سال عنه فقال: هو من روایة عبدالملك عن طاؤوس عن ابن عباس رضی الله عنهما [۵]

ددې اقوالونه معلومیږی چه حسن بن عماره په چاچه د ضعف الزام لګولې شوې دې په مذکوره روایت نقل کولو کښې متفرد نه دې بلکه د ډیرو متابعاتونه ددې تائید کیږی علامه ظفر احمد عثمانی الجوهر النقي په حواله سره د ابن عدی رحمه الله قول نقل کړې دې وقد روی هذا الحدیث عن مسعر عن عبدالملك [۶] وړاندې علامه عثمانی رحمه الله لیکی وهذه متابعة جیدة قویة وتابعه إسماعیل بن عیاش فرواه عن عبدالملك بن مسیره، کما فی المحلی [۷] بل امام شافعی رحمه الله هم ددې متابعت عن أبی یوسف القاضی عن الحسن بن عمارة عن الحکم بن عتبة عن مقسم په طریق سره کړې دې چنانچه امام بیهقی رحمه الله ددې متابعت متعلق فرمائی: هکذا وجده عن أبی یوسف عن الحسن بن عمارة عن الحکم بن عتبة، رواه غیره عن الحسن بن عمارة عن عبدالملك [۸]

امام ابو یوسف رحمه الله فقیه او مجتهد وو په روایت حدیث کښې دهغوی ثقاهت او درایت هم

---

[۱] فتح الباری: ۶/۲۲٤ وإرشاد لساری: ۵/۱۷۹.
[۲] عمدة القاری: ۱۵/۳.
[۳] المحلی بالاثار لابن حزم: ۵/۳۵۷.
[٤] عمدة القاری: ۱۵/٤.
[۵] عمدة القاری: ۱۵/٤.
[۶] إعلاء السنن: ۱۲/۳۱۰.
[۷] إعلاء السنن: ۱۲/۳۰۱ والمحلی بالاثار لابن حزم: ۵/۳۵۷.
[۸] نصب الرایة للزیلعی رحمه الله ۳/٤۳۶ وإعلاء السنن ۱۲/۳۱۰.

مسلم دي دمذکوره روایت نه دهغوی استدلال کول ددي روایت د صحت دلیل دي بیا د مسعراواسماعیل بن عیاش متابعت په خانی پخپله د حسن بن عماره د روایت په صحت باندي صریح دلیل دي په دي اصولوباندي ټول محدثین متفق دی چه کله د یوضعیف روایت متابعت د بل ضعیف یاددي نه اقوی روایت سره وی نوهغه حدیث ضعیف نه پاتي کیږی د قوی درجه حاصلوی د احنافویا جمهورفقهاؤ د استدلال تضعیف د حسن بن عماره د وجه نه شوي دي ددي دتردیددپاره دیر متابعات ذکرکړي شو هم ددي حسن بن عماره بعض حضراتوتوثیق هم کړي دي مثلاًمحمدبن اسحاق رحمه الله ددوی باره کښي فرمائی حدثني من لاأتهم

② د جمهورفقهاؤ دویم استدلال دحضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه د اثرنه دي.دا اثر په مصنف عبدالرزاق کښي عن محمد زائدعن مکحول عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه په طریق سره روایت کړي شوي دي په دي کښي دی أنه إن أدرك قبل القسمة رد إلى صاحبه بغيرثمن، وإن لم يدرك إلابعد القسمة فصاحبه أحق به بقيمته (۱) که چري هغه دتقسیم (غنیمت)نه وړاندي خپل مال اومونډلو نودي مالك ته به دغه مال بي قیمته واپس ورکولي شی خوکه دتقسیم نه پس نی اومونډلونو بیاپه دغه مال باندي دهغه حق د قیمت اداکولوپه صورت کښي په خانی دي. علامه ابن حزم رحمه الله المحلی کښي ددي اثر دري نور طرق هم ذکرکړی دی. (۲)

③ د جمهورودریم استدلال دحضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه د اثر نه دي کوم چه امام طحاوی اوامام دارقطنی رحمهما الله عن رجاء بن حیوة عن قبیصة بن ذویب په طریق سره د صحیح سند روایت کړي دي په دي کښي دی أن عمر رضي الله عنه قال: فيما أحرزه المشركون فاصابه المسلمون فعرفه صاحبه قال إن أدركه قبل أن يقسم فهوله، وإن جرت فيه السهام فلاشئ له. (۳)

مطلب دادي چه کوم مالی مشرکانو اخستي دي او مسلمانانوهغه (په جهاد کښي دوباره) ترلاسه کړو او روستو اصل مالك خپل مال اوپیژندلو نوحضرت عمر رضي الله عنه فرمائی که هغه ته دا مال دتقسیم نه وړاندي ملاؤشوي وی نوبیاخوداد هغه حق دي خوکه په مجاهدینوکښي حصي تقسیم شوي نوبیادهغه هیڅ حق باقی نه پاتي کیږی.

داصرف یواتفاق دي چه حضرت عمر رضي الله عنه په دي اثرکښي داتصریح نه ده کړي چه دخپل مال قیمت اداکولونه پس د غانم په مقابله کښي زورمالك زیات حقدارشي کنی دحضرت عمر رضي الله عنه په اول ذکرشوی اثرکښي دا تصریح راغلي ده دهغوی په یوبل اثرکښي هم دا تصریح موجود ده دغه اثر وړاندي راځي.

دحضرت عمر رضي الله عنه په اثرباندي اشکال اودهغي جواب دحضرت عمر رضي الله عنه ددي دویم اثر په سند کښي راوی قبیصه بن ذؤیب باندي کلام کړي شوي دي چه دحضرت عمر رضي الله عنه نه دهغه سماع

---

۱) المحلی بالاثار لابن حزم:۵/۳۵٤ کتاب الجهاد اختلاف الناس فی مال المسلم یجده فی غنیمة.

۲) المحلی بالاثار لابن حزم:۵/۳۵٤.

۳) عمدة القاری۱۵/٤ وإعلاء السنن:۱۲/۳۱۲.

او لقاء (ملاقات) ثابت نه دي (۱) ابوسهيل رحمه الله دا اثر مرسل ګرځولي دي (۲) ليکن حقيقت دادي چه دا اثرموصول دي حافظ ابن عبدالبر رحمه الله په الاستيعاب کښې ليکی د قبيصه بن ذؤيب پيدانش په يوروايت کښې د فتح مکه په ورځ او په يوروايت کښې دی چه د هجرت په اول کال شوی (۳) روايت کښې دی چه حضورپاک ﷺ دهغه ديارہ دبرکت دعا فرمائيلی (۴) ددي ديارہ ابن شاهين فرمائيلی چه دا صحابی وو (۵) حافظ ابن حجر رحمه الله تهذيب التهذيب کښې د ابن قانع داقول دهغه بارہ کښې نقل کړي دي له رؤية (۶) ددي نه هم د قبيصه بن ذؤيب دصحابی کيدو تائيد کيږی ددي نه علاوه حضرت ابوبکر صديق رضی الله عنه ابودرداء رضی الله عنه حضرت عائشه صديقه رضی الله عنها او حضرت ابوهريره رضی الله عنه غوندي کبار صحابه کرامونه نی د حديث سماع کړي ده اودهغوی نه نی روايات اخستي دی (۷)

د مذکوره دلائلوپه رنړا کښې دحضرت عمر رضی الله عنه سره د قبيصه بن ذؤيب ملاقات ممکن دي دمحدثينوپه نيزد سند د اتصال ديارہ د راوی اومروی عنه دزماني يوکيدل هم کافی دی (۸) امام مسلم رحمه الله هم د صحيح مسلم په مقدمه کښې فرمائيلی چه داتصال سند ديارہ امکان لقاء کافی ده (۹) فرض کړه که حضرت عمر رضی الله عنه سره د هغوی ملاقات ثابت هم نه وی خوبياهم د اصول حديث په رنړا کښې دا اثرموصول دي خکه چه کله حضرت ابوبکر رضی الله عنه اوحضرت ابودرداء رضی الله عنه سره د قبيصه بن ذؤيب ملاقات ثابت دي نوحضرت عمر رضی الله عنه سره ددوی دملاقات امکان د دوارو دزماني يوکيدل بالکل هم يوه خبره ده.

دويم جواب علامه عينی رحمه الله داورکړي دي چه د قبيصه بن ذؤيب ملاقات که حضرت عمر رضی الله عنه سره ثابت نه وی نوبياهم مذکوره روايت مرسل ګرځول معمول به جوړيدي شی اوددي تائيدهم دحضرت عمر رضی الله عنه د يواثر نه کيږی. هغه دادي: عن رجاء حيوة أن ابن عبيدة رضی الله عنهما كتب إلى عمر بن الخطاب – رضی الله عنه – في هذا فقال: من وجد ماله بعينه فهو أحق به بالثمن الى حسب على من أخذه، وكذلك إن باع ثم قسم منه فهو أحق به بالثمن. (۱۰)

علامه ظفراحمد عثمانی رحمه الله يوقوی جواب ورکړي دي هغه فرمائی چه تدريب الراوی کښې

---

۱) عمدة القاری:۱۵/٤.
۲) إعلاء السنن:۱۲/۳۱۲.
۳) الاستيعاب لابن عبدالبر على هامش الاصابة لابن حجر ۳/۲۵۵ وتهذيب التهذيب:۸/۳٤۷.
٤) الاستيعاب على هامش الاصابة ۳/۲۵۶ وتهذيب التهذيب:۸/۳٤۷.
۵) إعلاء السنن:۱۲/۳۱۲.
۶) تهذيب التهذيب:۸/۳٤۷.
۷) تهذيب الكمال فی أسماء الرجال للحافظ المزی:۲۳/٤۷۷ وتهذيب التهذيب:۸/۳٤۶.
۸) تدريب الراوی فی شرح تدريب النووی:۱/۲۱۵.
۹) مقدمة صحيح مسلم:۱/۲۱ – ۲۲.
۱۰) عمدة القاری:۱۵/۳.

علامه سیوطی رحمه الله فرمائی چه کله د مرسل تائید د مسند روایت نه یا بل داسې مرسل روایت سره وی د کوم راوی چه د هغه مبی مرسل نه مختلف وی نو داسې دواړه روایتونه د صحیح درجه لری ترهغه وخته پورې چه د دغه دواړو په مقابله کښې یو صحیح حدیث معارض شی نو دغه دواړو ته به ترجیح حاصله وی او صحیح روایت به مرجوح وی د قبیصه مذکوره روایت امام بیهقی رحمه الله د حضرت عمر رضی الله عنه په دریو واسطوسره نقل کړې دې او یویو کولوسره په دوو مختلفو واسطوسره عبدالرزاق او ابن ابي شیبه هم روایت کړې دې دغه شان ټول پنځه مراسیل جوړیږی لکه چه هم یو روایت د حضرت عمر رضی الله عنه نه په پنځو واسطوسره نقل دې اوهر مرسل دبل د پاره مویدد ې (۱) په دې صورت کښې که د قبیصه روایت مرسل تسلیم هم کړې شی نو هیڅ مضائقه نشته ځکه چه د اصول حدیث په رنړا کښې صحیح روایت هم کوم چه د ددې معارض وی مرجوح به وی.

د مکاتب مدبر او ام الولد حکم:- دلته دویمه مسئله داده چه که هم په دغه مال کښې کوم چه اهل حرب اخستې دې اواهل اسلام په حمله کولوسره دوباره حاصل کړو نو د مکاتب مدبر او ام الولد هم شامل وی نو د دوی څه حکم دې؟ په دې کښې هم اختلاف دې

د امام مالک امام احمد اوامام ثوری رحمهم الله مسلک - د امام مالک امام احمد اوامام ثوری رحمهم الله په نیز د مسلمانانو د عامو مالونو په شان په مکاتب مدبر او ام الولد باندې هم په غلبه اواستیلاء سره د اهل حرب د مشرکینو ملکیت ثابتیږی لهذا هغه د عامو مالونو په شان د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې به زور مالك ته واپس کولې شی خو د تقسیم نه پس به صرف دې صورت کښې زور مالك ته واپس کول جائز وی کله چه هغه د دې قیمت یا عوض اداکړی (۲)

د دوی استدلال د حضرت علی رضی الله عنه د روایت نه دې: عن قتادة أن مكاتبا أسره العدو فاشتراه رجل، فسال بن قرواش عنه علی بن أبي طالب — رضی الله عنه — فقال له علی رضی الله عنه: إن أفتكه سيده فهو على كتابته وإن أبى أن يفتكه فهو الذي اشتراه. (۳) دښمن یو مکاتب قید کړې ووکوم چه یو سړی واخستو بکر بن قرواش د حضرت علی رضی الله عنه نه د دې معامله د نوعیت د شرعی حکم تپوس اوکړو نو حضرت علی رضی الله عنه اوفرمائیل که آقا دا مکاتب د دښمن د قید نه آزاد کړې وی نو هغه به د وړاندې په شان د هغه مکاتب وی اوکه آقا داسې نه وی کړې او د خلاصی نه ئی انکار اوکړو نو بیابه د مکاتب اخستونکې د هغه مالك وی

د احنافو مسلک:- د احنافو په نیز مکاتب مدبر اوام الولد د عام مالونو په حکم کښې نه دی شرعًا دادریواړه د آزاد په حکم کښې دې په کوموچه د عامو مالونو په شان د اهل حرب د مشرکانو ملکیت غلبه او استیلاء قطعًا نه ثابتیږی په دې وجه د عام مالونو برعکس په دریواړو کښې په هریوباندې د زور مالك ملکیت په هرصورت برقراروی. د مال غنیمت په

---

(۱) إعلاء السنن: ۳۱۲/۱۲.

(۲) المغني والشرح الكبير للامامين موفق الدين وشمس الدين ابن قدامة: ۴۷۴/۱۰.

(۳) أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه انظر المحلى بالاثار لابن حزم: ۳۵۳/۵.

تقسیم سره ددې ملکیت نه ختمیږی نوکه دغنیمت مال تقسیم شوې وی اوکه نه مکاتب مدبر او ام الولد به د مخکینی مالك په ملکیت کښې وی (۱)

د احنافو استدلال د احنافو استدلال دحضرت عمر رضی الله عنه د اثرنه دې د سنن سعیدبن منصور روایت دې حدثنا عثمان بن مطرالشیبانی حدثنا أبوحیوة عن الشعبی قال: أغار أهل "ماه" وأهل "جلولاء" علی العرب، فاصابوا سبایا من العرب ورقیقا، ومتاعًا، ثم إن السائب بن الاقدع عامل عمر – رضی الله عنه – غزاهم ففتح ماه" وکتب إلی عمر – رضی الله عنه – فی سبایا للمسلمین ورقیقهم ومتاعهم قد اشتراه التجار من أهل ماه" فکتب الیه: أن السلم أخوالمسلم لایخونه ولا یخذله، فایما رجل من المسلمین أصاب رقیقه ومتاعه بعینه فهو أحق به، وإن أصابه فی أیدی التجار بعد ما أقتسم فلا سبیل إلیه، وأیما حر اشتراه التجار فانه یرد علیهم رؤوس أموالهم فان الحر لایباع ولایشتری. (۲)

په روایت کښې دی چه اهل "ماه" او "جلولاء" په جزیرة العرب باندې حمله اوکړه دعربو قیدیان غلامان اومالونه ئی لوټ کړل لاړل حضرت عمر رضی الله عنه سائب بن اقرع د لښکرامیرجوړکړو اودهغوی خلاف ئی د جنګ په مهم باندې روان کړل هغوی ته فتح اوشوه نو چه د مسلمانانو کوم قیدیان غلامان اومال اومتاع چه سوداګرود اهل ماه نه اختسې وو حضرت سائب بن اقرع دهغې دحکم معلومولودپاره دحضرت عمر رضی الله عنه په خدمت کښې استفسارنامه اولیکله حضرت عمر رضی الله عنه په جواب کښې اولیکل یومسلمان د بل مسلمان روږدې هغه نه ده سره خیانت کوی او نه هغه بې آسرې پریږدی. کوم مسلمان چه خپل غلام یا مال اووینی هم هغه دهغې اصل حقداردې. اوکه چرې هغه دا مالونه د غنیمت د مال دتقسیم نه روستو سوداګرو سره اووینی نو بیا هغه سره ددې د حاصلولوهیڅ لازنشته. اوالبته که سوداګرو احرار اختسې وی نوهغه (سوداګرو)ته دې دهغې پیسې واپس کړی (اواحرار دې دهغوی نه واپس واخلی) ځکه چه د آزاد (حر) اخستل اوخرڅول جائزنه دی.

قوله وإن أصابه فی أیدی التجار بعد ما اقتسم فلا سبیل له:- یعنی د غنیمت دمال د تقسیم نه پس کله چه مخکینې مال خپل مال متاع اوغلامان وغیره سوداګروسره اووینی نوبیاهغه سره ددې دحاصلولوهیڅ لازنشته. علامه ظفراحمد عثمانی رحمه الله فرمائی چه د حضرت عمر رضی الله عنه ددې اثر مطلب دادې که هغه دخپل مال قیمت نه اداکوی نوپه دغه صورت کښې به هغه ته هیڅ نه شی ورکولې کنې سوداګروته دمال قیمت اداکولونه پس به هغه زیات حقدارروی. لکه چه شاته هم دحضرت عمر رضی الله عنه یواثرکښې ددې تصریح موجوده.

دلته په زیربحث مسئله کښې د احنافو استدلال په اصل کښې حضرت عمر رضی الله عنه مذکوره اثر کښې فان الحر لایباع ولایشتری نه دې اودحریت او آزادئی علت په مکاتب مدبر او ام الولد کښې موجود دې په دې وجه به د غلبه او استیلاء نه په دوی باندې د حربیانو ملکیت هیڅ کله نه

---

(۱) أوجز المسالک: ۸/۳۸۰ – ۳۸٤. ورد المختار علی الدر المختار: ۶/۲۵۹ کتاب الجهاد.

(۲) أخرجه سعید بن منصور فی سننه: ۲/۲۸۸. ۲۸۹ دارلکتب العلمیة بیروت

تابتبری په دې وجه چه کله اهل اسلام په دارالحرب باندې د حمله کولو په نتیجه کښې هغه د حربې ځنه واخلی او بیائی دارالاسلام ته راوړی نو پخوانی مالکان به ددې داخستلو زیات حقدار وی.[1]

امام مالک امام احمداو ابوثور رحمهم الله د استدلال رد - ددوی استدلال دحضرت علی رضی الله عنه د اثرنه وو چه که د مکاتب آقادې خلاص کړو نوهغه به هم هغه شان مکاتب وی کنی په بل صورت کښې به مکاتب اخستونکې هم اصل مالك وی. ددې استدلال جواب ورکولوسره علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله فرمائی وهومحمول عندنا علی أن مولاه إن لم یفتکه، فللذی اشتراه أن یحبسه عنده حتی یتوفی ثمنه بدلیل ..... أن الحر لایباع ولایشتری والمکاتب والمدبر وأم الولد فی حکم الحر، لایباع أحد منهم ولایشتری.[2] یعنی زمونږ په نیزدا اثرپه هغه صورت باندې محمول دې چه کله آقا دمکاتب په راخلاصولوکښې انکاراوکړی نوبیادهغه اخستونکې صرف ددومره مودې دپاره د خپل خدمت دپاره رامنع ساتی په کومې سره چه هغه قیمت پوره شی چه دهغه د اخستلو په وخت ئی اداکړې وو. ددې دلیل دحضرت عمر رضی الله عنه دا اثر دې چه د آزادسړی اخستل اوخرڅول جائزنه دی. مکاتب مدبر اوام الولد هم د آزاد په حکم کښې دی په دې وجه به په دوی کښې د یوهم اخستل اوخرڅول جائزنه وی.

دعبدابق حکم - هم ددې مسئله په ذیل کښې فقهاؤ دعبدآبق حکم هم بیان کړې دې. دعبدآبق په حکم کښې د ائمه احناف په مینځ کښې اختلاف دې.

د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله مسلک - دامام اعظم ابوحنیفه رحمه الله په نیزعبدآبق مکاتب مدبر اوام الولدپه حکم کښې دې. په دې وجه د دارالحرب د تختیدونه پس د مولاملکیت ختمیدو د وجه نه عبدآبق د آزاد غلام په شان دهیچا مملوك نه شی جوړیدې. هم دغه قول دامام احمدبن حنبل رحمه الله هم دې.[3]

د صاحبینورحمهما الله قول - د قاضی ابویوسف رحمه الله او محمدرحمه الله په نیزدعبدآبق حکم دعام اموال او املاك په شان دې. په دې وجه ددې حضراتوپه نیزد غلبه اواستیلاء په ذریعه به اهل حرب د عبدآبق مالکان وی. کله چه اهل اسلام په دارالحرب باندې حمله اوکړی هغه اونیسی ځان سره ئی راولی نودغنیمت دمال د تقسیم نه وړاندې که زور مالك به د قیمت اداکولونه بغیرداخستلو مجازوی خودمال غنیمت دتقسیم نه پس دده استحقاق په قیمت اداکولوسره مشروط وی.[4] هم دغه قول د امام مالك رحمه الله هم دې. په المدونه کښې دی چه دهغوی په نیز عبدآبق او غیرآبق دواړو یوحکم دې.[5] د حنابله هم دغه مسلك دې. په المغنی کښې دی

---

[1] إعلاء السنن:۱۲/۳۱۹.

[2] إعلاء السنن:۱۲/۳۱۹.

[3] إعلاء السنن:۱۲/۳۱۹

[4] أوجزالمسالک للکاندهلوی رحمه الله ۸/۲۷۷وإعلاء السنن:۱۲/۳۱۷ – ۳۱۸.

[5] المدونة الکبری:۲/۵۹٤کتاب الجهادباب فی الرجل یعرف متاعه وعبیده قبل أن یقعوا فی المقسم، وأوجزوالمسالک إلی موطا الامام مالک:۹/۱۷۷ دمشق دارالقلم.

وقالوا انه مال لو أخذوه من دار الاسلام ملكوه، فاذا أخذوه من دار الحرب ملكوه كالبهيمة [1]

د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله استدلال د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله استدلال جامع ترمذی او سنن ابوداؤد کښې دحضرت علی رضی الله عنه د روایت نه دی عن ربعی بن حراش عن علی رضی الله عنه قال: خرج عبدان الی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم – یعنی یوم الحدیبیة قبل الصلح – فکتب إلیه مواليهم فقالوا: یا محمد! والله ما خرجوا إليك رغبةً دينك وانما خرجوا هرجًا من الرق، فقال ناس صدقوا یارسول الله، ردهم إليهم، فغضب رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم وأبی أن یردهم، قال: هم عتقاء الله عزوجل [2]

حضرت علی رضی الله عنه روایت کوی چه د حدیبیه په وخت د صلح نه وراندې دوه غلامان رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راغلل د دواړو موالی دحضورپاك په نوم خط کښې دا اولیکل یه خدائی چه دا تاسو له ستاسو د دین د رغبت د وجه نه دی درغلی بلکه د غلامنی نه تختیدلی درغلی خلقو عرض اوکړو یارسول الله دوی رښتیاوانی دا غلامان دوی ته واپس کړه رسول الله صلی الله علیه وسلم چه دا واوریده نو غصه شواود هغوی د واپس کولونه نی انکاراوکړو او ونی فرمانیل دوی ته الله تعالی آزادی ورکړې ده

علامه ظفراحمدعثمانی رحمه الله د امام ابوحنیفه رحمه الله په تائید کښې د دې روایت نه استدلال کولوسره تحریرفرمائی چه کله د دارالحرب نه دارالاسلام طرف ته راتلونکي غلام د مسلمان نو د ملکیت لاندې راتلوسره غلام نه پاتې کیږی نو دارالاسلام نه دارالحرب ته تختیدونکي د یومسلمان غلام په طریقه اولی د مشرکین اهل حرب د ملکیت لاندې نه شی راتلې [3]

د صاحبین رحمهماالله استدلال اودهغې رد: د صاحبینو رائې وه چه عبدآبق د غاموماالونو په حکم کښې دي د هغوی استدلال د مصنف ابن ابی شیبه د دې روایت نه دي أن أمة لرجل مسلم أبقت إلى العدو، فغنمها المسلمون، فعرفها أهلها، فكتب فيها أبوعبيدة بن الجراح إلى عمر، فكتب إليه عمر: إن كانت لم تخمس ولم تقسم فهي رد على أهلها، وإن كانت قد خمست وقسمت فامضها لسبيلها. [4]

روایت کښې دی چه د یومسلمان وینځه دښمن له اوتختیده کله چه هغه دا اهل اسلام په مال غنیمت کښې ملاؤشوه نوهغه مالك اوپیژندله حضرت ابوعبیده بن جراح رضی الله عنه حضرت عمر رضی الله عنه خط اولیکلو حضرت عمر رضی الله عنه په جواب کښې اولیکل که خمس اومال غنیمت تقسیم شوې نه وی نودغه وینځه دې خپل آقاته حواله کړی اوکه چرې خمس اومال غنیمت تقسیم شوې وی نوبیاچه دې سره څه کیږی هغه هم په هغه حالت پریږدئی یعنی د مال غنیمت په تقسیم کښې چه د چاپه حصه کښې راغله هم هغه سره ئی پریږدئی

---

[1]) المغنی لابن قدامة: ۴۷۷/۱۰ رقم الفصل: ۷۵۴۷.

[2]) أخرجه ابوداؤدفی سننه. کتاب الجهاد باب فی عبیدالمشرکین یلحقون بالمسلمین فیسلمون رقم: ۲۷۰۰ والترمذی فی جامعه: ۲۱۳/۲ کتابالمناقب باب مناقب علی رضی الله عنه رقم: ۳۷۱۶.

[3]) إعلاء السنن: ۳۲۰/۱۲.

[4]) المحلی بالاثار لابن حزم رحمه الله ۳۵۴/۵.

خودد ي استدلال جواب دادي چه په مذکوره روایت کښې د کومې وینځې ذکردي هغه دخپل آقاد کورنه اوتختیده نوحربیانوهغه هم په دارالاسلام کښې نیولې وه او دارالحرب ته ئې بوتلې وه چونکه په دارالاسلام کښې دهغې حیثیت د وینځې وو آزاده شوې نه وه په دې وجه د دارالحرب د ملکیت اعتباراوکړې شو (۱) د روایت نه داخبره نه ثابتیږي چه وینځه دارالحرب ته تلې وه په دغه صورت کښې به دا دخپل آقاد ملکیت نه وتلې وه او آزاده شوې به وه او په دې به د دارالحرب ملکیت حزیت علت د موجودګئی د وجه نه نه ثابتیدو

باب-۱۸۴ من تکلم بالفارسیة والرطانة

د ترجمة الباب مقصد: علامه ابن بطال حافظ ابن حجر اوعلامه عینی رحمهم الله فرمائی چه په دې ترجمة الباب سره امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه اهل حرب ته هم دهغوی په ژبه کښې امان ورکړئی دد ي به هم اعتباروی. یعنی امان ورکولودپاره عربی ژبه کښې خبرې کول شرط نه دی عجمی ژبه هم کولې شی. (۲)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی کتاب الجهاد کښې داترجمه قایم کولوسره امام بخاری رحمه الله دا یقین ورکول غواړی چه د اکناف عجم نه راتلونکی سفیرانو اوقاصدانوسره خبرې اترې کولودپاره عربومسلمانانوته په فارسئی کښې د خبرواترو ضرورت پیښیدې شي په دې وجه هغوی له فارسی ژبه زده کول پکاردی. رسول الله ﷺ حضرت زید بن ثابت ته د عجمی ژبو زده کولوحکم ورکړو (۳)

بالفارسیة: یعنی د فارس قوم ژبه، د قوم فارس د جداعلی نوم فارس بن کومرس وو په دې وجه دهغوی ژبه ته فارسی وئیلې شی. (۴) داکومرس څوك وو؟ حافظ ابن حجر رحمه الله دده باره کښې مختلف اقوال نقل کړی دی: ① دا دسام بن نوح داولادنه وو. ② یوقول دادې چه دیافث بن نوح داولادنه وو. ③ بعض حضرات وائی چه کومرس دحضرت آدم علیه السلام نه پیداشوې دې. ④ څلورم او آخری قول دادې چه کومرس په حقیقت کښې هم حضرت آدم علیه السلام پخپله دې (والله اعلم) (۵)

د کومرس اوود لس (۱۷) خامن وو تول بهادر تکړه او بې مثله فارس (سواره) وو په دې وجه د پوره قوم نوم فارس شو. (۶) خودا توجیه مخدوش ګنړلوسره حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه اشتقاق د عربی ژبه خصوصیت دې اوداخصوصیت په عجمی ژبوکښې نه شی موندلې په دې وجه دا ویناکول صحیح نه دی چه د کومرس قوم نوم دهغوی د بې مثله فروست (شهسوارئی)

---

(۱) إعلاء السنن:۳۱۸/۱۲و ۳۲۰.

(۲) شرح ابن بطال:۲۳۱/۵ وعمدة القاری:۹/۱۵ وفتح الباری:۲۲۶/۶.

(۳) إرشادالساری للقسطلانی:۱۸۱/۵.

(۴) فتح الباری:۲۲۶/۶.

(۵) د څلورو واړو اقوالودپاره اوګورئی فتح الباری:۲۲۶/۶.

(۶) عمدة القاری:۵/۱۵وفتح الباری:۲۲۶/۶.

د وجه نه فارس شوي دي مشهوره داده چه داس نسل د تولونه اول د حضرت اسماعیل علیه السلام بن ابراهیم علیه السلام د پاره مسخر کړي شو (۱) والله اعلم

الرطانة - په راء باندې زبر او زیر لوستل دواړه صحیح دی (۲) ددي اطلاق د عربی نه علاوه په تولو عجمی ژبو باندې کیږی شارح بخاری علامه کرمانی رحمه الله فرمانی چه په هره یوه عجمی ژبه کښې خبرې کولو ته رطانه ونیلې شی (۳) هم دغه خبره صاحب د الافعال او علامه ابن التین رحمه الله هم کړې ده (۴)

علامه ابن الاثیر رحمه الله فرمانی: الترطن: کلام لایفهمه الجمهور، والعرب تخص بها غالبا کلام العجم (۵) د رطانه اطلاق په داسې خبرو اترو باندې کیږی کوم باندې چه عام خلق نه پوهیږی عرب دي نه عجمی ژبه مراد اخلی

وقوله تعالی ﴿ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ ﴾ /الروم: ۲۲/. ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ ﴾ /ابراهیم: ۴/.]

دا د سورت روم آیت دي پوره آیت دادي: ﴿ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ ﴾ (۶) یعنی او دهغه الله تعالی په ښځینو کښې د آسمانونو اوزمکو پیدا کول او ستاسو ژبې (خبرې) او رنګونه مختلف کیدل دی

مطلب دادي چه د هر قوم ژبه لهجه طرز د خبرو د بل قوم نه مختلف وی هم دغه شان هر انسان په خپل تخلیق یعنی مخ سره صورت رنګ اوشکل په اعتبار سره د بل انسان نه مختلف وی اوداسې په دې وجه دی چه د هرسړی یوخپل جدا شاخت وی د یوبل پیژندګلوکولو کښې آسانی وی که ټول د آدم علیه السلام اولاد په شکل اوصورت رنګ سره هم په یوه ډهانچه کښې اچولې شوی وی نو د پیژندګلو د انظام به ګډوډ شوی وو او بې شمیره تعطل به پیدا شوی وی (۷)

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ ﴾:- دا د سورت ابراهیم د شروع آیت دي پوره آیت دادي: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۖ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ (۸) یعنی الله تعالی چه کوم رسول او نبی کوم قوم ته ورلیږلی دي په هغه باندې هم دهغه قوم په ژبه کښې وحی نازل کړې دي د دې پاره چه دهغه قوم هم په خپله ژبه کښې د الله تعالی احکام او تعلیماتو باندې پوره شان سره پوهه شی او د قیامت په ورځ دي ویناکولو سره هغوی ته د عذر

---

۱) فتح الباری: ۶/۲۲۶.
۲) عمدة القاری: ۱۵/۵ وفتح الباری: ۶/۲۲۶.
۳) شرح الکرمانی رحمه الله ۱۳/۶۱.
۴) شرح ابن بطال: ۵/۲۳۲ وعمدة القاری: ۱۵/۵.
۵) النهایة لابن الاثیر رحمه الله ۲/۲۳۳ (مادة رطن)
۶) سورة الروم: ۲۲.
۷) عمدة القاری: ۱۵/۵.
۸) سورة ابراهیم: ۴.

کولوموقع ملاؤنه شی چه هغه تعلیمات خو زمونږ د پوهې اوعقل نه بالاوو؟ په کومو قومونو او ملتونو کښې چه انبیاء او رسولان مبعوث شوی دی الله تعالی د حجت دَاتمام دپاره هم په هغوی باندې دهغوی په ژبه کښې وحی نازل کړې

د مذکوره آیت تفسیر کولوسره علامه زمخشری رحمه الله فرمانی **أی لیفقهوا عنه مایدعوهم الیه فلا تکون لهم حجة علی الله، ولا یقولوا: لم نفهم ماخوطبنابه** (۱)

د باب لاندې د ایات ذکر کولومقصد علامه عینی حافظ ابن حجر او علامه عسقلانی رحمهم الله فرمانی چه دې آیاتونو ذکرکولوسره امام بخاری رحمه الله ددې خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه رسول الله ﷺ دمختلف ژبو ویونکو دَدنیا ټولو قومونوته پیغمبر جوړ کړې رالیږلې شوې دې حضورپاک په دغه ژبوباندې پوهیدلو داځکه چه حضورپاک دهغوی په ژبوباندې پوهه شی او هغوی د حضورپاک په ژبه باندې په آسانئی سره پوهه شی (۲)

دحافظ ابن حجر رحمه الله رائې - خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی چه د رابطه اوسفارتی فرانضود پوره کولودپاره هرقوم سره ثقه اومعتمدترجمان ضرور وی داخبره یقینی نه ده چه رسول الله ﷺ په هرد ژبه کښې خبرې اترې کولې شوې (۳)

احدیث ۲۹۰۵ (۴) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنهما - قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَبَحْنَا بُهَيْمَةً لَنَا، وَطَحَنْتُ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ، فَتَعَالَ أَنْتَ وَنَفَرٌ، فَصَاحَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ «يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ، إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُؤْرًا، فَحَيَّ هَلاً بِكُمْ». [۳۸۷۵، ۳۸۷۶]

رجال الحدیث

① **عمرو بن علی** دا مشهورحافظ حدیث ابوحفص عمربن علی بحربن کنیزالباهلی الصیرفی البصری رحمه الله دې کتاب الوضؤ باب الرجل یوضئ صاحبه لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده.

② **ابوعاصم** - دا ابوعاصم ضحاك بن مخلدبن ضحاك بن مسلم شیبانی بصری رحمه الله دې دَدوی تذکره کتاب العلم باب طرح الامام المسالة علی أصحابه..... لاندې وړاندې تیره شوې ده

③ **حنظله بن ابی سفیان** - دحنظله بن ابی سفیان بن عبدالرحمن بن صفوان بن امیه بن خلف جمحی قرشی رحمه الله دې کتاب الایمان باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس

---

۱) تفسیر الکشاف للعلامه الزمخشری رحمه الله ۳/۴۷۹ وعمدة القاری: ۶/۱۵.

۲) فتح الباری: ۶/۲۲۶ وعمدة القاری: ۶/۱۵ وإرشادالساری: ۱۸/۵.

۳) فتح الباری: ۶/۲۶.

۴) وعنده أیضًا فی صحیحه: ۲۵۸۸/ - ۵۸۹ فی کتاب المغازی باب غزوة الخندق رقم: ۴۱۰۱ وعندمسلم فی صحیحه: ۱۷۸/۲ فی کتابالاشربة باب جواز استتباعه غیره إلی دارمن یثق برضاه بذلک رقم: ۲۰۳۹ وقد تفردابه الشیخان. انظر تحفة الاشراف: ۱۸۳/۲ رقم: ۲۲۶۳.

لاندې ډډوی تذکره تیره شوې ده [۱]

⑤ **سعیدبن میناء** دا ابوولیدسعیدبن عیناء المدنی الکوفی رحمه الله دی کتاب الجنائزباب التکبیرعلی الجنائزأربعا لاندې ډډوی تذکره تیره شوې ده

⑥ **جابربن عبدالله** رضی الله عنهما دامشهورصحابی جابربن عبدالله رضی الله عنهما دی ډډوی تذکره کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه لاندې تیره شوې ده

قوله قلت یارسول الله، ذبحنا بهیمة لنا، وطحنت صاعا من شعیر، فتعال أنت

ونفر: ډ حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنهما روایت دی چه ما عرض اوکړو یارسول الله ! مونږ ډ چیلنی یو وړوکی غوندې بچی ذبح کړی دی او یوصاع اوربشی مو اوړه کړی دی تاسو ډ یوځو کسانو سره زمونږ کورته تشریف راوړئی بهیمة داد بهمة تصغیردی ډ کتبی وړوکی بچی [۲] بهیمه ډ مؤنث اومذکردواړودپاره استعمالیږی بهم اوبهم ډډې جمع راځی

قوله فصاح النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: فقال: یااهل الخندق إن جابرًا قد صنع سورًا، فحی هلابکم: رسول الله صلی الله علیه وسلم په اوچت آواز سره ارشاد اوفرمایلو جابر ډډعوت اهتمام کړی دی زړ راشئی

سؤر - ډډعوت په موقع تیار کړې شوې خوراك ته سؤر وائی [۳] دادَ فارسی ژبه لفظ دی ډ یوقول مطابق ډډې اطلاق په هرقسم خوراك باندې کیږی [۴] علامه اسماعیلی رحمه الله هم دغه رائې ده [۵] ډ بعض حضراتو په نیز ډډې اطلاق په فارسی ژبه کښې صرف په دعوت ونیمه باندې کیږی [۶] ډ بعضو په نیزدا ډحبشی ژبه لفظ دی اودطعام خوراك ډپاره ونیلې شی ډ زیات استعمال ډ وجه نه ډعربو په ژبه ورختلې دی او په عربی کښې هم استعمالیږی [۷]

فحی هلابکم - ډډې معنی دده أقبلوا وأسرعوابانفسکم [۸] یعنی راوړاندې شئی یه زرکونی دا لفظ ډ حی او هل مرکب دی ډ هل لام تنوین سره یابغیرتنوین ډعلا په وزن اوسکون سره هل لوستلې شی دا لفظ باء الی اوعلی نه هم متعدی دی بل دواړه حروف جدا هم مستعمل دی

---

[۱] کشف الباری:۱/۶۳۶.

[۲] شرح الکرمانی:۱۳/۶۲.

[۳] النهایة لابن الاثیر رحمه الله ۱/۱۶۸ (ماده ب ه م) وعمدة القاری:۱۵/۶.

[۴] شرح الکرمانی:۱۳/۶۲ وشرح النووی علی صحیح مسلم:۲/۱۷۸ کتاب الاشربة باب جواز استتباعه غیره

[۵] شرح النووی علی صحیح مسلم.۲/۱۷۸.

[۶] فتح الباری:۶/۲۲۶.

[۷] عمدة القاری:۱۵/۶.

[۸] عمدة القاری: ۶/۱۵وشرح النووی علی صحیح مسلم:۲/۱۷۸.

[۹] عمدة القاری:۱۵/۶.

حی د أقبل په معنی کښې دي او هلا أسکن په معنی کښې دي (۱)

علامه داوډی رحمه الله ډډي یوه بله معنی کړې ده. فحیهلابکم: أی أقبلوا أهلابکم أتیتم أهلکم ډډي قول په وړاندې حی هلا کلمات د ترحیب د قبیل نه هم کیدې شی (۲)

د حدیث باب مقصد - بعض داسې روایات نقل دی په کوم کښې چه فارسی ژبې ته ناخوښه وئیلې شوی دی او په فارسی کښې خبرې اترې کولو ممانعت واردشوې دي حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی چه روایت باب نه امام بخاری رحمه الله ډډغه روایاتو ضعیف اوبې اصل کیدو طرف ته اشاره کړې ده مثلاً یوروایت دي: کلام أهل النار بالفارسیة. (۳) یعنی د اهل جهنم ژبه به فارسی وی ډغه شان یوبل روایت دي من تکلم بالفارسیة زادت فی خبثه ونقصت من مروءته (۴) یعنی چاچه په فارسی ژبه کښې خبرې اوکړې ډهغه خباثت به زیاتیږی اومروت به نی کمیږی دا د مستدرك حاکم روایت دي. حافظ صاحب په دې باره کښې فرمائیلی دی وسنده واهٍ ډډي سند واهی او بې اصل دي (۵)

هم په دغه مستدرك حاکم کښې د حضرت عمر رضی الله عنه طرف ته هم یوروایت منسوب دي من أحسن العربیة فلایتکلمن بالفارسیة فانه یورث النفاق. (۶) یعنی په عربی ژبه کښې بنه خبرې کونکې دي په فارسی کښې هیڅ کله خبرې نه کوی ځکه چه دا نفاق پیدا کوی دي روایت ته هم بې اصل وئیلوسره حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی وسنده واهٍ (۷)

ردالمحتار علی الدرالمختار کښې علامه ابن عابدین شامی د صاحب الولوجیه دا قول نقل کړې دي چه د عربی نه علاوه د الله تعالی بل هیڅ یوه ژبه خوښه نه ده. دغه شان د حضرت عمر رضی الله عنه طرف ته د یو قول نسبت کولوسره لیکی انه نهی عن رطانة الاعاجم. یعنی حضرت عمر رضی الله عنه به د عجم ژبه وئیلونه منع فرمائیله.

دي نه علاوه سنن ابن ماجه کښې یوروایت دي چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت ابوهریره د بیمارئي د تپوس په وخت فارسی کښې فرمائیلی اشکمت درد؟ (۸) یعنی أتشتکی بطنك (آیاتاته د خیتې د درد شکایت دي؟) نودا روایت د سند اومتن په اعتبارسره معلول او ضعیف دي ډډي

---

۱) عمدة القاری: ۱۵/۶.
۲) عمدة القاری: ۶/۱۵.
۳) فتح الباری: ۲۲۷/۶.
۴) فتح الباری: ۲۲۷/۶.
۵) فتح الباری: ۲۲۷/۶.
۶) فتح الباری: ۲۲۷/۶.
۷) فتح الباری: ۲۲۷/۶.
۸) ردالمحتار علی الدرالمختار: ۵۲۱/۱.

په سند کښې ذواد بن علیه اودهغه شیخ لیث بن أبي سلیم بن زنیم دواړه ضعیف دی [۱] علامه ابن جوزی رحمه الله د ابن ماجه دغه دواړو راویانو د وجه نه دا روایت ضعیف ګرځولې دې په کوم کښې چه د اشکمت درد الفاظ د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب کولو سره دحدیث درجه ورکړې شوې ده [۲] دغه شان شاه عبدالغنی مجددی دهلوی رحمه الله انجاح الحاجة في شرح ابن ماجة کښې د علامه فیروزآبادی رحمه الله دا قول نقل کړې دې چه اشکمت درد او نورو فارسی الفاظ کوم چه رسول الله ﷺ طرف ته منسوب دی ددې هیڅ اصل نشته [۳]

لیکن حقیقت دادې چه دا اقوال ناقابل احتجاج دې د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب کړې شوی داسې روایات هم سندومتن په لحاظ سره مخدوش او بې بنیاده دی په کوم کښې چه د فارسی یا عجمی ژبومذمت کړې شوی وی. پخله د قرآن مجید دا آیت ﴿ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ ﴾ کښې هره یوه ژبه د الله تعالی د طرف نه کیدل واضح او بدیهی دی په ظاهره عجمی ژبې ناخوښه کول او په دې کښې د خبرو اترو کولو منع ګرځولو کښې هیڅ معقول وجه نه ښکاری. خلاصه دا چه ترجمة الباب د حدیث نه د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په عجمی ژبه کښې خبرې اترې کول جائزدی ددې دناجائزګرځولو هیڅ څه وجه نشته

علامه نووی رحمه الله هم ددې حدیث په ذیل کښې په شرح صحیح مسلم کښې تحریر فرمائی وقد تظاهرت أحادیث صحیحة بان رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم تکلم بالفاظ غیرالعربیة فیدل علی جوازه. [۴] مطلب دادې چه د مختلف احادیث صحیحه نه ثابت دی چه رسول الله ﷺ په غیرعربی کښې خبرې کړی دی نوښکاره خبره ده چه دا په هره یوه عجمی ژبه کښې د خبرو کولو په جواز باندې دال دې.

ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت:- په حدیث باب کښې دی جابر اقدصنع سورا ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې.

[حدیث ۲۹۰۶] [۵] حَدَّثَنَا حِبَّانُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أُمِّ خَالِدٍ بِنْتِ خَالِدِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَتْ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مَعَ أَبِي

---

[۱] تحفة الاشراف: ۳۱۷/۱۰ رقم: ۱۴۳۵۱.

[۲] العلل المتناهية لابن الجوزی: ۱۲۹/۱ وقال: هذان حدیثان لایصحان.

[۳] حاشیه المسماة بانجاح الماجة للشیخ عبدالغنی المجدی الدهلوی علی هامش سنن ابن ماجه: ۲۴۷ کتاب الطب باب فی الصلوة شفاء والابواب والتراجم للمحدث الکاندهلوی ص: ۲۰۳.

[۴] شرح مسلم للامام النووی: ۱۷۸/۲ کتاب الاشربة باب جواز استتابة غیره.....

[۵] وأیضًا رواه البخاری: ۵۴۶/۱ فی کتاب المناقب باب هجرة الحبشة رقم: ۳۸۷۴ و ۵۶۶/۲ فی کتاب اللباس باب المخمیصة اللسوداء رقم: ۵۸۲۳ و: ۸۶۹/۲ باب مایدعی لمن لبس ثوباجدیداً رقم: ۵۸۴۵ و: ۸۸۶/۲ کتاب الادب باب من تبرک صبیة غیر حتی تلعب به أوقبلها أو مازحها رقم: ۵۹۹۳ وأبوداؤد فی سننه: ۶۰۳/۲ فی کتاب اللباس باب مایدعی لمن لیس ثوبا جدیداً رقم ۱۹..... وقد تفردا به انظرتحفة الاشراف ۲۶۸/۱۱ رقم: ۱۵۷۷۹..

وَعَلَى قَمِيصٍ أَصْفَرُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «سَنَهْ سَنَهْ». قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَهْىَ بِالْحَبَشِيَّةِ حَسَنَةٌ. قَالَتْ فَذَهَبْتُ أَلْعَبُ بِخَاتَمِ النُّبُوَّةِ، فَزَبَرَنِى أَبِى قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - «دَعْهَا». ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ «أَبْلِى وَأَخْلِفِى، ثُمَّ أَبْلِى وَأَخْلِفِى، ثُمَّ أَبْلِى وَأَخْلِفِى». قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَبَقِيَتْ حَتَّى ذَكَرَ. [٣٦٦١، ٥٤٨٥، ٥٥٠٧، ٥٦٤٧]

رجال الحديث

① **حبان بن موسى** - دا ابومحمد حبان بن موسى سوار السلمى المروزى رحمه الله دي كتاب الاذان باب يسلم حن يسلم الامام لاندې دَدوى تذكره تيره شوې ده

② **عبدالله** - دامشهور محدث عبدالله بن مبارك بن واضح الحنظلى رحمه الله دي دَدوى تذكره بدء الوحى لاندې تيره شوې ده (١)

③ **خالدبن سعيد** - دا مشهور تبع تابعى خالد بن سعيد بن عمرو بن سعيد بن عاص بن سعيد بن عاص رحمه الله دي امام بخارى رحمه الله په صحيح بخارى كښې دَده هم دغه يوروايت په مختلف ابواب كښې نقل كړې دي معتمد اوثقه راوى وو هغوى دَخپل پلار سعيدبن عمرو بن سعيد بديح مولى عبدالله بن جعفر اوسهل بن يوسف انصارى نه روايت حديث كړې دي (٢) دَهغوى نه جليل القدر ائمه حديث يولوئى جماعت دَحديث سماع كړې ده. په هغوى كښې عبدالله بن مبارك رحمه الله هم شامل دي (٣) محمدبن بشير رحمه الله دَهغوى باره كښې فرمائى صدوق (٤) ابن حبان رحمه الله دَهغوى ذكر په ثقات كښې كړې دي (٥) په يوروايت كښې دَهغوى نوم راتلونه پس دَامام بخارى رحمه الله تلامذه تپوس اوكړو چه تاسو دَ چا ذكر كوئى؟

قيل لمحمد: من ذكرت يا أبا عبدالله؟ نو امام بخارى رحمه الله جواب وركړو الثقة الصدوق المامون خالدبن سعيد أخوا إسحاق بن سعد. (٦)

④ **عن ابيه (سعيدبن عمرو)**: دَعن ابيه نه دَهغوى پلار ابوعثمان سعيدبن عمرو بن سعيدبن العاص الاموى رحمه الله مراد دي دَدوى حالات كتاب الوضؤ باب الاستنجاء بالحجارة لاندې تيرشوى دى.

⑤ **ام خالدبنت خالدبن سعيد** - دَدوى نوم امه او ام خالد كنيت وو دَ صحابى لوروه اودَ حضرت زبيربن عوام رضي الله عنه بى بى وه دَدوى حالات كتاب الجنائز باب التعوذ من عذاب القبر

---

١) كشف البارى: ٤٦٢/١.

٢) الانساب للسمعانى: ٢٠٩/١ وتهذيب الكمال الحافظ المزى: ٨١/٨ وتهذيب التهذيب لابن حجر: ٩٥/٣.

٣) تهذيب الكمال: ٨٢/٨.

٤) تهذيب الكمال: ٨٢/٨ وتهذيب التهذيب ٩٥/٣.

٥) ايضاً.

٦) ايضاً.

لاندې تیر شوی دی (۱)

قالت أتيت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم مع أبي وعلي قميص أصفر، قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: سنة سنة

حضرت ام خالد رضی الله عنها فرمائی چه زه خپل پلار خالد بن سعید رضی الله عنه سره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوم اوما د زیړرنګ قمیص اچولې وو رسول الله ﷺ اوفرمائیل سنه سنه دیر ښائسته

قوله قال عبدالله: وهي بالحبشية حسنة - دا مدرج من الراوي دي دلته د راوی نه سنه سنه معنی بیان شوې ده چه دا د حبشی زبان لفظ دي اودې معنی ښائسته ده

د عبدالله نه څوک مراد دي؟ - قال عبدالله نه عبدالله ابن مبارک رحمه الله مراد دي بعض نسخو کښې ابو عبدالله دي (۲) ابو عبدالله امام بخاری رحمه الله کنیت دي په دې صورت کښې ظاهره ده قائل به پخپله امام بخاری رحمه الله وی. خو علامه قسطلانی رحمه الله ارشاد الساری کښې تحریر فرمائی چه راجح عبدالله دي اودې نه عبدالله ابن مبارک رحمه الله مراد دي (۳)

لفظ سنه ضبط - دا د سین اونون فتحه او دې په سکون سره دي اود کشمیښنی په روایت کښې د نون نه پس الف سره سناه سناه ضبط شوې دي (۴) خو اکثر د عربو په کلام کښې الف حذف کولو سره سنه هم وئیلې شی. د بعض ارباب لغت رائې ده چه په سنه کښې نون مشدد دي (۵) بهرحال دي نه دا امام بخاری رحمه الله مقصد الرطانة بالعجمیه ثابت کول دی. چونکه ام خالد رضی الله عنها په حبشه کښې پیدا شوې وه په دي وجه رسول الله ﷺ (فداه ابی وامی) دا په لیدو سره د ضیافت طبع په توګه په حبشی ژبه کښې اوفرمائیل چه دیر ښائسته

قالت فذهبت ألعب بخاتم النبوة، فزبرني، قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: دعها. ثم قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم: أبلي وأخلقي، ثم أبلي وأخلقي. ام خالد رضی الله عنها فرمائی چه زه لاړم او د حضور پاک خاتم نبوت سره مې لوبې کولې په دې باندې زما پلار زه اورټلم نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل دا پریږده (مطلب دا چه د لوبونه ئې مه منع کوه) بیائی اوفرمائیل چه ستا عمر دي دومره اوږد شی چه ته دا قمیص په اغوستو اغوستو سره زوړ کړې

قوله أبلي وأخلقي - د ابلا او اخلاق دواړو یوه معنی ده یعنی زړول او خرابول

---

(۱) وړاندې اختصار سره کتاب اللباس کښې هم دغه ذکر راغلې دي اوګورئی کشف الباری کتاب المغازی ص: ۱۷۵.

(۲) شرح الکرمانی: ۶۳/۱۳.

(۳) إرشاد الساری: ۱۸۰/۵.

(۴) عمدة القاری: ۷/۱۵.

(۵) ایضاً.

قوله قال عبدالله: فبقيت حتى ذكر:- دَدي جملي په تشريح کښې مختلف اقوال دی

① یو قول دادي چه **فبقيت** کښې ضمیر فاعل دَام خالد رضی الله عنها طرف ته راجع وی یعنی **فبقيت ام** خالد او حق ذکر (صیغه مجهول) کښې ضمیر قمیص طرف ته راګرځی [1] په دې صورت کښې به ترجمه وی ترکومې چه ام خالد رضی الله عنها ژوندنی وه دَ هغې دَ قمیص مشهورتیاوه.

② علامه کرمانی رحمه الله فرمائی دَ ذکر ضمیر دَ راوی طرف ته راګرځی اوعبارت مقدردي: أی ذکر الراوی، مانسی ذول مدته [2]

مطلب دا چه ام خالد سره پیښه شوې دا خارق امر واقعه دومره قابل ذکروه چه راوی ټول عمردا هیره نه کړې شوه اودَ **فبقيت** ضمیر هم دَام خالد طرف ته راجع دې

③ بعض روایاتوکښې لفظ ذکر په ځائی مذکردَ صیغه مؤنث ذکرت نقل کړې شوې دې دا مجهول اومعروف دواړه شان لوستل ثابت دی دَ مجهول لوستلو په صورت کښې عبارت مقدردي حتى صارت مذكورة عند الناس لخروجها عن العادة. [3] یعنی ام خالد رضی الله عنها (سره چه دَځیل نوعیت کومه واقعه پیښه شوې) خلاف عادت کیدو دَ وجه په خلقوکښې همیشه دَهغې تذکره وه معروف یعنی ذکرت لوستلو په صورت کښې به مطلب داوی چه هغې پخپله دَ دې خارق عادت واقعې تذکره کوله (والله اعلم)

④ دَ ابوهیثم په روایت کښې دَ ذکر په ځائې دکَنَ ضبط شوې دی او ابوذر رحمه الله هم دې ته ترجیح ورکړې ده.دکن دَ دکنة نه مشتق دې. د زیات استعمال د وجه نه په لباس باندې خیری او دورې قطِ کیږی اودَ لباس رنګ تك تور شی هم دې ته دکنة وائی. [4] دَ دې څلورم روایت په رنړاکښې دَ مذکورد جمله معنی ده چه ام خالد رضی الله عنها ژوندئی پاتې شوه (اودَ همیشه داستعمال د وجه نه) دَ قمیص رنګ (دَ خیری اودورو جمع کیدو دَ وجه) تك تور شو. [5]

⑤ علامه عینی رحمه الله فرمائی وفی بعض النسخ: فذكر دهرًا، ولفظ دهرا محذوف فی کتاب ابن بطال، وذکره ابن السکن، وهو تفسیر لهذه الروایة، کانه أراد: بقی هذا القمیص مدة طویلة من الزمان، فنسیها الراوی، فعبر عنها بقوله: ذکر دهرًا. [6]

یعنی بعض نسخوکښې (دَ حتی ذکر په ځائی) فذکر دهرًا دي. خو لفظ دهرًا دَعلامه ابن بطال رحمه الله په نسخه کښې محذوف دي. البته ابن سکن رحمه الله دالفظ ذکر کړې دي چه په حقیقت کښې

---

[1] عمدة القاری:۸/۱۵.
[2] شرح الکرمانی ۶۳/۱۳.
[3] عمدة القاری:۸/۱۵.
[4] عمدة القاری:۸/۱۵.
[5] شرح الکرمانی ۶۳/۱۳ وعمدة القاری ۸/۱۵
[6] عمدة القاری:۸/۱۵.

ترجمة الباب مذکوره) روایت تفسیردي (مطلب دادي چه ددي لفظ په صراحت سره د مذکوره جملي مفهوم واضح کیږي، لکه راوی دا وئیل غوښتل چه دا قمیص د یوي اوږدي مودي پوري موجود وو خوهغه ته دغه موده یاده نه وه په دي وجه نی ذکر دهرا الفاظ اداکړل

① علامه انورشاه کشمیری رحمه الله ددي روایت په ذیل کښي یوه عجیبه نکته بیانوی. فرمائی چه دعمر په تناسب سره څومره د ام خالد رضی الله عنها قد لونیدلو دهغي قمیص به هغه شان غټیدلو د رسول الله ﷺ مبارکه دعا أبلي وأخلقي... په برکت سره چه څنګه هغه داوږدي مودي پوري ژوندنی وه هغه قمیص هم دهغي په بدن باندي موجوداوسیدوسره لونیدلو اود مرور ایام نه وجود په هغي باندي د زړوالی او خرابوالی اثار نه ښکاریده (۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د صنعانی په نسخه کښي د ترجمة الباب د مذکوره روایت په آخر کښي د امام بخاری رحمه الله داقول هم ذکردي. قال أبوعبدالله — هومصنف — ولم تعش امرءة مثل ماعاشت هذه یعني أم خالد. (۲) حافظ صاحب فرمائی چه دام خالد رضی الله عنها سره د موسی بن عقبه ملاقات هم دهغي په اوږدعمر باندي دلالت کوی خکه چه دهغي نه علاوه چرته بل یوصحابی سره د موسی بن عقبه ملاقات نه دي شوي. (۳)

دحدیث نه مستنبط فوائد: علامه عینی رحمه الله د ترجمة الباب ددي روایت نه مختلف فوائد مستنبط کړی دی:

① په روایت کښي دی چه د ام خالد رضی الله عنها په زیرقمیص باندي د ناخوښۍ اظهارنه دي فرمائیلي. ددي نه معلومه شوه چه د ښځود پاره د زیرړنګ لباس اغوستل جائزدی

② په روایت کښي دی چه ام خالد رضی الله عنها د رسول الله ﷺ خاتم نبوت سره لوبي کولي پلار اورتله نورسول الله ﷺ هغه دداسي کولو نه منع کړو چه پریږده لوبي دي کوی. ددي نه معلومه شوه چه دمشرانو په موجودګئی کښي ماشومان د لوبو کولونه نه دی منع کول پکار

③ رسول الله ﷺ ام خالد رضی الله عنها په نوی لباس کښي کتلوسره دعاورکړه. ددي نه ثابته شوه چه نوی لباس اغوستلوسره کتونکي له دهغوی په حق کښي دعاء خیر کول د سنت نه ثابت دی اود اسلام د آدابونه دی.

④ رسول الله ﷺ په عجمی ژبه کښي خبري اوکړي. ددي نه په عجمی ژبه کښي د خبرو اترو کولوجواز ثابتیږی. (۴)

---

۱) فیض الباری: ۴۵۸/۳. علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی فبقیت حتی ذکرت أی بقیت تلک القمیص لم یختلقها مضی اللیالی. ومرور الایام. ولعل تلک القمیص أیضا تتوصع علیهابقدر جسدها. فانها إذا نقصت کانت صبیة. فلابد من الزیاد فی القمیص. ومن یؤمن بقاء تلک القمیص إلی زمن لم تخلق. لم یعجزعن الایمان بسعتهاایضا.

۲) فتح الباری: ۲۲۷/۶.

۳) ایضا.

۴) عمدة القاری: ۸/۱۵.

ترجمة الباب سره مناسبت - په روايت کښې سنه سنه مناسبت ترجمة الباب سره نشته دی

احديث ٢٩٠٧ [١] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى الله عنه أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ أَخَذَ تَمْرَةً مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ، فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم بِالْفَارِسِيَّةِ «كِخْ كِخْ أَمَا تَعْرِفُ أَنَّا لاَ نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ». [ر ١٤١٤]

رجال الحديث

① **محمدبن بشار** - دامشهورمحدث محمدبن بشار بن عثمان عبدی بصری رحمه الله دی دَدوی حالات کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یتخولهم بالموعظة والعلم کی لاینفروا لاندی وړاندې تیر شوی دی (٢)

② **غُندر** - دا ابوعبدالله محمدبن جعفر هذلی رحمه الله دی دَغندر په لقب سره مشهوردی دَدوی تذکره کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم لاندې تیرشوی دی.

③ **شعبه** - دا امیرالمؤمنین فی الحدیث شعبه بن الحجاج بن الورد العتکی الواسطی البصری رحمه الله دی دَ دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه اویده لاندې تیرشوی دی (٣)

④ **محمدبن زیاد** - داعبدالرحمن بن محمد بن زیاد محاربی کوفی رحمه الله دی کتاب العلم باب تعلیم الرجل أمته وأهله کښې دَدوی تذکره تیره شوې ده (٤)

⑤ **ابوهریره** رضی الله عنه دَدوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تیرشوی دی (٥)

أن الحسن بن علی أخذ تمرة من تمرة الصدقة فجعلها فی فیه، فقال له النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بالفارسة: کخ کخ، أما تعرف أنا لاناکل الصدقة؟

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت دې چه حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما دَ صدقه یوه کهجوره اوخته کړه په خله کښې واچوله نورسول الله ﷺ فارسی کښې اوفرمائیل کخ کخ دَ کهجورې تیرولو نه ئې منع کړو، آیاتاته پته نه ده چه مونږ صدقه نه خورو

کخ کخ - بفتح الکاف وکسرها وسکون الخاء المعجمةُ وکسرها وبالتنوین مع الکسر وبغیر تنوین (٦) دا الفاظ په فارسی ژبه کښې دَ زجر اوتوبیخ اودَیوکار دَمنع کولودپاره وئیلې شی

---

[١] قد سبق تخریجه فی کتاب الزکوة باب أخذصدقة التمر عند صرام النخل رقم: ١٤٨٠.

[٢] کشف البارى: ٣/٢٢١ - ٢٢٤.

[٣] کشف البارى: ١/٦٧٨.

[٤] کشف البارى: ٣/٥١٤.

[٥] کشف البارى: ١/١٥٩. ١٦٣.

[٦] شرح الکرمانی ١٣/٦٣ وعمدة القاری: ١٥/٨.

هم دَدې معنی ده اړکیدا. وارم پریږده اوغورزوه (۱)

دعلامه کرمانی رحمه الله اعتراض اودهغې جواب د باب په مذکوره دریواړو روایتونوکښې چه کوم عجمی الفاظ د رسول الله ﷺ نه مروی دی علامه کرمانی رحمه الله فرمانی دَدې په عجمی کیدوباندې اشکال کیدې شی ① د باب په پومبی روایت کښې لفظ سور واردشوې دې په دې کښې احتمال دادې چه دا لفظ صابون په شان د توافق الیقین د قبیل نه دې اودعربی ژبې لفظ دې (۲) لیکن علامه عینی رحمه الله فرمانی دا اشکال خودَدې وجه نه ناقابل التفات دې چه صرف د احتمال درجه لری حالانکه لغت په احتمال سره نه شی ثابتیدې (۳)

② دترجمة الباب په دویم روایت کښې لفظ سنه واردشوې دې علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه ممکن ده دَدې اصل حسنة وی اودَدې د شروع نه "ح" حذف کړې شوی وی لکه چه په عربی مثل کفی بالسیف شاهداً کښې "هد" حذف کولوسره عرب کفی بالسیف شا وائی (۴) لیکن د علامه کرمانی رحمه الله دا توجیه هم حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله ردکولوسره فرمائی چه د یولفظ په شروع کښې ترخیم جائزنه دې ځکه چه داسې وینا کول غلطه ده چه لفظ سنه د شروع نه "ح" غورزولې شوې ده. (۵)

③ په دریم روایت باب کښې لفظ کخ راغلې دې. علامه کرمانی رحمه الله فرمانیلی دی چه ممکن ده چه داهم غیرعجمی لفظ وی اود حروف صوتیه د قبیل نه وی خو علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا اعتراض هم بې محل دې ځکه چه لفظ کخ د اسماء افعال د قبیل نه دې نه چه دَ اسم، اصوات د قبیل نه لهذا دا لفظ هم عجمی دې (۶)

فوائدحدیث:- علامه ابن بطال رحمه الله دَروایت نه دوه فوائدمستنبط کړی دی ① ماشومانوته د احکام شریعت تعلیم ورکول اوهغوی ته د حرام او مکروه څیزونونه د ځان ساتلو تلقین کول

② چه په ماشومانوکښې د پوهې صلاحیت وی نوهغوی ته داسې خبرې هم خودلې شی چه پوهه اوعاقل سړی ته خودلې شی (۷)

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حدیث باب کښې د کخ کخ عجمی الفاظ دی او ترجمة الباب سره دَدې مناسبت ښکاره دې.

---

۱) شرح الکرمانی ۶۳/۱۳ وعمدة القاری: ۸/۱۵.
۲) شرح الکرمانی ۶۳/۱۳ وعمدة القاری ۹/۱۵.
۳) عمدة القاری: ۹/۱۵.
۴) شرح الکرمانی ۶۳/۱۳ وفتح الباری: ۶/ ۲۲۷ - ۲۲۸ وعمدة القاری: ۸/۱۵
۵) فتح الباری: ۲۲۸/۶ وعمدة القاری: ۹/۱۵.
۶) عمدة القاری: ۹/۱۵.
۷) شرح ابن بطال: ۲۳۲/۵.

باب-١٨٥ الغلول

دَ ترجمة الباب مقصد: په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله په مال غنیمت کښې دَخیانت حرمت او شناعت بیانول غواړی چه په مال غنیمت کښې خیانت کول ناجائز لاړ نه یوشی حاصلول گناه کبیره ده

دَغلول معنی: غلول په غین اولام باندې ضمه سره [١] په مال غنیمت کښې خیانت کول او د تقسیم نه وړاندې دَ مال غنیمت نه غلا کولوته وائی. امام ابن اثیر رحمه الله فرمائی **الغلول هوالخیانة فی المغنم والسرقة فی الغنیمة قبل القسمة.** [٢]

صاحب دَ روح المعانی علامه آلوسی رحمه الله فرمائی چه دَ غلول اصل معنی دده په پته طریقه غلا کول روستو دا لفظ دَمال غنیمت نه دَ غلا کولودپاره استعمال شو. اوعلامه نووی رحمه الله په شرح مسلم کښې فرمائی: **أصل الغلول الخیانة مطلقًا، ثم غلب اختصاصه فی الاستعمال بالخیانة فی الغنیمة** [٣] یعنی غلول په حقیقت کښې خیانت ته وئیلی شی روستودَدې غالب استعمال په مال غنیمت کښې خیانت سره اوشو. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه غلول دَمطلقًا خیانت دَپاره هم استعمالیږی خوکه دَدې اطلاق په مال غنیمت کښې په غلاباندې اوکړې شی نو بیا په دغه دواړو معنوکښې عموم خصوص من وجه دَ نسبت نه به وی [٤]

دَ غلول دَ تسمیه وجه: غلول معنی ترڼ اوراګیرول دی. امام نفطویه رحمه الله فرمائی چه مال غنیمت کښې خیانت کولوسره لاسونه مغلول اومحبوس کیږی په دې وجه په دې کښې خیانت ته غلول نوم ورکړې شو. **قال نفطویه: سمی بذلك لان الایدی مغلولة عنه أی محبوسه.** [٥]

دا غلول گناه کبیره ولې ده: شرح صحیح مسلم کښې امام نووی رحمه الله فرمائی چه غلول په اجماع سره گناه کبیره ده. په مال غنیمت کښې دَ خیانت جرم دومره زیات سخت کیدو وجه داده چه مال غنیمت دَ اهل اسلام مشترکه حق وی په دې کښې خیانت کول او غلا کول دَ بې شمیره خلقو دَ حقوق دَ حق تلفئی مترادف دي [٦]

وقول الله تعالی: ﴿ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ ﴾ /آل عمران: ١٦١/.

لفظ قول غلول باندې عطف کیدودَ وجه نه مجرور دي. [٧] پوره آیت داسې دي ﴿ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ

---

[١] إرشادالساری:١٨١/٥.

[٢] النهایة لابن الاثیر:٣٨٠/٣.

[٣] شرح النووی علی صحیح مسلم:١٢٢/٢ کتاب الامارة.

[٤] إرشاد الساری:١٨١/٥.

[٥] شرح النووی علی صحیح مسلم:١٢٢/٢ کتاب الامارة.

[٦] شرح النووی علی صحیح مسلم:١٣٢/٢ کتاب الامارة وعمدة القاری:٩/١٥ وفتح الباری:٢٢٨/٦ وإرشادالساری:١٨١/٥

[٧] عمدة القاری:٩/١٥.

أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴾ هم دَدې آيت د نزول د سبب باره کښې حضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت دې چه په غزه بدر کښې د مال غنيمت نه يوځادر اورک شو څه خلقو اووئيل لعل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أخذها يعنى داځادر کيدې شى رسول الله ﷺ اخستې وى دا آيت هم په دې موقع باندې نازل شو په کوم کښې چه ددې خراب جرم تردید کولوسره اوخودلې شوچه د نبي د شان نه خلاف دى چه هغه داسې حرکت اوکړى دا آيت رسول الله ﷺ د دغه الزام نه د بري کولو دپاره لازم شو (١)

[حديث ٢٩٠٨] (٢) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ أَبِي حَيَّانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو زُرْعَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ - رضي الله عنه - قَالَ قَامَ فِينَا النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فَذَكَرَ الْغُلُولَ فَعَظَّمَهُ وَعَظَّمَ أَمْرَهُ قَالَ « لاَ أُلْفِيَنَّ أَحَدَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى رَقَبَتِهِ شَاةٌ لَهَا ثُغَاءٌ عَلَى رَقَبَتِهِ فَرَسٌ لَهُ حَمْحَمَةٌ يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَغِثْنِي. فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ. وَعَلَى رَقَبَتِهِ بَعِيرٌ لَهُ رُغَاءٌ، يَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغِثْنِي. فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ. وَعَلَى رَقَبَتِهِ صَامِتٌ، فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغِثْنِي. فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ. أَوْ عَلَى رَقَبَتِهِ رِقَاعٌ تَخْفِقُ، فَيَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَغِثْنِي. فَأَقُولُ لاَ أَمْلِكُ لَكَ شَيْئًا، قَدْ أَبْلَغْتُكَ ». وَقَالَ أَيُّوبُ عَنْ أَبِي حَيَّانَ فَرَسٌ لَهُ حَمْحَمَةٌ. [ر: ١٣٣٧]

رجال الحديث

① **مسدد**:- دامسدد بن مسرهد بن مسربل اسدى رحمه الله دې دَدوى حالات كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندې تيرشوى دى. (٣)

② **يحيى**:- دا ابوسعيد يحيى بن سعيد بن فروخ القطان التميمى رحمه الله دې دَدوى حالات كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندې تيرشوى دى. (٤)

③ **ابوحيان**:- دايحيى بن سعيد بن حيان تمى كوفى رحمه الله دې دَدوى حالات كتاب الايمان باب سوال جبرائيل النبى صلى الله تعالى عليه وسلم عن الايمان والاسلام لاندې تيرشوى دى (٥)

---

١) عمدة القارى:٩/١٥ قال العينى وقال ابن أبى حاتم: حدثنا المسيب بن واضح حدثنا أبواسحاق الفزارى عن سفيان عن خصيف عن عكرمة عن ابن عباس. قال: فقدوا قطيفة يوم بدر. فقالوا: لعل رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أخذها فانزل الله تعالى ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ﴾ أى يخفون هذه تنزيه له صلى الله تعالى عليه وسلم من جميع وجوه الخيانة فى أداء الامانة وقسمة الغنيمة وغيرذلک.

٢) قد سبق تخريجه فى كتاب الزكوة باب البيعة على إيتاء الزكوة رقم: ١٤٠٢.

٣) كشف البارى:٢/٢.

٤) كشف البارى:٢/٢.

٥) كشف البارى:٢/٥٨٧ – ٥٩٩.

④ **ابوزرعه** دا ابوزرعه بن عمرو بن جریر بجلی رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الایمان باب الجهاد من الایمان لاندې تیرشوی دی (۱)

⑤ **ابوهریره** رضي الله عنه ددوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أمور الایمان لاندې تیرشوی دی (۲)

قوله قام فینا النبي صلی الله تعالی علیه وسلم فذکر الغلول فعظمه وعظم أمره: د حضرت ابوهریره رضي الله عنه روایت دي چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مونږ ته دخطبه ورکولو دپاره اودریدو اوپه مال غنیمت کښې دغلاذکرکولوسره دا ګناه کبیره اوګرځوله او ددې په تنبیه کښې ملاویدونکې، سزا سختی ئی بیان کړه.

لاألفین أحدکم یوم القیامة علی رقبته شاة لها شغاء، علی رقبته فرس له حمحمة، یقول: یارسول الله! أغثنی، فأقول: لاأملک لك من الله شیئاً، قد أبلغتك

لاألفین: همزه بندې ضمه فاء کسره او آخرکښې نون تاکید ثقیله سره لاألفین په معنی کښې دي (۳)

ددې مصدر الفاء راځی د موندلو په معنی کښې دي وئیلی شی الفاء هغه اوموندلو (۴) دلته لا نافیه ده البته په بعض نسخوکښې لا د قسم سره لاألفین هم ضبط شوي دي حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه صحیح لاني نفی دي (۵)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی: هو مثل قولهم: لا أرینك ههنا، والاصل لاتکن ههنا فاراك، وتقدیره فی الحدیث: لایغل أحدکم فالفیه: أی أجره (۶) یعنی لاألفین لاأرینك ههنا په معنی کښې دي چه زه به ئی دلته هیڅ کله اونه ګورم ددې اصل دي لاتکن ههنا فاراك یعنی ته دلته مه رازه چه زما په نظر راشې دا خولفظی ترجمه ده روانه ترجمه ده ته دلته مه رازه چرته زه تا اونه وینم.

او قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه دعذری په روایت کښې لاألفین په خائی لاألقین ضبط شوي دي خو مشهوراولني دي (۷) اوس د روایت ترجمه اوګورئی: په تاسوکښې دي یو سړي هم په مال غنیمت کښې خیانت کونکې نه شی چه زه هغه د قیامت په ورځ په داسې حالت کښې اوګورم چه د هغه په ستې باندې چیلئی وی او چغې وهی یا اس وی او هنړیږی اوهغه سړي فریاد کولوسره وائی یارسول الله! زما امداد (شفاعت) اوکړه نوزه به ورته وایم زه ستا امداد

---

۱) کشف الباری: ۲/ ۳۰٤.
۲) کشف الباری: ۲/ ٦٥٩ – ٦٦٣.
۳) عمدة القاری: ۱۰/ ۱۵.
٤) المعجم الوسیط: ص: ۸۳۳.
۵) فتح الباری: ٦/ ۲۲۸.
٦) إرشاد الساری: ۵/ ۱۸۱.
۷) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۲/ ۱۲۳.

شفاعت، نه شم کولې دَالله تعالی پیغام خوماتاسوته دررسولې وو

حمحمة - بفتح الحائين المهملتين، دَ ګیاغوښتودَپاره چه اس کوم آواز اوباسی هغې ته حمحمة وائی او صهیل مطلقًا هنرپدوته وائی (۱)

ثغاء - دَ ثاء په ضمه اوغین تخفیف سره دَ چیلئی مې مې ته وائی (۲)

قوله لاأملك لك شيئًا أی من المغفرة، لان الشفاعة أمرها إلى الله (۳) مطلب دادې چه زه به دَ الله تعالی نه ستاسود بخښنې په درخواست کولوکښې امدادنه شم کولې خکه چه شفاعت خودَ الله تعالی په رضاباندې موقوف دې په سورت انبیاء کښې دا مضمون واضحه کولوسره فرمائی: ﴿ لَا يَشْفَعُوْنَ ۙ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى ﴾

وقد ابلغتك أی فليس لك عذر بعد الابلاغ، دَدې جملې نه دَ رسول اکرم ﷺ منشاء داوه چه ماتاسوته دَ حق خبره خودلې وه په دې وجه دَخپل خان دَ بخښلودَپاره به تاسو سره څه عذر نه وی (۴)

علامه عینی رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دَ مذکوره ارشاد نه دَ رسول الله ﷺ مقصد دَدغه جرم دَ سختوالی احساس رابیدارول وو ګنې حضورپاك به دَ خپل امت دَ ګناهګارانودَپاره دَ قیامت په ورځ ضرور شفاعت کوی (۵)

قوله وعلى رقبة صامت - اودَهغه په ستې کښې به سره زر او سپین زر وی دَ صامت اطلاق په عربی ژبه کښې په سرو زرو او سپینو زرو باندې کیږی (۶)

قوله وعلى رقبة رقاع تخفق - اودَهغه په ستې کښې به دَ کپړې ټکړې وی چه حرکت به کوی. رقاع دَ رقعة جمع ده دَ کپړې ټکړې ته وائی (۷) **تخفق:** أی التحرك دَ باب ضرب نه دَدې معنی حرکت کول دی.

دَ رقاع نه څه مراددي؟ - دَدې لفظ په تشریح کښې شراح حدیث مختلف اقوال نقل کړی دی

① علامه ابن جوزی رحمه الله فرمائی دې نه مطلقًا کپړې مراددی (۸)

---

۱) النهایه لابن الاثیر: ۴۳۶/۱ (مادة: حمحم) وشرح الکرمانی: ۶۴/۱۳ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری ۲۲۹/۶ وإشادالساری: ۱۸۱/۵ ومجمع بحارالانوار: ۵۷۶/۱.

۲) شرح الکرمانی: ۶۴۱۳ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۹/۶.

۳) شرح الکرمانی: ۶۴۱۳ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۹/۶.

۴) عمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۹/۶.

۵) فتح الباری: ۲۲۹/۶ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وإرشادالساری: ۱۸۲/۵ والتعلیق المحمود بسنن أبی داؤد للعلامة فخرالحسن الکنکوهی: ۱۵/۲.

۶) شرح ابطال: ۲۳۰/۵ والنهایة لابن الاثیر: ۵۲/۳ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۵/۶.

۷) عمدة القاری: ۱۰/۱۵ وإرشادالساری: ۱۸۲/۵.

۸) عمدة القاری: ۱۰/۱۵ وإرشادالساری: ۱۸۲/۵.

② علامه حمیدی رحمه الله فرمائی چه دې نه هغه حقوق مراد دی کوم چه په رقاع کښې تحریر کیږی المرادبهاماعلیه من الحقوق المکتوبة فی الرقاع خودا رائې ردکولوسره ابن جوزی رحمه الله فرمائی چه رقاع په کپړو باندې محمول کول زیات مناسب او بهتردی (کوم چه حسی او محسوس کیدونکې څیزدې، ځکه چه په حدیث کښې هم د حسی خیانت ذکردې وردعلیه ابن الجوزی: بان الحدیث سبق لذکرالغلول الحسی، فحمله علی الثیاب أنسب (۱) خودې رائې په رد کولوسره علامه کرمانی رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله فرمائی چه رقاع نه بعینه کپړې مراد نه دی بلکه ددې په عموم کښې خناور نقدی سامان کپړې ټول اجناس شامل دی په عمدة القاری کښې دی ولیس المقصودمنه الخرقة بعینها بل نعم الاجناس عن الحیوان والنقود والثیاب وغیرها (۲)

خلاصه دکلام دادې چه امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب مذکوره روایت ومن یغلل یات بماغل یومالقیامة تفسیر کولوسره نقل فرمائی چه کوم سړې په مال غنیمت کښې د خیانت ارتکاب اوکړی اویوځیز پټ کړی د قیامت په ورځ رسوا او ذلیل کولودپاره به هغه پټ کړې شوې څیزدهغه په ستې باندې بارکړې شی ددې نه دجرم د سختوالی اندازه لګولې شی

قوله وقال أیوب عن أبی حیان: فرس له حمحمة - دا تعلیق ابوطاهرذیلی رحمه الله په فوائدکښې د قاضی یوسف بن یعقوب په طریق سره اوامام مسلم رحمه الله عن حماد، بل عن عبدالوارث عن أبی حیان عن أبی زرعة عن أبی هریرة رضی الله عنه په طریق سره موصولاً روایت کړې دی (۳)

ددې تعلیق مقصد - د ترجمة الباب په مذکوره روایت کښې وعلی رقبته فرس له حمحمة کښې لفظ فرس تصریح ده کشمیهنی نسفی اوابوعلی بن شبویه رحمهم الله په نسخوکښې دی وعلی رقبته له حمحمة په دې کښې لفظ فرس ساقط دی (۴) نو امام بخاری رحمه الله په مذکوره تعلیق سره اشاره اوفرمائیله چه دلفظ فرس تصریح په دوو روایاتوکښې موجوده ده (۵)

په مال غنیمت کښې د مسروقه مال حکم - علامه ابن منذر رحمه الله فرمائی د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې په سارق باندې مسروقه مال واپس کول بالاجماع واجب دی (۶)

خوکه دا مال د اسلامی لښکرد خوریدونه پس واپس کړې شی او مستحقینوته ددغه مال رسول ممکن پاتې نه شی نوبیا به څه کولې شی؟ په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دې. امام ثوری امام اوزاعی امام مالك او امام احمدبن حنبل رحمهم الله مسلك دادې چه هغه سړې به د

---

۱) ایضاً.

۲) عمدة القاری:۱۵/۱۰.

۳) فتح الباری:۶/۲۳۰وتغلیق التعلیق للحافظ ابن حجر:۳/۴۶۳.

۴) عمدة القاری:۱۵/۱۰وفتح الباری:۶/۲۳۰وإرشادالاساری:۵/۱۸۲.

۵) عمدة القاری:۱۵/۱۰وفتح الباری:۶/۲۳۰وإرشادالاساری:۵/۱۸۲.

۶) نیل الاوطارللشوکانی رحمه الله کتاب الجهادوالسیر:۸/۱۳۸باب التشدیدفی الغلول وتحریق رحل اللغال.

مسروقه مال خمس امیرته واپس کړی اوباقی حصه دې صدقه کړی [۱]

امام شافعی رحمه الله فرمائی چه چاسره مال غنیمت وی نودهغې دوه صورتونه دی ① چه مال غنیمت دهغه شرعی حق وی یعنی د غنانم د تقسیم په وخت دهغې مالك جوړشوې وی په دې صورت باندې بنکاره خبره ده چه دهغې صدقه کول واجب نه دی ② چه شرعی حق نه وی بلکه غلائی کړې وی نو په دې صورت کښې بنکاره خبره ده چه دا پردې مال دې اود پردی مال صدقه کول په یوصورت باندې هم جائزنه دی دا مال به د اموال ضائعه په حکم کښې وی یعنی دا به حاکم وخت ته واپس کول واجب وی [۲]

د مذکوره دواړو مسلکونو استدلال د سنن ابوداؤد دې روایت نه دې عن عبدالله بن عمر رضی الله عنهما قال کان رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم - إذا أصاب غنیمة أمر بلالا فنادی فی الناس، فیجیبون بغنائمهم، فیخمسه ویقسمه. فجاء رجل بعد ذلك بزمام من شعر فقال: یارسول الله هذا فیما أصبناه من الغنیمة، فقال: أسمعت ینادی ثلاثا؟ قال نعم قال فما منعك أن تجیء به؟. فاعتذر إلیه، فقال: کن أنت تجیء به یوم القیامة فلن أقبل منك. [۳]

حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه کله به رسول الله ﷺ ته د غنیمت مال حاصل شو نو بلال رضی الله عنه ته به ئی د اعلان کولوحکم اوکړو نوددې اعلان په نتیجه کښې به خلقو خپل غنیمت راوړلو حضورپاك به دهغې خمس ویستلو او تقسیم کولوبه ئی پوخل د تقسیم غنانم نه پس یوسړی د ویښتوجوړشوې یوجلب راوړو وئی یارسول الله ﷺ داد هغه مال غنیمت نه دې کوم چه مونږ ته ملاؤ شوې وو حضورپاك (دری خل مکرر) اوفرمائیل آیا تا بلال په آواز کولواوریدلې وو؟ هغه وئیل اوجی حضورپاك اوفرمائیل بیاته څه څیزدې د راوړلونه منع کړې؟ هغه عذرپیش کړو نو حضورپاك اوفرمائیل صبراوکړه که چرې ته دا د قیامت په ورځ راوړې نوبیابه ئی هم زه قبول نه کړم.

امام ثوری امام اوزاعی امام لیث او امام مالك رحمهم الله فرمائی چه دې سړی له پکارووچه د دغه مال خمس ئی ویستلې وې او امیرته ئی واپس کړې وې اوباقی ئی صدقه کړې وې خو امام شافعی رحمه الله فرمائی لکه چه دې تفصیل شاته تیرشوې دی که هغه په شرعی طریقه دمال مالك جوړشوې وو یعنی هغه مال هغه د غنیمت په توګه سره اخستې وو نوبیا په هغه باندې صدقه کول هډو واجب نه وو اوکه سرقه وه نوبنکاره خبره ده چه پردې مال کیدو د وجه نه هغه صدقه کول جائزنه وو لهذا دغه مال هغه له اموال ضائعه په شان امام له حواله کول پکارووو.

علامه شوکانی رحمه الله په نیل الاوطار کښې فرمائی: قال الثوری والاوزاعی واللیث ومالك: یدفع إلی

---

[۱]) المغنی لابن قدامة: ۵۲۶/۱۰ کتاب الجهاد أحکام فی الغلول. رقم الفصل: ۷۶۰۷ وعمدة القاری: ۱۰/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۹/۶ وبذل المجهود: ۲۹۰/۱۲.

[۲]) نیل الاوطار للشوکانی رحمه الله ۱۳۸/۸ کتاب الجهاد باب التشدید فی الغلول وتحریق رحل اللغال وعمدة القاری: ۱۱/۱۵ وفتح الباری: ۲۲۹/۶ وبذل المجهود: ۲۹۰/۱۲.

[۳]) سنن ابی داؤد: ۱۵/۲ کتاب الجهاد باب فی الغلول إذا کان یسیراً یترکه الامام ولایحرق رحله.

الامام خمسه ويتصدق بالباقي وكان الشافعي لايرى ذلك ويقول: إن كان ملكه فليس عليه أن يتصدق به، وإن كان لم يملكه فليس له التصدق بمال غيره، قال: والواجب أن يدفع إلى الامام كالاموال الضائعة.(١)

د احنافو په نيز امام ته اختيار دي چه دَهغه سړي مال قبلولونه انكار كولوسره اووائي چه هغه دي پخپله مستحق ته دَهغه حق اورسوي يادي دَهغې خمس واخلي بيت المال كښې دي جمع كړي باقي حصه دي هغه سړي د لقطه په توګه خپل خان سره اوساتي يادي مسكينانوته وركړي يادي بيت المال كښې جمع كړي. خپل خان سره دي په هغه صورت كښې اوساتي چه كله دَهغه اميدوي چه حقدارته به دغه مال اورسوي كه چرې اميد نى نه وى نوبيادي په مسكينانو كښې تقسيم كړي يادي بيت المال كښې جمع كړي

په السير الكبير كښې دى: ولوإن رجلا غل شيئًا من الغنائم، فاتى به الامام بعد القسمة وتفرق الجيش فللامام فى ذلك راى: إن شاء كذبه فيما قال، وقال: أنا لا أعرف صدقك وقد التزمت وبالابزعمك، وأنت أبصر بما التزمته حتى توصل الحق إلى المستحق، وإن شاء أخذ ذلك منه وجعل لمن سمى الله تعالى لانه وجد المال فى يده وصاحب المال مصدق شرعًا فيما يخبر به من حال فى يده وباعتبار صدقه خمسه لارباب الخمس فيصرف إليهم، والباقي يكون بمنزلة اللقطة فى يده إن طمع أن يقدر على أهله..... وإن لم يطمع فى ذلك قسمه بين المساكين إن أحب وإلا جعله موقوفا فى بيت المال.(٢)

يعنى كه يوسړي دَمال غنيمت نه غلاوكړي اوبيا دي خپيمانه وى اودَ غلا مال دَمال غنيمت دَ تقسيم اودَ لښكردَ خوريدو نه پس حاكم وخت له راوړي. نو په دي صورت كښې حاكم ته اختيار دي ياخودي دَهغه خبره دروغ اوګڼي او ورته دي اووائي چه زما ستا په صداقت باندي يقين نشته تاپخپله په خپل خان باندي وبال اچولي دي. ته پوهه شه او حقدار ته دَهغه حق رسول ستا په ذمه دى. ياكه امام وخت غواړي نودَغلا دا مال دي واخلي او صحاب خمس ته دي وركړي. چونكه حاكم دغه مال دي سړي سره ليدلي دي. بل چه صاحب مال په خپله قبضه كښې موجود دَ كوم يوځيز هم خبر وركړي نو شرعًا دَدي تصديق معتبر دي. دَ هغه دَ قول اعتبار كولوپه صورت كښې دَغلادَ مال به خمس ويستلي شى اصحاب خمس ته دي وركړي شى. باقى حصه به دَدي سړي سره دَ لقطه په توګه پرته وى. كه مستحق ته دَ رسولودكاميابنى امید وى نودغه مال دي دَهغې اصل حقدارته اورسوى. كه اميدنه وى نودَده مرضى ده كه غواړي نو په مسكينانوكښې دي تقسيم كړي يا دي بيا په بيت المال كښې جمع كړي.

---

١) نيل الاوطار للشوكانى:١٣٨/٨ كتاب الجهاد والسير باب التشديد فى الغلول وتحريق رجل الغال وبذل المجهود:٢٩٠/١٢.

٢) بذل المجهود:٢٩٠/١٢.

باب-۱۸۶ القليل من الغلول

د ترجمة الباب مقصد - په دې ترجمة الباب سره امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه د کم غلول حکم هم هغه دې کوم چه د غلول کثیر دې؟ ددې جواب هم د روایت نه معلوم شوچه د دواړو حکم یو دې (۱)

ولم يذكر عبدالله بن عمرو، عن النبي ﷺ أنه حرق متاعه، هذا أصح.

چونکه بعض فقهاء د تحریق متاع د غال د جواز قائل دی اود حضرت عبدالله بن عمرو رضی الله عنه په یوروایت کښې هم دی چه په سنن ابوداؤد کښې نقل دې تحریق متاع غال تصریح ده په دې وجه وړاندې باب لاندې هم د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه روایت راروان دې امام بخاری رحمه الله د هغې متعلق باورکوی چه په دې روایت کښې دانقل نه دی چه حضورپاك د کرکره نومی غلام مال اومتاع سوزولوحکم ورکړې وو صحیح دادی چه حضورپاك داسې هیڅ حکم نه ووصادرکړې د هذا أصح مطلب دادې چه صحیح هم دغه دی دعبدالله بن عمرو رضی الله عنه په حدیث باب کښې دتحریق متاع غال ذکر نشته (۲)

په دې وجه امام بخاری رحمه الله ولم يذكر صیغه تمریض راوړلوسره دعبدالله بن عمرو رضی الله عنهما ذکر تحریق متاع الغال والا روایت تضعیف اوفرمائیلو اودعدم ذکر تحریق الغال والا روایت صحت طرف ته ارشاد اوکړه (۳) د مذکوره جملې نه امام بخاری رحمه الله د سنن ابوداؤد د هغه روایاتو د ضعف طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه تحریق متاع غال ذکردې

① په سنن ابوداؤد کښې دحضرت عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما روایت دې عن صالح بن محمد بن زائدة قال دخلت مع مسلمة أرض الروم فأتى برجل قد غل فسأل سالما عنه فقال: سمع أبي يحدث عن عمر بن الخطاب عن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم قال: إذا وجدتم الرجل قد غل فاحرقوا متاعه واضربوه (۴)

صالح بن محمد وائي چه زه مسلمه سره روم ته لاړم هلته یوغلول کونکې سړې راوستلې شو د سالم بن عبدالله نه دده باره کښې تپوس اوکړې شو نوهغه اووئیل چه ما د خپل پلار (عبدالله بن عمر رضی الله عنهما) ته عمر بن خطاب رضی الله عنه روایت کولوسره واؤریدو چه حضورپاك ﷺ اوفرمائیل کله چه تاسو غلول کونکې سړې اووینئی نودهغه مال اوسوزوئی او هغه اووژنئی.

هم ددې روایت باره کښې امام بخاری رحمه الله په خپل تاریخ کښې تحریرفرمائی: يحتجون بهذا الحديث في أحراق رحل الغال، وهو باطل ليس له أصل، وراوية لا يعتمد عليه. (۵) یعنی بعض تحریق

---

۱) عمدة القاری:۱۱/۱۵وفتح الباری:۲۳۰/۶.

۲) عمدة القاری:۱۱/۱۵.

۳) عمدة القاری:۱۱/۱۵.

۴) سنن أبی داؤد:۱۵/۲ کتاب الجهاد باب فی عقوبة الغال وعمدة القاری:۱۱/۱۵ وفتح الباری:۲۳۰/۶ وإرشادالساری:۱۸۲/۵.

۵) فتح الباری:۲۳۰/۶ وإرشادالساری:۱۸۲/۵.

متاع غال قاتلین دحیل مسلك د اثبات دپاره ددې حدیث نه استدلال کوی حالانکه داحدیث باطل دی ددې هیڅ اصل نشته اودا روایت کونکې هم معتمد نه دی ددې حدیث په سند کښې صالح بن محمد بن زائده ته ائمه رجال ضعیف کرخولې دی امام ترمذی رحمه الله ددې حدیث په ذیل کښې په صالح باندې جرح کولو سره تحریر فرمائی صالح منکر الحدیث ولم یامر النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یحرق متاع الغال (۱)

د امام منذری رحمه الله قول دی وصالح بن محمد بن زائده تکلم فیه غیر واحد من الئمة وقد قیل انه تفرد به (۲) امام دارقطنی رحمه الله هم ددې مذکوره روایت تضعیف کولو سره فرمائی أنکروا هذا الحدیث علی صالح بن محمد، وهذا حدیث لم یتابع علیه، ولا أصل لهذا الحدیث عن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم (۳)

② دسنن ابوداؤد دویم روایت دی عن عمرو بن شعیب عن أبیه عن جده: أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم وأبابکر وعمر حرقوا متاع الغال وضربوه (۴) دا روایت هم سنداً ضعیف اومضطرب دی ددې په سند کښې زبیربن محمد الخراسانی د نوم راوی متکلم فیه دی امام بیهقی رحمه الله دده باره کښې فرمائی إنه مجهول (۵) خلاصه دا شوه چه دامام بخاری رحمه الله په نیز تحریق متاع غال جائزنه دی د مذکوره جملې نه هغوی د سنن ابوداؤد ددې روایتونه ضعیف او بې اصل کیدو طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه تحریق متاع غال تصریح ده

په مال غنیمت کښې د خیانت مسئله - امام اعظم ابوحنیفه امام مالك امام شافعی رحمهم الله او ډیروصحابه کرامو اوتابعین کرامو په نیز امیریاحاکم ته غلول کونکودپاره بدنی سزا اوتعزیر تجویزکولو اختیاردی خود هغه مال اومتاع سیزل جائزنه دی (۶)

د مخالفینو مسلک او دهغوی ددلائلورد:- حسن بصری، احمدبن حنبل، اسحاق، مکحول او امام اوزاعی رحمهم الله په نیزدهغه ټول مال اومتاع سوزول جائزدی (۷) البته امام اوزاعی رحمه الله فرمائی چه د تحریق دحکم کونکی اسلحه اولباس مستثنی دی هغه سوزول جائزنه

---

۱) جامع الترمذی: ۱/۲۷۰ أبواب الحدود باب ماجاء فی الغال مایصنع به. ونیل الاوطار: ۱۳۸/۸ وفتح الباری: ۲۳۰/۶ وأوجزالمسالک: ۳۳۹/۸.

۲) نیل الاوطار للشوکانی: ۱۸۳۹/۸ کتاب الجهادوالسیر باب التشدیدفی الغلول وتحریق رجل الغال.

۳) نیل الاوطار للشوکانی: ۱۸۳۹/۸ کتاب الجهادوالسیر باب التشدیدفی الغلول وتحریق رجل الغال.

۴) سنن أبی داؤد: ۱۵/۲ کتاب الجهاد باب فی عقوبة الغال.

۵) نیل الاوطار للشوکانی: ۱۸۳۹/۸ کتاب الجهادوالسیر باب التشدیدفی الغلول وتحریق رجل الغال.

۶) المغنی لابن قدامة: ۵۲٤/۱۰ کتاب الجهاد باب أحکام فی الغلول وشرح النووی علی صحیح مسلم: ۱۲۳/۲ کتاب الامارة باب غلظ تحریم الغلول وعمدة القاری: ۱۱/۱۵ وشرح ابن بطال: ۲۳۵/۵.

۷) المغنی لابن قدامة: ۵۲٤/۱۰ کتاب الجهاد باب أحکام فی الغلول رقم المسئلة: ۷۶۰۳ وشرح النووی علی صحیح مسلم: ۱۲۳/۲ کتاب الامارة باب غلظ تحریم الغلول وشرح ابن بطال: ۲۳۵/۵ وفتح الباری: ۶۲۳۰/ - ۲۳۱ وأوجزالمسالک للمحدث الکاندهلوی: ۳۳۸/۸.

دی (۱) خوحسن بصری رحمه الله فرمانی د حیوان اومصحف نه علاوه دهغه ټول مال او متاع اوسوزوی (۲)

دي حضراتود سنن ابوداؤد د روایتونه استدلال کړي دي امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائید کولوسره ددوی تضعیف کړي دي شته ددي تفصیل تیرشوي دي حضرت مولانا فخر الحسن کنګوهی رحمه الله فرمانی د جمهورو په نیزد سنن ابوداؤد روایت تغلیظ باندي محمول دی اودهغی په نیزد رسول اکرم صلی الله علیه وسلم نه د متاع غال د سوزولوحکم چرته نقل نه دي (۳)

امام طحاوی رحمه الله فرمانی که دا روایات سندا صحیح هم اومنلي شی خو بیاهم د استدلال قابل نه شی جوړیدي ځکه چه دا په هغه وخت محمول دی اودمالی سزاحکم نفذالعمل وو روستوداحکم منسوخ شوي اوس هرقسم مالی سزا منسوخ ده امام طحاوی رحمه الله فرمانی لوصح الحدیث لاحتمل أن یکون حین کانت العقوبة بالمال (۴)

[حدیث ۲۹۰۹] (۵) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ كَانَ عَلَى ثَقَلِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ كِرْكِرَةُ فَمَاتَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «هُوَ فِي النَّارِ». فَذَهَبُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَوَجَدُوا عَبَاءَةً قَدْ غَلَّهَا.

رجال الحدیث

① **علی بن عبدالله**:- دا امیرالمؤمنین فی الحدیث علی بن عبدالله بن جعفر نجیح بصری رحمه الله دي په ابن المدینی باندي مشهوردي ددوی تذکره کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندي تیره شوي ده (۶)

② **سفیان**:- دامشهور محدث ابو محمد سفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی رحمه الله دي د دوی تذکره کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبره..... لاندي تیره شوي ده (۷)

③ **عمرو**:- دا ابومحمد الاثرعمرو بن دینارالمکی رحمه الله دي کتاب العلم باب العلم واعظه باللیل لاندي د دوی تذکره تیره شوي ده.

---

(۱) المغنی:۵۲۴/۱۰وشرح النوی علی صحیح مسلم:۱۲۳/۲.

(۲) المغنی:۵۲۴/۱۰وشرح النوی علی صحیح مسلم:۱۲۳/۲.

(۳) التعلیق المحمود علی سنن أبی داؤد للعلامة المحدث فخر الحسن گنگوهی:۵/۲ کتاب الجهاد باب فی عقوبة الغال.

(۴) شرح النووی علی صحیح مسلم:۱۳۲/۲ وشرح ابن بطال:۲۳۵/۵ وعمدة القاری:۱۱/۱۵ وفتح الباری:۲۳۱/۶ونیل الاوطار للشوکانی:۱۳۹/۸.

(۵) وأخرجه ابن ماجه أیضًا فی سننه ص:۲۰۴ فی الجهاد باب الغلول رقم:۲۸۴۹.

(۶) کشف الباری:۲۵۶/۳.

(۷) کشف الباری:۳/۸۶ — ۹۰.

④ **سالم بن ابی جعد** - دا د رافع الغطفانی الاشجعی آزاد کړي شوي غلام سالم بن ابی الجعد الکوفی رحمه الله دي کتاب الوضوء باب التسمة علی کل حال وعند الوقاع لاندي د دوی تذکره تیره شوي ده.

⑤ **عبدالله بن عمرو** رضي الله عنهما - دامشهور صحابی حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص بن وائل بن هاشم بن سعید السهمی دي کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندي د دوی تذکره تیره شوي ده (۱)

په روایت کښي دی د رسول الله ﷺ په اهل اوعیال باندي یوسړي مقرروو کوم ته چه به ئی کرکره وئیل کله چه هغه مړ شو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل هوئی النار خلق د هغه کتلوته لاړل نوهغوی د لوټ په مال کښي یوه کمبله اولیدله کومه چه هغه پټه کړي وه

ثَقَل - ثاء اوقاف په فتحه سره اهل وعیال ته وائي ﴿ وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا ﴾ کښي مفسیرینو د بنیادم د وجود په معنی کښي اخستي دي (۲) د ثقل دویمه معنی ده متاع السفر د مسافر د لاري توښه (۳)

کرکره - علامه قسطلانی رحمه الله فرمائي چه په حدیث باب کښي کرکرة د کاف اول اوثانی دواړه کسره سره دی (۴) خودا رائي پخپله د امام بخاری رحمه الله د رائي خلاف ده. وړاندي تعلیقاً د هغه د شیخ قول راغی چه په دواړو کافونوباندي فتحه ده.

دا یوتورحبشی وود یمامه هوذه بن علی الحنفی د رسول الله ﷺ په خدمت کښي هدیه کړي وو. د جهاد په دوران کښي به ئی د رسول الله ﷺ د سورلئي واګه نیولي وه. روستو بیا حضورپاک آزاد کړو. علامه بلاذری رحمه الله لیکلی دی چه دي هم د غلامئی په حالت کښي وفات شوي دي (۵) شراح حدیث په دي باره کښي لیکلی دی وکان نوبیا د سوډان نوم د تاریخ په کتابونوکښي نوبیه هم لیکلي شوي دي په دي وجه سوډان سره تعلق لرونکوته نوبی وئیلي شی.

د هوفي النار مطلب - ① علامه داؤدی حافظ ابن حجر اوعلامه قسطلانی رحمهم الله فرمائی د رسول الله ﷺ د دي ارشاد مطلب دي هوئی النار إن لم یعف الله عنه یعنی که چرې الله تعالی د هغه مغفرت اونه کړو نود جهنم په اورکښي به راګیروی (۶)

② علامه عینی رحمه الله د دي قول دري توجیهات بیان کړی دی چه ممکن ده چه د ځیل جرم سزا یوسړي په قبرکښي اوخوری اوروستو دوزخ د اور نه هغه ته خلاصي ملاؤشی نولکه چه دي

---

۱) کشف الباری: ۶۷۹/۱.
۲) مختار الصحاح ص: ۱۱۷ ماده ثقل.
۳) النهایة لابن الاثیر: ۲۱۷/۱ وعمدة القاری: ۱۲/۱۵ وفتح الباری: ۲۳۱/۶ ومختار الصحاح ص: ۱۱۷.
۴) إرشادالساری: ۱۸۲/۵.
۵) فتح الباری: ۲۳۱/۶ و إرشاد الساری: ۱۸۲/۵ ومعجم البلدان للحموی: ۳/۵۸ – ۵۹.
۶) الانساب للسمعانی : رحمه الله ۵۳۰/۵.

نه عذاب قبر مراد دي ③ ممکن ده چه هغه په زړه کښې نفاق پټ کړې وی اوهم هغه د دوزخ د اور موجب جوړشوې وی

④ یا په مال غنیمت کښې خیانت اوغلا کولو وجه د اور د عذاب مستحق ګرځیدلې وی اودد غه عذاب نه پس دهغه بخښنه شوې وی په یوروایت کښې د رسول الله ﷺ مبارک ارشاد دي یخرج من النار من في قلبه مثقال ذرة من ایمان یعنی د دوزخ د اور نه به هرهغه سړې خلاصې بیامومی د چا په زړه کښې د رتنی برابر ایمان هم وی که هغه په حالت د ایمان کښې مرشوې وی نودد ي حدیث په رنړا کښې د مقررسزا نه پس دهغه خلاصیدل یقینی دی

علامه عینی رحمه الله فرمائی: قوله: هوفی النار، قال ابن التین عن الداؤدی: یحتمل أن یکون هذا جزاءه إلا یعفوالله، ویحتمل أن یصیبه فی القبر، ثم ینجو من جهنم، ویحتمل أن یکون وجبت له النار من نفاق کان یسره أو بذنب مات علیه مع غلوله أو بما غل، فان مات مسلما فقد قال النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: یخرج من النار من فی قلبه مثقال ذرة من إیمان.(۱)

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ ابْنُ سَلاَمٍ كَرْكَرَةُ، يَعْنِي بِفَتْحِ الْكَافِ، وَهْوَ مَضْبُوطٌ كَذَا: دَابوعبدالله نه هم پخپله امام بخاری رحمه الله مراددي اودَ ابن سلام نه دَ هغه شیخ محمدبن سلام (بتخفیف الام) مرادي (۲) البته دَ ابوزر په روایت کښې قال أبوعبدالله ساقط دي (۳) دلته امام بخاری رحمه الله دکرکرة په ضبط کښې داختلاف طرف ته اشاره کولوسره دَ خپل شیخ محمدبن سلام رحمه الله نه دَ ابن عیینه رحمه الله قول نقل کړې دي چه هغوی دکرکره نه وړاندې دویم کاف باندې فتحه ورکولوسره تلفظ کړې دي. دا هم دغه شان نقل دي اوعلامه اصیلی رحمه الله هم دَدي تصریح کړې ده. (۴)

قاضي عیاض رحمه الله فرمائی چه اول اودویم کاف دواړه فتحه اوکسره سره لوستل صحیح دی.(۵) امام نووی رحمه الله فرمائی چه دَ کاف اول په تلفظ کښې خواختلاف دي لیکن دویم کاف بالاتفاق مکسوردي.(۶) علامه قسطلانی رحمه الله رائې شاته تیره شوه چه لفظ کرکره کښې اول اودویم کاف دواړه بالکسردی.

امام بخاری رحمه الله د خپل شیخ محمدبن سلام رحمه الله نه دَ ابن عیینه رحمه الله چه کوم قول نقل کړې دي دَهغې نه دَامام بخاری رحمه الله رجحان هم معلومیږی چه دَهغوی په نیز کاف اول او دویم فتحه

---

۱) عمدة القاری:۱۲/۱۵.
۲) عمدة القاری:۱۲/۱۵.
۳) إرشادالساری:۱۸۲/۵.
۴) فتح الباری:۲۳۱/۶وعمدة القاری:۱۲/۱۵ونیل الاوطار للشوکانی:۱۳۷/۸ کتاب الجهاد باب فی تشدیدالغلول وتحریق رجل الغال.
۵) فتح الباری:۲۳۱/۶ إرشادالساری:۱۸۲/۵ ونیل الاوطار للشوکانی:۱۳۷/۸.
۶) فتح الباری:۲۳۱/۶ إرشادالساری:۱۸۲/۵ ونیل الاوطار للشوکانی:۱۳۷/۸.

سره لوستل راجح دی د ذکر کره په تلفظ کښې هریو قول اختیارولې شی په دې کښې توسع ده

ترجمة الباب سره د حدیث مناسبت - د باب القلیل من الغلول ترجمه قایم کولو سره امام بخاری رحمه الله داخودلی دی چه د عقوبت او سزا په لحاظ سره په غلول کثیر او قلیل کښې څه فرق نشته په حدیث باب کښې دی فوجدوا عباءة قد غلها ترجمة الباب سره د دې مناسبت بالکل واضح دې چه د مال ومتاع د نورو اصنافو په مقابله کښې د غنیمت نه یو معمولی څادر غلا کول هم د دوزخ د تباهۍ کونکی عذاب موجب جوړیږی (۱)

علامه شوکانی رحمه الله په نیل الاوطار کښې فرمانی چه د عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما دا روایت په دې باندې دلالت کوی چه د عقوبت او سزا په اعتبار سره غلول کثیر او قلیل دواړه برابر دی (۲)

باب-۱۸۷ مایکره من ذبح الابل والغنم فی المغانم

د ترجمة الباب مقصد - د دې باب لاندې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه د مال غنیمت د تقسیم نه وړاندې د امام د اجازت نه بغیر کوم یوځناور هم ذبح کول او خوړل مکروه دی هغه د حدیث باب نه استدلال کړې دې

[حدیث ۲۹۱۰] (۳) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبَايَةَ بْنِ رِفَاعَةَ عَنْ جَدِّهِ رَافِعٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - بِذِي الْحُلَيْفَةِ، فَأَصَابَ النَّاسَ جُوعٌ وَأَصَبْنَا إِبِلاً وَغَنَمًا، وَكَانَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - فِي أُخْرَيَاتِ النَّاسِ، فَعَجِلُوا فَنَصَبُوا الْقُدُورَ، فَأَمَرَ بِالْقُدُورِ فَأُكْفِئَتْ، ثُمَّ قَسَمَ فَعَدَلَ عَشَرَةً مِنَ الْغَنَمِ بِبَعِيرٍ، فَنَدَّ مِنْهَا بَعِيرٌ، وَفِي الْقَوْمِ خَيْلٌ يَسِيرٌ فَطَلَبُوهُ فَأَعْيَاهُمْ، فَأَهْوَى إِلَيْهِ رَجُلٌ بِسَهْمٍ، فَحَبَسَهُ اللَّهُ فَقَالَ « هَذِهِ الْبَهَائِمِ لَهَا أَوَابِدُ كَأَوَابِدِ الْوَحْشِ، فَمَا نَدَّ عَلَيْكُمْ فَاصْنَعُوا بِهِ هَكَذَا ». فَقَالَ جَدِّي إِنَّا نَرْجُو - أَوْ نَخَافُ - أَنْ نَلْقَى الْعَدُوَّ غَدًا وَلَيْسَ مَعَنَا مُدًى، أَفَنَذْبَحُ بِالْقَصَبِ فَقَالَ « مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ فَكُلْ، لَيْسَ السِّنَّ وَالظُّفُرَ، وَسَأُحَدِّثُكُمْ عَنْ ذَلِكَ، أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ، وَأَمَّا الظُّفُرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ ». [ر: ۲۳۵۶]

رجال الحدیث

① **موسی بن اسماعیل** - دا موسیٰ بن اسماعیل التبوذکی المنقری البصری رحمه الله دې کتاب الایمان باب کیف کان بدء الوحی لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده (۴)

② **ابوعوانه** - دا ابوعوانه وضاح بن عبدالله یشکری دې د دوی تذکره په مذکوره کتاب او باب لاندې تیره شوې ده (۵)

---

(۱) عمدة القاری: ۱۲/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۲/۵.

(۲) نیل الاوطار للشوکانی: ۸/۱۳۹ - ۱٤۰ کتاب الجهاد باب التشدید فی الغلول وتحریق رجل الغال.

(۳) مر تخریجه فی کتاب الشرکة باب قسمة الغنم رقم: ۲٤۸۸.

(۴) کشف الباری: ۱/٤۳۳ - ٤۳٤.

(۵) کشف الباری: ٤۳٤.

③ **سعید** دا جلیل القدر محدث سفیان ثوری رحمه الله پلار سعید بن مسروق الثوری دي ددوی تذکره کتاب الاذان باب من شکی إمامه إذا طول لاندي تیره شوي ده

④ **عبایه بن رفاعه** دا عبایه بن رفاعه بن رافع الانصاری المدنی رحمه الله دي د دوی تذکره کتاب الجمعة باب المشی إلی الجمعة لاندي تیره شوي ده

⑤ **رافع** دا مشهور صحابی رافع بن خدیج بن عدی الحارثی الاوسی انصاری رضی الله عنه دي د ده حالات کتاب مواقیت الصلوة باب وقت المغرب لاندي تیرشوی دی

قال کنا مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بذی الحلیفة فاصاب الناس جوع وأصبنا إبلا وغنما وکان النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فی أخریات الناس.

حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه فرمائی مونږ په ذوالحلیفه کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم سره وو خلق اوګی شو نو مونږ د غنیمت نه اوښ اوچیلئی واخستي (مطلب دادي چه د خوراك دپاره ځاروی ذبح کړل، هغه وخت رسول الله صلی الله علیه وسلم د لښکرشاته حصه کښې وو

قوله: فعجلوا فنصبوا القدور - خلقو د اولګي د سختوالی دلاسه دتندنی نه کارواخستو او ځاروی ذبح کړل، کتوئی ئی په نغروباندي وراوخیژولي.

قوله: فأمر بالقدور فأکفئت - کله چه رسول الله صلی الله علیه وسلم تشریف راوړو نو د کتیوو اړولوحکم ئی اوکړو نوکتیوئی واړولي شوي.

فأکفئت - کفاکفاء (فتح) معنی راکرځیدل ده دلته د باب افعال نه استعمال شوي دي. د أکفا الاناء معني ده لوښی اړول.

د غنیمت د خوراک ځناک د ځیزونو حکم - قاضی عیاض رحمه الله فرمائی په دارالحرب کښې د مجاهدین اسلام دپاره د غنیمت نه ملاویدونکی دخوراك ځناك ځیزونه په اندازه د ضرورت په خپل استعمال کښې راوستل په اتفاق سره جائزدی او په دي کښې د امام نه اجازت اخستل هم ضروری نه دي.(۱) د جمهور فقهاؤ په نیز ځاروی هم د خوراك د پاره ذبح کول جائزدی.(۲) البته حافظ ابن حجر رحمه الله د امام شافعی رحمه الله نه د حاجت او ضرورت قید نقل کړي دي.(۳) خو په تحفة المحتاج کښې جمهور فقهاؤسره د شوافع دموافقت تصریح موجوده ده.(۴) علامه خرقی رحمه الله فرمائی چه ترکومي اضطراری حالت نه وی دغنیمت د خوراك هیڅ ځیزاستعمال کول جائزنه دی.(۵)

---

۱) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۹۷/۱ باب جواز الاکل فی طعام الغنیمة فی دارالحرب.
۲) لامع الدراری: ۳۸۹/۷ وأوجز المسالک: ۲۶۷/۸.
۳) فتح الباری: ۳۱٤/٦ وأوجز المسالک: ۲۶۶/۸.
٤) لامع الدراری: ۳۸۹/۷ وأوجز المسالک: ۲۶۷/۸.
٥) المغنی لابن قدامة: ٤۹۹/۱۰ کتاب الجهاد أحکام فی الغلول وأوجز المسالک: ۲۶۷/۸.

په دې مسئله کښې امام احمد بن حنبل رحمه الله هم جمهور فقهاؤ سره دي قاضی عیاض رحمه الله فرمانیلی چه دامام احمد رحمه الله د ظاهر کلام نه معلومیږی چه د هغوی په نیزځاروي ذبح کول جائزدی خکه چه د خوراك اوځناك په معامله کښې دهغوی خیال دې چه د ځاروی حیثیت هم هغه دې کوم چه دخوراك ځناك دعامو څیزونودي (١) البته دجمهور فقهاؤ برخلاف دامام زهری رحمه الله په نیزد ځاروی د ذبح کولوجواز د جنګ دامیر په اجازت باندې منحصردي که د امیر اجازت وی نو جائزدي اوکنی نه دي (٢)

خلاصه دا ده چه دجمهورفقهاؤ په نیزد مجاهدین اسلام دپاره دغنیمت نه د خوراك توك څیزونه د استعمالولو اجازت دي او په دې خبره کښې د امیر اجازت ضروری نه دي امام بخاری رحمه الله د کتاب الخمس په آخره کښې باب مایصیب من طعام فی أرض العدو ترجمه قایم کړې ده ددې مسئلې متعلق نور تفصیل به هم هلته بیانوو ان شاء الله.

د امام بخاری رحمه الله مسلک :- دلته غالبًا امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب نه دا ثابتول غواړی چه په دارالحرب کښې د خوراك کوم څیزونه موجود وی مثلاً سالن روټئی او میوې وغیره نودهغې استعمال خوبغیرد اجازت د امیرنه د څه کراهت نه بغیرجائزدي لکه چه کتاب الخمس لاندې امام بخاری رحمه الله باب مایصیب من طعام في أرض العدوترجمه قایم کولوسره د جمهورو موافقت کولوسره د جواز تصریح کړې ده. خوکه مجاهدین ځاروی ذبح کوی نودهغې دوه صورتونه دی ① رومبې صورت دادې ځاروي په دارالحرب کښې ذبح کړی ② دویم دا چه د دارالحرب نه په واپسئی دارالاسلام کښې ذبح کړی.

امام بخاری رحمه الله ممکن دی چه په ترجمة الباب کښې دا دویم صورت په کراهت باندې محمول کړې وی. د رافع بن خدیج رضی الله عنه په روایت باب کښې هم ددې دویم صورت ذکردي لکه چه د علامه مهلب رحمه الله رائې ده چه دا واقعه دارالاسلام یعنی ذوالحلیفه په مقام باندې پیښه شوې (٣) چه صحابه کرامو د اجازت نه بغیر او دتقسیم غنایم نه وراندې ځاروی ذبح کړی او د غوښې پخولودپاره ئی کټوئی په نغرو باندې خیژولې وې. لیکن رسول الله صلی الله علیه وسلم ته چه خبر اوشو نو د اړولوحکم ئی اوکړو.

تاهم د حضرت ګنګوهی رحمه الله په نیزدامام بخاری رحمه الله میلان مطلقًا دکراهیت طرف ته دي. که چرې ذبح په دارالحرب کښې وی نوبیاهم دامام بخاری رحمه الله میلان د کراهت طرف ته دي (٤)

والله تعالی اعلم وعلمه اتم واحکم.

د کټوو د اړولوحکم ئی ولې ورکړو؟ :- په حدیث باب کښې د غوښې نه دکو کټوو اړولوچه کوم حکم رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلې اشکال کیدې شی چه داغوښه مال غنیمت اود مسلمانانو

---

١) المغنی لابن قدامة:١/٤٩٩.

٢) شرح النووی علی صحیح مسلم:١/٩٧باب جواز الاکل من طعام الغنیمة فی دارالحرب وفتح الباری:٦/٢٣١.

٣) شرح ابن بطال:٥/٢٣٦وفتح الباری:٦/٢٣٢وعمدة القاری:١٥/١٣ولامع الدراری:٧/٢٨٩.

٤) لامع الدراری:٧/٢٨٩.

اجتماعی ملکیت وو نوحضورپاك ددې د ضایع کولواو تلف کولوحکم ولې ورکړو شراح حدیث ددې مختلف توجیهات کړی دی ① علامه مهلب رحمه الله فرمانی چه دا واقعه دارالاسلام یعنی ذوالحلیفه کښې پیښه شوې د ذوالحلیفه تصریح په حدیث باب کښې موجود دد چونکه د غنایم د تقسیم نه وړاندې د غنیمت څه څیز استعمالو جائزنه دی په دې وجه حضورپاك د غوښې ضایع کولوحکم ورکړو اومقصد صحابه کرامو ته دا باور کول وو چه دارالاسلام کښې دتقسیم نه وړاندې د مال غنیمت یو څیز استعمالول جائزنه دی (۱)

② علامه ابن منیر رحمه الله فرمانی دیوقول مطابق چه کله دامام داجازت نه بغیرعلی وجه التعدی څاروې ذبح کړې شی نوهغه مذبوحه میتة جوړشی دا یومذهب دې لکه چه امام بخاری رحمه الله د حدیث باب د واقعه نه استدلال کولوسره د دغه مذهب تائید کړې دې چه د صحابه کرامو د مذکوره طرزعمل نه دهغوی مذبوح څاروې میتة جوړشو خبکاره خبره ده چه میتة د حدیث په رڼاکښې د نجس په حکم کښې دې په دې وجه حضورپاك دهغې د ضایع کولو حکم ورکړو علامه ابن منیر رحمه الله د احتمال په درجه کښې دامام بخاری رحمه الله یورحجان دا هم خودلې دې چه ممکن ده هغوی اکفاء بالقدور عقوبت مال (تعزیرمالی) باندې حمل کړې وی سره ددې چه هغه مال (څاروی) د ذبح په واقعه کښې ککړ مجاهدینو انفرادی ملکیت نه وو خودهغوی ضمع هغې سره خامخا ترلې وه په دې وجه دغوښې په ضایع کولوهغوی ته مالی سزاورکړې شوه (۲)

③ امام قرطبی رحمه الله فرمائی په حقیقت کښې رسول الله ﷺ صرف خوروا اړولوحکم ورکړې وو د غوښې ضایع کولو حکم ئی نه وو ورکړې. ممکن دد چه روستودغه غوښه په مال غنیمت کښې شامل کړې شوی وی. ځکه چه پخپله د رسول الله ﷺ نه په یوروایت کښې د مال د ضایع کولومماانعت نقل دې. بیا دجرم اقبال هم یوځوکسانو په انفرادی توګه کړې وو څه اصحاب خمس او بعض غانمین داسې وو چه په جرم کښې شریك نه وو او په دغه غوښه کښې دهغوی هم حق وو. چونکه په یوروایت کښې په صراحت سره ثابته نه ده چه حضورپاك دغوښې د ضایع کولوحکم فرمائیلې وی په دې وجه د شرعی قواعدو په رڼاکښې ددې حکم پخپله معلوم اومتعین کیږی. د لحوم خمر اهلیه باره کښې د حضورپاك اینبا نجس فرمائیلوسره دتلف کولو حکم ورکړې وو که چرې ددغه غوښې هم دا حکم وې نو د روایت باب په واقعه کښې به هم داسې حکم ورکړې شوې وو. کوم چه ددې خبرې دلیل دې چه په مذکوره واقعه کښې د څاروی غوښه لحوم حمر اهلیه په شان نجس ګرځولوسره د ضایع کولو حکم نه وو ورکړې شوې

---

(۱) شرح ابن بطال: ۲۳۷/۵وعمدة القاری:۱۳/۱۵وإرشاد الساری:۱۸۳/۵قال المهلب إنما اکفا لقدور لیعلم أن الغنیمة إنما یستحقونها بعد قسمة لها وذلک أن القصة وقعت فی دارالاسلام لقوله فیها بذی الحلیفة.

(۲) فتح الباری:۱۳۲/۶والفظه:وأجاب ابن المنیر بانه قد قیل ان الذبح إذا کان علی طریق التعدی کان المذبوح میتة. کان البخاری انتصر لهذا المذهب. أو حمل الا کفاء علی العقوبة بالمال. وإن ذلک المال لایختص باولئک الذین ذبحوا. لکن لما تعلق به طمعهم. کانت النکایة حاصلة لهم. قال وإذا جوزنا هذا النوع من العقوبة فعقوبة صاحب المال أولی فی ماله.

چنانچه فتح الباري عمدة القاري او ارشاد الساري کښې دی. وقال القرطبي: المامور باكفائه انما هو الحرق عقوبة للذين تعجلوا، وأما نفس اللحم فلم يتلف، بل يحتمل على أنه جمع ورد إلى المغنم لان النهي عن إضاعة المال تقدم، واجناية يطبخه لم تقع من الجميع إذا حملتهم أصحاب الخمس ومن الغانمين من لم يباشر ذلك، وإذا لم ينقل أنهم حرقوه أو أتلفوه تعين تاويله على وفق القواعد الشرعية، ولهذا قال في الحمر الاهلية لما أمر بارافتها: إنها رجس ولم يقل ذلك في هذه القصة، فدل على أن لحومها لم تترك بخلاف تلك (۱)

ترجمة الباب سره مناسبت - په حديث باب کښې رسول الله ﷺ د کتبود اړولو حکم ورکړي. دا مضمون فامر بالقدور الخاظو کښې نقل کړي شوی دی د دې حکم مقتضی ښکاره دي چه کراهت دي په دي وجه ترجمة الباب سره د دې مناسبت هم ښکاره دي (۲)

باب-۱۸۸ البشارة في الفتوح

البشارة:- په کسره د باء سره د زيری په معنی کښې دي. البشارة، الابشار، والتبشير دري مختلف لغات دی اودې هم يوه معنی ده. يعنی په زړه کښې خوشحالي پيدا کيدل (۳) علامه ابن الاثير رحمه الله فرمائيلي دی چه البشارة د باء په ضمه سره د زيري ورکونکی انعام ته وئيلي شی لکه چه مزدور ته دهغه مزدوری ورکولې شی (۴) د علامه محمد بن ابوبکر رازی رحمه الله په مختار الصحاح کښې دی که چرې لفظ بشارة د څه قيد نه بغير مطلق استعمال وی نو دې نه به هم د خير معنی اخستې شی اوچه کله مقيد استعمال وی نو دا لفظ به د شر په معنی کښې وی لکه چه آيت ﴿ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ کښې لفظ بشارت مقيد کيدو سره د شر په معنی کښې استعمال شوی دي. (۵)

الفتوح:- د فتح جمع ده د اسملام د دښمنانو خلاف په جنګ کښې د اهل اسلام کاميابئ او سرلوړئی ته فتح او ظفر وئيلې شی.

د ترجمة الباب مقصد:- دې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله داباور ورکول غواړی چه اهل اسلام په فتح اوکامرانئي سره کامياب وی نو د دغه فتح زيري اوبشارت نورو ته ورکولې شی. اود دې مشروعيت د حديث نه ثابت دي.

[حديث ۲۹۱۱] (۶) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ - رضى الله عنه - قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله

---

۱) فتح الباری: ۲۳۲/۶ وعمدة القاری: ۱۳/۱۵ وإرشاد الساری: ۱۸۳/۵.
۲) عمدة القاری: ۱۳/۱۵.
۳) عمدة القاری: ۱۳/۱۵.
۴) النهاية في غريب الحديث والاثر لابن الاثير رحمه الله ۱۲۰/۱.
۵) مختار الصحاح لمحمد بن ابوبكر الرازی رحمه الله ص: ۸۱.
۶) مرتخريجه الحديث في كتاب الجهاد باب حرق الدور والنخيل رقم: ۳۰۲۰.

عليه وسلم - « أَلاَ تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ » . وَكَانَ بَيْتًا فِيهِ خَثْعَمُ يُسَمَّى كَعْبَةَ الْيَمَانِيَةِ ، فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةٍ مِنْ أَحْمَسَ ، وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ ، فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ - صلى الله عليه وسلم - أَنِّي لاَ أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ ، فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي فَقَالَ « اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا » . فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا ، فَأَرْسَلَ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - يُبَشِّرُهُ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ ، مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ ، فَبَارَكَ عَلَى خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ . قَالَ مُسَدَّدٌ بَيْتٌ فِي خَثْعَمَ. [ر: ٢٨٥٧]

رجال الحديث

① **محمدبن المثنى** - دا ابوموسى محمد بن المثنى بن عبيد عنزى بصرى رحمه الله دي ددوى تذكره كتاب الايمان باب حلاوة الايمان لاندي تيره شوي ده (١)

② **يحيى** - دامشهورامام حديث يحيى بن سعيدبن فروخ القطان تميمى دي ددوى حالات كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لاخيه مايحب لنفسه لاندي تيرشوى دى (٢)

③ **اسماعيل** -دااسماعيل بن ابى خالد احمسى بجلى كوفى رحمه الله دي ددوى تذكره كتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده لاندي تيره شوي ده (٣)

④ **قيس**:- دا مشهور مخضرم تابعى قيس بن ابى حازم احمسى بجلى كوفى رحمه الله دي كتاب الايمان باب قول النبى صلى الله تعالى عليه وسلم: الدين النصيحة....لاندي ددوى تذكره تيره شوي ده

⑤ **جريربن عبدالله** رضي الله عنه:- دامشهورصحابى حضرت جرير بن عبدالله بجلى كوفى رضي الله عنه دي ددوى تذكره هم په مذكوره كتاب او باب كښې تيره شوي ده (٤)

قال لى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم ألا تريحنى من ذى الخلصة، وكان بيتا فيه خثعم يسمى الكعبة اليمانية.

الخلصة:- د خاء لام او صاد فتحه سره (٥)

خثعم -خاء اوعين فتحه سره اود ثاء په سكون سره د يمن د يوې قبيلې نوم دي (٦)

قوله: **كعبة اليمانية** - دا اضافة الموصوف الى الصفة د قبيل نه دي علامه قسطلانى رحمه الله

---

١) كشف البارى:٢/٢٥.
٢) كشف البارى:٢/٢. ٣.
٣) كشف البارى:١/٦٧٩.
٤) كشف البارى:٢/٧٦٤.
٥) إرشادالسارى:٥/١٨٣.
٦) شرح الكرمانى:١٣/٦٦و إرشادالسارى:٥/١٨٣.

فرمائی د نجاة بصره په نیز په دې کښې لفظ الجهة محذوف دې او عبارت مقدردې کعبة الجهة اليمانية (۱)

په روایت کښې حضرت جریر بن عبدالله رضي الله عنه فرمائی رسول الله ﷺ ماته اوفرمائیل آیا ته ذوالخلصة ورانولوسره ماته سکون نه شې رارسولې؟ راوی وائی چه دا کور خثعم قبیله جوړکړې وو کوم ته چه به نی د یمن کعبه ونیله رسول الله ﷺ د قبیله خثعم د دغه کعبه د ورانولوحکم ځکه ورکړې وو چه په دې کښې د خلصه نوم یوبت وو دغه خلقو به د دې عبادت کولو دا د خان نه جوړه شوې کعبه دوی د کعبة الله په مقابله کښې جوړه کړې وه. (۲)

قوله: فانطلقت في خمسين ومائة من أحمس، وكانوا أصحاب خيل: حضرت جریر رضي الله عنه وائی چه زه د قبیله احمس د یونیم سل سورو کسانوسره روان شوم اوهغه ټول ډیر ښکلي سواره وو. فاخبرت النبي صلى الله تعالى عليه وسلم أني لا أثبت على الخيل، فضرب في صدري، حتى رأيت أثر أصابعه في صدري: ما رسول الله ﷺ ته خبر ورکړو چه زه په اس باندې کلك نه شم کیناستې. حضورپاك په خپل لاس مبارك باندې زه په سینه باندې یوګذار اووهلم تردې چه په خپله سینه باندې ما د رسول الله ﷺ ګوتې مبارکې محسوس کړې.

قوله: فقال: اللهم ثبته واجعله هاديا مهديا: حضورپاك دعااوفرمائیله اې الله ده ته په اس باندې دکلك کیناستو توفیق ورکړه او دې هادی اومهدی جوړکړې.

قوله: فانطلق إليها فكسرها وحرقها: نوجریر بن عبدالله رضي الله عنه لاړو او ذوالخلصه ئی مات کړو او وئی سوزولو.

قوله: فأرسل إلى النبي صلى الله تعالى عليه وسلم يبشره: یعنی جریر بن عبدالله رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته ددې واقعه د زیرې پیغام راولیګلو. علامه قسطلانی رحمه الله وائی چه د زیرې ورکولودپاره جریر بن عبدالله رضي الله عنه دحضورپاك په خدمت کښې حصین بن ربیعه الاحمسی رضي الله عنه رالیګلې وو.

قوله: فقال رسول الله جرير: يارسول الله، والذي بعثك بالحق، ما جئتك حتى تركتها كأنها جمل أجرب: د جریر رضي الله عنه پیغام رسونکی اووئیل یارسول الله! په هغه ذات باندې قسم کوم چه ته په حقه سره پیپغمبر جوړکړې رالیګلې زه ستاسو په خدمت کښې د راتلودپاره هغه وخت روان شوې یم چه کله ما ذوالخلصه د خاربښتی اوښ په شان پریخودو یعنی د وینښتو پریوتلود وجه خاربښتی اوښ نرې پرې پاتې شی اود خاربښ دعلاج دپاره په ده باندې د تور رنګ تیل مړی نو په هغه باندې تور تاکی جوړیږی هم دغه شان د ذوالخلصه دیوالونه او چت څه حصه پریوتلې ده اود سوزولود وجه نه په هغې باندې ځائی په ځائی د تور

---

(۱) إرشادالساری:۱۸۳/۵.

(۲) إرشادالساری:۱۸۳/۵.

رنګ ښکاره کیدلی دی

أجرب دا روایت امام بخاری کتاب الجهاد باب حرق الدور والنخیل لاندې عن مسدد عن یحیی په طریق سره نقل کړې دې او په دغه روایت کښې د أجرب په خانې أجوف نقل دې (۱)

فبارك علی خیل أحمس ورجالها خمس مرات رسول الله ﷺ د احمس او دهغه د سورو دپاره پنځه خل دبرکت دعا اوکړه قال مسدد: بیت فیه خثعم

د مذکوره تعلیق مقصداودډې تخریج - دډې تعلیق نه امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه د ترجمة الباب مذکوره روایت مسددبن مسرهد هم په دې سندسره عن یحیی القطان په طریق نقل کړې دې په دې کښې د کان بیتا فیه خثعم په خانې باندې بیت فی خثعم الفاظ نقل دی او هم دغه اصح دی (۲) علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه حفاظ محققین هم دا تصویب کړې دې (۳) د مسند احمدبن حنبل رحمه الله د روایت نه هم ددې تائید کیږی په کوم کښې چه د بیت لخثعم الفاظ مروی دی (۴)

د حدیث نه مستنبط فوائد - علامه ابن بطال رحمه الله اودهغوی په اتباع کښې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د روایت باب نه معلومه شوه چه ددښمن خلاف مسلمان فتح بیاموهی ددې په شان دغسې د خوشحالئی واقعه پیښه شی چه داسلام د سرلوړئی او کامیابئی سبب وی نونورته دهغې زیرې ورکول پکاردی دې دپاره چه هغوی ته هم إعلاء کلمة الله باندې د خوشحالئی د اظهار اودالله تعالی په نعمت اواحسان باندې د شکر ښکاره کولوموقع ملاؤشی دا د الله تعالی وعده ده چه کوم قوم په ورکړې شوی نعمتونو باندې کامیابوباندې او فتحوباندې شکراداکوی الله تعالی هغوی ته نوردیر وسعت ورکوی د سورت ابراهیم آیت ﴿ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ﴾ هم دغه مطلب دې شرح ابن بطال او عمدة القاري کښې دی فیه البشارة فی الفتوح وماکان فی معناه من کل مافیه ظهور الاسلام و: هله، لیبشر المسلمون باعلاء الدین، ویبتهلوا إلی الله فی الشکر علی ماوهبهم من إحسانه، فقد إمرالله عباده ووعدهم المزید فقال: ﴿ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ﴾ (۵)

ترجمة الباب سره مناسبت:- په حدیث باب کښې دی فارسل إلی النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بشیره. جریر بن عبدالله رضی الله عنه حصین بن ربیعه رضی الله عنه د حضورپاك په خدمت کښې د زیری ورکولودپاره اوولیګلو چه هغوی کعبه یمانیه تباه کولوسره فتح بیاموندې ده. ترجمة الباب سره ددې مناسبت ښکاره دې

---

(۱) عمدة القاری:۱۵/۱۴وصحیح بخاری کتاب الجهاد باب حرق الدور والخیل رقم:۳۰۲۰.

(۲) عمدة القاری:۱۵/۱۴وفتح الباری:۶/۲۳۳ وإرشادالساری:۵/۱۸۴.

(۳) وإرشادالساری:۵/۱۸۴.

(۴) مسنداحمدبن حنبل : رحمه الله ۴/۳۶۲ وتغلیق التعلیق:۳/۴۶۶.

(۵) عمدة القاری:۱۵/۱۴.

باب-۱۸۹ مایعطی البشیر

د ترجمة الباب مقصد اوباب سابق سره مناسبت په تیرشوی باب کښې د بشارت مشروعیت ثابت کړې شوې دې اوس دا چه عموماً په معاشره کښې بشارت ورکونکې ته زر خوشحالئی سره مغلوب کیږی نود انعام یا صله په توګه څه ورکولې هم شی آیا دا طرز عمل هم مشروع دې او په شریعت کښې ددې اجازت شته؟ امام بخاری رحمه الله هم په دې مناسبت سره باب مایعطی البشیر ترجمه قایم کولوسره خودل غواړی چه زیرې ورکونکی ته عطیه او انعام ورکول هم جائزدی امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب لاندې د حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه یومعلق اثرنقل کړې دې هم د دغه اثرنه هغه استدلال کړې دې

قوله وَأَعْطَى كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ثَوْبَيْهِ حِينَ بُشِّرَ بِالتَّوْبَةِ. [ر ۴۱۵۶]

د تعلیق مقصد - په دې تعلیق سره امام بخاری رحمه الله د کعب بن مالک رضی الله عنه یوطویل یعنی اوږد روایت طرف ته اشاره کړې ده په کوم کښې چه هغوی په غزوه تبوک کښې د شرکت نه د محرومتیا اودې په نتیجه کښې په هغه باندې اودهغه په نورو ملګروباندې نازل کیدونکی رټنه اوبیاد الله تعالی د دربارنه دهغوی معافی اود دردنه ډکې قصې بیان دې کتاب المغازی، باب حدیث کعب بن مالک رضی الله عنه لاندې دا روایت تفصیل سره راځي دلته امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب د مناسبت نه دغه اوږد روایت مخصوص مضمون تعلیقاً نقل کړې دې

کله چه کعب بن مالک رضی الله عنه ته دتوبه د قبلیدو زیرې ورکړې شو نوهغه دوه کپړې هدیه کړې د غزوه تبوک په موقع باندې چه کله رسول الله صلی الله علیه وسلم د جهاد اعلان اوکړو نود منافقانو یولونی دلې د بهانوسهاره واخسته اوعذورونه ئی اوکړل اوپه جهاد کښې دشرکت کولونه انکاراوکړو په جهاد کښې چه کوم نوردرې مخلص صحابه کرام شریك نه شو په هغوی کښې حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه هم شامل وو ددې تفصیل به ان شاء الله په کتاب المغازی کښې په خپله موقع راځی دلته مختصراً عرض دې چه په دې باندې رسول الله صلی الله علیه وسلم ناراضه شو اوصحابه کرامو رضی الله عنهم ته نې حکم اوفرمانیلوچه ترکومې خپله الله تعالی ددوی په حق کښې څه فیصله اونه کړی ترهغه وخته پورې دوی سره خبرې اترې او تعلق بالکل ختم کړنی د قطع تعلق دا زمانه پنځوس ورځوپورې وه د دې تولې مودې قصه حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه ډیر د درد نه په ډکو الفاظوکښې بیان کړې ده ددغه مودې یوه یوه لمحه دهغه د په ډیره دتکلیف او صبرنه ډکه وه دا صورت حال حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه فضاقت علیهم الارض بما رحبت بالکل صحیح مصداق اوخودلو او وئی فرمائیل چه په مابانديې زمکه دخپل وسعت سره تنګه شوې وه بیاد معافئی اعلان اوشو نوچه کوم سړې د معافئی د زیرې ورکولود پاره راغلې وو نوکعب بن مالک رضی الله عنه د زیرې په خوشحالئی کښې خپلې دوه کپړې هغه ته عطیه کړې نوفاعطی کعب بن مالک ثوبین حین بشر بالتوبة سره امام بخاری رحمه الله ددغه واقعه طرف ته اشاره کولوسره استدلال کړې دې چه زیرې راوړونکی ته په خوشحالئی کښې څه څیز ورکول پکاردی حضرت علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه دا یوعام طریقه ده چه کله یوسړې زیرې راوړی راځی نوهغه ته څه ورکولې شی په دې وجه هم حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه دخپل

بدن دوه کپړې زیری اړونکی ته ورکړې (۱)

کعب بن مالک رضی الله عنه ته زیری ورکونکې څوک وو؟ حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله رانې ده چه زیری ورکونکې سلمه بن اکوع رضی الله عنه وو (۲) خو علامه قسطلانی رحمه الله په دوی باندې ردکولوسره فرمائی زیری ورکونکې حمزه بن عمرو اسلمی رضی الله عنه وو په مغازی کښې مقدمه کښې او دغه شان مصابیح کښې هم دَدې نوم تصریح موجود ده (۳) حضرت شیخ الحدیث محمد زکریا رحمه الله رانې هم دغه ده (۴)

دحدیث نه مستنبط فواند امام نووی رحمه الله فرمائی چه ددې روایت نه معلومه شوه چه زیری راوړونکی ته کپړې لباس ورکول مستحب دی که کپړه نه وی نو بل څه څیز هم ورته هدیه کولې شی خوکپړه ډیره بهتر ده دَامام نووی رحمه الله په شرح مسلم کښې دی فیه استحباب إجازة البشیر بخلعةٍ وإلا فبغیرها، الخلعة أحسن وهی المعتادة (۵)

باب – ۱۹۰ لاهجرة بعد الفتح

دَ ترجمة الباب مقصد - باب مایکرہ من ذبح الابل والغنم فی المغانم پورې دَ جهاد سره متعلق اهم اهم احکام په مختلف ابوابوکښې بیانولې شی باب البشارة في الفتوح نه امام بخاری رحمه الله دَ جهاد سره متعلق فروعی احکام اومناسبات ذکرکړی دی دَ باب البشارة في الفتوح ترجمه قایم کولوسره نی اوخودل چه کله دَجهاد په نتیجه کښې فتح وی نودَ فتح زیری ورکول هم جائز اومشروع دی دَ دې په مناسبت سره دویمه ترجمه قایمولوسره اوخودلې شو چه زیری ورکونکی صحابی دَ اثر نه تحفه اوهدیه ورکول هم ثابت دی اومستحب دی

دلته امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب سره دې طرف ته اشاره کړې ده چه کله دارالحرب فتح شی اودارالاسلام جوړشی نودهغه ځائی نه به دَ هجرت فرضیت ساقط شی ځکه چه هجرت دَ دارالحرب نه کیږی نوچه دارالحرب دارالاسلام جوړشی نودَهجرت ضرورت باقی نه پاتې کیږی په دې وجه دَدې فرضیت ساقط کیږی لکه چه امام بخاری رحمه الله العبرة لعموم اللفظ لالخصوص المورد اعتبارکړې دې چه لفظ عام نه دَ کوم مورد چه خاص دَ مکې فتح، وَد یوعام حکم نی ثابت کړې دې

احدیث ۲۹۱۲](۶) حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِی إِیَاسٍ حَدَّثَنَا شَیْبَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ -رضی الله عنهما- قَالَ قَالَ النَّبِی -صلی الله علیه وسلم-

---

(۱) فیض الباری: ۴/۱۳۷.

(۲) فتح الباری: ۶/۲۳۳ وعمدة القاری: ۵/۱۴.

(۳) إرشاد الساری للقسطلانی رحمه الله ۵/۱۸۴.

(۴) الابواب والتراجم للکاندهلوی: ص: ۲۰۵.

(۵) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۲/۳۶۲ کتاب التوبة. حدیث توبة کعب بن مالک وصاحبیه.

(۶) مرتخریجه فی کتاب الجنائز باب الذخر والحشیش فی القبر رقم: ۱۳۴۹.

يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ «لَا هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا». ا.ر: ١٥١٠]

رجال الحديث

① **ادم بن ابی ایاس** - دا ابوالحسن آدم ابن ایاس عبدالرحمن القسطلانی رحمه الله دي د دوی تذکره کتاب الایمان باب من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې تیره شوې ده (١)

② **شیبان** - دا ابومعاویه شیبان بن عبدالرحمن بصری رحمه الله دي کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې د دوی تذکره تیره شوې ده (٢)

③ **منصور** - دا مشهور محدث ابوعتاب منصوربن المعتمر الاسلمی الکوفی رحمه الله دي کتاب العلم باب من جعل الاهل العلم أياما معلومة لاندې دَدوی تذکره تیره شوې ده (٣)

④ **مجاهد** - دا شیخ القراء والمفسرین ابوالحجاج مجاهدبن جبر مکی قرشی مخزومی رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې تیره شوې ده (٤)

⑤ **طاؤس** - دا طاؤس بن کیسان الیمانی الجندی الحمیری رحمه الله دي دَدوی تذکره کتاب الوضوء باب من لم یرَ الوضوء إلا السخرحین.... لاندې تیره شوې ده.

⑥ **ابن عباس** - دامشهورصحابی حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دي دَدوی حالات بدءالوحی لاندې تیرشوی دی (٥)

قال النبی صلی الله تعالی علیه وسلم یوم فتح مکة لاهجرة

دَحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دَمکې دَفتح په موقع اوفرمائیل اوس هجرت ختم شو. دَ کتاب الجهاد په شروع کښې باب وجوب النفیر لاندې دا روایت تیرشوې دي په دې باندې تفصیلی بحث هم شوې دي.

دَ دارالحرب نه دَهجرت حکم - مختصراً دلته دومره پوهه شئی چه اهل اسلام په دارالحرب یا دارالکفرکښې وی په هغوی به هجرت واجب وی که نه؟ دَدې دري صورتونه دی: ① که چرې دَ دارالحرب حالات ناموافق وی هلته دَاهل اسلام دَپاره دَ اسلام په احکامواوشعائرو باندې عمل کول ممکن نه وی اودَهغوی په هجرت کولوباندې قدرت وی نو په داسې صورت کښې به هجرت واجب وی (٦)

---

١) کشف الباری: ١/٤٧٨.
٢) کشف الباری: ٤/٢٦٣.
٣) کشف الباری: ٣/٢٧٠ ٢٧٢-.
٤) کشف الباری: ٣/٣٠٧ — ٣١٠.
٥) کشف الباری: ١٠/٣٤٥، ٣٤٧.
٦) فتح الباری: ٦/٢٣٤ والادب والتراجم ص: ٢٠٥.

② دویم صورت دادې چه د اسلام په احکامو اوشعائرو باندې عمل کولو دپاره فضاسازګاروی د هیڅ قسم ویرې بندیز او فتنې څه اندیښنه نه وی نو په دې صورت کښې هجرت بوجود مستحب دې خکه چه د دارالاسلام طرف نه هجرت کولو په نتیجه کښې په دارالاسلام کښې د اول نه د اوسیدونکو مسلمانانو ګنړه قوت او حشمت کښې به اضافه وی دوی به دهغوی امداد او اعانت کوی دغسې به د کافرانو خلاف د جهاد پاره د مسلمانانو خورشوې قوت په مرکزکښې راجمع شی خو په دارالحرب کښې اوسیدو سره ددې امکان شته بلکه په دارالحرب کښې د کافرانود طرف نه دهغوی دپاره دخطرو راپیداکیدلواندیښنه شته په هجرت سره به دغه اندیښنه ختمه شی هغوی به په امن کښې شی بل د منکرات او فواحش مظاهره کتلوسره به خلاصې بیامومی هغوی ته به خوشحالی نصیب شی (۱)

③ دریم صورت دادې که چرته مسلمان بیماری یاد بل څه دعذر د وجه نه په هجرت باندې قدرت نه ساتی نو په دارالحرب کښې حصاریدل جانزدی خوکه مشقت او تکلیف برداشت کولوسره دارالاسلام طرف ته هجرت کول اختیار کړی نو په دې اجراو ثواب هم ملاویږی (۲)

علامه طیبی رحمه الله فرمائی: ① یوهجرت د دارالکفرنه د دارالاسلام طرف ته دې په شروع کښې اهل اسلام ته د دارالکفرنه دارالاسلام طرف ته د هجرت حکم ورکړې شو دې دپاره چه د اسلام په احکامو په آزادئی سره عمل کولو موقع په لاس راشی اوداسې د فتنو او مشرکینو د تکلیف رسولو نه محفوظ وی (۳)

②دویم هجرت د مکې نه مدینې طرف ته وو په مدینه کښې د مسلمانانو تعدادکم وو دمشرکانو په مقابله کښې هغوی کمزورې وو په دې وجه اهل اسلام ته حکم ورکړې شو چه هغوی دې د رسول الله ﷺ اعانت تبلیغ دین او شرائع واحکام اسلام کښې تفقه حاصلولودپاره مدینې منورې ته هجرت اوکړو بیاچه کله الله تعالی د فتح مکې په ذریعه دمسلمانانو قوت اوشوکت کښې اضافه اوکړه نوهغه عام اسباب کوم چه په مدینه کښې د قیام کولودپاره وو هغه ختم شو داهل مکه نه یولوئی سبب د ویرې او فتنې وو هغه هم پاتې نه شو دغه وخت د هجرت فرضیت ختم شو (۴)

د ولکن جهاد ونیة مطلب:- امام نووی رحمه الله فرمائی چه د ولکن جهاد ونیة مطلب دادې چه د فتح مکه نه پس د هجرت ختمیدو د وجه د هجرت په ذریعه د خیرحاصلولوسلسله خو ختمه شوه لیکن دا خیرد جهاد او نیت صالحه په ذریعه اوس هم حاصلولې شی

قال النووي معناه أن تحصيل الخير بسبب الهجرة قد انقطع بفتح مكة لكن حصلوه بالجهاد والنية الصالحة (۵) علامه طیبی رحمه الله فرمائی چه ددې مطلب دادې د فتح مکه نه پس د

---

۱) فتح الباری:۶/ ۲۳۴.
۲) فتح الباری:۶/ ۲۳۴.
۳) شرح الطیبی رحمه الله علی مشکاة المصابیح:۱۹/۶ کتاب الجهاد.
۴) شرح الطیبی رحمه الله علی مشکاة المصابیح:۱۹/۶ کتاب الجهاد.
۵) إرشادالساری:۳۳/۵ باب فضل الجهاد والسیر.

هجرت حکم منسوخ شو خود جهاد دپاره یاد نیت خالص په وجه د علم د طلب دپاره یا د دارالکفر یا داسې ښار نه چرته چه امر بالمعروف اونهی عن المنکر باندې عمل کول ممکن نه وی یا بیت الله. مسجدنبوی او مسجداقصی د زیارت دپاره وطن پریخودو سره د هجرت حکم ترقیامته پورې باقی دې د دې حکم نه دې منسوخ شوې

قال الطیبی رحمه الله: فالمعنی أن مفارقة الاوطان الله ورسوله..... انقطعت، لکن المفارقة من الاوطان بسبب نیة خالصة لله تعالی، کطلب العلم، والفرار من دارالکفر، أو مما لایقام فیها الامربالمعروف والنهی عن المنکر، وزیارة بیت الله وحرم رسوله والمسجد الاقصیٰ وغیرها، أوبسبب الجهاد فی سبیل الله باقیة مدی الدهر.[1]

په دواړو اقوالوکښې هم یومضمون بیان شوې دې فرق صرف دومره دې چه کومه خبره د علامه نووی رحمه الله په عبارت کښې په اختصارسره راغلې ده هغه د علامه طیبي رحمه الله په عبارت کښې هغه په وضاحت سره بیان کړې ده

ترجمة الباب سره د حدیث مناسبت:- په روایت کښې دی قال رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یوم فتح مکة لاهجرة ترجمة الباب سره د دې مناسبت واضحه دې

احدیث ۲۹۱۳][2] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ مُجَاشِعِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ جَاءَ مُجَاشِعٌ بِأَخِيهِ مُجَالِدِ بْنِ مَسْعُودٍ إِلَى النَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - فَقَالَ هَذَا مُجَالِدٌ يُبَايِعُكَ عَلَى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ « لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ فَتْحِ مَكَّةَ، وَلَكِنْ أُبَايِعُهُ عَلَى الإِسْلاَمِ». [ر: ۲۸۰۲]

رجال الحدیث

① **ابراهیم بن موسی**:- دا ابواسحاق ابراهیم بن موسی بن یزید تمیمی رازی رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجیله لاندې تیره شوې ده

② **یزیدبن زریع**:- دا ابومعاویه یزید بن زریع العیشی البصری رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الوضؤ باب غسل المنی وفرکه لاندې تیره شوې ده

③ **خالد**:- داحافظ حدیث ابوالمنازل خالد بن مهران الخذاء بصری رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الوضؤ باب التیمن فی الوضؤ والغسل لاندې تیره شوې ده.

④ **ابوعثمان النهدی**:- دا عبدالرحمن بن مل ابن عمر والنهدی رحمه الله دې د دوی حالات کتاب مواقیت الصلوة باب الصلوة کفارة لاندې تیرشوی دی

---

[1] شرح الطیبی علی المشکوة:۲۸۷/۷.

[2] مر تخریجه فی کتاب الجهاد باب البیعة فی الحرب علی أن لایفروا رقم:۲۹۶۲.

⑤ **مجاشع بن مسعود** دا صحابی رسول ﷺ مجاشع بن مسعود بن ثعلبه السلمی رضی الله عنه دي کتاب الجهاد باب البیعة فی الحرب علی أن لایفروا لاندي ددوی حالات تیرشوی دی

په روایت کښې دی چه مجاشع بن مسعود رضی الله عنه دخپل ورور مجالدبن مسعود رضی الله عنه سره د حضورپاك په خدمت کښې حاضر شو عرض نی اوکړو مجالد تاسو نه په هجرت باندې بیعت کول غواړی حضورپاك اوفرمانیل د فتح مکه نه پس هجرت باقی پاتې نه شو البته په اسلام باندې دې بیعت کوم

امام بخاری رحمه الله دا روایت شاته کتاب الجهاد باب البیعة فی الحرب لاندې عن عاصم عن أبی عثمان په طریق باندې نقل کړې دې هلته د روایت الفاظ د حدیث باب نه مختلف دی أتیت النبی صلی الله تعالی علیه وسلم أنا وأخی فقلت: بایعنا علی الهجرة فقال: مضت الهجرة لاهلها فقلت: علام تبایعنا؟ قال: علی الاسلام والجهاد.[1] په دې روایت کښې اسلام سره بیعت کښې د جهاد تصریح هم موجود دد. دترجمة الباب په روایت د لفظ جهاد تصریح نشته په دې وجه به ونیلې شی چه حضورپاك دهغوی نه په اسلام او جهاد دواړو باندې بیعت واخستلو

ترجمة الباب سره مناسبت:- په روایت باب کښې لاهجرة بعد الفتح امام بخاری رحمه الله هم دغه ترجمة الباب مدعی ثابته کړې ده.

احدیث ۲۹۱۴[2] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو وَابْنُ جُرَيْجٍ سَمِعْتُ عَطَاءً يَقُولُ ذَهَبْتُ مَعَ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ إِلَى عَائِشَةَ -رضی الله عنها- وَهِيَ مُجَاوِرَةٌ بِثَبِيرٍ فَقَالَتْ لَنَا انْقَطَعَتِ الْهِجْرَةُ مُنْذُ فَتَحَ اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ -صلی الله علیه وسلم- مَكَّةَ. [۳۶۸۷، ۴۰۵۸]

رجال الحدیث

① **علی بن عبدالله**:- داعلی بن عبدالله بن جعفر بن نجیح سعدی بصری رحمه الله دي دَ ابن المدینی په نوم باندې مشهوردي. ددوی حالات کتاب العلم باب الفهم فی العلم لاندې مخکې تیرشوی دی.[3]

② **سفیان**:- دامشهور محدث سفیان بن عیینه بن ابی عمران هلالی الکوفی دي ددوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبانا لاندې تیرشوی دی.[4]

---

[1] صحیح بخاری:۴۱۵/۱ - ۴۱۶ رقم:۲۹۶۲ - ۲۹۶۳.

[2] وعندالبخاری أیضًا فی صحیحه:۶۱۵/۲ فی المغازی، باب مقام النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بمکة ومن الفتح و:۵۵۱/۱ فی فضائل أصحاب النبی صلی الله تعالی علیه وسلم باب هجرة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وأصحابه إلی المدینة رقم:۲۹۰۰ وعندمسلم فی صحیحه:۱۳۱/۲فی کتاب الامارة باب المبایعة بعدفتح مکة لی الاسلام ولجهاد والخیر، وبیان معنی لاهجرة بعدالفتح رقم:۱۸۶۴.

[3] کشف الباری:۲۵۶/۳.

[4] کشف الباری:۳/۸۶ - ۹۰.

③ **عمرو** - دامشهرو محدث عمرو بن دینار الجرحی رحمه الله دي دَدوی تذکره هم کتاب العلم باب العلم والعظة بالليل کښي تيره شوي ده

④ **ابن جریج** - دا عبدالمالك بن عبدالعزیز بن جریج اموی رحمه الله دي دَ دوی تذکره کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجله لاندي تيره شوي ده.

⑤ **عطاء** - دا ابومحمد عطاء بن ابی رباح قرشی رحمه الله دي دَدوی تذکره هم کتاب العلم باب عظة الامام النساء وتعليمهن لاندي تيره شوي ده.(١)

سمعت عطاء يقول ذهبت مع عبيدبن عمير إلى عائشة رضی الله عنها وهی مجاورة بثبير، فقالت لنا انقطعت الهجرة منذ فتح الله علی نبيه مكة

دا روایت عمرو بن دینار او ابن جریج دواړو دَعطاء بن ابی رباح نه اوریدلي دي. دواړو عطاء رحمه الله داسي وینا کولو سره اوریدلي چه زه عبیدبن عمیرسره حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها ته لاړم هغه (مزدلفه کښي) ثبیرنومی غرباندي ولاړه وه حضرت عائشه رضی الله عنها په دي موقع باندي اوفرمائيل دکله نه چه الله تعالی دَخپل رسول صلی الله علیه وسلم دَ پاره مکه فتح کړي ده نو دهغه وخت نه هجرت ختم شوي دي.

دلته په روایت کښي اختصار دي امام بخاری رحمه الله دغه روایت کتاب مناقب الانصار، باب هجرة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وأصحابه إلی المدينة لاندي عن اوزاعی عن عطاء بن أبی رباح په طریق سره نقل کړي دي. دَدي تفصيل دادي:

قالت: لاهجرة اليوم كان المؤمنون يفر أحدهم بدينه إلى الله تعالى وإلى رسوله مخافة أن يفتن عليه، وأما اليوم فقد أظهر الله الاسلام، واليوم يعبد الله حيث يشاء، ولكن جهاد ونية.(٢)

قوله: كان المؤمنون يفر أحدهم بدينه: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دي جمله کښي حضرت عائشه رضی الله عنها دَ هجرت دَ مشروعیت طرف ته اشاره کړي ده چه دَ هجرت اصل سبب ویره او فتنه ده. لکه چه دَهجرت حکم علت سره مشروط دي اګرچه هغه ځائی دارالکفر ولي نه وی(٣) چنانچه امام ماوردی رحمه الله فرمائی که یومسلمان ته په دارالکفر کښي دَاسلام په احکاموباندي دَ عمل کولو آزادی حاصله وی نودغه ځائی په دَ ده دَپاره دَ دارالاسلام په حکم کښي وی چرته چه دَهجرت په مقابله کښي دهغه دپاره حصاریدل زیات بهتردی. ممکن ده چه په دارالکفر کښي دَده دَ قیام په نتیجه کښي بل څوك هم دَاسلام په دائره کښي داخل شی.(٤)

---

١) کشف الباری: ٤/٣٧.
٢) صحیح بخاری: ١/٥٥١ رقم: ٣٩٠٠.
٣) فتح الباری فی کتاب مناقب الانصار.
٤) فتح الباری ایضاً.

قوله وأما اليوم فقد أظهر الله الاسلام:- مطلب دادي چه دَ فتح مکه په ذریعه الله تعالی اسلام ته غلبه ورکړه مکه دارالاسلام جوړشو اوټول قبائل په دارالاسلام کښې داخل شو. په دې وجه د واجب هجرت دروازه بنده شوه او مستحب هجرت باقی پاتې شو (۱)

باب-۱۹۱ إذا اضطر الرجل إلى النظر في شعور أهل الذمة والمؤمنات إذا عصين الله، وتجريدهن

دترجمة الباب په عبارت کښې مقدرات دی اول دَ دغه مقدراتو وضاحت کوو روستو به دَ ترجمة الباب مقصد بیانوو

إذا اضطر:- دَ طاء په ضمه إذا جواب محذوف دي. عبارت مقدردي: يجوز للضرورة. (۲)

والمؤمنات:- په ماقبل باندې عطف کیدو دَ وجې مجرور دي اوعبارت مقدردي: وإذا اضطر الرجل إلى النظر في المؤمنات إذا عصين الله. (۳)

وتجريدهن:- داهم په ماقبل باندې عطف کیدو دَ وجې مجرور دي اوعبارت مقدردي: وإذا اضطر الرجل إلى تجريدهن من الثياب. (۴)

دَ ترجمة الباب مقصد:- ددې ترجمة الباب لاندې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه دَ ضرورت اومصلحت په وخت دَ ذمی یا مسلماني ښځې دَ وینښتو تلاشی اخستل اوهغه بې لباس کول جائز دی په استدلال کښې امام بخاری رحمه الله دَ حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه دَ خفیه خط اوړونکې ښځې واقعه نقل کړې ده.

دَ ضرورت په وخت ښځه بې لباس کولووجه:- علامه عینی رحمه الله فرمائی چه ښځه دَ ضرورت په وخت بې لباس کول ځکه جائزدی چه دَ معصیت په ارتکاب سره دَهغې حرمت پامال کیږی په دې وجه حضرت علی رضی الله عنه او حضرت زبیر رضی الله عنه هم دَحاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه خفیه خط اوړونکې ښځه بې لباس کولو اراده کړې وه په دې باندې اجماع ده چه زنا مسلماني اوکافرې دواړو سره حرام ده تردې چه هغې ته کتل هم منع دی. لیکن الضرورات تبیح المحظورات د اصول لاندې کله چه په دوی کښې کومه یوه هم دمعصیت ارتکاب کوی نودهغوی حرمت به باقی پاتې نه شی نو دَ ضرورت اوحاجت لاندې به هغې ته کتل جائز شی

علامه عینی رحمه الله ددې نه پس لیکی چه زما دمعلوماتو مطابق دمذکوره ترجمة الباب تشریح چاهم نه ده کړې. په عمدة القاري کښې دی: **قوله: تجريدهن أي: وإذا اضطر أيضا إلى تجريدهن من الثياب، لان المعصية تبيح حرمتها، ألا ترى أن عليًا والزبير - رضي الله تعالى عنهما - أراد كشف للمرأة في**

---

(۱) عمدة القاری: ۱۷/ ۵۰ کتاب مناقب الانصار، باب هجرة النبی صلی الله تعالی علیه وسلم وأصحابه إلى المدينة

(۲) إرشاد الساری: ۵/۱۸۵ وعمدة القاری: ۱۵/۱۵

(۳) إرشاد الساری: ۵/۱۸۵ وعمدة القاری: ۱۵/۱۵

(۴) إرشاد الساری: ۵/۱۸۵ وعمدة القاری: ۱۵/۱۵

قضية كتاب حاطب، وقد أجمعوا أن المؤمنات والكافرات فى تحريم الزنا بهن سواء، وكذلك تحريم النظر اليهن، ولكن الضرورات تبيح المحظورات، ولم أحدا تعرض اشراح هذه الترجمة.[1]

احديث ٢٩١٥] [2] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ الطَّائِفِي حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَكَانَ عُثْمَانِيًّا فَقَالَ لِابْنِ عَطِيَّةَ وَكَانَ عَلَوِيًّا إِنِّي لَأَعْلَمُ مَا الَّذِي جَرَّأَ صَاحِبَكَ عَلَى الدِّمَاءِ سَمِعْتُهُ يَقُولُ بَعَثَنِي النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - وَالزُّبَيْرَ، فَقَالَ «انْتُوا رَوْضَةَ كَذَا، وَتَجِدُونَ بِهَا امْرَأَةً أَعْطَاهَا حَاطِبٌ كِتَابًا». فَأَتَيْنَا الرَّوْضَةَ فَقُلْنَا الْكِتَابَ. قَالَتْ لَمْ يُعْطِنِي. فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ أَوْ لأُجَرِّدَنَّكِ. فَأَخْرَجَتْ مِنْ حُجْزَتِهَا، فَأَرْسَلَ إِلَى حَاطِبٍ فَقَالَ لاَ تَعْجَلْ، وَاللَّهِ مَا كَفَرْتُ وَلاَ ازْدَدْتُ لِلإِسْلاَمِ إِلاَّ حُبًّا، وَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ إِلاَّ وَلَهُ بِمَكَّةَ مَنْ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ، وَلَمْ يَكُنْ لِي أَحَدٌ، فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ يَدًا. فَصَدَّقَهُ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم -. قَالَ عُمَرُ دَعْنِي أَضْرِبْ عُنُقَهُ، فَإِنَّهُ قَدْ نَافَقَ. فَقَالَ «مَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ، فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ». فَهَذَا الَّذِي جَرَّأَهُ. [ر ٢٨٤٥]

رجال الحديث

① **محمدبن عبدالله**:- دَدوی تذکره کتاب الاذان، باب احتساب الآثار لاندې تیره شوې ده.

② **هشیم**:- دا ابومعاویه هشیم بن بشرالواسطی رحمه الله دې دَ دوی تذکره کتاب التیمم باب بلاترجمة لاندې تیره شوې ده

③ **حصین**:- دا ابوهذیل حصین بن عبدالرحمن السلمی الکوفی رحمه الله دې دَ دوی تذکره کتاب مواقیت الصلوة باب الاذان بعد ذهاب الوقت لاندې تیره شوې ده.

④ **سعدبن عبیده**:- دا ابوحمزه سعدبن عبیده السلمی الکوفی رحمه الله دې کتاب الوضوء باب فضل من بات علی الوضوء لاندې دَ دوی تذکره تیره شوې ده

⑤ **ابوعبدالرحمن**:- دا عبدالله بن حبیب بن ربیعه (بالتصغیر) ابوعبدالرحمن السلمی الکوفی رحمه الله دې دَ دوی تذکره کتاب الغسل باب غسل المذی والوضوء لاندې تیره شوې ده

وکان عثمانیا مطلب دادې لکه څنګه چه دَاهل سنت والجماعة مسلك دې ابوعبدالرحمن، په حضرت علی رضی الله عنه باندې دَ حضرت عثمان رضی الله عنه دَ فضیلت قائل وو [3] په شروع کښې د

---

[1]) عمدة القاری:١٥/١٥ – ١٥.

[2]) مرتخریجه فی کتاب الجهاد:٤٢٢/١ باب الجاسوس والتجسس رقم:٣٠٠٧.

[3]) إرشاد الساری:١٨٥/٥ وعمدة القاری:١٥/١٦

حضرت علی رضی الله عنه حامی وو او په جنګ صفین کښې دهغوی د حامیانو په جماعت کښې شامل وو اود حضرت علی رضی الله عنه په حمایت کښې د صفین په جنګ کښې شرکت هم کړې وو خو روستو عثمانی جوړ شو اودحضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه د فضیلت قائل شو (۱) په زهد اوتقوی کښې بې مثال وو او ثقه راوی وو دوفات نه پس دهغوی جنازه ابو جحیفه سره نیزدې تیرد شوه نو ونې فرمانیل مستریح ومستراح منه (۲)

قوله فقال لابن عطية وكان علوياً - وکان علویا د قول مقوله په مینځ کښې جمله معترضه ده مطلب دادې چه ابوعبدالرحمن حبان بن عطیه السلمی ته اوونیل اوپاندې راروان دی چه څه نی ورته اوونیل، د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه په مقابله کښې دحضرت علی رضی الله عنه د فضیلت قائل وو دکوفې داهل سنت هم دغه مسلك وو (۳)

په حافظ یوسف مزی رحمه الله باندې د حافظ ابن حجر رحمه الله رد - تهذیب الکمال کښې حافظ یوسف مزی رحمه الله دحدیث په سند کښې د راویانو حالات اودهغوی متعلق د جرح اوتعدیل اقوال نقل کوی د سند نه قطع نظر. په نفس حدیث کښې واردشوی رجال دحالات نه، خپل وضع کړې اصولو په رنړاکښې نی قطعاً تعارض نه دې کړې د شروع نه تر آخره پورې حافظ مزی هم په دې اصولو باندې قایم دې دلته په روایت باب کښې لکه چه ظاهره ده دابن عطیه رحمه الله ذکرنفس روایت کښې خوشته لیکن دحدیث راوی نه دې یعنی دحدیث په سند کښې دهغه نوم نشته حافظ مزی رحمه الله د خپل اصول خلاف تهذیب الکمال کښې دهغه نوم هم په اسماء رجال کښې شامل کړې دې

حافظ ابن حجر رحمه الله په حافظ مزی رحمه الله باندې ردکولوسره لیکی: إن ذكر هذا الرجل في رجال البخاري عجيب ليست له رواية، فلو كان المزي يذكر كل من له ذكر ولا رواية له ويلتزم ذلك لاستدركنا عليه طائفة كبيرة منهم لم يذكرهم، ولكن موضع الكتاب للرواة فقط. ثم أن حبان بن عطية هذا لم يعرف من حاله بشئ، ولا عرفت فيه إلى الان جرحا ولا تعديلا، والله اعلم. (۴)

د حافظ صاحب د وینا مقصد دادې چه د صحیح بخاری په رجال کښې د ابن عطیه تذکره عجیبه غوندې خبره معلومیږی ځکه چه دهغه نه هیڅ روایت نقل نه دې په حدیث کښې صرف چه د یوسړی ذکر وی اودهغه نه څه روایت نقل نه وی که چرې حافظ مزی رحمه الله دهر داسې سړی د ذکر التزام کوی نو مونږ هغه ته د دا قسم خلقو باندې مشتمل د یو لوئی جماعت فهرست پیش کولې شو د کومو ذکر چه هغه نه دې کړې حالانکه دهغوی تهذیب الکمال صرف د راویانود پاره خاص دې بیا دا چه ابن عطیه یو مجهول الحال سړې دې تراوسه پورې پخپله ماته دهغه د جرح او تعدیل (قول) معلوم نه شو

---

۱) تهذیب التهذیب لابن حجر : رحمه الله ۵/ ۱۸۴.

۲) الطبقات الکبریٰ لابن سعد: ۶/ ۱۷۵.

۳) عمدة القاری: ۱۵ ۱۶.

۴) تهذیب الکمال للحافظ ابن حجر رحمه الله ۲/ ۱۷۲ _ ۱۷۳ رقم الترجمة: ۳۱۳.

خلاصه دا چه تهذیب الکمال د سندد راویانو دپاره خاص دي دخپلو اصولو خلاف ورزی کولوسره حافظ مزی رحمه الله له د ابن عطیه ذکرنه وو کول پکار ځکه چه دهغه نوم د سند په راویانوکښې نشته نفس روایت کښې وارد دي بیا دي مستورالحال هم دي دائمه جرح او تعدیل نه دهغوی باره کښې هیڅ قول نقل نه دي په حافظ مزی رحمه الله باندې هم دغه اعتراض علامه علاء الدین مغلطائی حنفی هم کړي دي (۱)

قوله إني لاعلم ما الذي جرأصاحبك على الدماء:- دادَ قال مقوله ده په مینځ کښې وکان علویا جمله معترضه وه. ابوعبدالرحمن ابن عطیه ته اووئیل چه ماته معلومه ده چه په څه وجه ستا صاحب یعنی حضرت علی رضی الله عنه د وینې تویولو حوصله او جرات اوشو.

جرأ:- د راء تشدید سره دَدي معنی ده جرات ورکړو بهادر ئی جوړکړو (۲)

یواشکال اودهغې جواب:- علامه کرمانی رحمه الله اشکال کړي دي چه د حضرت علی رضی الله عنه د جلالت شان په رنړا کښې دهغه طرف ته د قتل او وینو تویولو نسبت څنګه صحیح کیدي شی؟ (۳)

علامه کرمانی رحمه الله دَدي جواب ورکړي دي چه د دي جملې نه د ابوعبدالرحمن مطلب داوو چه حضرت علی رضی الله عنه ته د جنتی کیدو یقین وو(حضرت علی دعشره مبشره نه دي، ځکه هغه ته معلومه وه که چرته په (جنګ صفین کښې د وینو تویولو) په نتیجه کښې زما نه اجتهادی خطا اوشوه نو د قیامت په ورځ به ضرور اوبخښلې شم (۴)

لیکن علامه ابن بطال رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا د عبدالرحمن خپل خیال دي حضرت علی رضی الله عنه دعلم اوفضل په ډیر اوچت مقام او مرتبه باندې فائز وو اود هغوی نه قطعاً داسې توقع نه شي کیدي چه هغه بغیرد شرعی وجوب څوك قتل کړی سرد دَدي چه هغه ته په جنګ بدرکښې د شرکت په وجه د جنت زیري هم ورکړې شوې وو (۵)

مطلب دادي چه حضرت علی رضی الله عنه د حق دفاع کولوسره مخالفینوسره جنګ کړي وو په دي وجه سرد نه چه هغه ته د جنت زیري ورکړې شوې وو بلکه هغه د خپل اجتهاد په وجه دا جنګ ضروری ګنرلي وو نودا وینا کول صحیح نه ده چه هغه صرف د جنت د زیري د ملاویدلود وجې نه قتل وقتال کړي وو

هم په دي خبره باندې علامه داؤدی رحمه الله فرمائی: **بئس ما قال أبوعبدالرحمن** (۶) ابوعبدالرحمن ناخوښه او خرابه خبره کړي ده دغه شان علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی: **وهذه العبارة فیها سوء أدب** (۷) یعنی د ابوعبدالرحمن مذکوره جمله سوء ادب او ګستاخئی باندې مشتمل ده.

---

۱) إکمال تهذیب الکمال للعلامة علاء الدین المغلطائی: ۳۴۵/۳.
۲) عمدة القاری:۱۵/۱۷.
۳) شرح الکرمانی:۶۹/۱۳ وعمدة القاری:۱۷/۱۵.
۴) شرح الکرمانی:۶۹/۱۳ وعمدة القاری:۱۷/۱۵.
۵) شرح الکرمانی:۶۹/۱۳ وعمدة القاری:۱۷/۱۵.
۶) عمدة القاری: ۱۷/۱۵.
۷) إرشاد الساری: ۱۸۵/۱۵.

وسمعته يقول بعشني النبي صلى الله تعالى عليه وسلم والزبير، فقال: ائتوا روضة كذا، وتجدون بها امرءة أعطاها حاطب كتابا

ابو عبدالرحمن وائی حضرت علی رضی الله عنه ماداسې وینا کولوسره واوریدو چه رسول الله ﷺ ما او زبیر رضی الله عنه ته حکم راکړو تاسو دواړه روضه خاخ ته روان شئ په روضه خاخ کښې به تاسو ته یوه ښځه ملاؤشی کومې ته چه حاطب ابن ابی بلتعه، خط ورکړې دې په سمعته کښې ئ ضمیر حضرت علی رضی الله عنه طرف ته راګرځی (۱)

روضه کذا:- کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې هم دا روایت نقل دې په هغې کښې تصریح ده روضة خاخ (۲) په روایت باب کښې د روضه دنوم تصریح نشته

امرأة:- د دغه ښځې نوم ساره وو (۳)

فقلنا الكتاب:- مونږ هغه ښځې ته اوونیل، خط راکړه الکتاب لفظ د مقدر د وجې نه منصوب دې عبارت تقدیر دې: فقلناهات الكتاب (۴)

قالت لم يعطني:- هغې اووئیل حاطب ماته هیڅ خط نه دې راکړې

قوله: فقلنا لتخرجن أولا جردنك:- مونږ اووئیل چه ته به په هرحال کښې هغه خط راوباسې کنې مونږ به تا بربنډه کړو. دلته د لتخرجن مفعول الكتاب محذوف دې او أو حرف عطف دې کوم چه مانعة الخلو دپاره دې مطلب دادې چه خط راوباسه راکړه که خط نه راکوې نو مونږ به تا بربنډه کړو.

دلته علامه عینی رحمه الله او دهغه په اتباع کښې علامه قسطلانی رحمه الله چه څه ونیلی دی دهغې حاصل دادې چه دلته أوحرف استثناء د إلا په معنی کښې دې او لاجردنك دهغې مقدر د په وجه منصوب دې او عبارت تقدیر دې: لتخرجنك الكتاب إلا أن تجردی لکه څنګه چه لاقتلنك أو تسلم، إلا أن تسلم په معنی کښې دې (۵)

که چرې او د إلى په معنی کښې واخستې شی نوبیابه هم دهغې نیزدې معنی وی لکه چه لالزمنك أو تعطيني حقي د إلى أن تعطني حقي په معنی کښې دې په دې پوره کلام کښې تامل دې اود تکلف نه خالی نه دې. هم دغه وجه ده چه د إرشاد الساری مصحح په دې باندې دخپل تامل اظهار کړې دې بالکل نیغ مفهوم هم هغه دې کوم چه مونږ په شروع کښې لیکلې دې. والله اعلم.

---

۱) عمدة القاری:۱۷/۱۵.

۲) صحیح بخاری:۴۲۱/۱ رقم:۳۰۰۷ وشرح الکرمانی:۱۳/۶۸ وعمدة القاری:۱۷/۱۵ وإرشاد الساری:۱۸۵/۵

۳) شرح الکرمانی: ۶۸/۱۳ وعمدة القاری:۱۷/۱۵ وإرشاد الساری:۱۸۵/۵.

۴) شرح الکرمانی: ۶۸/۱۳ وعمدة القاری:۱۷/۱۵ وإرشاد الساری:۱۸۵/۵.

۵) عمدة القاری:۱۷/۱۵ وإرشاد الساری:۱۸۵/۵.

قوله فاخرجت من حجزتها - نوهغې د خپلې نیفه نه خط راؤویستلو
په روایاتوکښې تعارض او دهغې حل - کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې روایت کښې دی فاخرجته من عقاصها هغه خط هغې دخپلو ویښتو د کومځنې نه راؤویستلو او په حدیث باب کښې دی نیفه نه نې رااویستلو په دواړو روایاتوکښې تعارض دې دحدیث شارحینو حضراتو په دې دواړو روایاتوکښې مختلف تطبیقونه کړی دی

① یوتطبیق نې دا ورکړې دې چه اول د ویښتو په چونټه کښې پټ کړې وو بیانی دهغه ځانی نه اوویستلو نیفه کښې نې پټ کړو یا داسې چه اول نې په نیفه کښې پټ کړې وو اودهغه ځانی نه نې راؤویستلو د ویښتو په چونټه کښې نې پټ کړو [1]

② دحدیث بعض شارحینوتطبیق ورکړې دې چه ممکن ده هغې سره د دوو مختلف جماعتونو په نوم خطونه وی یوه خط نې عقاص (چونټه) کښې پټ کړې وی او بل نې حجز (نیفه) کښې [2]

③ بعض حضراتو دا احتمال بیان کړې دې ممکن دی چه په روایت کښې حجزه نه متعلق (غوټه) مراد وی معقد ازار مردانه وی یا هغه معقد د ویښتو وی یا د ازار وی [3]

④ ممکن دی د حجزه نه مراد رسئی وی دَدې دلیل دادې چه اوښ په یوه خاص طریقه باندې په کومه رسئی باندې ترلې شی هغې ته هم حجز وائی [4]

⑤ بعض شراح حدیث په دواړو کښې تطبیق ورکولوسره فرمائی چه خط د ویښتو په چونټه کښې وو خود دغه ښځې ویښته د ډیر اوږدوالی د وجې نه نیفه پورې رسیدلې وو په دې وجه هغې د ویښتو غوټه خط سره په نیفه کښې دننه کړه دغه شان د دواړو خایونونه راوتل ثابت شوی د ویښتود چونټې نه هم اود نیفه نه هم دتولونه ښکلې او بهترین تطبیق هم دغه دې [5]

فارسل إلى حاطب فقال لا تعجل والله ماكفرت ولا ازددت للاسلام إلا حبا ولم يكن أحدٌ بين أصحابك إلا وله بمكة من يدفع الله به عن أهله وماله.....

د حدیث باب د مذکوره حصې متعلق بحث کتاب الجهاد باب الجاسوس لاندې تیرشوی دی

ترجمة الباب سره مناسبت - د ترجمة الباب دوه اجزاء دی او دواړو اجزاؤ سره د حدیث باب مناسبت دې په حدیث باب کښې دی **فاخرجت من حجزها** ددې مناسبت د ترجمة الباب **ړومبی جز إذا اضطر الرجل إلى النظر إلى شعور أهل الذمة والمؤمنات** سره دې ښکاره خبره ده چه په تلاشئی کښې دخط د راویستلودپاره ویښته کتل هم ضروری وو د صحابه کرامو ویرولو او دهمکی ورکولو په نتیجه کښې ښځې د ویښتود چونټې نه هغه خط راؤویستلو کوم ته چه په روایت

---

[1]) شرح الكرماني:٦٩/١٣ وعمدة القاري:١٧/١٥ وفتح الباري: ٢٣٥/٦وإرشاد الساري:١٨٥/٥.
[2]) شرح الكرماني:٦٩/١٣ وعمدة القاري:٧١/١٥ وفتح الباري: ٢٣٥/٦.
[3]) شرح الكرماني:٦٩/١٣ وعمدة القاري:٧١/١٥ وفتح الباري: ٢٣٥/٦.
[4]) شرح الكرماني:٦٩/١٣ وعمدة القاري:٧١/١٥ وفتح الباري: ٢٣٥/٦.
[5]) شرح الكرماني:٦٩/١٣ وعمدة القاري:٧١/١٥ وفتح الباري: ٢٣٥/٦.

باب کښې **فاخرجت من حجزها** په الفاظو سره تعبیر کړې شوی دې [1] هم دغه شان په روایت کښې دی **لاجردنك** ددې مناسبت د ترجمة الباب آخری جز وتجریدهن سره دې مناسبت بالکل نښکاره دې

په مناسبت باندې اشکال اودهغې جوابات دلته اشکال کیدې شی چه د ترجمة الباب برومبې جز في شعور اهل الذمة والمؤمنات کښې د ذمی اومسلمانې ښځې تصریح ده حالانکه د ترجمة الباب لاندې نقل شوی روایت کښې تصریح نشته چه د حاطب بن ابی بلتعه خط رسونکې ښځه ذمیه وه که مسلمانه؟ په دې وجه ترجمة الباب سره په ظاهره د حدیث باب مناسبت نه شی جوړیدې

علامه ابن منیر رحمه الله ددې اشکال دا جواب ورکړې دې د روایت باب نه سره ددې چه داخبره معلومه نه ده چه دغه ښځه ذمیه وه که مسلمانه لیکن بې ضرورته نامحرم ښځې نه کتل حرام دی په دې حکم کښې مسلمانه او ذمیه دواړه برابرې دی په دې وجه د حدیث باب نه ترجمة الباب ثابتیږی [2]

د علامه ابن التین رحمه الله اشکال اودَ هغې جواب - ابن التین رحمه الله اشکال کړې دې که چرې هغه ښځه مشرکه وه نوبیاخو به ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت نه کیږی

ددې اشکال داجواب ورکړې شوې دې چه معاهد داهل ذمه په حکم کښې وی اوهغه ښځه هم معاهده وه اود اهل ذمه په حکم کښې وه [3]

باب-١٩٢ استقبال الغزاة

د ترجمة الباب مقصد - ددې باب لاندې امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه کله مجاهدین د جهاد نه واپس راشی نودهغوی استقبال کول مستحب دی په حدیث کښې ددې اصل موجود دې لیکن نښکاره خبره ده چه دا څه قاعده او ضابطه نه ده په دې وجه که استقبال اونه کړې شی نو بیاهم څه بده خبره نه ده.

احدیث ٢٩١٦ [4] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ وَحُمَيْدُ بْنُ الْأَسْوَدِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ الشَّهِيدِ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ لِابْنِ جَعْفَرٍ رضى الله عنهم أَتَذْكُرُ إِذْ تَلَقَّيْنَا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَنَا وَأَنْتَ وَابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ نَعَمْ، فَحَمَلَنَا وَتَرَكَكَ.

رجال الحدیث

① **عبدالله بن ابی الاسود**: دَ کشمیهنی روایت کښې ابن ابي الاسود ضبط شوې دې اودَ عبدالله

---

[1]) إرشاد الساری:٥/١٨٥.

[2]) عمدة القاری:١٥/١٦ وفتح الباری: ٦/٢٣٥.

[3]) عمدة القاری:١٥/١٦ وفتح الباری: ٦/٢٣٥.

[4]) والحدیث عندمسلم فی صحیحه:٢/٢٨٣ فی الفضائل باب من فضائل عبدالله بن جعفر وعند أبی داؤد فی سننه: ١/٣٥٤ فی الجهاد فی رکوب ثلاثة علی دابة.

تصریح نشته [۱] دا ابوبکر عبدالله بن محمد بن حمید بن ابی الاسود دي ددوی حالات کتاب الاذان باب بلاترجمة لاندي تیرشوی دی ذوراندي روایت په سند کښې حمیدبن الاسود الفاظ دی دادهغه نیکه دي [۲]

② **یزیدبن زریع** - دا ابومعاویه یزید بن زریع التمیمی العیشی البصری رحمه الله دي د دوی تذکره کتاب الغسل باب ال جنب یخرج ویمشی في الاسواق وغیره لاندي تیره شوې ده

③ **حمید بن الاسود** - دا ابوالاسود حمید بن الاشقر البصری الکرابیسی رحمه الله دي مونږ په شروع کښې خودلی دی چه دا د عبدالله بن ابی الاسود نیکه دي هغوی د مختلف شیوخ حدیث نه روایات کړی دی په هغوی کښې ښکاره او ممتاز شیوخو نامې دادی اسماعیل بن امیه، حبیب بن الشهید، عبدالله بن عون، عبدالعزیز بن صهیب، مالك بن انس، محمدبن عمرو بن علقمه، مصعب بن ثابت بن عبدالله بن زبیر، هشام بن عروه بن زبیر [۳]

اود هغه نه روایت اخستونکوکښې اسماعیل بن مسلمه قعنبی، ابوبشربن خلف، سعید بن عامر صنعبی، عبدالله بن مبارك، ابوبکرعبدالله بن محمد بن ابی الاسود، عبدالرحمن بن مهدی، عبیدالله بن عمرالقواریری، علی ابن المدینی، مسددبن مسرهد شامل دی ثقه او معتمد راوی دي.

علامه عقیلی رحمه الله الضعفار الکبیرکښې دهغه تذکره په ضعیف راویانوکښې کړې ده اودهغې تضعیف بنیاد هغه په دي جرح باندي اودرولې دي: کان عفان یحمل علیه، لانه روی حدیث منکراً. [۴] لیکن حقیقت دادي چه دعلامه عقیلی رحمه الله دا جرح معتبرنه ده نور ائمه جرح اوتعدیل د حمیدبن الاسود توثیق کړې دي. مثلاً ابن حبان رحمه الله د هغه تذکره ثقات کښې کړې ده. [۵] قواریری فرمائیل کان صدوقا. [۶] ابوحاتم رحمه الله دهغوی باره کښې وئیلی ثقه [۷] دامام دارقطنی رحمه الله قول دهغوی باره کښې حاکم رحمه الله نقل کړې دي لیس به باس [۸]

خلاصه دا چه حمید بن الاسود رحمه الله ثقه او معتبرراوی دي که چرته ټول ائمه جرح اوتعدیل د یو راوی په ثقاهت باندي متفق وی نودهغه په مخالفت کښې نقل شوي صرف د یوقول اعتبار نه شی کیدي. په وجه دحمیدبن الاسود باره کښې دعلامه عقیلی رحمه الله جرح معتبرنه ده.

---

[۱] عمدة القاری: ۱۸/۱۵.

[۲] تهذیب الکمال فی أسماء الرجال: ۳۵۰/۷.

[۳] تهذیب الکمال: ۳۵۰/۷ وتهذیب التهذیب: ۳۵/۳.

[۴] الضعفاء الکبیر للعقیلی: ۲۶۸/۱ وتهذیب التهذیب: ۳۶/۳.

[۵] تهذیب التهذیب: ۳۵/۳.

[۶] الجرح والتعدیل لابن أبی خاتم: ۲۳۶/۳ رقم الترجمة: ۹۶۰، تهذیب الکمال للمزی: ۳۵۱/۶ وتهذیب التهذیب: ۳۶/۳.

[۷] ایضاً.

[۸] تهذیب التهذیب: ۳۷/۳.

نوټ د روایت په سند کښې رومبې راوی عبدالله بن ابی الاسود رحمه الله د امام بخاری رحمه الله شیخ دي حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمانی امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې دوه ځایه دغه روایات نقل کړی دی (۱)

عبدالله بن ابی الاسود رحمه الله مذکوره روایت د یزید بن زریع او حمید بن ابی اسود دواړو نه اوریدلی دي په دې وجه د روایت په سند کښې هغه حمید بن اسود سره یزید بن زریع هم متصلاً ذکر کړي دي وراندې د سورۀ بقره په تفسیر کښې هم د روایت په سند کښې دواړه راویان مقرون دی (۲) البته امام مسلم رحمه الله په خپل صحیح کښې دغه نه چه کوم روایت نقل کړي دي هغه غیر مقرون دي مطلب دادي چه هلته حمید بن اسود سره د یزید واسطه ساقط دي

④ **حبیب بن الشهید** دا ابومحمد حبیب بن الشهید ازدی رحمه الله دي تابعي دي ابوطفیل رضی الله عنه سره د دوی ملاقات ثابت دي هغه د حسن بن ثابت. ابن ابی ملیکه. عمرو بن دینار. ابن المنکدر. میمون بن مهران او ابواسحاق السبیعي نه د حدیث روایت کړي دي البته زبیر بن عوام. سعید بن مسیب او عبید بن عمیر نه مرسلاً حدیث روایت کړي دي (۳)

دغوی نه روایت کونکو کښې شعبه. سفیان ثوری. حماد بن سلمی. یزید بن زریع. ابن علیه. بشر بن مفضل دغه خونی ابراهیم بن حبیب. ابواسامه. روح بن عباده. ابن ابی عدی. قریش بن انس او محمد بن عبدالله انصاری رحمهم الله شامل دی (۴)

ائمه جرح او تعدیل په روایت حدیث کښې دغه په ثقاهت باندې متفق دی امام احمد بن حنبل رحمه الله دغوی باره کښې فرمانیلی دی **کان ثبتا ثقة** (۵) یحیی بن معین ابوحاتم او امام نسائی رحمهم الله فرمانی **ثقه** (۶) دغوی باره کښې د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه دغه خونی عبدالله داقول هم نقل کړي دي **ثقة مامون، وهو أثبت من حمید الطویل** (۷) ابواسامه دغوی باره کښې وائی **کان من رفعاء الناس، وانما روی ماة حدیث** (۸) یعنی ډیر د اوچتې پائې د خلقونه وو صرف سل احادیث ئی روایت کړی دی

⑤ **ابن ابی ملیکه** - دا ابوبکر عبدالله بن عبیدالله بن ابی ملیکه رحمه الله دي د دوی حالات کتاب الایمان لاندې تیرشوی دی (۹)

---

(۱) فتح الباری: ۶/۲۳۵ وعمدة القاری: ۱۵/۱۸.
(۲) تهذیب الکمال: ۷/۳۵۲.
(۳) تهذیب الکمال: ۵/۳۷۹ وتهذیب التهذیب: ۲/۱۵۸.
(۴) تهذیب الکمال: ۵/۳۷۹ وتهذیب التهذیب: ۲/۱۵۸.
(۵) تهذیب الکمال: ۵/۳۸۰ وتهذیب التهذیب: ۲/۱۸۶.
(۶) تهذیب الکمال: ۵/۳۸۰ وتهذیب التهذیب: ۲/۱۸۶.
(۷) تهذیب الکمال: ۵/۳۸۰ وتهذیب التهذیب: ۲/۱۸۶.
(۸) تهذیب الکمال: ۵/۳۸۰ وتهذیب التهذیب: ۲/۱۸۶.
(۹) کشف الباری: ۲/۵۴۸.

قال ابن الزبير لابن جعفر رضى الله عنهم: أتذكر إذا تلقينا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم أنا وأنت وابن عباس

ابن زبير رضي الله عنه ابن جعفر رضي الله عنه ته اووئيل آيا تاته ياد دى؟ چه زه ته او ابن عباس درپوازه د رسول الله ﷺ د استقبال دپاره لاړو هغه وخت رسول الله ﷺ د جهاد نه واپس كيدلو د ابن زبير رضي الله عنه نه عبدالله بن زبير رضي الله عنه اود ابن جعفر نه عبدالله بن جعفر رضي الله عنه مراد دي

قوله قال: نعم، فحملنا وتركك - عبدالله بن جعفر رضي الله عنه اووئيل او ياد دى رسول الله ﷺ زه او ابن عباس رضي الله عنهما په سورلئى كينولو او ته ئى پرې خودې

د صحيح بخارى او صحيح مسلم د رواياتو د تعارض حل - په مذكوره روايت كښې فحملنا وتركك قائل څوك دى؟ د ترجمة الباب په روايت كښې تصريح شته چه قائل عبدالله بن جعفر رضي الله عنه دى ليكن دا روايت هم په دې سندسره امام مسلم رحمه الله په صحيح مسلم كښې نقل كړې دې د صحيح بخارى د روايت برعكس دې قال عبدالله بن جعفر لابن الزبير [1] ښكاره خبره ده چه د دې روايت په ړنړا كښې به د فحملنا وتركك قائل عبدالله بن زبير رضي الله عنه وى اود دې مفهوم د صحيح بخارى د روايت باب نه به بالكل برعكس وى چه حضورپاك عبدالله بن زبير او ابن عباس رضي الله عنهما خپل څان سره سواره كړى وى او عبدالله بن جعفر رضي الله عنه ئى پرې خودې وى دلته د صحيح بخارى اوصحيح مسلم په روايت كښې تعارض دې ليكن حقيقت دادې چه د بخارى مذكوره روايت باب راجح دې د نورو رواياتو نه د دې تائيد كيږى

حافظ ابن حجر رحمه الله د صحيح بخارى روايت ته ترجيح وركولوسره فرمائيلى دى چه د دې تائيد د صحيح بخارى د كتاب الحج والا د روايت نه هم كيږى په كوم كښې چه دى: لما قدم رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم مكة استقبلته أغيلمة من بنى عبدالمطلب فحمل واحدًا من بين يديه وآخر خلفه [2] ښكاره خبره ده چه هم عبدالله بن جعفر د عبدالمطلب د اولاد نه وو هم د دې نه د صحيح بخارى د روايت باب تائيد كيږى چه هم عبدالله بن جعفر رضي الله عنه ئى په سورلئى باندې سور كړې وو او فحملنا وتركك هم د هغه قول دې. [3]

د غه شان مسند احمد بن حنبل او سنن نسائى كښې خالد بن سارة عن عبدالله بن جعفر په طريق سره چه كوم روايت نقل دې په هغې كښې تصريح ده: أن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم حمله خلفه وحمل قثم بن عباس بين يديه [4] يعنى رسول الله ﷺ عبدالله بن جعفر رضي الله عنه خپل څان پسې شاته كينولو او قثم بن عباس ئى مخې ته كينولو. د علامه ابن التين رحمه الله رائې د دې خلاف ده هغه فرمائى:

---

[1] صحيح مسلم: ٢/٢٨٣ فضائل الصحابة. باب من فضائل عبدالله بن جعفر رضى الله عنهما.

[2] صحيح البخارى: ١/٢٤٢ كتاب العمرة باب استقبال الحاج القادمين والثلاثة على الدابة رقم: ١٧٩٨.

[3] فتح البارى: ٦/٢٣٦.

[4] سنن النسائى: ٢/٣٢ كتاب المناسك باب استقبال الحاج. ومسند أحمد بن حنبل ص: ٢١٥ رقم: ٢٢٥٩ مسند عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وفتح البارى: ٦/٢٣٦.

ان في الحديث نصا بانه صلى الله تعالى عليه وسلم حمل ابن عباس وابن الزبير. ولم يحمل ابن جعفر [1] یعنی نص حدیث نه ثابت دی چه رسول الله ﷺ ابن عباس او ابن زبیر رضی الله عنهما په سورلنی کینول او ابن جعفر رضی الله عنه نی پرې خودو

حافظ ابن حجر رحمه الله دا قول رد کولوسره وانی ماته نه ده معلومه چه ابن التین د کوم دلیل په بنیاد باندې دا رائې اختیار کړې ده؟ علامه داؤدی رحمه الله فحملنا وترکك د عبدالله بن جعفر رضی الله عنه کلام کړخولې دې هم دغه رائې د قاضی عیاض رحمه الله هم ده د صحیح بخاری روایت باب هغه راجح کړخولوسره فرمائیلی دی والذی وقع فی البخاری هوالصواب [2] قاضی عیاض رحمه الله فرمانی چه ابن ابی شیبه او ابن ابی خیثمه روایت هم د صحیح بخاری د روایت تائید کوی [3] الابواب والتراجم کښې حضرت شیخ الهند رحمه الله د صنیع نه معلومیږی چه دهغوی په نیز هم د صحیح بخاری روایت باب راجح دی [4]

د صحیح مسلم په روایت کښې د راوی وهم: - د صحیح بخاری او صحیح مسلم په مذکوره روایت کښې د تضاد سبب په اصل کښې د صحیح مسلم په روایت کښې د راوی وهم دې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی چه دا روایت هم د صحیح مسلم په الفاظو کښې مسند احمد بن حنبل کښې نقل دې په هغې کښې **قال نعم** نه پس **فحملنا وترکك** نه وراندې یو بل **قال** اضافه هم ذکر ده او عبارت هم داسې دې **قال نعم، قال فحملنا وترکك** [5]

په دې صورت کښې ظاهره ده چه که د **قال فحملنا وترکك** قائل عبدالله بن جعفر رضی الله عنه وی کوم سړه چه د صحیحین دواړه روایاتو کښې هیڅ تضاد باقی پاتې نه شو مطلب دادې که د مسند احمد مذکوره روایت په رنړا کښې د صحیح مسلم په روایت کښې **قال نعم** نه پس لفظ **قال** ساقط کیدلوته که د راوی وهم اووئیلې شی نوبیاد صحیح مسلم او صحیح بخاری په روایت کښې هیڅ تضاد نشته. خوورانديې امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمانی **وحدثنابه مرة أخرى، فقال فيه: قال نعم فحملنا** [6] یعنی راوی هم دغه روایت په دویم ځل روایت کړې دې نو په دې کښې ئې د **قال** لفظ ذکرنه کړو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمانی که چرې د لفظ **قال** اعتبار او کړې شی نود صحیح مسلم روایت د صحیح بخاری موافق کیږی کنی د ساقط کیدو په صورت کښې به په دواړو روایتونو کښې تضاد وی [7]

---

[1]) فتح الباری: ٦/٢٣٦.
[2]) فتح الباری: ٦/٢٣٦.
[3]) فتح الباری: ٦/٢٣٦.
[4]) الابواب والتراجم: ص: ٢٠٤.
[5]) فتح الباری: ٦/٢٣٦.
[6]) فتح الباری: ٦/٢٣٦.
[7]) فتح الباری: ٦/٢٣٦.

د قاضی عیاض رحمه الله رانی قاضی عیاض رحمه الله فرمائی که چرته د صحیح مسلم په روایت کښی تاویل کولو سره فحملنا کښی د ضمیر مفعول محمد ان عبدالله بن جعفر جوړکړی شی نو عبدالله بن زبیر به مترون شی دغه شان د صحیح مسلم روایت به د صحیح بخاری د روایت موافق شی والله اعلم

فتح الباری کښی دی وتاویل روایة مسلم أن یجعل الضمیر فی حملنا لابن جعفر فیکون المتروك ابن الزبیر

د حدیث باب نه مستنبط فوائد - شارحینو حضراتو د مذکوره روایت باب نه یوځو آداب او فوائد مستنبط کړی دی ① حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی د حدیث باب نه معلومه شوه چه یتیم نوسره په شفقت سره مخ کیدل پکاردی د جعفر بن ابی طالب رضی الله عنه د وفات نه پس دغه خونی عبدالله بن جعفر یتیم پاتې شوې وو رسول الله صلی الله علیه وسلم شفقت اوکړو اوهغه ئی خان سره په سورلنی کینولو

② حافظ صاحب فرمائی د حدیث نه دویمه خبره دا معلومه شوه چه عبدالله بن جعفر او عبدالله بن زبیر رضی الله عنهم دواړه هم عمر وو [۲]

③ روایت کښی دی عبدالله بن جعفر، عبدالله بن زبیر او ابن عباس رضی الله عنهم د جهد نه د واپسنی په موقع د رسول الله صلی الله علیه وسلم د استقبال دپاره تلی وو علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی دغه نه معلومه شوه چه د جهاد یا حج په واپس راتلو باندې د مسافرو د استقبال د پاره وتل او په دغه موقع باندې د خوشحالئی اظهار کول هم نیکی ده [۳]

د مختلفو روایاتونه ثابت دی چه د سفر نه د واپسنی په موقع د حضور پاك پیر درومد استقبال اوکړې شو زمونږ د تهذیبی قدرونونه یو داهم دی چه د سفر نه خوك خپلوان راځی نو مونږ دغه د استقبال دپاره خو د خوشحالئی اظهار کوو که په دې موقع باندې اتباع سنت او د ثواب نیت اوکړې شی نو شرعاً د دې عمل په خوښیدو او جائز کیدو کښی څه شك کیدې شی؟ خود ځنی صبا وخت کښی یوخپلوان خاص کر د حاجیانو د استقبال په موقع باندې بې خایه اسراف او تبذیر رسوماتو او بدعاتو چه کومه مظاهره په کتلو کښی راځی نو بنکاره خبره ده چه دا هرڅه د شهرت ریا او خان خودلو دپاره کیږی په دې وجه د استقبال دا نوعیت د ګناه کبیره په ضمن کښی راځی او شرعاً دا جائز کرخولو کښی هیڅ ګنجائش نشته

ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت حدیث باب کښی حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنهما فرمائی اذ تلقینا رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم یعنی کله چه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم استقبال اوکړو ترجمة الباب سره د دې مناسبت بنکاره دې

---

[۱] فتح الباری: ۶/۲۳۶.

[۲] فتح الباری: ۶/۲۳۶.

[۳] شرح ابن بطال: ۵/۲۴۰ وعمدة القاری: ۱۸/۱۵ - ۱۹.

احدیث ۲۹۱۷ . حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ قَالَ السَّائِبُ بْنُ يَزِيدَ - رضى الله عنه ذَهَبْنَا نَتَلَقَّى رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - مَعَ الصِّبْيَانِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ. ۴۱۶۴۱

رجال الحديث

① **مالک بن اسماعیل** دا ابوغسان مالك بن اسماعیل الهندی الکوفی رحمه الله دی د دوی حالات کتاب الوضوء باب الماء یغسل به شعر الانسان لاندی تیرشوی دی

② **ابن عیینه** دا مشهور امام حدیث سفیان بن عیینه رحمه الله دی د دوی حالات کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا او اخبرنا لاندی تیرشوی دی [۲]

③ **الزهری** دامشهور محدث ابن شهاب الزهری رحمه الله دی د دوی تذکره بدء الوحی دریم حدیث لاندی تیره شوی ده [۳]

④ **السائب بن یزید** رضی الله عنه - داصحابی رسول ﷺ سائب بن یزید بن سعید الکندی رحمه الله دی ددوی حالات کتاب العلم لاندی تیرشوی دی

قوله ذهبنا نتلقی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم مع الصبیان إلی ثنیة الوداع سائب بن یزید رضی الله عنه وانی مونږ کم عمر هلکان وسره ثنیه الوداع پوری د رسول الله ﷺ استقبال اوکړو هغه وخت رسول الله ﷺ د غزوه تبوك نه واپس راتلو د سنن ترمذی په یوروایت کښی تصریح ده لما قدم رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم من تبوك..... [۴] په استقبال کښی چه کوم کم عمره هلکان راغلی وو سائب بن یزید رضی الله عنه هم په هغوی کښی شامل وو [۵]

ترجمة الباب سره مناسبت - په حدیث باب کښی دی ذهبنا نتلقی رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم ترجمة الباب سره دَدی مناسبت نښکاره دی

باب-۱۹۳ مایقول إذا رجع من الغزو

دَ ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت - په تیرشوی باب کښی خودلی شوی دی چه د جهاد نه وطن طرف ته واپس کیدو په موقع باندی د مجاهدینو استقبال کول جائز دی پاتی

---

[۱] وعندالبخاری أیضافی صحیحه فی کتاب المغازی باب کتاب النبی صلی الله تعالی علیه إلی کسری وقیصر رقم:۴۴۲۶ ۴۴۲۷ وعند أبی داؤد فی سننه فی کتاب الجهاد باب فی التلقی رقم: ۲۷۷۹ وعند الترمذی فی جامعه فی الجهاد باب ماجاء فی تلقی الغائب إذا قدم.

[۲] کشف الباری:۳/۸۶ - ۹۰.

[۳] کشف الباری:۱/۳۲۶.

[۴] سنن الترمذی:۱/۳۰۲ کتاب الجهاد باب فی تلقی الغائب إذا قدم.

[۵] عمدة القاری:۱۵/۱۹ وإرشاد الساری:۶/۵۵۶.

شوه داخبره چه پخپله به د مجاهد ینو وظیفه عمل څه وی؟
په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله مذکوره باب قایمولوسره دا باور کوی چه کله د اسلام مجاهدین د جهاد د سفرنه په صحت اوعافیت سره وطن ته واپس شی نوهغوی له دالله تعالی شکر اداکول اودتوبې او استغفار اهتمام کول پکاردی ځکه چه په احادیثوکښې ددې اصل موجود دې

احدیث ۲۹۱۸ [۱] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ -رضی الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ إِذَا قَفَلَ كَبَّرَ ثَلاَثًا قَالَ «آيِبُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَائِبُونَ عَابِدُونَ حَامِدُونَ لِرَبِّنَا سَاجِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ». [ر ۱۷۰۳]

رجال الحديث

① **موسی بن اسماعیل**:- دا ابوسلمه موسیٰ بن اسماعیل التبوذکی البصری رحمه الله دې ددوی حالات بدء الوحی لاندې تیرشوی دی. [۲]

② **جویریه**:- دا جویریه بن اسماء بن عبید الضبعی البصری رحمه الله دې. د دوی تذکره کتاب الوضوء باب الجنب یتوضا ثم ینام لاندې تیره شوې ده.

③ **نافع**:- دا نافع مولی عبدالله بن عمر القرشی العدوی رحمه الله دې. کتاب العلم باب ذکر العلم والفتیافی المسجد لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده. [۳]

④ **عبدالله**:-دا مشهور صحابی عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې. ددوی تذکره کتاب الایمان لاندې تیره شوې ده. [۴]

أن النبی صلی الله تعالی علیه وسلم کان إذا قفل کبر ثلاثا، قال: آیبون إن شاء الله تائبون، عابدون حامدون، لربنا ساجدون، صدق الله وعده، ونصر عبده، وهزم الاحزاب وحده.

په روایت کښې دی چه کله رسول الله صلی الله علیه وسلم د جهاد نه واپس شو نودې خل الله اکبر وئیلوسره ئی اوفرمائیل: مونږ واپس کیدونکی یو ان شاء الله توبه کونکی یو. حمد کونکی یو. خپل رب ته سجده کونکی یو. الله تعالی د فتح اونصرت، خپله وعده رښتونې کړه اودخپل بنده امدادئی اوفرمائیلو اوهم هغه ذات دکافرانو، لښکرته ماتې ورکړه

هم دغه روایت امام بخاری رحمه الله عن عبدالله عن عبدالعزیز بن أبی سلمة عن صالح بن کیسان عن سالم بن

---

[۱] مرتخریجه فی کتاب العمرة باب مایقول إذا رجع من الحج أو العمرة أو الغزو رقم:۱۷۹۷.
[۲] کشف الباری:۱/۴۳۳.
[۳] کشف الباری:٤/۶۵۱.
[۴] کشف الباری: ۱/۶۷۹.

عبدالله عن عبدالله بن یوسف عن مالك عن نافع عن عبدالله بن عمر رضی الله عنهما په طریق باندې کتاب الجهاد باب التکبیر إذا علا شرفا لاندې هم نقل کړې دي

قفل - د باب نصر او ضرب نه قفل قفولا په معنی کښې دي د سفر نه واپس کیدل واپس کیدل. هم ددې نه قافله ده په معنی د کاروان د سفر نه واپس کیدونکو خلقو جماعت [1] البته په روایت کښې قفل رجوع عن الغزوة په معنی کښې دي [2]

قوله آیبون إن شاء الله تائبون..... - حدیث باب کښې تائبون حامدون او ساجدون مختلف صفات دی سوال دادي چه الفاظ مشیت (ان شاء الله) کوم یوصفت سره متعلق دي

دا یوه معلومه خبره ده چه ان شاء الله د راتلونکی وخت د کارونو پاره ویلې شی په دې وجه علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ د جهاد د سفر نه واپس شوي وو په دې وجه صفت ایاب د الله تعالی رضا سره متعلق کول صحیح نه دی توبه حمد او عبادت په مستقبل کښې راتلونکی امور وو. لهذا په روایت کښې الفاظ مشیت آیبون به روستو راتلونکو صفاتو سره متعلق وی. علامه ابن بطال رحمه الله اوفرمائیل چه انبیاء علیهم السلام هروخت د الله تعالی په عبادت حمد او ثنا کښې مشغول اوسیدل خو دهغوی په نیز آدب او احترام دومره خیال ساتلې شو چه هروخت په عبادت حمد اوثنا کښې مشغول کیدونه باوجود د خپلو اعمالو نسبت د الله تعالی د قدرت کامله طرف ته کولو اود هغه په انعاماتو باندې شکر اداکولوسره د خپلې فقیرئی او محتاجئی اظهارکولو. مختصردا چه علامه ابن بطال په نیز ان شاء الله تعلق آیبون سره نه دي بلکه د روستو صفات تائبون حامدون او ساجدون سره دي

په علامه ابن ابطال رحمه الله باندې د علامه ابن منیر رحمه الله رد: - لیکن د علامه ابن بطال رحمه الله رائې علامه ابن منیر رحمه الله رد کړې ده علامه قسطلانی رحمه الله تحریر فرمائیلې دي تعقبه ابن المنیر فقال: الظاهر أن المشیئة إنما علق علیها الایاب خاصه، وقوله: قد وقع فلا تعلق وهم، لان الایاب المقصود إنما هو الرجوع الموصل إلی نفس الوطن، وهو مستقبل بعد، فلا یصح أن یعلق النبی صلی الله تعالی علیه وسلم بقیة الافعال علی المشیئة، لانه قد حمد الله تعالی ناجزا، وعبده دائما، والعمل الناجز لاینبغی تعلیقه علی المشیئة، ولو صلی إنسا الظهر فقال: صلیت إن شاء الله لکان غلطاً منه، لان الله قد أمره أن یصلی فصلی فلا تشکیك فی معلوم [3]

مطلب دادي چه په ظاهره هم ایاب مشیت سره متعلق کړې شوي دي د ابن بطال رحمه الله داخبره بې

---

[1]) النهایة فی غریب الحدیث لابن الاثیر: ٤/٩٢ – ٩٣ وعمدة القاری:١٥/٢٠.

[2]) عمدة القاری:١٥/٢٠.

[3]) إرشاد الساری: ٥/١٨٦ – ١٨٧.

اصل دد چه اياب وقوع شوي دد نو دمشيت سرد به ددي تعلق نه وي خکه چه د اياب مقصد وطن طرف ته مراجعت دي او هغه لا اوس پورد شوي نه دي نو مشيت به هم ددي متعلق کولي شي د اياب روستو باقي افعال مشيت سرد متعلق نه دي په دي وجه حضور پاک هروخت او همیشه د الله تعالی حمد او ثناء او عبادت کړي لکه چه دا مقرر شوی اعمال دي او مقرر شوی اعمال مشيت سرد متعلق کول مناسب نه دي که بوسړی د مسجد نبوي مونځ کوي او وائي چه ما ان شاء الله مونځ اوکړو نودا به صحيح نه وي خکه چه دد ته الله تعالی د مونځ کولو حکم کړي دي نو هغه مونځ اداکړو ،دا يو معلوم او مقرر شوي حکم دي، لهذا په يوه معلومه معامله کښي د شک کولو ضرورت نشته

خلاصه دا چه علامه ابن بطال رحمه الله په نيز اياب مشيت سرد متعلق نه دي بلکه بقيه اعمال سرد متعلق دي ددي ډپاره چه دهغوی په نيز اياب واقع شوي وو لهذا اياب مشيت سرد متعلق کول دهغه په نيز صحيح نه دي خود ابن منير رحمه الله راني د دد خلاف دد دهغه په نيز اياب متعلق بالمشيئة دي خکه چه ددي وقوع مستقبل سرد ترلي وه اوباقي افعال مقرر شوی او ثابت وو نو هغه مشيت سرد متعلق کيدي نه شي والله اعلم

روايت سرد متعلق نور تفصيل شاته کتاب الجهاد باب التکبير اذا علا وشرفا لاندي تير شوي دي

[حديث ٢٩١٩/٢٩٢٠] (١) حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ -رضى الله عنه- قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- مُقْفَلَهُ مِنْ عُسْفَانَ، وَرَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى رَاحِلَتِهِ، وَقَدْ أَرْدَفَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ، فَعَثَرَتْ نَاقَتُهُ فَصُرِعَا جَمِيعًا، فَاقْتَحَمَ أَبُو طَلْحَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاءَكَ. قَالَ « عَلَيْكَ الْمَرْأَةَ ». فَقَلَبَ ثَوْبًا عَلَى وَجْهِهِ وَأَتَاهَا، فَأَلْقَاهَا عَلَيْهَا وَأَصْلَحَ لَهُمَا مَرْكَبَهُمَا فَرَكِبَا، وَاكْتَنَفْنَا رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-، فَلَمَّا أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ « آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ ». فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُ ذَلِكَ حَتَّى دَخَلَ الْمَدِينَةَ.

رجال الحديث

① **ابومعمر** - دا ابومعمر عبدالله بن ابی الحجاج المنقری المعقد رحمه الله دي ددوی تذکره کتاب العلم باب قول النبي صلى الله تعالى عليه وسلم لاندي تير شوي ده (٢)

② **عبدالوارث** - دا عبدالوارث بن سعيد الذکوان التميمی رحمه الله دي ددوی تذکره هم په مذکوره باب او کتاب کښي تير شوي ده (٣)

---

(١) قدمر تخريجه في كتاب الصلوة باب مايذكر في الفخذ رقم: ٣٧١.
(٢) كشف الباري: ٣٠٨/٣.
(٣) كشف الباري: ٣٠٩/٣.

④ **یحیی بن ابی اسحاق** دایحیی بن ابی اسحاق الحضرمی البصری النحوی رحمه الله دي د دوی تذکره **کتاب تقصیر الصلوة باب ماجاء فی التقصیر** لاندي تیره شوي ده

③ **انس بن مالک** رضی الله عنه د انس بن مالک رضی الله عنه تذکره **کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه** لاندي تیره شوي ده [1]

کنا مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم مقفله من عسفان، ورسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم علی راحلته
حضرت انس بن مالک رضی الله عنه وائی چه مونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم سره وو کله چه هغوی د عسفان نه واپس کیدلو او حضورپاك په خپله اوښه باندي سور وو

قوله وقد أردف صفیة بنت حیی - رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت صفیه بنت حیي هم خان پسي شاته په اوښه کینولي وه

په روایت کښي د راوی وهم - په روایت باب کښي دی رسول الله صلی الله علیه وسلم د عسفان نه واپس راتللو حافظ دمیاطی رحمه الله فرمائی چه دا د راوی وهم دي صحیح دادی چه حضورپاك د غزوه خیبرنه واپس راتللو خکه چه حضرت صفیه رضی الله عنها حضورپاك ته په جنګ خیبر کښي ملاوشوي وه د خیبر واقعه په کال ۷ هجری کښي پیښه شوي وه واپس راتللووخت کښي حضرت صفیه رضی الله عنها حضورپاك سره شاته په سورلئي ناسته وه اوغزوه بنی عسفان په کال ۶ هجری کښي واقع شوي وه هغه وخت حضرت صفیه رضی الله عنها د کوم خائی نه راغله؟ [2] په ظاهره داسي معلومیږی چه غزوه عسفان او غزوه خیبر یوبل پسي راغلی په دي وجه راوی ته شك پیدا شوي او د حضورپاك د دي مراجعت نسبت ئی غزوه عسفان طرف ته کړي [3]

قوله فعثرت ناقته فصرعا جمیعًا - خودَاوښي خپه اوخوئیدله حضورپاك او ام المؤمنین حضرت صفیه رضی الله عنها دواړه راپریوتل

قوله فاقتحم أبوطلحة فقال: یارسول الله جعلنی الله فداءك - دي کتلوسره ابوطلحه رضی الله عنه زر د اوښ نه ورتوپ کړو او وئی وئیل زما خان دي په تاسو قربان وی

اقتحم - **قحم فی الامر إذا رمی نفسه فیه من غیر رؤیة** [4] دَدي معنی ده خپل خان په یوکار کښي ورننویستل بې سوچ او بې پوهي اچول **أقحم الفرس راکبه** اس سور پرمخي راګذار کړو

قوله قال: ((علیك المرءة)) فقلب ثوبا علی وجهه وأتاها فالقاه علیها، وأصلح لهما مرکبهما فرکبا - رسول اکرم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل د ښځي خبر واخلئی ابوطلحه په خپل مخ

---

[1]) کشف الباری: ٤/٢، ٥.
[2]) فتح الباری: ٦/٢٣٧ عمدة القاری: ١٥/٢٠ إرشاد الساری: ٥/٥٥٨.
[3]) فتح الباری: ٦/٢٣٧ فیض الباری: ٦/٣٥٩ الابواب والتراجم ص: ٢٠٥.
[4]) شرح الکرمانی: ٣/٧٠ وعمدة القاری: ١٥/٢٠.

باندې کېږا واچوله ،دې دپاره چه په حضرت صفیه رضی الله عنها باندې نظر پرینوځی، اوحضرت صفیه رضی الله عنها له راغلو نوهم هغه کېږائی په هغې ور واچوله بیائی د دواړو د پاره سورلی صحیح کړه حضورپاك او حضرت صفیه رضی الله عنها دواړه سوار شو

قوله فاكتنفنا رسول الله صلى الله عليه وسلم - مونږ ټول دحضورپاك نه چاپیره راجمع شو

فاكتنفنا - أي أحاطنا [1] مونږ راګیرکړل مونږ ترې راتاؤشو کنف (دنصر نه) احاطه کول او د کیرولو په معنی کښې دې [2]

قوله فلما أشرفنا على المدينة، قال: ((آيبون تائبون، عابدون، لربنا حامدون))، فلم يزل يقول ذلك، حتى دخل المدينة - کله چه مدینې ته بالکل نیزدې شو نو حضورپاك اوفرمائیل آیبون تائبون عابدون لربنا حامدون حضورپاك یو شان دغه کلمات فرمائیلوسره په مدینه کښې داخل شو. علامه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه د باب په روښنی روایت کښې تصریح نشته چه حضورپاك به دغه مذکوره دعا د سفرنه په واپس راتلوکښې فرمائیله یا د مدینې د داخلیدو په وخت په دې دویم روایت کښې تصریح ده چه دغه به ئې مدینه کښې داخلیدو وخت کښې فرمائیله. [3]

ترجمة الباب سره مناسبت - قال آيبون.....الخ مناسبت ترجمة الباب سره ښکاره دې

د حدیث فوائد - علامه عینی رحمه الله دَدې روایت نه مختلف آداب او فوائد مستنبط کړی دی

① په سورلنی دې ښځه سړی پسې شاته کینی او پرده کښې دې وی

② د نامحرم ښځې اوسړی دواړو د یوبل نه پرده کول او مخ په کېږا باندې پتول پکار دی

③ ابوطلحه رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم خدمت کړې دَدې نه معلومه شوه چه د وخت د امام او اهل علم خدمت مستحب دې

④ د سفرنه د مراجعت په وخت کله چه امام وخت خپل ملك یا ښارکښې داخل شی نودَهغه استقبال دې کوی اوخلق دې دَهغه نه چاپیره جمع شی

⑤ کله چه مسافرخپل بال بچ ته په خیراوعافیت سره راورسی نودَ الله تعالی شکر توبه او استغفاردې کوی

⑥ د روایت نه یوه دافائده معلومه شوه ازواج مطهرات سره دَدې چه امهات المؤمنین وې لیکن دنامحرم سړو نه پرده او حجاب حکم دهغوی دپاره هم وو [4]

---

[1]) عمدة القاری: ٢٠/١٥.

[2]) مختار الصحاح ص: ٥٨٠ دارالمعارف بمصر.

[3]) فیض الباری:٣٥٩/٣.

[4]) عمدة القاری:٢٠/١٥.

احديث ٢٩٢٠ (١) حَدَّثَنَا عَلِي حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضى الله عنه أَنَّهُ أَقْبَلَ هُوَ وَأَبُو طَلْحَةَ مَعَ النَّبِي صلى الله عليه وسلم وَمَعَ النَّبِي صلى الله عليه وسلم صَفِيَّةُ مُرْدِفَهَا عَلَى رَاحِلَتِهِ، فَلَمَّا كَانُوا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ عَثَرَتِ النَّاقَةُ، فَصُرِعَ النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - وَالْمَرْأَةُ، وَإِنَّ أَبَا طَلْحَةَ - قَالَ أَحْسِبُ قَالَ - اقْتَحَمَ عَنْ بَعِيرِهِ فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاءَكَ، هَلْ أَصَابَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ «لاَ، وَلَكِنْ عَلَيْكَ بِالْمَرْأَةِ». فَأَلْقَى أَبُو طَلْحَةَ ثَوْبَهُ عَلَى وَجْهِهِ، فَقَصَدَ قَصْدَهَا فَأَلْقَى ثَوْبَهُ عَلَيْهَا، فَقَامَتِ الْمَرْأَةُ، فَشَدَّ لَهُمَا عَلَى رَاحِلَتِهِمَا فَرَكِبَا، فَسَارُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِظَهْرِ الْمَدِينَةِ أَوْ قَالَ أَشْرَفُوا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ النَّبِي صلى الله عليه وسلم - «آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ». فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُهَا حَتَّى دَخَلَ الْمَدِينَةَ. [٥٤٢٣، ٥٨٣١]

رجال الحديث

① **علی** - دا جلیل القدر محدث علی بن عبدالله بن جعفر المدینی رحمه الله دی چه دَدوی تفصیلی حالات کتاب العلم لاندې وړاندې تیرشوی دی. (٢)

② **بشربن المفضل** - دا بشر بن المفضل ابن الاحق الرقاشی البصری رحمه الله دی دَدوی حالات کتاب العلم باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: رب مبلغ أوعی من سامع لاندې تیرشوی دی (٣)

③ **یحیی بن ابی اسحاق**: دَدوی تذکره کتاب تقصیر الصلوة باب ماجاء فی التقصیر لاندې تیره شوې ده

④ **انس بن مالک** - دَ انس بن مالک رضی الله عنه تذکره کتاب الایمان باب من الایمان أن یحب لاخیه مایحب لنفسه لاندې تیره شوې ده. (٤)

قوله: أنه أقبل هو وأبوطلحة مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم - دا هم هغه د ترجمة الباب دویم روایت دې خو سند ئی بدل شوې دې

فلما کانوا - دَ ابوذر رضی الله عنه په روایت کښې کان دَمفرد صیغه نقل کړې شوې ده (٥)

عثرت الناقة - دَ ابوذر او اصیلی رحمهما الله په روایت کښې ناقة په خانی الدابة نقل دې (٦) دابة د اسم فاعل صیغه ده په دې کښې تاء د وحدت ده د مؤنث اومذکردواړو دپاره

---

١) مرتخریجه فی کتاب الصلوة باب مایذکر فی الفخذ رقم:٣٧١.
٢) کشف الباری: ٢٩٧/٣.
٣) کشف الباری: ٢٢٢/٣.
٤) کشف الباری: ٢/٤، ٥.
٥) إرشاد الساری: ٥٥٩/٦.
٦) إرشاد الساری: ٥٥٩/٦.

مستعمل دی ددې معنی ده په زمکه تک کونکی خناور. څاروی او چوپایه اکثر دې استعمال په چوپایه باندې کیږی کوم چه د سورلئی یا بوج اوچتولو په کار راځی

قوله حتی إذا کانوا بظهر المدینة، أو قال: أشرفوا علی المدینة - دلته د راوی شک دی چه حضرت انس رضی الله عنه په دې دواړو کښې کومه جمله ونیلې وه کانوا بظهر المدینة ونیل یا اشرفوا علی المدینة ونیلی وو

بظهر المدینة ظهر د ظاهر په معنی کښې دی یعنی چه کله مدینه مخامخ شوه (۱)

ترجمة الباب سره مناسبت - مناسبت بالکل واضح دی

باب-۱۹۴ الصلاة إذا قدم من سفر

د ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت - ددې نه وړاندې باب کښې خودلې شوی چه کله مجاهد او مسافر د سفر نه واپس شی وطن ته راورسی نو د الله تعالی شکر دې اداکړی اوتوبه استغفار دې اوکړی اوس خبره دا ده چه کله منزل مقصود ته اورسی نو څه به کوی؟ په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله باب الصلوة. إذا قدم من سفر ترجمه قایموله سره داخودل غواړی چه کله مجاهد یا مسافر واپس شی خپل منزل مقصود ته اورسی نو هغه له د شکرانې یو دوه رکعته مونځ اداکول پکار دی د رسول الله صلی الله علیه وسلم عادت مبارک وو چه د سفر نه په واپسنی باندې به نې جمات ته تعریف اوړلو او دوه رکعته به نې اداکول

احدیث ۲۹۲۱ (۲) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رضی الله عنهما قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ - صلی الله علیه وسلم - فِي سَفَرٍ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ قَالَ لِي «ادْخُلِ الْمَسْجِدَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ». [ر: ۴۳۲]

رجال الحدیث

① **سلیمان بن حرب** - دا ابوایوب سلیمان بن حرب بن بجیل واشحی رحمه الله دی کتاب الایمان لاندې ددوی تذکره تیره شوې ده (۳)

② **شعبه** - دا مشهور محدث شعبه بن الحجاج بن الورد البصری رحمه الله دی د ددوی حالات کتاب الایمان لاندې وړاندې تیر شوی دی (۴)

③ **محارب بن دثار** - دا قاضی ابو مطرف. محارب بن دثار السدوسی الکوفی رحمه الله دی د ددوی تذکره کتاب الصلوة، باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې تیره شوې ده

---

(۱) إرشاد الساری: ۶: ۵۵۹.

(۲) أخرجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ٤٤٣.

(۳) کشف الباری: ۲: ۱۰۵.

(۴) کشف الباری: ۱: ۶۷۸.

④ **جابر بن عبدالله** رضی الله عنهما دامشهور صحابی رسول حضرت جابر بن عبدالله بن عمرو بن حرام الانصاری رضی الله عنهما دی د دوی حالات کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم المغمی علیه لاندی تیر شوی دی

کنت مع النبی صلی الله تعالی علیه وسلم فی سفر فلما قدمنا من المدینة قال لی ادخل المسجد فصل رکعتین. حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنهما وائی چه زه په سفر کښې رسول الله ﷺ سره ووم کله چه موږ مدینې ته اورسیدو نو حضور پاک ماته اوفرمائیل جابره جمعت ته لاړشه او دوه رکعته اوکړه دې نه تحیة المسجد مراد نه دی دا د سفر نه د واپسنی نفل مونځ وو (۱)

کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې امام بخاری رحمه الله دا روایت عن خلاف بن یحیی عن مسعر عن محارب بن دثار په طریق سره روایت کړې دی (۲) هم هلته ددې متعلق تفصیل هم تیر شوی دی علامه قسطلانی فرمائی چه امام بخاری رضی الله عنه دا روایت مختصر او تفصیلاً شلو مقاماتو کښې نقل کړې دی (۳)

ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت: د **فلما قدمنا من السفر قال لی: ادخل المسجد فصل رکعتین** مناسبت ترجمة الباب سره بنکاره دی

احدیث ۲۹۲۲ (۴) **حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ عَنْ أَبِيهِ وَعَمِّهِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ عَنْ كَعْبٍ** - رضی الله عنه - **أَنَّ النَّبِيَّ** - صلی الله علیه وسلم - **كَانَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ ضُحًى دَخَلَ الْمَسْجِدَ. فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ.** [ر ۲۶۰۶]

رجال الحدیث

① **ابوعاصم**:- دا ابوعاصم ضحاک بن مخلد بن ضحاک بن بصری رحمه الله دی ددوی تذکره کتاب العلم باب القراءة والعرض علی المحدث لاندې تیره شوې ده (۵)

② **ابن جریج**:- دا عبدالملک بن عبدالعزیز بن جریج اموی رحمه الله دی ددوی تذکره کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجیله لاندې تیره شوې ده

---

۱) إرشاد الساری: ۶/۵۵۹.
۲) عمدة القاری: ۱۵/۲۱.
۳) إرشاد الساری: ۶/۵۵۹.
۴) مرتخریجه فی کتاب الجهاد باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله أو بعض رقیقه أو دوابه فهوجائز رقم: ۲۷۵۷.
۵) کشف الباری: ۳/۱۲۹ – ۱۳۲.

③ **ابن شهاب** ۔ مشهور محدث محمد بن مسلم بن عبیدالله بن شهاب زهری دي ددوی حالات هم بدء الوحی لاندي تیرشوی دی (۱)

④ **عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب** ۔ دا عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب بن مالك رحمه الله دي کتاب الوصایا باب إذا تصدق أو وقف بعض ماله لاندي ئی تذکره تیره شوي ده.

⑤ **عبیدالله بن کعب** ۔ دادَ مشهور صحابی کعب بن مالك رضی الله عنه خوئي دي ثقه اومعتبر راوی دي دَخپل پلار کعب بن مالك رضی الله عنه نه ئی روایات اخستی دی (۲) د دوی نه روایت کونکو کښي د ده وراره، عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب، محمدبن مسلم بن شهاب زهری، او دَهغه زور معبدبن مالك رحمهم الله شامل دی (۳)

کله چه دَ کعب بن مالك رضی الله عنه نظر لاړو نوعبیدالله بن کعب دَ هغه سپارا جوړشو اودَهغه ئي بنه خدمت اوکړو (۴) امام بخاری امام مسلم امام ابوداؤد اوامام نسائی رحمهم الله ټولو ددوی روایات نقل کړی دی.

قوله أن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم كان إذا قدم من سفر ضحى دخل المسجد، فصلى ركعتين قبل أن يجلس ۔ حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به کله دَ ساختی وخت د سفرنه واپس راتلو نو اول به جمات ته تللو اودَ کیناستونه وراندي به ئی دوه رکعته کول.

دَ امام بخاری رحمه الله عادت دي که چرې یوروایت په مختلفو احکامو آدابو او فوائدباندي مشتمل وی نوهغه په مختلف ابواب کښي نقل کوی. مذکوره روایت دَ حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه دَ یوطویل او مفصل روایت جزء دي په کوم کښي چه هغه دَ غزوه تبوك نه پاتي کیدو قصه بیان کړي ده شاته کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندي مذکوره روایت باندي بحث کړي دي او وړاندي کتاب المغازی لاندي هم په تفصیل سره راروان دي (۵)

ترجمة الباب سره مناسبت ۔ مناسبت بالکل بنکاره دي.

دَ حدیث نه حاصل شوي فوائد ۔ علامه عینی رحمه الله اوفرمائیل چه دَ ترجمة الباب دَ روایت نه یوه فائده دا معلومه شوه چه دَ سفر نه په واپس کیدو نفل مونځ کول سنت دی اودَدي ډیر فضیلت دي دا سلامت اوپه عافیت سره واپس کیدو باندي دَ الله تعالی په حضورد شکریه ادا کولو مظهر دي دَ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په دي طرز عمل کښي زمونږ دَپاره اوسوه او نمونه ده چه دَ سفر نه حضر حالت ته راتلل او دَهر کارنه وړاندي نفلی مونځ سره تبرك حاصل کړي شی. دادَ خیر

---

۱) کشف الباری: ۱/۳۲۶.
۲) تهذیب الکمال للحافظ المزی: ۱۹/۱۴۵.
۳) تهذیب الکمال: ۱۹/۱۴۵ وتهذیب التهذیب: ۷/۴۴.
۴) تهذیب الکمال: ۱۹/۱۴۵ وتهذیب التهذیب: ۷/۴۴.
۵) کشف الباری کتاب المغازی ص: ۶۳۵ – ۶۵۱.

یوه بهترینه کنجی ده [۱]

دویمه خبره دا معلومه شوه چه د سفرنه واپس راشی نودخپل کور نه اول دالله تعالی کور جمات کښې حاضر شی اوهم ددغه ځائی نه دحضرت شروع اوکړی خلقو سره لږ ساعت ناسته اوکړی نو سلام دعابه کوی [۲] بنکاره خبره ده چه دا هم یوه لویه فائده ده

باب-۱۹۵ الطعام عند القدوم

د ترجمة الباب مقصد او باب سابق سره مناسبت:- ددې نه وړاندې باب کښې خودلې شوی چه اول دې جمات ته لاړشی مونځ دې اوکړی دهغې نه پس دې بیاکورته خې کله چه مسافر خپل کورته لاړو آرام نې اوکړو نودهغې نه پس به څه کوی؟ ددې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دا ترجمة قایم کړه د امام بخاری رحمه الله غرض دادې چه د خوشحالئی په موقع باندې که چرې د دعوت طعام انتظام اوکړې شی نوډیره ښه خبره ده. په دې موقع باندې دخپلوانو دوستانو دپاره دعوت طعام بندوبست کول د سنت او صحابه کرامو رضی الله عنهم د اثرنه ثابت دی

قوله: وكان ابن عمر يفطر لمن يغشاه:- عبدالله بن عمر رضی الله عنهما به د میلمانو او راتلوملاقاتیانود وجې نه روژه نه ساتله

يغشاه:- غَشِيَ يَغْشَا غِشْيَانا په معنی کښې دې د چاراتلل. رابنکاره کیدل. په عربی ژبه کښې ملاقاتیان یا خدمت کونکي جماعت ته غاشیة وئیلې شی [۳]

ممکن دی چه په روایت باب کښې هم غاشیه نه هغه خلق مرادوی چه دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما د خدمت او زیارت کولودپاره راتلل.

يفطر:- دکشمیهنی په روایت کښې يفطر په ځائی يصنع لفظ راغلې دې [۴] حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عسقلانی رحمه الله فرمائی چه د معنی په لحاظ دالفظ هم صحیح دې او ددواړو په مینځ کښې څه تعارض هم نشته خو بیاهم د ترجمة الباب په روایت کښې يفطر مروی دې هم دغه اصح دې [۵]

حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د سفر اوحضر معمول:- دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما معمول وو چه په سفرکښې به نې کله هم روژه نه ساتله نه فرضی اونه نفلی. او په حضرکښې اکثرد روژې ساتلو اهتمام وو د رمضان په میاشت کښې به نې په رخصت باندې عمل کولو اودهغې قضاء به نې راوړله. خوچه کله به نې د سفرنه تشریف راوړلونو یوځو ورځې به نې روژه نه ساتله خکه چه خلق به د ملاقات او مبارکئی دپاره راتلل حضرت ابن عمر رضی الله عنهما به دهغوی دعوت او خاطرتواضع انتظام فرمائیلو اوپخپله به هغوی سره په خوراک څښاک کښې شریک کیدلو

---

[۱]) عمدة القاری: ۲۲/۱۵.

[۲]) عمدة القاری:۲۲/۱۵.

[۳]) النهایة لابن الاثیر: ۳۷۰/۳ (ماده غین شین).

[۴]) إرشاد الساری: ۵۶۰/۶.

[۵]) إرشادالساری: ۵۶۰/۶ وفتح الباری:۲۳۱/۶.

اویوځو ورځې به نې دخپل معمول خلاف روژه نه ساتله کله چه به دمیلمنو راتګ بند شو نو بیا به نې د خپل معمول اهتمام کولو سره روژه ساتله (۱)

مذکوره اثر قاضی اسماعیل بن اسحاق په الاحکام کښې عن حماد عن نافع عن ابن عمر په طریق سره موصولاً روایت کړې دې په دې کښې دی **إذا کان مقیما لم یفطر، وإذا کان مسافرا لم یصم، وإذا قدم أفطر أیاما لغاشیته، ثم یصوم.** (۲) حضرت ابن عمر رضی الله عنهما چه به کله مقیم شو نوروژه به نې ساتله او چه په سفر کښې به وونو د روژې نه ساتلو معمول نې وو کله چه به د سفرنه واپس کیدو نو ځو ورځې به نې دخپلو میلمنو د خاطره افطار کولو بیابه نې روژه ساتله

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د اثر نقل کولومقصد - دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما دا معلق اثر نقل کولوسره امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب مدعی ثابتوی چه کورنی د ابن عمر رضی الله عنهما په حضر کښې دنفل روژې ساتلو معمول وو لیکن چه کله به د سفرنه واپس کیدو نو دملاقیانو د میلمستیاوپه دخپل معمول خلاف پخپله هم هغوی سره خوراک کښې شریک کیدلو او ځو ورځې به نې روژه نه ساتله

د ابن عمر رضی الله عنهما د اثر نه مستنبط فوائد - علامه ابن بطال رحمه الله دې اثر لاندې دا فائده خودلې ده چه رؤسا او ائمه له پکار دی چه د سفر نه واپس کیدو نه پس خپل احباب اودوستانو ضیافت کونی دا مستحب دی اود اکابرو او اسلافو دا معمول پاتې دې (۳) دې دعوت ته په عربی کښې **نقیعه** ونیلې شی (۴) علامه ابن اثیر رحمه الله تحریر فرمانی چه **نقیعه** هغه خوراک ته وانی کوم چه مسافر د سفر نه د واپس راتلو سره تیاره وی (۵) یوقول دادې چه نقیعه د نقع نه دې نقع دوړې ته وانی مسافر هم په دوړو کښې سفرکوی (۶)

احدیث ۲۹۲۴/۲۹۲۳] (۷) حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رضی الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلی الله علیه وسلم - لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ نَحَرَ جَزُورًا أَوْ بَقَرَةً.

رجال الحدیث

① **محمد** دا ابوعبدالله محمدبن سلام بن الفرج السلمی بیکندی دې دی دوی تذکره کتاب الایمان

---

۱) فتح الباری: ۲۳۸/۶ وارشادالساری: ۵۶۰/۶.
۲) تغلیق التعلیق لابن حجر: ۴۶۷/۳.
۳) شرح ابن بطال: ۲۴۳/۵.
۴) فتح الباری: ۲۳۹/۶.
۵) النهایة فی غریب الحدیث لابن الاثیر: ۱۰۹/۵.
۶) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.
۷) مر تخریجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر.

باب قول النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: أنا أعلمکم بالله وأن المعرفة فعل القلب لاندې اوګورئی (۱)

حدثنا محمد - د محمد په نوم سره دامام بخاری رحمه الله ډیر شیوخ حدیث ذکر صحیح بخاری کښې راغلی دی مثلاً محمدبن علاء. محمدبن مثنی وغیره هما خو په خپل صحیح کښې امام بخاری رحمه الله دا صنیع اختیارکړې دی چه کوم خانی د لقب یا کنیت وغیره د تصریح نه بغیر په سند کښې مطلقاً محمد ذکرکوی نو ددې نه دهغوی په نیز محمدبن یحیی یا محمد ذهلی نه یوکس مراد وی (۲) بیا دا شبه پیداکیږی چه په سند حدیث کښې مطلق لفظ محمد نه به څنګه معلومیږی چه دې نه محمدبن یحیی مراد دې یا محمد ذهلی؟ ددې جواب دادې چه د دواړو شیوخ حدیث جدا جدا دی لهذا د مروی عنه تعیین سره ددې خبرې هم تعیین کیږی چه د محمد نه محمد بن یحیی مراد دې که محمد ذهلی (۳) دلته د روایت په سند کښې د محمد شیخ یعنی مروی عنه وکیع دې او وکیع بن جراح د محمد ذهلی په شیوخ کښې شامل نه دې په دې وجه دا شك باقی نه پاتې کیږی چه د محمد نه به دلته محمد ذهلی مراد وی

② **وکیع** - دامشهورامام محدث ابوسفیان وکیع بن الجراح بن ملیح الرواسی الکوفی رحمه الله دې د دوی حالات کتاب العلم باب کتابة العلم لاندې تیرشوی دی (۴)

③ **شعبه** - دا شعبه بن الحجاج واسطی بصری رحمه الله دې د دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی (۵)

④ **محارب بن دثار** - دا قاضی ابومطرف محارب بن دثار السدوسی الکوفی رحمه الله دې د دوی حالات کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې تیرشوی دی

⑤ **جابربن عبدالله** رضی الله عنهما - دا مشهور صحابی دې د دوی حالات کتاب الوضوء باب صب النبی الوضوء علی المغمی علیه لاندې تیرشوی دی

قوله: أن رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم لما قدم المدینة نحر جزوراً أو بقرةً - حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنهما فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم (به کله د ذات الرقاع نه واپس شو) (۶) مدینې ته راورسیدو نو حضورپاك یوه اوښه یا غوا ذبح کړه

جزوراً أوبقرة - د جیم فتحه او زاء ضمه سره د قربانئی اوښ ته وائی په مذکر او مؤنث دواړو باندې د جزور اطلاق کیږی (۷)

---

۱) کشف الباری: ۹۳/۲.
۲) فتح الباری: ۱۳۹/۶.
۳) فتح الباری: ۱۳۹/۶.
۴) کشف الباری: ۲۱۹/٤ – ۲۲۶.
۵) کشف الباری: ۶۷۸/۱.
۶) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.
۷) عمدة القاری: ۲۲/۵ النهایة لابن الاثیر: ۲۲۶/۱.

دذي جمع جزر، د جيم او زاء ضمه سره[1]
راوی نه یاد نه دی چه اوښه نی ذبح کړي وه که غوا په دې بنیاد باندې او دلته مفید شك دې لیکن راجح دادی چه حضور پاك غوا ذبح کړي وه خکه چه د حضرت جابر رضي الله عنه هم دغه روایت امام مسلم رحمه الله په دوو مختلف طرق سره خپل صحیح کښې روایت کړي دې او په دواړو کښې دبقرة لفظ تصریح ده د جزور هډوذکر نشته[2]
خلاصه دا شوه چه د صحیح بخاری په روایت باب کښې جزور د راوی شك دې صحیح دادې چه حضور پاك غوا ذبح کړي وه

ترجمة الباب سره مناسبت ترجمة الباب سره د روایت باب مناسبت بالکل ظاهردې ترجمة الباب لاندې امام بخاری رحمه الله د سفر نه واپس کیدلو باندې د دعوت طعام سنیت او استحباب ثابت کړي دې

احدیث ص ۱۶۹۶[3] مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ مُحَارِبٍ سَمِعَ جَابِرَبْنَ عَبْدِاللّٰهِ اشْتَرَى مِنِّي النَّبِي - صلى الله عليه وسلم - بَعِيرًا بِوُقِيَّتَيْنِ وَدِرْهَمٍ أَوْدِرْهَمَيْنِ، فَلَمَّا قَدِمَ صِرَارًا أَمَرَ بِبَقَرَةٍ فَذُبِحَتْ فَأَكَلُوا مِنْهَا، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ أَمَرَنِي أَنْ آتِيَ الْمَسْجِدَ فَأُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ، وَوَزَنَ لِي ثَمَنَ الْبَعِيرِ.

رجال الحديث

① **معاذ** - دا معاذ بن معاذ العنبری البصری رحمه الله دې د دوی تذکره کتاب الاذان باب إذا أقيمت الصلوة فلا صلاة إلا المكتوبة لاندې تیره شوې ده د سند د باقی روایانو حواله دې نه وړاندې روایت په سند کښې تیره شوې ده

قوله: اشترى مني النبي صلى الله تعالى عليه وسلم بعيرًا بوقيتين، ودرهم أو درهمين - جابربن عبدالله رضي الله عنهما وائی رسول الله صلى الله عليه وسلم مانه یو اوښ په دوه اوقیه او یو درهم یا دوه اوقیه او دوه درهم واخستلو. راوی ته یادنه دی چه په دوه اوقیه اویو درهم باندې اخستې وو که په دوه اوقیه او دوه درهم باندې په دې وجه د أو درهمین سره د راوی شك بنکاره کیږی خو د ابوذر په روایت کښې أوقیتین دهمزه فتحه او واؤ سکون سره ضبط شوې دې په

---

[1]) النهاية لابن الاثير: ۲۲۶/۱.

[2]) أخرجه مسلم فى صحيحه: ۲۹/۲ فى كتاب المساقاة والمزارعة. باب بيع البعير واستثناء ركوبه. عن عبيدالله بن معاذ العنبرى عن أبيه عن شعبة عن محارب أنه سمع جابر بن عبدالله يقول: اشترى منى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم بعيرا بوقتين ودرهم. أو درهمين. قال: فلما قدم صرارًا أمر ببقرة فذبحت. فاكلوا منها. فلما قدم المدينة أمرنى ان آتى المسجد فاصلى ركعتين. ووزن لى ثمن البعير. فارجح لى رقم: ٤٠٧٣ وقد أخرجه أيضًا بطريق آخر: ۳۰/۲ عن يحيى بن الحبيب الحارثى. عن خالدبن الحارث. عن شعبة عن محارب. عن جابر. عن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم بهذه القصة. غير أنه قال: فاشتراه منى بثمن قد سماه. ولم يذكر الوقيتين. والدرهم و الدرهمين. وقال: أمر ببقرة. فنحرت. ثم قسم لحمهما. رقم: ٤٠٧٥.

[3]) قوله (زاد معاذ. عن شعبة) مرتخريجه فى كتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ٤٤٣.

یوروایت کښې وقیتین په واوباندې فتحه سره ضبط شوې دي او په دې کښې همزه ساقط ده (۱) او په دې مخې ته نسخه کښې هم دا ضبط کړې شوې دي

قوله فلما قدم صرارا، أمر ببقرة فذبحت فأكلوا منها - کله چه حضور پاک مقام صرار ته اورسید ونو دیوې غوا ذبح کولو حکم ئې ورکړونو غوا ذبح کړې شوه اوتولو دهغې غوښه اوخوړله

صرار - د صاد کسره سره د یوخائی نوم دي مشرق طرف ته مدینې نه دریې میله فاصله باندې دي (۲) حموی، مستملی او ابن الخداء رحمهم الله په روایت کښې ضرار په صاد باندې نقطه سره، ضبط شوې دي علامه ابن قرقول او حافظ ابن حجر رحمهما الله فرمائی داد راوی وهم دي صحیح صرار (بغیر نقطه) دي (۳) باوقیتین ودرهم أو درهمین

الفاظ روایات کښې تعارض اودهغې حل:- علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی دا جمله د امام بخاری رحمه الله په نیز په روایت کښې په مختلف لفظونو سره نقل ده په یوروایت کښې دی باوقیتین د تثنیه په خائی وقیة مفرد نقل کړې شوې دي په یوروایت کښې الفاظ دی احسبه باربع اواق او په یوبل روایت کښې دی بعشرین دینار الفاظ نقل دی (۴) خو امام بخاری رحمه الله اوفرمائیل ان روایة وقیة اکثر (۵)

قاضی عیاض رحمه الله د روایت په دې جمله کښې نقل شوی اختلاف په مبنی کښې تطبیق ورکولو سره فرمائیلی چه په حقیقت کښې دا لفظی اختلاف دي د معنی په لحاظ په دغه مختلفو الفاظو کښې هیڅ تعارض نشته د اختلاف اصل منشاء خو روایت بالمعنی دي مطلب دادي چه راوی په روایت بالمعنی باندې عمل اوکړو او هم یومفهوم نی په مختلفو لفظونو کښې تعبیر کړو په أوقیة سره په روایت کښې أوقیة الذهب مراددي او دویم روایت مطابق اربع أواق په اصل کښې څلور اوقیه چاندی د أوقیة الذهب د قیمت مساوی دي لهذا معنًا دي مختلفو الفاظ کښې څه تعارض نشته دغه شان به شل دینار د دغه اواقی قیمت شی

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی: وجمع القاضی عیاض بین هذه الروایات بان سبب الاختلاف: الروایة بالمعنی وأن المراد أوقیة الذهب والاربع أواق بقدر ثمن أوقیة الذهب (۶)

دَدي تعلیق تخریج:- امام مسلم رحمه الله دا تعلیق کتاب المساقات، باب بیع البعیر واستثناء رکوبه

---

۱) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.
۲) عمدة القاری: ۱۵/۲۲ - ۲۳.
۳) عمدة القاری: ۵/ ۲۲ - ۲۳ وفتح الباری: ۲۳۹/٤.
٤) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.
۵) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.
۶) إرشاد الساری: ۵۶۱/۶.

لاندې موصولاً نقل کړې دې بل اسماعیل رحمه الله هم دا تعلیق په مستخرج کښې موصولاً روایت کړې دې [۱]

ددې تعلیق مقصد - ددې تعلیق نه دامام بخاری رحمه الله مقصد د ترجمة الباب دعوی ثابت کول دی چه رسول الله ﷺ د سفر نه مراجعت کولوسره مقام صرار ته اورسیدو نو حضوپاک دغوا د ذبح کولو حکم ورکړو کومه چه تولو په یو خانی اوخوړله چنانچه فلما قدم صرارًا أمر ببقرة نه هم ترجمة الباب اوخی.

احدیث نمبر ۲۹۲۴] [۲] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَدِمْتُ مِنْ سَفَرٍ فَقَالَ النَّبِيُّ - صلى الله عليه وسلم - «صَلِّ رَكْعَتَيْنِ». صِرَارٌ مَوْضِعٌ نَاحِيَةٌ بِالْمَدِينَةِ. [ر: ۴۳۲]

رجال الحدیث

① **ابوالولید** - دا ابوالولید هشام بن عبدالملک طیالسی بصری رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الایمان باب علامة حب الایمان کښې تیرشوی دی [۳]

② **شعبه** - دا شعبه بن الحجاج بن الورد بصری رحمه الله دي د دوی حالات کتاب الایمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده لاندې وړاندې تیرشوی دی [۴]

③ **محارب بن دثار** - دا قاضی ابومطرف محارب بن دثار السدوسی الکوفی رحمه الله دي ددوی حالات کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر لاندې تیرشوی دی

④ **جابربن عبدالله** رضي الله عنهما دا مشهورصحابی جابر بن عبدالله بن حرام انصاری دي ددوی تذکره کتاب الوضوء باب صب النبی الوضوء علی المغمی علیه لاندې تیره شوی ده.

قوله قال: قدمت من سفر، فقال النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: صل رکعتین - دحضرت جابربن عبدالله رضي الله عنهما په روایت کښې دی چه زه د سفر نه واپس راغلم نو رسول الله ﷺ حکم اوکړو چه دوه رکعته (نفل) اوکړه

ترجمة الباب سره د حدیث په مناسبت د یواشکال جواب - حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دلته

---

[۱] صحیح مسلم: ۲۸/۲ رقم:۱۱۵.

[۲] مرتخریجه فی کتاب الصلوة باب الصلوة إذا قدم من سفر رقم: ۴۴۳.

[۳] کشف الباری:۳۸/۲.

[۴] کشف الباری:۶۷۸/۱.

اشکال کیدی شی چه دغه روایت ترجمة الباب سره مناسبت نشته دغه مناسبت خو دما قبل باب باب الصلوة إذا قدم من سفر سره دی؟

حافظ ابن حجر رحمه الله دغه جواب ورکړی دی چه ابوالولید په طریق سره مذکوره روایت نقل کولو سره امام بخاری رحمه الله دغې خبرې طرف ته اشاره کړې ده چه دا روایت د پوره حدیث یو جزء دی دغې تفصیل دادی چه د شعبه بن حجاج نه دغه درېو شاګردانو دا حدیث روایت کړی دی او هریو د شعبه بن حجاج نه د حدیث صرف هم یوجزء نقل کولو باندې اکتفاء کړې ده وکیع د شعبه نه د حدیث هغه جزء نقل کړی دی په کوم کښې چه د غوا د ذبح ذکر دی ابوالولید او سلیمان بن حرب د شعبه نه د حدیث هغه جزء نقل کړی دی په کوم کښې چه رسول الله ﷺ مبارک حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه ته د دوو رکعتو مونځ کولو حکم ورکړی دی او معاذ عنبری د شعبه نه پوره حدیث نقل کړی دی (۱)

خلاصه دا ده چه د باب درېواړه روایتونه هم د یوحدیث مختلف اجزاء دی ابوالید په طریق باندې امام بخاری رحمه الله دا روایت ذکرکولو سره اشاره فرمائیلې چه دا دی نه د وړاندې روایت جزء دی (۲)

قوله صرار: موضع ناحیة بالمدینة - د ترجمة الباب په معلق روایت کښې صرار لفظ وارد شوی دی امام بخاری رحمه الله وضاحت فرمائیلی دی چه صرار د مدینې په مضافات کښې واقع دی د صحیح بخاری په یوه نسخه کښې دا عبارت نشته (۳)

براعت اختتام - د امام بخاری رحمه الله دا عادت دی چه د هرکتاب په آخره کښې یوداسې لفظ ذکر کوی په کوم کښې چه د اختتام طرف ته اشاره وی

شیخ الحدیث مولانا محمدزکریا رحمه الله فرمائیلی دی چه په حقیقت کښې امام بخاری رحمه الله د کتاب اختتام سره انسان د دې په خاتمه باندې خبردارکوی چه څنګه د کتاب بحث اختتام ته اورسیدو ستا ژوند به هم دغه شان خپل انجام ته په رسیدو سره ختم شی لهذا د مرګ نه غفلت مه کوه اوپه نیکواعمالوسره د راتلونکی منزل تیاری کوه.

د حافظ ابن حجر رحمه الله په نیز کتاب الجهاد هم په دې باب باندې ختمیږی کتاب الخمس په دې کښې شامل نه دی په دې وجه د حافظ صاحب په نیز په اختتام باندې دلالت کونکې جمله

قدمت من سفر، فقال النبی صلی الله تعالی علیه وسلم: صل رکعتین ده (۴)

---

۱) فتح الباری: ۲۳۹/۶ وتبعه القسطلانی أیضًا أنظر إرشادالساری: ۵۶۱/۶.

۲) فتح الباری: ۲۳۹/۶.

۳) تحفة الباری لشیخ الاسلام زکریا بن محمد الانصاری: ۵۲۹/۳.

۴) الابواب والتراجم للمحدث زکریا الکاندهلوی ص: ۲۰۵ ومقدمة لامع الدراری للکاندهلوی: ۱۷۱/۱.

لیکن حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائیلی چه زما به نیز کتاب الجهاد په بدء الخلق باندې ختمیږو د صحیح البخاری هم به کتاب الجهاد کښې شامل دې په دې وجه دلته په دې مقام باندې د براعت اختتام د تصریح کولو هیڅ ضرورت نشته خو که د حافظ صاحب د رائې اعتبار اوکړې شی نو بیا هم براعت اختتام باندې دلالت کونکی هغه الفاظ دانه دی دکوم تصریح چه حافظ صاحب کړې ده بلکه د حدیث باب په سند کښې وارد محارب او دثار هغه الفاظ دی چه براعت اختتام باندې دلالت کوی د محارب معنی ده جنګ کونکې جنګیدونکې په جنګ سره د مرګ واقع کیدل ممکن دی لکه چه لفظ محارب سره د مرګ واقع کیدو او ژوندون ختمیدو طرف ته اشاره ده دثار نه اسم فاعل الداثرالهالك طرف ته اشاره ده هلاك کیدونکې په دې سره هم د مرګ او ژوند هلاکت یعنی ختمیدو طرف ته اشاره ده (۱)

دغه شان دثار هغه کپړې ته وائی چه په بدن باندې لګیدلې کپړې د پاسه وی د دې ضد شعار دې شعار د بدن وینبتو سره لیګدلې کپړې ته وائی دا د دثار نه لاندې وی دې ته تاسو تحتانی لباس هم وئیلې شئی حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی چه دثار د شعار ضد دې او شعار سره ذهن رسول اکرم ﷺ د دې ارشاد طرف ته راګرځول دی د کو الفاظ چه دادی شعرنا ایاه (۲)

د رسول الله ﷺ لور بی بی حضرت زینب رضی الله عنها وفات شوه. د هغې د کفن دفن انتظام اوکړې شو نو حضور پاك اوفرمائیل أشعرنها إیاه یعنی دا ازار د زینب د پاره شعار جوړ کړئی. (۳)

مختصر دا چه دثار د شعار سره مناسبت دې په کوم سره چه مذکوره روایت یادولو سره انسان خبردار کولې شی چه ته به هم مړکیږې او کفن دفن انتظام به دې کیږی لهذا غافل کیږه مه او د مرګ تیاری کوه. والله اعلم

ختم شده

---

(۱) الابواب والتراجم للمحدث زکریا الکاندهلوی: ص ۲۰۰ ومقدمة لامع الدراری للکاندهلوی: ۱۷۱/۱.

(۲) والحدیث عندالبخاری: ۱۶۸/۱ فی کتاب الجنائز باب غسل المیت ووضوء بالماء والسدر. وباب ما یستحب أن یغسل وترا. وعندمسلم فی صحیحه: ۱/۳۰۴ – ۳۰۵ فی کتاب الجنائز باب غسل المیت ثلاثا أو خمسا.وعند النسائی فی سننه: ۶۶۶/۱ فی باب کیف یغسل المیت وعندالترمذی فی جامعه: ۱۹۳/۱فی أبواب الجنائزباب ماجاء فی غسل المیت.وعند ابن ماجة فی سننه: ص: ۱۰۵ فی أبواب ماجاء فی غسل المیت.

(۳) مقدمة لامع الدراری للمحدث زکریاکاندهلوی: ۱۷۱/۱.

المصادر والمراجع

الابواب والتراجم لصحیح البخاری / محمد زکریا صاحب الکاندھلوی رحمہ اللہ تعالیٰ . متوفیٰ ۱۴۰۲ھ / ۱۹۸۲ء . ایچ ایم سعید کمپنی کراچی۔

الاحسان بترتیب صحیح ابن حبان / ابو حاتم محمد بن حبان بستی رحمہ اللہ تعالیٰ . متوفیٰ ۳۵۴ھ . مؤسسۃ الرسالۃ بیروت۔

احکام القرآن / ابو بکر احمد بن علی الرازی الجصاص رحمہ اللہ . متوفیٰ ۳۷۰ھ . دار الکتب العلمیۃ بیروت

احکام القرآن / ابو بکر محمد بن عبد اللہ المعروف بابن العربی المتوفی ۵۴۳ھ / دار المعرفۃ بیروت۔

ارشاد الساری شرح صحیح البخاری / ابو العباس شہاب الدین احمد القسطلانی ۔ رحمہ اللہ تعالیٰ ۔ متوفیٰ ۹۲۳ھ . المطبعۃ الکبریٰ الامیریۃ مصر / دار الکتب العلمیۃ بیروت۔

الاستذکار / ابن عبد البر ۔ رحمہ اللہ ۔ المتوفی ۴۶۳ھ . دار احیاء التراث العربی بیروت . الطبعۃ الاولی ۱۴۲۱ھ

الاستیعاب فی اسماء الاصحاب بہامش الاصابۃ / ابو عمر یوسف بن عبد اللہ بن محمد بن عبد البر ۔ رحمہ اللہ ۔ متوفیٰ ۴۶۳ھ ۔ دار الفکر بیروت۔

اسد الغابۃ فی معرفۃ الصحابۃ / عز الدین ابو الحسین علی بن محمد الجزری المعروف بابن الاثیر . رحمہ اللہ . المتوفیٰ ۶۳۰ھ . دار الکتب العلمیۃ بیروت۔

الاصابۃ فی تمییز الصحابۃ / شہاب الدین ابو الفضل احمد بن علی العسقلانی المعروف بابن حجر . رحمہ اللہ . المتوفی ۸۵۲ھ ۔ دالفکر بیروت۔

اعلام الحدیث / ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی . رحمہ اللہ تعالیٰ . متوفی ۳۸۸ھ ۔ مرکز احیاء التراث الاسلامی جامعۃ ام القریٰ مکۃ المکرمۃ۔

اعلاء السنن / ظفر احمد العثمانی ۔ رحمہ اللہ ۔ متوفیٰ ۱۳۹۴ھ . ادارۃ القرآن کراچی۔

اکمال اکمال المعلم شرح صحیح المسلم / ابو عبد اللہ محمد بن خلفۃ الوشنانی المالکی . رحمہ اللہ . متوفی ۸۲۷ھ . دار الکتب العلمیۃ . بیروت۔

الانساب / ابو سعد عبد الکریم بن محمد بن منصور السمعانی رحمہ اللہ . متوفیٰ ۵۶۲ھ ۔ دار الجنان بیروت

اوجز المسالک الیٰ مؤطا مالک / محمد زکریا الکاندھلوی ۔ رحمہ اللہ ۔ . متوفی ۱۴۰۲ھ . ادارہ تالیفات اشرفیہ . ملتان / دار القلم . دمشق۔

بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع / ملک العلماء علاء الدین ابو بکر بن مسعود الکاسانی ۔ رحمہ اللہ ۔ . متوفیٰ ۵۸۷ھ ۔ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی۔

بدایۃ المجتہد / علامہ قاضی ابو الولید محمد بن احمد بن رشد قرطبی . متوفیٰ ۵۹۵ھ . مصر طبع خاص۔

البدایۃ والنہایۃ / حافظ عماد الدین ابو الفداء اسماعیل بن عمر المعروف بابن کثیر ۔ رحمہ اللہ ۔ . متوفیٰ ۷۷۴ھ ۔ مکتبۃ المعارف بیروت . طبع ثانی ۱۹۷۷ء۔

بذل المجہود فی حل ابو داؤد / علامہ خلیل احمد سہارنپوری ۔ رحمہ اللہ ۔ . متوفیٰ ۱۳۴۶ھ ۔ مطبعۃ ندوۃ العلماء لکھنؤ ۱۳۹۳ھ / ۱۹۷۳ء۔

تاج العروس من جواهر القاموس /ابو الفیض سید محمد بن محمد المعروف بالمرتضیٰ الزبیدی - رحمه الله تعالیٰ -. متوفیٰ ۱۲۰۵ھ. دار مکتبة الحیاة. بیروت -
تاریخ بغداد او مدینة السلام /حافظ احمد بن علی المعروف بالخطیب البغدادی - رحمه الله تعالیٰ -. متوفیٰ ۴۶۳ھ- دار الکتاب العربی بیروت-
التاریخ الکبیر /امیر المؤمنین فی الحدیث محمد بن اسماعیل البخاری - رحمه الله-. متوفیٰ ۲۵۶ ھ - دار الکتب العلمیة بیروت-
تالیفات رشیدیه / رشید احمد گنگوهی قدس سره. المتوفی ۱۳۲۳ ھ. ادارہ اسلامیات -
تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق / فخر الدین عثمان بن علی الزیلعی. متوفی ۷۴۳ ھ. دار الکتب العلمیة بیروت
تحریر تقریب التهذیب / بشار عواد معروف. شعیب الارنؤوط. مؤسسة الرسالة. بیروت-
تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف /ابو الحجاج جمال الدین یوسف بن عبد الرحمن المزی - رحمه الله تعالیٰ -. متوفی ۷۴۲ ھ. المکتب الاسلامی بیروت -
تحفة الباری بشرح صحیح البخاری / ابو یحیی زکریا بن محمد الانصاری. المتوفی ۹۲۶ ھ. دار الکتب العلمیة بیروت. الطبعة الاولی ۱۴۲۵ ھ -
تدریب الراوی بشرح تقریب النواوی / جلال الدین عبد الرحمن سیوطی - رحمه الله -. متوفی ۹۱۱ ھ. المکتبة العلمیة المدینة المنورة-
تعلیقات علی بذل المجهود / محمد زکریا الکاندهلوی -رحمه الله تعالیٰ-. متوفی ۱۴۰۲ ھ. المکتبة التجاریة .ندوة العلماء لکهنؤ. الطبعة الثالثة ۱۳۹۳ ھ / ۱۹۷۳ م -
تعلیقات علی تهذیب الکمال / بشار عواد معروف. حفظه الله تعالیٰ. مؤسسة الرسالة -
تعلیقات علی الکاشف للذهبی / محمد عوامة، احمد محمد نمر الخطیب حفظهما الله. مؤسسة دار القبلة / مؤسسة علوم القرآن. الطبعة الاولیٰ ۱۴۱۳ ھ -
تعلیقات علی الکوکب الدری / محمد زکریا الکاندهلوی - رحمه الله تعالیٰ -. متوفیٰ ۱۴۰۲ ھ -
تعلیقات علی لامع الدراری / محمد زکریا الکاندهلوی - رحمه الله -. متوفیٰ ۱۴۰۲ ھ / ۱۹۸۲ م -
جامع البیان / محمد بن جریر الطبری - رحمه الله -. متوفی ۳۱۰ ھ. دار المعرفة. بیروت -
تفسیر البغوی / ابو محمد الحسین ابن مسعود الفراء البغوی الشافعی. المتوفی ۵۱۶ ھ. ادارہ تالیفات اشرفیه ملتان-
تفسیر عثمانی / شبیر احمد العثمانی - رحمه الله -. تاج کمپنی-
تفسیر القرآن العظیم / ابو الفداء عماد الدین اسماعیل بن عمر ابن کثیر دمشقی - رحمه الله-. متوفیٰ ۷۷۴ ھ. دار احیاء الکتب العربیة-
التفسیر الکبیر /فخر الرازی - رحمه الله -. مرکز النشر. مرکز العلمیة الاسلامی-
التفسیر المظهری / ثناء الله پانی پتی - رحمه الله -. دار الکتب العلمیة بیروت-
الجامع لاحکام القرآن / ابو عبد الله محمد بن احمد الانصاری القرطبی -رحمه الله -. متوفی ۶۷۱ ھ. دار الفکر بیروت-
تقریب التهذیب / ابن حجر عسقلانی - رحمه الله -. متوفیٰ ۸۵۲ ھ. دار الرشید حلب -

تکملة فتح الملهم / محمد تقی العثمانی حفظه الله . مکتبه دار العلوم کراتشی۔
التمهید لما فی المؤطا من المعانی و الاسانید / ابو عمر یوسف بن عبد الله بن محمد عبد البر مالکی ۔ رحمه الله۔ متوفی ۴۶۳ ھ . المکتبة التجاریة . مکة المکرمة۔
تهذیب الاسماء و اللغات / محیی الدین ابو زکریا یحیی بن شرف النووی ۔ رحمه الله۔ متوفی ۶۷۶ ھ. ادارة الطباعة المنیریة۔
تهذیب التهذیب / ابن حجر عسقلانی رحمه الله ۔ متوفی ۸۵۲ ھ . دائرة المعارف النظامیة . حیدر آباد دکن
تهذیب الکمال / جمال الدین ابو الحجاج یوسف بن عبد الرحمن مزی رحمه الله متوفی ۷۴۲ ھ مؤسسة الرسالة
الثقات لابن حبان / ابو حاتم محمد بن حبان بستی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۳۵۴ ھ . دائرة المعارف العثمانیة . حیدر آباد . ۱۳۹۳ ھ ۔
جامع الترمذی / ابو عیسیٰ محمد بن عیسیٰ بن سورة الترمذی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۲۷۹ ھ . ایچ ایم سعید کمپنی / دار احیاء التراث العربی بیروت ۔
الجرح والتعدیل / عبد الرحمن بن ابی حاتم الرازی رحمه الله . المتوفی ۳۲۷ ھ . دار الکتب العلمیة بیروت
جمع الجوامع / جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی ۔ رحمه الله ۔
حاشیة السندی علی البخاری / ابو الحسن نور الدین محمد بن عبد الهادی السندی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۱۱۳۸ ھ . دار المعرفة . بیروت۔
خلاصة الخزرجی ۔ خلاصة تذهیب تهذیب الکمال۔ / صفی الدین خزرجی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۹۲۳ ھ . مکتب المطبوعات الاسلامیة بحلب۔
الدر المختار / علاء الدین محمد بن علی بن محمد الحصکفی رحمه الله متوفی ۱۰۸۸ ھ . مکتبه علمیه . کراتشی
دلائل النبوة / ابو بکر احمد بن الحسین البیهقی ۔ رحمه الله ۔ المتوفی ۴۵۸ ھ دار الکتب العلمیة بیروت الطبعة الاولی ۔
ذخائر المواریث فی الدلالة علی مواضع الحدیث / عبد الغنی بن اسماعیل بن عبد الغنی النابلسی ۔ رحمه الله . متوفی ۱۲۴۳ ھ ۔ دار المعرفة بیروت ۔
رد المحتار / محمد امین بن عمر بن عبد العزیز عابدین الشامی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۱۲۵۲ ھ . مکتبه رشیدیه . کوئٹه / دار الثقافة والتراث . دمشق . سوریة / دار المعرفة بیروت۔
روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی / ابو الفضل شهاب الدین سید محمود آلوسی بغدادی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۱۲۷۰ ھ . مکتبه امدادیه . ملتان ۔
سنن ابن ماجه / ابو عبد الله محمد بن یزید بن ماجه ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۲۷۳ ھ . قدیمی کتب خانه کراچی / دار الکتاب المصری قاهره . دار الکتب العلمیة بیروت . بتحقیق لحمود محمد محمود حسن نصار۔
سنن ابی داؤد / ابو داؤد سلیمان بن الاشعث السجستانی ۔ رحمه الله ۔ متوفی ۲۷۵ ھ . سعید کمپنی / دار احیاء السنة النبویة۔
سنن الدار قطنی / ابو الحسن علی بن عمر الدار قطنی رحمه الله . متوفی ۳۸۵ ھ . دار نشر الکتب العلمیة . بیروت
سنن الدارمی / ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمی رحمه الله . متوفی ۲۵۵ ھ ۔ قدیمی کتب خانه کراچی

سنن سعید بن منصور / الحافظ سعید بن منصور الخراسانی رحمه الله . متوفی . دار الکتب العلمیة بیروت
السنن الصغریٰ للنسائی / ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب النسائی - رحمه الله - . متوفیٰ ۳۰۳ ھ . نشر السنة ملتان / قدیمی کراتشی -
السنن الکبری للبیهقی / ابو بکر احمد بن الحسین بن علی البیهقی رحمه الله متوفیٰ ۴۵۸ ھ . نشر السنة ملتان
سیر اعلام النبلاء / ابو عبد الله شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان الذهبی - رحمه الله - . متوفیٰ ۷۴۸ ھ . مؤسسة الرسالة -
السیرة الحلبیة / علی بن برهان الدین الحلبی - رحمه الله - . متوفی ۱۰۴۴ ھ . المکتبة الاسلامیة . بیروت -
السیرة النبویة / ابو محمد عبد الملک بن هشام المعافری - رحمه الله - . المتوفی ۲۱۳ ھ . مطبعة مصطفی البابی . الحلبی -
الاشباه والنظائر / ابن نجیم الحنفی - رحمه الله - . ادارة القرآن کراتشی -
شرح ابن بطال / ابو الحسن علی بن خلف بن عبد الملک . المعروف بابن بطال - رحمه الله - . متوفیٰ ۴۴۹ ھ . مکتبه الرشد . الریاض -
شرح الکرمانی / شمس الدین محمد بن یوسف بن علی الکرمانی - رحمه الله - . متوفیٰ ۷۸۶ ھ . دار احیاء التراث العربی بیروت -
شرح مشکل الآثار / ابو جعفر احمد بن محمد سلامة الطحاوی . المتوفی ۳۲۱ ھ . مؤسسة الرسالة بیروت . الطبعة الثانیة ۱۴۲۷ ھ -
شرح النووی علی صحیح مسلم / ابو زکریا یحییٰ بن شرف النووی رحمه الله . المتوفیٰ ۶۷۶ ھ . قدیمی کراتشی
صحیح للبخاری / ابو عبدالله محمد بن اسمعیل البخاری - رحمه الله - . المتوفیٰ ۲۵۶ ھ . قدیمی / دار السلام . ریاض -
الصحیح لمسلم / مسلم بن الحجاج القشیری النیسابوری رحمه الله . متوفیٰ ۲۶۱ ھ . قدیمی / دار السلام
الطبقات الکبریٰ / ابو محمد بن سعد - رحمه الله - . متوفیٰ ۲۳۰ ھ - دار صادر بیروت -
عمدة القاری / بدر الدین ابو محمد بن محمود احمد العینی - رحمه الله - . متوفی ۸۵۵ ھ . ادارة الطباعة المنیریة / دار الکتب العلمیة بیروت . الطبعة الاولی ۱۴۲۱ ھ -
عون المعبود شرح سنن ابی داود / شمس الحق عظیم آبادی . دار الفکر بیروت -
الفتاوی التتارخانیة / عالم بن علاء الانصاری الاندرپتی الدهلوی رحمه الله المتوفی ۷۸۶ ھ قدیمی کتب خانه
فتح الباری / احمد بن علی المعروف بابن حجر العسقلانی - رحمه الله - . متوفیٰ ۸۵۲ ھ - دار الفکر / قدیمی کراتشی / دار السلام -
فتح القدیر / کمال الدین محمد بن عبدالواحد المعروف بابن الهمام - رحمه الله - . متوفیٰ ۸۶۱ ھ . مکتبه رشیدیه / شرکة و مطبعة مصطفی البابی الحلبی مصر -
فیض الباری / انور شاه کشمیری - رحمه الله - . متوفیٰ ۱۳۵۲ ھ ربانی بکڈپو دهلی -
العدة شرح العمدة فی مذهب الامام احمد بن حنبل - رحمه الله - / بهاء الدین عبد الرحمن بن ابراهیم المقدسی رحمة الله علیه / مکتبة الریاض الحدیثة بالریاض -

الفتاوى التاتارخانية
القاموس الوحيد / وحيد الزمان بن مسيح الزمان قاسمى كيرانوى - رحمه الله - . متوفى ١٤١٥ ھ، /١٩٩٥ م ، ادارہ اسلامیات لاهور۔
الكاشف /شمس الدين ابو عبد الله محمد بن احمد بن عثمان ذهبى - رحمه الله - . متوفى ٧٤٨ ھ - شركة دار القبلة / مؤسسة علوم القرآن۔
الكاشف عن حقائق السنن / شرف الدين حسين بن محمد بن عبد الله الطيبى - رحمه الله - . متوفى ٧٤٣ ھ ، ادارة القرآن كراچى۔
كتاب الام /امام محمد بن ادريس الشافعى رحمه الله، متوفى ٢٠٤ ھ ، دار المعرفة ، بيروت ، طبع ١٣٩٣ ھ / ١٩٧٣ م
كتاب الخراج /الامام ابو يوسف ، يعقوب القاضى - رحمه الله - . المتوفى ١٨٢ ھ۔
كتاب الضعفاء الكبير /ابو جعفر محمد بن عمر بن موسى بن حماد العقيلى المكى رحمه الله متوفى ٣٢٢ ھ، دار الكتب
كتاب المبسوط /الامام شمس الائمة ابو بكر محمد بن ابى سهل السرخسى - رحمه الله - المتوفى ٤٨٣ ھ ، دار المعرفة /مكتبة رشيديه كوئٹه /مكتبة حبيبية كوئٹه۔
كشف المغطا عن وجه المؤطا على هامش المؤطا / اشفاق الكاندهلوى - رحمه الله -
الكوكب الدرى /حضرت مولانا رشيد احمد گنگوهى - رحمه الله - . متوفى ١٣٢٣ ھ، ادارة القرآن كراچى۔
لامع الدرارى / رشيد احمد گنگوهى - رحمه الله - . متوفى ١٣٢٣ ھ، مكتبه امداديه مكة المكرمة۔
لسان العرب / ابو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم ابن منظور الافريقى المصرى - رحمه الله - . متوفى ٧١١ ھ، نشر ادب الجوزة ، قم ، ايران۔
المؤطا / مالك بن انس - رحمه الله - . متوفى ١٧٩ ھ - دار احياء التراث العربى بيروت۔
المتوارى على تراجم ابواب البخارى / ناصر الدين احمد بن محمد المعروف بابن المنير الاسكندرانى - رحمه الله - . متوفى ٦٨٣ ھ - مظهرى كتب خانه كراچى۔
مجمع بحار الانوار /علامه محمد طاهر پٹنى رحمه الله ، متوفى ٩٨٢ ھ، دائرة المعارف العثمانيه حيدرآباد
مجمع الزوائد / نور الدين على بن ابى بكرى الهيثمى - رحمه الله - ، متوفى ٨٠٧ ھ، دار الفكر ، -
المجموع - شرح المهذب - / محيى الدين ابو زكريا يحيىٰ بن شرف النووى رحمة الله عليه ، متوفى ٦٧٦ ھ ، شركة من علماء الازهر /دار الفكر بيروت۔
مجموعة الفتاوى /ابو الحسنات عبد الحيى الكهنوى ، متوفى ١٣٠٤ ھ، ايچ ايم سعيد كراچى۔
المحلى / ابو محمد على احمد بن سعيد بن حزم رحمة الله عليه ، متوفى ٤٥٦ ھ - المكتب التجارى بيروت / دار الكتب العلمية بيروت۔
مختار الصحاح / محمد بن ابى بكر بن عبد القادر الرازى رحمة الله عليه ، متوفى ٦٦٦ ھ، دار المعارف۔
المدونة الكبرى / مالك بن انس رحمة الله عليه ، متوفى ١٧٩ ھ، دار صادر ، بيروت / مكتبة نزار مصطفى الباز ، مكة المكرمة الرياض -
مرقاة المفاتيح شرح مشكوة المصابيح / نور الدين على بن سلطان القارى رحمة الله عليه ، متوفى ١٠١٤ ھ ، امداديه ملتان / مكتبه رشيديه كوئٹه -

المستدرک علی الصحیحین / ابو عبد الله محمد بن عبد الله الحاکم النیسابوری رحمة الله علیه ، متوفی ۴۰۵ھ ، دار الفکر۔
مسند احمد / احمد بن حنبل رحمة الله علیه ، متوفی ۲۴۱ھ ، المکتب الاسلامی ، دار صادر بیروت۔
مصباح اللغات / ابو الفضل عبد الحفیظ البلیاوی رحمة الله علیه ، متوفی ۱۳۹۱ھ ، مکتبه برهان ، دهلی۔
المصنف لابن ابی شیبة / عبد الله بن محمد بن ابی شیبة المعروف بابی بکر بن ابی شیبة رحمة الله علیه ، متوفی ۲۳۵ھ ، دار الکتب العلمیة بیروت / دار قرطبة ، بیروت۔
المصنف لعبد الرزاق / عبد الرزاق بن همام صنعانی رحمة الله علیه ، متوفی ۲۱۱ھ ، مجلس علمی ، کراتشی۔
معالم السنن / الامام ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی رحمة الله علیه ، متوفی ۳۸۸ھ ، مطبعة انصار السنة المحمدیة۔
معجم البلدان / ابو عبد الله یاقوت الحموی الرومی رحمة الله علیه متوفی ۶۲۶ھ ، دار احیاء التراث العربی ، بیروت
المعجم الکبیر / سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی رحمة الله علیه ، متوفی ۳۶۰ھ ، دار الفکر۔
المغنی / موفق الدین ابو محمد عبد الله بن احمد بن قدامة رحمة الله علیه ، متوفی ۶۲۰ھ ، دار الفکر۔
المغرب / ابو الفتح ناصر الدین المطرزی ۔ رحمه الله۔ ، ادارة دعوة الاسلام کراتشی ۔
مقدمة لامع الدراری / محمد زکریا کاندهلوی رحمة الله علیه ، متوفی ۱۴۰۲ھ ، المکتبه امدادیه مکة المکرمة
مختصر المعانی / سعد الدین التفتازانی ، المتوفی ۷۹۱ھ ، قدیمی کراتشی۔
مکمل اکمال الاکمال / ابو عبد الله محمد بن محمد بن یوسف السنوسی رحمة الله علیه ، متوفی ۸۹۵ھ ، دار الکتب العلمیة ، بیروت۔
موسوعة النحو والصرف والاعراب / الدکتور امیل بدیع یعقوب ، انتشارات استقلال للملایین ، الطبعة الاولی ۱۹۸۸م ، بیروت / دار العلم ، ایران۔
میزان الاعتدال فی نقد الرجال / شمس الدین محمد احمد بن عثمان الذهبی رحمة الله علیه ، متوفی ۷۴۸ھ ، دار احیاء التراث العربیة ، مصر۔
نصب الرایه فی تخریج احادیث الهدایة / جمال الدین ابو محمد عبد الله بن یوسف الزیلعی ، المتوفی ۷۶۲ھ ، مؤسسة الریان ، بیروت ، الطبعة الاولی ۱۴۱۸ھ۔
النهایة فی غریب الحدیث والاثر / علامه مجد الدین ابو السعادات المبارک بن محمد ابن الاثیر رحمة الله علیه ، متوفی ۶۰۶ھ ، دار احیاء التراث العربی بیروت / دار المعرفة بیروت الطبعة الاولی ۱۴۲۲ھ
الوجیز فی اصول الفقه / الدکتور عبد الکریم زیدان ، نشر احسان للنشر والتوزیع طهران ، ایران۔
وفیات الاعیان / شمس الدین احمد بن محمد المعروف بابن خلکان رحمة الله علیه ، متوفی ۶۸۱ھ ، دار صادر بیروت۔
الهدایة / برهان الدین ابو الحسن علی بن ابی بکر المرغینانی رحمة الله علیه ، متوفی ۵۹۳ھ ، مکتبه شرکت علمیه ، ملتان / ادارة القرآن کراتشی۔
هدی الساری (مقدمة فتح الباری) / ابن حجر عسقلانی رحمة الله علیه ، متوفی ۸۵۲ھ ، دار الفکر ، بیروت۔
ہزار سال پہلے / مناظر احسن گیلانی رحمة الله علیه ، بیت العلم کراچی۔